TEISĖS MOKSLO PAVASARIS 2016

VILNIAUS UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
STUDENTŲ MOKSLINĖ DRAUGIJA

TEISĖS MOKSLO PAVASARIS
2016

VILNIAUS UNIVERSITETO TEISĖS FAKULTETO
STUDENTŲ MOKSLINĖ DRAUGIJA

Mecenatas

Leidinio rėmėjai:

COBALT
LAW FIRM

Rödl & Partner

ISSN 2345-0878

© Vilniaus universitetas, 2016

Gerbiamas skaitytojau,

Savo rankose laikote puikų Vilniaus universiteto Teisės fakulteto studentų mokslinės veiklos rezultatų įrodymą – kasmetinės konferencijos pranešimų rinkinį. Kiekviena publikacija yra svarbi ne tik mums, jau kurį laiką savo moksliniu keliu žengiantiems Teisės fakulteto dėstytojams ir tyrėjams, kurie džiaugiasi jaunųjų kolegų studentų laimėjimais ir tarp šio rinkinių autorių nori įžvelgti savo pamainą. Ji yra itin svarbi patiems studentams, nes aiškiai parodo jų studijų kryptingumą, įgytą profesionalumą, asmeninį atkaklumą ir brandą. Tikiuosi, kad daugeliui jų ši publikacija bus pirmoji, bet ne paskutinė. Jos sėkmė paskatins mokslinį smalsumą, pažadins norą diskutuoti, klausti ir patiems ieškoti atsakymų į klausimus, kurie nėra matomi kiekvienam. Tiek klausimai, tiek ir atsakymai praturtina visuomenės patirtį, o mokslinis diskursas neatsiejamas nuo intelektualaus teisės srities profesionalo ugdymo.

Kuo geriausios sėkmės ir... visada būkite smalsūs!

Prof. dr. Tomas Davulis, LL.M.

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dekanas

TURINYS

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Dekano sveikinimo žodis 3

Tos pačios lyties asmenų šeiminių santykių teisinio pripažinimo prielaidos ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje
Meda Alesiūtė 7

Reklama ir teisė į atvaizdą
Indrė Ambrasūnaitė 23

Privalomoji mediacija ir jos taikymo prielaidos
Areldas Augustinaitis 35

Prieglobsčio suteikimas pabėgėlių krizės kontekste: grėsmės ir galimybės
Arpine Babayan 49

Probleminiai nusikaltimų valstybės ir visuomenės tarnybai klausimai tarpukario Lietuvoje
Domantas Bajorinas 71

Viešųjų pirkimų principai, tikslai ir jų santykis
Kasparas Biliūnas 85

Teisė į teismą kaip ūkinės veiklos laisvės įgyvendinimo garantija
Giedrė Čitavičiūtė 99

Areštuoto laivo užstato dydis ir jo nustatymo problema tarptautinėje teisėje
Dovydas Gudžiūnas 117

Buvęs teisinis civilinio veiksnumo reguliavimas (iki 2016 m. sausio 1 d.) ir naujasis riboto veiksnumo institutas
Eimantas Kadys 133

Finansų priemonių rinkos naujovės: sutelktinis finansavimas
Indrė Kemėšiūtė 151

Administracinių teisės pažeidimų kodekse ir Administracinių nusižengimų kodekse nustatyto reguliavimo lyginamoji analizė
Karolina Liesytė 165

Kompiuterių programų dalyvavimas civilinėje apyvartoje
Rūta Lipeikaitė 177

Ginkluotosios jėgos panaudojimo prieš teroristines organizacijas Irake ir Sirijoje teisėtumas pagal tarptautinę teisę
Edgaras Lisica 191

Bepiločių orlaivių naudojimo teisinis reguliavimas Lietuvoje ir Europos Sąjungoje: ateities vizija
Evelina Nedzinskaitė 207

Taikos sutartis administraciniame procese: galimybės ir grėsmės
Gintautė Neverauskaitė.....225

Nusikaltimo aukos ir nusikaltusio asmens mediacija
Evelina Petkevič.....239

„Slidaus šlaito“ argumentas eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimo kontekste
Monika Petronytė.....253

Teisėjo nešališkumas civiliniame procese
Agnė Selvestravičiūtė.....269

Kvalifikaciniai reikalavimai notarams nepriklausomoje Lietuvoje XX–XXI a.
Greta Slapšytė.....283

Intelektinės nuosavybės teisinio reguliavimo ypatybės Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose
Ramunė Steponavičiūtė.....297

Skirtingo nacionalinio santuokos ir (ar) partnerystės institutų teisinio reguliavimo įtaka įgyvendinant laisvo asmenų judėjimo teisę Europos Sąjungoje
Gabrielė Taminskaitė.....315

Civilinis fizinio asmens veiksnumas: vienos bylos pamokos ir reguliavimo pokyčiai
Greta Vaicekauskaitė.....327

Intelektinės nuosavybės teisės ir bendrosios skaitmeninės rinkos įgyvendinimas
Karolis Vaičekauskas.....345

Nacionalinės ir Europos Sąjungos teisės įtaka užtikrinant ekonominės veiklos laisvę
Ieva Vaitkūnaitė.....373

Prekybos vaikais lyginamoji analizė: reglamentavimas užsienio valstybėse, problematika ir tarptautinio bendradarbiavimo iššūkiai
Simona Venskutė.....387

Viešųjų darbų bausmė
Kristina Zūbaitė.....403

Viešojo administravimo principai Lietuvos pozityviojoje teisėje
Andrė Žukauskaitė.....425

TOS PAČIOS LYTIES ASMENŲ ŠEIMINIŲ SANTYKIŲ TEISINIO PRIPAŽINIMO PRIELAIDOS IR PERSPEKTYVOS LIETUVOS RESPUBLIKOJE

Meda Alesiūtė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
4-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas meda.alesiute@gmail.com
Mokslinio darbo vadovas doc. dr. Rimantas Simaitis

Straipsnyje atkreipiamas dėmesys į pasaulyje sparčiai plintantį judėjimą tos pačios lyties asmenų šeiminių santykių teisinio pripažinimo link, reikšmingiausią Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, analizuojamos Lietuvoje vykstančios diskusijos. Pagrindinis straipsnio tikslas – supažindinti skaitytoją su šių santykių pripažinimo formomis Europos valstybėse, taip pat partnerystės instituto padėtimi Lietuvoje, atskleisti šio instituto sociologinę ir teisinę reikšmę.

The article draws attention to the world's rapidly ongoing movement of same-sex family relations towards legal recognition, the European Court of Human Rights dictation on Social Policy, examination of the ongoing debates in Lithuania. The main aim is to familiarize the reader with the forms of same-sex relationship recognition in European countries, as well as the situation in Lithuania's Partnership Institute, to reveal the sociological and legal implications of the Institute.

Įvadas

Ilgą laiką teisinis šeimos santykių reguliavimas buvo tapatinamas su „klasikine“ šeima – santuoką sudarę priešingos lyties asmenys ir jų santuokoje gimę vaikai. Tokia, galima įvardyti – tradicinė, šeimos samprata lėmė į šią apibrėžtį nepatenkančių atvejų, kaip antai nesusituokusių porų, vienišų tėvų, tos pačios lyties asmenų santykių, teisinį nepripažinimą šeimos teisiniais santykiais. Pastaraisiais dešimtmečiais pastebimas ryškus teisinių santykių reglamentavimo šeimos santykių srityje tobulinimas siekiant kuo labiau atspindėti socialinę realybę.

Tačiau vis dar ne visų asmenų teisės ir pareigos yra tinkamai įtvirtinamos valstybių teisinėse sistemose ir tai skatina diskutuoti apie teisinio tos pačios lyties asmenų santykių reglamentavimo galimybes nacionalinėje teisėje, atsižvelgiant į tarptautinę terpę. Lietuvai tapus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos nare, pasidarė reikšminga Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika ir įtaka socialinei politikai. Visuomenėje egzistuojant prieštaringoms nuomonėms dėl tos pačios lyties asmenų santykių, netgi ir dėl būtinumo pripažinti šeimos formų pliuralizmą, šio straipsnio tikslas yra pagrįsti tokių santykių reglamentavimo reikalingumą Lietuvoje ir remiantis kitų valstybių patirtimi pasiūlyti galimų teisinio reglamentavimo būdų.

Straipsnio tyrimui yra taikomi loginis, sisteminis, lyginamasis ir lingvistinis metodai. Loginis ir sisteminis metodai – itin svarbūs nagrinėjant teisės aktų, siūlomų įstatymų projektų nuostatas, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką siekiant padaryti apibendrinamąsias išvadas.

Lyginamasis metodas taikomas analizuojant Europos valstybių patirtį ir teisinio reglamentavimo kitimo tendencijas. Svarbiausi šaltiniai – Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai, naujausi įstatymo projektai, kuriais siekiama reglamentuoti iš partnerystės kylančius šeimos teisinius santykius Lietuvoje.

1. Reikšmingiausi Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai: ilgas kelias teisinio pripažinimo link

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje (toliau – EŽTK) įtvirtinta pagarba privačiam ir šeimos gyvenimui, diskriminacijos draudimas seksualinės orientacijos pagrindu[1]. Diskriminacija draudžiama ne *per se*, o asmeniui naudojantis kitomis EŽTK garantuojamomis teisėmis ir laisvėmis[2]. Pagrįstai kyla klausimas – kas EŽTK prasme yra privatus ir šeimos gyvenimas ir ar į šias ribas patenka tos pačios lyties asmenų santykiai? Ar šių santykių teisinis nepripažinimas yra diskriminacija seksualinės orientacijos pagrindu? Toliau siekiant atsakyti į šiuos klausimus aptariami reikšmingiausi Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) sprendimai.

Pirmasis svarbus žingsnis pripažįstant tos pačios lyties asmenų santykius žmogaus teisių apsaugos požiūriu, buvo byla *Schalk and Kopf v. Austria*[3]. Šioje byloje EŽTT, remdamasis ankstesne praktika, pripažino, kad nors galimybės susilaukti vaikų nebuvimas neriboja teisės susituokti[4], bet EŽTK 12 straipsnis negali būti aiškinamas kaip pozityvioji pareiga valstybėms narėms suteikti teisę tos pačios lyties asmenims sudaryti santuoką. Teismas pabrėžė, kad tarp Europos Tarybos valstybių narių nėra sutarimo dėl tos pačios lyties asmenų santuokos, bet Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje[5] įtvirtinta teisė sudaryti santuoką apima ne vien tik santuoką tarp vyro ir moters, taigi galima daryti išvadą, jog ne visais atvejais teisė sudaryti santuoką garantuojama tik priešingos lyties asmenims. Svarbiausia šiame sprendime yra Teismo pripažinimas, kad tos pačios lyties asmenų santykiai patenka į ne tik privataus[6], bet ir šeimos gyvenimo ribas pagal Konvencijos 8 straipsnį lygiai taip pat, kaip ir priešingos lyties asmenų santykiai. Šis EŽTT sprendimas turi būti vertinamas kaip itin reikšmingas, nes jis pakeitė ankstesnį byloje *Mata Estevez v. Spain*[7], kurioje Teismas sprendė, kad ilgalaikiai santykiai tarp homoseksualių vyrų nepatenka į šeimos gyvenimo ribas pagal Konvencijos 8 straipsnį, todėl, nepaisant augančios tendencijos valstybėse narėse teisiškai įtvirtinti stabilius *de facto* santykius tarp homoseksualių asmenų, valstybėms narėms čia paliekama diskrecijos teisė. Tačiau reikia pabrėžti ir tai, kad minėtoje byloje buvo svarstomi *de facto* tos pačios lyties asmenų santykiai, o ne formalizuoti, kaip, pavyzdžiui, registruota partnerystė ar santuoka.

---

1 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija, 8, 12, 14 straipsniai. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

2 PROBERT, R. *Cretney's Family Law*. Sweet&Maxwell, sixth edition ISBN-13 978-0421-93100-8, 2006, p. 20.

3 *Schalk and Kopf v. Austria*, Application No. 30141/04, 24 June 2010, (2011) 53 EHRR 20.

4 *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, Application No. 28957/95, ECHR 2002 VI.

5 Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2010/C 83/02.

6 EŽTT ankstesniuose sprendimuose jau buvo pripažinęs, kad tos pačios lyties asmenų santykiai yra privataus gyvenimo sritis: *Botta v. Italy*, Application No. 21439/93, 24 February 1998, (1998) 26 EHRR 241; *Bensaid v. United Kingdom*, Application No. 44599/98, 6 February 2001, (2001) 33 EHRR 205.

7 *Mata Estevez v. Spain*, Application No. 56501/00, 10 May 2001, ECHR 896.

Kita reikšminga tos pačios lyties asmenų santykių teisiniam pripažinimui EŽTT byla yra *Vallianatos and Others v. Greece*[8], kurioje pareiškėjai skundė ne pareigą Graikijai nustatyti teisinį tos pačios lyties asmenų santykių pripažinimą, bet įstatymą, kuris nustatė galimybę sudaryti civilinę sąjungą kaip vieną iš partnerystės formų, bet tik priešingos lyties asmenims. Teismas pabrėžė, kad valstybė priimdama sprendimus privalo atsižvelgti į besikeičiančią visuomeninę santvarką ir siekti apsaugoti teisę į privatų bei šeimos gyvenimą. Valstybė privalo įrodyti, kad draudimas sudaryti civilines sąjungas tos pačios lyties asmenims yra būtina ir proporcinga priemonė, net ir darant prielaidą, kad teisės aktas priimtas siekiant apsaugoti vaikų, gimusių ne santuokoje, teises. Be to, teismas nurodė, kad tokių civilinių sąjungų įteisinimo pagrindinis tikslas yra ne vaikų teisių apsauga, o kitų šeimos formų pripažinimas. Taip pat, pagal Graikijos teisę, priešingos lyties asmenų santykių teisinis pripažinimas ir prieš priimant skundžiamą aktą galėjo būti įgyvendinamas taikant arba santuokos institutą, arba siauresniu pagrindu – *de facto* partnerystę, o tos pačios lyties asmenys, priešingai, – neturėjo jokių galimybių teisiškai įtvirtinti savo santykius. Teismas nustatė ir tai, kad didėjant tendencijai reglamentuoti tam tikrą registruotos partnerystės formą valstybėse narėse, iš 19 valstybių narių vienintelės Graikija ir Lietuva šią galimybę numatė tik skirtingos lyties asmenims. Nustatytas Konvencijos 14 straipsnio kartu su 8 straipsniu pažeidimas.

Šių sprendimų analizė leidžia daryti išvadą, kad EŽTT sistemingai reagavo į visuomenėje vykstančius pasikeitimus. Naujausias ir svarbiausias sprendimas buvo priimtas *Oliari and Others v. Italy*[9] byloje, kurioje konstatuotas Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas. Pagal nacionalinę Italijos teisę, pareiškėjai neturėjo jokios galimybės susituokti arba savo santykius įteisinti sudarydami kitokią civilinę sąjungą. Teismas konstatavo, kad Italijoje įtvirtintas kohabitacijos – gyvenimo kartu – institutas – teikia nepakankamą ir nepatikimą tos pačios lyties asmenų santykių teisinę apsaugą. Registruota partnerystė ar civilinė sąjunga būtų pats tinkamiausias būdas teisiškai pripažinti stabilius įpareigojančius santykius tarp tos pačios lyties asmenų. Taip pat itin reikšminga buvo sprendimo dalis, kurioje teismas pasisakė dėl valstybių nuožiūros teisės reglamentuojant šiuos santykius ribojimo atsižvelgiant į didėjančią tendenciją tarp valstybių konvencijos narių – 24 iš 47 valstybių nacionalinės teisės sistemos jau pripažino tos pačios lyties asmenų santykius. Didelę įtaką tokio sprendimo priėmimui turėjo ir tai, jog Italijos Konstitucinis Teismas pakartotinai pabrėžė tokios teisinės apsaugos būtinybę, be to, pagal naujausius duomenis didžioji dalis Italijos gyventojų palaikė tos pačios lyties asmenų santykių teisinį pripažinimą. Reaguodamas į šį sprendimą, Italijos Ministras Pirmininkas Matteo Renzi pareiškė, jog dar 2015 m. „aktas civilizacijai“, reglamentuojantis *de facto* santykius ir civilines sąjungas, bus priimtas.[10]

2. Registruota partnerystė ar santuoka? Užsienio valstybių praktika

Pirmoji pasaulyje valstybė, 1989 m. įteisinusi tos pačios lyties asmenų santykius leisdama įregistruoti kartu gyvenančių asmenų partnerystę, buvo Danija[11]. Registruota partnerystė sukėlė

---

8 *Vallianatos and Others v. Greece*, Applications Nos. 29381/09 and 32684/09 ECHR 329 (2013) 07.11.2013.

9 *Oliari and Others v. Italy*, Application No. 18766/11 and 36030/11, ECHR 254 (2015) 21.07.2015.

10 ALICINO, F. *The Legal Status of Same-Sex Couples in Italy*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-13]. Prieiga per internetą: <http://www.eurel.info/IMG/pdf/the_legal_status_of_same-sex_couples_in_italy.pdf>.

11 The Danish Registered Partnership Act No. 372 of June 1989. Žr. NIELSEN, L. Family Rights and the Registered Partnership. Denmark, *International Journal of Law and the Family*, 1990, p. 297–307; HØJGAARD, P. M. Denmark: Homosexual Marriages and New Rules Regarding Separation and Divorce. *Journal of Family Law*, 1991/92, p. 290.

tokias pačius teisinius padarinius kaip ir santuoka, išskyrus kelias išimtis. Šio žingsnio priežastys buvo politinės – įstatymų leidyba pasinaudota siekiant pakeisti visuomenės požiūrį į homoseksualias poras ir suteikti joms tokį pat teisinį statusą, kaip ir susituokusiems asmenims[12]. Vis dėlto tik 2010 m. Danija patobulino teisinį reguliavimą leisdama sudaryti registruotą partnerystę tos pačios lyties asmenims (kartu su leidimu partneriams įsivaikinti), o 2012 m. pripažino ir tos pačios lyties asmenų santuokas. Netrukus panašūs teisės aktai, įtvirtinantys registruotą partnerystę, buvo priimti Švedijoje (1995)[13], Norvegijoje (1993)[14] ir Islandijoje (1996)[15]. Pabrėžtina, kad šiose valstybėse priimti teisės aktai skirti reglamentuoti santykius tarp tos pačios lyties asmenų, vadinasi, registruota partnerystė yra vertinama kaip institutas, išimtinai skirtas tos pačios lyties asmenų santykių teisiniam pripažinimui turint tikslą prilyginti juos santuokai. Šiose valstybėse prasidėjęs judėjimas už tos pačios lyties asmenų santykių teisinį pripažinimą netruko išplisti po visą Europą.

Šiuo metu Europoje tos pačios lyties asmenų santykiai reglamentuojami nevienodai. Šios Europos valstybės yra pripažinę tos pačios lyties asmenų santuoką: Olandija (2001), Belgija (2003), Ispanija (2005), Norvegija (2009), Švedija (2009), Portugalija (2010), Islandija (2010), Danija (2012), Prancūzija (2013), Didžioji Britanija (2013–2014), Liuksemburgas (2014), Airija (2015), Suomija (2014 m. lapkritį legalizuotos tos pačios lyties asmenų sąjungos, nuo 2017 m. asmenims suteikta teisė sudaryti tos pačios lyties asmenų santuokas)[16]. Registruota partnerystė ar kitokia civilinė sąjunga tarp tos pačios lyties asmenų yra teisėta Andoroje, Austrijoje, Kroatijoje, Čekijoje, Estijoje, Vokietijoje, Vengrijoje, Lichtenšteine, Maltoje, Šiaurės Airijoje, Slovėnijoje ir Šveicarijoje[17]. Taigi dauguma Europos Sąjungos valstybių vienaip ar kitaip pripažįsta tos pačios lyties asmenų santykius, ir dėl to kyla pagrįstas klausimas – kokią įtaką tai turi tokioms Sąjungos garantuojamoms teisėms, kaip laisvas darbuotojų judėjimas[18]? Direktyvoje dėl laisvo Europos Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje buvo atitinkamai išplėsta šeimos nario samprata – „šeimos narys“ reiškia ir registruotą partnerį, jei priimančiosios valstybės narės teisė traktuoja partnerystę kaip lygiavertę santuokai[19].

Galima pastebėti tendenciją, kad kai kuriose Europos valstybėse įteisinus registruotą partnerystę tarp tos pačios lyties asmenų, su keliomis išimtimis prilyginamą santuokai, bėgant laikui

---

[12] LUND-ANDERSEN, I. *Cohabitation and Registered Partnership in Scandinavia: The Legal Position of Homosexuals*. The Changing Family: Family Forms & Family Law, Hart Publishing, Oxford, 1998.

[13] The Registered Partnership (Family Law) Act 1994:1117. Žr. SALDEEN, A. *The International Survey of Family Law*, 1994, p. 387.

[14] Act No 40 of 30 April 1993 *The Norvegian Act on Registered Partnership for homosexual couples*, The Ministry of Children and Family Affairs, Oslo, Norway. Žr. LØDRUP, P. Registered Partnership in Norway. The International Survey of Family Law, 1994, p. 441.

[15] Law on Registered Cohabitation no. 87/1996. Žr. BJORGRINSSON, T. D. *General Principles and Recent Developments in Icelandic Family Law*. The International Survey of Family Law, 1995, p. 225.

[16] *Gay Marriage Around the World*, Pew Research Center, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.pewforum.org/2015/06/26/gay-marriage-around-the-world-2013/>.

[17] *Where Europe stands on gay marriage and civil unions*, Pew Research Center, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/06/09/where-europe-stands-on-gay-marriage-and-civil-unions/>.

[18] Laisvas darbuotojų judėjimas įtvirtintas Europos Sąjungos sutarties 3 straipsnio 2 dalyje, Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 4 straipsnio 2 dalies a punkte, 20, 26 ir 45–48 straipsniuose. *Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos* 2012/C 326/01, OL C 326, 26/10/2012, p. 0001–0390.

[19] Europos Parlamento ir Tarybos 2004 m. balandžio 29 d. direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje. [2004] OL, L158/77.

ir keičiantis visuomenės požiūriui nebeliko kliūčių ir sudaryti tokių asmenų santuoką, pašalinant registruotos partnerystės institutą iš nacionalinės teisės sistemos[20]. Kaip minėta, kai kuriose valstybėse teisiškai reglamentavus registruotą partnerystę, ji jau pati savaime buvo prilyginama santuokos sudarymui. Lyginant šiuos du institutus galima teigti, kad registruota partnerystė buvo santuokos forma – partneriams buvo keliami tokie patys reikalavimai kaip ir sudarant santuoką, skyrėsi tik tai, kad jiems nebuvo suteikiamos tam tikros teisės, susijusios su įvaikinimu, reprodukcinės funkcijos įgyvendinimu dirbtinio apvaisinimo būdu, santuokos sudarymu kanonų tvarka ir pan. Šiems skirtumams didžiausią įtaką darė kultūrinis ir socialinis kontekstas, taip pat baimė, kad naujas įstatyminis reguliavimas pakeis santuokos prigimtį. Taip pat, ypač religingose visuomenėse, kuriose „teisingos“ santuokos suvokimą lemia ryškus religijos poveikis, staigus santuokų tarp tos pačios lyties asmenų pripažinimas galėjo sukelti didelę religinių bendruomenių nepasitenkinimo bangą ir lemti pasaulietinės ir religinės valdžios priešpriešą. Dėl šių priežasčių daugumoje valstybių įtvirtinus civilinę santuoką tarp tos pačios lyties asmenų paliekama teisė religinėms bendruomenėms apsispręsti, ar pripažinti santuokas, kurios prieštarauja jų religiniams įsitikinimams[21]. Darytina išvada, kad kiekvienas žmogus yra laisvas pasirinkti santuokos, atitinkančios jo moralinius įsitikinimus ir vertybes, suvokimą, ir valstybė, pripažindama santuokas tarp tos pačios lyties asmenų, nesiekia jo paveikti. Taigi asmuo yra laisvas pasirinkti, ar sudaryti santuoką ir su kuo sudaryti, taip neribojant kitų asmenų teisių yra išvengiama teisinio neapibrėžtumo situacijos ir tos pačios lyties asmenų teisių nepripažinimo. Yra ne tik nelogiška, bet ir neteisinga manyti, kad tam tikrų teisių suteikimas asmenims, kurie anksčiau jų neturėjo dėl jų seksualinės orientacijos, yra grėsmė „tradicinei“ šeimai ir aktyvus judėjimas už tos pačios lyties asmenų santykių teisinį pripažinimą Europos valstybėse parodo, jog yra svari paskata panaikinti ir kitose visuomenėse nusistovėjusią socialinę nelygybę.

3. Situacija Lietuvoje: dabartis ir perspektyvos

2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusio Lietuvos Respublikos civilinio kodekso[22] 3.229 str. nustatė, kad XV skyrius taikomas priešingos lyties asmenims, įregistravusiems partnerystę įstatymų nustatyta tvarka, kai bendras gyvenimas trunka ne mažiau nei vienus metus. Tai reiškia, kad įtvirtindamas Civilinį kodeksą įstatymų leidėjas numatė, jog sukuriama teisinė bazė bendrai gyvenantiems asmenims, kurie turi tikslą sukurti šeiminius santykius, tačiau dėl vienų ar kitų priežasčių nėra įregistravę santuokos. Įstatymų leidėjas numatė visuomenės santykiuose egzistuojančias ir kitokias šeimos formas, bet Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo[23] 28 straipsnyje įtvirtinus, jog Civilinio kodekso trečiosios knygos XV skyriaus normos dėl bendro gyvenimo neįregistravus santuokos įsigalioja nuo įstatymo, reglamentuojančio partnerystės įregistravimo tvarką, įsigaliojimo momento, ir tokio įstatymo nepriėmus, egzistuojančios teisės normos tiesiog neveikia. Taip pat svarbu pabrėžti, kad minėtos Civilinio kodekso normos nėra pripažintos netekusios galios. Netgi priešingai, – Konstitucinis Teismas

---

[20] SCHERPE, J. *The Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe and the Role of the European Court of Human Rights*, The Equal Rights Review, 2013, p. 86–87.

[21] SCHERPE, J. *Öffnung der Ehe für gleichgeschlechtiche Paare in Dänemark*. Zeitchrift für das gesamte Familienrecht (FamRZ), 2012, p. 1434–1437.

[22] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

[23] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

2011 m. rugsėjo 28 d. priėmė nutarimą, kuriame nurodė, kad pagal Konstituciją yra saugomos ir ginamos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos, *inter alia* santuokos nesudariusių vyro ir moters bendras gyvenimas, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prieraišumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, bendro vaikų auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, kurie yra konstitucinių motinystės, tėvystės ir vaikystės institutų pagrindas[24]. Šiame nutarime Teismas pabrėžė, kad valstybė turi pareigą įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris nesudarytų prielaidų diskriminuoti šeimos santykių dalyvių, taigi ir santuokos neįregistravusių bendrai gyvenančių asmenų.

Kaip minėta, šeimos teisiniai santykiai turi būti reglamentuojami atsižvelgiant į visuomenėje vykstančius socialinius ir kultūrinius reiškinius. Vienas iš rodiklių, rodančių santuokos neįregistravusių asmenų skaičiaus didėjimą, yra nesantuokinių vaikų gausėjimas[25]. Statistikos departamento duomenimis, 25–29 metų asmenims, neįregistravusiems santuokos, nuo 2007 m. iki 2014 m. gimusių vaikų skaičius išaugo nuo 1 940 iki 2 324[26]. Visuomenėje egzistuojant šeimos formų pliuralizmui, ne kartą nesėkmingai bandyta papildyti teisinį reglamentavimą priimant Civilinio kodekso pakeitimo įstatymą. Šioje straipsnio dalyje aptarsime du vėliausius įstatymų projektus, jų atitiktį užsienio valstybių formuojamai praktikai partnerystės reglamentavimo srityje ir įgyvendinimo Lietuvoje galimybes.

Pirmasis, daug diskusijų visuomenėje sukėlęs grupės Seimo narių parengtas, bet net Seimo svarstymų nepraėjęs įstatymo projektas buvo įregistruotas 2015 m. kovo 24 dieną[27]. Šiame projekte pateikiamas naujas pačios partnerystės apibrėžimas – siūloma keisti kodekse nustatytą apibrėžimą įtvirtinant, kad tai yra pilnametystės sulaukusių, artimos giminystės ryšių nesiejamų ir santuokos nesudariusių sugyventinių monogamijos principu paremtas bendras gyvenimas šeimoje užregistravus Lietuvos Respublikos gyventojų registre abiejų sugyventinių notariškai patvirtintą pareiškimą dėl partnerystės ir sutartį. Lyginant šią projekto nuostatą su egzistuojančiomis kodekse, iškart pastebima, jog tam, kad asmenys galėtų įregistruoti partnerystę, jie neprivalo būti priešingos lyties, taip pat nebeliko vienų metų bendro gyvenimo kartu reikalavimo. Nebelikus priešingos lyties reikalavimo, bet palikus teisę sudaryti registruotą partnerystę ir priešingos lyties asmenims, tokia praktika netapo populiari, – kaip minėta ankstesnėse straipsnio dalyse, daugumoje Europos valstybių registruotos partnerystės institutas yra skirtas būtent tos pačios lyties asmenų santykių pripažinimui siekiant juos kuo labiau prilyginti iš santuokos kylantiems teisiniams santykiams, o priešingos lyties asmenų santykiai reglamentuojami pripažįstant *de facto*

---

[24] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas byloje Nr. 21/2008 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

[25] MASLAUSKAITĖ, A. *Šeimos deinstitucionalizacija: raida, priežastys ir iššūkiai politikai*. Šeimos politikos ir teisės iššūkiai Europoje. Vilnius: Lietuvos gėjų lyga, 2004, p. 6.

[26] Lietuvos statistikos departamentas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-03]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=02d9efc5-7605-4bee-a023-daa2527e5546>.

[27] Civilinio kodekso 3.1, 3.3, 3.16, 3.140, 3.150, 3.194, 3.229, 3.230, 3.231, 3.234, 3.235 straipsnių ir III knygos III dalies ir VI skyriaus pavadinimų pakeitimo, Kodekso papildymo 3.230(1) ir 3.230(2) straipsniais, bei 3.232 ir 3.233 straipsnių pripažinimo netekusiais galios ĮSTATYMO PROJEKTAS, reg. Nr. XIIP-2849, reg. data 2015 m. kovo 24 d. [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-03]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/24a88f90d20a11e49a8e8a8aa8141086?positionInSearchResults=16&searchModelUUID=9c8c918c-6871-4279-a940-25b61eb696f7>.

partnerystę ar kohabitaciją (dar galėtume tai įvardyti kaip įstatyminę partnerystę, kuriai atsirasti nebūtina registracija). Tačiau Seimo kanceliarijos Teisės departamento pateikiamoje išvadoje dėl projekto atitikties Konstitucijai, įstatymams, Europos Sąjungos teisės aktams ir teisės technikos taisyklėms[28] vis dėlto diskutuotinas tokios nuostatos atitikimo Konstitucijos 38 straipsnio aiškinimui, kuris nurodo, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Departamento išvadoje nurodoma, jog tai, kad tame pačiame Konstitucijos straipsnyje įtvirtinti ir šeimos, ir santuokos institutai, rodo neatsiejamą jų ryšį. Išvadoje taip pat konstatuojama, kad iš pateiktos partnerystės koncepcijos nėra aišku, ar šiems santykiams taikomas tik monogamijos, ar ir kiti šeimos teisinių santykių reguliavimo principai[29]. Seimo teisės ir teisėtvarkos komiteto preliminariame įvertinime teigiama, kad ši nuostata Konstitucijos 38 straipsniui neprieštarauja[30]. Aiškinamajame projekto rašte projekto rengėjai nurodo, kad pagrindinis tokio teisinio reguliavimo tikslas – įstatymu nustatytos sugyventinių turtinės garantijos ir silpnesniosios šalies apsauga[31]. Tačiau vėlgi kyla klausimas, ar tokiu įstatymu tikslas galėtų būti pasiektas? Juk asmenys, siekiantys išvengti iš registruotos partnerystės kylančių teisinių padarinių, tiesiog nesudarys tokios partnerystės. Taip pat projekto rengėjai numato, kad pagrindinis partnerystės skirtumas nuo santuokos yra pirmojo instituto didesnis paprastumas iš prigimties – partnerystė sudaroma aiškiai ir greitai, nutraukiama be ilgo teisminio proceso, be to, panašioje kaip vedybų sutartyje, sudaromoje registruojant partnerystę, numatomi visi turtiniai jos pabaigos aspektai, todėl yra greitai ir teisingai išsprendžiami[32]. Nagrinėjant pateiktą įstatymo projektą, nesutiktina dėl šių vizijų įgyvendinimo realumo. Visų pirma dėl to, kad nustačius registraciją tam, kad tarp asmenų susiklostę santykiai būtų pripažįstami partneryste, būtų tikėtina situacija, jog dalis tokių santykių liks nepripažinti ir nereglamentuoti, kaip ir yra šiuo metu. Antra, įtvirtinus reikalavimą sudaryti sutartį dėl bendrai įgyto ir naudojamo turto padalijimo pasibaigus bendram gyvenimui, priešingai, daliai asmenų nepalengvėtų, bet pasunkintų partnerystės sudarymo galimybę, nes ne visi asmenys yra pajėgūs tokią sutartį parengti, ne visi turi išteklių pasinaudoti teisine pagalba, dėl to šis institutas ne tik pasidaro nepatrauklus, bet ir kyla grėsmė, kad nesąžiningas partneris pasinaudos silpnesniąja šalimi ir instituto tikslai nebus pasiekti. Žinoma, pats partnerystės registravimo faktas gali būti naudingas paviešinant partnerystės santykius tretiesiems asmenims, bet įstatyme nenustačius partnerių turto teisinio režimo

---

[28] Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2015-04-02 išvada „Dėl Civilinio kodekso 3.1, 3.3, 3.16, 3.140, 3.150, 3.194, 3.229, 3.230, 3.231, 3.234, 3.235 straipsnių ir III knygos III dalies ir VI skyriaus pavadinimų pakeitimo, Kodekso papildymo 3.230(1) ir 3.230(2) straipsniais, bei 3.232 ir 3.233 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projekto Nr. XIIP-2849“, p. 1 ir 2 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-05]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/901d8572d9fb11e4b6acbc7f0d87c3ec?jfwid=-g5xmt4ji3>.

[29] *Ibid.*, p. 4.

[30] Lietuvos Respublikos Seimo teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada „Dėl Civilinio kodekso 3.1, 3.3, 3.16, 3.140, 3.150, 3.194, 3.229, 3.230, 3.231, 3.234, 3.235 straipsnių ir III knygos III dalies ir VI skyriaus pavadinimų pakeitimo, Kodekso papildymo 3.230(1) ir 3.230(2) straipsniais, bei 3.232 ir 3.233 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projekto atitikties Konstitucijai“, 2015 m. gegužės 6 d. Nr. 102-P-17 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-05]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/e1f76283f4bd11e4ab99c3ab3bbb5843?jfwid=-g5xmt4ji3>.

[31] Civilinio kodekso 3.1, 3.3, 3.16, 3.140, 3.150, 3.194, 3.229, 3.230, 3.231, 3.234, 3.235 straipsnių ir III knygos III dalies ir VI skyriaus pavadinimų pakeitimo, Kodekso papildymo 3.230(1) ir 3.230(2) straipsniais, bei 3.232 ir 3.233 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projekto AIŠKINAMASIS RAŠTAS, dok. Nr. XIIP-2849, reg. data 2015 m. kovo 24 d. [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-05]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c79a1f71d20a11e49a8e8a8aa8141086?jfwid=-g5xmt4ji3>.

[32] *Ibid*.

(bendroji jungtinė ar dalinė nuosavybė arba partnerių nuosavybei taikomas šeimos turto režimas), taip pat atsižvelgiant į tai, kad numatomi šio instituto tikslai nėra trečiųjų asmenų teisių apsauga, šis argumentas neatsveria aptariamo įstatymo projekto trūkumų.

Antrasis aptariamas projektas, kurį pateikė Teisingumo ministerija[33], siūlė įtvirtinti priešingos lyties asmenų bendrą gyvenimą sukuriant šeiminius santykius neįregistravus santuokos, bet Seimo buvo atmestas. Dėl tokio sprendimo priežasčių galima tik spėlioti – pagrįstai manytina, kad įteisinus pagal įstatymą partnerystę tarp vyro ir moters, atsirastų prielaida svarstyti ir tos pačios lyties asmenų registruotos partnerystės klausimus (prisiminus anksčiau straipsnyje aptartą garsiąją EŽTT *Vallianatos and Others v. Greece* bylą), ir kad Seimas nėra pasiryžęs daryti pareiškimų seksualinėms mažumoms svarbia tema artėjant rinkimams; taip pat, nepaisant minėto Konstitucinio Teismo nutarimo, galima manyti, kad didelė dalis tautos atstovų vis dar laiko, jog tokio instituto taikymas menkina santuokos ir šeimos reikšmę visuomenėje. Svarbu ir tai, kad po šio įstatymo projekto svarstymo Seimas pritarė partnerystės instituto pašalinimui iš Civilinio kodekso[34]. Nors šio straipsnio tyrimo pagrindinis objektas yra tos pačios lyties asmenų santykių teisinio pripažinimo galimybės Lietuvoje, galima panagrinėti šio projekto privalumus ir trūkumus Europos valstybių praktikos požiūriu, nes, kaip minėta, daugumoje Europos valstybių partnerystė pagal įstatymą pripažįstama tiek skirtingos, tiek tos pačios lyties asmenims, o tos pačios lyties asmenims suteikiama teisė sudaryti registruotą partnerystę. Taigi įstatymo projektu buvo siūloma sureguliuoti bendrą gyvenimą neįregistravus santuokos taip, kad jam būtų taikomos visos materialiosios santuokos sudarymo sąlygos (reikalavimas būti priešingos lyties, nepažeidžiant monogamijos principo, draudimas partnerystę sudaryti artimiems giminaičiams ir kt.)[35]. Partnerystės pagal įstatymą pagrindas yra ne registruota civilinė sutartis, o faktinis vyro ir moters gyvenimas kartu sukuriant šeiminius santykius, suteikiant galimybę partneriams paviešinti savo santykius įregistruojant juos Gyventojų registre ir įgyjant teisę pasinaudoti partnerystės faktu prieš trečiuosius asmenis[36]. Paviešinimas sukeltų tokių teisinių padarinių: vaiko kilmė būtų nustatoma supaprastinta tvarka kaip ir santuokos atveju; partneriai galėtų sudaryti sutartį dėl tarpusavio turtinių teisių ir pareigų bei turto teisinio režimo pagal Civilinio kodekso 3.101–3.108 straipsnius; pergyvenęs partneris įgytų teisę paveldėti[37]. Toks teisinis reglamentavimas vertintinas teigiamai, nes partnerystei atsirasti nėra būtina sudaryti sutartį ar ją įregistruoti – taip išvengiama asmenų, vengiančių partnerystės

[33] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.18, 2.19, 3.16, 3.140, 3.150 straipsnių, Kodekso trečiosios knygos VI dalies XV skyriaus ir 5.13 straipsnio pakeitimo ĮSTATYMO PROJEKTAS, reg. Nr. 14-6681(2), reg. data 2015-05-20 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-10]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/74c67a00fece11e4a0edd66091ee4d78?positionInSearchResults=82&searchModelUUID=2e7e92ae-97af-415d-9008-c279adae5bd5>.

[34] Seimo nario R. J. Dagio 2015 m. spalio 14 d. pranešimas VIR [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-10]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=618&p_k=1&p_d=200108>.

[35] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.18, 2.19, 3.16, 3.140, 3.150 straipsnių, kodekso trečiosios knygos VI dalies XV skyriaus ir 5.13 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo Nr. VIII-1864 50 straipsnio pakeitimo ir 28 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 ir 444 straipsnių pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos gyventojų registro įstatymo Nr. I-2237 5, 9 ir 13 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų AIŠKINAMASIS RAŠTAS, Nr. 15-5570(2), reg. data 2015-06-22, p. 3 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-12]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/51ee847018a311e5bfc0854048a4e288?jfwid=-6kpihqdn4>.

[36] *Ibid*.

[37] *Ibid*., p. 4.

sukeliamų teisinių padarinių, piktnaudžiavimo. Panašus teisinis partnerystės pagal įstatymą reglamentavimas nenumatant minimalaus bendro gyvenimo kartu termino nustatytas Prancūzijoje, Švedijoje[38]. Bene svarbiausias partnerystės teisinio reglamentavimo aspektas yra partnerių turto teisinis režimas, – projekte siūloma nustatyti bendrosios dalinės nuosavybės prezumpciją, skiriančią šį institutą nuo santuokos, taip pat partnerių bendram gyvenimui naudojamam turtui nustatant šeimos turto teisinį režimą[39]. Manytina, kad jeigu Seimas būtų priėmęs šį įstatymo projektą, būtų išspręsta daug klausimų, kylančių šeimos teisinių santykių reglamentavimo srityje. Ypač svarbu tai, kad dabar Lietuvos teismai susiduria su atvejais, kai nesant veikiančio partnerystės instituto tenka spręsti ne tik dėl turtinių partnerių teisių ir pareigų, bet ir dėl jų vaikų interesų apsaugos. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (nutartis Nr. 3K-3-383/2008) sprendė, kad bendras asmenų gyvenimas nesusituokus yra pagrindas atsirasti bendrajai dalinei nuosavybei ir uzufrukto iki vaikų pilnametystės nustatymui, o štai nutartyse Nr. 3K-3-482/2010 ir Nr. 3K-3-410/2011 tokie santykiai traktuojami kaip jungtinė veikla, įtvirtinta CK šeštojoje knygoje[40].

Taigi vertinant Lietuvos situaciją teigtina, kad ne tik nėra veikiančio instituto, saugančio bendrai gyvenančių priešingos lyties asmenų teises, nors šių asmenų santykiai jau pripažįstami tiek Konstitucinio Teismo doktrinoje, tiek kitų Lietuvos teismų praktikoje, bet, priešingai nei dauguma Europos Sąjungos ir Europos Tarybos valstybių narių, nepripažįstami tos pačios lyties asmenų santykiai. Taip pat pagrįstai kyla klausimas, ar Lietuva tikrai atitinka atviros, teisinės, demokratinės valstybės kriterijus, jeigu ne tik nesivadovaujama pažangių Vakarų Europos valstybių pavyzdžiu, bet dar ir keliami klausimai, ar verta reguliuoti iš partnerystės kylančius teisinius klausimus, nors šie santykiai realiai egzistuoja visuomenėje. Šiandien Lietuva nebėra izoliuota valstybė, todėl įstatymų leidėjo pareiga neturėtų būti nurodinėti asmenims, koks yra „moralus“ ir „teisingas“ gyvenimo modelis, bet reikėtų ieškoti daugumos ir mažumos nuomonių darnos, užtikrinti teisę asmenims pasirinkti, kaip tvarkyti asmeninį gyvenimą, gerbti šeimos gyvenimą, užtikrinti teisinį aiškumą ir apsaugoti savo piliečių (įskaitant ir homoseksualius asmenis) teises. Taip pat netoleruotina padėtis, kai valstybėje suteikiamas teisėtas lūkestis, tačiau teisė neįgyvendinama ir neužtikrinama. Šiuolaikinėms tendencijoms susiklosčius taip, kad ir tos pačios lyties asmenų santykiai reglamentuojami darant kuo mažiau skirtumų tarp santuokos pagrindu atsirandančių šeiminių santykių, skatintina plėsti ir tobulinti esamą teisinį reglamentavimą. Reikia suvokti ir tai, kad toks reglamentavimas nesuteikia jokių papildomų teisių ir privilegijų tos pačios lyties asmenims, bet užtikrina *vienodas* iš privatinės ir viešosios teisės kylančias teises ir pareigas. Taigi pirmasis žingsnis, kurį įstatymų leidėjas privalėtų žengti – tai priimti principinį sprendimą ir pripažinti kitas šeimos formas, išplėsti šeimos nario statusą turinčių asmenų sampratą. Žinoma, jei suteikiamas teisinis pripažinimas faktiškai egzistuojantiems priešingos lyties asmenų santykiams, bet toks pripažinimas nesuteikiamas tos pačios lyties asmenų santykiams, tai būtų vertinama kaip diskriminacija EŽTK prasme. Dėl šios priežasties pats teisingiausias ir labiausiai laukiamas žingsnis yra partnerystės pagal įstatymą įteisinimas Lietuvoje tiek priešingos, tiek tos pačios lyties asmenų santykių srityje. Žengus šį žingsnį, galbūt nebūtų toks neįtikėtinas ir registruotos partnerystės įtvirtinimas, skirtas tos pačios lyties asmenų santykiams reglamentuoti. Tokie sprendimai būtų

---

38 *Ibid.*, p 5.

39 *Ibid.*, p. 6.

40 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-383/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-482/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-410/2011.

labai pageidautini žmogaus teisių gynimo požiūriu, bet išlieka aktualus klausimas, kokį atgarsį jie sukeltų visuomenėje? Yra pavyzdžių, kai toks reglamentavimas buvo sutiktas priešiškai (visai nesenas Estijos atvejis, kai visuomenė gana griežtai protestavo prieš tos pačios lyties asmenų santykių įteisinimą, bet atitinkami sprendimai vis tiek buvo padaryti), bet reikia suprasti, kad Lietuva prisiėmė tam tikrų tarptautinių įsipareigojimų, o argumentas, esą Katalikų bažnyčia (mūsų šalyje vyraujanti religija) prieštarauja tokių santykių įteisinimui, irgi pamažu silpsta – antai dabartinis Katalikų bažnyčios vadovas popiežius Pranciškus po Pasaulinių jaunimo dienų renginio 2013 m. pareiškė, kad homoseksualūs asmenys negali būti atstumti, jie turi būti pripažinti lygiateise visuomenės dalimi[41]. Taip pat atsižvelgtina ir į Europos Parlamento raginimus valstybėms narėms, kurios dar tokių priemonių nesiėmė, suteikti galimybę tos pačios lyties asmenims pasirinkti teisinį reguliavimą[42]. Taigi galima tik skatinti diskusijas ir tikėtis judėjimo pažangos tolerancijos link. Juk pati pasaulio istorija rodo, kiek daug skausmo, chaoso ir neapykantos protrūkių sukelia netolerancija ir priešiškumas individams, mažumų grupėms ir bendruomenėms, kurių įsitikinimai, vertybės ir prioritetai tiesiog kitokie.

Išvados

1. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo sprendimuose pripažino, kad tos pačios lyties asmenų santykiai ne tik neperžengia privataus ir šeimos gyvenimo ribų ir yra ginami pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 8 straipsnį, bet ir tai, kad valstybės Konvencijos narės turi pozityviąją pareigą pripažinti ir užtikrinti šių santykių apsaugą.
2. Europos valstybėse, pripažįstančiose tos pačios lyties asmenų santykius, egzistuoja nevienodas teisinis reglamentavimas – kai kurios valstybės pripažįsta registruotą partnerystę su tam tikromis išimtims palyginti su priešingos lyties asmenų santykiais, atsirandančiais santuokos pagrindu, o kitos valstybės įtvirtina teisę sudaryti santuoką.
3. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nustatytos teisės normos, įtvirtinančios registruotą priešingos lyties asmenų partnerystę, bet jos neveikia, kol nėra priimtas specialusis įstatymas, reglamentuojantis tokios registracijos tvarką. Teismams pripažįstant tokių santykių egzistavimą, bet nesant atitinkamo veikiančio instituto, pažeidžiami teisėti piliečių lūkesčiai ir susidaro teisinio neapibrėžtumo padėtis.
4. Vienas iš vėliausiųjų partnerystės įstatymo projektų siūlė panaikinti nuostatą, kad partnerystė galima tik tarp priešingos lyties asmenų ir šeiminiams santykiams sukurti partnerystės pagrindu būtina kartu pragyventi vienus metus. Šis įstatymo projektas vertintinas teigiamai, nes leidžia ir tos pačios lyties asmenų partnerystę, tačiau neigiami yra jo aspektai, kad tokią partnerystę sudarant privaloma ją įregistruoti ir sudaryti panašią į vedybų sutartį, nes tokiu atveju nėra pakankamai apsaugomos teisės ir teisėti interesai asmenų, kurie faktiškai gyvena kartu ir yra sukūrę partnerystės santykius, bet neatlikę minėtų veiksmų.

---

[41] *Apostolic Journey to Rio de Janeiro on the occasion of the XXVIII World Youth Day*, Papal Flight, Sunday, 28 July 2013 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-18]. Prieiga per internetą: <http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130728_gmg-conferenza-stampa.html>.

[42] 2015 m. liepos 16 d. Pranešimas dėl pagrindinių teisių padėties Europos Sąjungoje 2013–2014 m. Piliečių laisvių, teisingumo ir vidaus reikalų komitetas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-18]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A8-2015-0230&format=XML&language=LT>.

5. Kitas įstatymo projektas siūlė įteisinti priešingos lyties asmenų partnerystę įstatymo pagrindu, t. y. nereikalaujant jos paviešinti, bet taikant visas materialiąsias santuokos sudarymo sąlygas, o partnerių nuosavybei – bendrosios dalinės nuosavybės ir šeimos turto reguliavimą. Šis įstatymo projektas nebuvo patvirtintas, bet jis būtų išsprendęs daug problemų, kylančių prireikus spręsti klausimus dėl asmenų, kurie sukūrė faktinę partnerystę, apsaugos.
6. Įvertinus užsienio valstybių patirtį, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos įtaką socialinei politikai ir dabartinę Lietuvos teisinės sistemos padėtį, manytina, kad pats tinkamiausias teisinis reglamentavimas būtų įtvirtinti partnerystės pagal įstatymą (kohabitacijos) institutą, kuris galėtų būti taikomas tiek priešingos, tiek tos pačios lyties asmenų santykiams, o registruotos partnerystės institutą – tos pačios lyties asmenų santykiams reglamentuoti, taip panaikinant egzistuojančią socialinę nelygybę ir priartėjant prie pažangių Europos valstybių.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.
2. The Danish Registered Partnership Act No. 372 of June 1989, D/341-H-ML.
3. Act No 40 of 30 April 1993 *The Norvegian Act on Registered Partnership for homosexual couples*, The Ministry of Children and Family Affairs, Oslo, Norway.
4. The Registered Partnership (Family Law) Act 1994:1117.
5. Law on Registered Cohabitation no. 87/1996.
6. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
7. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
8. Europos Parlamento ir Tarybos 2004 m. balandžio 29 d. direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje. [2004] OL, L158/77.
9. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2010/C 83/02.
10. Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos, 2012/C 326/01, OL C 326, 26/10/2012.

Teismų praktika:

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Botta v. Italy*, Application No. 21439/93, 24 February 1998, (1998) 26 EHRR 241.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Bensaid v. United Kingdom*, Application No. 44599/98, 6 February 2001, (2001) 33 EHRR 205.
3. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Mata Estevez v. Spain*, Application No. 56501/00, 10 May 2001, ECHR 896.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, Application No. 28957/95, ECHR 2002 VI.
5. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Schalk and Kopf v. Austria*, Application No. 30141/04, 24 June 2010, (2011) 53 ECHR 20.
6. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Vallianatos and Others v. Greece*, Applications Nos. 29381/09 and 32684/09 ECHR 329 (2013) 07.11.2013.

7. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Oliari and Others v. Italy*, Application No. 18766/11 and 36030/11, ECHR 254 (2015) 21.07.2015.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas byloje Nr. 21/2008 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-383/2008.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-482/2010.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-410/2011.

Specialioji literatūra:

1. BJORGRINSSON, T. D. *General Principles and Recent Developments in Icelandic Family Law*. The International Survey of Family Law, 1995.
2. LØDRUP, P. *Registered Partnership in Norway*. The International Survey of Family Law, 1994.
3. LUND-ANDERSEN, I. *Cohabitation and Registered Partnership in Scandinavia: The Legal Position of Homosexuals*. The Changing Family: Family Forms & Family Law, Hart Publishing, Oxford, 1998.
4. MASLAUSKAITĖ, A. *Šeimos deinstitucionalizacija: raida*, *priežastys ir iššūkiai politikai*. Šeimos politikos ir teisės iššūkiai Europoje. Vilnius: Lietuvos gėjų lyga, 2004.
5. NIELSEN, L. Family Rights and the Registered Partnership. Denmark: *International Journal of Law and the Family*, 1990.
6. PEDERSEN, M. H. Denmark: Homosexual Marriages and New Rules Regarding Separation and Divorce. *Journal of Family Law*, 1991/92.
7. PROBERT, R. *Cretney's Family Law*. Sweet&Maxwell sixth edition ISBN-13 978-0421-93100-8, 2006.
8. SALDEEN, A. *The International Survey of Family Law*, 1994.
9. SCHERPE, J. *Öffnung der Ehe für gleichgeschlechtiche Paare in Dänemark*. Zeitchrift für das gesamte Familienrecht (FamRZ), 2012.
10. SCHERPE, J. *The Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe and the Role of the European Court of Human Rights*.The Equal Rights Review, 2013.

Kita literatūra:

1. *Gay Marriage Around the World*, Pew Research Center, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.pewforum.org/2015/06/26/gay-marriage-around-the-world-2013/>.
2. *Where Europe stands on gay marriage and civil unions*. Pew Research Center, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/06/09/where-europe-stands-on-gay-marriage-and-civil-unions/>.
3. Lietuvos statistikos departamentas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-03]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=02d9efc5-7605-4bee-a023-daa2527e5546>.

4. Civilinio kodekso 3.1, 3.3, 3.16, 3.140, 3.150, 3.194, 3.229, 3.230, 3.231, 3.234, 3.235 straipsnių ir III knygos III dalies ir VI skyriaus pavadinimų pakeitimo, Kodekso papildymo 3.230^1 ir 3.230^2 straipsniais, bei 3.232 ir 3.233 straipsnių pripažinimo netekusiais galios ĮSTATYMO PROJEKTAS, Reg. Nr. XIIP-2849, Reg. data 2015 m. kovo 24 d. [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-03]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/24a88f90d20a11e4a8e8a8aa8141086?positionInSearchResults=16&searchModelUUID=9c8c918c-6871-4279-a940-25b61eb696f7>.
5. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2015-04-02 išvada „Dėl Civilinio kodekso 3.1, 3.3, 3.16, 3.140, 3.150, 3.194, 3.229, 3.230, 3.231, 3.234, 3.235 straipsnių ir III knygos III dalies ir VI skyriaus pavadinimų pakeitimo, Kodekso papildymo 3.230^1 ir 3.230^2 straipsniais, bei 3.232 ir 3.233 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projekto Nr. XIIP-2849“, p. 1 ir 2 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-05]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/901d8572d9fb11e4b6acbc7f0d87c3ec?jfwid=-g5xmt4ji3>.
6. Lietuvos Respublikos Seimo teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada „Dėl Civilinio kodekso 3.1, 3.3, 3.16, 3.140, 3.150, 3.194, 3.229, 3.230, 3.231, 3.234, 3.235 straipsnių ir III knygos III dalies ir VI skyriaus pavadinimų pakeitimo, Kodekso papildymo 3.230^1 ir 3.230^2 straipsniais, bei 3.232 ir 3.233 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projekto atitikties Konstitucijai“, 2015 m. gegužės 6 d. Nr. 102-P-17, [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-05]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/e1f76283f4bd11e4ab99c3ab3bbb5843?jfwid=-g5xmt4ji3>.
7. Civilinio kodekso 3.1, 3.3, 3.16, 3.140, 3.150, 3.194, 3.229, 3.230, 3.231, 3.234, 3.235 straipsnių ir III knygos III dalies ir VI skyriaus pavadinimų pakeitimo, Kodekso papildymo 3.230^1 ir 3.230^2 straipsniais, bei 3.232 ir 3.233 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projekto AIŠKINAMASIS RAŠTAS, Dok. Nr. XIIP-2849, Reg. data 2015 m. kovo 24 d. [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-05]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c79a1f71d20a11e49a8e8a8aa8141086?jfwid=-g5xmt4ji3>.
8. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.18, 2.19, 3.16, 3.140, 3.150 straipsnių, Kodekso trečiosios knygos VI dalies XV skyriaus ir 5.13 straipsnio pakeitimo ĮSTATYMO PROJEKTAS, Reg. Nr. 14-6681(2), Reg. data 2015-05-20 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-10]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/74c67a00fece11e4a0edd6609-1ee4d78?positionInSearchResults=82&searchModelUUID=2e7e92ae-97af-415d-9008-c279adae5bd5>.
9. Seimo nario R. J. Dagio 2015 m. spalio 14 d. pranešimas VIR [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-10]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=618&p_k=1&p_d=200108>.
10. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.18, 2.19, 3.16, 3.140, 3.150 straipsnių, kodekso trečiosios knygos VI dalies XV skyriaus ir 5.13 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo Nr. VIII-1864 50 straipsnio pakeitimo ir 28 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 ir 444 straipsnių pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos gyventojų registro įstatymo Nr. I-2237 5, 9 ir 13 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų AIŠKINAMASIS RAŠTAS, Nr. 15-5570(2), Reg. data 2015-06-22, p. 3 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-12]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/51ee847018a311e5bfc0854048a4e288?jfwid=-6kpihqdn4>.

11. *Apostolic Journey to Rio de Janeiro on the occasion of the XXVIII World Youth Day*, Papal Flight, Sunday, 28 July 2013 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-18]. Prieiga per internetą: <http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130728_gmg-conferenza-stampa.html>.
12. 2015 m. liepos 16 d. *Pranešimas dėl pagrindinių teisių padėties Europos Sąjungoje 2013–2014 m*. Piliečių laisvių, teisingumo ir vidaus reikalų komitetas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-18]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A8-2015-0230&format=XML&language=LT>.
13. ALICINO, F. *The Legal Status of Same-Sex Couples in Italy*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-13]. Prieiga per internetą: <http://www.eurel.info/IMG/pdf/the_legal_status_of_same-sex_couples_in_italy.pdf>.

THE ASSUMPTIONS AND PERSPECTIVES OF THE LEGAL RECOGNITION OF THE SAME-SEX FAMILY RELATIONSHIPS IN THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Summary

In recent decades, observed significant improvement of legal regulation of family relations, expanding the concept of family member in order to protect the rights of various groups. One of these groups - the sexual minorities. Article 8 of European Convention on Human Rights is keeping private and family life, and Article 14 - prohibition of discrimination against sexual orientation. According to these two rights, The European Court of Human Rights systematically moved to the legal recognition of same-sex relationships.

Case *Schalk and Kopf v. Austria* has recognized that the same-sex relationships fall within the limits of family life and is retained in Article 8 of the Convention. In another case *Vallianatos and Others v. Greece* the Court pointed out that the law allows a civil union as one of the forms of partnership, but only the opposite sex is a violation of Article 8 of the Convention and is discriminatory. Finally, in the case *Oliari and Others v. Italy* Court found that Italy, by not granting rights to same-sex persons from entering into a civil union or marriage violated Article 8 of the Convention and it shows the positive obligation to legally regulate same-sex relationships.

There is no consensus reached is European countries how to regulate same sex relationships - part of them recognizes registered partnerships and the other part - the right to marry. However, the majority of European Union countries recognises these relationships so it causes a need to improve EU regulations - for example, the Directive on the free movement of EU citizens and their family members to move and reside freely in their territory were extended family member‘s conception - the directive of „family member“ means and registered partners if the host Member State treat the partnership as equivalent to marriage.

The Civil Code of Lithuania enforces rules for registered partnerships between persons of the opposite sex. They do not work while there is an absence of registration procedure which should be provided by a special law. The Constitutional Court in 28 of September, 2011 adopted a resolution stating that the Constitution protects and defends opposed to marriage-based family. So now Lithuania does not recognize nor same-sex unions, as well as the unmarried opposite sex persons relationships.

One of the latest attempts to regulate the relations arising from the partnership, it was the possibility for both - same-sex and opposite-sex registered partnership to set up. This bill is a positive in the sense that partnership can be granted for same-sex couples, but the downside is those aspects that such a partnership through compulsory to register and to conclude an agreement similar to marriage, because it does not sufficiently protect people’s who actually live together but does not register their relationships rights. Another draft law proposed to provide the possibility to create patnership only between the opposite-sex individuals.

Concerning the foreign experience of these relations, it seems that the most appropriate would be to recognize the right for same sex couples to enter into registered partnerships, as well as to improve the regulation in family law that the opposite sex ones who are unmarried but leads the household could be under legal protection.

REKLAMA IR TEISĖ Į ATVAIZDĄ

Indrė Ambrasūnaitė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
4-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas indre.ambrasunaite93@gmail.com
Mokslinio darbo vadovas doc. dr. Rimantas Simaitis

Šiame straipsnyje analizuojama Lietuvos Respublikos reklamos įstatyme, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatyme ir Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtinta reklamos bei teisės į atvaizdą samprata, reglamentavimo istoriniai pokyčiai ir Europos Žmogaus Teisių Teismo bei Lietuvos teismų praktika. Straipsnio pagrindinis tikslas – išanalizuoti reklamos ir teisės į atvaizdą reglamentavimo istorinius pokyčius bei šių santykių svarbą civilinėje teisėje, apžvelgti reikšmingą šios srities teismų praktiką.

This article analyse the concept, changes of regulation and court cases of the advertisement and the right to the image, which is declare in Law of advertisement, Law on Provision of Information to the Public and Civil Code of Lithuania. The main purposes of the research are: to analyse changes and importance of advertisement and the right to the image regulation and review significant court cases.

Įvadas

Šiuolaikiniame pasaulyje kiekvieną dieną naudodamiesi išmaniosiomis technologijomis, kaip antai televizija, radiju ar internetu, neišvengiamai patiriame įvairaus pobūdžio informacijos poveikį. Didžiąja dauguma informacijos siekiama ne supažindinti asmenis su kasdieninėmis aktualijomis, bet paskatinti galimus vartotojus atlikti veiksmus, susijusius su prekės ar paslaugos pirkimu, vartojimu. Būtent toks ir yra pagrindinis reklamos instituto tikslas. Reklama modernioje visuomenėje tapo neatsiejama žmogaus gyvenimo dalimi, todėl iš jos kylančius santykius būtina teisiškai reglamentuoti. Lietuvoje pagrindinės nuostatos išdėstytos Lietuvos Respublikos reklamos įstatyme[1] (toliau tekste – Reklamos įstatymas) ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatyme[2] (toliau tekste – VIĮ), aiškinant ir taikant įstatymo normas yra reikšminga teismų praktika.

Reklamos veiksmingumą lemia ją kuriant vartojami atvaizdai, todėl itin svarbu užtikrinti įstatymo saugomą kiekvieno asmens teisę į atvaizdą. Asmens teisė į atvaizdą įtvirtinta Lietuvos Respublikos civilinio kodekso[3] (toliau tekste – CK) 2 knygos 22 straipsnyje. Šio straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad fizinio asmens nuotrauka (jos dalis), portretas ar kitoks atvaizdas gali būti atgaminami, parduodami, demonstruojami, spausdinami, taip pat pats asmuo gali būti fotografuojamas tik su jo sutikimu. Po asmens mirties tokį sutikimą gali duoti jo sutuoktinis, tėvai ar

[1] Lietuvos Respublikos reklamos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 57-2854.
[2] Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 82-3254.
[3] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 17-704.

vaikai. CK 2.22 straipsnio 2 dalyje įtvirtinama bendrosios taisyklės, numatytos 1 dalyje, išimtis, kad asmens sutikimo nereikia, jeigu šie veiksmai yra susiję su visuomenine jo veikla, tarnybine padėtimi, teisėsaugos institucijų reikalavimu arba jeigu fotografuojama viešoje vietoje. Tačiau asmens nuotraukos (jos dalies), padarytos minėtais atvejais, negalima demonstruoti, atgaminti ar parduoti, jeigu tai pažemintų asmens garbę, orumą ar dalykinę reputaciją. Fizinis asmuo, kurio teisė į atvaizdą buvo pažeista, turi teisę teismo tvarka reikalauti nutraukti tokius veiksmus bei atlyginti turtinę ir neturtinę žalą. Po asmens mirties tokį ieškinį turi teisę pareikšti jo sutuoktinis, vaikai ir tėvai (2.22 straipsnio 3 dalis).

Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti reklamos ir teisės į atvaizdą reglamentavimo istorinius pokyčius, jų sampratą, bei apžvelgti šia tema reikšmingą Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau tekste – EŽTT) ir Lietuvos teismų praktiką. Mokslinių straipsnių, atskleidžiančių reklamos ir teisės į atvaizdą ypatumus, nėra daug, ši civilinės teisės sritis nėra plačiai analizuota. Tyrimo objektas – reklamos ir teisės į atvaizdą ypatumai. Analizuojant reglamentavimo istorinius pokyčius, EŽTT bei Lietuvos teismų praktiką buvo naudotasi literatūros ir dokumentų mokslinės bei lyginamosios analizės, o vertinant ypatybes – logikos ir kritinės analizės metodais. Šiame straipsnyje remtasi teisės mokslininkų V. Mikelėno, V. Mizaro, S. Avižos, L. Markausko ir kitų mokslininkų darbais.

1. Reklamos samprata ir ypatumai

Reklamos samprata pateikta tiek Lietuvos, tiek Europos Sąjungos teisės aktuose. Teigtina, kad vienas iš svarbiausių Europos Sąjungos teisės aktų reklamos teisinio reguliavimo srityje – 2006 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/114/EB dėl klaidinančios ir lyginamosios reklamos[4] (toliau tekste – Klaidinančios ir lyginamosios reklamos direktyva). Būtent šią direktyvą įgyvendinant, jos pagrindu buvo priimtas Reklamos įstatymas. Klaidinančios ir lyginamosios reklamos direktyvoje reklama apibrėžiama kaip su prekyba, verslu, amatu ar profesija susijusios informacijos pateikimas, siekiant skatinti apsirūpinimą prekėmis ar paslaugomis, įskaitant nekilnojamąjį turtą, teises ir pareigas. Pabrėžtina, kad Reklamos įstatyme reklamos sąvoka beveik analogiška, – tai bet kokia forma ir bet kokiomis priemonėmis skleidžiama informacija, susijusi su asmens ūkine komercine, finansine ar profesine veikla, skatinanti įsigyti prekių ar naudotis paslaugomis, įskaitant nekilnojamojo turto įsigijimą, turtinių teisių ir įsipareigojimų perėmimą. Taigi reklamos apibrėžimuose iš esmės pabrėžiamas vienas iš svarbiausių reklamos požymių – skatinimas įsigyti prekių ir paslaugų. Atkreiptinas dėmesys, kad VIĮ pateikta kiek kitokia reklamos samprata: „Reklama – už užmokestį ar kitokį atlygį įvairia forma ir bet kokiomis priemonėmis reklamos užsakovo interesais skleidžiama informacija apie asmens ūkinę, komercinę, finansinę ar profesinę veiklą, skatinanti įsigyti prekių ar naudotis paslaugomis, įskaitant nekilnojamojo turto įsigijimą, turtinių teisių ir įsipareigojimų perėmimą. Reklama taip pat laikomi straipsnis, laida, parengti ir (ar) paskelbti ne viešosios informacijos rengėjo, kuris už užmokestį ar kitokį atlygį skleidžia šią informaciją, užsakymu.“ Šiuo atveju pabrėžiamas ne tik pagrindinis reklamos tikslas – skatinti asmenis įsigyti prekių ir paslaugų, bet ir reklamos atlygintinumas, t. y. reklama laikoma informacija, skleidžiama už užmokestį ar kitokį atlygį. Analogiška reklamos

[4] 2006 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2006/114/EB dėl klaidinančios ir lyginamosios reklamos (kodifikuota redakcija, tekstas svarbus EEE), OL L 376, 27/12/2006, p. 0021–0027.

teisinė samprata numatyta ir Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyvoje[5], kurią ir įgyvendina VIĮ. Apibendrinant įvairiuose teisės aktuose pateiktus reklamos apibrėžimus galima teigti, kad reklama laikytinas bet koks informacijos apie prekę ar paslaugą pateikimas vartotojams, jei jame galime įžvelgti vartotojų skatinimą įsigyti prekių ir paslaugų. Tačiau tam tikrais atvejais tam, kad tokį informacijos teikimą būtų galima laikyti reklama, reikėtų įrodyti ir tai, jog toks informacijos teikimas atliekamas už užmokestį ar kitokį atlygį[6].

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau tekste – Konstitucinis Teismas) konstatavo, kad reklama yra informacija, nes suteikia jos gavėjui tam tikrų žinių apie prekes, paslaugas ar kitus reklamuojamus objektus (subjektus)[7]. Be to, Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad reklama yra informacija, tačiau ne kiekviena informacija yra reklama, bei įvardijęs, kokia informacija savaime nelaikoma reklama. Tai moksliniai darbai, informaciniai leidiniai ar kiti leidiniai, kuriuose pateikiami prekių savybių, vartojimo, gamybos, paplitimo tyrimo ar statistikos duomenys, meno kūriniai, kuriuose atsispindi prekių gamyba ir vartojimas, ir panašūs dalykai[8]. Nors informacijos sąvoka yra išaiškinta, vis dėlto šis terminas dar nėra pakankamai aiškus ir kyla praktinių problemų konkrečiais atvejais nustatinėjant, kokia pateikta informacija jau yra reklama, o kokia – dar ne, nes beveik bet kokioje verslo subjektų vartotojams pateikiamoje informacijoje galima įžvelgti tam tikrą skatinimą įsigyti prekių ar paslaugų[9]. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau tekste – LAT) taip pat yra pasisakęs dėl reklamos sampratos[10]: negalima apsiriboti tik lingvistiniu bendrinės sąvokos „reklama“ aiškinimu, nes tada nepagrįstai netaikomas įstatymo tikslo (teleologinio), įstatymų leidėjo ketinimo ir kiti metodai bei pažeidžiama lingvistinio aiškinimo konteksto taisyklė. Lingvistiškai aiškinant sąvokas reikia atsižvelgti į jų vartojimo kontekstą, nes jis lemia žodžio prasmę, taip pat nepamiršti, kad tie patys žodžiai skirtinguose teisės aktuose gali būti aiškinami skirtingai. LAT taip pat pamini, kad egzistuoja įvairūs reklamos sąvokos apibūdinimai. Pavyzdžiui: „Reklama – tai bet koks viešas pranešimas, skatinantis parduoti, pirkti ar nuomoti gaminius ar paslaugas, skatinantis mintį arba veiklą, kurios pageidauja užsakovas. Jai skiriamas transliacijos laikas, už kurį reklamuotojas kaip nors atsilygina“ *(Europos konvencija dėl televizijos be sienų)*; „Reklama yra informacijos forma, kuria siekiama paskatinti pirkti produkciją ar paslaugas, paveikti viešąją nuomonę, įgyti politinę paramą, pasiekti kokius nors tikslus ar gauti kitokią reklamuotojo norimą naudą“ *(The New Encyclopedia Britannica*, *vol. 1*, p. 103);

---

5 1989 m. spalio 3 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 89/552/EEB dėl valstybių narių įstatymuose ir kituose teisės aktuose išdėstytų tam tikrų nuostatų, susijusių su audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų teikimu, derinimo (Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyva).

6 MARKAUSKAS, L. *Reklamos teisins reglamentavimas: teorija ir praktika*. Vilnius: Mokesčių srautas, 2008, p. 19.

7 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 15-314.

8 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 straipsnio 4 dalies, 2 straipsnio 1 dalies, 3 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 4 straipsnio 2 dalies, 13 straipsnio, 30 straipsnio 1 dalies, 44 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimu Nr. 67 „Dėl alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių 7 bei 9 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 15-465.

9 *Ibid.* 6, p. 20.

10 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 28 d. nutartis c. b. *AB „Vilniaus degtinė“ v. Valstybinės tabako ir alkoholio kontrolės tarnyba*, Nr. 3K-3-337/1999.

„Reklamuoti – tai patarti, anonsuoti, paskelbti, pranešti, informuoti, publikuoti, padaryti žinomą. Siekti atkreipti visuomenės dėmesį į tam tikrą dalyką bet kokiomis priemonėmis. Bet koks žodinis, rašytinis ar grafinis pareiškimas, padarytas pardavėjo bet kokiu būdu siekiant skatinti verslą ir apimantis, neribojant sąrašo, bet kokius pareiškimus ar atvaizdus laikraštyje ar kitame leidinyje, per radiją ar televiziją, ar įtrauktus į bet kokį skelbimą, afišą, ženklą, katalogą ar pranešimą, arba atspausdintą ant (ko nors) arba įtrauktą į bet kokią etiketę ar ženklą, patvirtintą ar lydintį tokią prekę. Atskiriant nuo kitų pranešimo formų, reklamuoti – tai siekti atkreipti visuomenės dėmesį į tam tikrą dalyką“ *(Black's Law Dictionary*, 1990, p. 34).

Visuose reklamos apibrėžimuose yra skiriami svarbiausi visų rūšių reklamai būdingi požymiai. Konstitucinis Teismas savo nutarime pabrėžė du pagrindinius reklamos požymius[11]:

1. Reklamos atlygintinumas, t. y. reklamos užsakovas už reklamą moka reklamos agentūrai, jos gamintojui ar skleidėjui. Reklama nuo kitų informacijos formų skiriasi tuo, kad reklamuotojas moka tarpininkui už pranešimo paskelbimą, kartu įgydamas galimybę kontroliuoti pranešimo turinį ir formą, taip pat perdavimo laiką ir vietą. VIĮ kaip būtiną reklamos požymį įvardija atlygintinumo kriterijų, o Reklamos įstatyme vartojamoje reklamos sąvokoje toks kriterijus nėra nurodomas. Atkreiptinas dėmesys, kad atlygintinumas, kaip formalus reklamos požymis, pastaruoju metu tampa vis mažiau reikšmingas siekiant įrodyti, kad tam tikra informacija laikytina reklama, o teisės aktuose reklamos požymiu, padedančiu atriboti reklamą nuo kitos informacijos, su nedidelėmis išimtimis laikomas tik specialusis reklamos tikslas[12].
2. Specialusis tikslas – tai skatinimas įsigyti prekių ir paslaugų. Reklama siūlomą prekę ar paslaugą pristato tik teigiamai, taip siekdama paveikti vartotojus.

Kai kurie autoriai nurodo ir daugiau reklamos požymių. Vienas iš jų – visų rūšių reklamai būdinga tai, kad reklamos užsakovas yra žinomas. Jis dažniausiai save įvardija, prisistato, arba iš reklamos teksto aišku, kas tos reklamos savininkas. Užsakovas pats to sąmoningai siekia ir neslepia, ką reklamuoja. Tai dažnai įvardija reklaminis tekstas, jo antraštė arba nuoroda, kur kreiptis. Be šių dalykų reklama netektų savo prasmės[13].

Atsižvelgiant į reklamos požymius ir į tai, kad su kiekviena diena didėja prekių ir paslaugų įvairovė, o reklama tampa viena svarbiausių vartotojų supažindinimo ir informavimo priemonių, galima konkretizuoti reklamos tikslus. Pirmiausia ja siekiama pristatyti vartotojams naujas galimybes, priemones ir pačią produkciją. Antra, svarbu išlaikyti jau esamus klientus ir pritraukti kuo daugiau naujų. Trečia, kiekviena įmonė siekia sukurti užtikrintą ir patrauklų savo įvaizdį.

Reklamos skirstymas į rūšis svarbus tuo, kad skirtingoms reklamos rūšims gali būti taikomi kitokie teisiniai reikalavimai. Pabrėžtina, kad reklama skirstoma pagal įvairius kriterijus, bet nagrinėjant reklamos teisinio reglamentavimo aspektus teisiškai reikšmingiausias yra skirstymas pagal objektą ir pateikimo būdą. Pagal objektą skiriama[14]:

1. Komercinė reklama – viena iš svarbiausių ir labiausiai reglamentuotų reklamos rūšių.
2. Socialinė kultūrinė reklama (mažiausiai reglamentuota).

---

[11] *Ibid.* 7.
[12] *Ibid.* 6 , p. 21.
[13] ČEREŠKA, B. *Reklama: teorija ir praktika*. Vilnius: Homo liber, 2004, p. 39.
[14] *Ibid.* 6, p. 27.

3. Politinė reklama (sąvoka apibrėžta Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo ir finansavimo kontrolės įstatyme[15]) – valstybės politiko, politinės partijos, politinės partijos nario, politinės kampanijos dalyvio, jų vardu ir (ar) interesais bet kokia forma ir priemonėmis už užmokestį ar neatlygintinai politinės kampanijos laikotarpiu ar tarp politinių kampanijų skleidžiama informacija, kuria siekiama paveikti rinkėjų motyvaciją balsuojant rinkimuose ar referendume arba kurios skleidimu propaguojamas valstybės politikas, politinė partija, politinės partijos narys ar politinės kampanijos dalyvis, taip pat jų idėjos, tikslai ar programa. Pabrėžtina, kad politinės reklamos sampratą lyginant su bendrąja reklamos samprata išryškėja specialus politinės reklamos tikslas (paveikti rinkėjų motyvaciją), be to, už tokios informacijos skleidimą gali būti atsilyginama arba ne.

Pagal pateikimo būdą skirtina reklama televizijoje, radijuje, spaudoje, internete ir elektroninių ryšių priemonėmis bei išorinė reklama. Skirtingas šių rūšių teisinis reglamentavimas sietinas su skirtingu poveikiu ir pateikimu vartotojams. Be to, skiriasi tam tikrų techninių priemonių, taikomų reklamai skleisti, atsiradimas ir tobulėjimas. Pavyzdžiui, reklamos internete ir elektroninėmis ryšio priemonėmis teisinį reglamentavimą dėl jos plėtojimosi bei kaitos spartos sudėtinga įtvirtinti.

Teigtina, kad paprastai reklaminės veiklos procese dalyvauja keturi reklaminės veiklos subjektai:

1. Reklamos davėjas, t. y. subjektas, kurio iniciatyva ir interesais daroma (užsakoma, gaminama, skleidžiama) reklama. Tai vienas iš svarbiausių reklaminės veiklos subjektų, nes be jo nebūtų ir pačios reklamos. Dažniausiai tai – prekės gamintojas, prekybininkas, paslaugos teikėjas ir jų atstovai ar kitas komercinės veiklos subjektas.
2. Reklamos tarpininkas, t. y. subjektas, kuris tarpininkauja užsakant reklamos skleidimo arba reklamos gamybos ir skleidimo paslaugas. Paprastai tai įvairios žiniasklaidos planavimo agentūros.
3. Reklamos gamintojas, t. y. subjektas, kuris teikia reklamos gamybos paslaugas, pavyzdžiui, spausdinimą, audiovizualinės medžiagos gamybą ir kt.
4. Reklamos skleidėjas, t. y. subjektas, skleidžiantis reklamą bet kokios informacijos perteikimo priemonėmis.

Taigi reklamos sampratą galime suvokti tirdami reklamos sąvoką, įtvirtintą įvairiuose teisės aktuose tiek nacionaliniu, tiek Europos Sąjungos lygmeniu, jos požymius, tikslus, rūšis ir subjektus. Iš reklamos sąvokos, reglamentuotos teisės aktuose, galime išplėtoti du bendruosius jos požymius: specifinio tikslo – skatinti įsigyti prekių, ir paslaugų bei atlygintinumo. Pabrėžtina, kad skirtingoms reklamos rūšims taikomos skirtingos teisinės nuostatos. Be to, reklamos veiklos procese dalyvauja reklamos davėjas, tarpininkas, gamintojas ir skleidėjas.

2. Teisės į atvaizdą ir atvaizdo naudojimo reklamoje samprata

CK antrosios knygos II skyriuje įvardytos specifinės fizinių asmenų civilinės teisės: teisė į vardą (CK 2.20 str.), teisė į atvaizdą (CK 2.22 str.), teisė į privatų gyvenimą ir jo slaptumą (CK 2.23 str.), teisė į asmens garbę ir orumą (CK 2.24 str.), teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą

[15] Lietuvos Respublikos politinių kampanijų finansavimo ir finansavimo kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 135-4894 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

(CK 2.26 str.) ir teisė pasikeisti lytį (CK 2.27 str.). Šių teisių specifika pasireiškia tuo, kad jos neturi ekonominio turinio, yra neatskiriamos nuo teisių turėtojo asmens ir jį individualizuoja. Teisiniai santykiai dėl specifinių fizinio asmens teisių yra absoliutūs, t. y. visi asmenys yra įpareigoti jų nepažeisti. Nors specifinės teisės yra neturtinės, tačiau jų pažeidimas gali padaryti ir turtinės žalos, todėl tokiu atveju priteisiamas ne tik neturtinės, bet ir turtinės žalos atlyginimas[16]. Neturtinės žalos atlyginimas priteisiamas, jeigu konkrečiu atveju nustatoma, kad teisės pažeidimo pripažinimo nepakanka pažeistai teisei apginti[17].

Atvaizdas individualizuoja asmenį ir gali turėti piniginę išraišką tuo atveju, kai asmuo duoda sutikimą panaudoti savo atvaizdą reklamai[18]. Teisė į atvaizdą įtvirtinta CK 2.22 straipsnyje. Šio straipsnio 1 dalyje teigiama, kad fizinio asmens nuotrauka (jos dalis), portretas ar kitoks atvaizdas gali būti atgaminami, parduodami, demonstruojami, spausdinami, taip pat asmuo gali būti fotografuojamas tik su jo sutikimu[19]. Taigi šioje straipsnio dalyje įtvirtinama bendroji taisyklė, kad norint atlikti tam tikrus veiksmus su asmens veido atvaizdu reikalingas asmens sutikimas. Šios nuostatos taikomos bet kokiam asmens atvaizdui, t. y. fotografijai, pieštam ar tapytam portretui, filmo kadrams ir kt.

Asmuo turi teisę į atvaizdą, nepaisant jo padarymo būdo – asmeniui sutinkant ar nesutinkant. Net jeigu atvaizdas buvo padarytas asmeniui sutinkant, norint jį skelbti, atgaminti ar platinti reikia pavaizduoto asmens sutikimo. Dažniausiai toks sutikimas duodamas susitariant dėl atvaizdo padarymo. Asmuo savo sutikimą gali išreikšti bet kokia forma: žodžiu, raštu, konkliudentiniais veiksmais[20]. Sutikimas yra fakto klausimas, todėl norint nustatyti, ar jis yra duotas, reikia vertinti konkrečios bylos aplinkybes. Taip pat kiekvienu atveju svarbios ir sutikimo ribos – sutikimas fotografuotis *ex officio* nereiškia ir sutikimo bet kokiu būdu atgaminti, parduoti, demonstruoti, spausdinti nuotrauką[21]. Asmuo, duodantis sutikimą naudoti atvaizdą, gali jį kvalifikuoti, nustatyti tam tikras išimtis ar sąlygas, t. y. duoti sutikimą panaudoti jo atvaizdą tik konkrečiam tikslui arba nustatyti tam tikras jo atvaizdo panaudojimo sąlygas, arba duoti bendro pobūdžio sutikimą, nenurodant tikslo, kuriam jo atvaizdas gali būti panaudotas, ir nenustatant jo panaudojimo sąlygų.[22] Tokiais atvejais, kai asmuo duoda sutikimą naudoti jo atvaizdą komerciniams tikslams (ne vieną

---

16 VILEITA, A., *et al.* Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Justitia, 2009, p. 195.

17 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. vasario 6 d. sprendimas *Meilus v. Lithuania* byloje, Nr. 53161/99, §33; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis c. b. *N. K. v. UAB „TV progrupė“*, *UAB „Laisvas ir nepriklausomas kanalas“*, Nr. 3K-3-569/2006.

18 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 12 d. nutartis c. b. *L. K. v. G. B. ir kt*., Nr. 3K-7-437/2002.

19 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 9 d. nutartis c. b. *J. A. v. UAB „Lietuvos rytas“*, Nr. 3K-3-91/2004; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 16 d. nutartis c. b. *A. K. v. UAB „Joneda“*, Nr. 3K-3-113/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 31 d. nutartis c. b. *T. Ž. v. Klaipėdos Hermano Zudermano gimnazija*, Nr. 3K-3-262/2011.

20 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 12 d. nutartis *L. K. v. G. B. ir kt.*, Nr. 3K-7-437/2002; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 2 d. nutartis c. b. *S. Š., V. Š. v. UAB „Lietuvos rytas“*, Nr. 3K-7-2/2008.

21 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 23 d. nutartis c. b. *L. S., A. S. v. UAB „Rowenta“*, Nr. 3K-3-394/2008.

22 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 12 d. nutartis c. b. *L. K. v. G. B., kt.*, Nr. 3K-7-437/2002; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio m. 15 d. nutartis c. b. *M. S. v. UAB „Ieva“*, Nr. 3K-3-91/2003.

kartą), tačiau neaptaria tokio naudojimo termino, neprotinga manyti, kad toks asmens sutikimas bet kokiomis aplinkybėmis yra neatšaukiamas[23].

Mirusį asmenį galima fotografuoti tik gavus jo sutuoktinio, tėvų ar vaikų sutikimą. Tik su šių asmenų sutikimu taip pat galima demonstruoti ar kitaip platinti mirusio asmens nuotraukas ar kitokį atvaizdą, padarytus jam esant gyvam, išskyrus atvejus, kai tokį sutikimą asmuo davė būdamas gyvas[24].

Teisė į atvaizdą nėra absoliuti, bet EŽTT praktikoje teisės į atvaizdą apribojimai vertinami gana griežtai, pabrėžiant, kad asmens atvaizdas yra itin artimai susijęs su pačiu asmeniu ir atvaizdo platinimas gali apriboti privatumą labiau negu vien verbalinės informacijos skleidimas. Pavyzdžiui, sprendime *Reklos ir Davourlis prieš Graikiją*[25] Teismas pabrėžė, kad asmens atvaizdas atskleidžia jo (jos) unikalias savybes ir yra vienas iš esminių asmenybės atributų. Vis dėlto kiekvienu atveju svarbios konkrečios bylos aplinkybės, taigi asmens lūkesčių dėl privataus gyvenimo gerbimo apimtis priklauso ir nuo to, kiek jis pats atsivėrė viešumai[26]. Lietuvos Respublikos teisė numato, kad asmens sutikimo nereikia, jeigu jo fotografavimas ar jo nuotraukų publikavimas yra pateisinamas tam tikru viešuoju interesu. Pavyzdžiui, teisėti veiksmai, nepažeidžiantys asmens teisės į atvaizdą, yra asmens, darančio nusikaltimą, fotografavimas, dingusio, ieškomo, įtariamo padarius nusikaltimą asmens nuotraukos ar fotoroboto rodymas ir pan. Asmens sutikimo taip pat nereikia, kai jo atvaizdas atgaminamas, spausdinamas arba asmuo fotografuojamas dėl jo visuomeninės veiklos, tarnybinės padėties, teisėsaugos institucijų reikalavimu arba kai fotografuojama viešoje vietoje. Asmenys, kurie užsiima politine ir visuomenine veikla, laikomi viešaisiais asmenimis. Jiems veikiant viešai galima be šių asmenų sutikimo juos fotografuoti, filmuoti, jų atvaizdus skelbti ir atgaminti per televiziją, internetą, spaudoje ir kt. Pabrėžtina, kad asmens nuotraukos (jos dalies), padarytos šiais atvejais, negalima demonstruoti, atgaminti ar parduoti, jeigu tai pažemintų asmens garbę, orumą ar dalykinę reputaciją. Vis dėlto viešiesiems asmenims veikiant kaip privatiems, jų teisė į atvaizdą ginama bendraisiais pagrindais, nes privatus gyvenimas neliečiamas. Atkreiptinas dėmesys, kad viešoje vietoje galima fotografuoti žmones bendrai, tačiau negalima fotografuoti konkrečių žmonių be jų sutikimo, nes net ir būdamas viešoje vietoje asmuo nepraranda savo individualumo ir privatumo, todėl yra svarbi subjektyvi vidinė fotografuojamo asmens nuostata. Taigi jeigu asmuo aiškiai ir nedviprasmiškai išreiškė nenorą būti fotografuojamas, to turi būti paisoma.

Asmuo, kurio teisė į atvaizdą pažeista, turi teisę teismo tvarka reikalauti nutraukti neteisėtus veiksmus ir atlyginti turtinę ir neturtinę žalą, kurios dydį nustato teismas, atsižvelgdamas į pažeidimo pobūdį ir padarinius bei pažeidėjo turtinę padėtį. Be to, asmens nuotrauka ar kitoks jo

---

[23] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 13 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-22/2012.

[24] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. rugpjūčio 6 d. nutartis c. b. *E. S., V. P., E. P. ir J. P. v. UAB „Sekundės redakcija“, I. K., A. R.,* Nr. 3K-3-358/2010.

[25] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimas *Reklos and Davourlis v. Greece* byloje, Nr. 1234/05, § 40. Šioje byloje dėl kūdikio inkubatoriuje atvaizdo Teismas konstatavo, kad teisė į atvaizdo apsaugą yra viena iš pagrindinių asmeninės raidos sudėtinių dalių ir lemia teisę kontroliuoti šio atvaizdo naudojimą. Nors dažniausiai teisė kontroliuoti šį naudojimą reiškia asmens galimybę atsisakyti leisti skelbti atvaizdą, ji taip pat apima galimybę prieštarauti šio atvaizdo fiksavimui, saugojimui ir atgaminimui.

[26] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. liepos 23 d. sprendimas *Hachette Filipacchi Associes v. France* byloje, Nr. 12268/03.

atvaizdas yra žmogaus privataus gyvenimo dalis[27]. CK 2.22 straipsnis yra specialioji norma CK 2.23 straipsnio atžvilgiu, todėl jeigu buvo pažeista tik asmens teisė į atvaizdą, taikomas tik CK 2.22 straipsnis, o subsidiariai netaikant CK 2.23 straipsnio. Jeigu neteisėtai asmenį fotografuojant, filmuojant ar naudojant jo nuotraukas pažeidžiama ir bendroji asmens teisė į privatų gyvenimą, būtina taikyti abu straipsnius. Mirusio asmens pažeistą teisę į atvaizdą gali ginti jo sutuoktinis, vaikai ar tėvai, nes neretai šios teisės pažeidimas kartu reiškia ir kitų to asmens šeimos narių privataus gyvenimo ar garbės ir orumo pažeidimą.

Apibendrindami galime teigti, kad tiek EŽTT, tiek ir Lietuvos teismuose yra buvę nemažai bylų, kuriose konstatuoti teisės į atvaizdą pažeidimai. Asmens teisė į atvaizdą nėra absoliuti, galimi jos protingi ribojimai, todėl CK yra numatytos bendrosios taisyklės išimtys – su asmens atvaizdu gali būti atliekami veiksmai tik su jo sutikimu. Pabrėžtina, kad pažeidžiant asmens teisę į atvaizdą galima pažeisti ir jo teisę į privatų gyvenimą. CK 2.22 straipsnio 3 dalyje yra numatyti teisės į atvaizdą, o CK 2.23 straipsnio 4 dalyje – teisės į privatų gyvenimą ir jo slaptumą gynybos būdai.

3. Atvaizdų naudojimo reklamoje teisinės problemos

Asmuo, duodamas sutikimą naudoti atvaizdą reklamoje, neretai gauna ne tik ekonominę naudą, bet ir neigiamą poveikį savo privatumui, t. y. tai gali pakenkti jo asmeniniam gyvenimui. Lietuva yra ratifikavusi Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, kurios 8 straipsnis užtikrina žmogaus teisę į privatų gyvenimą (jos sudėtinė dalis – teisė į atvaizdą). Ne tik EŽTT, bet ir Lietuvos teismų praktikoje tokiu atveju konstatuojami teisės į atvaizdą pažeidimai. Galima įvardyti pagrindines teismų praktikos problemas, susijusias su atvaizdo naudojimu.

Visų pirma kyla teisinių problemų dėl termino naudotis atvaizdu komerciniams tikslams nenustatymo ir teisės atšaukti duotą sutikimą naudoti atvaizdą. Išskirtina LAT Civilinių bylų skyriaus 2012 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-22/2012. Šioje byloje buvo konstatuota, kad kai asmuo apsisprendžia naudoti savo atvaizdą reklamai, jis, be kitų sąlygų, turėtų įvertinti ir aptarti atvaizdo naudojimo terminą. Jeigu asmuo duoda sutikimą naudoti jo atvaizdą komerciniams tikslams (ne vieną kartą), bet neaptaria tokio naudojimo termino, būtų neprotinga manyti, kad toks asmens sutikimas bet kokiomis aplinkybėmis yra neatšaukiamas. Ši teismo nutartis rodo, kad esant tokiai teisinei situacijai, kai asmuo laisva valia leido naudoti savo atvaizdą komerciniams tikslams ir sutartyje neaptarė jo naudojimo termino, bet atvaizdas buvo naudojamas gana ilgą laiką, per kurį pasikeitė tam tikros jo privataus gyvenimo aplinkybės, kurių nebuvo ar jos negalėjo būti įvertintos duodant sutikimą, asmens teisė į atvaizdą turi būti ginama atsižvelgiant į tai, kad ši teisė yra teisės į privatumą dalis. Teismas išaiškino, kad esant teisinių gėrių kolizijai – teisės į privataus gyvenimą gerbimą atvaizdo apsaugos kontekste ir galimybes netrukdomai tenkinti turtinius interesus, susijusius su teise platinti produkciją su asmens atvaizdu, – prioritetas turi būti teikiamas asmens teisės į privatumą gynimui. Taigi rekomenduotina prieš duodant sutikimą sužinoti visas būsimos reklamos ypatybes, apsispręsti, ar nori reklamuoti konkrečią prekę, paslaugą ar asmenį, ir tik tada tartis dėl būsimo atlyginimo. Patartina duoti specialų, išimtinį sutikimą, taip apsaugant savo finansinius interesus nuo neteisėto atvaizdo panaudojimo komerciniams ar kitokiems tikslams.

---

[27] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 24 d. nutartis c. b. *T. G. v. R. Š. ir UAB „Brolių Tomkų leidyba“*, Nr. 3K-3-294/2003.

Antra, problemos dėl tėvų (įtėvių, globėjų) sutikimo naudoti nepilnamečių atvaizdus. Paminėtina LAT Civilinių bylų skyriaus 2011 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-262/2011, kurioje ginčas kilo dėl mokyklos reklaminiame interneto puslapyje įdėtos nepilnamečių klasės nuotraukos. Tokiam veiksmui atlikti, t. y. nuotrauką kartu su asmens atvaizdu paviešinti internete, yra būtinas asmens sutikimas. Remiantis Civilinio proceso kodekso[28] 38 straipsnio 4 dalimi, sutikimą skelbti informaciją apie nepilnamečio asmens privatų gyvenimą gali duoti jo įstatyminiai atstovai – tėvai (įtėviai, globėjai). Nepilnamečio vaiko įstatyminių atstovų diskreciją duoti tokį sutikimą ir jo paskirtį bei tikslus riboja vaiko interesų apsaugos nuostatos. Teismas išaiškino, kad mokyklos tarybos, kaip mokyklos savivaldos institucijos, priimtas sprendimas naudoti vaiko atvaizdą, nuotrauką paskelbiant mokyklos interneto puslapyje, nėra lygiavertis atstovų pagal įstatymą sutikimui, numatytam CK 2.22 straipsnio 1 dalyje. Mokyklos tarybos sprendimas negali būti prilyginamas tėvų sutikimui dėl konkretaus vaiko nuotraukos naudojimo, nes toks sutikimas duodamas tik tėvams aiškiai išreiškus valią. Taigi teismas konstatavo, kad nepilnamečio vaiko atvaizdui naudoti reikalingas tėvų (įtėvių, globėjų) sutikimas, o pats atvaizdo naudojimas turi atitikti nepilnamečio vaiko interesus ir jų nepažeisti.

Trečia, teisiškai sudėtinga nustatyti, kokios informacijos pateikimas jau yra reklama ir ar tokiu veiksmu bus pažeista asmens teisė į atvaizdą. Aktuali LAT Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-165/2008. Čia situacija įdomi tuo, kad specialiajame laikraščio leidinyje buvo išspausdinta ieškovo nuotrauka, paminėta jo pavardė, vardas. Pagal Reklamos įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 7 punktą, draudžiama reklama, jeigu joje be fizinio asmens sutikimo minimi jo vardas, pavardė, pateikiama jo nuomonė, informacija apie jo privatų ar viešąjį gyvenimą, turtą, naudojamas fizinio asmens atvaizdas. Remiantis šia nuostata, nepriklausomai nuo to, ar asmuo užsiima visuomenine veikla, ar eina tam tikras pareigas, be jo sutikimo draudžiama naudoti jo atvaizdą, minėti jo vardą, pavardę reklamoje. Atsakovas nesutiko, kad tai reklama, bet teismas konstatavo, jog pirkėjų skatinimas pirkti laikraštį papildant jį specialiuoju leidiniu yra akivaizdus. Vadinasi, laikraštis buvo reklamuotas panaudojant neleistiną lyginamąją reklamą (Reklamos įstatymo 6 straipsnio 1 dalies 5 punktas). Taigi svarbu nustatyti, ar tam tikra informacija yra reklama ir ar ji nesukels neigiamų padarinių trečiųjų asmenų teisėms ir interesams.

Apibendrinant galima teigti, kad atsižvelgiant į tai, jog reklama siekiama gauti finansinės naudos tiek reklamos užsakovui, tiek tiems asmenims, kurie ją kuria, asmens sutikimas naudoti atvaizdą yra būtinas norint apsaugoti jo teises ir teisėtus interesus. Pagrindinės problemos, išryškėjusios analizuojant Lietuvos teismų praktiką – tai termino naudotis atvaizdu nenustatymas, nepilnamečių asmenų atvaizdo naudojimas ir sudėtingas reguliavimas, kokia informacija laikytina reklama.

Išvados

1. Teisinę reklamos sampratą galima apibūdinti tik išanalizavus reklamos sąvokų apibrėžimus, pateikiamus Lietuvos ir Europos Sąjungos teisės aktuose. Būtų klaidinga apsiriboti vien lingvistiniu šių sąvokų aiškinimu, nes būtina atsižvelgti ir į jų vartojimo kontekstą. Reklamai yra būdingi du bendrieji požymiai: specifinis tikslas – skatinimas įsigyti prekių ir paslaugų, bei atlygintinumas. Kai kurie autoriai nurodo esant ir papildomą požymį – reklamos užsakovo žinojimą. Reklaminės veiklos procese dažniausiai dalyvauja keturi subjektai: reklamos gavėjas, tarpininkas, gamintojas, skleidėjas. Skirtingoms reklamos rūšims taikomi skirtingi teisiniai reikalavimai.

[28] Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

2. Tiek Lietuvos teismai, tiek ir EŽTT yra nurodę, kad atvaizdas individualizuoja asmenį ir yra vienas iš esminių, svarbiausių asmenybės aspektų ar bruožų. Teisė į atvaizdą – asmens neturtinė teisė, galinti turėti piniginę išraišką, jeigu asmuo duoda sutikimą naudoti atvaizdą reklamoje. Bendroji taisyklė, įtvirtinta CK 2.22 straipsnyje, numato, kad tam tikri veiksmai su asmens atvaizdu gali būti atliekami tik gavus jo sutikimą, bet galimi protingi teisės į atvaizdą ribojimai, pateisinami viešuoju interesu arba asmens statusu visuomenėje. Teisę į atvaizdą galima ginti keliais būdais: reikalauti uždrausti pažeidžiančius teisę veiksmus; reikšti prevencinį ieškinį; reikalauti atlyginti turtinę ir neturtinę žalą.
3. Asmuo, kurio atvaizdas naudojamas reklamoje, gali ne tik gauti ekonominės naudos, bet kartu gali būti ir tam tikru būdu pažeisti jo interesai. Išanalizavus Lietuvos teismų praktiką konstatuotina, kad pagrindinės problemos, susijusios su atvaizdo reklamoje naudojimu, yra termino naudotis atvaizdu nenustatymas, nepilnamečių atvaizdų naudojimas be tėvų (įtėvių, globėjų) sutikimo, sudėtingas informacijos, laikytinos reklama, atskyrimas nuo tokia nelaikytinos.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. 1989 m. spalio 3 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 89/552/EEB dėl valstybių narių įstatymuose ir kituose teisės aktuose išdėstytų tam tikrų nuostatų, susijusių su audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų teikimu, derinimo (Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyva).
2. 2006 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2006/114/EB dėl klaidinančios ir lyginamosios reklamos (kodifikuota redakcija, tekstas svarbus EEE), OL L 376, 27/12/2006, p. 0021–0027.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 15-314.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 straipsnio 4 dalies, 2 straipsnio 1 dalies, 3 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 4 straipsnio 2 dalies, 13 straipsnio, 30 straipsnio 1 dalies, 44 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimu Nr. 67 „Dėl alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių 7 bei 9 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 15-465.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 17-704.
6. Lietuvos Respublikos reklamos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 57-2854.
7. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 82-3254.
8. Lietuvos Respublikos politinių kampanijų finansavimo ir finansavimo kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 135-4894 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
9. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

Specialioji literatūra:

1. MARKAUSKAS, L. *Reklamos teisinis reglamentavimas: teorija ir praktika*. Vilnius: Mokesčių srautas, 2008.
2. ČEREŠKA, B. *Reklama: teorija ir praktika*. Vilnius: Homo liber, 2004.
3. VILEITA, A., *et al. Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia, 2009.

Teismų praktika:

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. vasario 6 d. sprendimas byloje *Meilus v. Lithuania*, Nr. 53161/99, § 33.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimas byloje *Reklos and Davourlis v. Greece*, Nr. 1234/05, § 40.
3. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. liepos 23 d. sprendimas byloje *Hachette Filipacchi Associes v. France*, Nr. 12268/03.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 13 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-22/2012.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 31 d. nutartis c. b. *T. Ž. v. Klaipėdos Hermano Zudermano gimnazija*, Nr. 3K-3-262/2011.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. rugpjūčio 6 d. nutartis c. b. *E. S.*, *V. P.*, *E. P. ir J. P. v UAB „Sekundės redakcija“*, *I. K.*, *A. R.*, Nr. 3K-3-358/2010.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 2 d. nutartis c. b. *S. Š.*, *V. Š. v. UAB „Lietuvos rytas“*, Nr. 3K-7-2/2008.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 23 d. nutartis c. b. *L. S.*, *A. S. v. UAB „Rowenta“*, Nr. 3K-3-394/2008.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 16 d. nutartis c. b. *A. K. v. UAB „Joneda“*, Nr. 3K-3-113/2007.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis c. b. *N. K. v. UAB „TV progrupė“*, *UAB „Laisvas ir nepriklausomas kanalas“*, Nr. 3K-3-569/2006.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 9 d. nutartis c. b. *J. A. v. UAB „Lietuvos rytas“*, Nr. 3K-3-91/2004.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 15 d. nutartis c. b. *M. S. v. UAB „Ieva“*, bylos Nr. 3K-3-91/2003.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 24 d. nutartis c. b. *T. G. v. R. Š. ir UAB „Brolių Tomkų leidyba“*, Nr. 3K-3-294/2003.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 12 d. nutartis c. b. *L. K. v. G. B. ir kt*., Nr. 3K-7-437/2002.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 28 d. nutartis c. b. *AB „Vilniaus degtinė” v. Valstybinės tabako ir alkoholio kontrolės tarnyba*, Nr. 3K-3-337/1999.

ADVERTISEMENT AND THE RIGHT TO THE IMAGE

Summary

Concept of advertisement is stated not only in Lithuanian, but also in European Union legislations. To summarize all the concepts in a variety of legislations, advertisement is considered as a presentation of any information about goods or services to users in order to encourage them to purchase goods or services. The main attributes of advertisement are pecuniary and special purpose - encouraging the purchase of goods or services. Relations related to the advertisement are stated in The Republic of Lithuania Law on Advertisement and The Republic of Lithuania Law on Public Information.

The right to the image is stated in the Civil Code of The Republic of Lithuania. It provides a general rule, that law protects rights to the image and certain actions are carried out only with the person‘s consent. There is a possibility to restrict this law reasonably when it relates to interests of a public or status of a person (public entities). A person, whose right to the image has been violated, has right to claim in order to terminate illegal actions and compensate pecuniary and non - pecuniary damage.

The regulation of the right to the image has not changed historically, although the regulation of the advertisement has many adjustments.

The main problems, related to use of image in advertisement, not setting the term of using the image, using the minors' image without parents consent, difficult separation beetween information, which is not considered to be advertisement and information, which is considered to be advertisement.

PRIVALOMOJI MEDIACIJA IR JOS TAIKYMO PRIELAIDOS

Areldas Augustinaitis
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
4-o kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas areldas.a@gmail.com
Mokslinio darbo vadovas doc. dr. Rimantas Simaitis

Šiame straipsnyje siekiama aptarti privalomosios mediacijos kaip vieno iš alternatyvių ginčų sprendimo būdų sampratą, mediacijos privalumus ir trūkumus, taikymo perspektyvas sprendžiant komercinius ginčus, atskleisti užsienio valstybių patirtį taikant privalomąją mediaciją, paanalizuoti praktines privalomosios mediacijos taikymo problemas.

This article discusses mandatory mediation as one mean of alternative dispute resolution, also pros and cons of mediation, prospects of mandatory mediation, used in order to resolve commercial disputes. The article also evaluates experience of foreign countries in applying the mandatory mediation and analyses practical problems in the use of mandatory mediation.

Įvadas

Straipsnio tyrimo objektas – privalomoji mediacija ir jos taikymo sprendžiant komercinius ginčus prielaidos. Paprastai egzistuoja įsitikinimas, kad teismas yra vienintelis veiksmingas bet kokių ginčų sprendimo būdas, užtikrinantis socialinę pusiausvyrą ir taiką tarp šalių. Šiuo straipsniu norima ne tik oponuoti minėtam suvokimui, bet ir pabrėžti, kad neretai alternatyvūs ginčų sprendimo būdai, ypač mediacija, geriau padeda užtikrinti socialinę taiką visuomenėje. Mokslinis darbas bus orientuotas ne tik į mediacijos sampratą, suvokimą, jos naudą, bet taip pat bus stengiamasi analizuoti užsienio valstybių patirtį mediacijos taikymo srityje.

Įvairioms teisinėms valstybėms būdingas principas „teisingumą vykdo tik teismas“. Šis principas reiškia, kad teismui kaip vienai iš Lietuvos Respublikos valdžių yra suteikta išimtinė teisė valstybės vardu išspręsti šalių ginčą ir pasakyti, kuri šalis teisi, kuri ne, kuri šalis kalta, kurios reikalavimas yra pagrįstas[1]. Nors teismas yra pagrindinė institucija, kuri sprendžia šalių ginčus ir vykdo teisingumą valstybės viduje, bet ginčų sprendimas teismo būdu paprastai užkerta kelią tolesnei šalių santykių plėtotei. Išsprendus ginčą teisme, šalys lieka priešiškos viena kitos atžvilgiu, nes paprastai siekiama ne tik įgyvendinti teisingumo principą, bet ir „nubausti“ kitą šalį. Toks požiūris, be abejonės, nesukuria ir negali sukurti socialinės taikos tarp šalių. Autoriaus nuomone, taika tarp šalių, santykių harmonizavimas yra ne mažiau svarbu nei formalus teisingumo vykdymas, o tolesnei santykių plėtotei kartais naudingesnis yra ginčų sprendimas taikiu būdu, t. y. taikant alternatyvius ginčų sprendimo būdus. Šiuo atveju svarbus ir Konstitucinio Teismo išaiškinimas, kad formalus teisingumo vykdymas prieštarauja Konstitucijos 109 straipsnio 1 daliai, konstituciniams teisingumo, teisinės valstybės principams[2].

---

[1] PETRAUSKAS, F. Alternatyvaus ginčų nagrinėjimo raida, teisinė padėtis ir reglamentavimas. *Jurisprudencija*, 2008, p. 632.

[2] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 25 d. nutarimas byloje Nr. 34/2009-11/2011-33/2011.

Prieš dešimt metų Lietuvos teismuose buvo pradėtas bandomasis teisminės mediacijos projektas, kurio pirmasis etapas vyko nuo 2005 m. gegužės 20 d. iki 2007 m. gruodžio 31 d. Vilniaus miesto 2-ajame apylinkės teisme, o 2008 m. sausio 1 d. prasidėjo antrasis projekto etapas, toliau įgyvendinamas keturiolikoje Lietuvos teismų. Šio projekto pagrindiniai tikslai – sudaryti sąlygas šalims civiliniame procese veiksmingiau pasiekti socialinę taiką, paskatinti atkuriamojo teisingumo plėtrą Lietuvoje, įvertinti teisminės mediacijos priimtinumą Lietuvos visuomenėje, spartinti bylų nagrinėjimo procesą, didinti ginčų sprendimo efektyvumą ir netiesiogiai skatinti neteisminės mediacijos plėtrą. Taip pat buvo tikimasi, kad teismai išvengs bylų, kuriose įmanoma susitaikyti, nagrinėjimo[3]. 2008 m. Lietuvoje priimtas Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas, kuris įteisino neteisminę mediaciją, bet ginčų sprendimo mediacijos būdu pagausėjimo, deja, nesulaukta. Tiek privačios, tiek teisminės mediacijos taikymo atvejai, kad ir kaip būtų gaila, yra ypač reti, dauguma jų nebuvo sėkmingi[4].

Pabrėžtina, kad visame pasaulyje mediacijos taikymo idėja skatinama todėl, kad ginčo šalys, kurios operatyviai, konfidencialiai ir sąlygiškai nebrangiai, be ne visais atvejais tobulo teisminio nagrinėjimo, be įpareigojančio teismo sprendimo, savarankiškai išsprendžia ginčus, dažniau laikosi ir savanoriškai vykdo mediacijos procedūra pasiektus susitarimus, jaučiasi labiau patenkintos jais ir ginčo sprendimo procedūra negu teismo sprendimu ir teismo procedūra[5]. Akivaizdu, kad būtent todėl tiek mokslinėje literatūroje, tiek užsienio valstybių praktikoje susiformavo gana tvirta nuomonė apie mediacijos, kaip alternatyvaus ginčų sprendimo būdo, teigiamą poveikį – galimybę ne tik užbaigti asmenų ginčus socialine taika ir atkurti socialinę pusiausvyrą, kas yra siektina ir laikoma vertybe, bet ir pagalbą teismų sistemai, kuri, be abejonės, neturėtų būti skirta absoliučiai visiems visuomenėje kylantiems ginčams ir konfliktams spręsti.

Taigi akivaizdi problema, kad nors mediacijos nauda ir veiksmingumas suvokiamas, nepaisant tiek teismų, tiek įstatymų leidėjo siekio skatinti jos procedūras, mediacija šiandieninėje visuomenėje visgi dar nepaklausi.

Autoriaus nuomone, temos naujumą ir aktualumą lemia būtent aukščiau minėta problema ir aplinkybė, kad privalomoji mediacija nėra pakankamai aprašyta doktrinoje. Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, šiame straipsnyje bus nagrinėjama privalomosios mediacijos ir jos taikymo civiliniuose ginčuose prielaidos, nes manytina, kad tai yra viena veiksmingiausių, ekonomiškiausių ir geriausiai užtikrinančių socialinę taiką tarp šalių ginčo sprendimo priemonių.

Darbe taikomi sisteminės analizės, indukcijos ir dedukcijos, lyginamasis bei istorinis metodai. Sisteminės analizės metodas leido nagrinėti tyrimo dalyką (privalomąją mediaciją) kaip sistemos dalį, išryškinant probleminius jos aspektus. Indukcijos ir dedukcijos pažinimo metodas buvo taikomas apibendrinant atskirų informacijos šaltinių (teisės mokslininkų nuomonių ir kt.), faktų empirinius duomenis ir formuojant bendro pobūdžio teorines nuostatas, konkrečias išvadas. Lyginamojo metodo būdu palygintos įvairios mokslininkų nuomonės ir užsienio valstybių praktika. Istorinis metodas padėjo aptarti užsienio valstybių praktiką taikant privalomąją mediaciją. Taip pat buvo pasitelktas loginis analitinis ir apibendrinimo metodai.

---

[3] KAMINSKIENĖ, N. *T*eisminė mediacija Lietuvoje. Quo vadis? *Socialinis darbas*, 2010, Nr. 9(1), p. 54–55.

[4] KAMINSKIENĖ, N. Privaloma mediacija: galimybės ir iššūkiai. *Jurisprudencija*, 2013, 20(2), p. 685.

[5] *Ibid*.

1. Privalomosios mediacijos samprata

Privalomosios mediacijos analizę, autoriaus nuomone, reikėtų pradėti trumpai prisiminus, kas yra mediacija. Remiantis Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo 2 straipsnio 3 dalimi, mediacija – tai civilinių ginčų sprendimo procedūra, kurios metu vienas ar keli civilinių ginčų taikinimo tarpininkai (mediatoriai) padeda civilinio ginčo šalims taikiai spręsti ginčą. Tas pats įstatymas, be kita ko, numato, kad taikinamasis tarpininkavimas taikomas ginčo šalių rašytiniu susitarimu, o civilinę bylą nagrinėjantis teismas gali pasiūlyti ginčo šalims bandyti ginčą išspręsti taikinamojo tarpininkavimo būdu[6]. Šių civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo nuostatų analizė leidžia pagrįstai teigti, kad įstatymų leidėjas yra įtvirtinęs savanoriškos mediacijos modelį.

2008 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų (toliau – Mediacijos direktyva) mediacija suprantama kaip savanoriška procedūra: „Mediacija – struktūrinis procesas, neatsižvelgiant į tai, kaip jis pavadintas ar nurodytas, kai dvi ar daugiau ginčo šalių savanoriškai stengiasi pačios susitarti dėl jų ginčo sprendimo padedant mediatoriui“[7].

Vis dėlto teisės doktrinoje nurodoma, kad apibrėžti mediaciją nėra paprasta. Teisės literatūroje nurodoma, kad paprastai problemų gali kelti įprastinio mediacijos apibrėžimo žodžiai „neutralus“, „savanoriškas“, „šalių įgalinimas“. Teigiama, kad, pavyzdžiui, neutralumas gali būti suprantamas kaip mediatoriaus nesuinteresuotumas ginčo baigtimi, arba kaip mediatoriaus nešališkumas šalių atžvilgiu. Be to, teisės mokslo atstovai nėra pateikę aiškios ir nuoseklios mediacijos teorijos, kuri padėtų atskirti šį procesą nuo kitų ginčo sprendimo būdų, o ir pats terminas „mediacija“ yra vartojamas apibrėžiant įvairius skirtingus ginčo sprendimo mechanizmus ir vartojamas kalbant tiek apie privačią, teisminę ir privalomąją mediaciją, tiek apie taikinimą. Atsižvelgiant į tai, teisės moksle mediaciją bandoma apibrėžti kaip savanorišką, lankstų, konfidencialų ginčo sprendimo būdą, kai ginčo šalims priimtinas neutralus asmuo (ar asmenys), neturintis įgaliojimų priimti privalomą šalims sprendimą, aktyviai siekia pagelbėti šalims pačioms surasti abiem priimtiną ginčijamų klausimų sprendimą[8]. Kitaip tariant, mediacija yra procesas, kurio metu apibrėžiamos šalių atsakomybės ribos dėl savo pačių priimtų sprendimų, kurie gali paveikti jų gyvenimą[9].

Aptariant privalomosios mediacijos sampratą, reikėtų dar kartą prisiminti Mediacijos direktyvą. Vadovaujantis šia direktyva, mediacijos procesas gali būti inicijuotas šalių arba pasiūlytas ar nurodytas pradėti teismo, arba numatytas pagal valstybės narės teisę. Mediacijos direktyvos 5 straipsnis numato, kad teismas, kuriam pateikta byla, prireikus ir atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes, gali paraginti ginčo šalis pasinaudoti mediacija ginčui spręsti, dalyvauti informaciniuose posėdžiuose dėl naudojimosi mediacija, jei tokie posėdžiai rengiami ir juose dalyvauti paprasta. Mediacijos direktyva nedraudžia valstybėms narėms priimti nacionalinės teisės aktus, kuriuose būtų nustatyta, kad mediacija yra privaloma, arba kuriais taikomos su mediacija susijusios paskatos

---

6 Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. X-1702.

7 Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. gegužės 21 d. direktyva 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų.

8 MILAŠIUS, T. Mediacija kaip alternatyvus ginčo sprendimo būdas. *Teisė*, 2007, ISSN 1392-1274, p. 51–52.

9 FOLBERG, J.; TAYLOR, A. *Mediation A Comprehensive Guide to Resolving Conflicts Without Litigation*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, Social and Behavioral Science Series, 1984, p. 7.

arba sankcijos, tiek prieš prasidedant teismo procesui, tiek jam jau prasidėjus, jeigu šie teisės aktai neužkerta ginčo šalims pasinaudoti teise kreiptis į teismą[10]. Taigi Mediacijos direktyvos prasme mediacija gali būti inicijuojama iš esmės bet kuria forma, t. y. tiek savanoriška, tiek privalomąja.

Iš esmės tai reiškia, kad Europos valstybės remdamosi minėtomis Mediacijos direktyvos nuostatomis pasirinko skirtingas mediacijos inicijavimo formas, t. y. vienos valstybės pasirinko klasikinį savanoriškos mediacijos modelį, kitos (pavyzdžiui, Italija[11]) savo teisinėje sistemoje įtvirtino privalomąją mediaciją.

Atlikus skirtingų valstybių mediacijos inicijavimo formų analizę, mediacijos inicijavimo formas, vadovaujantis ginčo šalių ir teismo dalyvavimo inicijuojant mediaciją lygiu, galima teigti esant tam tikras kategorijas:

1. mediacijos inicijavimas ginčo šalių susitarimu;
2. mediacijos inicijavimas ginčo šalių susitarimu, ginčo šalis skatinant dalyvauti mediacijoje įvairiomis procesinėmis lengvatomis (pvz., žyminio mokesčio lengvata ir pan.);
3. mediacijos inicijavimas ginčo šalių susitarimu, suteikiant teismui teisę rekomenduoti ar siūlyti ginčo šalims pasinaudoti mediacija;
4. mediacijos inicijavimas ginčo šalių susitarimu, ginčo šalis skatinant dalyvauti mediacijoje įvairiomis procesinėmis sankcijomis (pvz., teismo teisė priteisti iš bylą teisme laimėjusios ginčo šalies pralaimėjusios šalies bylinėjimosi išlaidas tuo pagrindu, kad bylą laimėjusi ginčo šalis be pateisinamų priežasčių atsisakė dalyvauti mediacijoje, be to, egzistuoja teismo teisė įpareigoti mediacijos procedūroje be pateisinamos priežasties nedalyvavusią šalį sumokėti į biudžetą sumą, atitinkančią už teismo procesą mokėtiną žyminio mokesčio sumą, teismo teisė gauti įrodymus iš to, kad šalis be pateisinamos priežasties nedalyvavo privalomoje mediacijos procedūroje ir pan.);
5. mediacijos inicijavimas teismo nurodymu ar įpareigojimu paliekant teismui teisę savo nuožiūra įvertinti mediacijos taikymo tikslingumą kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgiant į bylos aplinkybes, ginčo kategoriją, ginčo šalių tarpusavio santykius, taikytus alternatyvius ginčo sprendimo būdus iki kreipimosi į teismą, mediacijos taikymo perspektyvumą ir pan. (vadinamasis diskrecinis) kreipimas į mediaciją;
6. mediacijos inicijavimas nustačius pagal teisės aktus ginčo šalims pareigą pasinaudoti mediacijos procedūra tam tikrų kategorijų arba visuose civiliniuose ginčuose prieš kreipiantis su ieškiniu į teismą (vadinamasis kategoriškas kreipimas į mediaciją)[12].

Remiantis atlikta klasifikacija, privalomąja mediacija galima laikyti paskutines tris išvardytas mediacijos inicijavimo formas, tačiau šių trijų formų ginčo šalių savarankiško apsisprendimo laisvės ir mediacijos „primetimo“ santykis reikšmingai skiriasi. Mediacijos inicijavimas ginčo šalių susitarimu, jas skatinant įvairiomis procesinėmis sankcijomis, vis tiek yra ginčo šalių valioje, todėl labai panašus į neprivalomąją mediaciją ir kartais literatūroje vadinamas kvaziprivalomąja mediacija. Tačiau šalims, be rimtų priežasčių nesutikusioms dalyvauti mediacijoje, galėtų būti pritaikytos reikšmingos ekonominės sankcijos, todėl doktrinoje manoma, kad tokia mediacijos inicijavimo forma yra daugiau šalių vertimas dalyvauti mediacijoje, negu skatinimas, todėl ir priskirtina privalomosios mediacijos formai. Penktoji ir šeštoji mediacijos inicijavimo formos

---

[10] KAMINSKIENĖ, N., *supra* note 4, p. 687.

[11] GALETTO, T.; MATTIACCIO, R. L. Mediation in Italy: A Bridge Too Far? *Dispute Resolution Journal*, 2011, 66(3):82–83.

[12] KAMINSKIENĖ, N., *supra* note 4, p. 688–689.

yra neabejotinai priskirtinos privalomajai mediacijai, nes ginčo šalys teismo ar įstatymų leidėjo paliepimu nedalyvauti mediacijoje gali tik ypatingais, išimtiniais atvejais, teismui leidus ar įstatymų leidėjui numačius atleidimo nuo mediacijos sąlygas[13].

Pabrėžtina ir tai, kad mediacijos privalomumo laipsnis gali reikšmingai skirtis taip pat priklausomai nuo to, kaip yra suprantamas įpareigojimas ar nurodymas „pasinaudoti mediacija“, t. y. ar tai įpareigojimas dalyvauti bendrame informacinio pobūdžio viešai surengtame renginyje apie mediaciją, ar informacinio pobūdžio individualiame ginčo šalių susitikime su mediatoriumi, ar tiesiogiai dalyvauti mediacijos procedūroje kartu su kita ginčo šalimi siekiant ginčą išspręsti iš esmės. Pagrindinis pirmųjų dviejų pateiktų variantų tikslas yra priversti ginčo šalis pamatyti kitokį ginčo sprendimo būdą negu teismas, apie jį sužinoti ir jį suvokti. Iš esmės pirmieji du variantai reiškia, kad informacinė stadija iki mediacijos ginčo šalims yra privaloma, tačiau pati mediacija išlieka ginčo šalims neprivaloma ir gali būti taikoma tik ginčo šalims dėl jos susitarus. Tik paskutiniame variante ginčo šalys yra iš tikrųjų verčiamos dalyvauti mediacijos procedūroje ir pradėti spręsti ginčą iš esmės, todėl tik šis variantas galėtų būti pavadintas „privalomąja mediacija“ tiesiogine prasme. Žinoma, ir toks ginčo šalių dalyvavimas mediacijoje gali būti skirtingas. Pavyzdžiui, kai kuriais atvejais laikoma, kad pakanka dalyvauti mediacijoje gera valia, kitais – kad kiekviena ginčo šalis turi pateikti savo argumentuotą požiūrį kitai ginčo šaliai ir mediatoriui bei reaguoti į oponento pateiktą nuomonę, o dar kitais atvejais tiesiog nustatomas minimalus dalyvavimo mediacijoje laikas (pavyzdžiui, viena valanda)[14].

Atkreiptinas dėmesys, kad aprašytais privalomosios mediacijos atvejais ginčo šalys išsaugo teisę pasitraukti iš mediacijos procedūros ir ginčą spręsti teisme. Tai yra pagrindinė Mediacijos direktyvos numatyta mediacijos taikymo sąlyga[15].

Apibendrinant tai, kas pasakyta, išanalizavus teisės literatūrą ir įstatymus galima teigti, kad privalomoji mediacija yra tokia mediacijos forma, kai ginčo šalis privalomai pasinaudoti mediacija nukreipia teisėjas arba pareiga pasinaudoti mediacijos procedūra tiesiogiai yra įtvirtinta įstatymuose.

2. Privalomosios mediacijos taikymo patirtis užsienio valstybėse

Užsienio šalių patirtis rodo, kad privalomosios mediacijos įvedimas kai kuriose šalyse buvo ne tik naudingas, bet ir labai veiksmingas.

Privalomosios mediacijos idėja, kaip ir pati klasikinė mediacija, kilo už Atlanto. 1990 m. ginčų sprendimo profesionalų organizacijos Teisės ir viešosios politikos komitetas parengė pranešimą, kuriame nurodė, kad „privalomas dalyvavimas neįpareigojančiose ginčų sprendimo procedūrose dažnai yra tinkamas“. Tais pačiais metais Civilinės justicijos reformavimo aktas įstatymo lygmeniu įtvirtino JAV privalomąją mediaciją[16], o teismai šią praktiką plėtojo. Pagal 1998 m. alternatyvaus ginčų sprendimo aktą, JAV privalomosios mediacijos schemos veikia daugelyje valstijų, suteikus teismams teisę reikalauti, kad šalys pasinaudotų mediacija spręsdamos ginčus, ypač skyrybų ir vaikų globos bylose. Be šių ginčų, privalomoji mediacija JAV yra taikoma darbo,

---

13 *Ibid*.

14 KAMINSKIENĖ, N., *op. cit*.

15 Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. gegužės 21 d. direktyva 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų.

16 NOLAN-HALEY, J. M. Is Europe Headed Down the Primrose Path with Mandatory Mediation? *North Carolina journal of International Law & Commercial Regulation*, 2012, 37(4):1011.

žalos, atsiradusios dėl medikų klaidos, atlyginimo, vartotojų teisių apsaugos ir kituose ginčuose. JAV pavyzdžiu vėliau vadovavosi ir Kanada[17].

Priešingai nei JAV ir Kanada, Europos valstybėse privalomosios mediacijos įtraukimas į teisines sistemas nėra toks populiarus ar gausus, nors atlikti tyrimai[18] rodo, kad didžioji dalis (apie 79 proc.) Europos valstybių mano, kad privalomoji mediacija tam tikrų kategorijų bylose turėtų teigiamą efektą. Liuksemburgas, Slovakija, Bulgarija, Italija, Rumunija, Graikija, Čekijos Respublika, Lietuva ir Malta teigė, kad privalomosios mediacijos taikymas būtų nepaprastai veiksmingas. Tik Slovėnija nurodė, kad privalomosios mediacijos reglamentavimas turėtų neigiamą efektą.

Doktrinoje nurodoma, kad labiausiai pažengusi mediacijos ir taikaus ginčų sprendimo srityje yra Didžioji Britanija. 1999 m. reformos Didžiojoje Britanijoje metu buvo vieningai sutarta, kad teismai yra paskutinė ginčų sprendimo instancija ir, jeigu byla nėra ypatinga, ginčo šalys turi pirmiausia siekti išspręsti ginčą be teismo. Viena iš priemonių paskatinti tokį mediacijos taikymą tapo taisyklė, pagal kurią teismas įgijo teisę skirti procesines sankcijas šalims, vengiančioms pasinaudoti mediacija be pateisinamų priežasčių (pvz., priteisti iš bylą teisme laimėjusios ginčo šalies pralaimėjusios šalies bylinėjimosi išlaidas tuo pagrindu, kad bylą laimėjusi ginčo šalis be pateisinamų priežasčių atsisakė dalyvauti mediacijoje). Tai buvo patvirtinta ir 2002 m. Anglijos ir Velso apeliacinio teismo byloje *Dunnett prieš Railtrack*. Visgi net po minėto teismo sprendimo liko neatsakyta į klausimą, ar teismai gali reikalauti, kad šalys dalyvautų mediacijoje, o jeigu negali, tai ar gali taikyti procesines sankcijas laimėjusiai ginčo šaliai, kuri atsisakė dalyvauti mediacijoje[19]?

Atsakymus į minėtus klausimus 2004 m. pateikė Anglijos ir Velso apeliacinis teismas sprendime sujungtose bylose *Halsey prieš Milton Keynes General NHS Trust and Steel* ir *Steel prieš Joy*. Nors ir pasisakydamas už alternatyvių ginčų sprendimo būdo taikymą, teismas pripažino, kad mediacijos primetimas ginčo šalims pažeidžia Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnį. Teismas savo sprendimą motyvavo tuo, kad viena yra paskatinti šalis pasinaudoti mediacija, galbūt net griežtai, o kita – įsakyti joms tai padaryti. Teismas pabrėžė, kad iš tikrųjų nenorinčių taikyti mediacijos ginčo šalių įpareigojimas dalyvauti mediacijoje apribotų šių asmenų teisę kreiptis į teismą. Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad Strasbūro teismas, pasisakydamas dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio taikymo, nurodė, kad teisės kreiptis į teismą gali būti atsisakyta, pavyzdžiui, arbitražiniu susitarimu, bet tokio atsisakymo tikrumu turi būti įsitikinta patikrinant, ar nebuvo suvaržyta kurios nors iš šalių valios laisvė. Anglijos ir Velso apeliacinis teismas išaiškino, kad pagrindinis visų alternatyvaus ginčų sprendimo būdų požymis ir veiksmingumo sąlyga yra tai, kad visi šie procesai yra šalių savanoriškai pasirenkami ir jų rezultatas yra ginčo šalims neįpareigojantis. Atsižvelgiant į tai nuspręsta, kad teismas negali įpareigoti naudotis alternatyviais ginčų sprendimo būdais, o gali tik paskatinti arba padėti ginčo šalims jas rinktis. Pasisakydamas dėl kriterijų, kuriais remiantis galima būtų įvertinti, ar ginčo šalis pagrįstai atsisakė dalyvauti mediacijoje, teismas nurodė negalutinį tokių kriterijų sąrašą: ginčo pobūdis, bylos aplinkybės, kitų ginčo sprendimo būdų panaudojimo apimtis, alternatyvių ginčų sprendimo būdų taikymo išlaidų proporcingumas ir kt.[20]

---

17 KAMINSKIENĖ, N., *supra* note 4, p. 692–693.

18 Directorate-general for internal policies. Policy department. Citizens' rights and constitutional affairs. *"REBOOTING" the mediation directive: assesing the limited impact of its implementation and proposing measures to increase the number mediations in the EU*. Study, 2014, p. 142. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493042/IPOLJURI_ET(2014)493042_EN.pdf>.

19 KAMINSKIENĖ, N., *supra* note 4, p. 694–695.

20 *Ibid*.

Nors privalomosios mediacijos įtvirtinimas Didžiosios Britanijos teisinėje sistemoje buvo nesėkmingas, valstybė neatsisako įtvirtinti privalomosios mediacijos šeimos bylose[21].

Remiantis Europos Parlamento Vidaus politikos generalinio direktorato Piliečių teisių ir konstitucinių reikalų direktorato 2014 m. atliktu tyrimu dėl Mediacijos direktyvos taikymo[22], Italijoje 2011 m. buvo daugelyje civilinių ginčų nustatyta privalomoji mediacija. Dėl to gerokai išaugo ir savanoriškų mediacijos procesų skaičius. Italija 2009 m. priėmė įstatymą Nr. 69, perkeliantį Europos direktyvos dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų nuostatas į nacionalinę teisę ir leidžiantį reformuoti Italijos civilinės justicijos sistemą bei taikyti mediaciją civilinėse ir komercinėse bylose. Privalomosios mediacijos įteisinimui Italijoje įtakos turėjo 2010 m. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje *Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA*[23]. Šiame sprendime teismas pripažino, kad Italijos įstatymai, reikalaujantys kilus telekomunikacijų paslaugų teikėjo ir vartotojo ginčui iki kreipimosi į teismą pasinaudoti privalomąja ikiteismine ginčų nagrinėjimo tvarka, nepažeidžia Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio nuostatų. Tokią savo nuomonę Europos Teisingumo Teismas argumentavo tuo, kad nėra kokių nors Europos Bendrijos teisės aktų, draudžiančių nustatyti privalomąją ikiteisminę telekomunikacijų paslaugų teikėjų ir vartotojų ginčų nagrinėjimo tvarką. Todėl Teismas sprendė, kad privaloma neteisminė ginčų nagrinėjimo tvarka turi teisę egzistuoti tol, kol ji (1) nedaro šalių susitarimo dėl ginčo esmės įpareigojančio; (2) nesukelia reikšmingo bylos vilkinimo; (3) sustabdo ieškinio senaties terminų eigą bei (4) šalims iš viso nesukelia arba sukelia tik minimalių išlaidų. Praėjus keleriems metams po šio teismo sprendimo priėmimo, 2010 m. kovo 4 d. Italija priėmė dekretą Nr. 28, įgyvendinantį įstatymą Nr. 69 bei įtvirtinantį mediaciją kaip privalomą sąlygą kreiptis į teismą ir arbitražą daugelyje civilinių ir komercinių ginčų. Vadovaujantis dekreto nuostatomis, jeigu šalys iki kreipimosi į teismą arba arbitražą nebandė taikyti mediacijos, teismas privalo stabdyti bylos nagrinėjimą ne ilgiau kaip keturiems mėnesiams tam, kad šalys galėtų pasinaudoti mediacija. Tuo atveju, jeigu šalims nepavyksta susitarti mediacijos metu, mediatorius turi teisę pasiūlyti taikaus susitarimo variantą, prieš tai įspėjęs šalis apie riziką prarasti bylinėjimosi išlaidas šaliai, kuri atsisakys tokio pasiūlymo. Pagal dekreto nuostatas, šalys su šiuo pasiūlymu gali sutikti arba ne. Šalims atsisakius mediatoriaus pasiūlymo ir ginčą išsprendus teisme, teismo byloje priimtas sprendimas yra palyginamas su mediatoriaus pasiūlymu. Tuo atveju, jeigu teismo sprendimas visiškai atitinka mediatoriaus šalims pateiktą pasiūlymą, teismas privalo pareikalauti iš šalies, nesutikusios su tokiu pasiūlymu, bylinėjimosi išlaidų, nors ši šalis ir būtų laimėjusi ginčą, ir net ypatingais atvejais taikyti šią procesinę sankciją tuo atveju, jeigu teismo sprendimo turinys nevisiškai atitinka mediatoriaus pasiūlymą, atskirai paaiškinęs tokio savo sprendimo motyvus sprendime[24].

---

[21] *Ibid*.

[22] Directorate-general for internal policies. Policy department. Citizens' rights and constitutional affairs. *"REBOOTING" the mediation directive: assesing the limited impact of its implementation and proposing measures to increase the number mediations in the EU*. 2014, p 142. [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-27]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493042/IPOLJURI_ET(2014)493042_EN.pdf.>.

[23] Europos Teisingumo Teismo 2010 m. kovo 18 d. sprendimas sujungtose bylose Nr. C-317/08 ir C-320/08 *Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA* [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-27]. Prieiga per internetą: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=9ea7d2dc30ddd238e4d1a94440009d8ec8b77790f1d0.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuSahr0?text=&docid=79647&pageIndex=0&doclang=LT&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=242707>.

[24] KAMINSKIENĖ, N., *supra* note 4, p. 696–697.

Minėto dekreto nuostatos sukėlė pasipriešinimo bangą ir 2012 m. pabaigoje Italijoje privalomoji mediacija buvo panaikinta atsižvelgiant į Italijos Konstitucinio teismo priimtą sprendimą, tačiau pabrėžtina, kad nuostatos dėl privalomosios mediacijos buvo pripažintos prieštaraujančiomis Konstitucijai iš esmės tik dėl to, kad buvo įtvirtintos Vyriausybės dekretu, nesant aiškaus įstatymų pagrindo. Nuo 2013 m. rugsėjo yra nustatytas reikalavimas tam tikrų kategorijų bylose šalims tik išklausyti įžanginę mediacijos sesiją ir jos gali pasitraukti iš proceso. Italijoje teismas bet kurioje proceso stadijoje gali nurodyti šalims spręsti ginčą mediacijos būdu. Jei šalis be pagrįstų priežasčių atsisako naudotis mediacija, teisėjas gali preziumuoti tam tikrų faktų egzistavimą byloje. Be to, teismas gali nurodyti, kad šalis, atsisakiusi pasinaudoti taikinamuoju tarpininkavimu (mediacija), turi sumokėti dvigubus teismo mokesčius (analogiška nuostata yra įtvirtinta, pavyzdžiui, Maltos įstatymuose). Taip pat yra numatyta, kad jei šalis atsisako konkretaus pasiūlymo, o teismas vėliau priima analogišką sprendimą, šaliai gali būti taikoma bauda. Italijos teisėje yra įtvirtinta pareiga advokatams raštu informuoti savo klientus apie galimybę spręsti ginčą taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) būdu. Jei šalys naudojasi taikinamuoju tarpininkavimu (mediacija), jos gal būti atleidžiamos nuo tam tikrų teisės aktuose nustatytų mokesčių[25].

Nuosaikesnį privalomosios mediacijos taikymą yra pasirinkusios Estija, Austrija, Vokietija. Austrijoje mediaciją reglamentuoja šie pagrindiniai teisės aktai: 2004 m. gegužės 1 d. Mediacijos civilinėse bylose federalinis įstatymas (taikomas mediacijai civiliniuose ginčuose), 2011 m. gegužės 1 d. Europos Sąjungos mediacijos įstatymas (taikomas tarpvalstybinei mediacijai, kurią atlieka neregistruoti mediatoriai). Vadovaujantis nurodytais teisės aktais, mediacija Austrijoje yra savanoriška ir tik išimtiniais atvejais (pavyzdžiui, kai profesinio mokymo atveju norima nutraukti sutartį su praktikantu) mediacija yra būtina sąlyga prieš kreipiantis į teismą. Mediatorius gali veikti tik esant šalių sutikimui, tačiau teismas gali nurodyti, kad egzistuoja mediacijos, kaip alternatyvaus ginčų sprendimo būdo, galimybė. Jei šalys nedalyvauja mediacijoje, tai nesukelia jokių neigiamų padarinių. Taip pat nėra numatyta ir specialių skatinimo naudotis mediacija priemonių[26].

Estijoje mediacija paprastai yra savanoriška, tačiau ja pasinaudoti gali nurodyti ir teismas. Vadovaujantis Civilinio proceso kodekso nuostatomis, teismas gali priteisti iš šalies visas ar didžiąją dalį bylinėjimosi išlaidų, jei ta šalis nepriėmė kitos šalies kompromisinio pasiūlymo, o teismo patenkintas reikalavimas iš esmės atitinka kitos šalies kompromisinį pasiūlymą. 2010 m. Taikinimo įstatymo 1 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad įstatymo nustatytais atvejais taikinimo procesas yra privaloma ikiteisminė procedūra. Šio įstatymo 23 straipsnyje nurodyta, kad mediatorius gali kviesti šalis į privalomą posėdį. Estijoje civilinio proceso metu teismas taiko visas įmanomas priemones, kad byloje būtų pasiektas visiškas ar dalinis kompromisas arba kitokio pobūdžio šalių susitarimas, jei tai, teismo manymu, yra pagrįsta. Siekdamas šių tikslų teismas gali, be kita ko, pateikti šalių susitarimo sutarties projektą arba pasiūlyti, kad šalys ginčą spręstų ne teisme, arba paraginti jas kreiptis taikintojo pagalbos (Civilinio proceso kodekso 4 str. 4 d.). Civilinio proceso kodekse taip pat yra speciali nuostata, pagal kurią teisėjas tėvus taikina tais atvejais, kai vienas iš tėvų pažeidžia nutarimą dėl bendravimo su vaiku[27].

---

[25] 2015 m. rugsėjo 17 d. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas Nr. 1r-268 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo“.

[26] *Ibid*.

[27] 2015 m. rugsėjo 17 d. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Nr. 1r-268 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo“.

Vokietijoje, pagal mediaciją reglamentuojančius įstatymus, mediacija pripažįstama savanoriška. Šeimos bylose šeimos teismas gali nusiųsti šalis privalomai dalyvauti informacinėje mediacijos sesijoje. Civilinio proceso kodekso 278a straipsnyje įtvirtinta, kad teismas gali šalims pasiūlyti mediaciją arba kitą neteisminę konflikto sureguliavimo procedūrą, ir jeigu šalys priima pasiūlymą, teismo procesas sustabdomas. Jei tarp šalių sudarytoje sutartyje yra numatytas susitarimas spręsti ginčą mediacijos būdu, toks ginčas negali būti nagrinėjamas teisme, kol šalys nepabando jo išspręsti mediacija. Federalinių žemių įstatymais galima nustatyti, kad ieškinys teikiamas tik tada, kai žemės teisingumo administracijos įsteigtoje ir pripažintoje ar kitoje sutaikinimo įstaigoje buvo pamėginta bendru sutarimu išspręsti ginčą. Ši sąlyga taikytina: turtiniams ginčams, kurių vertė neviršija 750 eurų; kaimyninių santykių teisės ginčams pagal nurodytus Civilinio kodekso straipsnius; ginčams dėl asmens garbės ir orumo įžeidimų, padarytų ne spaudoje ar per radiją bei televiziją; ginčams pagal Bendrojo įstatymo dėl vienodo požiūrio 3 skirsnį („Apsauga nuo diskriminavimo civilinės teisės santykiuose“). Atskirų federalinių žemių įstatymuose gali būti nustatyta, kad šalims pasiekus ginčo sprendimą mediacijos būdu jos gali būti iš dalies arba visiškai atleidžiamos nuo teismo mokesčių. Vokietijos teisėje nėra numatyta poveikio priemonių šalims, nesinaudojančioms mediacija[28].

Apibendrinant reikėtų pabrėžti, kad užsienio valstybių patirtis taikant privalomąją mediaciją yra labai įvairi. Atsižvelgiant į kiekvienos valstybės ekonominę, socialinę, kultūrinę ir teisinę sanklodą, vienose valstybėse privalomosios mediacijos idėja yra atmetama kaip pažeidžianti ne tik vyraujančias nuostatas, bet ir žmonių teises, kaip užkertanti teisę kreiptis į teismą; kitose šalyse į privalomąją mediaciją žiūrima nuosaikiau. Manytina, kad daugelis užsienio valstybių numato ne drastišką privalomosios mediacijos primetimą, bet nuoseklų privalomosios mediacijos įtvirtinimą pradedant nuo tam tikrų ginčo kategorijų.

3. Privalomosios mediacijos taikymo prielaidos: argumentai *pro et contra*

Žinoma, kad mediacija yra vienas iš daugelio alternatyvių ginčo sprendimo būdų. Teisės literatūroje nurodyta nemažai alternatyvių ginčo sprendimo būdų privalumų, kurie, be kita ko, gali būti taikomi ir mediacijai. Teisinėje literatūroje kalbant apie alternatyvius ginčo sprendimo būdus atkreipiamas dėmesys į šiuos kriterijus: bylinėjimosi kaštai, teisinės ir socialinės taikos užtikrinimo santykis, ginčo nagrinėjimo trukmė, ginčo nagrinėjimo viešumas ir jo įtaka šalims, socialinis, ekonominis, moralinis parankumas tiek šalims, tiek visai visuomenei išspręsti ginčą nesikišant trečiajam asmeniui, ginčo sprendimo procedūros pasirinkimo buvimas ar nebuvimas, disponavimo teisėmis kontrolė[29].

Kalbant apie mediaciją akivaizdu, kad minėti kriterijai dėl teisminės gynybos ir alternatyvių ginčo sprendimo pasirinkimo gali būti pritaikyti ir mediacijai, tačiau šiuo atveju reikėtų pabrėžti, jog ryškiausi mediacijos privalumai, kurie skatina pasirinkti šį ginčo sprendimo būdą, yra ginčo nagrinėjimo operatyvumas, sąlyginis pigumas ir tikėtinas santykių išsaugojimas[30].

Autoriaus nuomone, privalomosios mediacijos įtvirtinimo būtinybę galima pagrįsti ne tik minėtais doktrinoje aprašytais alternatyvių ginčo sprendimo būdų privalumais, bet ir teisės aktų nuostatomis. Pabrėžtina, kad Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo

---

[28] *Ibid*.

[29] PETRAUSKAS, F. *supra* note 1, p. 641–642.

[30] KAMINSKIENĖ, N. *Alternatyvus civilinių ginčų sprendimas*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 135.

įstatymas[31] nustato pagrindines civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo sąlygas ir jo taikymo teisinius padarinius. Minėto įstatymo 10 straipsnyje pabrėžiamas siekis skatinti taikinamojo tarpininkavimo plėtrą ir užtikrinti jo kokybę. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso[32] (toliau – Civilinio proceso kodeksas) nuostatas. Civilinio proceso kodekso 2 straipsnyje įtvirtintas vienas iš civilinio proceso tikslų – kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių. Taigi skatinant taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) plėtrą kartu prisidedama prie civilinio proceso tikslų įgyvendinimo. Civilinio proceso kodekso 228 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teismas, matydamas, jog byloje galima sudaryti taikos sutartį, arba jeigu įstatymai įpareigoja teismą imtis priemonių šalims sutaikyti, arba jeigu tokiu būdu bus geriau ir išsamiau pasirengta nagrinėti bylą teisme, skiria parengiamąjį teismo posėdį. Autoriaus nuomone, šios minėtų įstatymų nuostatos taip pat pagrindžia privalomosios mediacijos plėtros ir taikymo būtinybę.

Be to, jau šiame straipsnyje minėtos Mediacijos direktyvos tikslas – sudaryti geresnes alternatyvaus ginčų sprendimo galimybes ir propaguoti taikų ginčų sprendimą skatinant naudotis mediacija bei užtikrinant subalansuotą mediacijos ir teismo proceso ryšį. Direktyvoje taip pat numatytos mediacijos kokybės užtikrinimo priemonės, pabrėžiama Europos mediatorių elgesio kodekso svarba, numatytos taikinamojo tarpininkavimo skatinimo priemonės, reglamentuotas taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) būdu pasiektų susitarimų privalomas vykdymas, konfidencialumo principas, skatinama informacijos apie taikinamąjį tarpininkavimą (mediaciją) sklaida[33].

Būtent atsižvelgdamas į minėtas teisės aktų nuostatas, užsienio valstybių patirtį mediacijos taikymo aspektais 2015 m. rugsėjo 17 d. Lietuvos Respublikos teisingumo ministras priėmė įsakymą Nr. 1R-268 dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo (toliau – Įsakymas)[34]. Siekiant užtikrinti kvalifikuotų mediacijos paslaugų teikimą, siūloma nustatyti papildomus reikalavimus, reglamentuoti mediatorių sąrašo sudarymą. Mediacijos paslaugas galėtų teikti tik tie asmenys, kurie bus išlaikę specialų egzaminą, atitiks kitus įstatyme siūlomus nustatyti reikalavimus ir bus įrašyti į mediatorių sąrašą. Taip pat siūloma reglamentuoti mediatorių drausmės atsakomybę.

Šio straipsnio kontekste svarbu tai, kad apsvarsčius visus mediacijos privalumus ir trūkumus Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija siūlo nustatyti privalomąją mediaciją tam tikrų kategorijų civiliniuose ginčuose prieš kreipiantis į teismą su ieškiniu. Siūloma nustatyti privalomąją mediaciją šeimos ginčuose, nagrinėjamuose ginčo teisena, pavyzdžiui, dėl išlaikymo nepilnamečiam vaikui, dėl nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, ginčuose dėl nedidelių sumų, neviršijančių 1 500 eurų, bylose, kuriose teikiama valstybės garantuojama teisinė pagalba. Be to, svarstoma galimybė civilinėse bylose, vadovaujantis įstatymuose įtvirtintais principais ir kriterijais, suteikti teisę teisėjui nukreipti šalis spręsti ginčą privalomojo taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) būdu, kai yra taikaus ginčo sprendimo tikimybė.

Apibendrinant galima teigti, kad yra nemažai mediacijos privalumų, kurie skatina tiek Lietuvos teisinėje sistemoje, tiek užsienio valstybėse įtvirtinti privalomosios mediacijos institutą. Šiuos privalumus, kaip minėta, vis dažniau pastebi ir valstybės institucijos, todėl imasi iniciatyvos

---

[31] Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. X-1702.

[32] Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. IX-743.

[33] 2008 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų.

[34] 2015 m. rugsėjo 17 d. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas Nr. 1R-268 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo“.

plėtoti taikinamąjį tarpininkavimą ir siekia užtikrinti socialinę taiką. Visgi galime rasti nemažai argumentų prieš privalomosios mediacijos taikymą.

Privalomosios mediacijos oponentai teigia, kad šis institutas praranda savo tikrąją esmę, nes ginčo šalys yra priverstinai „įstumiamos“ į ginčo sprendimo procesą, todėl jos į tokį teismo arba įstatymo reikalavimą gali žiūrėti kaip į procedūrą *pro forma*, kurią būtina atlikti, kad būtų galima spręsti ginčą įprasta tvarka (teisme). Ginčo šalys inicijuoja bylą teisme norėdamos, kad būtų atkurtos jų pažeistos teisės ir teisėti interesai. Atitinkamai, šalių susitaikymo veiksmai privalomosiose mediacijos atveju yra labai riboti, nes pasiūlymai spręsti ginčą taikiai yra minimalūs, o į kitos šalies pasiūlymus dažniausiai nereaguojama arba su jais nesutinkama. Taip pat teigiama, kad privalomoji mediacija didina ginčo sprendimo išlaidas, trukmę ir formalumą. Kai kurios šalys, nukreiptos į privalomąją mediaciją, gali bijoti nepalankaus teismo sprendimo, jeigu mediacija neduos laukto rezultato, todėl gali jausti pareigą susitarti. Be to, privalomoji mediacija sukuria tam tikrą bylinėjimosi paradoksą, kuris lemia, kad teismo proceso laikas naudojamas spręsti klausimams, susijusiems su mediacijos procedūrų skyrimu, organizavimu ir vykdymu, nors iš esmės šios procedūros yra skirtos teismo proceso laikui taupyti. Taigi savanorišką mediaciją propaguojantys autoriai mano, kad mediacija ir prievarta yra nesuderinami dalykai, todėl privalomąją mediaciją laiko teisingumo prieinamumo kliūtimi ir net nedemokratiniu reiškiniu[35]. Mediacija, kaip ir kiti alternatyvūs ginčų sprendimo būdai, turi ir kitų trūkumų, kuriuos galima būtų įvardyti kaip teisminio ginčų nagrinėjimo privalumus. Tai galėtų būti argumentai, kad teisme bylą nagrinėja profesionalūs teisininkai, teismo sprendimo įvykdymas užtikrinamas prievartos galimybe, aiškios ir detalios teismo proceso taisyklės padeda teismui geriau nustatyti visas ginčo aplinkybes, formalizuotas procesas užtikrina šalių lygiateisiškumą, teismo nešališkumą, reglamentuoja detalias įrodinėjimo taisykles, teismo procese galima reikalauti taikyti laikinąsias apsaugos priemones, galimas teismo klaidas įmanoma ištaisyti pasinaudojus instancinės teismų sistemos galimybėmis.

Atsižvelgiant į visa tai reikia pabrėžti, kad yra nemažai privalomosios meditacijos ne tik privalumų, bet ir trūkumų. Visgi palaikytinas požiūris, kad privalomąją mediaciją valstybėse reikėtų įtvirtinti palaipsniui, pradedant nuo tam tikrų ginčo kategorijų. Autoriaus nuomone, privalomosios mediacijos įtvirtinimas teisinėje sistemoje leistų sumažinti teismų darbo krūvį, užtikrintų socialinę taiką ir sumažėtų bylinėjimosi išlaidų.

Išvados

1. Pagal Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. gegužės 21 d. direktyvą 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų, mediacija gali būti inicijuojama iš esmės bet kuria forma – tiek savanoriška, tiek privalomąja. Nustatinėjant, ar mediacija yra privalomoji, paprastai turėtų būti vertinama, ar ginčo šalys skatinamos dalyvauti mediacijoje įvairiomis procesinėmis sankcijomis, ar skatina naudotis mediacijos procedūromis valstybės teisės aktai, ar teismui yra suteikta diskrecija nukreipti šalis pasinaudoti mediacijos procedūromis.
2. Užsienio valstybių patirtis taikant privalomąją mediaciją yra labai įvairi. Atsižvelgiant į kiekvienos valstybės ekonominę, socialinę, kultūrinę ir teisinę sanklodą, vienose jų privalomosios mediacijos idėja yra kategoriškai atmetama kaip pažeidžianti asmens teises, kitose į šį reiškinį žiūrimą nuosaikiau. Iš esmės užsienio patirtis rodo, kad daugelis valstybių remia ne drastišką privalomosios mediacijos primetimą, bet nuoseklų įtvirtinimą pradedant nuo tam tikrų ginčo kategorijų.

[35] KAMINSKIENĖ, N., *supra* note 4, p. 691.

3. Privalomoji mediacija turi ir privalumų, ir trūkumų, tačiau manytina, kad šį institutą valstybėse reikėtų įtvirtinti palaipsniui, nuo tam tikrų ginčo kategorijų. Privalomosios mediacijos įtvirtinimas teisinėje sistemoje leistų sumažinti teismų darbo krūvį, užtikrintų socialinę taiką, būtų mažinamos bylinėjimosi išlaidos.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. X-1702.
2. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1r-268 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo“.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. IX-743.
4. Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. gegužės 21 d. direktyva 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų.

Specialioji literatūra:

1. FOLBERG, J.; TAYLOR, A. *Mediation A Comprehensive Guide to Resolving Conflicts Without Litigation*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, Social and Behavioral Science Series, 1984.
2. GALETTO, T.; MATTIACCIO, R. L. Mediation in Italy: A Bridge Too Far? *Dispute Resolution Journal*, 2011, 66(3).
3. KAMINSKIENĖ, N. Teisminė mediacija Lietuvoje. Quo vadis? *Socialinis darbas*, 2010, Nr. 9(1).
4. KAMINSKIENĖ, N. Privaloma mediacija: galimybės ir iššūkiai. *Jurisprudencija*, 2013, 20(2).
5. KAMINSKIENĖ, N. *Alternatyvus civilinių ginčų sprendimas*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2011.
6. MILAŠIUS, T. Mediacija kaip alternatyvus ginčo sprendimo būdas. *Teisė*, 2007, ISSN 1392-1274.
7. NOLAN-HALEY, J. M. Is Europe Headed Down the Primrose Path with Mandatory Mediation? *North Carolina journal of International Law & Commercial Regulation*, 2012, 37(4).
8. PETRAUSKAS, F. Alternatyvaus ginčų nagrinėjimo raida, teisinė padėtis ir reglamentavimas. *Jurisprudencija*, 2008.

Teismų praktika:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 25 d. nutarimas.
2. Europos Teisingumo Teismo 2010 m. kovo 18 d. sprendimas sujungtose bylose Nr. C-317/08 ir C-320/08 *Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA*.

Kita literatūra:

1. Directorate - general for internal policies. Policy department. Citizens' rights and constitutional affairs. *"REBOOTING" the mediation directive: assesing the limited impact of its implementation and proposing measures to increase the number mediations in the EU*, 2014.

MANDATORY MEDIATION AND THE APPLICATION OF ASSUMPTIONS

Summary

All over the world the promotion of mediation in order for the parties to the dispute to resolve disputes that may arise promptly, confidentially and relatively inexpensively, without in any case not a perfect trial, without mandatory court's decision, increases. However, we cannot state that today mediation is a popular mean to resolve disputes.

21 May 2008 the European Parliament and Council Directive 2008/52 / EC on certain aspects of mediation in civil and commercial matters provides that mediation process can be initiated by the parties or suggested or ordered by a court or prescribed by the Member State. According to the directive, mediation essentially may be in any form, i.e., both voluntary and mandatory.

Various states have chosen different methods while implementing the provisions of Mediation Directive regarding mediation's initiation forms, in respect to their own traditions, social, economic and legal situation, i.e. one state has chosen the classic model of voluntary mediation, others - in their legal system has made mediation mandatory.

The analysis of foreign law on the application of mandatory mediation aspect, confirms that the country should establish mandatory mediation gradually, starting with certain categories of dispute. Drastic proposals to establish mandatory mediation procedures for the use of all disputes should be rejected.

This article, among other things, seeks to reveal the application of mandatory mediation in both positive and negative aspects. After analysing and summarizing the aspects of mandatory mediation, it was concluded that this phenomenon is positive, but the consolidation of mandatory mediation in legal systems should be gradual and natural, it is necessary to show the benefits of mediation institute.

PRIEGLOBSČIO SUTEIKIMAS PABĖGĖLIŲ KRIZĖS KONTEKSTE: GRĖSMĖS IR GALIMYBĖS

Arpine Babayan
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-io kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas arpine.babayan@gmail.com
Mokslinio darbo vadovė lekt. dr. Indrė Isokaitė

Šiame straipsnyje analizuojama pabėgėlių statuso bei prieglobsčio suteikimo samprata ir reguliavimas tarptautinėje bei Europos Sąjungos teisėje. Be to, nagrinėjami šio reglamentavimo pokyčiai, likusios spragos ir jų priežastys. Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti, kaip šiuo metu yra reguliuojama prieglobsčio suteikimo sistema, kokie teigiami ir neigiami aspektai yra sietini su prieglobsčio pabėgėliams suteikimu.

This article analyses the status of refugees and asylum concept of regulation by the International and European Union law. Moreover, discusses the regulatory additions, gaps and their causes. The purpose of the research is to find out what the current asylum regulation is and what threats and opportunities may arise while granting asylum to refugees.

Įvadas

Karai, konfliktai ir perversmai, vykstantys Vidurio Azijos šalyse bei Šiaurės Afrikoje, priverčia šių regionų asmenis ieškoti prieglobsčio ir apsaugos svetur, ir dažniausiai pabėgėliai ieško saugaus gyvenimo Europoje. Pabrėžtina, kad 2015 m. Europos Sąjunga priėmė sprendimą priimti pabėgėlius iš šių regionų suteikiant jiems prieglobstį, kas reiškia, kad jie galės apsigyventi, įsidarbinti ir gauti kitą pagalbą Europos Sąjungoje. Nors pabėgėliai trokšta patekti į tokias valstybes kaip Vokietija, Belgija ir Prancūzija, bet Europos Sąjunga nusprendė, kiek žmonių kiekviena valstybė narė galės priimti savo šalyje bei suteikti jiems apsaugą. Tai reiškia, kad į pabėgėlių norus nėra atsižvelgiama, nes jie ieško apsaugos sau, savo šeimoms ir artimiesiems, ir neturėtų rinktis, į kurią valstybę važiuoti, – kiekviena valstybė narė žada suteikti saugų gyvenimą. Tačiau reikia pabrėžti, kad suteikus pabėgėliams galimybę apsigyventi Europos Sąjungos ribose pačioms šalims gali kilti nemažai grėsmių, pavyzdžiui, dėl radikalaus islamo įtakos gali kilti konfliktų tarp skirtingų religijų atstovų. Taip pat svarbu, kad Europoje pastaruoju metu vyksta daug teroristinių išpuolių, kas lemia žmonių baimę dėl pabėgėlių atvykimo, nes tarp šių asmenų gali būti teroristų, ieškančių ne apsaugos. Be abejonės, negalima manyti, kad didelis skaičius pabėgėlių gali sukelti vien tik negatyvių padarinių. Reikia pabrėžti, kad Vidurio Azijos ir Šiaurės Afrikos šalių kultūros yra labai turtingos, taigi Europos gyventojai galės iš arčiau susipažinti su šių regionų tradicijomis, menu ir pan. Taip pat, jeigu atvykę asmenys nuspręs ilgam apsigyventi Europos Sąjungoje, pagerės demografinė situacija ir tokiu būdu atsiras nauda, t. y. bus daugiau darbo jėgos, kuri iš pradžių gali būti ganėtinai pigi, nes atvykstantys asmenys bėga iš tokių teritorijų, kur nuolat vyksta karai, jie negali gauti gero išsilavinimo, darbo ir pan., todėl pradinėje stadijoje, kol neįgis tam tikros kvalifikacijos ir darbo patirties, jų darbas bus pigus.

Šio darbo tyrimo tikslas yra aptarti pabėgėlių statuso ir prieglobsčio teikimo tiek reguliavimo, tiek praktines problemas, ir pabrėžti galimybes, kurių Europos Sąjunga gali tikėtis suteikdama prieglobstį pabėgėliams.

Darbe remtasi žymių Lietuvos ir užsienio teisininkų veikalais: J. Brownlie „Principles of Public International Law“, James C. Hathaway „Law of Refugee Status“, V. Vadapalo „Tarptautinė teisė“ ir L. Vysockienės „Pabėgėlių teisė“, taip pat kitomis mokslininkų, politikų ir publicistų publikacijomis. Darbo norminės literatūros pagrindą sudaro tarptautinės ir ES teisės aktai pabėgėlių ir prieglobsčio srityje, pavyzdžiui, 1951 m. Ženevos konvencija dėl pabėgėlių statuso suteikimo ir šios konvencijos 1967 m. priimtas protokolas, Visuotinė žmogaus deklaracija, Europos žmogaus laisvių ir pagrindinių teisių apsaugos konvencija, Prieglobsčio procedūrų direktyva, Priėmimo sąlygų direktyva, Priskyrimo direktyva, Dublino reglamentas, EURODAC reglamentas ir kt. Be to, šiame darbe remtasi ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, itin plačiai nagrinėjamos bylos *Auad prieš Bulgariją* bei *Khlaifia ir kiti prieš Italiją*.

1. Prieglobsčio samprata

Tarptautinė pabėgėlių teisė – tai tarptautinės viešosios teisės dalis, skirta pabėgėlių statusui bei prieglobsčio suteikimui tokiems asmenims reglamentuoti. Ši teisė kartais vadinama ir prieglobsčio teise, bet nors šios sąvokos glaudžiai tarpusavyje sąveikauja ir kartais net vartojamos kaip sinonimai, visgi jos neturi būti tapatinamos. Prieglobsčio suteikimas yra kiekvienos valstybės diskrecija, bet pabėgėlio statuso suteikimas – tai tarptautinės teisės reguliavimo dalykas, prie kurio prisijungia daugelis pasaulio valstybių, ir tampa tokių šalių pareiga. Dažniausiai valstybės, suteikdamos pabėgėlio statusą, teikia tokiems asmenims ir prieglobstį, t. y. galimybę pasilikti toje valstybėje. Galima daryti išvadą, kad prieglobstis yra kur kas platesnė sąvoka, apimanti ir pabėgėlio statuso suteikimą[1].

Šios teisės ištakų galima rasti jau senovės Graikijoje. Pats žodis „prieglobstis“ (angl. *asylum)* yra graikų kilmės ir reiškia „be prievartos, be kankinimų“. Žodyne galima rasti apibrėžimą: politinio prieglobsčio suteikimas asmenims, jo prašantiems dėl religinių ar politinių priežasčių[2]. Prieglobsčio klausimas yra aktualus nuo senų laikų, nes pasaulyje vykstantys konfliktai lemia pagrindinių žmogaus teisių apsaugos poreikį. Akivaizdu, kad didžiausias pabėgėlio statuso ir prieglobsčio suteikimo klausimų reguliavimo poreikis atsirado XX a., kai įvyko du pasauliniai karai ir daug kitų karų, konfliktų, perversmų ir revoliucijų.

Tarptautinės pabėgėlių teisės pradininku yra laikomas norvegų diplomatas Fridtjofas Nansenas – pirmasis pabėgėlių reikalų komisaras[3]. Jo manymu, žmogaus kančių palengvinimas yra ne vien labdaros dalykas, bet ir valstybės pareiga[4]. Šis asmuo už nuopelnus bei darbą pabėgėlių ir prieglobsčio srityje, t. y. visuotinių pagalbos pabėgėliams akcijų rengimą ir kitas panašias humanitarines operacijas, buvo apdovanotas Nobelio premija. Savo veiklą jis vykdė 1921–1930 m. ir daugybei žmonių padėjo rasti naujus namus. Pabrėžtina, kad jo dėka tuo laikotarpiu atsirado naujas dokumentas, identifikuojantis pabėgėlio asmenybę, kuris buvo pavadintas „Nanseno pasu“. Šio dokumento, kuris buvo pripažintas 52 pasaulio valstybėse, atsiradimą lėmė surengtos armėnų

1 VYSOCKIENĖ, L. *Pabėgėlių teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.
2 *5 kalbų žodynas: ekonomika, politika, teisė*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2006.
3 VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
4 VYSOCKIENĖ, L., *supra* note 1.

kilmės asmenų perkėlimo iš Sirijos operacijos, nes pirmasis aktas, kuris reguliavo pabėgėlių ir prieglobsčio klausimus, buvo susijęs būtent su šia problema (apie tai bus kalbama vėliau).

Atkreiptinas dėmesys, kad vienas iš žymiausių pabėgėlių teisės atstovų Jamesas C. Hathaway´us veikale apie pabėgėlio statuso teisę išdėstė tris skirtingus požiūrius, kas yra pabėgėlis:

1. Teisinis požiūris. Šiuo atveju pabėgėlio sąvoka buvo formuojama būtent F. Nanseno darbo metu ir pagrindinis tikslas buvo palengvinti tarptautinį persikėlimą asmenų, patekusių į užsienį ir negalinčių ten įsikurti, nes nėra nacijos, kuri būtų pasirengusi prisiimti už juos atsakomybę[5]. Paminėtinas elementas, daręs įtaką formuojantis pabėgėlio statuso apibrėžimui, – asmens negalėjimas naudotis savo šalies apsauga, kitaip vadinamas denatūralizacijos procesu. Čia atkreiptinas dėmesys, kad Tautų Sąjunga irgi padarė didelę įtaką pabėgėlių teisės susikūrimui, nes jos organai išduodavo dokumentus, patvirtinančius asmens tapatybę tų, kuriems buvo reikalinga tarptautinė apsauga dėl negalėjimo gauti savo valstybėje pasų arba kitokių dokumentų, užtikrinančių asmenų judėjimą. Vis dėlto reikia paminėti, kad visus Tautų Sąjungos sudarytus susitarimus dėl pabėgėlių statuso vienija vienas bruožas – jie visi buvo skirti tam tikros konkrečios pabėgėlių grupės apsaugai[6]. Tautų Sąjunga (vėliau – Jungtinių Tautų Organizacija) susidūrė su aštria pabėgėlių ir prieglobsčio suteikimo klausimų problematika, todėl šios organizacijos ir priėmė pirmuosius tarptautinius dokumentus, reguliuojančius šį klausimą. Pirmasis toks dokumentas – susitarimas „Dėl asmens tapatybę patvirtinančių pažymėjimų išdavimo rusų ir armėnų pabėgėliams“ – buvo priimtas 1926 m. gegužės 12 dieną. Jame galima rasti tokią pabėgėlio sąvoką: rusų arba armėnų kilmės asmuo, kuris nesinaudoja Tarybų Sąjungos apsauga[7]. Kaip jau buvo minėta, šis teisės aktas buvo skirtas dviejų nacionalinių grupių asmenims, bet jau analizuojant minėtą apibrėžimą galima daryti išvadą, kad pabėgėliais buvo laikomi tik tokie asmenys, kurie negalėjo pasinaudoti savo valstybės apsauga. Svarbu tai, kad grįžę į savo kilmės valstybę tokie asmenys prarasdavo pabėgėlio statusą; toks reguliavimas išliko iki šiol. Po dvejų metų šis susitarimas buvo išplėstas, jį pradėta taikyti ir kitoms asmenų kategorijoms, būtent sirų kilmės asmenims. Viena iš svarbiausių Jungtinių Tautų konvencijų laikoma 1933 m. spalio 28 d. konvencija dėl tarptautinio pabėgėlio statuso, kuri laikoma universaliu dokumentu pabėgėlių klausimais. Šiame dokumente buvo išplėsta ir pabėgėlio samprata, – pabėgėliu buvo laikomas asmuo, kuris pateko už savo šalies ribų ir negali pasinaudoti savo kilmės valstybės apsauga[8]. Taigi šį teisės aktą buvo galima taikyti jau bet kuriai etninei grupei. Šis dokumentas ypatingas dar ir tuo, kad buvo suformuluotas prieglobsčio prašytojų ir pabėgėlių negrąžinimo principas. Dar detalesnis apibrėžimas buvo pateiktas 1936 m. laikinajame susitarime „Dėl pabėgėlių, atvyksiančių iš Vokietijos, statuso“. Šiame susitarime buvo išsamiai nurodyta, kad pabėgėliai – tai ne bet kokie asmenys, kurie paliko Vokietiją, bet Vokietijos piliečiai, kurie nebegali naudotis savo valstybės apsauga, ir asmenys be pilietybės, kuriems netaikomi ankstesnių konvencijų ar susitarimų reikalavimai ir kurie gyveno Vokietijoje,

---

5 HATHAWAY, J. C. *Law of Refugee Status*. Toronto: Butterworth Canada Ltd, 1991.

6 VYSOCKIENĖ, L., *supra* note 1.

7 Arrangement Relating to the Issue of Identify Certificates to Russian and Armenian Refugees, 1926. League of Nations Treaty Series, Vol. LXXXIX, No. 2004 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą: <http://www.refworld.org/docid/3dd8b5802.html>.

8 Convention Relating to the International Status of Refugees, 1933. League of Nations Treaty Series, Vol. CLIX No. 3663 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą: <http://www.refworld.org/docid/3dd8cf374.html>.

bet ją paliko, jeigu yra įrodyta, kad jie nesinaudoja Vokietijos valstybės apsauga[9]. Taigi būtent tokie pirmieji teisiniai dokumentai pradėjo pabėgėlių statuso ir prieglobsčio suteikimo reguliavimą bei suformulavo pirmąsias teisinio pobūdžio šios srities sąvokas.

2. Socialinis požiūris. Ši samprata susiformavo kiek vėliau ir ją pradėta nagrinėti 1935–1939 metais. Pagrindinis faktas, kuris lėmė šio požiūrio susiformavimą, buvo pagalbos ir paramos teikimas asmenims, kurie dėl kokių nors įvykių paliko savo namus[10]. Šio požiūrio tikslas – suteikti tokiems asmenims prieglobstį, todėl atsirado poreikis valstybėms pasirūpinti teisės aktais, kurie reguliuotų šitą klausimą, t. y. apgyvendinimą, įdarbinimą, išsilavinimo įgijimą ir pan.

3. Individualus požiūris. Šis požiūris pradėjo formuotis vėliausiai – 1939–1950 metais. Tokios sampratos atsiradimą lėmė grupinis pabėgėlio statuso nustatymas, t. y. kai grupė asmenų atitikdavo pabėgėlio statuso gavimo sąlygas, visi tokios grupės asmenys buvo pripažįstami pabėgėliais. Todėl buvo nuspręsta sukurti procedūrą, kuri reguliuotų prieglobsčio suteikimą kiekvienam tokios pagalbos prašančiam asmeniui. Šio požiūrio esminis aspektas yra tas, kad kiekvienas asmuo buvo individualiai apklausiamas ir dėl kiekvieno asmens buvo priimamas atskiras sprendimas, kiekvienam pabėgėliui buvo išduodami jų tapatybę patvirtinantys dokumentai.

Kaip pabrėžė J. C. Hathaway‘us, apibrėždamas prieglobsčio ir pabėgėlių klausimus įvairiais aspektais, – šios problemos neįmanoma vertinti tik teisiniu požiūriu. Taip pat svarbu paminėti, kaip šis klausimas buvo reguliuojamas ir kituose fundamentaliuose tarptautinės teisės aktuose.

Svarbus 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 14 straipsnis nurodo, kad kiekvienas turi teisę kitose šalyse ieškoti prieglobsčio nuo persekiojimo ir juo naudotis, bei kad šia teise negali būti naudojamasi, kai persekiojama tikrai ne dėl politinių nusikaltimų arba veiksmų, prieštaraujančių Jungtinių Tautų tikslams ir principams[11]. Kadangi priimant deklaraciją prieglobstis buvo suprantamas kaip valstybės suvereni teisė apsaugoti politinius pabėgėlius, buvo pripažinta tik teisė ieškoti prieglobsčio, bet ne teisė jį gauti[12]. Tai reiškia, kad teisė į prieglobstį nėra visuotinai pripažinta žmogaus teisė ir kiekviena valstybė turi diskreciją pasirinkti, ar suteikti pabėgėliams prieglobstį, ar atsisakyti tai daryti. Tačiau pabrėžtina, kad tarptautinėje teisėje numatoma kiekvienos valstybės pareigos suteikti apsaugą tam tikra išimtis, kai valstybė priversta suteikti prieglobstį, kad apsaugotų kitus asmenis. Prieglobsčio suteikimas turi labai didelę reikšmę, nes pabėgėliui leidžiama pasilikti toje valstybėje, kuri suteikė prieglobstį, ne tik laikinai, bet ir nuolatos. Taigi pabėgėlio statuso bei prieglobsčio suteikimas yra skirtingi dalykai ir reikia skirti, kad prieglobsčio suteikimas nėra kiekvienos valstybės pareiga. Šiuo atveju prieglobsčio suteikimas yra siejamas su valstybės tarptautiniu įsipareigojimu apsaugoti asmenis, prašančius suteikti prieglobstį. Taip pat prieglobsčio suteikimas neturi būti traktuojamas kaip politinis veiksmas, tai yra pagalba tiems žmonėms, kurie negali būti apsaugoti savo valstybėse. Toks atskyrimas yra svarbus siekiant užtikrinti valstybių tarpusavio bendradarbiavimo principą tarptautinėje teisėje. Pabrėžtina, kad minėtas asmuo turi atitikti tam tikrus reikalavimus, kurie yra nustatyti tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės aktuose. Taigi apibendrinant galima teigti, kad pabėgėlis:

1. bėga nuo žmogaus teisių pažeidimo;

---

[9] Convention concerning the Status of Refugees Coming from Germany, 1938. League of Nations Treaty Series, Vol. CXCII, No. 4461 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą: <http://www.refworld.org/docid/3dd8d12a4.html>.

[10] HATHAWAY, J. C., *supra* note 5.

[11] Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497.

[12] VYSOCKIENĖ, L., *supra* note 1.

2. prieglobsčio valstybėje, be teisės ieškoti prieglobsčio, tampa visų kitų žmogaus teisių subjektu;
3. grįžta, kai nebėra pagrindinių žmogaus teisių pažeidimų kilmės valstybėje[13].

Galima daryti išvadą, kad pabėgėlis gali remtis ne tik tarptautinės pabėgėlių teisės nuostatomis, bet ir tarptautinėmis žmogaus teisių normomis, kurios savo ruožtu yra platesnio pobūdžio. Vadinasi, kiekvienas asmuo, prašantis prieglobsčio dėl jo teisių pažeidimų, turi teisę pasinaudoti, pavyzdžiui, 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK)[14] nuostatomis.

Vieni iš svarbiausių tarptautinės teisės aktų, reglamentuojančių pabėgėlių statusą, yra 1951 m. Ženevos konvencija dėl pabėgėlių statuso ir 1967 m. protokolas dėl pabėgėlių statuso. Šiame teisės akte buvo nustatyta, kas yra pabėgėlis ir kokie reikalavimai taikomi šių asmenų apsaugai bei kokį elgesį su pabėgėliais turi užtikrinti įsipareigojusi valstybė. Taigi pabėgėliu pripažįstamas asmuo, kuris dėl visiškai pagrįstos baimės būti persekiojamam dėl rasės, religijos, tautybės, priklausymo tam tikrai socialinei grupei ar politinių įsitikinimų yra už savo pilietybės ar nuolatinės gyvenamosios vietos šalies ribų ir negali arba bijo naudotis savo valstybės apsauga ar į ją grįžti[15]. Kaip matome, Ženevos konvencija buvo išplėsta ir jau nebediferencijavo pabėgėlių pagal tautybę. Tokia samprata išliko iki šių laikų. Taip pat, kaip minėta, viena iš pabėgėlių krizės priežasčių yra karai. Šio teisės akto priėmimą taip pat lėmė būtent Antrasis pasaulinis karas. Tačiau pabrėžtina, kad Ženevos konvencija nustatė ir taikymo apribojimus, kad tai nebūtų vienkartinis teisės aktas, kokie buvo išleidžiami anksčiau, pavyzdžiui, jau minėtas 1926 m. susitarimas dėl rusų ir armėnų pabėgėlių, taigi kad taptų visuotinai pripažįstamu teisės aktu ir galiotų ateityje. Šie apribojimai buvo susiję su: 1) vieta, t. y. valstybės galėjo priimti pabėgėlius tik iš Europos; 2) laiku, t. y. kad pabėgėliais buvo laikomi asmenys, tapusieji tokiais iki 1951 metų[16]. Tačiau laikui bėgant pabėgėlių klausimas išliko tiek pat aktualus, kaip ir Antrojo pasaulinio karo metais, todėl buvo nuspręsta surengti koliokviumą dėl pabėgėlių problemų, t. y. šią sritį reguliuojančių teisės aktų patobulinimo. Šio koliokviumo metu buvo priimtas protokolas, papildantis minėtą konvenciją, kuriuo buvo panaikintas laiko apribojimas. Dėl geografinio apribojimo buvo pasisakyta, kad jis gali būti išlaikomas tik jei valstybė taikė šį apribojimą prisijungdama prie konvencijos[17]. Priėmus protokolą konvencija tapo universaliu dokumentu[18]. Atkreiptinas dėmesys, kad ne kartą buvo keliamas klausimas dėl minėtos konvencijos ir jos protokolo aktualumo šiais laikais ir netgi buvo rengiama Apsaugos darbotvarkė. Viena iš pabėgėlių teisės problemų yra ta, kad iki šiol nėra įsteigta institucija, kuri nagrinėtų klausimus, susijusius su Ženevos konvencijos ir priimto protokolo aiškinimu. Tai yra pavesta Tarptautiniam Teisingumo Teismui, tačiau iki šių dienų nebuvo pateikta jokio prašymo šiuo klausimu. Kadangi 1951 m. konvencija yra tarptautinės viešosios teisės dalis,

---

13 *Ibid*.

14 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

15 UN General Assambley, Convention Relating to the Status of Refugees, 1951. United Nations Treaty Series, Vol. 189 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą: <http://www.refworld.org/docid/3be01b964.html>.

16 *Ibid*.

17 UN General Assambley, Protocol Relating to the Status of Refugees, 1967. United Nations Treaty Series, Vol. 606 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3ae4.html>.

18 VYSOCKIENĖ, L., *supra* note 1.

valstybės narės ją gali interpretuoti skirtingai[19]. Tai ir yra didžiausia problema, nes tokiu būdu valstybės narės nukrypsta nuo konvencijos nuostatų. Tam, kad ši problema būtų išspręsta, buvo nustatyta, jog Jungtinių Tautų vyriausiojo pabėgėlių komisaro kompetencijos dalis bus prižiūrėti Konvencijos nuostatų taikymą, kas leidžia manyti, jog ši institucija galės ir aiškinti Konvenciją[20]. Tačiau nemažai teisininkų nesutinka su tokiu požiūriu, nes mano, kad negalima įgalioti vienos institucijos spręsti visus klausimus ir aiškinti teisės aktą taip, kaip, jos manymu, yra teisinga, nes tokiu atveju galėtų kilti daug prieštaravimų. Neabejotina, kad tam tikrų Jungtinių Tautų organų rezoliucijos yra įpareigojamojo pobūdžio valstybėms narėms, tačiau tai nėra taikoma Jungtinių Tautų vyriausiajam pabėgėlių komisarui. Per daugiau nei pusę šimtmečio darbo su pabėgėliais ši institucija įgijo daug patirties ir yra laikoma kompetentinga tiek spręsti pabėgėlių klausimus, tiek aiškinti pagrindinį teisės aktą, reguliuojantį sudėtingą prieglobsčio suteikimo procedūrą. Taigi minėtas teisės aktas yra ne kas kita, kaip humanitarinio pobūdžio sutartis[21], todėl galima teigti, kad jis iki šiol tebėra unikalus visuotinai pripažintas pabėgėlio statusą reguliuojantis dokumentas.

Galima daryti išvadą, kad 1951 m. Ženevos konvencija dėl pabėgėlių statuso bei ją papildantis 1967 m. protokolas yra vieni svarbiausių tarptautinių teisės aktų. Tačiau laikui bėgant atsiranda naujų, pavyzdžiui, regioninių, nacionalinių teisės aktų, reguliuojančių pabėgėlio statusą. Kaip pavyzdį galima paminėti Europos Sąjungos formuojamą pabėgėlių apsaugos praktiką. Toks klausimo plėtojimas reiškia, kad pabėgėlių problema dar nėra išspręsta ir reikia toliau tobulinti teisinį reguliavimą. Tai galima padaryti įvairiais būdais, pavyzdžiui, tobulinti ir tikslinti procedūras ir sampratą. Taip pat labai svarbu vienodinti šią praktiką remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimais. Tik tokiu būdu galima sustiprinti pabėgėlių teisės srities reguliavimą.

2. Prieglobsčio reglamentavimas Europos Sąjungoje

Prieglobsčio teisės reguliavimas Europos Sąjungai yra itin svarbus dėl atvirų sienų ir laisvo judėjimo erdvėje principo, todėl valstybės narės turi turėti bendrą politiką šiuo klausimu ir bendrą atsakomybę priimdamos pabėgėlius ir suteikdamos tokį prieglobstį, kuris atitiktų tinkamas gyvenimo sąlygas. Taip pat labai svarbu, kad su prieglobsčio prašytojais būtų elgiamasi sąžiningai ir kiekvienas atskiras atvejis būtų nagrinėjamas kruopščiai, laikantis vienodų standartų, kad rezultatai visose Europos Sąjungos valstybėse būtų kuo panašesni. Tam, kad toks Europos Sąjungos tikslas būtų įgyvendintas, 1999 m. buvo sukurta bendra Europos prieglobsčio sistema.

Europos Sąjungos prieglobsčio politika siekiama suderinti valstybių narių prieglobsčio procedūras ir nustatyti bendrą sistemą siekiant suteikti atitinkamą statusą visiems trečiųjų šalies piliečiams, kuriems reikia tarptautinės apsaugos, ir užtikrinti, kad nebūtų pažeistas negrąžinimo principas[22]. Tokia Europos Sąjungos esmė, kylanti iš pagrindinių Europos Sąjungos teisės aktų. Pirma, reikia paminėti sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 67 straipsnio 2 dalį, kuri nustato Europos Sąjungos šalių prievolę užtikrinti, kad nebus asmenų kontrolės jiems kertant vidaus sienas, ir suformuluoja valstybių narių solidarumu paremtą bendrą prieglobsčio, imigracijos ir išorės

---

[19] BROWNLIE, J. *Principles of Public International Law*. Oxford: ClarendonPress, 1990.

[20] VYSOCKIENĖ, L., *supra* note 1.

[21] *Ibid*.

[22] SY, S. *Faktų apie Europos Sąjungą suvestinės. Prieglobsčio politika*, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.12.2.html>.

sienų kontrolės politiką, kuri būtų teisinga trečiųjų šalių piliečiams[23]. Šios sutarties 78 straipsnis[24] taip pat nustato, kad Europos Sąjunga kuria bendrą prieglobsčio politiką, ir įtvirtina, kad visi asmenys, kurie atvyksta iš trečiųjų šalių, gautų vienodą statusą, būtų vienodai apsaugoti perėję bendrąsias procedūras, kurios reikalingos suteikti apsaugą. Europos Sąjungos valstybės narės taip pat turi bendradarbiauti su trečiosiomis šalimis, kad pavyktų sėkmingai valdyti situaciją esant dideliam antplūdžiui žmonių, kuriems reikia suteikti prieglobstį ar papildomą apsaugą. Antra, svarbu pabrėžti, kad teisę į prieglobstį nustato ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, kurios 18 straipsnyje įtvirtinta, kad teisė į prieglobstį garantuojama pagal 1951 m. liepos 28 d. Ženevos konvenciją bei 1967 m. sausio 31 d. protokolą dėl pabėgėlių statuso, Europos Sąjungos sutartį ir Sutartį dėl Europos Sąjungos veikimo[25]. Tai reiškia, kad Europos Sąjunga pripažįsta asmenų teisę į prieglobstį, ir tiesiogiai nurodo, kad sprendžiant klausimus, susijusius su prieglobsčio suteikimu, reikia remtis ne tik Europos Sąjungos teisės aktais, bet ir svarbiausias tarptautiniais teisės aktais. Europos Sąjungos sutartys neapibrėžia sąvokų „prieglobstis“ ir „pabėgėlis“, todėl pagrįstai galima manyti, kad sutinkama su Ženevos konvencijos nuostatomis ne tik dėl šios problemos reguliavimo, bet ir dėl pačių sąvokų apibrėžimo. Galima daryti išvadą, kad Europos prieglobsčio sistemos tikslas yra sukurti bendrą prieglobsčio, papildomos ir laikinos apsaugos politiką, tokiu būdu užtikrinant negrąžinimo principo veikimą. Sukūrus tokią sistemą ES ribose pradėta glaudžiau bendradarbiauti ir buvo susitarta dėl pagrindinių taisyklių, reguliuojančių prieglobsčio institutą. Buvo persvarstyti šie teisės aktai: Prieglobsčio procedūrų direktyva, Priėmimo sąlygų direktyva, Priskyrimo direktyva, Dublino reglamentas ir EURODAC reglamentas.

Prieglobsčio procedūrų direktyvos[26] tikslas yra užtikrinti, kad prašymai būtų priimami greičiau, kokybiškiau ir teisingiau, atsižvelgiant į kiekvieną konkrečią situaciją, t. y. didesnę apsaugą suteikiant nepilnamečiams ir kankinimų aukoms, taip pat specialiųjų poreikių turintiems žmonėms. Šios direktyvos esmė – sureguliuoti prašymų pateikimą, nagrinėjimą ir sprendimą, taip pat suteikti papildomos informacijos, kaip galima būtų skųsti sprendimą arba kokiu būdu pasilikti valstybėje, kuri priėmė pabėgėlį, taip pat ką daryti prieglobsčio prašančiam asmeniui, jeigu jis kreipiasi jau ne pirmą kartą. Ši direktyva buvo pakeista – nustatytos taisyklės tapo paprastesnės ir suprantamesnės, t. y. buvo nustatyta specialioji prieglobsčio prašymų tvarka. Be to, buvo numatytas šešių mėnesių terminas, per kurį turi įvykti visa procedūra. Taigi valstybėms narėms buvo sudarytos lengvesnės sąlygos įgyvendinti direktyvą. Buvo priimtas ir sprendimas apmokyti visus asmenis, kurie priima sprendimus dėl prieglobsčio suteikimo, numatant, kad tokios investicijos pasiteisins ir padės sutaupyti pinigų, nes pagreitėjus prieglobsčio suteikimo procedūrai sumažės išlaidų bei sprendimų priėmimo kokybė pagerės jau pradiniame etape. Taip pat pabrėžtina, kad kiekvienas asmuo tinkamai išdėstęs savo prašymą gali gauti specialiąją pagalbą, tinkamiausią jam dėl amžiaus, ligos, neįgalumo, seksualinės orientacijos ar trauminių patirčių. Svarbi nuostata, kad be tėvų, rūpintojų arba globėjų likę vaikai turi gauti kvalifikuotą atstovą, kuris galėtų padėti jiems užpildyti prašymą ir dalyvauti visoje procedūroje. Ši direktyva taip pat nustatė, kad prašymai, kurie galbūt nėra tinkamai pagrįsti, gali būti nagrinėjami taikant specialiąsias greitesnes procedūras, kitaip dar vadinamas „paprastintomis“ arba „pasienio“, t. y. valstybė narė gali nepagrįstus

[23] Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. OL C 83/47, 2012.

[24] *Ibid*.

[25] Europos Sąjungos pagrindinių teisų chartija. OL C 326/02, 2012.

[26] 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl tarptautinės apsaugos suteikimo ir panaikinimo bendrosios tvarkos, Nr. 2013/32/ES.

prašymus išnagrinėti jau pasienyje arba pateikti juos nacionaliniam saugumui. Be to, yra nustatytos taisyklės, kaip turi vykti procedūra tinkamai pagrįstais atvejais. Kaip minėta, direktyva buvo papildyta apeliavimo tvarkos nuostatomis. Tai labai svarbus papildymas, nes Europos Sąjungos teisė nėra pakankamai apibrėžta, be to, valstybės narės ne visada suteikia galimybę kreiptis į teismą, todėl tokie ginčai patenka Europos Žmogaus Teisių Teismui, taigi naujasis reguliavimas leistų sumažinti Teismo darbo krūvį. Taip pat tai yra puiki priemonė išvengti pakartotinių prašymų, nes iki naujojo reguliavimo šiuo įrankiu buvo itin piktnaudžiaujama, o dabar galima teikti prašymą pakartotinai svarstyti klausimą tik esant pasikeitusioms aplinkybėms. Taigi Prieglobsčio procedūros direktyvos pataisomis buvo norima sukurti vieną bendrą prieglobsčio procedūrą, kuri sumažintų nesutarimus tarp Europos Sąjungos valstybių narių ir užtikrintų prieglobsčio prašančių asmenų teisę į tinkamą procedūrą.

Kita svarbi direktyva – Priėmimo sąlygų direktyva[27], kurios esmė yra užtikrinti, kad prieglobsčio prašantys asmenys Europos Sąjungoje būtų priimti tinkamomis sąlygomis, t y. gautų tinkamą būstą, pakankamai maisto, būtų patikrinta jų sveikatos būklė (medicininė arba psichologinė priežiūra) ir būtų gerbiamos jų teisės, tokiu būdu užtikrinant orumo nežeminančio gyvenimo lygį. Šita direktyva taip pat reglamentuoja, kad kardomoji priemonė sulaikymas būtų taikoma tik išimtiniais atvejais, kaip *ultima ratio*. Šios direktyvos pakeitimai ir papildymai padarė lemiamą įtaką prieglobsčio prašančiųjų asmenų gyvenimui, nes iki tol Europos Sąjungos valstybės narės neturėjo vienodo standarto, todėl ne visada pabėgėliams buvo suteikiamos tinkamos gyvenimo sąlygos[28]. Labai svarbu, kad pirmą kartą buvo priimtos išsamios bendrosios taisyklės dėl prieglobsčio prašytojų sulaikymo, siekiant užtikrinti jų pagrindines teises. Nustatytas išsamus sąrašas priežasčių, kada galima tokį asmenį sulaikyti, apribojo pažeidžiamų asmenų sulaikymą. Taip pat svarbu paminėti, kad į šią direktyvą buvo įtrauktos kai kurios reikšmingos teisinės garantijos, pavyzdžiui, galimybė gauti nemokamą teisinę pagalbą. Priėmimo sąlygų direktyva pasižymi tuo, kad joje labai daug dėmesio skiriama būtent nepilnamečiams ir kankinimų aukoms, t. y. reguliavimas nukreiptas į jų visokeriopą apsaugą ir pagalbą, taip pat ir psichologinę. Viena iš svarbiausių šios direktyvos nuostatų yra ta, kad prieglobsčio prašytojui galimybė įsidarbinti privalo būti suteikta per ne ilgesnį kaip 9 mėnesių laikotarpį, siekiant tokiu būdu sustiprinti jo ekonominį savarankiškumą.

Priskyrimo direktyva[29] yra teisės aktas, kuriame apibrėžta, kokia tarptautinė apsauga Europos Sąjungos lygmeniu bus taikoma asmeniui, prašančiam prieglobsčio: bus suteiktas prieglobstis asmenims, kurie yra pripažinti arba pabėgėliu, arba asmeniu, kuriam suteiktina papildoma apsauga. Ši direktyva pateikia tiek pabėgėlio statuso, tiek ir papildomos apsaugos statuso apibrėžimus. Taigi pabėgėlio statusas suteikiamas valstybei narei pripažinus, kad trečiosios šalies pilietis arba asmuo be pilietybės yra pabėgėlis, o papildomos apsaugos statusą lemia valstybės narės pripažinimas, kad trečiosios šalies pilietis arba asmuo be pilietybės yra papildomą apsaugą galintis gauti asmuo[30]. Atskirti šias sąvokas padeda Direktyvoje numatyti su didelės žalos kriterijumi susiję reikalavimai, taikomi asmenims, galintiems gauti papildomą apsaugą. Šis teisės aktas kaip didelę

[27] 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, kuria nustatomos tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo normos, Nr. 2013/33/ES.

[28] 2003 m. sausio 27 d. Tarybos direktyva, nustatanti minimalias prieglobsčio prašytojų priėmimo normas, Nr. 2003/9/EB.

[29] 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl trečiųjų šalių piliečių ar asmenų be pilietybės priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų, vienodo statuso pabėgėliams arba papildomą apsaugą galintiems gauti asmenims ir suteikiamos apsaugos pobūdžio reikalavimų, Nr. 2011/95/ES.

[30] *Ibid*.

žalą įvardija mirties bausmę ar egzekuciją, apsaugos prašančio asmens kankinimą, žeminantį ar nežmonišką elgesį su juo, taip pat rimtą asmeninę grėsmę civilio asmens gyvybei, kylančią dėl nesirenkamojo smurto tarptautinio ar vidaus ginkluotojo konflikto metu. Kaip ir anksčiau minėtose direktyvose, šio teisės akto nuostatos buvo nepakankamai apibrėžtos, dėl to Europos Sąjungos valstybės narės dažniau keisdavo Direktyvos turinį ir skirtingai jį interpretuodavo. Tačiau įsigaliojus Priskyrimo direktyvos pakeitimams buvo numatytos tam tikros teisės, susijusios su apsauga nuo išsiuntimo į tą valstybę, iš kur pabėgėliai ar kiti prašantys apsaugos asmenys atvyko. Taip pat atsirado normų, reguliuojančių leidimą tokiems asmenims gyventi, siekti išsilavinimo, gauti socialinę paramą, teisę į sveikatos apsaugą, galimybę įsidarbinti ir gauti integravimo paslaugas, pavyzdžiui, kalbos kursus, darbo kėlimo kvalifikacijos kursus ir pan. Taigi šios direktyvos esmė – suteikti prieglobsčio prašantiems asmenims pabėgėlio statusą bei tarptautinę apsaugą ir padėti integruotis į Europos Sąjungos visuomenę.

Kitas labai svarbus teisės aktas, reglamentuojantis prieglobsčio suteikimo Europos Sąjungoje klausimus – Dublino reglamentas[31]. Šiame teisės akte yra nustatytos taisyklės, skirtos sukurti sistemą, padedančią greitai identifikuoti nacionalinių prieglobsčio suteikimo arba pabėgėlių priėmimo sistemų problemas ir rasti jų priežastis, kad būtų išvengta nesutarimų ateityje. Šio reglamento esmė yra ta, kad kiekvienas prieglobsčio prašytojo prašymas turi būti išnagrinėtas, o atsakomybė už šią procedūrą tenka Europos Sąjungos valstybei narei, labiausiai susijusiai su šio asmens įvažiavimu į Europos Sąjungos teritoriją ir jo apgyvendinimu. Šis reglamentas buvo papildytas sistemos veiksmingumą didinančiomis nuostatomis. Šis teisės aktas valstybėms narėms palengvino darbą, nes buvo sukurtas krizių valdymo mechanizmas, leidžiantis lengviau rasti problemų priežastis ir jas pašalinti. Kaip ir anksčiau minėta Direktyva, Reglamentas daug dėmesio skyrė nepilnamečių apsaugai ir galimybei šiems asmenims susijungti su jų šeimomis bei artimaisiais. Buvo įtvirtinta pareiga prieglobsčio prašantiems asmenims suteikti reikalingą nemokamą teisinę pagalbą. Dar kartą buvo aptartas ir sulaikymo klausimas, t. y. nustatyta vienintelė sulaikymo priežastis – pavojus, kad prieglobsčio prašytojas slėpsis; be to, buvo reglamentuotas griežtas sulaikymo trukmės ribojimas.

Papildytas ir EURODAC reglamentas[32], kurio tikslas buvo suteikti teisėsaugos organams prieigą prie Europos Sąjungos prieglobsčio prašytojų pirštų atspaudų duomenų bazės griežtai nustatytomis aplinkybėmis, kai siekiama išvengti pačių sunkiausių nusikaltimų. Pati EURODAC sistema veikia nuo 2003 m., kai buvo priimtas reglamentas, kuris leidžia Europos Sąjungos valstybėms narėms prisijungus prie šios sistemos patikrinti prieglobsčio prašančių asmenų pirštų atspaudus[33]. Ši sistema buvo patobulinta siekiant apsaugoti Europos Sąjungos valstybes nares nuo

[31] 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES), kuriuo išdėstomi valstybės narės, atsakingos už trečiosios šalies piliečio arba asmens be pilietybės vienoje iš valstybių narių pateikto tarptautinės apsaugos prašymo nagrinėjimą, nustatymo kriterijai ir mechanizmai, Nr. 604/2013.

[32] 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) dėl „Eurodac“ sistemos pirštų atspaudams lyginti sukūrimo siekiant veiksmingai taikyti Reglamentą (ES) Nr. 604/2013, kuriuo išdėstomi valstybės narės, atsakingos už trečiosios šalies piliečio arba asmens be pilietybės vienoje iš valstybių narių pateikto tarptautinės apsaugos prašymo nagrinėjimą, nustatymo kriterijai ir mechanizmai, ir dėl valstybių narių teisėsaugos institucijų bei Europolo teisėsaugos tikslais teikiamų prašymų palyginti duomenis su „Eurodac“ sistemos duomenimis ir kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (ES) Nr. 1077/2011, kuriuo įsteigiama Europos didelės apimties IT sistemų laisvės, saugumo ir teisingumo erdvėje operacijų valdymo agentūra, Nr. 603/2013.

[33] 2000 m. gruodžio 11 d. Tarybos reglamentas (EB) dėl „Eurodac“ sistemos sukūrimo pirštų atspaudams lyginti siekiant veiksmingiau taikyti Dublino konvenciją, Nr. 2725/2000.

terorizmo išpuolių ir kitų sunkių ar labai sunkių nusikaltimų. Šis reglamentas atnaujino terminus, per kurį turi būti perduoti pirštų atspaudų duomenys, taip pat sustiprino duomenų apsaugą. Pirminis šio reglamento taikymas buvo siejamas tik su prieglobsčiu, bet jį atnaujinus buvo nustatyta, kad EURODAC sistema gali naudotis ir Europos Sąjungos valstybių narių policija, ir Europolas, jeigu tokie duomenys jiems reikalingi atliekant baudžiamuosius tyrimus. Svarbu paminėti, kad buvo nustatytas ir apribojimas taikyti šį teisės aktą minėtiems organams. Tai reiškia, kad vykdoma griežta tokios informacijos teikimo kontrolė ir šie duomenys gali būti naudojami tik tiriant terorizmo aktus bei sunkius nusikaltimus. Paminėtina, kad duomenys, kuriuos saugo EURODAC, negali būti perduoti tretiesiems asmenims. Taigi galima daryti išvadą, kad šis reglamentas ne tik padeda spręsti su prieglobsčiu susijusius klausimus, bet ir kovojant su nusikalstamumu.

Taigi papildžius visus minėtus Europos Sąjungos teisės aktus, reglamentuojančius prieglobsčio suteikimo ir pabėgėlių statuso klausimus, sustiprinamas reguliavimas visoje Europos Sąjungoje, suteikiant galimybę valstybėms narėms taikyti direktyvas savo nuožiūra, o pagrindinius klausimus reguliuoti remiantis būtent reglamentais, kurių taikymas visoms Europos Sąjungos valstybėms narėms yra privalomojo pobūdžio.

3. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

Nagrinėjant pabėgėlių teisės klausimą svarbu atkreipti dėmesį į Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) formuojamą praktiką. Teismas ne vieną kartą yra pasisakęs dėl Europos Sąjungos valstybių narių Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos pažeidimų, taip pat ir pabėgėlių teisės srityje. Verta aptarti kelias svarbias bylas, kurios buvo priimtos EŽTT.

Pirma, svarbu paminėti EŽTT 2011 m. spalio 11 d. sprendimą byloje *Auad prieš Bulgariją*[34]. Šioje byloje Teismas konstatavo EŽTK 3, 5 ir 13 straipsnių pažeidimus. Minėto teisės akto 3 straipsnyje teigiama, kad niekas negali būti kankinamas, su niekuo neturi būti elgiamasi ar baudžiama žiauriai, nežmoniškai ar žeminant žmogaus orumą[35]. Taip pat Teismas konstatavo, kad remiantis EŽTK 13 straipsnio nuostata kiekvienas, kurio teisės ir laisvės, pripažintos šioje Konvencijoje, buvo pažeistos, turi teisę pasinaudoti veiksminga teisine gynyba valstybiniuose organuose, nesvarbu, ar tai padarė einantys oficialias pareigas asmenys[36]. Be to, labai svarbus šiuo atveju ir minėtos konvencijos 5 straipsnio 1 dalis, kurioje nustatyta, kad kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę[37].

Šioje byloje neturintis pilietybės palestiniečių tautybės asmuo Ahmedas Jamalas Auad´as (toliau – Pareiškėjas) 2009 m. atvyko į Europos Sąjungą ir gyveno Palestinos pabėgėlių stovykloje Sofijoje, Bulgarijoje. Tų metų gegužę Pareiškėjas pateikė prašymą dėl prieglobsčio suteikimo, bet jam buvo pareikšti kaltinimai, susiję su teroristine veikla, būtent jis buvo kaltinamas dalyvavęs daugiau kaip 10 pasikėsinimų, todėl lapkritį buvo priimtas įsakymas Pareiškėjui išvykti į Libaną, nes jis kelia grėsmę nacionaliniam saugumui. Priėmus šį įsakymą, A. J. Auad´as remiantis Bulgarijos teise buvo sulaikytas iki 2011 m. gegužės, t. y. 18-ai mėnesių. Šiuo laikotarpiu buvo nagrinėjamas jo deportavimo klausimas. Svarbu paminėti, kad Pareiškėjas bandė apskųsti sprendimą dėl jo išsiuntimo iš šalies, bet nesėkmingai, nes teismas buvo nurodęs, kad sulaikymo pagrindas

---

34 European Court of Human Rights. *Auad v. Bulgary*, no 46390/10. Judgement of 11 October 2011.

35 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *supra* note 14.

36 *Ibid*.

37 *Ibid*.

yra pakankamas ir teisėtas. Atkreiptinas dėmesys, kad ši situacija buvo vertinama vienpusiškai, t. y. tik grėsmės Bulgarijos saugumui požiūriu, bet visiškai nebuvo nagrinėjamas klausimas dėl Pareiškėjo saugumo išsiuntus jį atgal į Libiją. Pareiškėjas kreipėsi skųsdamas šį sprendimą antrą kartą, bet vėl nesėkmingai. Vėliau (jau 2010 m.) jis kreipėsi į EŽTT dėl EŽTK 3, 5 ir 13 straipsnių pažeidimo. Jis grindė savo argumentus tuo, kad grįžimas į Libiją sukeltų grėsmę jo saugumui ir net gyvybei, nes jis priklausė Palestinos laisvės organizacijai bei *Fatah* grupei. Pareiškėjas skundė ir pernelyg ilgą sulaikymo laikotarpį.

Aptariant sprendimą iš karto galima pasakyti, kad EŽTT konstatavo Konvencijos pažeidimus. Buvo teigta, kad nors EŽTK tiesiogiai nenurodo teisės į politinį prieglobstį ir kiekviena Europos Sąjungos valstybė narė turi teisę reguliuoti užsieniečių atvykimo, apgyvendinimo ar išsiuntimo klausimus, tačiau nė viena šalis neturi teisės deportuoti asmens, kuriam gresia pavojus, ypač jo saugumui, sveikatai ir gyvybei. Šiuo atveju galima teigti, kad Bulgarija pasielgė netinkamai neišsiaiškinusi, ar A. J. Auad´ui grėstų koks nors pavojus, jeigu jis būtų išsiųstas atgal, t. y. nebuvo svarstytas rizikos klausimas. EŽTT taip pat plačiau pasisakė dėl EŽTK 3 straipsnio taikymo, būtent buvo nustatyta, kad situacija Libane nėra tokia bloga ir išsiųstam asmeniui negrėstų tiesioginis pavojus, bet Pareiškėjo atvejis esąs specifinis: jis yra kilęs iš pabėgėlių stovyklos, neturi jokios pilietybės, todėl išsiųstas atgal į Libaną galėtų patirti neigiamų padarinių, t. y. turėtų sugrįžti į pabėgėlių stovyklą, iš kurios ir taip buvo priverstas bėgti. Taip pat Teismas konstatavo, kad minėta stovykla nėra kontroliuojama, todėl ten labai dažnai vyksta ginkluoti konfliktai, kas savaime leidžia teigti, jog išsiuntus Pareiškėją atgal į Libaną jo gyvybei grėstų realus pavojus. Teismas grindė savo nuomonę dėl EŽTK 3 straipsnio ir tuo, kad pats faktas, jog Pareiškėjas galbūt priklauso teroristinėms grupuotėms, parodo, kad grąžinus jį į Libaną su juo galėtų susidoroti vietos vyriausybė, kaip tai patvirtina daugelis pranešimų. Teismas konstatavo, kad Bulgarija, sužinojusi apie Pareiškėjui gresiantį realų pavojų, nesiėmė jokių priemonių jam pašalinti. Taigi akivaizdu, kad šioje situacijoje nebuvo tinkamai užtikrinta A. J. Auad´o apsaugą, atvirkščiai – buvo nagrinėjamas tik valstybės saugos klausimas. EŽTT nusprendė, kad Pareiškėjo išsiuntimo į Libaną atveju būtų pažeistas EŽTK 3 straipsnis. Jeigu asmuo, kuriam gresia deportacija, tvirtina, kad toje šalyje jam gresia pavojus, deportacijos procedūra automatiškai turi būti sustabdoma ir pradedamas kruopštus situacijos tyrimas[38]. Aptariamu atveju Bulgarijos teismai atsisakė nagrinėti šį klausimą, manydami, kad tai nėra jų kompetencija. Vadinasi, buvo pažeistas ir EŽTK 13 straipsnis, nes Pareiškėjas negalėjo ginti savo pažeistų teisių. Taip pat, kaip minėta, buvo pažeista ir Konvencijos 5 straipsnio 1 dalis, nes Pareiškėjas buvo laikomas netinkamomis kardomojo sulaikymo sąlygomis. EŽTT įpareigojo Bulgariją sumokėti A. J. Auad´ui 3 500 eurų neturtinės žalos atlyginimą ir 1 200 eurų išlaidų kompensaciją.

Taigi galima pagrįstai daryti išvadą, kad Bulgarija ir kitos Europos Sąjungos valstybės narės turėtų atsižvelgti į šį sprendimą ir būtinai vertinti galimą pavojų ne tik savo valstybei, bet ir tam asmeniui, kuris turi būti deportuojamas. Taip pat svarbu, kad toks asmuo turėtų galimybę ginti savo pažeistas teises tos šalies teisme, jeigu jam gresia pavojus.

Verta aptarti ir EŽTT 2015 m. rugsėjo 1 d. sprendimą byloje *Khlaifia ir kiti prieš Italiją*[39]. Šioje byloje Teismas konstatavo, kad buvo padaryti EŽTK 13 straipsnio bei EŽTK 4 protokolo 4 straipsnio pažeidimai. Kaip minėta aptariant ankstesnę bylą, Konvencijos 13 straipsnis garan-

[38] European Court of Human Rights. *Auad v. Bulgary*, *supra* note 34.

[39] European Court of Human Rights. *Khlaifia and others v. Italy*, no 16483/12. Judgement of 1 September 2015.

tuoja žmogaus teisę į gynybą. Taip pat svarbu pabrėžti, kad Konvencijos 4 protokolo 4 straipsnis įtvirtina, jog yra draudžiama kolektyviai išsiųsti užsieniečius[40].

Trumpai apie faktines šios bylos aplinkybes: 2011 m. rugsėjį šios bylos pareiškėjai kartu su kitais asmenimis išplaukė iš Tuniso norėdami pasiekti Italijos krantus. Po kelių valandų jūroje laivai buvo sulaikyti Italijos policijos, kuri palydėjo juos iki Lampeduzos salos uosto. Pareiškėjai buvo apgyvendinti nelegalių migrantų centre, bet centras sudegė ir pareiškėjai buvo persiųsti į Sicilijos salą. Buvo išleisti įsakymai išsiųsti šiuos asmenis iš šalies, bet, kaip teigia patys pareiškėjai, jiems apie tai nebuvo pranešta, jie buvo nuvežti į Tuniso oro uostą ir ten paleisti.

Nagrinėjant šį atvejį svarbu atkreipti dėmesį, kad nors įsakymai buvo išleisti kiekvienam asmeniui atskirai, jose buvo vartojamos tos pačios formuluotės, taigi jie skyrėsi vienas nuo kito tik asmeniniais šių asmenų duomenimis, todėl galima pagrįstai manyti, jog šiuo atveju įvyko kolektyvinis užsieniečių išsiuntimas iš šalies. Nė viename iš įsakymų nebuvo aprašyta, kuo situacija yra specifinė. Be to, Italija nepateikė jokių dokumentų, patvirtinančių, kad kiekvieno pareiškėjo išsiuntimas iš šalies buvo priimtas atskirai, atsižvelgiant į tam tikras asmeniškas situacijos ypatybes. Pastebėtina, kad yra žinoma, jog tuo laikotarpiu su kitais užsieniečiais buvo elgiamasi taip pat, kaip ir su pareiškėjais. Dvišaliai susitarimai su Tunisu nebuvo publikuoti ir numatė nelegalių migrantų repatrijavimą iš Tuniso supaprastinta tvarka tik nustačius asmens duomenis gaunant juos iš Tuniso konsulinių įstaigų. Jau šie faktai liudija, kad pareiškėjai nebuvo teisingai individualizuoti ir kiekvieno iš jų padėtis nebuvo tinkamai išnagrinėta.

EŽTT priėmė sprendimą dėl EŽTK 13 straipsnio ir minėto teisės akto 4 protokolo 4 straipsnio pažeidimų: pareiškėjai neturėjo tinkamų sąlygų ginti savo dėl išsiuntimo atgal į Tunisą pažeistas teises. Svarbu, kad šių asmenų klausimas buvo sprendžiamas remiantis tik Italijos teise ir visiškai nebuvo atsižvelgiama į tarptautinės ar Europos Sąjungos teisės normas. Pareiškėjai turėjo tik vienintelę galimybę apskųsti Italijos veiksmus dėl išsiuntimo, jiems nebuvo užtikrinta visapusiška gynyba. Vadinasi, visgi buvo pažeistas Konvencijos 13 straipsnis, nes pareiškėjų reikalavimai nebuvo išklausyti ir išsiuntimo procesas nebuvo sustabdytas, kol nebus priimtas tinkamas sprendimas, ką patvirtina ir ankstesnis EŽTT sprendimas byloje *De Souza Ribeiro prieš Prancūziją*[41]. Reikalavimas atidėti priemonių vykdymą, kuris išplaukia iš EŽTK 13 straipsnio, negali būti laikomas antraeiliu.

Taigi šioje byloje EŽTT priėmė sprendimą dėl minėtų straipsnių pažeidimo ir įpareigojo sumokėti pareiškėjams po 10 000 eurų kompensuojant neturtinę žalą.

Svarbu pabrėžti, kad šiose bylose Europos Sąjungos valstybės narės nesilaikė EŽTK ir pažeidė pagrindines asmenų teises – gauti teisminę gynybą, būti tinkamai apgyvendintiems, neišsiųstiems iš šalies tinkamai neišnagrinėjus kiekvieno asmens padėties, nebūti kankinamiems ir žeminamiems, pan. Todėl galima daryti išvadą, kad valstybėms narėms būtina atkreipti dėmesį į formuojamą Europos Sąjungos teismų praktiką ir taikyti jos sprendimus šalies viduje, kad ateityje nebūtų tokių nesusipratimų ir problemų.

---

[40] Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 4, užtikrinantis tam tikras teises ir laisves, ne tik tas, kurios jau įtvirtintos konvencijoje ir jos protokole Nr. 1, iš dalies pakeistas protokolu Nr. 11. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 156-7392.

[41] European Court of Human Rights. *De Souza Ribeiro v. France*, no 22689/07. Judgement of 13 December 2012.

4. Su dideliais pabėgėlių srautais siejamos grėsmės

Kaip žinoma, daugiausia pabėgėlių atvyksta iš Sirijos, Irako, Afganistano, Pakistano, Sudano ir kitų Vidurio Azijos bei Šiaurės Afrikos valstybių. Patekti į Europos Sąjungą pavyksta ne visiems, nes kelyje kyla įvairių kliūčių: pinigų trūkumas, valstybių nenoras išleisti, dokumentų nebuvimas ir pan. Dėl šių priežasčių labai daug žmonių žūsta ieškodami prieglobsčio Europoje net nepasiekę jos teritorijos. Svarbu paminėti, kad šis procesas paspartėjo, nes 2015 m. Europos Sąjunga sušvelnino savo politiką šioje srityje ir leido pabėgėliams iš minėtų valstybių ieškoti čia prieglobsčio. Taip pat valstybės narės įsipareigojo priimti tam tikrą skaičių pabėgėlių ir suteikti jiems prieglobstį, t. y. apgyvendinti, įdarbinti, suteikti galimybę mokytis, patikrinti sveikatą ir pan. Paminėtina, kad pabėgėliams bus teikiama finansinė parama iš Europos Sąjungos lėšų[42]. Todėl galima teigti, kad Europos Sąjunga pasistengs kuo tik įmanoma šiems asmenims padėti, kad juos apsaugotų nuo karų ir kitokių konfliktų bei neramumų, vykstančių valstybėse, iš kurių jie atvyko.

Tačiau neišvengiamai suteikus prieglobstį pabėgėliams kils grėsmių, būtent teroristinių išpuolių, kitokio pobūdžio sunkių nusikaltimų, radikalaus islamo priešpriešų. Tai tik mažiausias galimų pavojų sąrašas. Nors Europos Sąjunga, kaip minėta, tobulina šios srities reguliavimą, visų spragų užpildyti neįmanoma, be to, dėl direktyvų sudėtingumo dažnai į nacionalinės teisės sistemas netinkamai perkeliami šie bendrieji teisės aktai arba jie visiškai nepritaikomi pagal valstybės specifiką ir poreikius, kas, be abejo, gali lemti, kad į Europos Sąjungą bus įleisti žmones, ieškantys ne apsaugos, bet vedami ketinimų pakenkti.

Visų pirma, kalbant apie terorizmą, sunkius nusikaltimus ir radikalų islamą, svarbu paminėti, kad dauguma asmenų, prašančių prieglobsčio Europos Sąjungoje, yra musulmonai, dažniausiai išpažįstantys islamą. Kaip žinoma, tam tikra grupė asmenų šią religiją suvokia radikaliai, todėl gali pasireikšti jų elgesio ekstremalumas. Europos Sąjungos gyventojai taip pat išpažįsta skirtingas religijas, ne visose valstybėse yra reglamentuota valstybinė religija, ir kiekvienas asmuo gali naudotis tikėjimo laisve, t. y. išpažinti tokį tikėjimą, kuris jam priimtinesnis. Statistikos duomenimis, Europos teritorijoje dauguma gyventojų yra krikščionys[43]. Istorija parodo, kad neapykanta tarp šių minėtų religijų tęsiasi šimtmečius, bet šiuo metu būtent radikalieji islamistai kelia pavojų Europos gyventojams. Tai liudija ir neseniai, t. y. 2015 m. lapkričio 13 d., Paryžiuje įvykęs teroro aktas, kurio metu buvo nužudyta 130 ir sužeista per 100 žmonių. Nors teroristai buvo Prancūzijos ir Belgijos piliečiai, bet po šio įvykio visa Europa pradėjo skeptiškai vertinti Europos Sąjungos svetingumą pabėgėliams, o kai kurios šalys, kaip antai Lenkija, netgi pareiškė nepriimsianti pabėgėlių į savo valstybę[44]. Ką tai reiškia? Europos Sąjungos valstybės narės neatsisako atvykusiems pabėgėliams suteikti prieglobstį, kad jie galėtų saugiai gyventi, bet taip pat nori apsaugoti ir savo gyventojus, nes, kaip žinia, būtent jau minėtose valstybėse formuojasi grupuotės teroristų, kurie vadovauja šiam nusikaltimui prieš žmoniją ir jį organizuoja, todėl yra pagrįsta manyti, kad taip nusiteikę asmenys gali atvykti į Europos Sąjungą apsimesdami pabėgėliais ir pasinaudodami prieglobsčio suteikimo klausimų reguliavimo netobulumu. Dauguma tokių asmenų neturi

---

[42] *Refugee crisis*, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/echo/refugee-crisis_en>.

[43] *Religions: Countries Compared* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <http://www.nationmaster.com/country-info/stats/Religion/Religions#>.

[44] *Paris attacks; What happened on the night*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/world-europe-34818994>.

dokumentų, nesako tikrųjų vardų, atvažiuoja galbūt tiesiog ieškodami geresnio gyvenimo, o ne bėgdami nuo konfliktų savo valstybėse, vadinasi, Europos Sąjungos valstybės narės galėtų nepriimti tokių asmenų ir nesuteikti jiems prieglobsčio. Problema ta, kad neįmanoma greitai identifikuoti šių asmenų, – kad ir kaip būtų tobulinami teisės aktai, patikrinti tokį didelį skaičių asmenų yra ilgai trunkantis, reikalaujantis atidumo ir didelių pastangų procesas. Aptariant teroristų išpuolį Paryžiuje svarbu paminėti, kad daug pasaulio politikų, teisininkų ir ekonomistų pasisakė dėl grėsmių, kurių dar gali atsirasti leidžiant tokius didelius srautus pabėgėlių į Europos Sąjungą. Susirūpino ne tik Europa, pavyzdžiui, JAV politikas, kandidatas į Prezidentus Tedas Cruzas tuo metu pareiškė, kad JAV turi greitai reaguoti į susiklosčiusią situaciją ir nepriimti pabėgėlių iš Sirijos į Valstijas. Savo ruožtu politikos apžvalgininkas Germanas Lopezas išsakė nuomonę, kad tai, kas įvyko Paryžiuje, deja, tėra civilinio karo kasdienybė, kurios pasaulis bando išvengti. Pasak teisininko Jesse´io Berney´aus, teroristiniai išpuoliai ne visada būna susiję su pabėgėlių atvykimu, tai yra tik dar viena galima grėsmė, bet reikia stiprinti tiek nacionalines, tiek ir Europos Sąjungos teisės sistemas bei skirti daugiau dėmesio saugumui. Tik tokiu būdu galima siekti išvengti teroristinių išpuolių grėsmės, o atsisakymas priimti pabėgėlius nesant konkrečių pagrindų – neteisingas sprendimas[45]. Panašią nuomonę išsakė ir Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius. Jo manymu, neteisinga dėti lygybės ženklą tarp teroristų ir pabėgėlių. Negalima viskuo kaltinti tų, kurie bėga nuo karo[46].

Atkreiptinas dėmesys, kad pabėgėlių klausimas glaudžiai sąveikauja ne tik su teise, bet ir su politika, todėl neišvengiamai paveikia politinį gyvenimą. Nuo to laikotarpio, kai Europos Sąjunga „sušvelnino“ savo politiką pabėgėlių problemos atžvilgiu, daugiausia atsakomybės teko didžiosioms ir galingosioms Europos Sąjungos valstybėms. Viena iš tokių – Vokietija. Būtent šios valstybės narės gyvenimas radikaliai pasikeitė sulaukus tokio didžiulio pabėgėlių srauto. Politinė situacija šioje šalyje taip pat labai pasikeitė, pasigirdo daug ksenofobinių nuomonių. Taip pat pabrėžtina, kad pabėgėlių srautai daugiausia įtakos padarė būtent Rytų Vokietijai, nes ši teritorija iki šiol nėra sustiprėjusi po politinės ir ekonominės krizės[47].

Kita labai svarbi negatyvi pasekmė yra ta, kad valstybės, iš kurių bėga piliečiai, gali neigiamai sureaguoti į tokią situaciją: nutraukti bet kokius diplomatinius, konsulinius bei politinius ryšius, nes tokia gausi emigracija smarkiai pablogins jų demografinę, ekonominę padėtį bei socialinį gyvenimą. Kita vertus, valstybės, kurias žmonės palieka ieškodami prieglobsčio, neturėtų priešpriešintis su valstybėmis, kurios tokius asmenis priima. Tačiau toks teisinis reguliavimas ne visais atvejais yra tinkamai įgyvendinamas ir tokia išorinė problema galima.

Taigi labai svarbu patikrinti kiekvieną atvyksiantį asmenį, prašantį prieglobsčio ir pabėgėlio statuso suteikimo: dėl kokios priežasties toks asmuo atvyksta, ypač – iš kurios vietovės, nes karai ir kitokie konfliktai gali vykti ne visos valstybės teritorijoje, taigi jeigu žmonės atvyksta iš taikios

---

45 BERNEY, J. *After Paris attacks, don't doors to refugees*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.rejalilawfirm.com/news/after-paris-attacks-don-t-close-doors-to-refugees-open-them-read-more-http-www-rollingstone-com-politics-news-after-paris-attacks-dont-close-doors-to-refugees-open-them-20151114-ixzz3rgcipxiv-follow-us-rollingstone-on-twitter-rollingstone-on-facebook>.

46 *L. Linkevičius: dėl terorizmo grėsmės nereikia kaltinti pabėgėlių*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/l-linkevicius-del-terorizmo-gresmes-nereikia-kaltinti-pabegeliu.d?id=69589424>.

47 KURBJUWEIT, D. *Third Republic: Germany Enters a Dangerous New Political Era*, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.spiegel.de/international/germany/how-the-refugee-crisis-has-change-german-politics-a-1081023.html>.

zonos dėl kitų priežasčių nei ieškodami apsaugos, prieglobstis jiems neturėtų būti suteikiamas ir jų statusas negalėtų būti įvardijamas kaip pabėgėlio. Tačiau negalima pamiršti ir to, kad Europos Sąjungos valstybės narės neturėtų vertinti tik grėsmių, sukeliamų pabėgėlių atvykimo, nes visiems žinomas faktas, kad tose regionuose vyksta nuolatiniai karo veiksmai ir žūsta labai daug civilių. Reikia atskirti politiką nuo teisės ir atsižvelgti į valstybių narių įsipareigojimus pagal tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktus suteikti pagalbą asmenims, kurie bėga nuo karų, revoliucijų, neramumų, bado ir kitokių nelaimių. Galima daryti išvadą, kad pagrindinis prieglobsčio suteikimo tikslas – apsaugoti asmenis, kurie negali jaustis saugiai savo valstybėse. Tai galima padaryti tik vienodai Europos Sąjungos šalims reguliuojant šiuos klausimus, todėl Europos Sąjungos valstybės narės turi glaudžiai tarpusavyje sąveikauti ir kiek įmanoma vienodai taikyti tarptautinius bei Europos Sąjungos teisės aktus. Praktika rodo, kad iki šiol kyla nemažai nesutarimų tarp atvykstančių iš tokių karo zonų asmenų ir Europos Sąjungos valstybių narių institucijų[48].

5. Priimančiosioms šalims teikiami privalumai

Šiuo metu daug kalbama apie grėsmes, kylančias dėl pabėgėlio statuso ir prieglobsčio suteikimo asmenims, kurie bėga iš Vidurio Azijos bei Šiaurės Afrikos šalių. Tačiau negalima vertinti vien šio faktoriaus, nes nauji žmonės – tai nauji atradimai. Galima teigti, kad pabėgėliai – tai galimybė valstybėms, kuriose dauguma piliečių yra etniniai jų teritorijos gyventojai, susipažinti su žmonėmis iš kitų pasaulio kraštų, jų kultūra, kalba ir tradicijomis. Imigracija gali lemti santuokų įvairovę, mažų valstybių gyventojų pagausėjimą. Žinoma, mišrių santuokų klausimas visuomenėje yra diskutuotinas ir gali būti įvardijamas tiek kaip galimybė, tiek kaip grėsmė, nes nors gyventojų skaičius tokiose valstybėse ir didės, bet kai kurios mažos Europos tautos gali ir neišlikti. Kalbant apie kultūrą, neabejotinai reikia paminėti, kad Rytų tradicijos, t. y. tiek menas, tiek tradicijos, tiek kalbos, žavi europiečius nuo senų laikų. Tačiau svarbu aptarti ir esminę kultūrinę įtaką, kurią Europos Sąjungos valstybės narės gali patirti suteikus prieglobstį pabėgėliams.

Pasak Europos Centrinio Banko prezidento Mario Draghi´o, dar yra per anksti prognozuoti, kokių privalumų ir padarinių sukels atvykstančių pabėgėlių srautai ir kaip šis faktorius paveiks monetarinės politikos sprendimus. Tačiau jau dabar galima teigti, kad pabėgėliai darys teigiamą poveikį darbo srityje[49]. Tai reiškia, kad nors pabėgėliai tam tikra prasme ir yra našta Europos Sąjungos valstybėms narėms, bet jų atvykimas, be abejo, negali tapti pagrindine ekonominių problemų priežastimi ir ypač mažosioms valstybėms narėms galės padėti pagerinti ekonominius rodiklius. EŽTT taip pat konstatavo, kad ekonominiai sunkumai nėra pagrindas nesuteikti pabėgėlio statuso ir ne priežastis grąžinti prieglobsčio prašytojus į šalį, kur egzistuoja grėsmė jų gyvybei ir sveikatai: turint omenyje absoliutų 3 straipsnio pobūdį, visa tai (t. y. ekonominiai sunkumai ir išaugę migrantų srautai) negali atleisti valstybės nuo jos tarptautinių įsipareigojimų pagal šią nuostatą[50]. Taigi galima daryti pagrįstą išvadą, kad pabėgėlių atvykimas į Europos Sąjungą paveiks beveik visų valstybių narių ekonomiką, bet šis poveikis negali būti įvardijamas kaip vien neigiamas.

---

[48] LOWE, R. *Syrian refugees must not be classed as illegal immigrants, say lawyers*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.ibanet.org/Article/Detail.aspx?ArticleUid=00a54220-be9a-4482-a813-af72ccdb3d74>.

[49] *ECB chief Draghi says migration refugees will have profound economic effect on EU*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://uatoday.tv/society/ecb-chief-draghi-says-migration-of-refugees-will-have-profound-economic-effect-on-eu-518626.html>.

[50] European Court of Human Rights. *Hirsi Jamaa and Others v. Italy*, no 27765/2009. Judgement of 23 February 2015.

Kitas svarbus aspektas, kurį reikia aptarti, – moralinė šio klausimo pusė. Galima teigti, kad pabėgėlių priėmimas ir prieglobsčio suteikimas – tai ne tik teisinė, bet ir moralinė kiekvienos valstybės pareiga, nes visos Europos Sąjungos valstybės narės yra pasirašiusios minėtus pagrindinius teisės aktus, kurie gina žmonių teises ir suteikia jiems laisvių. Šie teisės aktai paremti ne tik teisės, bet ir moralės normomis. Pasak filosofą Thomasą Christiano, labai svarbu, kad pabėgėliai būtų perkelti į turtingas valstybes, kurios gali juos gerai priimti. Tokios Europos Sąjungos valstybės narės, kaip Vokietija ir Prancūzija, turi priimti didžiausią dalį pabėgėlių, nes būtent jos turi tam galimybių. Netgi žinant tą aplinkybę, kad ne visi pabėgėliai bus politiškai stabilūs, vis tiek tokios pareigos niekas neturi paneigti[51]. Taigi valstybės narės neturi atsižvelgti į asmenų politines, religines ar kitokias pažiūras, nes reikia vadovautis teisingumo kriterijumi ir priimti visus bėgančius nuo žiaurių gyvenimo sąlygų, patiriamų dėl karo ir kitokių konfliktų.

Taip pat pabrėžtina, kad pabėgėlius ragina priimti ir Jungtinių Tautų Organizacija. Viename iš savo pranešimų Jungtinių Tautų pabėgėlių reikalų aukštasis komisaras paragino Europos Sąjungą priimti net iki 200 000 pabėgėlių iš Sirijos, Irako ir kitų karo zonų pagal masinio perkėlimo programą, kuri būtų įpareigojanti Bendrijos šalims[52]. Ši viena iš svarbiausių organizacijų, užtikrinančių žmonių apsaugą, ragina padėti asmenims, kurie neturi kitos išeities, tik prašyti prieglobsčio svetur.

Suteikus prieglobstį apsaugos ieškantiems asmenims, be abejo, bus įgyvendinama jų integracija į visuomenę. Jiems bus suteikiami kalbos, kvalifikacijos kėlimo kursai ir pan., taip pat galės susipažinti su Europos kultūra ir tokiu būdu vyks abipusiai kultūros mainai. Galima paminėti ir tai, kad tokie asmenys susipažins iš arti su demokratija, krikščioniškuoju pasauliu bei Europos Sąjungoje vyraujančia teisės sistema.

Taigi galima daryti išvadą, kad greta grėsmių, kurių gali atsirasti suteikus prieglobstį pabėgėliams, tikėtina ir nemažai galimybių, todėl reikia atsižvelgti į šių faktorių sąveiką bei remiantis tarptautinės, Europos Sąjungos bei nacionalinės teisės aktais užtikrinti tinkamą pabėgėlių statuso ir prieglobsčio jiems suteikimą, kad nekiltų grėsmės Europos Sąjungos valstybių narių gyventojams ir atsirastų galimybė pabėgusiesiems asmenims atrasti naujus namus, kur jie galėtų saugiai ir oriai gyventi, dirbti, mokytis.

Išvados

1. Tarptautinė pabėgėlių teisė yra viešoji tarptautinės teisės dalis, reguliuojanti pabėgėlių statuso suteikimą. Taip pat dažnai ši teisė yra siejama su prieglobsčio suteikimu, todėl analizuojant tarptautinės teisės aktus ypatingą dėmesį reikia skirti jų sąveikai ir atsiskyrimui. Be to, pabrėžtina, kad ši teisės šaka pradėjo formuotis nuo senų laikų, tai lėmė žmonių noras rasti saugią vietą gyventi nuolat vykstant karams bei ginkluotiesiems konfliktams. Tarptautinė šios srities teisė skiria 1951 m. Ženevos konvenciją dėl pabėgėlių statuso suteikimo ir šios konvencijos 1967 m. protokolą, nes būtent šiame teisės akte buvo įtvirtinta ir dabar galiojanti pabėgėlio samprata.

---

[51] CHRISTIANO, T. *Morality is nor Risk Free*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://dailynous.com/2015/11/25/philosophers-on-the-syrian-refugees/>.

[52] *UN urges Europe to admit 200,000 refugees from Syria, Iraq and other war zones*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=51797#.VxtIgfmLTIU>.

2. Plečiantis Europos Sąjungos kompetencijai buvo bandoma reguliuoti žmogaus teises, todėl XX a. antroje pusėje greta tarptautinių teisės aktų atsirado Europos Sąjungos pabėgėlių statuso ir prieglobsčio suteikimo reguliavimas, kuris laikui bėgant buvo tobulinamas ir diegiamas valstybių narių nacionalinėse teisės sistemose. Paminėtina, kad paskutiniai svarbiausi minėtų direktyvų bei reglamentų papildymai buvo padaryti 2013 m., o įsigaliojo 2015 metais, siekiant suteikti daugiau pagalbos asmenims, kurie nori gauti apsaugą Europos Sąjungoje bėgdami iš savo valstybių.
3. Remiantis EŽTT priimtais sprendimais pabėgėlių klausimais svarbu pabrėžti, kad kiekvienas asmuo turi teisę ginti savo pažeistas teises ir tokia galimybė neturi būti varžoma. TaKiekvieno pabėgėlio padėtis turėtų būti nagrinėjama atskirai, įvertinus visas aplinkybes. Europos Sąjungos valstybės narės turi nepažeisti EŽTK nuostatų ir vadovautis EŽTT priimtais sprendimais.
4. Pabėgėlių klausimas itin aktualus pastaruoju metu, kai Europos Sąjunga atsivėrė pabėgėliams iš Vidurio Azijos bei Šiaurės Afrikos šalių. Kiekviena valstybė narė įpareigojama priimti tam tikrą skaičių pabėgėlių ir suteikti jiems oraus gyvenimo sąlygas. Tačiau atsiranda tam tikrų baimių dėl pabėgėlių buvimo Europoje, nes dauguma atvyksiančių asmenų išpažįsta islamą, kuris gali būti įvairių formų, o pastaruoju metu Europa vis dažniau nukenčia nuo radikaliųjų islamistų veiksmų, pavyzdžiui, terorizmo aktų, pavienių konfliktų tarp krikščionių ir musulmonų.
5. Analizuojant šį klausimą svarbu pabrėžti, kad pabėgėliai – tai galimybė Europos Sąjungos valstybėms narėms sustiprinti ekonomiką, išplėsti ir praturtinti socialinį gyvenimą ir, kas itin svarbu, įgyvendinti prisiimtus moralinius ir teisinius įsipareigojimus. Įvertinus minėtus argumentus teigtina, kad Europos Sąjungos valstybės narės turi kruopščiai ir pagal teisėtas procedūras tikrinti pabėgėlius ir suteikti jiems prieglobstį apsaugant savo valstybes nuo tikėtinų grėsmių.

Literatūra

Tarptautinės teisės norminiai aktai:

1. Arrangement Relating to the Issue of Identify Certificates to Russian and Armenian Refugees, 1926. League of Nations Treaty Series, Vol. LXXXIX, No. 2004 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą: <http://www.refworld.org/docid/3dd8b5802.html>.
2. Arrangement Relating to the Legal Status of Russian and Armenian Refugees, 1928. League of Nations Treaty Series, Vol. LXXXIX, No. 2005 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą: <http://www.refworld.org/docid/3dd8cde56.html>.
3. Convention Relating to the International Status of Refugees, 1933. League of Nations Treaty Series, Vol. CLIX No. 3663 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą: <http://www.refworld.org/docid/3dd8cf374.html>.
4. Convention concerning the Status of Refugees Coming from Germany, 1938. League of Nations Treaty Series, Vol. CXCII, No. 4461 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą: <http://www.refworld.org/docid/3dd8d12a4.html>.
5. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497.
6. UN General Assembly, Convention Relating to the Status of Refugees, 1951. United Nations Treaty Series, Vol. 189 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą: <http://www.refworld.org/docid/3be01b964.html>.

7. UN General Assembly, Protocol Relating to the Status of Refugees, 1967. United Nations Treaty Series, Vol. 606 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3ae4.html>.

Europos Sąjungos teisės norminiai aktai:

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 4, užtikrinantis tam tikras teises ir laisves, ne tik tas, kurios jau įtvirtintos konvencijoje ir jos protokole Nr. 1, iš dalies pakeistas protokolu Nr. 11. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 156-7392.
3. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. *Europos Sajungos Oficialusis leidinys*, 2012, C 83/47.
4. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. *Europos Sajungos Oficialusis leidinys*, 2012, C 326/02.
5. 2005 m. gruodžio 1 d. Tarybos direktyva, nustatanti būtiniausius reikalavimus dėl pabėgėlio statuso suteikimo ir panaikinimo tvarkos valstybėse narėse, Nr. 2005/85/EB.
6. 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl tarptautinės apsaugos suteikimo ir panaikinimo bendros tvarkos, Nr. 2013/32/ES.
7. 2003 m. sausio 27 d. Tarybos direktyva, nustatanti minimalias normas dėl prieglobsčio prašytojų priėmimo, Nr. 2003/9/EB.
8. 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo, Nr. 2013/33/ES.
9. 2004 m. balandžio 29 d. Tarybos direktyva dėl trečiųjų šalių piliečių ar asmenų be pilietybės priskyrimo pabėgėliams ar asmenims, kuriems reikalinga tarptautinė apsauga, jų statuso ir suteikiamos apsaugos pobūdžio būtiniausių standartų, Nr. 2004/83/EB.
10. 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl trečiųjų šalių piliečių ar asmenų be pilietybės priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų, vienodo statuso pabėgėliams arba papildomą apsaugą galintiems gauti asmenims ir suteikiamos apsaugos pobūdžio reikalavimų, Nr. 2011/95/ES.
11. 2003 m. vasario 18 d. Tarybos reglamentas (EB), nustatantis valstybės narės, atsakingos už trečiosios šalies piliečio vienoje iš valstybių narių pateikto prieglobsčio prašymo nagrinėjimą, nustatymo kriterijus ir mechanizmus, Nr. 343/2003.
12. 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES), kuriuo išdėstomi valstybės narės, atsakingos už trečiosios šalies piliečio arba asmens be pilietybės vienoje iš valstybių narių pateikto tarptautinės apsaugos prašymo nagrinėjimą, nustatymo kriterijai ir mechanizmai, Nr. 604/2013.
13. 2000 m. gruodžio 11 d. Tarybos reglamentas (EB) dėl „Eurodac“ sistemos sukūrimo pirštų atspaudams lyginti siekiant veiksmingiau taikyti Dublino konvenciją, Nr. 2725/2000.
14. 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) dėl „Eurodac“ sistemos pirštų atspaudams lyginti sukūrimo siekiant veiksmingai taikyti Reglamentą (ES) Nr. 604/2013, kuriuo išdėstomi valstybės narės, atsakingos už trečiosios šalies piliečio arba asmens be pilietybės vienoje iš valstybių narių pateikto tarptautinės apsaugos prašymo nagrinėjimą, nustatymo kriterijai ir mechanizmai, ir dėl valstybių narių teisėsaugos institucijų bei Europolo teisėsaugos tikslais teikiamų prašymų palyginti duomenis su „Eurodac“ sistemos

duomenimis ir kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (ES) Nr. 1077/2011, kuriuo įsteigiama Europos didelės apimties IT sistemų laisvės, saugumo ir teisingumo erdvėje operacijų valdymo agentūra, Nr. 603/2013.

Specialioji literatūra:

1. *5 kalbų žodynas: ekonomika*, *politika*, *teisė*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2006.
2. BROWNLIE, J. *Principles of Public International Law*. Oxford: Clarendon Press, 1990.
3. HATHAWAY, J. C. *Law of Refugee Status*. Toronto: Butterworth Canada Ltd, 1991.
4. VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
5. VYSOCKIENĖ, L. *Pabėgėlių teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.

Teismų praktika:

1. European Court of Human Rights. *Auad v. Bulgary*, no 46390/10. Judgement of 11 October 2011.
2. European Court of Human Rights. *Hirsi Jamaa and Others v. Italy*, no 27765/2009. Judgement of 23 February 2015.
3. European Court of Human Rights. *De Souza Ribeiro v. France*, no 22689/07. Judgement of 13 December 2012.
4. European Court of Human Rights. *Khlaifia and Others v. Italy*, no 16483/12. Judgement of 1 September 2015.

Kiti šaltiniai:

1. BERNEY, J. *After Paris attacks*, *don't doors to refugees*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.rejalilawfirm.com/news/after-paris-attacks-don-t-close-doors-to-refugees-open-them-read-more-http-www-rollingstone-com-politics-news-after-paris-attacks-dont-close-doors-to-refugees-open-them-20151114-ixzz3rgcipxiv-follow-us-rollingstone-on-twitter-rollingstone-on-facebook>.
2. CHRISTIANO, T. *Morality is not Risk Free*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://dailynous.com/2015/11/25/philosophers-on-the-syrian-refugees/>.
3. *ECB chief Draghi says migration refugees will have profound economic effect on EU*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://uatoday.tv/society/ecb-chief-draghi-says-migration-of-refugees-will-have-profound-economic-effect-on-eu-518626.html>.
4. *L. Linkevičius: dėl terorizmo grėsmės nereikia kaltinti pabėgėlių*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/l-linkevicius-del-terorizmo-gresmes-nereikia-kaltinti-pabegeliu.d?id=69589424>.
5. LOWE, R. *Syrian refugees must not be classed as illegal immigrants*, *say lawyers*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.ibanet.org/Article/Detail.aspx?ArticleUid=00a54220-be9a-4482-a813-af72ccdb3d74>.
6. KURBJUWEIT, D. *Third Republic: Germany Enters a Dangerous New Political Era*, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.spiegel.de/international/germany/how-the-refugee-crisis-has-change-german-politics-a-1081023.html>.

7. *Paris attacks; What happened on the night*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/world-europe-34818994>.
8. PROCTOR, K. *Syria's refugees are a golden opportunity for Europe*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://fortune.com/2015/09/15/syria-refugees-europe/>.
9. *Refugee crisis*, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/echo/refugee-crisis_en>.
10. *Religions: Countries Compared* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <http://www.nationmaster.com/country-info/stats/Religion/Religions#>.
11. *UN urges Europe to admit 200,000 refugees from Syria*, *Iraq and other war zones*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=51797#.VxtIgfmLTIU>.
12. SY, S. *Faktų apie Europos Sąjungą suvestinės*. *Prieglobsčio politika*, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.12.2.html>.

ASYLUM REFUGEE CRISIS: THREATS AND OPPORTUNITIES

Summary

The aim of the article is to reveal the definitions of the asylum and refugees under the International and European Union laws. It provides an information of how the asylum problem is being solved by both these legal systems. Futhermore, the analysis of cases of the European Court of Human Rights about refugees‘ problems are described in the third part of the article. The purpose is to show how European Union solves the issue of the asylum during this crisis. Moreover, the article provides threats which are being caused because of ongoing resettlement of refugees from Syria, Afganistan, Iraq, *etc*. The opportunities such as development of new cultures, traditions and languages are also discussed in this work. Consequently, all aspects of this question lead to conclusions that European Union must execute all the decisions under the International and European Union laws and judgements of the European Court of Human Rights.

PROBLEMINIAI NUSIKALTIMŲ VALSTYBĖS IR VISUOMENĖS TARNYBAI KLAUSIMAI TARPUKARIO LIETUVOJE

Domantas Bajorinas
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-io kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas domantas.bajorinas@flf.stud.vu.lt
Mokslinio darbo vadovas dr. Gintautas Sakalauskas

Straipsnyje apžvelgiamos esminės nusikaltimų valstybės ir visuomenės tarnybai problemos, plačiai analizuojama tarnautojo ir valdininko sąvoka, procesinės bylos iškėlimo ypatybės tarpukario Lietuvoje. Pateikiama nusikaltimų tarnybai statistika, analizuojamos šių nusikaltimų tendencijos ir pagrindiniai jų struktūros rodikliai.

The article analyse essential problems of crimes in public service during inter war period in Major Lithuania, also the terms 'servant' and 'clerk' will be widely analysed, as well peculiarities in procedural actions over suing. There will also be provided statistics of crimes in public service to identify changes in crime rate.

Įvadas

Ne tik šiais laikais yra matomas stereotipinis, daugiausia neigiamas didžiosios dalies visuomenės narių požiūris į valdininką (tarnautoją), tą patį buvo galima įžvelgti ir tarpukario Lietuvoje (1918–1940 m.). Toks prieštaringas požiūris atkeliavo iš carinės Rusijos (jį galima įžvelgti nagrinėjant procesinius valdininkų nusikaltimų ypatumus), o mūsų laikais – iš tarybinės sistemos. Tačiau nė viena valstybė nei tarpukariu, nei šiais laikais nefunkcionuoja be administracinio, kartais vadinamo biurokratiniu, aparato, o šiam esant natūraliai kyla ir jame susiformuojančių tarnybinių nusikaltimų.

Šiame darbe pagrindinis dėmesys sutelktas į tarnautojo sąvoką, siekiama rasti valdininko ir tarnautojo sąvokų sąsajų ir skirtumų, jų santykį su visais kitais tuo laiku vartotais terminais: patarnautojas, sargovas ir kt. Prisimenant, kad anuomet valstybės tarnyba buvo menkai teisiškai reglamentuota, Vyriausiajam Tribunolui (toliau – VT) kiekvienais metais tekdavo spręsti bylas, kuriose nagrinėta ir valdininko sąvoka[1].

Antroje straipsnio dalyje pateikiami baudžiamojo proceso ypatumai, kurie puikiai atskleidžia užslėptas nusikaltimų valstybės tarnybai realijas, matyti ir susiformavę neigiami autoritariniai viešojo ankstesnės Lietuvos gyvenimo bruožai. Pabaigoje pateikti statistikos duomenys ir jų analizė išryškina buvusius šios grupės nusikaltimų dėsningumus, valstybės tarnybos realijas. Pagrindinis šio straipsnio tikslas – bendrais bruožais ir skirtingais pjūviais (materialiosios ir proceso teisės bei kriminologiniu) iškelti pagrindinius klausimus ir problemas, kurios iš dalies

[1] LAUCIUS, K. *Baudžiamojo statuto numatyti „valdininkai“*. Teisė: teisės mokslų ir praktikos laikraštis. Kaunas, 1938, Nr. 44, p. 472.

parodytų tokių bylų nagrinėjimo sudėtingumą, kita vertus, atskleistų, kokia plati ir įvairialypė tuo laikmečiu buvo valstybės tarnyba. Svarbu paminėti, kad Klaipėdos krašto situacija šiame darbe beveik neanalizuojama, nei statistikos duomenys, nei bylos su šiuo kraštu nesusiję, ir dėmesys sutelkiamas į Didžiąją Lietuvą[2].

Šaltiniai, kuriais remtasi nagrinėjant šią temą, – daugiausia VT sprendimai, be to, remtasi Vlado Stankevičiaus teorinėmis įžvalgomis, kitais to meto teisės mokslininkais, o statistikos analizei pasitelkiamas Lietuvos statistikos metraštis. Žinoma, šis nagrinėjimas nebūtų įmanomas be Baudžiamojo Statuto (toliau – BS), kaip pagrindinio materialiosios baudžiamosios teisės šaltinio.

1. Tarnautojo sąvoka

BS[3] 636 straipsnio 4 dalis apibrėžia tarnautojo sąvoką: „Tarnautoju laikomas kiekvienas žmogus, kuris eina pareigas arba veikia laikinai įgaliotas valstybės arba visuomenės tarnybai, būdamas valdininku, policininku arba kitokiu sargovu ar patarnautoju, kaimo ar miestelio valdžios žmogumi.“ Kaip pažymima Vlado Stankevičiaus paskaitų medžiagoje[4], tarnautojo sąvoka pagal BS paaiškinamąjį raštą ir kitas parengiamąsias medžiagas tarnybinių nusikaltimų subjektu laiko žmogų, kuris dėl jam pavestų valstybės valdymo darbų turi ypatingų santykių ir su valstybe, kuri jam priskyrė valdžią, ir su kitais piliečiais. Kitas svarbus dalykas, kad BS tarnautojais laiko bet kurio aukštumo valdžios įstaigos organus, bet ne aukščiausią valdžią – Prezidentą, Seimo narius[5]. Tačiau norint visapusiškai suvokti tikrąją su tarnautojo sąvoka susijusią problematiką, būtina detaliau pasiaiškinti minėtą BS straipsnio dalį.

Taigi BS 636 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, kad tarnautoju laikomas kiekvienas žmogus, kuris eina pareigas arba veikia laikinai įgaliotas eiti valstybės ar visuomenės tarnybą. Dažna problema tuo laiku buvo apibrėžti laikinai pasamdytą privatų asmenį ir jį identifikuoti kaip samdytą tarnautoją. Statutinėje teisėje apie laisvai samdomus tarnautojus šiek tiek užsimenama 1933 m. išleistose Laisvai samdomiems tarnautojams samdyti ir atlyginti taisyklėse[6], kurių 2 punktas nurodo, kad laisvai samdomi tarnautojai skiriami ir atleidžiami atitinkamo ministerio ar įstaigos viršininko. Įdomus faktas, kad laisvai samdomais tarnautojais galėjo būti ir svetimšaliai, ką parodo minėtų taisyklių 3 punktas, kuriame nurodoma, kad su laisvai samdomais tarnautojais svetimšaliais yra sudaromos sutartys. Bet kuriuo atveju 12 punktas pabrėžia, kad tokių tarnautojų tarnyba atsakomybės ir drausmės požiūriu tvarkoma etatinių tarnautojų nuostatų pagrindais. Taigi net ir trumpam nusamdytas privatus asmuo, kuriam valdžia pavesdavo įvairių valstybės užduočių ir kurio santykis su valstybe susiformuodavo kaip „ypatingas“, buvo atskaitingas bendraisiais tarnautojų atsakomybės pagrindais.

---

[2] Klaipėdos krašte viso tarpukario laikotarpiu veikė 1871 m. Vokietijos baudžiamasis kodeksas, todėl šio krašto tarnautojų bruožų atskleidimui reikalingas atskiras tyrimas.

[3] KAVOLIS, M. *Baudžiamasis Statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais*. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934.

[4] STANKEVIČIUS, V. *Baudžiamoji teisė: paskaitos*. Kaunas, 1925, p. 255.

[5] Tai galioja kalbant apie bendrąją bylos iškėlimo tarnautojui tvarką, – šiuo požiūriu kaip nusikaltimo subjektai galimi visi tie, kurie nėra numatyti specialiojoje tvarkoje, o specialioji taikoma Prezidentui, ministeriui ir Ministeriui Pirmininkui, o ji buvo nustatyta 1922 m., 1928 m. ir 1938 m. Konstitucijose. Plačiau žr. šio straipsnio 2 skyrių.

[6] Laisvai samdomiems tarnautojams samdyti ir atlyginti taisyklės. *Valstybės žinios*, 1933, Nr. 412/2844.

Tai, kad minėta problema išties buvo kebli, patvirtina plati VT praktika. Štai viename savo kasacinių sprendimų pasisakydamas apie laisvai samdomą raštininką teismas pabrėžė, kad terminuoto darbo pobūdis nekeičia jo atsakomybės už tarnybinius nusikaltimus, nes BS 636 straipsnio 4 dalyje ši atsakomybė numatyta visiems, kurie šiuo ar kitu titulu (kad ir laikinai įgalioti) eina valstybės tarnybą[7]. Kitoje byloje nagrinėdamas pašto praktikanto vietą valstybės tarnybos sistemoje VT pasisakė, kad pašto praktikantas už tarnybinius nusikaltimus atsako kaip valdininkas[8]. Kita vertus, nagrinėdamas vieną iš jam pateiktų apeliacinių skundų VT nurodė, kad valstybinių degtinės krautuvių pardavėjai nėra valstybės tarnautojai etatinių ar laisvai samdomų tarnautojų teisėmis. Jie samdomi tam tikru susitarimu, jokiomis valstybės tarnybos teisėmis nesinaudoja ir atsako kaip paprasti piliečiai[9]. Dar kitoje byloje VT kalbėdamas apie laisvai samdomą tarnautoją pabrėžė, kad bendrąja įstatymų prasme (BS 636 str.) tarnautoju laikomas kiekvienas žmogus, kuris eina pareigas arba atlieka laikiną valstybės arba visuomenės tarnybos pavedimą, todėl „kaltinamasis Bobrovas nusikalto kaip tik atlikdamas tarnybinį Mokyklos pavestą darbą“[10].

Dažni atvejai, kai paprastiems piliečiams tekdavo dalyvauti įvairiose komisijose ar būti rinkikais Seimo rinkimuose. Pirmuoju atveju VT savo sprendime nurodė, kad „inžinierius Zametas, nors ir privatus asmuo, buvo pakviestas Valstybės apdraudimo įstaigos Vyriausiojo Inspektoriaus Janušauskio dalyvauti komisijoj ekspertu Rokiškio Ūkininkų sąjungos prekių sandėlio gaisro nuostolių įkainavimui. Ši komisija veikė Valstybės Apdraudimo įstaigos vardu ir visi tos Komisijos dalyviai ėjo viešo pobūdžio pareigas; čia svarba glūdi einamose funkcijose, o ne Zameto asmeny. BS 149 str. numato kyšio davimą lygiai ir privatiniam asmeniui, einančiam tam tikro valdžios organo pavedimu viešojo pobūdžio pareigas, nors ir laikinai“[11]. Antruoju atveju VT pasisakydamas apie rinkikus pabrėžė, kad Seimas yra valstybės valdymo organas, tad ir jo narių rinkimai yra valstybinė funkcija, kuri pagal konstitucinį kompetencijos suskirstymą yra pavesta piliečiams rinkikams, veikiantiems taip pat, kaip tam tikras šios kompetencijos masinis organas. Teismo nuomone, demokratinėje Lietuvoje piliečiai rinkikai sudaro masinį tam tikros kompetencijos valstybės organą, o jų balsavimas sudaro kompetentingą šio organo funkciją; kartu ir rinkimų komisijos, sudarančios techniską masinio balsavimo aparatą, turi tam tikrą valstybės funkcijos kompetenciją, todėl ir visi šių komisijų nariai, nors jie ir nebūtų jokie valdininkai, komisijos kompetencijos ribose yra valstybės tarnautojai[12]. Trumpai tariant, VT pirmiausia nustatė, kad yra atliekama tam tikra valstybės funkcija, o antru žingsniu teismas identifikavo asmenis, kuriems šios funkcijos buvo „užkrautos“. Todėl nėra tiek svarbu bandyti išsiaiškinti, ar šie subjektai turėjo teisių ir pareigų konkrečiai funkcijai atlikti, bet, kiek matyti, – kam tos funkcijos buvo patikėtos. Šiuo aspektu V. Stankevičius iliustratyviai pabrėžė, kad „nėra svarbu, kuriuo būdu tarnautojas yra skiriamas – vyriausybės skiriamas, ar visuomenės įstaigos renkamas, ar prisiėmęs tarnybą laisva valia, ar ji yra atliekama kaipo privalomoji prievolė, ar ji yra nuolatinė, ligi gyvos galvos, ar laikinoji, būtent vienai kuriai nors prievolei atlikti, ar bus tarnautojas tikras valdžios organas, ar tik laikinis jo pavaduotojas, ar bus tarnyba numatyta etatų ar nenumatyta, ar laisvai

---

7 KAVOLIS, M., *supra* note 3, p. 596.
8 *Ibid*., p. 596.
9 *Ibid*., p. 600.
10 BYLA, J. *Vyriausiojo Tribunolo 1924–1927 metų baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimų rinkinys*. Kaunas: D. Gutmano leidinys, 1932, p. 186–187.
11 *Ibid*., p. 224–225.
12 KAVOLIS, M., *supra* note 3, p. 604.

samdomoji, komplektinė, ar virškomplektinė, paprastoji ar garbės, atlyginamoji ar neatlyginamoji ar atlyginant už kiekvieną padirbtą darbą (makleriai, notarai), su priesaika ar be priesaikos, galvos ar rankų darbams atlikti, valdininko ar tarno tarnyba“[13].

Kita kebli problema aiškinantis tarnautojo sąvokos vartojimą praktikoje matoma tame pačiame BS 636 straipsnio 4 dalies tarnautojo sąvokos apibrėžime. Šį kartą reikia atskleisti, kas yra valdininkas ir kiek ši sąvoka siejasi su bendrąja tarnautojo sąvoka bei kitomis minėtame apibrėžime vartojamomis sąvokomis: „policininkas“, „sargovas“, „patarnautojas“ ir kt. To laikmečio teorijoje teigiama, kad bendroji tarnautojo sąvoka yra dvireikšmė: viena vertus, valdininkas *(činovnik)*, kita vertus – tarnas *(služitel)*, tai yra policijos sargas, arba valsčiaus ar kaimo valdžios asmuo[14]. Kazys Laucius nurodo, kad valdininkais reikia laikyti aukštesniuosius valstybės tarnautojus, kurie paskirtose apybrėžose veikia savarankiškai ir eidami tarnybos pareigas turi teisę duoti įsakymus. Visi kiti valstybės tarnautojai, einą išimtinai vykdomąsias pareigas (pvz., policininkai, eiguliai ir kt.), laikomi „patarnautojais“[15]. Pačių patarnautojų būta didelės įvairovės: Valstybės tarnautojų atlyginimo įstatymų priede[16] kaip pirma ir žemiausia kategorija įvardytas vežėjas, pasiuntinys, ligonių slaugytojas ir kt. Geležinkelių įstatymo[17] 94 straipsnyje reglamentuota, kad reikiant geležinkelis laiko stotyse nešikus, kurie stoties ribose pristatinėja bagažą į keleivių nurodytas vietas. BS redakcinės komisijos pateiktame 656 straipsnio 1 ir 2 dalių aiškinime[18] nurodyta, kad kaltininkais gali būti ir tarnautojai, kurie užima patarnavimo vietas (kurjeriai, sargai, pasiuntiniai ir kiti į juos panašūs), kai jie, tarkim, paima atlyginimą už pristatymo vilkinimą arba nepristatymą bylų, raštų arba paketų, už bylos dalyvio neįleidimą į posėdžių salę jo bylos svarstymo metu. Sargovų, kaip vienų iš patarnautojų, sąvokos aiškinimą pateikia Lietuvių kalbos žodynas[19], kuris sargovą apibūdina kaip tokį, kuris ką sergsti ar saugo. Štai Sargybos tarnybos statuto[20] 1 punkte yra pasakyta, kad sargyba yra ginkluotas kariuomenės dalinys, skiriamas turtui ar suimtiesiems saugoti, viešajai tvarkai palaikyti arba kam pagerbti. Vis dėlto teisės teorijoje teigiama, kad asmenis kariuomenėje BS skirsto į tuos, kurie tarnauja kariuomenės įstaigose – jie visados laikomi tarnautojais, bet jų nusikaltimai dažniausiai nustatomi Kariuomenės baudžiamajame statute (toliau – KBS), o kariuomenės tarnautojai, kurie tarnauja rikiuotės ar ne rikiuotės dalyje, laikomi tarnautojais tik tada, jei jiems yra pavestos specialios pareigos, pavyzdžiui, jeigu jie yra sargyboje, yra pašaukti padėti policijai arba saugoti areštuotus. Be to, reikia suprasti, kad kariuomenės tarnautojai atsakydavo už nusikaltimus pagal BS tik tada, jei jų nusikaltimai nebūdavo numatyti KBS, t. y. galiojo subsidiarumo principas[21]. Kaip minėta, patarnautojai, kurie buvo minimi bendrajame tarnautojo sąvokos apibrėžime, apibūdinami kaip įsakymų vykdytojai, neturintys įgaliojimų patys teikti įsakymus. Užbaigiant temą šiuo klausimu pasakytina, kad praktikoje dažna problema buvo įsakymus dalijančių ir juos vykdančių tarnautojų, arba valdininko ir tarnautojo bendrąja prasme,

---

13 STANKEVIČIUS, V., *supra* note 4, p. 255.

14 *Ibid*., p. 255.

15 LAUCIUS, K., *supra* note 1, p. 472.

16 Valstybės tarnautojų atlyginimo įstatymo I priedas. *Valstybės žinios*, 1925, Nr. 178/1226.

17 Geležinkelių įstatymas ir jam vykdyti taisyklės. Susisiekimo ministerija. Geležinkelių valdyba. Ekonominės direkcijos leidinys, 1939.

18 KAVOLIS, M., *supra* note 3, p. 624.

19 *Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1981, p. 160.

20 Krašto apsaugos ministerija. Vidaus tarnybos statutas. V dalis. Sargybų tarnyba. Kaunas: Kariuomenės štabas, 1938.

21 STANKEVIČIUS, V., *supra* note 4, p. 255.

atskyrimas. VT sprendime, kuriame bandoma nustatyti eigulio vietą tarnybos sistemoje, pabrėžiama, kad „eigulis yra tarnautojas, kaip šią sąvoką apibūdina BS 636 str., tačiau Apygardos Teismas klaidingai nurodo, jog Ypatingo valstybės apsaugos įstatymo 14 str. 8 p. numato pasipriešinimą valstybės tarnautojui veiksmu, jam einant pareigas. Šis 8 punktas numato pasipriešinimą valstybės valdininkui, bet ne bendrai valstybės tarnautojui. „Tarnautojas“ ir „valdininkas“ <...>, einant BS ir statuto leidėjų samprotavimais, paklotais BS 636 str. ir kituose straipsniuose, nėra viena ir ta pati sąvoka. Žodis „tarnautojai“ apima: 1) „valdininkus“, būtent valdžios narius, kurie paskirtose ribose savarankiškai veikia, ir 2) „patarnautojus“ – policijos arba kitų valdžios įstaigų sargybinius bei tarnus, kurie eina išimtinai pildomąsias pareigas“[22]. K. Laucius teigia, kad „savarankiško veikimo“ kriterijus, kuris buvo aukščiau minėtas, yra gana sąlyginis, ir leidžia „valdininko“ sąvoką suprasti individualiai. Jo nuomone, „vienam atrodo, kad savo tarnybos apybrėžose kuris nors valstybės tarnautojas yra pakankamai savarankiškas, o kitam gali atrodyti, kad nesavarankiškas ir kad jo funkcijos yra tik vykdomo pobūdžio. <...> Eilinis policininkas, einąs tarnybą, kad ir miesto gatvėje, atrodo turįs daugiau savarankiškumo, kai jis pastebi netvarką kurioje nors viešojo gyvenimo srityje, nei kaip daugelis aukštesnių valstybės tarnautojų, kurie pagal savo kompetenciją atlieka grynai techninį darbą“[23].

Tam, kad būtų galima galutinai suprasti tarnautojo sąvokos taikymo lauką, verta paminėti atskiras VT bylas, kuriuose teismas aiškinosi įvairių profesijų atstovų ir organizacijų priskyrimą tarnautojams. Dažnos bylos buvo susijusios su dvasininkais ir, kas šiuo metu būtų keista, tada kunigai dažnai buvo traukiami baudžiamojon atsakomybėn už nusikaltimus valstybės tarnybai. Vienas sentikių šventikas buvo kaltinamas tuo, kad ištrynė metrikų knygos užrašus ir į jų vietą įrašė neteisingas žinias, padirbo kito šventiko parašą ir tuo remdamasis išdavė netikras metrikas, todėl jo veiksmai buvo kvalifikuoti pagal BS 667 ir 440 straipsnius[24]. Tuo pačiu BS 667 straipsniu buvo kaltinamas ir sentikių klebonas, kuris neturėdamas metrikų knygų, išdavė gimimo metrikų ištrauką, neteisėtai pažymėdamas, kad ši ištrauka atitinka originalą[25]. O štai pagal BS 636 straipsnio 1 dalį jau stačiatikių klebonas buvo kaltinamas už tai, kad išdavė metrikų liudijimus, kuriuose neteisėtai buvo pažymėta, esą jie atitinka metrikų knygas[26]. Sudėtingo aiškinimo VT prireikė bandant nustatyti, ar Šaulių sąjungos narius galima priskirti prie tarnautojų. Teismas išdėstė, kad BS 636 straipsnyje apie Šaulių sąjungos narius nieko nepasakyta, nes kada buvo išleistas BS, tokia sąjunga neegzistavo. Išaiškinimo nepateikė ir Lietuvos Šaulių sąjungos įstatymas (VŽ, Nr. 166), bet to įstatymo 8 straipsnis nurodo, kad šauliai dėl ginklo ir dėl priesaikos ar iškilmingo pasižadėjimo karo įstatymu atsako kaip kariai, todėl teisiami tik Kariuomenės teismo. Be to, Šaulių sąjunga nėra viena iš tų draugijų arba sąjungų, kurios paminėtos BS 578 straipsnyje, todėl už pasisavinimus šauliai atsako kaip paprasti piliečiai[27]. Tą patvirtina ir kita VT nagrinėta byla, kurioje teismas konstatavo, kad šauliai negali būti kaltinami kyšio paėmimu ar kitu nusikaltimu, nes jie nėra valdininkai[28]. Apibendrinant šį reguliavimą ir kartu parodant, kad tarnautojo sąvoka apėmė platų taikymą viešajame gyvenime, reikia paminėti BS 675 straipsnį, kuriame buvo reglamentuota

---

22 BYLA, J., *supra* note 10, p. 317.
23 LAUCIUS, K., *supra* note 1, p. 472–473.
24 KAVOLIS, M., *supra* note 3, p. 636.
25 *Ibid*., p. 636.
26 *Ibid*., p. 636.
27 *Ibid*., p. 601.
28 *Ibid*., p. 626.

ir teismo teisėjų baudžiamoji atsakomybė už žinomai neteisingo sprendimo priėmimą[29]. Pagal šį straipsnį VT bylų beveik nebuvo.

Taigi trumpai galima teigti, kad iš visų parodytų teismo sprendimo pavyzdžių ir teorijos aiškinimo išplaukia, jog tarnautojo sąvokos apibrėžimas tarpukario Lietuvoje reikalavo ypatingų pastangų. K. Laucius savo straipsnio pabaigoje net minėjo, kad BS visur žodžius „valdininkas“ ir „patarnautojas“ reikėtų pakeisti žodžiais „valstybės tarnautojas“[30].

2. Nusikaltimų tarnybai procesiniai ypatumai

Čia aptartinos kelios problemos, kurios, viena vertus, tarpukario Lietuvoje sulaukė nemažai tiek aukščiausios Lietuvos teismų institucijos – VT, tiek ir teisės teoretikų dėmesio, antra vertus, tam tikrų problemų sprendimas tapo atveju be precedento, kuris tikrai vertas atidesnės įžvalgos. Pirmiausia siekiama nušviesti bendrąją tarnautojų bylų perdavimo į teismą tvarką, šios tvarkos priešistorę, o skyriaus pabaigoje dėmesys sutelkiamas į specialiąją tarnautojų bylos iškėlimo tvarką, tiksliau, į šios specialiosios tvarkos išimties taisyklę.

Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo 34 straipsnyje buvo nustatyta, kad „visi valstybės valdininkai, nusikaltę eidami savo pareigas, yra traukiami atsakomybėn Valstybės Gynėjo tąja pat tvarka, kaip ir visi kaltinamieji“[31]. Tarpukariu Baudžiamojo proceso įstatyme numatyta bendroji tvarka kėlė nemažai taikymo problemų ir didino nepasitikėjimą valstybės tarnyba. Pagal tuo metu galiojusio Baudžiamojo proceso įstatymo 1077 straipsnį, bylą valdininkui galėjo kelti privatūs asmenys, valdžios atstovai ir valdininko vyresnybė. Daugiausia problemų kėlė gauto skundo ištyrimo ir bylos iškėlimo reglamentavimas. Remiantis minėto įstatymo 1086–1096 straipsniais, kaltinamojo vyresnybė, gavusi pranešimą apie valdininko nusikaltimą arba pati jį pastebėjusi, turėjo pareikalauti iš kaltinamojo pasiteisinimo arba pavesti savo kitam valdininkui ištirti atvejį. Atlikusi šiuos veiksmus, vyresnybė galėjo arba išspręsti bylą administraciniu būdu, arba atiduoti valdininką teisti teismui, bet jei su valdininku dalyvavo privatūs asmenys, jei iš jo buvo išieškomas nuostolių atlyginimas ir jei už valdininko nusikaltimą grėsė visų teisių atėmimas arba žymus jų susiaurinimas, bylą reikėjo perduoti teismo tardytojui, kuris savo ištirtas detales siųsdavo valstybės gynėjui. Pastarasis bylą pridėdamas savo nuomonę siųsdavo vyresnybei, kuri galėjo kelti ginčą su valstybės gynėju dėl valdininko kaltės, o šiuos ginčus sprendė Pirmasis Senato departamentas. Nustačius, kad valdininkas kaltas, vyresnybė rašydavo nutarimą smulkiai išdėstydama visus kaltės įrodymus, o valstybės gynėjas, remdamasis tuo nutarimu, rašydavo kaltinamąjį aktą. Pabrėžtini du dalykai: 1) valdininko vyresnybė gaudavo pranešimą apie galimą nusikaltimą; 2) valdininko vyresnybė gaudavo tardytojo atliktą tyrimą. Pirmuoju atveju vyresnybė galėjo baigti bylą be teismo – „numarinti“ bylą arba paskirti drausminę baudą. Antruoju atveju savo nuomonę išdėsčiusi vyresnybė galėjo arba visiškai sumažinti valdininko kaltę, arba pakeisti nusikaltimo kvalifikavimą, o valstybės gynėją, rašantį kaltinamąjį aktą, suvaržydavo valdininko vyresnybės nuomonė. Vlado Mačio požiūriu, valdininkas būdavo teisiamas teismo, jei vyresnybė norėdavo, o jei nenorėdavo – nebūdavo, valstybės gynėjas tik laukdavo, ką pasakys valdininko vyresnybė, o toji dažnai slėpdavo savo valdininkų nusikaltimus[32]. Lietuvos valstybei iškovojus

[29] *Ibid*., p. 640–641.

[30] LAUCIUS, K., *supra* note 3, p. 476.

[31] Laikinasis teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919, Nr. 2–3.

[32] MAČYS, V. *Dėl valdininkų traukimo atsakomybėn*. Teisė: teisės mokslų ir praktikos laikraštis. Kaunas, 1922 m., Nr. 2, p. 47–48.

Nepriklausomybę Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo 34 straipsnis turėjo iš esmės pakeisti padėtį, bet, kaip teigė V. Mačys, „šiuo straipsniu pasisakyta stačiai ir trumpai, o daugiau straipsnių šiuo reikalu nėra“[33]. Pagrindiniai nesureguliuoti klausimai, kuriuos V. Mačys iškelia, yra šie: 1) 34 straipsnis nenurodo, ar vyresnybė privalo ištirti gautą skundą prieš valdininką; 2) visai nenurodyti valstybės gynėjo galimi tolimesni veiksmai[34]. Dėl vyresnybės veiksmų VT pasisakė, kad buvusi prieš karą administracinė garantija yra panaikinta, todėl valdininko vyresnybė negali kontroliuoti, ar valdininkas teisingai patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, ar ne[35]. Antrojo klausimo atveju VT, nagrinėdamas teismingumo klausimą, teigė, kad bylos dėl valdininkų tarnybinių nusikaltimų visados priklauso Apygardos Teismui[36]. Bet kuriuo atveju, kaip teigia V. Mačys, „34 straipsnio tikslas – atitraukti valdininkų vyresnybės ranką nuo nusikaltusiųjų valdininkų bylų“[37].

Išsiaiškinus bendrųjų procesinių normų taikymą tarnautojų bylų atvejais, reikia išnagrinėti ir specialiąją – numatytą Konstitucijos 63 straipsnyje. 1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 63 straipsnis nustatė, kad „iškelti Respublikos Prezidentui, Ministeriui Pirmininkui ar kitam kuriam Ministeriui baudžiamąją bylą dėl jų tarnybos nusikaltimų ar dėl Valstybės išdavimo turi teisės tik Seimas absoliutine visų atstovų balsų dauguma. Iškeltą bylą sprendžia Aukščiausiasis Lietuvos Teismas“. Ši Konstitucijos sureguliuota tvarka nebuvo aktuali iki 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo, o 1927 m. balandžio 12 d. paleidus Seimą Konstitucijos 63 straipsnio prasme atsirado vakuumas – nebeliko institucijos, kuri galėtų patraukti baudžiamojon atsakomybėn straipsnyje nurodytus asmenis. Svarbus šiam klausimui yra 1928 m. gegužės 11 d. VT Bendrojo Susirinkimo nutarimas[38] buvusio finansų ministerio Vytauto Petrulio byloje, kurioje jis kaltinamas pagal Baudžiamojo Statuto 636 straipsnio 2 ir 3 dalis, 639 straipsnio 3 dalį ir 656 straipsnio 3 dalį. VT savo nutarime iškėlė du svarbius klausimus: 1) ar 63 straipsnis numato visus ministerio tarnybinius nusikaltimus, ar tiktai kuriuos nors ypatingus; 2) ar esamoje Lietuvos konstitucinėje santvarkoje jis tebeturi galios[39]. Atsakydamas į pirmąjį klausimą VT nurodė, kad „jokio apibrėžimo, jokios rezervos, jokio išskyrimo kurių nors tam tikrų „ministerio tarnybos nusikaltimų“ šio konstitucinio nuostato tekstas nenustato“[40]. Aktualus taip pat VT teiginys, kad specialioji Konstitucijos 63 straipsnio tvarka nustatoma ne ministerio asmeniui, bet ministerio tarnybai, t. y. nusikaltimams, padarytiems ministerio tarnybos metu[41]. Antrajam klausimui prisireikė išsamesnio vertinimo. Svarbia reikia laikyti VT nuostatą dėl 1922 m. Konstitucijos galiojimo, – teismas pastebėjo, kad Lietuvoje susidariusi vyriausybė iki šiol jokio konstitucinio provizoriumo[42] nėra paskelbusi, todėl 1922 m. Konstitucija ir jos nuostatai, kiek jie neprieštarauja tiesioginiams perversmo rezultatams, iki toks provizoriumas bus priimtas, tebeveikia ir savo imperatyvios

---

33 *Ibid*., p. 45.

34 *Ibid*., p. 46.

35 BYLA, J. *Vyriausiojo Tribunolo 1928–1929 metų baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimų rinkinys*. Kaunas: D. Gutmano leidinys, 1933, p. 262–263.

36 BYLA, J., *supra* note 10, p. 267–268.

37 MAČYS, V., *supra* note 32, p. 48.

38 Vyriausiojo Tribunolo bendrojo susirinkimo 1928 m. gegužės 11 d. nutarimas buvusio Finansų ministerio Vytauto Petrulio byloje. Teisė: teisės mokslų ir praktikos laikraštis. Kaunas, Nr. 14.

39 *Ibid*., p. 63, 65.

40 *Ibid*., p. 63.

41 *Ibid*., p. 64.

42 Pasak M. Romerio, „konstituciniu provizoriumu“ arba „konstituciniu pasiūlymu tautai“ buvo laikoma 1928 m. Konstitucija, kuriai patvirtinti valdžia pažadėjo per 10 metų surengti referendumą [ANDRIULIS, V., *et al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 354].

galios nėra praradę. Teismo manymu, 1922 m. Konstitucijos nuostatai turi būti derinami su konstituciniais 1926 m. ir 1927 m. perversmo rezultatais[43]. Iš šių išvadų VT padarė kitą išvadą – esamoje valdžios organizacijoje bylų kėlimo klausimas gali priklausyti Respublikos Prezidentui, ir ją parėmė tuo, kad: 1) padidėjo ministerių kabineto priklausomybė nuo Prezidento; 2) Respublikos Prezidentas, būdamas dar paskutinio Seimo po pirmojo perversmo išrinktas, iš dalies tęsia buvusiojo Seimo konstitucinį autoritetą[44]. Po šio teismo nutarimo, 1928 m. gegužės 15 d. (po keturių dienų), buvo priimta nauja Lietuvos Valstybės Konstitucija, kurios 64 straipsnis teigė, kad iškelti Ministeriui Pirmininkui ar kitam kuriam ministeriui ar Valstybės Kontrolieriui baudžiamąją bylą dėl jų tarnybos nusikaltimų ar dėl valstybės išdavimo turi teisę Seimas 3/5 visų Seimo narių dauguma. Konstitucijos 65 straipsnis teigė, kad iškelti Respublikos Prezidentui bylą dėl nusikaltimų, nurodytų 64 straipsnyje, gali Seimas 3/4 visų Seimo narių dauguma. Abu straipsniai nurodė Seimo dalyvavimą iškeliant bylas ir nuo 1922 m. Konstitucijos redakcijos skyrėsi tuo, kad 1928 m. Konstitucijoje nurodytas kitoks Seimo narių skaičius (ne absoliutus), reikalingas bylai iškelti. Deja, net ir priėmus naują Konstituciją Seimas nebuvo išrinktas iki pat 1936 m. birželio 10 dienos.

Apibendrinant ši skyrių reikia pabrėžti, kad materialiųjų normų, kurias šiek tiek jau aptarėme pirmajame skyriuje, įgyvendinimas visiškai priklausė nuo procesinių normų galiojimo ir taikymo. Tačiau tarpukariu procesinės normos nebuvo tinkamai sureguliuotos, be to, ilgą laiką nebuvo ir lietuviško Baudžiamojo proceso kodekso, o tai lėmė arba didelę valdžios institucijų savivalę, arba visišką šių normų nesilaikymą.

3. Statistikos duomenys apie nusikaltimus valstybės ar visuomenės tarnyboje

Prieš aptariant tarnautojų padarytų nusikalstamų veikų rodiklius, vertėtų šiek tiek pažvelgti į bendrus nusikalstamumo tarpukario Lietuvoje bruožus.

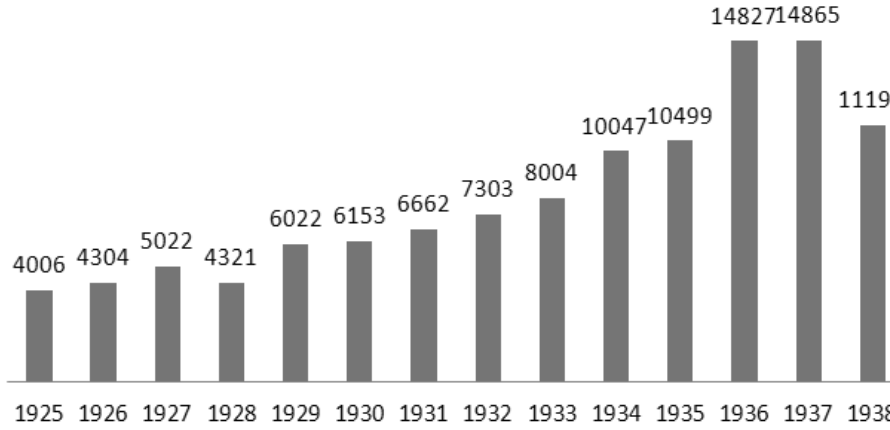

1 pav. Bendras per metus nuteistų asmenų skaičius Lietuvoje 1925–1938 m.

[43] Vyriausiojo Tribunolo bendrojo susirinkimo 1928 m. gegužės 11 d. nutarimas buvusio Finansų ministerio Vytauto Petrulio byloje. *Teisė: teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. Kaunas, Nr. 14, p. 69.

[44] *Ibid*., p. 69–70.

Bendras nuteistų asmenų skaičius tarpukario laikotarpiu didėjo, bet ir Nepriklausomybės pradžioje nusikaltimų nebūta mažiau (*1 pav.*)[45]. Tik nuo 1931 m. buvo visiškai sutvarkyta nusikaltimų apskaita, priimti reikiami įstatymai, gerai funkcionavo teisėsaugos organai[46]. Trumpai apžvelgiant, nusikaltimai tarpukariu pasižymėdavo sąlygiškai nedideliu recidyvumu – vidutinis šio laikotarpio recidyvas per metus sudarydavo 24,5 proc. visų nusikaltimų, kuriuos padarydavo nebe pirmą kartą teisti asmenys, dažniausiai būdavo registruojami 30–44 amžiaus piliečių nusikaltimai (jie sudarė 36,1 proc. visų nuteistų asmenų). Be to, daugelis Baudžiamojo statuto numatytų nusikaltimų buvo administracinių teisės pažeidimų arba drausminių nusižengimų pobūdžio[47].
Valdininkų, arba vadinamųjų „baltųjų apykaklių“, nusikalstamumui priskiriamas kyšininkavimas, lupikavimas, piktnaudžiavimas ir pan. Dažniausiai šie nusikaltimai vykdyti valstybės įstaigose, bankuose, kredito įstaigose, bendrovėse ir kitose kooperacijos įstaigose[48].

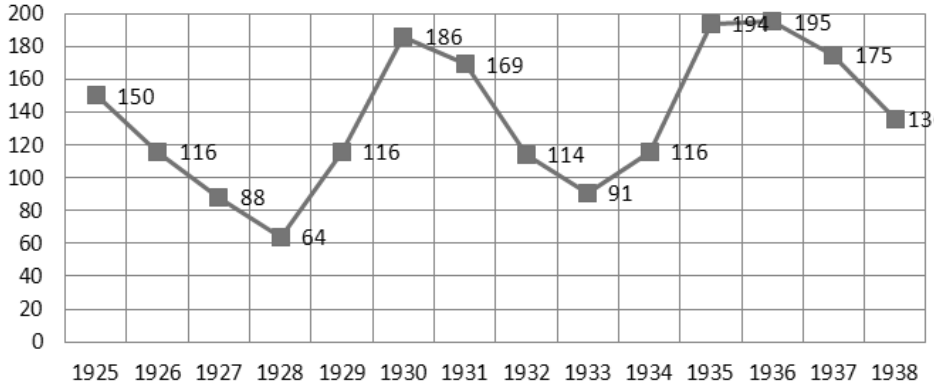

2 pav. Už nusikaltimus valstybės arba visuomenės tarnybai nuteisti asmenys Lietuvoje 1925–1938 metais

2 pav. pateiktas Didžiojoje Lietuvoje (neįtraukiant Klaipėdos krašto) už nusikaltimus valstybės arba visuomenės tarnybai nuteistų asmenų skaičiaus pokytis per 14 metų. Remiantis šiais duo-

[45] Keli svarbūs komentarai: 1) į statistikos duomenis įtraukti tik tie nuteistieji, kurie buvo padarę nusikaltimus pasipelnymo tikslams arba kuriems buvo paskirta didesnė nei paprastas kalėjimas bausmė. Lietuvos statistikos metraštyje numatytos tokios bausmės: areštas, kalėjimas, sunkiųjų darbų kalėjimas ir kitos bausmės (atidavimas tėvų priežiūrai ir pan.). Atitinkamai 1925 m. areštu buvo nubausti 30 asmenų, kalėjimu – 79 asmenys, sunkiųjų darbų kalėjimu – 41 asmuo, iš viso 150 žmonių; 2) visi statistikos duomenys, išskyrus Lietuvos Respublikos prokuratūros nurodytus, nustatomi pagal Lietuvos statistikos metraščius, išleistus nuo 1926 m. iki 1939 m. Finansų ministerijos; 3) Lietuvos statistikos metraštis policijos užregistruotas nusikalstamas veikas pateikia nuo 1930 m. tačiau, pavyzdžiui, 1938 m. užregistruoti tik 8 nusikaltimų valstybės ir savivaldybės tarnybai atvejai, o tai metais nuteisti 136 asmenys. Šitai paaiškinti galima tuo, kad, kaip buvo aptarta antrajame skyriuje, skundai dėl nusikaltimų valstybės ir visuomenės tarnybai buvo paduodami tų tarnautojų vyresnybei, kuri turėjo pareigą perduoti bylas nagrinėti Valstybės Gynėjui. Tokių nusikaltimų atvejais policijos vaidmuo buvo menkas, todėl šios institucijos užregistruoti nusikaltimai valstybės ir visuomenės tarnybai neatspindėjo tikrosios padėties.

[46] SMALIUKAS, J.; URBELIENĖ, J. *Nusikalstamumo raida Lietuvoje 1918–1993 m.* Vilnius: Lietuvos Respublikos prokuratūra, 1994, p. 4.

[47] *Ibid*., p. 9.

[48] *Ibid*., p. 8.

menimis galima daryti išvadą, kad bendras nuteistųjų skaičius nuo 1925 m. iki 1928 m. mažėjo, vėliau nuo 1928 m. iki 1930 m. didėjo ir iki 1933 m. vėl mažėjo. Svarbūs statistikai yra 1927 m. ir 1928 metai. 1927 m. gruodžio 17 d. įvyko valstybės perversmas, 1928 m. gegužės 15 d. priimta nauja Konstitucija, kuri sudarė sąlygas įsitvirtinti autoritariniam režimui. Atsižvelgiant į tai, kad šias nusikalstamas veikas padariusių nuteistųjų skaičius sąlygiškai mažas, palyginti su kitomis veikomis (pavyzdžiui, su paprastosiomis vagystėmis), būtina prisiminti, kad faktiškai nelikus Seimo institucijos nebeveikė Konstitucijos 63 straipsnis (1922 m. Konstitucija), o vėliau – ir 64 bei 65 straipsniai (1928 m. Konstitucija). Kaip minėta, iškelti tokias bylas ministeriui, Ministeriui Pirmininkui galėjo pats Prezidentas, tačiau esant autoritarinio režimo sąlygoms išryškėjo protekcionistiniai valdžios veiksmai institucijose, jau nekalbant apie baudžiamosios bylos iškėlimą Prezidentui. Pavyzdžiui, pagal 1931 m. Vietos savivaldybės įstatymą narius į Kauno miesto savivaldybę skyrė pati Vyriausybė[49]. Nors nuteistųjų skaičiaus žymus padidėjimas 1930 m. iš pirmo žvilgsnio galėtų būti susijęs su pasauline ekonomikos krize, bet reikia atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvoje ši krizė buvo pastebima tik apie 1931 m. ir nebuvo labai ryški, nes Lietuvos pramonė tebebuvo silpna, gamino prekes dažniausiai tik vidaus rinkai (80 proc.), o tarptautiniai ryšiai buvo menki. Kita vertus, kai kurios gamyklos užsidarė, didėjo įsiskolinimai vidaus bankams, mažėjo importas, didėjo kapitalo koncentracija. Krašto ekonomika susitelkė monopolistinių susivienijimų rankose. Pramonės ir prekybos šakų monopolizavimas savo ruožtu labai padidino pramoninių prekių kainas, pablogino valstiečių padėtį. Valstybės aparatas vis labiau ėmė priklausyti nuo monopolijų ir tarnauti jų interesams[50].

Reikšmingesnis veiksnys, nulėmęs tokį staigų nuteistųjų skaičiaus didėjimą iki 1930 m. – valstybės administracijos aparato didėjimas: 1922 m. čia tarnavo 19 126, 1929 m. – 26 080, 1934 m. – 31 210, 1938 m. – 31 030 asmenų[51]. Bet kuriuo atveju, atsižvelgiant į 14 metų perspektyvą, nuteistųjų skaičiaus kreivė per tą laikotarpį patyrė keletą „bangavimų“, didelę dalį lėmė mažas tokių veikų skaičius, kuris lengvai kito atsiradus šalutinių neigiamų poveikių, taip pat nuosekliai didėjant valstybės tarnautojų aparatui.

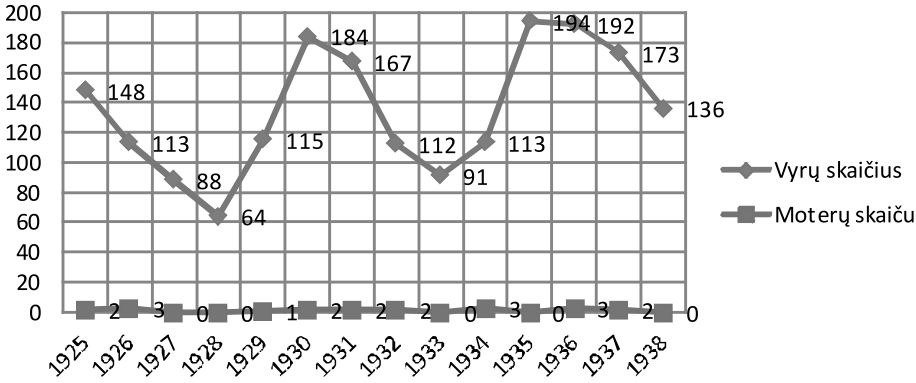

3 pav. Nuteistųjų už nusikaltimus valstybės ar visuomenės tarnybai lytis

[49] ANDRIULIS, V., *et al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 361.

[50] SMALIUKAS, J.; URBELIENĖ, J. *Nusikalstamumo raida Lietuvoje 1918–1993 m.* Vilnius: Lietuvos Respublikos prokuratūra, 1994, p. 11–12.

[51] VENSLOVA, V. *Tarpukario Lietuva*. Kaunas: Šviesa, 2007, p. 48.

3 pav. matyti nuteistų už nusikaltimus valstybės arba visuomenės tarnybai moterų ir vyrų dalis. Toks mažas nuteistų moterų skaičius paaiškinamas tuo, kad, pavyzdžiui, 1934 m. valstybės įstaigose tarnavo 25 424 vyrai ir tik 5 786 moterys (18,5 proc. bendro tarnautojų skaičiaus). Didesnę tarnautojų dalį moterys sudarė tik Švietimo ministerijoje – 2 895 tarnautojos (šiek tiek daugiau nei 45 proc.), iš kurių daugiausia buvo pradinių mokyklų mokytojos (2 358), ir Užsienio reikalų ministerijoje, kurioje dirbo 50 tarnautojų moterų (27,4 proc. visų ministerijos darbuotojų). Kitose ministerijose moterų skaičius buvo gerokai mažesnis: Vidaus reikalų ministerijoje moterys sudarė tik 5,86 proc. (269), Žemės ūkio ministerijoje – 7,26 proc. (352), Susisiekimo ministerijoje – 12 proc. (1 197) visų tarnautojų. Ištekėjusių moterų tarnybą ir aukščiausieji valstybės pareigūnai, ir visuomenė vertino skeptiškai. Ministrų kabineto 1933 m. gegužės nutarimai numatė, kad jei abu sutuoktiniai, tarnaujantys valstybės įstaigose, gauna šeimos poreikius viršijantį atlyginimą (dviejų asmenų šeimai tokiu laikytas: Kaune ir Klaipėdos krašte – 600 Lt, kitose vietovėse – 450 Lt), vienas iš jų turi būti atleistas iš tarnybos. Tai buvo netiesioginė diskriminacija, nes tarnyboje pasilikdavo sutuoktiniai vyrai, turėdavę aukštesnius postus ir gaudavę didesnį atlyginimą[52].

	1925	**1926**	**1927**	**1928**	**1929**	**1930**	**1931**	**1932**	**1933**	**1934**
14–17	3	2	0	0	1	0	0	0	0	0
18–20	13	10	6	1	3	9	9	0	3	2
21–29	70	52	43	34	46	112	92	23	27	35
30–39	33	30	25	20	29	31	39	57	35	56
40–49	20	14	9	5	21	25	18	17	13	9
50–59	10	6	5	3	14	6	9	12	10	9
60–69	1	1	0	1	1	3	1	1	3	4
70+	0	1	0	0	1	0	1	4	0	1

1 lentelė. Nuteistųjų už nusikaltimus valstybės ar visuomenės tarnybai amžius

1 lentelėje pateikti skaičiai, kiek būta nuteistųjų pagal amžiaus grupes. Kaip minėta šio skyriaus pradžioje, tarpukariu dažniausiai būdavo registruojami 30–44 metų amžiaus piliečių padaryti nusikaltimai. Šioje grupėje didžiausias nuteistųjų skaičius buvo iš 21–29 ir 30–39 metų amžiaus grupių. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad 1925 m., 1926 m. ir 1929 m. buvo įregistruoti nuteisti 14–17 metų amžiaus asmenys. Į valstybės tarnybą galėjo pretenduoti visi pilnamečiai už sunkius nusikaltimus neteisti Lietuvos piliečiai[53], vis dėlto, kaip minėta, būta didelės įvairovės patarnautojų, ir atsižvelgiant į tarnautojų kategorijas nemaža dalis atliekamų darbų nereikalavo specialios kvalifikacijos, o kai kuriuos rankų darbus (pavyzdžiui, geležinkelio stoties nešiko) galėjo atlikti ir jaunesni nei 18 metų asmenys.

Pagal pateiktus nuteistųjų valstybės ir visuomenės tarnybai skaičius išryškėjo keletas tendencijų, kurias lėmė nedidelis šios nusikaltimų grupės nuteistų asmenų skaičius ir ekonominiai bei politiniai veiksniai. Be to, tendencijos, taikytinos bendrajam nuteistųjų skaičiaus kitimui, ne visada tinka šiai nusikaltimų grupei, pavyzdžiui, pastebimi amžiaus grupių skirtumai.

[52] *Ibid*., p. 48–49.
[53] *Ibid*., p. 48.

Išvados

1. Tarpukario Lietuvoje tarnautoju pagal Baudžiamojo statuto 636 straipsnio 4 dalį būdavo laikomas ir privatus, ir laisvai nusamdytas asmuo, ir užsienietis, jeigu jam atsirasdavo prievolė eiti pareigas, nesvarbu – ar sutarties pagrindu, ar iš pilietinės pareigos (rinkikų atveju).
2. Nors doktrina ir teismų praktika aiškiai pasisakė valdininkų ir patarnautojų atskyrimo klausimu, vis dėlto liko neaiškumų dėl tam tikrų pareigybių. Gebėjimas duoti įsakymus ir pareiga juos vykdyti neretai tarpusavyje susiliedavo ir tik pasunkindavo teismų darbą.
3. Pagrindinė bendrosios bylų iškėlimo tarnautojams tvarkos problema – Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo 34 straipsnyje nurodyta (tiksliau – neatskleista) atitinkamų bylų tvarka: neaiškūs ir tiksliai nereglamentuoti tarnautojų vyresnybės veiksmai, neaiški ir valstybės gynėjų pozicija, nes nenurodomi galimi jų veiksmų variantai.
4. Specialioji tvarka tarpukariu, po 1927 m. gruodžio 17 d. perversmo, iki pat Nepriklausomybės praradimo realiai neveikė, galima netgi teigti, kad Konstitucijos straipsniai, reglamentavę šį bylos tarnautojui iškėlimo būdą, esant poreikiui beveik nebuvo įgyvendinami, o tų straipsnių normos juridine prasme buvo negyvos.
5. Iš pateiktų statistikos duomenų galima padaryti kelias išvadas: 1) mažą nuteistųjų už nusikaltimus valstybės ir visuomenės tarnybai skaičių lėmė revoliucinės jėgos valstybės perversmo metu, ir tik iš dalies – pasaulinė ekonomikos krizė. Šio skaičiaus didėjimas buvo susijęs su nuolatiniu tarnautojų skaičiaus didėjimu; 2) mažą nuteistų moterų skaičių lėmė tai, kad moterų tarnyboje, palyginti su vyrais, buvo mažai ir jų pareigos nebuvo aukščiausios grandies (arba tai buvo tik labai reti atvejai); 3) už šiuos nusikaltimus dažniausiai būdavo nuteisiami asmenys tarp 21 ir 39 metų amžiaus, kai kuriais metais buvo nuteista ir keletas 14–17 metų amžiaus asmenų.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. Geležinkelių įstatymas ir jam vykdyti taisyklės. Susisiekimo ministerija, geležinkelių valdyba. Ekonominės direkcijos leidinys, 1939.
2. Krašto apsaugos ministerija. *Vidaus tarnybos statutas*. V dalis. Sargybų tarnyba. Kaunas: Kariuomenės štabas, 1938.
3. Laisvai samdomiems tarnautojams samdyti ir atlyginti taisyklės. *Valstybės žinios*, 1933, Nr. 412/2844.
4. Laikinasis teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919, Nr. 2–3.
5. Valstybės tarnautojų atlyginimo įstatymo I priedas. *Valstybės žinios*, 1925, Nr. 178/1226.

Teismų praktika:

1. Vyriausiojo Tribunolo bendrojo susirinkimo 1928 m. gegužės 11 d. nutarimas buvusio Finansų ministerio Vytauto Petrulio byloje. *Teisė: teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. Kaunas, Nr. 14.

Specialioji literatūra:

1. ANDRIULIS, V., *et al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
2. BYLA, J. *Vyriausiojo Tribunolo 1924–1927 metų baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimų rinkinys*. Kaunas: D. Gutmano leidinys, 1932.
3. BYLA, J. *Vyriausiojo Tribunolo 1928–1929 metų baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimų rinkinys*. Kaunas: D. Gutmano leidinys, 1933.
4. KAVOLIS, M. *Baudžiamasis Statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais*. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934.
5. LAUCIUS, K. Baudžiamojo statuto numatyti „valdininkai“. *Teisė: teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. Kaunas, 1938 m., Nr. 44.
6. *Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1981.
7. MAČYS, V. Dėl valdininkų traukimo atsakomybėn. *Teisė: teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. Kaunas, 1922 m., Nr. 2.
8. SMALIUKAS, J.; URBELIENĖ, J. *Nusikalstamumo raida Lietuvoje 1918–1993 m*. Vilnius: Lietuvos Respublikos prokuratūra, 1994.
9. STANKEVIČIUS, V. *Baudžiamoji teisė: paskaitos*. Kaunas, 1925.
10. VENSLOVA, V. *Tarpukario Lietuva*. Kaunas: Šviesa, 2007.

Kita literatūra:

1. Finansų ministerija. Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926. Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1927.
2. Finansų ministerija. Lietuvos statistikos metraštis 1927–1928. Kaunas: Centralinis statistikos biuras.
3. Finansų ministerija. Lietuvos statistikos metraštis 1929–1930. Kaunas: Spindulys, 1931.
4. Finansų ministerija. Lietuvos statistikos metraštis 1931. Kaunas: Spindulys, 1932.
5. Finansų ministerija. Lietuvos statistikos metraštis 1932. Kaunas: Spindulys, 1933.
6. Finansų ministerija. Lietuvos statistikos metraštis 1933. Kaunas: Spindulys, 1934.
7. Finansų ministerija. Lietuvos statistikos metraštis 1934. Kaunas: Spindulys, 1935.
8. Finansų ministerija. Lietuvos statistikos metraštis 1935. Kaunas: Spindulys, 1936.
9. Finansų ministerija. Lietuvos statistikos metraštis 1936. Kaunas: Spindulys, 1937.
10. Finansų ministerija. Lietuvos statistikos metraštis 1937. Kaunas: Spindulys, 1938.
11. Finansų ministerija. Lietuvos statistikos metraštis 1938. Kaunas: Centralinis statistikos biuras, 1939.

PROBLEMS OF PUBLIC SERVICE OFFENCES IN INTERWAR PERIOD LITHUANIA

Summary

There were two major problems over the terms ‘public servant’ and ‘clerk’. First, private people, freely employed public servants or clerks who gained any public functions despite form of this appointment was under the mentioned terms. Second, relation between those who were giving orders and those who were executing them sometimes merge between and it takes a lot of effort by courts to distinguish. The procedural problems took around suing the public servants both in general way and specific too. On the one side, it was not fully regulated 34th article of Lithuanian courts and its organizational act which led to obstacles to identify legal actions by State Defender and directors of state institution. On the other side, the specifics of suing public servants that was established in every Constitution during interwar period, basically was not functional mainly due to overthrow of government in 1927 and results of this. The statistics demonstrate few conclusions: 1) a low number of convicts in crimes of public service was influenced by intern and external factors in Lithuania during interwar period; 2) a low number of convicted women was mainly affected by the low numbers of employed women in public service at that time; 3) the most common group of convicted people were between age of 21 and 39 years.

VIEŠŲJŲ PIRKIMŲ PRINCIPAI, TIKSLAI IR JŲ SANTYKIS

Kasparas Biliūnas
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-io kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas biliunas.kasparas@gmail.com
Mokslinio darbo vadovas doc. dr. Deividas Soloveičik

Straipsnyje pateikiama viešųjų pirkimų principų ir tikslų analizė, kuria siekiama atskleisti šių dviejų elementų santykį. Pirmoje straipsnio dalyje analizuojami viešųjų pirkimų principai, antroje – viešųjų pirkimų tikslai. Trečioje straipsnio dalyje aptariamas šių elementų santykis ir sąveika, daugiausia remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika.

The author of this article analyses procurement law principles and objectives to clarify relation among these two elements. Article is split into three different parts. The first one provides analysis of procurement law principles, second – procurement law objectives, which leads to the third part where author exposes proportion between principles and objectives on the basis of Supreme Court of Lithuania.

Įvadas

Valstybę galime įsivaizduoti kaip individų susikurtą patogų mechanizmą, skirtą tarnauti žmonių gėriui. Visos jo esminės dalys sąveikauja tarpusavyje ir yra neatsiejamos, bendrai veikdamos jos padeda įgyvendinti ekonominius, socialinius, politinius individų ir jų grupių interesus. Viena iš pagrindinių šio mechanizmo detalių yra viešieji pirkimai, kuriuos atlikdama visuomenė gali veiksmingai kontroliuoti labai didelius biudžeto lėšų naudojimo srautus. Viešųjų pirkimų tarnybos duomenimis, bendra 2015 m. įvykdytų viešųjų pirkimų vertė viršija 3 mlrd. eurų, arba apie 25–30 proc. viešųjų išlaidų. Valstybė disponuodama tokiais finansiniais ištekliais daro didelę įtaką daugeliui gyvenimo sričių, todėl natūralu, kad turi būti nustatomi tam tikri tikslai.

Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymo[1] (toliau – VPĮ) 3 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas viešųjų pirkimų tikslas – vadovaujantis šio įstatymo nuostatomis sudaryti pirkimo sutartį, leidžiančią perkančiajai organizacijai (atlikti pirkimą įgaliojusiai perkančiajai organizacijai) ar tretiesiems asmenims įsigyti reikalingų prekių, paslaugų ar darbų, racionaliai naudojant tam skirtas lėšas. Ši nuostata yra glaudžiai susijusi su šio straipsnio 1 dalyje išvardytais nediskriminavimo, lygiateisiškumo, abipusio pripažinimo, proporcingumo ir skaidrumo principais. Šios viešųjų pirkimų tikslą ir principus apibrėžiančios pamatinės nuostatos reiškia, kad visos pirkimo procedūros turi būti atliekamos griežtai laikantis VPĮ normų bei reikalavimų ir konkrečių pirkimo dokumentuose nustatytų pirkimo sąlygų, jas vienodai taikant visiems viešojo pirkimo subjektams.

Autoriaus tikslas – šiame darbe atskleisti viešųjų pirkimų principų ir tikslų santykį remiantis lyginamuoju, sisteminiu ir lingvistiniu, teisės teorijos ir praktikos vienovės metodais. Temos aktualumas pasireiškia tuo, kad kiekvienu viešųjų pirkimų atveju reikia vertinti principų ir

[1] Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 84-2000; 2002, Nr. 118-5296; 2003, Nr. 57-2529, Nr. 123-5579; 2004, Nr. 7-130, Nr. 96-3520, Nr. 116-4321.

tikslo – racionalaus skirtų lėšų panaudojimo – pusiausvyrą, kartu nesuvaržant tiekėjų konkurencijos. Nepaisant temos aktualumo, Lietuvos teisės doktrinoje nėra analogiškų mokslinių tyrimų ar įžvalgų, dėl ko, autoriaus nuomone, šis darbas taip pat yra svarbus. Temą atskleidžiant remtasi Lietuvos ir užsienio teisininkų, kaip antai Deivido Soloveičik, Khi V. Thai, publikacijomis, be to, siekdamas darbo originalumo ir platesnės temos apimties autorius kalbino ekonomistą, socialinių mokslų daktarą Raimondą Kuodį. Be abejo, neapsieita be Lietuvos nacionalinių teismų ir Europos Teisingumo Teismo praktikos analizės.

1. Viešojo pirkimo principų specifika ir reikšmė

Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymo 3 straipsnio 1 dalyje yra numatyta: perkančioji organizacija užtikrina, kad atliekant pirkimo procedūras ir nustatant laimėtoją būtų laikomasi lygiateisiškumo, nediskriminavimo, abipusio pripažinimo, proporcingumo ir skaidrumo principų. Pirmiausia reikėtų pastebėti, kad įstatymų leidėjas perkančiąją organizaciją, o ne tiekėją, nurodo kaip galimą šių principų pažeidėją ir subjektą, kuris turi užtikrinti šių principų laikymąsi, o tokį pasirinktą reguliavimą paaiškina kasacijų teismo išaiškinimas, kad VPĮ perkančiajai organizacijai suteikiamomis teisėmis viešojo pirkimo procese privalo būti naudojamasi taip, kad tai nelemtų neribotos jos diskrecijos, ir perkančiosios organizacijos sprendimai bet kokiu atveju negali pažeisti viešojo pirkimo principų, nukrypti nuo viešųjų pirkimų tikslo[2]. Kitaip tariant, perkančiajai organizacijai kaip pirkimo organizatoriui yra nustatomos ribos, kurių jis negali peržengti, tokiu būdu stengiantis užtikrinti viešojo pirkimo tikslą ir išvengti galimos nesąžiningos konkurencijos. Pabrėžtina, kad įstatymų leidėjui aptariamame straipsnyje nepaminėjus tiekėjo nėra pagrindo teigti, kad pastarasis nėra apribotas šių principų, abi šalys privalo jų laikytis siekdamos įgyvendinti viešojo pirkimo tikslus.

Įstatymas pateikia tikslią viešųjų pirkimų atlikimo tvarką, kas suponuoja faktą, kad visas procesas turėtų būti paprastas, bet praktika skiriasi nuo teorijos. Tokį teiginį pagrindžia sociologinis tyrimas, kurį atliko D. Soloveičik kartu su kitais ekspertais Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos pavedimu rengdamas Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų sistemos tobulinimo ir plėtros strategiją. Remiantis šio tyrimo rezultatais, net 55,72 proc. respondentų teigė, kad viešųjų pirkimų teisinis reguliavimas Lietuvoje yra nepatogus, nes sudėtinga parengti viešojo pirkimo dokumentus, o net 80,27 proc. respondentų teigė, kad pagrindinė kliūtis perkančiosioms organizacijoms įsigyti būtent tokių prekių, paslaugų arba darbų, kokių joms reikia, yra perteklinis viešųjų pirkimų proceso reglamentavimas[3]. Viešųjų pirkimų santykiai yra perdaug dinamiški, kad galima būtų reglamentuoti kiekvieną faktinę situaciją, dėl šios priežasties aptariamieji principai ilgainiui tiesiogiai taikomi kaip normos, kurios pasižymi tam tikra specifika, be to, šių principų taikymas viešųjų pirkimų srityje skiriasi nuo universalaus bendrųjų principų pobūdžio[4]. Autoriui teigiant, kad principai yra tiesiogiai taikomos normos, norima pabrėžti, kad tai yra pamatinės viešojo pirkimo procedūrų vykdymo nuostatos, vadinasi, perkančiosios organizacijos privalo besąlygiškai vadovautis VPĮ nurodytais principais tiek rengdamos viešojo pirkimo dokumentus, tiek

[2] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 24 d. nutartis, priimta civilinėje byloje (toliau – c. b.) *UAB „Specialus autotransportas“ v. Klaipėdos miesto savivaldybės administracija*, bylos Nr. 3K-3-249/2011.

[3] Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų sistemos tobulinimo ir plėtros strategija [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-10]. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc08/VPI-strategija.doc.>.

[4] SOLOVEIČIKAS, D. Viešųjų pirkimų principai: jų taikymas remiantis Europos Teisingumo Teismo ir Lietuvos teismų praktika. *Justitia*, 2008 / 3, p. 27.

vertindamos pasiūlymus ir priimdamos sprendimus dėl viešojo pirkimo konkurso laimėtojo. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) civilinėje byloje *UAB „Ernst & Young Baltic" v. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Aplinkos projektų valdymo agentūra* nurodė: „Tik griežtai laikantis šių principų, galima sąžiningos konkurencijos laisvė, kas itin akcentuojama tarptautiniuose teisės aktuose. Todėl ir visos kitos Viešųjų pirkimų įstatymo nuostatos – tiek reglamentuojančios pirkimo dokumentų pateikimą, tiek ir paskesnes pirkimo procedūras, nukreiptos tam pačiam Viešųjų pirkimų įstatymo keliamam tikslui – užtikrinti skaidrumą, lygiateisiškumą viešųjų pirkimų srityje."[5] Pabrėžtina, tai nėra vienintelė priežastis, dėl kurios viešųjų pirkimų principai yra pripažįstami esą imperatyvūs. LAT civilinėje byloje *A. M., K. K. ir R. L. v. Turto valdymo ir ūkio departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos* nurodė, kad „Viešųjų pirkimų principų pažeidimas yra prilyginamas imperatyviųjų nuostatų pažeidimui būtent dėl to, kad šie, kaip ir kitos VPĮ imperatyviosios nuostatos, susiję su viešojo intereso apsauga. Dėl to VPĮ nuostatos aiškintinos ir taikytinos taip, kad būtų apgintas viešasis interesas"[6]. Taigi viešųjų pirkimų principai yra tos imperatyvios normos, kurias tiesiogiai taikant sprendžiami tiekėjų ir perkančiųjų organizacijų ginčai, taip pat tai nuostatos, dėl kurių perkančiajai organizacijai kyla pareiga elgtis atitinkamu būdu arba susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų, siekiant nepažeisti viešojo intereso ir palaikyti sąžiningą konkurenciją.

Svarbu paminėti viešųjų pirkimų principų specifiką, pasireiškiančią ir tuo, kad jiems būdingas savitas turinys, kuris nors ir yra glaudžiai susijęs su bendrai pripažįstamais principais, vis dėlto yra specifiškas[7]. Kaip antai lygiateisiškumo ir nediskriminavimo principas yra vienas iš bendrųjų principų, bet jo prisitaikymas viešųjų pirkimų procese pasireiškia pirmiausia tuo, kad jis aiškinamas jį plečiant, siekiant sudaryti sąlygas egzistuoti kuo atviresnei viešųjų pirkimų rinkai[8], o tai sąlygiškai susiję su viešųjų pirkimų tikslais, – esant dugiau potencialių tiekėjų, perkančiosioms organizacijoms suteikiamos geresnės galimybės įsigyti (atlikti pirkimą įgaliojusiai perkančiajai organizacijai) joms ar tretiesiems asmenims reikalingų prekių, paslaugų ar darbų, racionaliai išleidžiant lėšas. Antra, lygiateisiškumo principas yra tiesioginis konkurencijos skatinimo garantas[9]. Kitaip tariant, perkančioji organizacija skelbdama viešuosius pirkimus turi leisti tiekėjams pateikti paraiškas su tokiomis kainomis, kurios užtikrintų pirkimo dalyvių efektyvią konkurenciją. Trečia, lygiateisiškumo (nediskriminavimo) principas viešųjų pirkimų srityje draudžia tiek tiesioginę, tiek netiesioginę diskriminaciją[10]. Tuo norima pasakyti, kad diskriminacija draudžiama tiek tiesiogiai nustatant sąlygas, palankias tik tam tikrai subjektų grupei, tiek netiesiogiai – fakto atžvilgiu, kai *de iure* teisinis reguliavimas nėra skirtas tam tikriems subjektams, bet *de facto* išskiriama subjektų grupė, kuriai toks teisinis reguliavimas yra palankus[11]. Pavyzdžiui,

---

[5] Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 19 d. nutartis c. b. *UAB „Ernst & Young Baltic" v. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Aplinkos projektų valdymo agentūra*, bylos Nr. 2A-150/2006.

[6] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 17 d. nutartis c. b. *A. M., K. K. ir R. L. v. Turto valdymo ir ūkio departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos*, bylos Nr. 3K-3-508/2009.

[7] SOLOVEIČIKAS, D. Viešųjų pirkimų <...>, p. 28.

[8] *Ibid*., p. 31.

[9] *Ibid*., p. 31.

[10] *Ibid*., p. 31.

[11] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 24 d. nutartis c. b. UAB *„Specialus autotransportas" v. Klaipėdos miesto savivaldybės administracija*, bylos Nr. 3K-3-249/2011.

Europos Teisingumo Teismas (toliau – ETT) pripažįsta diskriminuojančiomis nacionalinės teisės priemones (atitinkamas teisės normas ar sprendimus) kitų valstybių narių tiekėjų atžvilgiu, kai joms trukdoma pasinaudoti laisve teikti paslaugas ir naudotis įsisteigimo laisve toje valstybėje; toks pat aiškinimas galioja ir esant valstybės vidaus situacijoms[12]. Ketvirta, diskriminaciją galima pateisinti tik objektyviomis aplinkybėmis, bet viešųjų pirkimų lygiateisiškumo apribojimas turi būti vertinamas proporcingumo principo kontekste[13]. Tai yra diskriminacija pirkimų procese galima tik tada, jei situacijos yra palyginamos ir vienas ar keletas tiekėjų patenka į prastesnę padėtį nei kiti, bet jei situacijos yra nepalyginamos ir perkančioji organizacija priima sprendimus skirtingais pagrindais, nėra pagrindo tai pripažinti diskriminacija. Penkta, bet kokių viešojo pirkimo proceso nuostatų nesilaikymas turi būti traktuojamas kaip lygiateisiškumo principo pažeidimas[14]. Vadinasi, perkančioji organizacija privalo visų konkurso dalyvių atžvilgiu vienodai interpretuoti teisės aktų ar pirkimo dokumentų sąlygas ir yra įpareigota laikytis tų viešojo pirkimo organizavimo sąlygų, kurios buvo nustatytos pirkimo proceso pradžioje, ir tuo vadovautis iki laimėtojo nustatymo ar viešojo pirkimo sutarties sudarymo arba viešojo pirkimo pasibaigimo kitu VPĮ nustatytu pagrindu.

Kitas viešųjų pirkimų įstatyme įtvirtintas principas, kurį reikėtų aptarti siekiant tiksliau atskleisti principų ir tikslo santykį, yra proporcingumas. Šis principas yra suformuluotas jau seniai, jo pradžia siejama su Vokietijos teise. Bendrąja prasme jis reiškia, kad siekiami tikslai turi būti įgyvendinti proporcingomis priemonėmis, t. y. kad tos priemonės per daug nepasunkintų tikslo siekimo. Autoriaus nuomone, viešųjų pirkimų teisėje šis principas pasireiškia kaip kriterijus nustatyti priemonių atitiktį siekiamiems tikslams, nes perkančioji organizacija šiuose santykiuose turi teisę kitiems subjektams įtvirtinti tam tikras pareigas ar suvaržymus. Pastebėtina, kad Lietuvos teismai nėra pateikę detalesnio šio principo veikimo viešųjų pirkimų santykių srityje aiškinimo, bet autoriaus nuomonė susiformavo remiantis D. Soloveičiko publikacija[15] ir ETT praktika[16]. Taigi buvo nustatytos sąlygos: pirmiausia priemonės turi būti nediskriminuojamosios. Antra, jos turi būti pagrįstos privalomais bendrojo intereso reikalavimais. Trečia, – tinkamos užtikrinti, kad bus pasiektas tikslas. Ir ketvirta, – neviršyti to, kas būtina tikslui pasiekti. Iš to galime daryti išvadą, kad proporcingumo principas vykdant viešuosius pirkimus yra priemonių vertinimo kriterijus, tiesioginė teisės norma, skirta viešųjų pirkimų tikslams pasiekti, be to, jis glaudžiai susijęs su nediskriminavimo principu, kitaip tariant, perkančiosios organizacijos tiekėjams turi numatyti tokius reikalavimus, kurie derėtų su pirkimo objektu ir pirkimo sąlygomis. Pastebėtina, kad iš tikrųjų dažnai kvalifikaciniai reikalavimai tiekėjams nustatomi nevertinant proporcingumo principo, neatsižvelgiant į tai, ar mažesnę apyvartą, patirtį ar pajėgumus turintis tiekėjas galėtų tinkamai ir visiškai įvykdyti viešojo pirkimo sutartį[17].

Kita sudedamoji viešųjų pirkimų teisės dalis yra skaidrumo principas. Prieš pateikiant šio principo turinį viešųjų pirkimų teisėje svarbu išsiaiškinti, ką pati sąvoka reiškia teisės sistemoje. Užsienio literatūroje skaidrumas apibrėžiamas kaip valdžios, įmonių, organizacijų ir individų veiklos charakteristika, kai veikla, planai, finansavimas ir kita informacija yra pateikiama viešai

---

12 ETT byla C-231/03, 2005 m. liepos 21 d. sprendimas *Coname*, Rink. 2005, I-7287.

13 SOLOVEIČIKAS, D. Viešųjų pirkimų <...>, p. 31.

14 *Ibid*., p. 31.

15 *Ibid*., p. 35.

16 ETT byla C-55/94, *Gebhard v. Consiglio dell'Ordine degli Avvocati e Procuratori di Milano*, Rink. 1995, p. I-4165.

17 SOLOVEIČIKAS, D. Viešųjų pirkimų <...>, p. 36.

ir aiškiai[18]. Šio principo specifika viešųjų pirkimų srityje siejama su pirkimo procedūrų vykdymo viešumu. LAT palaiko požiūrį, kad tai apima pirkimo paskelbimą, tiekėjų informavimą, pirkimo sąlygų aiškumą ir vienodą elgesį su tiekėjais[19]. Pabrėžtina, kad šis principas teismų praktikoje yra aiškinamas jį plečiant, nes skaidrumas yra tiesioginė sąžiningos ir teisingos konkurencijos prielaida, be to, imperatyvus jo įtvirtinimas yra priemonė tikslingai mažinti korupciją siekiant užtikrinti didžiausią konkurenciją bendrojoje rinkoje ir sudaryti visiems tiekėjams vienodas galimybes dalyvauti viešuosiuose pirkimuose[20], kas yra glaudžiai susiję su VPĮ įtvirtintais pirkimo tikslais.

Paskutinysis principas, kurį reikia aptarti siekiant šio darbo tikslų, yra abipusis pripažinimas. Atskleidžiant šio principo specifiką viešųjų pirkimų srityje, pirmiausia reikėtų paminėti, kad jo svarba visa apimtimi pasireiškia užtikrinant Europos Sąjungos (toliau – ES) sutartyje[21] numatytą laisvą darbuotojų judėjimą, asmenų įsteigimo teisę ir kapitalo judėjimą[22], kas lėmė tolimesnį šio principo taikymą viešųjų pirkimų teisėje siekiant įgyvendinti minėtas pagrindines laisves ir teises. Toliau atskleisdamas šio principo esmę viešųjų pirkimų teisėje, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje yra nurodęs, kad perkančiosios organizacijos yra įpareigotos pripažinti kitose valstybėse narėse išduotus oficialiuosius prekių kokybės, tiekėjų kvalifikacijos ir užsienio tiekėjų atitikties kitiems reikalavimams dokumentus. Šis principas leidžia tiekėjams reikalauti, kad tais atvejais, kai jų kvalifikacija, siūloma prekė, paslauga ar darbas yra pripažįstamas vienoje valstybėje narėje, toks pripažinimas turi būti patvirtintas ir kitoje valstybėje narėje, kurioje siekiama šią prekę, paslaugą ar darbą parduoti[23]. Iš tokios pateiktos LAT praktikos ir anksčiau minėto fakto, jog šis principas įtvirtina laisvą prekių, paslaugų ir žmonių judėjimą, galime daryti išvadą, kad nesilaikant abipusio pripažinimo principo neišvengiamai bus pažeisti nediskriminavimo ir lygiateisiškumo principai. Papildomai LAT viešųjų pirkimų reglamentavimo apžvalgoje yra pasakęs, kad perkančiajai organizacijai viešųjų pirkimų dokumentacijoje draudžiama nurodyti tikslius duomenis, apibūdinančius konkretų ir individualų pirkimo objektą[24], taip siekiant išvengti tam tikro tiekėjo išskyrimo ir nelygiateisiškumo kitų dalyvių požiūriu, o šio principo laikymasis skatina konkurenciją ir suteikia galimybių viešųjų pirkimų rinkai plėstis neapkraunant tiekėjų papildoma biurokratija[25].

Taigi ypatinga viešųjų pirkimų principų reikšmė šiems santykiams yra neabejotina. Pirmiausia dėl imperatyvaus jų pobūdžio, kuris garantuoja, kad bus pasiekti atliekamo viešojo konkurso

---

[18] Transparency International „The Anti-Corruption Plain Language Guide“ [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-12]. Prieiga per internetą: <https://www.ciaonet.org/attachments/16239/uploads.>.

[19] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos2013 m. kovo 8 d. nutartis, priimta c. b. *UAB „G4S Lietuva“ v. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos*, bylos Nr. 3K-3-94/2013.

[20] SOLOVEIČIKAS, D. *Viešųjų pirkimų* <...>, p. 37.

[21] Europos Sąjungos sutarties ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. Nr. 2012/C 326/01 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą:<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/LT/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2012.326.01.0001.01.LIT&toc=OJ:C:2012:326:TOC>.

[22] SOLOVEIČIKAS, D. Europos Teisingumo Teismo praktikos konvergencija nustatant laisvo prekių, paslaugų ir žmonių judėjimo sąlygas. Justitia, 2003, p. 43–44.

[23] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-583/2008.

[24] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 29 d. Viešųjų pirkimų reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. A-3.

[25] Šiame kontekste biurokratija suprantama kaip idėja, daranti didžiausią poveikį viešųjų organizacijų struktūrai ir funkcionavimui, įtvirtinant griežtą valdymo organizavimo formą. Plačiau apie tai žr.: RAIPA, A. Viešasis administravimas. Kaunas: Technologija, 1999. p. 28.

tikslai. Antra, dėl viešųjų pirkimų principų didelės įtakos šiems santykiams yra užtikrinama efektyvi tiekėjų konkurencija, kuri skatina ir viešųjų pirkimų rinkos plėtrą. Trečia, šios priemonės padeda išvengti ir neigiamų padarinių – korupcijos, nesąžiningos konkurencijos, diskriminavimo, skirtingo teisės aktų ir prikimo dokumentų interpretavimo, taip ginant viešąjį interesą. Proporcingumo principas įpareigoja perkančiąją organizaciją laikytis viešojo pirkimo sąlygų ir objekto pusiausvyros, vengiant nepagrįstai sunkinti tiekėjų sąlygas. Remiantis aptartaisiais principais perkančiųjų organizacijų ir tiekėjų ginčai išsprendžiami greičiau ir veiksmingiau, nes susiklosčiusių santykių nereglamentuoja tik siauromis normomis, praktikoje principai yra aiškinami plečiamai.

2. Viešųjų pirkimų tikslai

Khi V. Thai yra nurodęs, kad viešųjų pirkimų sampratą galime nagrinėti trimis aspektais: teisiniu, vadybos ir ekonomikos[26]. Vadybos aspektas reiškia, kad viešasis pirkimas apibrėžiamas ne tik kaip procesas, bet ir kaip funkcija, apimanti pirkimo procesus, metodus, personalo, pirkimo organizavimo struktūrą ir informacijos srautus, siekiant įgyvendinti organizacijos strategiją. Teisinis viešųjų pirkimų apibrėžimas akcentuoja pirkimo tikslą – sudaryti sutartį pagal įstatymo reikalavimus, kas nagrinėjant šio darbo temą reiškia, jog organizuojami viešieji pirkimai negali pažeisti VPĮ įtvirtintų principų.

Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad viešųjų pirkimų tikslas yra sudaryti pirkimo sutartį, leidžiančią įsigyti perkančiajai organizacijai (atlikti pirkimą įgaliojusiai perkančiajai organizacijai) ar tretiesiems asmenims reikalingų prekių, paslaugų ar darbų, racionaliai naudojant tam skirtas lėšas. Taigi iš įstatymo išplaukia, kad yra skiriami du viešųjų pirkimų tikslai: pirma, galimybė perkančiajai organizacijai sudaryti tokią viešojo pirkimo sutartį, kuria būtų įgyjamas būtent jai reikalingas ir tinkamas viešojo pirkimo objektas (prekės, paslaugos arba atitinkami darbai), antra, lėšos turi būti naudojamos racionaliai[27]. Autoriaus nuomone, šie du tikslai yra reglamentuojami neišsamiai. Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų teisėje nėra skiriama pakankamai dėmesio nuodugnesniam jų tyrimui, tiesiogiai susijusiam su viešųjų pirkimų teikiamos naudos ir veiksmingumo įmanomu didinimu.

Taigi pirmasis viešųjų pirkimų tikslas yra perkančiajai organizacijai sudaryti tokią viešo pirkimo sutartį, kuria būtų įgyjamas būtent jai *reikalingas* ir *tinkamas* viešojo pirkimo objektas. Žodžio *reikalinga*s bendroji reikšmė yra tai, kad kažko nėra, bet reikia, t. y. pabrėžiamas tam tikro objekto būtinumas. Viešųjų pirkimų teisėje šis žodis reiškia, kad perkančiajai organizacijai dar prieš pradedant viešojo pirkimo procedūras atsirado poreikis tam tikrų prekių, darbų ar paslaugų, pavyzdžiui, siekiant pagerinti gyvenimo kokybę miesto rajonuose yra reikalingi nuotekų infrastruktūros projektai. Taigi norint viešųjų pirkimų sistemą padaryti efektyvią ir naudingą svarbu atsakyti į klausimą, ar tai, dėl ko vykdomas pirkimas, yra iš tiesų reikalinga. Tiesioginiame pokalbyje[28] su Raimondu Kuodžiu pašnekovas paminėjo, kad Lietuvoje būta situacijų, kai tam tikros lobistų grupės[29] vardan savo interesų bandydavo „prastumti“ ką nors, ko valstybei visai nereikia,

[26] KHI, V. THAI. International Handbook of Public Procurement. Public administration and public policy / 149. *CRC Press*, 2009, p. 5.

[27] SOLOVEIČIKAS, D. Viešųjų pirkimų teisės tikslai ir jų įgyvendinimas. *Teisė*, T. 91. Vilniaus universitetas, 2014, p. 1.

[28] Tiesioginė komunikacija su Lietuvos banko valdybos pirmininko pavaduotoju, socialinių mokslų daktaru Raimondu Kuodžiu [kalbėta 2016-03-18].

[29] Lobizmu gali užsiimti pavieniai asmenys arba jų grupės, vadinamos interesų grupėmis. Paprastai tariant, pagrindinė lobistų veikla – įvairių interesų grupių interesų gynimas, propagavimas darant įtaką politikams.

pavyzdžiui, paskelbti viešąjį sudėtingos medicininės technikos pirkimą rajonų ligoninėms, kur nėra specialistų, kompetentingų tokia technika naudotis. Kas yra reikalinga, o kas ne, gali parodyti kaštų ir naudos analizė[30] (toliau – KNA). Lietuvos Respublikoje būta bandymų taikyti šį institutą Valstybinėje kelių transporto inspekcijoje prie Susisiekimo ministerijos, bet tai nėra sisteminiai bandymai, užtikrinantys naudą valstybės sistemai plačiąja prasme racionaliai paskirstant lėšas. KNA metodika, įtvirtinta nacionaliniu lygmeniu, viešųjų pirkimų teisėje pasireikštų ta apimtimi, kad visi didieji viešųjų pirkimų projektai būtų įvertinti šios priemonės. Jos žavesys yra ir tas, kad ši priemonė ne tik padėtų atsakyti į klausimą, ar perkamas darbas, prekės ar paslaugos yra reikalingos, bet leistų nustatyti ir įvertinti ilgalaikius finansinius, ekonominius bei socialinius projektų padarinius, jų naudą ir žalą. Taigi viešųjų pirkimų teisėje *reikalingumas* užima didelę numatytų tikslų dalį racionaliai panaudojant lėšas, taip pat gali padėti išvengti lėšų švaistymo atliekant nebūtinų prekių, paslaugų ar darbo pirkimus. Viešieji pirkimai daro įtaką daugeliui bendrųjų valstybės veiklos sričių, ypač bendrajai naudai, kurią viešasis sektorius teikia visuomenei, todėl atsiranda būtinumas paaiškinti *reikalingumo* sąvoką viešųjų pirkimų teisėje, kartu siekiant sistemingo tobulinimo ir efektyvumo didinimo.

Nustačius prekių, paslaugų ar darbų reikalingumą, svarbu užtikrinti ir objekto *tinkamumą*, kurį viešuosiuose pirkimuose parodo techninių reikalavimų įvertinimas. VPĮ 25 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad perkamų prekių, paslaugų ar darbų savybės yra apibūdinamos pirkimo dokumentuose pateikiamoje techninėje specifikacijoje. Be VPĮ nurodytų techninės specifikacijos rengimo sąlygų, reikalavimai plėtojami Europos Teisingumo Teismo bei Lietuvos nacionalinių teismų praktikoje. ETT nurodo, kad techninė specifikacija yra apibrėžiama kaip „techniniai reikalavimai, nustatantys darbų, medžiagų, prekių tiekimo arba paslaugos ypatumus, leidžiantys objektyviai apibūdinti viso numatomo darbo, prekių tiekimo arba paslaugos teikimo charakteristikas taip, kad šis apibūdinimas leistų objektyviai atspindėti bet kurią perkamo darbo, prekių arba paslaugos dalį, parodant jos tinkamumą tam panaudojimui, kurio siekia sutartį sudarantis ūkio subjektas“[31]. Taigi Europos Teisingumo Teismas *tinkamumą* pripažįsta siekiamybe, šio darbo kontekste – kaip viešųjų pirkimų vykdymo tikslą. Savo ruožtu LAT yra pažymėjęs, kad pirkimo dokumentai, įskaitant ir technines specifikacijas, turi būti tikslūs, aiškūs, be dviprasmybių, kad tiekėjai galėtų pateikti pasiūlymus, o perkančioji organizacija – nupirkti darbus, prekes ar paslaugas, kurios atitiktų norimus rezultatus[32]. Pabrėžtina, kad VPĮ 25 straipsnio 2 dalyje yra nurodyta, jog techninė specifikacija turi užtikrinti konkurenciją ir nediskriminuoti tiekėjų, vadinasi, apibūdinant pirkimo objektą techninėje specifikacijoje negali būti nurodytas konkretus modelis ar šaltinis, konkretus procesas ar prekės ženklas, patentas, tipai, konkreti kilmė ar gamyba, dėl kurių tam tikroms įmonėms ar tam tikriems produktams būtų sudarytos palankesnės sąlygos arba jie būtų atmesti, – tokį paaiškinimą galime rasti to paties straipsnio 8 dalyje. Tačiau vien tai, kad konkurse aktyviai nedalyvavo kiti tiekėjai, nėra pagrindas daryti išvadą, jog konkurso sąlygos buvo pritaikytos konkrečiam gamintojui bei buvo pažeisti lygiateisiškumo ir konkurencijos principai[33]. Tokią išvadą pateikė Lietuvos apeliacinis teismas

---

[30] Kaštų naudos analizė – sisteminis kiekybinis investicinių projektų vertinimo metodas, leidžiantis nustatyti ir įvertinti ilgalaikius finansinius, ekonominius bei socialinius projektų padarinius – naudą ir žalą. Plačiau žr.: MISHAN, E. J.; EUSTON QUAH. Cost-Benefit Analysis. Fifth edition. *Routledge Taylor & Francis group*, 2007.

[31] ETT byla C-174/03 *Impresa Portuale di Cagliari Srl v. Tirrenia di Navigazione SpA*, 2006.

[32] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato apžvalga Nr. 31.

[33] Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. birželio 14 d. nutartis c. b. Nr. 2A-1896/2013.

civilinėje byloje *AS „Baltem“ Vilniaus filialas v. AB „Lietuvos geležinkeliai“*, *trečiasis asmuo SIA „BaltiTechnika Serviss“*. Papildomai nurodė, kad tais atvejais, kai perkančiajai organizacijai būtina perkamam objektui nustatyti išskirtinius, specifinius reikalavimus, jie teisėti tik tais atvejais, kai yra pagrįsti. Taigi iš pateiktos ETT ir Lietuvos teismų praktikos galime daryti pagrįstą išvadą, kad objekto tinkamumas yra viena iš priemonių užtikrinti racionalų lėšų panaudojimą, taip pat kad yra akivaizdus viešųjų pirkimų principų ir tikslo įsigyti tinkamas prekes, darbus ar paslaugas santykis.

Antrasis tikslas, numatytas Viešųjų pirkimų įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje, yra racionalus lėšų naudojimas. Šį tikslą lemia anksčiau minėtų *reikalingumo* ir *tinkamumo* tikslų ir juos užtikrinančių priemonių skaidrus ir efektyvus taikymas, kitaip tariant, siekiant protingo lėšų išleidimo viešųjų pirkimų būdu įsigyjant prekes, paslaugas ar darbus yra būtina atskirti, kas yra reikalinga ir tinkama tam panaudojimui, kurio siekia sutartį sudarantis ūkio subjektas. Autoriaus nuomone, svarbu išsiaiškinti sąvoka „racionalus“ viešosios politikos kontekste. W. Parsonsas savo veikale[34] pateikia apibrėžimą, kuris kildinamas iš *homo economicus* modelio (liet. − ekonominis žmogus), t. y. racionalas, arba individas, kurio veikla grindžiama naudos apskaičiavimu. Priimdamas sprendimus toks individas pirmiausia surenka visą reikiamą informaciją, pagal tą informaciją įvertina skirtingas alternatyvas ir tada pasirenka tą, kuri leidžia lengviausiai ir su mažiausiomis išlaidomis pasiekti tikslus. Taigi racionalumas pasireiškia sprendimų priėmimo procesu siekiant didžiausios ekonominės naudos mažiausiomis išlaidomis, bet šio teiginio negalima suabsoliutinti. Kaip autorius jau yra konstatavęs, viešieji pirkimai yra dinamiškas institutas, todėl reikalinga racionalumo ir VPĮ įtvirtintų principų pusiausvyra. Kaip yra nurodęs LAT, neteisėtas racionalaus lėšų naudojimo suabsoliutinimas konstatuotinas tokiu atveju, kai perkančioji organizacija sudaro sutartį su pirkimo laimėtoju tik dėl jo pasiūlytos mažiausios kainos[35]. Šią Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išvadą pagrindžia ir ekonomikos mokslo principas: visi nuosavybės turėjimo kaštai (angl. *total cost of ownership)*[36], kuriuo remiantis yra parodoma visa daikto tarnavimo laikotarpio sąnaudų struktūra turint omenyje, kad ne visada pigiausia prekė, paslauga ar darbas bus kokybiškas. Įprasta, kad pigūs daiktai kainuoja nuolatinių išlaidų juos taisant, keičiant ar kitaip siekiant išlaikyti objekto funkcionavimą ar veikimą. Todėl, kaip minėta, siekiamybė lėšas panaudoti racionaliai turi būti suprantama sistemingai, kartu su *tinkamumo* tikslu.

Tačiau tokį lėšų panaudojimą ne visada įmanoma užtikrinti, o viena iš priežasčių yra ta, kad daliai valstybės tarnautojų trūksta sąmoningumo ir kompetencijos įvertinti sąnaudų ir naudos santykį, apžvelgti skirtingas strategijas siekiant geriausių rezultatų ir racionalaus lėšų panaudojimo, be to, viešuosius pirkimus organizuojantys asmenys neatsako už valstybei padarytą finansinę žalą, todėl disponuoja mokesčių mokėtojų lėšomis laisviau nei asmeninėmis. Toks kritinis autoriaus požiūris susiformavo dėl nuolat pasikartojančių atvejų: antai viešųjų pirkimų tarnyba, įvertinusi bendrovės Visagino atominės elektrinės (VAE) praėjusiais metais vykdytą viešųjų ryšių paslaugų pirkimą, nustatė, kad sudarant pirkimo sutartį buvo padaryta Viešųjų pirkimų įstatymo pažeidimų, turėjusių įtakos pirkimo rezultatams, todėl sutartis su viešųjų ryšių bendrove turėtų būti nutraukta.

---

[34] PARSONS, W. *Viešoji politika. Politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001.

[35] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 17 d. nutartis c. b. *A. M., K. K. ir R. L. v. Turto valdymo ir ūkio departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos*, bylos Nr. 3K-3-508/2009.

[36] [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-18]. Prieiga per internetą: <http://www.gartner.com/it-glossary/total-cost-of-ownership-tco.>.

Nustatyta, kad perkančioji organizacija negalėjo šio pirkimo vykdyti kaip supaprastinto, nes ji nebuvo komunalinio sektoriaus, vykdanti veiklą energetikos srityje, o pirkimo vertė gerokai viršijo tarptautinio pirkimo vertės ribas, nustatytas klasikiniam sektoriui. Be to, VAE, neatlikdama naujo viešojo pirkimo procedūrų, paslaugos tiekėjui sumokėjo daugiau nei 4,3 mln. litų (su PVM), nors sutarties vertė, kaip nurodyta pirkimo sąlygose, negalėjo viršyti 1,45 mln. litų (su PVM)[37]. Taigi viešųjų pirkimų tikslas lėšas panaudoti racionaliai turi būti įgyvendinamas protingai, nesuabsoliutinant mažiausios kainos kriterijaus ir siekiant užtikrinti valstybės finansinių išteklių tikslingą naudojimą, nes disponuodama dideliais finansiniais resursais ji daro įtaką daugeliui visuomeninio, ekonominio, socialinio ir kt. gyvenimo sričių.

3. Viešųjų pirkimų principų ir tikslų santykis

Apibendrinus viešųjų pirkimų principus ir išanalizavus VPĮ įtvirtintus tikslus galima pastebėti neabejotiną šių dviejų elementų santykį. Tai yra pamatinės viešųjų pirkimų nuostatos, kuriomis grindžiama viešųjų pirkimų paskirtis ir svarba valstybės sistemoje. VPĮ 3 straipsnio 2 dalis turi būti sistemingai derinama su viešųjų pirkimų principais (3 str. 1 d.), kaip juos papildanti[38]. Pabrėžtina, jog LAT yra išaiškinęs, kad „atsižvelgiant į nurodytas perkančiosios organizacijos pareigas ir veiklos ribas, VPĮ 3 straipsnio nuostatų prasme išskirtinos dvi perkančiosios organizacijos veiksmų teisėtumo vertinimo situacijos: a) ar nepažeisti viešųjų pirkimų principai ir tikslas; b) ar nepažeistas tik viešųjų pirkimų tikslas[39]". Turint omenyje, kad viešųjų pirkimų procedūros atlikimas remiantis teisėtomis priemonėmis ir laikantis imperatyvių teisės normų dar neužtikrina VPĮ keliamų tikslų, kurie savo ruožtu, pagal pateiktą LAT praktiką, gali būti imperatyvaus pobūdžio, o jų pažeidimas lemia neigiamus padarinius perkančiajai organizacijai. Lygiai taip pat teismo pareiga yra kvalifikuoti ir principų, ne tik tikslo, pažeidimus. Tokia situacija būtų tada, kai perkančioji organizacija pripažintų mažą kainą pateikiantį pasiūlymą, bet būtų pažeisti lygiateisiškumo ir skaidrumo principai, tad racionalus lėšų panaudojimas nedaro įtakos ir nepateisina viešųjų pirkimų principų pažeidimų, t. y. šis tikslas negali būti suabsoliutinamas, paneigiant imperatyviuosius viešųjų pirkimų principus, kitus įsakmius VPĮ reikalavimus[40]. Vadinasi, mažiausia kaina, kurią perkančioji organizacija gautų laimėtoju išrinkusi atitinkamą tiekėją, *per se* nėra svarbesnė už skaidrų viešųjų pirkimų procedūrų vykdymą ir tiekėjų sąžiningo varžymosi užtikrinimą. Taip pat darbe jau minėta, kad perkančiosios organizacijos viešaisiais pirkimais siekia racionaliai panaudojant lėšas įsigyti ne tik *reikalingus*, bet ir *tinkamus* darbus, prekes ar paslaugas, t. y. skirtus tam naudojimui, kurio siekia sutartį sudarantis ūkio subjektas, numatydamas techninius reikalavimus specifikacijoje. Todėl toliau atskleidžiant principų ir tikslo santykį svarbu paminėti, kad pirkimo sąlygose perkamųjų daiktų savybės gali būti apibūdinamos tiksliais duomenimis, bet draudžiama perkančiajai organizacijai viešojo pirkimo dokumentuose nurodyti konkrečius prekių pavadinimus, ženklus, jei tai suteiktų galimybę konkurse dalyvauti tik

---

37 Viešųjų pirkimų tarnybos informacija. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <http://old.vpt.lt/rtmp8/dtd/?nid=1221469547&module=news&lan=LT>.

38 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 9 d. nutartis c. b. *AB „TEO LT" v. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija*, bylos Nr. 3K-3-499/2011.

39 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 3 d. Viešųjų pirkimų reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. AC-38-1. Teismų praktika, 2013, 38, p. 459−516.

40 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 20 d. nutartis c. b. *UAB „Dussmann Service" v. AB „Lietuvos dujos"*, bylos Nr. 3K-3-181/2012.

konkrečiam tiekėjui ar keliems tiekėjams, taip apribojant kitų galimų tiekėjų dalyvavimą, kas suponuoja nediskriminavimo principo pažeidimą ir konkurencijos mažinimą, taip pat prieštaraujantį Europos Sąjungos keliamam šalutiniui viešųjų pirkimų siekiui – skatinti veiksmingą konkurenciją plečiant pirkimų rinką[41], savo ruožtu teismas, nustatęs, kad sandoris prieštarauja imperatyviosioms teisės normoms, turi *ex officio* pripažinti sandorį niekiniu ir negaliojančiu[42] ir taikyti atitinkamus teisinius padarinius, neatsižvelgdamas į bylos dalyvių reikalavimus. Kaip minėta, tikslo privalu siekti teisėtomis priemonėmis. Antai kasacijų teismo byloje buvo tirta situacija, kai vadovaudamasi racionalaus lėšų panaudojimo tikslu perkančioji organizacija tiekėjams apribojo galimybę teikti pasiūlymus abiem pirkimo dalims[43]. Teismas šiuo atveju konstatavo, kad perkančiosios organizacijos siekis įsigyti reikalingus ir tinkamus darbus, prekes ar paslaugas racionaliai naudojant tam skirtas lėšas yra leistinas ir siektinas, bet šiam tikslui pasiekti nustatytos priemonės – ribojimas teikti pasiūlymą abiem pirkimo dalims – buvo neteisėtos, nes pažeidė ne tik viešųjų pirkimų lygiateisiškumo, bet ir proporcingumo principą, o viena iš šio principo turinio sąlygų yra ta, kad priemonės turi per daug nesuvaržyti tiekėjų (t. y. būti proporcingos) ir tinkamai užtikrinti, kad tikslas bus pasiektas. Analizuojamoje situacijoje Teismas nurodė, kad šį tikslą buvo ir yra galima pasiekti mažiau tiekėjus varžančiomis priemonėmis. Be to, pagal VPĮ 24 straipsnio 8 dalį ir skaidrumo principą, pirkimo dokumentai turi būti aiškūs, tikslūs ir nedviprasmiški. Tai leistų tiekėjams vienodai juos aiškinti, o perkančiajai organizacijai – patikrinti, ar tiekėjų pasiūlymai juos atitinka[44]. Žinoma, sąlygų aiškumas užtikrina ne tik tinkamą tiekėjų supratimą, bet ir pačios perkančiosios organizacijos galimybę įvertinti tiekėjų pasiūlymus, kas glaudžiai susiję su anksčiau darbe aptartu perkančiųjų organizacijų siekiu įsigyti tai, ko joms iš tiesų reikia. Todėl kiekvienu atveju reikia vertinti viešųjų pirkimų principų ir tikslo – racionalaus skirtų lėšų naudojimo – pusiausvyrą, atsižvelgiant į tai, ar nėra suvaržoma tiekėjų konkurencija. Konstatavęs imperatyviųjų teisės nuostatų pažeidimus, teismas gali spręsti dėl viešųjų pirkimų tikslo netinkamo siekimo ar nepasiekimo. Taigi perkančioji organizacija, vykdydama pirkimus, privalo vadovautis minėtais viešųjų pirkimų principais, t. y. pirkimų dalyviams sudaryti lygias sąlygas dalyvauti konkurse, netaikyti jiems dvigubų standartų ir užtikrinti įvykusio pirkimo viešumą, išlaikyti pirkimo objekto ir pirkimo sąlygų proporcingumą.

Išvados

1. Viešųjų pirkimų principai yra pagrindinės viešųjų pirkimų nuostatos. Be viešųjų pirkimų principų aiškinimo ir jų imperatyvaus pobūdžio negali būti įgyvendinami viešojo pirkimo tikslai ir paskirtis.
2. Viešųjų pirkimų principai skiriasi nuo bendrųjų principų universalaus pobūdžio, nes yra savarankiškas viešųjų pirkimų teisės šaltinis, taikomas tiesiogiai viso pirkimo proceso metu, tam tikrais atvejais – net ir jam pasibaigus.

---

[41] SOLOVEIČIKAS, D. Viešųjų pirkimų teisės tikslai ir jų įgyvendinimas. *Teisė*, T. 91. Vilniaus universitetas, 2014, p. 3.

[42] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.78 straipsnio 5 dalis. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262; Nr. 77-0; Nr. 80-0; Nr. 82-0, i. k. 1001010ISTAIII-1864.

[43] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 24 d. nutartis c. b. *UAB „Specialus autotransportas“ v. Klaipėdos miesto savivaldybės administracija*, bylos Nr. 3K-3-249/2011.

[44] ETT byla C-496/99, 2004 m. balandžio 29 d. Sprendimas *Komisija v. CAS Succhi di Frutta*, Rink. 2004, p. I-3801.

3. Viešųjų pirkimų principai aiškinami juos plečiant; pastebėtina, kad Lietuvos nacionalinių teismų ir Europos Teisingumo Teismo praktika šioje srityje vienoda.
4. VPĮ numato du viešųjų pirkimų tikslus: pirma, galimybę perkančiajai organizacijai sudaryti tokią viešojo pirkimo sutartį, kuria būtų įgyjamas būtent jai reikalingas ir tinkamas viešojo pirkimo objektas (prekės, paslaugos arba atitinkami darbai), antra, lėšos turi būti naudojamos racionaliai.
5. Aiškinant VPĮ yra pabrėžiama *reikalingų* ir *tinkamų* prekių, darbo ar paslaugų svarba bei siekis įmanomai didinti viešųjų pirkimų teikiamą naudą.
6. Racionalų lėšų panaudojimą užtikrina anksčiau minėtų *reikalingumo* ir *tinkamumo* tikslų bei juos užtikrinančių priemonių skaidrus ir efektyvus taikymas, kitaip tariant, siekiant protingai leisti lėšas viešųjų pirkimų būdu įsigyjant prekes, paslaugas ar darbus yra būtina atskirti, kas yra reikalinga ir tinkama tam naudojimui, kurio siekia sutartį sudarantis ūkio subjektas.
7. Tarp VPĮ tikslus ir principus reglamentuojančių nuostatų išskirtinos dvi perkančiosios organizacijos veiksmų teisėtumo vertinimo situacijos: a) ar nepažeisti viešųjų pirkimų principai ir tikslas; b) ar nepažeistas viešųjų pirkimų tikslas.
8. Kiekvienu viešųjų pirkimų atveju reikia vertinti principų ir tikslo – racionalaus skirtų lėšų panaudojimo – pusiausvyrą, atsižvelgiant į tai, ar nėra suvaržoma tiekėjų konkurencija.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:
1. Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 84-2000; 2002, Nr. 118-5296; 2003, Nr. 57-2529, Nr. 123-5579; 2004, Nr. 7-130, Nr. 96-3520, Nr. 116-4321.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262, Nr. 77-0, Nr. 80-0, Nr. 82-0, i. k. 1001010ISTAIII-1864.

Specialioji literatūra:
3. SOLOVEIČIKAS, D. Viešųjų pirkimų principai: jų taikymas remiantis Europos Teisingumo Teismo ir Lietuvos teismų praktika. *Justitia*, 2008 / 3.
4. SOLOVEIČIKAS, D. Europos Teisingumo Teismo praktikos konvergencija nustatant laisvo prekių, paslaugų ir žmonių judėjimo sąlygas. *Justitia*, 2003.
5. RAIPA, A. *Viešasis administravimas*. Kaunas: Technologija, 1999.
6. KHI, V. THAI. *International Handbook of Public Procurement*. Public administration and public policy / 149. CRC Press,2009.
7. SOLOVEIČIKAS, D. Viešųjų pirkimų teisės tikslai ir jų įgyvendinimas. *Teisė*, T. 91. Vilniaus universitetas, 2014.
8. MISHAN, E. J.; Euston Quah. *Cost-Benefit Analysis*. Fifth edition. Routledge Taylor & Francis group, 2007.
9. PARSONS, W. *Viešoji politika*. *Politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001.

Teismų praktika:
1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 24 d. nutartis c. b. *UAB „Specialus autotransportas“ v. Klaipėdos miesto savivaldybės administracija*, bylos Nr. 3K-3-249/2011.

2. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 19 d. nutartis c. b. *UAB „Ernst & Young Baltic“ v. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Aplinkos projektų valdymo agentūra*, bylos Nr. 2A-150/2006.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 17 d. nutartis c. b. *A. M., K. K. ir R. L. v. Turto valdymo ir ūkio departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos*, bylos Nr. 3K-3-508/2009.
4. ETT byla C-231/03, 2005 m. liepos 21 d. sprendimas *Coname*, Rink. 2005, I-7287.
5. ETT byla C-55/94, *Gebhard v. Consiglio dell'Ordine degli Avvocati e Procuratori di Milano*, Rink. 1995, p. I-4165.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 8 d. nutartis, priimta c. b. *UAB „G4S Lietuva“ v. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos*, bylos Nr. 3K-3-94/2013.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-583/2008.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 29 d. Viešųjų pirkimų reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. A-3.
9. ETT byla C-174/03 *Impresa Portuale di Cagliari Srl v. Tirrenia di Navigazione SpA*, 2006.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato apžvalga Nr. 31.
11. Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. birželio 14 d. nutartis c. b. Nr. 2A-1896/2013.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 9 d. nutartis c. b. *AB „TEO LT“ v. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija*, bylos Nr. 3K-3-499/2011.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 3 d. Viešųjų pirkimų reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. AC-38-1. Teismų praktika. 2013.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 20 d. nutartis c. b. *UAB „Dussmann Service“ v. AB „Lietuvos dujos“*, bylos Nr. 3K-3-181/2012.
15. ETT byla C-496/*99* 2004 m. balandžio 29 d. sprendimas *Komisija v. CAS Succhi di Frutta*, Rink. 2004, p. I-3801.

Kiti šaltiniai:

1. Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų sistemos tobulinimo ir plėtros strategija [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-10]. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc08/VPI-strategija.doc.>.
2. Transparency International "The Anti-Corruption Plain Language Guide" [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-12]. Prieiga per internetą: <https://www.ciaonet.org/attachments/16239/uploads.>.
3. Europos Sąjungos sutarties ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija Nr. 2012/C 326/01 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-12]. Prieiga per internetą: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/LT/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2012.326.01.0001.01.LIT&toc=OJ:C:2012:326:TOC>.
4. Tiesioginė komunikacija su Lietuvos banko valdybos pirmininko pavaduotoju, socialinių mokslų daktaru Raimondu Kuodžiu [kalbėta 2016-03-18].
5. Viešųjų pirkimų tarnybos informacija [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <http://old.vpt.lt/rtmp8/dtd/?nid=1221469547&module=news&lan=LT.>.
6. „Total cost of ownership“ [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-18]. Prieiga per internetą: <http://www.gartner.com/it- glossary/total-cost-of-ownership-tco.>.

PUBLIC PROCUREMENT PRINCIPLES, OBJECTIVES AND THEIR RELATION

Summary

Public procurement principles are fundamental provisions, without their imperative nature objectives of procurement procedure can‘t be achieved. Procurement principles stand out from the general nature of universal principles, because it is an independent law source in public procurement relations, which is applied directly to the entire purchase process, in some cases even beyond.

Public procurement law of Lithuania distinguishes two objectives: first, possibility of purchasing authority to draw up such a public contract in which authority could acquie precisely necessary and appropriate object (goods, services or work) and, second, the funds must be used rationally.

Analysis of public procurement principles and goals shows what significant relation they have between each other. Supreme Court of Lithuania while interpreting objectives and principles of the regulation distinguishes two steps of purchasing authority for assessing the legality of the situation: a) if public procurement principles and objectives are violated; b) if only public procurement goal is violated.

In each public procurement case, it is necessary to evaluate the balance between principles and goals to asure rational use of funds, that competition between suppliers wouldn’t be restricted.

TEISĖ Į TEISMĄ KAIP ŪKINĖS VEIKLOS LAISVĖS ĮGYVENDINIMO GARANTIJA

Giedrė Čitavičiūtė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-io kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas giedre.citaviciute@tf.stud.vu.lt
Mokslinio darbo vadovė dr. Agnė Juškevičiūtė-Vilienė

Šiame straipsnyje analizuojama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) jurisprudencijoje ir mokslininkų straipsniuose pateikiama ūkinės veiklos laisvės sąvoka bei jos įgyvendinimo problematika. Taip pat nagrinėjamos asmens teisės į teismą kaip kitų žmogaus teisių (inter alia *ūkinės veiklos laisvės) garantijos, reikšmė šių teisių realiam veikimui. Aptariami tam tikri praktiniai probleminiai aspektai, kuriuos iš esmės nulemia teorinių tyrimų šia tema trūkumas arba jų neišsamumas.*

This article analyzes the concept of freedom of economic activity in the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania (forward – the Constitutional Court), scientific articles on the topic, its implementation and problems in practice. It also analyzes a person's right to justice as a guarantee of other human rights (inter alia the freedom of economic activity) and the value of those rights to the real performance. We discuss certain practical aspects of the problem, which are mainly influenced by the lack of theoretical research or detail on this topic.

Įvadas

Ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva yra esminis rinkos ekonomikos elementas. Kiekviena šiuolaikinė demokratinė valstybė turi stengtis visomis išgalėmis remti privataus asmens iniciatyvą ūkio ir ekonomikos srityje. Ūkinės veiklos laisvė nėra absoliuti žmogaus teisė, ji yra ribojama, ir įstatymų leidėjas dažnai susiduria su problema, – ar jo nustatomi veiklos suvaržymai yra proporcingi, būtini, neprieštarauja konstituciniams lygiateisiškumo ir nediskriminavimo principams. Šios veiklos ribojimai turi įtakos labai plačiam subjektų ratui, dėl to svarbu visų pirma teoriniu lygmeniu nustatyti šios teisės ribojimo galimybes, bei, antra, teorines žinias tinkamai taikyti praktikoje. Tinkamam ūkinės veiklos laisvės įgyvendinimui būtina garantuoti prieinamą šios teisės gynybą teisme. Teisė į teismą dažnai įvardijama kaip absoliuti žmogaus teisė, tačiau Lietuvoje teisinis reguliavimas visgi numato tam tikras išimtis, kai ši teisė yra ribojama būtent ūkinės veiklos laisvės kontekste. Tokių išimčių pagrįstumas ir tikslingumas bus analizuojamas darbe, nes teisminės gynybos prieinamumo principas yra neatsiejamas žmogaus teisių instituto ir demokratinės valstybės elementas.

Atliekamo tyrimo tikslas yra aptarti ūkinės veiklos laisvės ir teisės į teismą tarpusavio sąveiką ir problemas, kurios iškyla įgyvendinant šias teises. Darbo objektas – ūkinės veiklos laisvės ir teisės į teismą sąvoka Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, šių teisių įgyvendinimo galimybės ir ribos pagal Lietuvoje veikiantį teisinį reguliavimą.

Straipsnyje tema nagrinėjama remiantis sisteminės analizės, lyginamuoju, lingvistiniu, teleologiniu bei loginiu metodais, kurie, siekiant kokybiško ir informatyvaus darbo, yra taikomi kompleksiškai. Daugiausia remiamasi ir analizuojama Konstitucinio Teismo jurisprudencija bei J. Bieliauskaitės, T. Birmontienės, A. Juškevičiūtės-Vilienės, G. Lastauskienės, E. Kūrio moksliniai straipsniai.

Pasirinktos temos aktualumas itin išryškėja, kai ūkio sektoriuje netikėtai įvyksta didelės apimties neigiami reiškiniai ir atsiranda būtinybė riboti ūkinės veiklos laisvę labiau negu įprasta. Viešoji valdžia kritiniais momentais skubiai turi priimti labai daug itin reikšmingų sprendimų teisės, finansų ir ūkio srityse, todėl kartais neišvengiama teisėkūros klaidų ir ūkinė veiklos laisvė yra suvaržoma labiau nei iš tiesų reikia viešajam interesui užtikrinti. Užsitęsęs AB „Snoras“ bankroto procesas yra vienas iš tokių reiškinių, kurie rodo, kad įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžia nevisiškai tinkamai taikė turimas teisines priemones šiai problemai spręsti. Nepaisant to, kad klausimas dėl tam tikrų ūkinės veiklos reguliavimo aspektų bankroto procese buvo nagrinėjamas Konstituciniame Teisme, akivaizdu, kad tinkamas ir veiksmingas sprendimas visgi nebuvo surastas.

1. Ūkinės veiklos laisvė Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnio pirmoje dalyje yra nustatyta: „Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva.“[1] Ši Konstitucijos nuostata, užtikrinanti asmens nuosavybės teisę ir ūkinės veiklos laisvę, yra neatsiejama šiuolaikinės demokratinės valstybės koncepcijos dalis. Rinkos ekonomika negalėtų egzistuoti be asmeninio suinteresuotumo, kuriam atsirasti yra būtina garantija, kad žmogus yra laisvas valdyti, naudoti bei disponuoti savo turtu. Valstybė negali nepalaikyti tokio asmeninės naudos siekimo, kuris kartu skatina ekonomikos plėtrą, socialinę pažangą bei užtikrina žmonių gerovę. Dėl to 1992 m. rengiant modernios politinės sistemos konstitucinius pamatus į pagrindinį šalies įstatymą įtraukta nuosavybės teisė ir ūkinės veiklos laisvė tapo sparčios demokratijos raidos prielaidomis. Suprantama, vien išvardytos Konstitucijoje teisės savaime netampa realiai veikiančiomis, todėl būtina nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad kiekvienas asmuo galėtų ne tik šiomis teisėmis naudotis, bet ir numatytų efektyvų bei prieinamą pažeistų teisių gynybos procedūrą.

Ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva yra neatskiriama nuo prigimtinės žmogaus laisvės bei teisės turėti nuosavybę. Konstitucinis Teismas aiškindamas ūkinės veiklos laisvės principo turinį konstatavo, kad ši teisė yra kompleksinis tam tikrų žmogaus teisių junginys:

1. teisės laisvai pasirinkti užsiėmimą;
2. ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumo;
3. sutarčių laisvės principo;
4. sąžiningos konkurencijos teisės[2].

Reikia pabrėžti, kad ūkinės veiklos laisvė turėtų būti suprantama kaip visuma galimybių, kurios negali sudaryti baigtinio sąrašo. Tačiau išvardytos teisės yra esminės ūkinės veiklos laisvės sudedamosios dalys, kuriomis remiantis aiškinamas ir suvokiamas šios laisvės turinys.

---

[1] Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

[2] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

Teisė laisvai pasirinkti užsiėmimą ir gyvenamąją vietą yra bendrojo pobūdžio norma, kurią lemia visuotinai pripažinta žmogaus laisvių koncepcija. Šią teisę reikėtų aiškinti ne kaip beribę galimybę asmeniui pasirinkti bet kokį jo norimą darbą ar užsiėmimą, bet kaip draudimą viešajai valdžiai nustatyti bet kokius norminius ribojimus, kurie tiesiogiai šią laisvę varžytų. Taip yra todėl, kad šios teisės įgyvendinimas yra glaudžiai susijęs su kiekvieno asmens gebėjimais ir galimybėmis atlikti tam tikras užduotis. Galimybę laisvai pasirinkti užsiėmimą pirmiausia riboja natūralūs reikalavimai: tam tikro išsilavinimo turėjimas (gydytojams), moralinės ir kitos savybės (mokytojams, teisėjams), specialios teisės įgijimas (vairuotojams) ir pan. Galimybė laisvai pasirinkti verslą taip pat yra ribota, pvz., pradinio kapitalo turėjimu[3]. Dėl to laisvė pasirinkti užsiėmimą turėtų būti suprantama kaip asmens teisė laisvai pasirinkti darbą ar verslą įvertinus savo asmeninius gebėjimus, išsilavinimą ir galimybes.

Ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumas yra diskriminacijos leidžiant teisės aktus, reglamentuojančius ūkio subjektų veiklą, juos taikant bei vykdant teisingumą draudimas. Kita vertus, ši nuostata nedraudžia nustatyti skirtingo teisinio reguliavimo, jeigu tai yra pateisinama nešališkais kriterijais arba visuomenės poreikiais. Ūkio subjektai neturėtų būti traktuojami skirtingai, kai tarp jų nėra tokio pobūdžio ar tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas[4].

Sutarties laisvės principas reiškia, kad ūkio subjektai patys sprendžia, ar jiems sudaryti sutartį, ar ne, su kuo ją sudaryti, taip pat sutarties šalys yra laisvos susitarti dėl sutarties formos ir sąlygų turinio, išskyrus atvejus, kai tam tikras sutarties sąlygas nustato imperatyvios įstatymo normos arba tam tikrų sąlygų reikalauja gera moralė, viešoji tvarka ar teisės principai[5].

Sąžiningos konkurencijos laisvė suprantama kaip ūkio subjektų teisė varžytis lygiais teisiniais pagrindais, tokiu būdu ribojant vienas kito galimybes vyrauti rinkoje, ją monopolizuoti[6]. Konkurencija – tai varžybos, kuriose kiekvienas ūkio subjektas siekia dominuoti ir užimti kuo didesnę rinkos dalį, parduodamas kuo geresnę prekę už kuo mažesnę kainą. Valstybė privalo stebėti šias varžybas ir nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris nediskriminuotų ir neteiktų privilegijų pavieniams ūkio subjektams, užtikrintų vartotojo interesų apsaugą, neleistų monopolizuoti rinkos, sudaryti kartelinius susitarimus ar bet kokiu kitu būdu piktnaudžiauti savo padėtimi rinkoje iškreipiant sąžiningos konkurencijos santykius.

Iš pateiktų sąvokų akivaizdu, kad ūkinės veiklos laisvė nepatenka į absoliučių žmogaus teisių kategoriją – visos jos sudedamosios dalys gali būti ir yra ribojamos siekiant palaikyti įvairių interesų pusiausvyrą. Šiuo klausimu aktuali Konstitucinio Teismo suformuluota bendroji žmogaus teisių ribojimo doktrina, kuri numato, kad bet kuri teisė gali būti ribojama tik įstatymu; tik

---

[3] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. kovo 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 11 d. nutarimu Nr. 1123 „Dėl žyminio mokesčio tarifų bei žyminio mokesčio mokėjimo ir grąžinimo tvarkos patvirtinimo“ patvirtintų žyminio mokesčio tarifų 5, 6, 7, 8, 16, 17, 19, 27.4–27.9, 29, 34 ir 36 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat Lietuvos Respublikos žyminio mokesčio įstatymo 6 straipsniui ir Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 6 straipsniui“.

[4] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 3 dalies (2007 m. sausio 18 d. redakcija) 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

[5] MIKELĖNAS, V., *et al. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 194.

[6] KŪRIS, E. Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras). *Jurisprudencija*, 2005, t. 64(56); 56–73, p. 63.

tada, kai yra būtina apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves, Konstitucijoje įtvirtintas vertybes bei konstituciškai svarbius tikslus; laikantis proporcingumo principo ir neiškreipiant ribojamų teisių prigimties ir esmės[7].

Be bendrųjų žmogaus teisių ribojimui keliamų sąlygų, ūkinės veiklos laisvės suvaržymai turi porą specialiųjų bruožų.

Visų pirma ūkinės laisvės ribojimai yra pagrindžiami Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje numatytu reikalavimu ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Tautos gerovę plačiąja prasme būtų galima suvokti kaip žmogaus teisių įgyvendinimo prielaidą apskritai, nes tik turėdamas teisę į gerovę žmogus gali susikurti trokštamą gyvenimo kokybės lygį. Žmogaus teisių realiam veikimui yra būtinas bent minimalus gerovės lygis. Dėl to valstybės sukurtas teisinis reguliavimas turėtų būti orientuojamas ne į pavienių materialinių gėrybių suteikimą, tačiau į apsaugą tų žmogaus teisių, kurios atveria galimybes realizuoti savo gero gyvenimo sampratą[8]. Konstitucinis Teismas kiek siauriau aiškina šią sąvoką ir pažymi, kad tautos gerovę paprastai atspindi materialinių gėrybių vartojimas, tačiau apie ją galima spręsti ir pagal tautos socialinę raidą bei žmogaus saviraiškos galimybes[9]. Bendrąja tautos gerove pateisinami įvairūs valstybės nustatomi draudimai, ribojimai, mokesčiai ar kitoks viešosios valdžios kišimasis į privačių ūkio subjektų veiklą. Tačiau nors Konstitucinis Teismas bendrosios tautos gerovės sąvoką gana dažnai vartoja kitoms kategorijoms aiškinti, docentės G. Lastauskienės teigimu, jai vis dar trūksta apibrėžtumo[10].

Antra, ypatingas ūkinės veiklos laisvės ribojimo bruožas yra tas, kad šios teisės suvaržymai tam tikrais atvejais galimi ne tik įstatymu, tačiau ir vykdomosios valdžios sprendimais bei savivaldybių tarybų priimtais teisės aktais. Tokį išimtinį teisinį reguliavimą lemia ūkinės veiklos

---

[7] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 41 straipsnio 2 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ ir kt. Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriose yra ribojama ūkinės veiklos laisvė paminint šias 4 ūkinės veiklos ribojimo sąlygas: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymo 5 straipsnio 2 dalies (2000 m. spalio 10 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. birželio 19 d. nutarimu Nr. 743 „Dėl gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo, laikymo ir tiekimo licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų gamtinių dujų perdavimo, paskirstymo, laikymo ir tiekimo licencijavimo taisyklių 10 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, šių taisyklių 37 punkto (2002 m. gruodžio 23 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos energetikos įstatymo 15 straipsnio 1 daliai, Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymo 14 straipsnio 1 daliai, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.2 straipsnio 2 daliai, 1.3 straipsnio 3 daliai, 2.80 straipsniui, Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 4 straipsniui“; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos bankų įstatymo, Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo, Lietuvos Respublikos finansinio tvarumo įstatymo, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso kai kurių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

[8] BIELIAUSKAITĖ, J. *Valstybės vaidmens užtikrinant žmogaus teises teoriniai aspektai. Iš:* Asmens teisių gynimas: problemos ir sprendimai. Armanas Abramavičius, *et al.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014, p. 19.

[9] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

[10] LASTAUSKIENĖ, G. Ūkinės veiklos laisvė ir krizė: Lietuvos viešosios valdžios veiksmų įvertinimas. *Teisė*, 2015, Nr. 94, p. 118.

dinamiškumas ir įvairiapusiškumas. Bendrojo teisinio reguliavimo išimčių nustatymas yra konstituciškai pateisinamas, jeigu yra siekiama užtikrinti konstituciškai pagrįstą visuotinai reikšmingą interesą. Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas Azartinių lošimų įstatymo nuostatų atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai, 2011 m. birželio 21 d. konstatavo, kad įstatymų leidėjui priklauso prerogatyva nustatyti azartinių lošimų organizavimo veiklos apribojimus, draudimus ar iš viso uždrausti lošimus tam tikrose vietose. Taip pat įstatymuose numatytais pagrindais suteikti teisę savivaldybių taryboms priimti konkretų sprendimą dėl leidimo organizuoti azartinius lošimus jų teritorijoje. Toks ūkinės veiklos reguliavimo diferencijavimas yra būtinas dėl šios ūkinės veiklos specifikos – nustatyta, kad azartiniai lošimai gali sukelti neigiamų padarinių žmonių sveikatai, viešajai tvarkai ir visuomenės narių saugumui bei kitoms teisės saugomoms vertybėms. Azartinių lošimų organizavimo ribojimai, kuriais siekiama apsaugoti žmonių sveikatą, yra traktuotini kaip skirti bendrajai tautos gerovei užtikrinti. Dėl to azartinių lošimų organizavimo ribojimas ne tik įstatymu, bet ir savivaldybių tarybų priimtais teisės aktais nelaikytinas pažeidžiančiu Konstituciją. Be abejo, atitinkami savivaldybių tarybų sprendimai turi būti aiškiai pagrįsti ir racionaliai motyvuoti, taip pat atitikti kitus iš Konstitucijos kylančius reikalavimus[11].

2013 m. balandžio 2 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad valstybė gali, o tam tikrais atvejais ir turi keisti (plėsti, siaurinti ar kitaip koreguoti) ūkinės veiklos reguliavimą. Nei įstatymų leidžiamoji, nei vykdomoji valdžia, turinčios atitinkamus įgaliojimus ūkinės veiklos reguliavimo srityje, negali nuo šios konstitucinės priedermės nusišalinti. Iš to išeina, kad ūkinės veiklos reguliavimo srityje tiek įstatymų leidėjas, tiek ir vyriausybė yra saistomi bendrosios tautos gerovės kriterijaus. Pavyzdžiui, privatizuojant nacionalinį turtą didžiausius įgaliojimus turėjo Vyriausybė, nors privatizavimo proceso priežiūrai buvo įkurtos specialios institucijos – privatizavimo komisijos. Šios komisijos neturėjo galių sustabdyti Vyriausybės sprendimų perleisti valstybės turtą konkretiems subjektams, o Vyriausybė komisijos sprendimus lengvai „įveikdavo“ savo nutarimais[12]. Taigi teisinis reguliavimas buvo toks, kad realiai ūkinę privatizavimo veiklą kontroliavo ne įstatymų leidėjo įgaliotos specialiosios institucijos, o Vyriausybė, dėl to spręsdama valstybinio turto privatizavimo klausimus ji negalėjo nepaisyti konstitucinių atsakingo valdymo reikalavimų ir priimti sprendimus neatsižvelgdama į visuomenės interesus ir tautos gerovę[13]. Apibendrinant galima teigti, kad konkrečiais atvejais ūkinės veiklos ribojimai gali būti nustatomi ir vykdomosios valdžios ar savivaldybių tarybų sprendimais, bet jie privalo būti motyvuoti ir tinkamai įvertintas tokių sprendimų poveikis šalies ūkiui bei finansams[14].

Lietuvos teisinis reguliavimas nediferencijuoja ūkinės veiklos ribojimų pagal subjekto, užsiimančio ūkine veikla, savybes, t. y. viešieji ir privatūs juridiniai asmenys ūkinės veiklos laisve

---

[11] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos azartinių lošimų įstatymo 10 straipsnio (2003 m. lapkričio 25 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. birželio 27 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

[12] OBRAZCOVAS, V. Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo problemos ir jų sprendimai Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-17]. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB0001:J.04~2004~1367184750509/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

[13] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. liepos 16 d. nutarimo Nr. 903 „Dėl pritarimo susitarimui dėl valstybei nuosavybės teise priklausančių akcinės bendrovės „Alita“ akcijų pirkimo–pardavimo sutarties pakeitimo projekto“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymo 16 straipsnio (2001 m. gruodžio 17 d. redakcija) 1 daliai (1997 m. lapkričio 4 d. redakcija)“.

[14] *Ibid*.

naudojasi lygiais pagrindais[15]. Nustatant tam tikrus reikalavimus daugiausia atsižvelgiama į pačios ūkinės veiklos pobūdį. Toks ūkinės veiklos reguliavimas šiek tiek iškreipia lygiateisiškumo ir sąžiningos konkurencijos principą, antra vertus, saugo ir gina viešąjį interesą, todėl yra objektyviai pateisinama. Viešiesiems juridiniams asmenims suteikta ūkinės veiklos laisvė sudaro sąlygas ja piktnaudžiauti, nes jie vienu metu yra rinkos reguliatoriai, o kitu – lygiaverčiai rinkos dalyviai kartu su privačiais ūkio subjektais[16]. Tuo tarpu Lenkijoje ūkinės veiklos laisve gali naudotis tik asmenys ir neviešos įstaigos, kurios naudojasi žmogui ir piliečiui priklausančiomis teisėmis ir laisvėmis. Toks aiškinimas grindžiamas sistemine Lenkijos Konstitucijos analize, kad socialinis rinkos ūkis yra grindžiamas ūkinės veiklos laisve ir privačia nuosavybe[17] (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnyje yra labai panaši nuostata – šalies ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva). Vadinasi, laisvė gali būti garantuojama tik tokiai ūkinei veiklai, kurios materialinis pagrindas yra privati nuosavybė, o veikla, kurią vykdo valstybės ir kitos viešosios įstaigos, naudojančios viešąjį turtą, šiai kategorijai nėra priskiriamos. Toks aiškinimas atitiktų viešųjų juridinių asmenų pirminę paskirtį, t. y. ne pelno siekimą, o socialinių funkcijų, skirtų bendrajai tautos gerovei užtikrinti, vykdymą. Lietuvoje, nepaisant konstitucinių sąvokų panašumų, reguliavimas nėra diferencijuojamas, nors, A. Juškevičiūtės-Vilienės teigimu, subsidiarumo principo, kuriuo vadovaudamiesi viešieji juridiniai asmenys galėtų tapti ūkinės veiklos laisvės subjektu tik tada, kai privatūs ūkio subjektai nevykdo tam tikros ūkinės veiklos, taikymas skatintų privačią iniciatyvą ir atspindėtų valstybės socialinę orientaciją ūkinės veiklos santykių srityje[18].

2. Teisė į gynybą teisme

Asmens teisė į teismą yra tiesiogiai įtvirtinta Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje, kuri numato teisę asmeniui, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, kreiptis į teismą[19]. Ši nuostata yra ypač svarbi kalbant apie žmogaus teisių įgyvendinimą, nes vien išvardijamos teisės atlieka deklaratyviąją funkciją, o reali naudojimosi jomis galimybė atsiranda tik kai yra užtikrinama šių teisių gynyba. Požiūris, kad tarp žmogaus teisės ir teisės ją ginti yra nedalomas ryšys, susiformavo jau senovės Romoje. Romėnų teisininkai buvo įsitikinę, kad apie teisę galima kalbėti tik jeigu jos gynyba yra užtikrinta ieškiniu[20]. Šiandien šis požiūris suvokiamas kiek kitaip: subjektinė žmogaus teisė ir jos pažeidimas egzistuoja patys savaime, nepriklausomai nuo to, ar yra pareikštas ieškinys teisme. Tačiau *ubi ius*, *ibi remedium* principas išliko ir buvo įtvirtintas tarptautiniuose teisės aktuose[21], pagrindiniuose šalių įstatymuose, ir tapo neatsiejamu šiuolaikinės demokratinės visuomenės elementu.

---

15 BIRMONTIENĖ, T. Ūkinės veiklos laisvės konstitucinė doktrina. *Iš*: Konstituciniai ekonominės laisvės pagrindai ir kitos konstitucinės jurisprudencijos problemos: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo teisėjų XIV konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2010, 10–53, p. 19.

16 JUŠKEVIČIŪTĖ-VILIENĖ, A. Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos ūkinės veiklos laisvės konstitucinių pagrindų lyginamieji aspektai. *Teisė*, 2015, t. 96, p.170.

17 BIRMONTIENĖ, T. Ūkinės veiklos laisvės konstitucinė doktrina. <…>, p. 61.

18 JUŠKEVIČIŪTĖ-VILIENĖ, A. Lietuvos, Lenkijos <…>, p. 180.

19 Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

20 NEKROŠIUS, I.; NEKROŠIUS, V.; VĖLYVIS, S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 1999, p. 33.

21 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 6 ir 13 straipsniai; 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 10 straipsnis; 1996 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 2 straipsnio 3 dalis.

Konstitucinis Teismas, atsižvelgdamas į ypatingą teisės į teismą reikšmę kitų žmogaus teisių įgyvendinimui, ne kartą konstatavo, kad teisė į teismą yra absoliuti, jos negalima riboti ar paneigti[22]. Pažeistų teisių gynyba teisme negali priklausyti nuo to, ar tos teisės yra įtvirtintos įstatyme arba poįstatyminiame akte, ar ne. Konstitucinis Teismas 2006 m. rugpjūčio 8 d. nutarime konstatavo, kad žmogaus teisės turi būti ginamos net tada, kai yra teisės spraga. Šios teisės absoliutumą rodo ir tai, kad asmuo gali kreiptis ne tik dėl privačių asmenų, bet ir dėl valdžios institucijų ar jų pareigūnų atliktų neteisėtų veiksmų[23]. Įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ir laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme.

Teisė į teismą negali būti dirbtinai sunkinama ar suvaržyta, bet protingi ribojimai nelaikomi šio principo pažeidimu. Pavyzdžiui, privalomos išankstinės ikiteisminės ginčų sprendimo tvarkos nustatymas yra racionalus, ekonomiškas ir greitas būdas asmeniui apginti savo teises. Tokios tvarkos numatymas pirmiausia yra orientuotas ne į teismų darbo palengvinimą, o į paprastesnį ir prieinamesnį pažeistų asmens teisių gynimo būdą kiekvienam asmeniui[24]. Dėl to labai svarbu, kad numatyta privaloma išankstinio neteisminio ginčo sprendimo tvarka nebūtų per daug biurokratiška ir sudėtinga, taip pat kad asmuo, įgyvendinęs šį reikalavimą, galėtų skųsti priimtą sprendimą teismui. Konstitucinis Teismas yra taip pat ne kartą konstatavęs, jog asmens teisė į teismą negali būti aiškinama kaip reiškianti, kad įstatymų leidėjas esą negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo, siekiantis apginti, jo manymu, pažeistas teises ar laisves, į teismą galėtų kreiptis tik laikydamasis įstatymo nustatytos tvarkos[25]. Priešingai, tam, kad būtų įgyvendintas teisingumas ir teismo procesas vyktų tinkamai, įstatymų leidėjas ne tik gali, bet ir privalo nustatyti teisės kreiptis į teismą tvarką, terminus, įgyvendinimo būdus. Tinkamas teismo procesas yra būtina teisingo bylos išsprendimo sąlyga[26].

---

[22] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198^1 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 29 straipsnio pakeitimo įstatymas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“; ir kt.

[23] BIRMONTIENĖ, T., *et al. Lietuvos konstitucinė teisė*. Mykolo Romerio universiteto vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 396.

[24] Pavyzdžiui, darbo ginčų komisija darbuotojo prašymą turi išnagrinėti ne vėliau kaip per vieną mėnesį nuo gavimo dienos (Lietuvos Respublikos darbo kodekso 289 str. 4 d.), o civilinės bylos nagrinėjimas pirmąja instancija pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles apylinkių teismuose vidutiniškai užtrunka 100 dienų, apygardos teismuose − 253 dienas. Atsižvelgiant į socialinę darbo teisinių santykių reikšmę žmogaus gyvenime, toks teisinis reguliavimas labiausiai atitinka darbuotojų interesus.Teismų veiklos apžvalga 2014 m. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-18]. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2015/03/2014_teismu_veiklos_apzvalga_.pdf>.

[25] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos bankų įstatymo, Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo, Lietuvos Respublikos finansinio tvarumo įstatymo, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso kai kurių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

[26] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 256 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

Vien pasyvaus valdžios institucijų dalyvavimo užtikrinant realų teisminės gynybos prieinamumą neužtenka (pvz., draudimų kreiptis į teismą nenustatymas teisės aktuose). Kiekviena šiuolaikinė demokratinė valstybė privalo padėti savo teises įgyvendinti tiems piliečiams, kuriems ta pagalba yra objektyviai reikalinga. Dažnai pasinaudoti galimybe ginti savo galbūt pažeistas teises teisme tampa sudėtinga arba beveik neįmanoma dėl sunkios asmens finansinės padėties. Valstybė, įgyvendindama savo pareigą garantuoti asmenims teisę kreiptis į teismą, turi teisinį reguliavimą organizuoti taip, kad ši teisė netaptų tik tam tikro visuomenės sluoksnio teise. Viena iš valstybės priemonių, kuri daro teisminę gynybą prieinamesnę, yra nemokamos arba iš dalies nemokamos teisinės pagalbos teikimas asmenims, kurių turto ir pajamų lygis atitinka numatytus kriterijus. Teisingumo ministerijos pateiktoje 2014 m. ataskaitoje nurodyta, kad iš gautų 18 413 prašymų suteikti teisinę pagalbą buvo patenkinti 16 765, t. y. 91,5 proc. atvejų buvo priimtas sprendimas suteikti antrinę teisinę pagalbą. 2014 m. iš viso antrine teisine pagalba pasinaudojo 47 644 asmenys, per metus teisinei pagalbai iš valstybės biudžeto skirta 18 438 000 Lt[27]. Pateikti duomenys rodo, kad valstybės garantuojama nemokama arba iš dalies nemokama teisinė pagalba nėra vien deklaratyvi fikcija, o realiai veikianti ir dažnai taikoma priemonė. Kita priemonė, kurią taiko valstybė siekdama užtikrinti prieinamą žmogaus teisių gynybą teisme, − žyminio mokesčio sumažinimas arba visiškas atleidimas nuo jo. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 83 straipsnio 1 dalyje numatytos kategorijos asmenų, kurie yra visiškai atleidžiami nuo žyminio mokesčio (darbuotojai, vartotojai, ieškovai išlaikymo bylose ir t. t.), to paties straipsnio 3 dalyje taip pat yra numatyta teismo teisė savo nuožiūra sumažinti asmenims žyminį mokestį *(inter alia* visiškai nuo jo atleisti), kai yra pateikiamas asmens motyvuotas prašymas kartu su įrodymais apie sunkią turtinę padėtį[28]. Toks reglamentavimas rodo, kad valstybė pagal išgales stengiasi sudaryti kuo palankesnes sąlygas realiam teisės į teisminę gynybą įgyvendinimui.

Asmens suvokimas, kad jis turės galimybę ginti pažeistas teises teisme, turi didelę reikšmę ūkinės veiklos laisvės įgyvendinimui. Jeigu asmuo planuoja užsiimti ūkine veikla, savo nuosavybę panaudoti kaip tam tikrą investiciją pradiniam kapitalui gauti, jo apsisprendimui reikšmingos įtakos turi įsitikinimas, kad jo teisės į nuosavybę, sutarčių sudarymo laisvę, sąžiningą konkurenciją bus ginamos nuo kitų asmenų neteisėtų veiksmų. Bet koks verslas yra susijęs su rizika ir jeigu valstybė nustatytų tokį reguliavimą, kuris negarantuotų ūkinės veiklos laisvės apsaugos nuo nesąžiningo kitų subjektų elgesio, tai planuojamos veiklos nesėkmės tikimybė gali smarkiai padidėti, o asmuo, atsižvelgęs į šį faktorių, gali nuspręsti neužsiimti ūkine veikla. Tokiu reguliavimu valstybė ne skatintų, o slopintų asmens iniciatyvą kurti savo verlą. Taigi teisės kreiptis į teismą ribojimai, lemiantys ūkinės veiklos laisvės pažeidimus, prieštarautų Konstitucijos 46 straipsnyje numatytai valstybės pareigai remti ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą. Teisė kreiptis į teismą, kartu ir ūkinės veiklos teisė, buvo apribota AB „Snoras“ banko bankroto procese. Nenuostabu, kad šių ribojimų konstitucingumas buvo tiriamas Konstituciniame Teisme, tad kitoje straipsnio dalyje bus analizuojamas Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas šių dviejų žmogaus teisių ribojimų požiūriu.

---

[27] Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos ataskaita apie antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą 2014 m. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-17]. Prieiga per internetą: <http://www.teisinepagalba.lt/dok/201408_antrine_ataskaita.pdf>.

[28] *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas*. Vilnius: Registrų centras, 2015.

3. Teisė į teismą kaip ūkinės veiklos laisvės įgyvendinimo priemonė

2011 m. lapkritį prasidėjo iki šiol besitęsiantis vieno iš didžiausių Lietuvoje komercinio banko „Snoras“ bankroto procesas. Banko įsiskolinimai kreditoriams tuo metu siekė daugiau nei 6,5 mlrd. Lt, o likvidus banko turtas nepadengė nė pusės šios sumos. Finansų sistemos stabilumui ir patikimumui iškilo didelė grėsmė, todėl valstybė privalėjo skubiai imtis visų įmanomų priemonių padėčiai stabilizuoti ir išvengti paties blogiausio varianto, t. y. kad vieno banko nemokumo problemos taptų visos bankų sistemos problemomis. Dėl to skubiai buvo priimti įstatymų pakeitimai, apriboję banko administratoriaus ir kreditorių teisę kreiptis į teismą, kartu ir šių subjektų ūkinės veiklos laisvę. Lietuvos Respublikos bankų įstatymo 87 straipsnyje numatyta kreditorių reikalavimų eilė buvo nepalanki smulkiesiems kreditoriams, kurie kurie eilėje buvo ketvirtieji po atsiskaitymų su darbuotojais, valstybės įmone (toliau – VĮ) „Indėlių ir investicijų draudimas“ ir mokesčių valstybei[29]. Dėl to buvo ieškoma teisinių priemonių, kurios sudarytų sąlygas didesne apimtimi tenkinti ketvirtosios eilės kreditorių reikalavimus ir panaikintų draudimus kreiptis į teismą dėl jų teises galbūt pažeidžiančių Vyriausybės, jos įgaliotų institucijų, Lietuvos Banko ar laikinojo administratoriaus veiksmų (aktų). 2012 m. vasarį grupė Seimo narių inicijavo bylą Konstituciniame Teisme, kurio prašė ištirti:

1) ar Bankų įstatymo 87 straipsnyje nustatyta kreditorių reikalavimų tenkinimo eilė neprieštarauja Konstitucijoje numatytiems asmenų lygybės, nuosavybės apsaugos ir valstybės pareigos ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, principams[30];
2) ar Įmonių bankroto įstatymo 10 straipsnio 7 dalies 3 punkte numatytas draudimas įskaityti vienarūšius reikalavimus, neįvykdytus iki bankroto bylos iškėlimo, neprieštarauja

---

[29] Lietuvos Respublikos bankų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 54-1832.

[30] „Lietuvos Respublikos bankų įstatymas

87 straipsnis. Kreditorių reikalavimų tenkinimo eilė

1. Pirmąja eile yra tenkinami darbuotojų reikalavimai, susiję su darbo santykiais; reikalavimai atlyginti žalą dėl suluošinimo ar kitokio kūno sužalojimo, susirgimo profesine liga arba dėl mirties nuo nelaimingo atsitikimo darbe.

2. Antrąja eile tenkinami valstybės įmonės „Indėlių ir investicijų draudimas“ reikalavimai dėl išlaidų, susijusių su draudimo išmokų banko indėlininkams ar investuotojams, nurodytiems Indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatyme, išmokėjimu.

3. Trečiąja eile tenkinami reikalavimai dėl mokesčių ir kitų mokėjimų į biudžetą bei valstybinio socialinio draudimo ir privalomojo sveikatos draudimo įmokų, taip pat dėl suteiktų paskolų, gautų valstybės vardu ir su valstybės garantija.

4. Ketvirtąja eile tenkinami kiti banko kreditorių, išskyrus nurodytus šio straipsnio 1, 2, 3, 5, 6 ir 7 dalyse, reikalavimai.

5. Penktąja eile tenkinami kreditorių reikalavimai dėl bankui suteiktų pasitikėtinių (subordinuotų) paskolų ir banko išleistų ne nuosavybės vertybinių popierių, kurie turi visus pasitikėtinės (subordinuotos) paskolos požymius, išskyrus reikalavimus, kurie nurodyti šio straipsnio 6 dalyje.

6. Šeštąja eile tenkinami kreditorių reikalavimai dėl banko išleistų ne nuosavybės vertybinių popierių, kurie turi visus pasitikėtinės (subordinuotos) paskolos požymius ir kurių įsigijimo sandoriuose numatyta, kad pagal juos reikalavimai tenkinami tik po kitų banko kreditorių reikalavimų, įskaitant reikalavimus dėl bankui suteiktų pasitikėtinių (subordinuotų) paskolų ir kitų banko išleistų ne nuosavybės vertybinių popierių, kurie turi visus pasitikėtinės (subordinuotos) paskolos požymius.

7. Septintąja eile tenkinami banko akcininkų, turinčių banko kvalifikuotąją įstatinio kapitalo ir (arba) balsavimo teisių dalį, banko stebėtojų tarybos narių, banko valdybos narių ir banko administracijos vadovų reikalavimai.“

Konstitucijoje numatytiems asmenų lygybės, nuosavybės neliečiamumo principams ir valstybės pareigos ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei[31];

3) ar Bankų įstatymo 85 straipsnio 9 dalyje numatytas draudimas banko administratoriui tikrinti laikinojo banko administratoriaus sudarytus sandorius perduodant bankrutuojančio banko turtą, teises ir kitus įsipareigojimus kitam bankui ir reikšti ieškinius teisme[32] dėl tokių sandorių pripažinimo negaliojančiais neprieštarauja Konstitucijoje numatytai teisei kreiptis į teismą, nuosavybės apsaugos ir teisinės valstybės principams.

Pareiškėjai tvirtino, kad pagal Bankų įstatymo 87 straipsnio 2 dalyje numatytą reguliavimą iš visų draudimo paslaugas teikiančių subjektų išskiriant vieną valstybės įmonę sukuriamas diskriminacinis reguliavimas, kuris prieštarauja Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtintam lygiateisiškumo principui. Tokiu reguliavimu VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“ galimi nuostoliai dėl bankroto perkeliami žemesnės eilės kreditoriams, taip pažeidžiant jų teises ir Konstitucijos 23 straipsnyje numatytą nuosavybės apsaugos principą. Be to, žemesnės nei antrosios eilės kreditorių teisės ir teisėti interesai yra ribojami daugiau negu reikia viešajam interesui užtikrinti, konstitucinėms vertybėms apsaugoti, todėl pažeidžiama Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies nuostata, jog valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei.

Konstitucinis Teismas 2013 m. liepos 5 d. nutarime konstatavo, kad tokiu reguliavimu, kai VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“ reikalavimai tenkinami antrąja eile, siekiama užtikrinti asmenų pasitikėjimą finansų institucijomis ir taip garantuoti ne tik kreditorių apsaugą, bet ir visos visuomenės lūkesčius turėti stabilią ir patikimą finansų sistemą[33]. Pagal įstatyme numatytus veiklos tikslus, banko bankroto atveju VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“ indėlininkams per 20 darbo dienų, o investuotojams − per 3 mėnesius nuo draudžiamojo įvykio dienos išmoka nustatyto dydžio draudimo išmokas: indėlininkams – 100 proc. indėlio iki 100 000 eurų, investuotojams – 100 proc. įsipareigojimų iki 3 000 eurų ir 90 proc. įsipareigojimų nuo 3 000 eurų iki 22 000 eurų sumos[34]. Šie indėliai paprastai yra naudojami asmeniniams, dažnai netgi būtiniausiems poreikiams patenkinti, todėl banko bankroto atveju indėlininkai, turintys nurodyto dydžio indėlių, ir ketvirtosios eilės kreditoriai yra iš esmės skirtingose padėtyse. Įstatymų leidėjui

---

[31] „Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas
10 straipsnis. Bankroto bylos iškėlimas teisme
<…>7. Įsiteisėjus teismo nutarčiai iškelti bankroto bylą:
<…>3) draudžiama vykdyti visas finansines prievoles, neįvykdytas iki bankroto bylos iškėlimo, įskaitant palūkanų, netesybų, mokesčių ir kitų privalomųjų įmokų mokėjimą, išieškoti skolas iš šios įmonės teismo ar ne ginčo tvarka, išskyrus priešpriešinių vienarūšių reikalavimų įskaitymą, kai toks įskaitymas galimas pagal mokesčių įstatymuose nustatytas mokesčio permokos (skirtumo) įskaitymo nuostatas. Nutraukiamas netesybų ir palūkanų už visas įmonės prievoles, tarp jų už išmokų, susijusių su darbo santykiais, pavėluotą mokėjimą, skaičiavimas. Negali būti nustatoma priverstinė hipoteka. Įmonės kolektyvinės sutarties galiojimas ribojamas kreditorių susirinkimo nustatyta tvarka“.

[32] „Lietuvos Respublikos bankų įstatymas
85 straipsnis. Banko bankroto byla
9. Iškėlus bankroto bylą bankui, kuris pagal šio Įstatymo 76^1 straipsnio nuostatas yra perdavęs banko turtą, teises, sandorius ir įsipareigojimus kitam bankui, banko administratorius neturi teisės tikrinti sandorių, sudarytų pagal šio Įstatymo 76^1 straipsnio nuostatas vykdant banko turto, teisių, sandorių ir įsipareigojimų perdavimą, ir reikšti ieškinių teisme dėl tokių sandorių pripažinimo negaliojančiais“.

[33] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos bankų įstatymo, <...>“.

[34] Lietuvos Respublikos indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 65-2635.

nenustačius specialiųjų priemonių lėšoms į VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“ fondą grąžinti, kitoms finansų institucijoms tapus nemokioms, draudimo įmonė negalėtų atlikti savo funkcijų. Dėl tokios situacijos būtų pakirstas pasitikėjimas bankais ir pradėta masiškai atsiimti indėlius, o tai sukeltų neigiamas pasekmes visos valstybės finansų sistemos stabilumui ir prieštaraučiui viešajam interesui[35]. Pagal nuoseklią ir vieningą Konstitucinio Teismo praktiką, diferencijuotas teisinis reguliavimas nelaikomas lygiateisiškumo principo pažeidimu, kai toks reguliavimas yra pateisinamas objektyviais asmeninio pobūdžio skirtumais[36]. Taigi Konstitucinis Teismas skirtingą teisinį reguliavimą, išskiriantį vieną draudimo įmonę iš kitų kreditorių, pateisino jos socialine paskirtimi bei ypatinga svarba užtikrinant visuomenės pasitikėjimą bankų sistema.

Šioje byloje taip pat analizuota, ar Konstitucijai neprieštarauja nuostata, kad banko bankroto atveju trečiąja eile tenkinami reikalavimai dėl mokesčių ir kitų mokėjimų į biudžetą, taip pat dėl suteiktų paskolų, gautų valstybės vardu ir su valstybės garantija. Pareiškėjų teigimu, toks reguliavimas yra įstatymų leidėjo siekis gauti daugiau pajamų valstybės funkcijoms vykdyti, visuomenės ir valstybės viešiesiems poreikiams tenkinti. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad tokiu būdu gautos lėšos yra priskiriamos valstybės biudžetui. Valstybė savo funkcijas gali tinkamai vykdyti tik turėdama pakankamai biudžeto pajamų, dėl to reguliavimas, kuriuo valstybiniai mokesčiai ir kiti mokėjimai į biudžetą yra tenkinami trečiąja eile, laikomas tarnaujančiu bendrajai tautos gerovei. Toks Konstitucinio Teismo aiškinimas yra gana abstraktus ir mažiau motyvuotas nei dėl VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“ reikalavimų tenkinamų antrąja eile. Lietuvos Respublikos biudžetas per nepriklausomybės laikotarpį iš esmės nuolatos yra deficitinis, bet valstybė vis tiek vykdo savo funkcijas. Pajamos į biudžetą nesurenkamos dėl įvairių priežasčių, kurios dažnai būna susijusios su vykdomosios valdžios negebėjimu efektyviai vykdyti ekonominę politiką. Dėl to nepakanka valstybės pirmumą prieš ketvirtosios eilės kreditorius pateisinti vien valstybinių funkcijų vykdymo būtinybe, nes vykdomoji ir įstatymų leidžiamoji valdžia turi daug įvairių priemonių siekti subalansuoto biudžeto. Šiuo atveju valstybė, paisydama asmens ir visuomenės interesų derinimo bei socialinio teisingumo principų, visų su banko bankroto procesu susijusių neigiamų padarinių neturėtų užkrauti ketvirtosios eilės kreditoriams. Taip pat Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Bankų įstatymo 87 straipsnyje numatyta kreditorių reikalavimų tenkinimo eilė nepažeidžia ketvirtosios eilės kreditorių nuosavybės teisės, nes nepaneigiama jų teisė reikalauti patenkinti jų reikalavimus. Manytina, kad toks Teismo aiškinimas nėra visiškai tinkamas šios bylos kontekste, nes pati teisė reikšti reikalavimus banko bankroto procese ir nebuvo kvestionuojama. Esminė problema yra ta, kad pagal nustatytą teisinį reguliavimą ketvirtosios eilės kreditoriai patenka į nepalankią padėtį ir galimybės jiems atgauti investuotas lėšas yra labai mažos. Teisės reikšti reikalavimus suteikimas, iš anksto žinant, kad reikalavimai nebus patenkinti, yra beprasmis.

---

[35] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos bankų įstatymo, <...>“.

[36] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 10 straipsnio pirmosios dalies bei 50 straipsnio pirmosios dalies normų ir Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 2 straipsnio antrosios dalies bei 14 straipsnio šeštosios dalies nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“; 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. rugsėjo 26 d., 2007 m. spalio 22 d., 2007 m. lapkričio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimų ir 2009 m. sausio 15 d. sprendimo nuostatų išaiškinimo“ ir kt.

Atsižvelgiant į tai konstatuotina, kad ši ketvirtosios eilės kreditorių teisė tėra fikcija, o tai prieštarauja Konstitucijoje įtvirtintam teisinės ir demokratinės valstybės principams.

Konstitucinis Teismas nagrinėjo ir Įmonių bankroto įstatyme numatyto draudimo įskaityti vienarūšius reikalavimus, neįvykdytus iki bankroto bylos iškėlimo dienos, atitiktį Konstitucijai. Pareiškėjų teigimu, toks reguliavimas iškreipia konstitucinį lygiateisiškumo principą, nes kreditoriai, kurie kartu yra ir nemokios įmonės skolininkai, yra diskriminuojami palyginti su nemokia įmone, nes privalo savo skolas pastarajai grąžinti, o įmonė skolas gali atgauti tik Įmonių bankroto įstatymo nustatyta tvarka. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad toks reguliavimas nėra diskriminacinis, nes tarp nemokios įmonės ir jos kreditorių yra esminių skirtumų ir jie tarpusavyje negali būti lyginami[37]. Jeigu bankrutuojančios įmonės ir jos kreditorių priešpriešinių vienarūšių reikalavimų įskaitymas nebūtų ribojamas, būtų sudarytos prielaidos iškreipti įstatyme nustatytą bankrutuojančios įmonės kreditorių reikalavimų tenkinimo eiliškumą. Įstatymo nustatyta ir iš anksto žinoma kreditorių reikalavimų tenkinimo tvarka atitinka asmens ir visuomenės interesų derinimo principą, todėl, Konstitucinio Teismo teigimu, draudimas įskaityti vienarūšius reikalavimus bankroto procese neprieštarauja Konstitucijos nuostatoms.

Pareiškėjai taip pat prašė ištirti Bankų įstatymo 85 straipsnio 9 dalyje numatyto draudimo banko administratoriui tikrinti laikinojo banko administratoriaus sudarytus sandorius perduodant bankrutuojančio banko turtą, teises ir kitus įsipareigojimus kitam bankui ir reikšti ieškinius teisme atitiktį Konstitucijai[38]. 2011 m. lapkričio 17 d. ruošiantis AB „Snoras“ bankroto procesui priimti Administracinių bylų teisenos, Finansinio tvarumo, Bankų įstatymų bei Civilinio proceso kodekso pakeitimai, įtvirtinantys tokį draudimą[39]. Pareiškėjai tvirtino, kad minėtuose įstatymuose nustatytas reguliavimas nepagrįstai apriboja asmens teisę kreiptis į teismą ir teismo galias, suvaržo tiek banko administratoriaus, tiek kreditorių ir kitų asmenų galimybes ginti galbūt neteisėtais Vyriausybės, jos įgaliotos institucijos, Lietuvos Banko, laikinojo administratoriaus ar kitų subjektų veiksmais (aktais) pažeidžiamas nuosavybės teises. Konstitucinis Teismas, aiškindamas šio draudimo reikšmę, rėmėsi Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, numatančią, kad teisė kreiptis į teismą nėra absoliuti, ji gali būti ribojama, jeigu siekiama teisėto tikslo ir priemonės, taikomos tokiam tikslui, yra proporcingos: tokie ribojimai ypač leistini bankrotų atvejais[40] Šis ribojimas yra susijęs su finansinio stabilumo stiprinimo priemonių taikymu siekiant apsaugoti svarbius visuomenės tikslus. Minėtų įstatymų pakeitimo aiškinamajame rašte nurodyta, kad siūlomais įstatymų pakeitimais nėra paneigiama asmens teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos ar kitos konstitucinės vertybės. Jais siekiama tik nustatyti būtinas sąlygas tam, kad valstybės institucijos, siekdamos apsaugoti svarbius viešuosius interesus, turėtų galimybę laiku ir veiksmingomis priemonėmis spręsti problemas, kylančias dėl gresiančio banko nemokumo. Laiku ir veiksmingai nesprendžiant

---

[37] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos bankų įstatymo, <...>“.

[38] Pagal Bankų įstatymo 76^1 straipsnį, banko, kuriam paskelbtas moratoriumas ir paskirtas laikinasis administratorius, turtas, teisės sandoriai ir įsipareigojimai perduodami kitam bankui, kai yra reali grėsmė, kad bankas taps nemokiu arba bankas jau yra nemokus. Toks reguliavimas yra skirtas išlaikyti indėlininkų pasitikėjimą bankų sistemos stabilumu ir patikimumu, apsaugoti viešuosius interesus, kai bankruojantis bankas to padaryti negali.

[39] Finansinio tvarumo įstatymo 13^1 straipsnio 2 dalis, Bankų įstatymo 72 straipsnio 10 dalis, 76^1 straipsnio 14 dalis, Administracinių bylų teisenos įstatymo 88^1 straipsnis. Civilinio proceso kodekso 267^1 straipsnis.

[40] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos bankų įstatymo, <...>“.

su mokumo problemomis susidūrusio banko problemų, jų įtaka visos bankų sistemos stabilumui ir patikimumui sparčiai didėtų ir dėl to vėlesnis problemų sprendimas būtų daug sudėtingesnis ar net neįmanomas ir viešiesiems interesams būtų padaryta nepalyginti didesnė žala[41]. Šis įstatymų leidėjo aiškinimas prieštarauja logikai, nes valstybė minėtu reguliavimu iš esmės sukuria neribotos valdžios galimybę. Tokį maksimalų vykdomosios valdžios galių išplėtimą bankroto procese gal ir būtų galima pateisinti būtinybe kritiniu momentu veikti skubotai, tačiau kyla klausimas, kodėl tokiomis aplinkybėmis priimtų sprendimų negalima pripažinti neteisėtais vėliau, kai padėtis finansų srityje stabilizuojasi? Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, kad toks reguliavimas neprieštarauja Konstitucijai ir dėl to, kad, nors banko administratorius ir neturi teisės reikšti ieškinių teisme dėl sandorių pripažinimo negaliojančiais, tačiau nedraudžiama jam kreiptis į teismą dėl žalos, padarytos tokiais sandoriais, atlyginimo. Šis reguliavimas nėra nuoseklus ir logiškas teisės teorijos požiūriu, nes civilinės atsakomybės būtinoji sąlyga yra neteisėti veiksmai. Nekonstatavus neteisėtų veiksmų civilinė atsakomybė neatsiranda, t. y. negalima nukentėjusiai šaliai priteisti žalos atlyginimo. Teismai, priteisdami žalos atlyginimą, visų pirma turi konstatuoti, jog Lietuvos banko, laikinojo administratoriaus ar kitų subjektų veiksmai buvo neteisėti. Tokiu atveju galimi du variantai: teismas nusprendžia priteisti žalos atlyginimą ir neteisėtus institucijų sprendimus palikti galioti, arba nesilaikyti Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse numatytų civilinės atsakomybės sąlygų[42] ir žalą priteisti nekonstatavus neteisėtų veiksmų. Pirmuoju atveju valstybės institucijų sprendimų neteisėtumas konstatuojamas, bet šie neteisėti sprendimai nėra šalinami iš teisinės apyvartos, antruoju atveju paneigiamos teisės mokslo ir įstatymų leidėjo įtvirtintos civilinės atsakomybės sąlygos. Taigi toks reguliavimas *per se* prieštarauja teisinės valstybės siekiui, įteisina valdžios institucijų savavaldžiavimą ir paneigia teisės viršenybės principą.

Apibendrinant galima teigti, kad Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas atrodo gana prieštaringas. Viena iš pagrindinių Konstitucinio Teismo funkcijų yra asmens teisinio statuso įtvirtinimas ir jo apsauga nuo valstybės valdžios savivalės. Aiškindamas ūkinės veiklos laisvės ir teisės kreiptis į teismą ribojimų tikslingumą ir proporcingumą, Konsititucinis Teismas privalo užtikrinti viešosios valdžios ir ūkio subjektų interesų pusiausvyrą. Ketvirtosios eilės kreditorių padėtis banko bankroto metu yra itin prasta ir valstybė nesiima jokių veiksmų, kad neigiamus bankroto padarinius šiai subjektų grupei bent iš dalies kompensuotų, be to, jų teisės dar labiau apribojamos nustatant draudimą ginčyti teises pažeidžiančius sandorius teisme. Teisė į teismą yra skirta ūkinės veiklos laisvės užtikrinimui, tai yra tam tikra valstybės apsaugos garantija nuo nesąžiningų kitų subjektų veiksmų, *inter alia* nuo pačios valstybės institucijų. Galbūt jame aptartas teisinis reguliavimas tikrai tarnauja bendrajai tautos gerovei ir užtikrina viešojo intereso įgyvendinimą, bet reikėtų daugiau teisinių ir loginių argumentų, kurių pagrindu būtų galima konstatuoti, kad abejonių kėlęs teisinis reguliavimas iš tikrųjų yra objektyviai pateisinamas ir nediskriminacinis. Nors 2011 m. priėmus vykdomosios valdžios sprendimus buvo pasiektas pagrindinis tikslas – bankų sistemos krizės išvengta, vieno banko bankrotas netapo grandininės reakcijos pradžia, tačiau tai, kad bankroto procesas iki šiol nėra pasibaigęs, rodo, kad klaidų priimant tam tikrus sprendimus visgi buvo padaryta.

---

41 *Ibid*.

42 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Vilnius: Registrų centras, 2016, 6.245−6.249 straipsniai.

Išvados

1. Ūkinės veiklos laisvės ribojimai pagrindžiami bendrosios tautos gerovės sąvoka, kurios turinys yra labai dinamiškas ir kiekvieną kartą kinta priklausomai nuo konkrečios situacijos. Dėl šios priežasties valstybė iš esmės gali riboti ūkinės veiklos laisvę bet kada, kada jaučia poreikį. Suprantama, kad konkrečiai apibrėžti visų ekonominės veiklos ribojimo atvejų neįmanoma, bet teisės moksle ar Konstitucinio Teismo praktikoje turėtų būti suformuluoti bent minimalūs saugikliai, kurie neleistų įstatymų leidėjui piktnaudžiauti ūkinės veiklos laisvės ribojimu.
2. Valstybė, užtikrindama teisę į teisminę gynybą, privalo ne tik nenustatyti ribojimų, bet ir aktyviai veikti padėdama asmenims įgyvendinti šią teisę. Konstitucijoje įtvirtinta demokratinės valstybės sąvoka suponuoja pareigą užtikrinti žmogaus teises. Neužtikrinus teisme prieinamos pažeistų asmens teisių gynybos, jos prarastų prasmę.
3. Ūkinės veiklos laisvės efektyvus įgyvendinimas užtikrinamas kiekvienam ūkio subjektui garantuojant teisę kreiptis į teismą. Nesant garantijos, kad pažeistas teises bus galima ginti teisme, asmeniui, planuojančiam ūkinę veiklą, atsiranda baimė, kad nukentėjus nuo neteisėtų kitų subjektų veiksmų, jis nebus apgintas. Dėl to valstybė, laikydamasi jai Konstitucijoje numatytos pareigos skatinti ūkinės veiklos laisvę, negali neleisti asmeniui kreiptis į teismą dėl šios teisės pažeidimo.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Vilnius: Registrų centras, 2015.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Vilnius: Registrų centras, 2016.
4. Lietuvos Respublikos bankų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 54-1832.
5. Lietuvos Respublikos indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 65-2635.
6. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 31-1010.

Specialioji literatūra:

1. BIELIAUSKAITĖ, J. *Valstybės vaidmens užtikrinant žmogaus teises teoriniai aspektai*. *Iš*: Asmens teisių gynimas: problemos ir sprendimai. Armanas Abramavičius, *et al.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.
2. BIRMONTIENĖ, T. *Ūkinės veiklos laisvės konstitucinė doktrina*. Iš: Konstituciniai ekonominės laisvės pagrindai ir kitos konstitucinės jurisprudencijos problemos: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo teisėjų XIV konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2010, p. 10−53.
3. BIRMONTIENĖ, T., *et al. Lietuvos konstitucinė teisė*. Mykolo Romerio universiteto vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
4. JUŠKEVIČIŪTĖ-VILIENĖ, A. Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos ūkinės veiklos laisvės konstitucinių pagrindų lyginamieji aspektai. *Teisė*, 2015, t. 96, p. 162−186.

5. KŪRIS, E. Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras). *Jurisprudencija*, 2005, t. 64(56); 56–73.
6. LASTAUSKIENĖ, G. Ūkinės veiklos laisvė ir krizė: Lietuvos viešosios valdžios veiksmų įvertinimas. *Teisė*, 2015, Nr. 94.
7. MIKELĖNAS, V., *et al. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. *Šeštoji knyga*. *Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2003.
8. NEKROŠIUS, I.; NEKROŠIUS V.; VĖLYVIS S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 1999.

Konstitucinio Teismo doktrina:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. kovo 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 11 d. nutarimu Nr. 1123 „Dėl žyminio mokesčio tarifų bei žyminio mokesčio mokėjimo ir grąžinimo tvarkos patvirtinimo“ patvirtintų žyminio mokesčio tarifų 5, 6, 7, 8, 16, 17, 19, 27.4–27.9, 29, 34 ir 36 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat Lietuvos Respublikos žyminio mokesčio įstatymo 6 straipsniui ir Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 6 straipsniui“.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198^1 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 29 straipsnio pakeitimo įstatymas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 41 straipsnio 2 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 256 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos azartinių lošimų įstatymo 10 straipsnio (2003 m. lapkričio 25 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. birželio 27 d. redakcija**)** atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 3 dalies (2007 m. sausio 18 d. redakcija) 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. liepos 16 d. nutarimo Nr. 903 „Dėl pritarimo susitarimui dėl valstybei nuosavybės teise priklausančių akcinės bendrovės „Alita“ akcijų pirkimo–pardavimo sutarties pakeitimo projekto“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymo 16 straipsnio (2001 m. gruodžio 17 d. redakcija) 1 daliai (1997 m. lapkričio 4 d. redakcija)“.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos bankų įstatymo, Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo, Lietuvos Respublikos finansinio tvarumo įstatymo, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso kai kurių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

Kiti šaltiniai:

1. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos *ataskaita apie antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą 2014 m*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-17]. Prieiga per internetą: <http://www.teisinepagalba.lt/dok/201408_antrine_ataskaita.pdf>.
2. OBRAZCOVAS, V. *Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo problemos ir jų sprendimai Lietuvoje*.Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas [interaktyvus][žiūrėta 2016-03-17]. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367184750509/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

THE RIGHT TO TRIAL AS THE FREEDOM IMPLEMENTATION GUARANTEE OF THE ECONOMIC ACTIVITY

Summary

Freedom of economic activity and initiative is the basis of market economy and democratic society. Public authority decisions which border on the right are very important for private operators, so in each individual case where it has been decided to restrict the freedom of economic activity and initiative, the concept of the general welfare of the Nation should be applied correctly. However, the concept should not be applied in every case when such a need arises. Access to justice is an integral part of the free personal decision to engage in economic activity. Because only knowing that defense of their violated rights will be guaranteed by the state, a person will not be afraid to invest their equity in a business. While promoting the freedom of economic activity and initiative, the state creates its own obligation to guarantee the operator the right to apply to court to defend their economic interests if said interests are violated. Public authority may discourage the freedom economic activity more than usual for various critical situations, especially at the time of economic crisis. However such regulation should never turn into an arbitrary government validation and serve the public interest.

AREŠTUOTO LAIVO UŽSTATO DYDIS IR JO NUSTATYMO PROBLEMA TARPTAUTINĖJE TEISĖJE

Dovydas Gudžiūnas
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
4-o kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas dovydasgu@gmail.com
Mokslinio darbo vadovė dr. Indrė Isokaitė

Šiame straipsnyje analizuojama areštuotų laivų užstato dydžio nustatymo problema tarptautinėje teisėje. Taip pat siekiama rasti kriterijų statutinėje teisėje bei teismų praktikoje, pagal kuriuos yra nustatomas areštuoto laivo užstato dydis. Straipsnyje nagrinėjamos priežastys, kodėl tarptautinė ir nacionalinė teisė nepateikia konkrečių ir tiksliai apibrėžtų areštuoto laivo užstato dydžio nustatymo taisyklių.

The article provides analysis of bond of arrested ships in International law. Also it aims to find criteria how to decide whether the bond is reasonable or not in statutory and case law. Article contains evaluation of reasons and causes why there are no rules how to determine bond of arrested ship in International and national law.

Įvadas

Stiprėjantis tarptautinės teisės vaidmuo lėmė pagrindinių jūrų teisės konvencijų ir kitų tarptautinių dokumentų sukūrimą ir įsigaliojimą. Svarbu paminėti ir tai, kad vienas iš pagrindinių jūrų teisės uždavinių yra taikus jūrų ir vandenynų naudojimas bei jų išteklių išsaugojimas. Taip pat, pasak Gary´io Knighto, šiuolaikinės jūrų teisės tikslas šiuo metu – apsaugoti žuvininkystę nuo neteisėtos ir nelegalios žvejybos[1]. Savaime suprantama, kad daugiausia jūrų teisės pažeidimų yra susiję su laivyba, nes laivai naudojami ne tik žvejybai, bet ir įvairių krovinių, keleivių gabenimui. Atsižvelgiant į itin komplikuotą atskirų valstybių jurisdikcijos jūroje sistemą, natūralu, kad susiduriama ne tik su tam tikrais jūrų teisės, bet ir su valstybių nacionalinių teisės sistemų pažeidimais, kurie dažnai lemia ilgus ir sudėtingus valstybių tarpusavio ginčus[2]. Praktika rodo, kad pagrindinė kovos su pažeidimų darymu priemonė yra laivų areštas. Ši procedūra yra įtvirtinta tiek Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijoje (toliau – JT Jūrų teisės konvencija)[3], tiek kitose panašaus pobūdžio konvencijose (1952 m. tarptautinė konvencija dėl kai kurių taisyklių, susijusių su jūrų

[1] KNIGHT, G. *The Law of the Sea: Cases, Documents and Readings* (1975–1976 ed.). Washington: Nautilus Press, 1975.

[2] 2014 m. Tarptautinis Teisingumo Teismas išnagrinėjo dvi bylas, susijusias su jūrų teise, o per visą savo funkcionavimo laikotarpį – net 16 bylų. Prieiga per internetą: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=2>. Tuo tarpu Tarptautinis jūrų teisės tribunolas, kuris funkcionuoja kaip JT Jūrų teisės konvencijos apsaugos mechanizmas, išnagrinėjo 24 bylas, susijusias su jūrų teisės pažeidimais. Prieiga per internetą: <https://www.itlos.org/en/cases/list-of-cases/>.

[3] 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 107-4786.

laivų areštu, suvienodinimu (toliau – Laivų arešto konvencija)[4], 1993 m. tarptautinė konvencija dėl jūrinių suvaržymų ir įkeitimų (toliau – Jūrinių suvaržymų konvencija)[5], 1999 m. konvencija dėl laivų arešto[6]). Įdomu tai, kad vienas iš pagrindinių laivų areštavimo ir paleidimo procesų vis dar kelia daug klausimų ir neaiškumų, kurių padariniai labai skaudūs ne tik valstybėms, bet ir privatiems subjektams. Areštuotas laivas išlaisvinamas tada, kai yra sumokamas reikiamo (tinkamo) dydžio užstatas arba teikiama kitokia garantija (tokią taisyklę įtvirtina JT Jūrų teisės konvencijos 292 straipsnis ir 73 straipsnio 2 dalis bei kitos jau minėtos konvencijos). Tačiau čia susiduriame su tam tikra šios procedūros reguliavimo spraga – sutartinės teisės normos įtvirtina aiškią laivo arešto procedūrą, bet nėra pateikiama laivo užstato dydžio nustatymo tvarka (taisyklės). Paprastai tariant, pastaroji problema yra perduodama valstybių, kurios areštuoja laivą, jurisdikcijai. Tačiau valstybės, turėdamos visišką diskreciją nustatyti užstato dydį, dažnai nesilaiko protingumo, sąžiningumo ir *bona fide* reikalavimų, o laivo piniginis užstatas būna nepagrįstai didelis. Neteisingo dydžio užstato nustatymas gali lemti ne tik tarptautinės teisės pažeidimą, sutartinių įsipareigojimų nevykdymą, bet ir fizinių asmenų bankrotą, jei šie neįstengia sumokėti reikalaujamos sumos.

Šio mokslinio tyrimo tikslas – išanalizuoti problematiką, susijusią su areštuotų laivų užstato dydžio nustatymu, tarptautinių ir nacionalinių teismų praktiką bei tarptautinių konvencijų nuostatas šiuo klausimu. Taip pat straipsnyje bandoma suformuluoti taisykles, kurios suteiktų galimybę aiškiai ir nedviprasmiškai nustatyti pagrįstą areštuoto laivo užstato dydį. Taigi straipsnio objektas – areštuotų laivų užstato dydžio nustatymo kriterijai. Tyrimą atliekant taikomi metodai:

lyginamasis – siekiant palyginti jūrinių valstybių nacionalinėse teisinėse sistemose įtvirtintas normas, susijusias su laivų areštu;

loginis – bandant aptikti laivų užstato nustatymo kriterijus, netiesiogiai pateiktus įvairiuose teisės aktuose ir teismų praktikoje. Taip pat šis metodas taikomas formuluojant tiriamojo darbo išvadas;

sisteminės analizės – plačiau apžvelgiant darbo objektą, t. y. bandant suprasti ne tik laivų užstato dydžio nustatymo kriterijus, bet ir priežastis, kurios lemia lakonišką šio instituto reguliavimą. Taip pat taikant šį metodą analizė pradedama nuo tarptautinių sutarčių, teismų praktikos ir jūrinių valstybių nacionalinių teisinių sistemų normų, kurios reguliuoja užstato nustatymo klausimą, tyrimo;

aiškinamasis – siekiant paaiškinti abstrakčias tarptautinių konvencijų nuostatas ir teismų praktiką, taip pat išsiaiškinti priežastis, dėl kurių užstato dydžio nustatymo reguliavimas vis dar kelia problemų tarptautinėje jūrų teisėje.

1. Pagrindinės tarptautinių sutarčių nuostatos, reguliuojančios laivo užstato nustatymo tvarką

Norint įžvelgti tam tikras laivų užstato dydžio nustatymo taisykles, privalu nagrinėti tiek tarptautinių ir nacionalinių teismų praktiką, tiek sutartines tarptautinės teisės normas. Šiandien džiugina tai, jog itin didelė dalis teisės normų, reglamentuojančių jūrų teisės santykius, yra kodifikuotos tarptautinėmis sutartimis, todėl pagrindinių taisyklių, susijusių su laivo užstato dydžio

[4] 1952 m. tarptautinė konvencija dėl kai kurių taisyklių, susijusių su jūrų laivų areštu, suvienodinimo. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 45-1712.

[5] 1993 m. tarptautinė konvencija dėl jūrinių suvaržymų ir įkeitimų. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 11-377.

[6] 1999 m. konvencija dėl laivų arešto / International Convention on Arrest of Ships, 1999. Prieiga per internetą: <https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XII-8&chapter=12&lang=en>.

nustatymu, ištakų reikia ieškoti jūrų teisę reglamentuojančiose konvencijose. Pagrindinės taisyklės, nustatančios laivų arešto procedūras, yra įtvirtintos Laivų arešto konvencijoje, JT Jūrų teisės konvencijoje, Jūrinių suvaržymų konvencijoje, bei Konvencijoje dėl laivų arešto (1999 m.)[7]. Toliau kiekviena iš šių konvencijų nagrinėjama atskirai.

1.1. JT Jūrų teisės konvencija

JT Jūrų teisės konvencija iš kitų minėtųjų išsiskiria tiek savo apimtimi, tiek reguliavimo išsamumu. Prie šios konvencijos šiandien yra prisijungusios net 167 šalys, o tai lemia jos platų taikymą ir gausią teismų praktiką[8]. JT Jūrų teisės konvencijoje įtvirtintos dvi normos, susijusios su areštuotų laivų užstato dydžio nustatymu. Konvencijos 73 straipsnio 2 dalis teigia: „Areštuoti laivai ir jų įgulos turi būti paleidžiami iš karto po to, kai sumokamas pakankamo dydžio užstatas ar duodama kita garantija.“ Tuo tarpu 292 straipsnio 4 dalyje nurodoma: „Po to, kai suteikiamas teismo ar arbitražo nustatytas užstatas ar kita finansinė užtikrinimo priemonė, sulaikiusios laivą valstybės valdžios institucijos privalo nedelsiant įvykdyti teismo arba arbitražo sprendimą dėl laivo ar įgulos paleidimo.“ Paprastai tariant, JT Jūrų teisės konvencija nepateikia aiškaus užstato dydžio nustatymo kriterijaus, čia vartojamos frazės yra itin aptakios, todėl neaišku, kaip turi būti suvokiamas teiginys „pakankamo dydžio“. Atsakymo į šį klausimą nerandame ir Tarptautinio jūrų teisės tribunolo (toliau – ir Jūrų tribunolas, Tribunolas) statute, kuris įtvirtina principą, kad ieškovas kreipdamasis į teismą privalo pateikti visus duomenis, kurie, jo manymu, patvirtina nustatyto užstato dydį[9]. Nagrinėjant Jūrų tribunolo darbo tvarkos taisyklių 113 straipsnį, kuris įtvirtina tam tikras Tribunolo procedūras, matyti, kad šios taisyklės nukreipia atgal į JT Jūrų teisės konvencijos 292 straipsnį[10].

Įdomu tai, kad JT Jūrų teisės konvencijos rengėjai, sudarinėdami šią tarptautinę sutartį, diskrecijos teisę interpretuoti tinkamą užstato dydžio nustatymą paliko teisėjams ir arbitrams. Toks būdas lemia platesnį pačios Konvencijos taikymą, nes nereikia detaliai aprašinėti straipsnio taikymo eigos, procedūrų ir kt., kas galėtų lemti perteklinį ir per daug precizišką reguliavimą. Konvencijos rengėjams būtų itin sunku ir beveik neįmanoma kodifikuoti visų esamų ir būsimų šio straipsnio taikymo variantų, kurie dažnai būna susiję su faktinėmis aplinkybėmis[11].

1.2. 1952 m. tarptautinė konvencija dėl kai kurių taisyklių, susijusių su jūrų laivų areštu, suvienodinimo

1952 m. konvencija buvo itin pasisekusi – ją ratifikavo daugiau nei 70 valstybių, pati sutartis plačiai taikoma tarptautinėje arenoje. Vienas iš pagrindinių Konvencijos nuopelnų – jūrinių reikalavimų sąrašo, įtvirtinto jos 1 straipsnyje, pateikimas. Taip pat Konvencijoje randame nuostatas,

---

7 Laivų arešto konvenciją Lietuva ratifikavo 2003 m. kovo 26 d., JT Jūrų teisės konvenciją – 2003 m. rugsėjo 9 d., Jūrinių suvaržymų konvenciją – 2007 m. gruodžio 13 dieną. Prie Konvencijos dėl laivų arešto Lietuva nėra prisijungusi.

8 Prieiga per intermetą: <https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&lang=en#1>.

9 FRANCKX, E. Reasonable bond in the practice of the International Tribunal for the law of the sea. *California Western International Law Journal*, Vol. 32, 2001, p. 6.

10 Tarptautinio jūrų tribunolo vidaus darbo taisyklės. 2009 m. kovo 17 d. / International tribunal for the law of the sea, Rules of the tribunal. ITLOS/8 17 March 2009. Prieiga per internetą: <https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/basic_texts/Itlos_8_E_17_03_09.pdf>.

11 OLIVER, C. *Discours Juridique, Raison et Contradictions*. American society of international law, 2000.

kada subjektas gali reikalauti žalos dėl neteisėto laivo arešto atlyginimo[12]. Nors pati Konvencija įtvirtina pažangias nuostatas, bet jos 5 straipsnis, reglamentuojantis laivo arešto procedūrą, pateikia beveik analogišką nuostatą, susijusią su areštuoto laivo užstato nustatymu: „Teismas ar kitas atitinkamas teismo organas, kurio jurisdikcijoje buvo areštuotas laivas, leidžia išlaisvinti laivą tada, kai sumokamas reikiamo dydžio užstatas ar suteikiama kita garantija <...>." Taigi galime teigti, kad ši konvencija taiko analogiškas nuostatas palyginti su JT Jūrų teisės konvencija, todėl tam tikrų užstato dydžio nustatymo principų čia nerandame.

1.3. 1999 m. konvencija dėl laivų arešto

1999 m. konvencija įsigaliojo 2011 m. rugsėjo 14 d., kai prie jos prisijungė dešimt valstybių. Nors ši konvencija nėra taikoma taip plačiai, kaip jau aptartos kitos konvencijos, bet ji pateikia keletą naujovių ir patobulinimų, palyginti su 1952 m. Laivų arešto konvencija. Visų pirma išplečiamas jūrinių reikalavimų sąrašas, taip pat įtvirtinamas aplinkai padarytos žalos kriterijus. Konvencijos 4 straipsnis reglamentuoja areštuoto laivo paleidimo procedūrą, identišką jau aptartoms konvencijoms, bet egzistuoja ir keletas naujovių. Antai 4 straipsnio 2 dalis teigia, kad šalims nesusitarus laivo užstato dydį nustato teismas, bet neviršijant laivo vertės. Paprastai tariant, 1999 m. konvencija įtvirtina itin objektyvų ir lengvai taikomą kriterijų, kuris visiškai nepriklauso nuo paties pažeidimo (dėl kurio buvo areštuotas laivas) aplinkybių. Laivo vertę galima tiksliai apskaičiuoti ir atitinkamai nustatyti laivo vertės neviršijantį užstatą. Konvencijos 6 straipsnis taip pat įtvirtina subjekto teisę kreiptis į teismą dėl tokio užstato sumažinimo, pakeitimo arba panaikinimo. Įdomu tai, kad bendrosios teisės *(common law)* valstybėse taip pat yra paplitusi praktika, kad laivo užstato dydis negali viršyti laivo vertės ir turi būti tokio dydžio, kad reikalaujantis garantijos subjektas galėtų padengti savo išlaidas, susijusias su laivo areštu ir padarytu pažeidimu[13].

1999 m. konvencijos dėl laivų arešto priėmimui įtakos turėjo laivybos pokyčiai, kurie per pastaruosius dešimtmečius įgijo itin globalų pobūdį. Kompiuterinės sistemos ir palydoviniai ryšiai leido greitesnį laivų susisiekimą su pakrantėmis ir kitais laivais, pati laivybos rinka tapo daug konkurencingesnė. 1999 m. konvencija numato daug naujovių, skirtų spręsti atsiradusioms problemoms, kurių nereguliuoja 1952 m. konvencija[14]. Naujoji konvencija turėtų pakeisti 1952 m. konvenciją, bet šiuo metu prie 1999 m. konvencijos yra prisijungusios tik 11 valstybių[15], todėl tikėtina, kad dar ilgai didžiausią įtaką vis dėlto turės 1952 m. konvencija.

Išnagrinėję trijų konvencijų numatomas areštuoto laivo užstato dydžio nustatymo procedūras ir taisykles galime daryti išvadą, kad tam tikrą konkretų užstato dydžio nustatymo kriterijų įtvirtina tik 1999 m. konvencija dėl laivų arešto. Išsiaiškinus laivų arešto tvarką, įtvirtintą sutartinėse nuostatose, galima panagrinėti šių konvencijų taikymo rezultatus, t. y. teismų praktiką. JT Jūrų teisės konvencija skatina valstybių tarpusavio ginčus spręsti taikiomis priemonėmis, bet

---

[12] DEERING, B.; REESE, J. *An overview of the 1952 and 1999 Arrest Conventions*. The Ince & Co Network, 2011. Prieiga per internetą: <http://incelaw.com/en/knowledge-bank/publications/overview-of-the-1952-and-1999-arrest-conventions>.

[13] TETLEY, W. Arrest, Attachment and related Maritime Law Procedures. *Tulane Law review*, Vol. 73:1895, 1999, p. 1914–1915.

[14] LYNN, W. R. *A Comment on the New International Convention on Arrest of Ships*. U. Miami L. Rev., 453, 2001, p. 454.

[15] Prieiga per internetą: <https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XII-8&chapter=12&lang=en>.

to padaryti nepavykus, jei to nedraudžia šalių susitarimas, šalys ginčą gali perduoti atitinkamai institucijai, įgaliotai spręsti ginčus, kylančius dėl JT Jūrų teisės konvencijos aiškinimo ir taikymo. Tokias institucijas valstybė pasirenka prisijungdama prie konvencijos. Jei valstybių pasirinkti ginčo sprendimo būdai nesutampa ir jos nėra susitarusios kitaip, ginčas perduodamas spręsti arbitražu[16]. Institucijų sąrašas pateikiamas Konvencijos 287 straipsnyje: tai yra arbitražas, specialusis arbitražas, Tarptautinis jūrų teisės tribunolas ir Tarptautinis Teisingumo Teismas. Gausiausią ir specifiškiausią teismų praktiką, susijusią su areštuoto laivo užstato nustatymu, sukaupė Tarptautinis jūrų teisės tribunolas, kurio sprendimai ginčo šalims yra privalomi[17]. Dėl šios priežasties darbe bus aptariama kaip tik šio Tribunolo praktika.

2. Užstato dydžio nustatymo kriterijai Tarptautinio jūrų teisės tribunolo praktikoje

Jūrų tribunolas daro didelę įtaką užstato dydžio nustatymui. Visų pirma šalys, nesusitardamos dėl tinkamo užstato dydžio, gali kreiptis į teismą ar arbitražą. Dažnai tokia teismine institucija tampa Jūrų teisės tribunolas, kuris spręsdamas įvairius klausimus formuoja tam tikrą praktiką, vertinamą kaip precedentą. Ne visada į Tribunolą yra kreipiamasi dėl užstato dydžio nustatymo problemos (nepagrįstai didelio užstato), bet Tribunolas pasisako ir dėl šio klausimo. Svarbu ir tai, kad Tribunolas turi privalomąją jurisdikciją byloms dėl laivų ir įgulų paleidimo bei laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, kitais atvejais Tribunolo jurisdikcija tampa privaloma šalims susitarus. Pagrindinė problema, matoma visose tokio pobūdžio bylose, yra susijusi su JT Jūrų teisės konvencijos 292 straipsniu, kuris įtvirtina „pakankamo dydžio“ užstato nustatymą[18]. Minėta, kad diskreciją nustatyti tokio dydžio užstatą paliekama teisminėms institucijoms, todėl toliau straipsnyje analizuojamos Tribunolo bylos, susijusios išimtinai su užstato dydžio nustatymo problema ir kriterijais.

1997 m. M/V „SAIGA“ byla (Sent Vinsentas ir Grenadinai prieš Gvinėją)

M/V „SAIGA“ – Sent Vinsentui ir Grenadinams priklausantis naftos tanklaivis, kuris tiekdavo naftą žvejybos ir kitiems laivams, plaukiojantiems Gvinėjos jurisdikcijoje. Gvinėjos pakrantės apsaugininkai areštavo tanklaivį dėl kontrabandos, bet Jūrų tribunolas perkvalifikavo ginčą kaip nusikaltimą dėl žuvininkystės išteklių. Kadangi vienas iš klausimų buvo susijęs su laivo užstato dydžio nustatymu, Tribunolas pabrėžė, kad byloje itin svarbus „pakankamo dydžio“ kriterijus. Nustatydamas užstato dydį, Tribunolas į užstato sumą įskaičiavo 4 941 322 metrines tonas kuro, kuris buvo konfiskuotas iš tanklaivio, ir įpareigojo primokėti dar 400 000 JAV dolerių. Taigi iš viso laivo užstato dydis siekė 1 400 000 JAV dolerių ir beveik atitiko paties tanklaivio vertę (1 500 000 JAV dolerių)[19]. Šioje byloje nustatytas užstatas susideda iš dviejų dalių – konfiskuoto kuro ir papildomos finansinės garantijos, bet pats Tribunolas nepaaiškino, kokiais kriterijais remiantis buvo nustatytas papildomas 400 000 JAV dolerių užstatas[20]. Paprastai tariant, Tribunolas

[16] JT Jūrų teisės konvencijos 279 ir 281 straipsniai.

[17] Tarptautinio jūrų teisės tribunolo Statuto (JT Jūrų teisės konvencijos priedas Nr. VI) 33 straipsnio 1 dalis.

[18] GAO, J. *Reasonableness of the Bond under Article 292 of the LOS Convention: Practice of the ITLOS*. Oxford University Press, 2008.

[19] Tarptautinio jūrų teisės tribunolo 1997 m. gruodžio 4 d. sprendimas M/V „SAIGA“ byloje *(Sent Vinsentas ir Grenadinai prieš Gvinėją)*. Prieiga per internetą: <https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_1/judgment_041297_eng.pdf>.

[20] GAO, J. *Reasonableness of the Bond under Article 292 of the LOS Convention: Practice of the ITLOS*. Oxford University Press, 2008, p. 129.

„pakankamo dydžio“ kriterijų aiškino vertindamas konfiskuoto kuro vertę, t. y. konfiskuotą kurą įskaitė į užstato dydį, o likusią sumą įpareigojo sumokėti pinigais (ar kitokio pobūdžio garantija, jei abi šalys sutinka).

2000 m. „Camouco“ byla (Panama prieš Prancūziją)

Šioje byloje Prancūzija apkaltino Panamos jurisdikcijai priklausančio laivo kapitoną dėl: 1) neteisėtos žvejybos Prancūzijos jurisdikcijoje, 2) nepavykusio bandymo deklaruoti įplaukimą į Prancūzijos jurisdikciją gabenant šešias tonas žuvies, 3) nuslėpto laivo ženklinimo, – laivas plaukė su kitos valstybės vėliava, 4) mėginimo išvengti laivo patikrinimo. Prancūzijos pirmosios instancijos teismas, įvertinęs visas bylos aplinkybes ir pažeidimus, nustatė 20 000 000 Prancūzijos frankų užstatą. Prancūzijos teismas pabrėžė, kad įvertinus visas bylos aplinkybes užstato dydis galėtų siekti net 30 000 000 Prancūzijos frankų, bet vis dėlto palikta pirminė suma[21].

Jūrų tribunolas įvertinęs bylos aplinkybes nustatė, kad tokio dydžio užstatas yra nepagrįstas ir turėtų būti 8 000 000 Prancūzijos frankų. „Camouco“ byloje Tribunolas pateikia sąrašą aplinkybių ir kriterijų, kurie turi būti vertinami nustatant užstato dydį. Visų pirma Tribunolas įvertino aplinkybę, kad laive esančios žuvys buvo konfiskuotos ir realizuotos, už jas gauta 380 000 Prancūzijos frankų, todėl remiantis jau aptartu precedentu (M/V „SAIGA“ byla) ši suma buvo įskaičiuota į užstatą. Taigi Tribunolas įvertino laivo krovinio vertę. Antra, Tribunolas pabrėžė, kad itin svarbu įvertinti padaryto pažeidimo sunkumą (angl. *gravity of the alleged offences)*. Trečia, turi būti svarstomas paskirtų baudų (nuobaudų) dydis. Ketvirta, turi būti atsižvelgiama į laivo vertę (taip pat remiantis precedentu M/V „SAIGA“ byloje). Penkta, Tribunolas atsižvelgia, kokio dydžio ir formos užstatą nustatė laivą areštavusi valstybė.

Išanalizavus Jūrų tribunolo sprendimą „Camouco“ byloje matyti, kad Tribunolas jau nurodo aiškius ir konkrečius kriterijus, kurie turi būti vertinami nustatant laivo užstato dydį. Nors vis dar sunku pasakyti, kokie pažeidimai turėtų būti laikomi sunkiais, bet laivo ir krovinio vertės, paskirtų baudų ir užstato dydžio bei formos kriterijai yra itin objektyvūs ir lengvai taikomi.

2000 m. „Monte Confurco“ byla (Seišelių Respublika prieš Prancūziją)

Šioje byloje Prancūzija apkaltino Seišelių Respublikai priklausantį laivą ir laivo kapitoną, nes: 1) nebuvo tinkamai pranešta apie laivo įplaukimą į Prancūzijos jurisdikciją ir gabenamą sugautų žuvų krovinį, 2) laivas žvejojo neturėdamas leidimo, nors jis yra privalomas pagal Prancūzijos jurisdikciją, 3) buvo bandoma išvengti laivo patikrinimo. Pirmosios instancijos teismas nustatė 56 400 000 Prancūzijos frankų dydžio užstatą, kuris susideda iš trijų dalių: 1) užtikrinti laivo kapitono buvimą valstybės jurisdikcijoje – 1 000 000 Prancūzijos frankų, 2) užtikrinti, kad bus atlyginta žala už padarytus teisės pažeidimus – 400 000 Prancūzijos frankų, 3) užtikrinti, kad bus sumokėta už baudas kartu su grynuoju laivo užstatu – 55 000 000 Prancūzijos frankų.

Tribunolas vertindamas faktines bylos aplinkybes rėmėsi precedentu, įtvirtintu jau aptartose bylose (M/V „SAIGA“, „Camouco“), bet šioje situacijoje daugiau dėmesio skirta padarytų pažeidimų ir jų sunkumo įvertinimui. Visų pirma Tribunolas atsižvelgė į tai, kad tokio pobūdžio pažeidimai, kuriuos padarė Seišelių Respublikai priklausantis laivas, pagal Prancūzijos teisę yra pripažįstami kaip itin sunkūs, be to, laivo kapitonas nepastebėjo, kad įplaukė į Prancūzijos

[21] Tarptautinio jūrų teisės tribunolo 2000 m. vasario 7 d. sprendimas „Camouco“ byloje *(Panama prieš Prancūziją)*. Prieiga per internetą: <https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_5/Judgment.07.02.00.E.pdf>.

išskirtinę ekonominę zoną, nors turėjo moderniausią techniką ir galėjo gauti bei siųsti pranešimus. Tribunolas įvertino ir tai, kad laivas gabeno itin didelį kiekį (158 tonas) sugautų žuvų, kartu buvo pabrėžta, kad Prancūzija neturi reikiamų įrodymų, kad visos tos žuvys buvo sugautos būtent Prancūzijos išskirtinėje ekonominėje zonoje. Tribunolas nusprendė, kad atsižvelgus į visas faktines bylos aplinkybes ir į tai, kad konfiskuotų žuvų vertė buvo 900 000 Prancūzijos frankų, o konfiskuotos žvejybos įrangos vertė – 300 000 Prancūzijos frankų, tinkamas ir pagrįstas laivo užstatas turi būti 18 000 000 Prancūzijos frankų[22].

Itin svarbu, kad „Monte Confurco" byloje Jūrų tribunolas pasisakė, jog visi užstato dydžio nustatymo kriterijai (išvardyti ir M/V „SAIGA" byloje) jokiu būdu nesudaro baigtinio sąrašo aplinkybių, skirtų nustatyti tinkamą užstato dydį, ir pats Tribunolas nesiekia nustatyti konkrečių taisyklių šiam klausimui spręsti. Tarptautinis jūrų teisės tribunolas tokiais atvejais ragina taikyti lanksčią sistemą, kartu išvengiant pernelyg griežto reguliavimo ir konkrečių taisyklių nustatymo[23].

2002 m. „Volga" byla (Rusijos Federacija prieš Australiją)

Rusijos Federacijai priklausantis laivas buvo kaltinamas dėl nelegalios žvejybos Australijos išskirtinėje ekonominėje zonoje. Areštavusi laivą, Australija nustatė 3 332 500 Australijos dolerių užstatą, kuris susideda iš trijų dalių: 1) konfiskuoto laivo, žvejybos įrangos, tepalų ir kuro vertės – 1 920 000 Australijos dolerių, 2) baudų, susijusių su baudžiamaisiais kaltinimais, pareikštais įgulos nariams – 412 500 Australijos dolerių, 3) monitoringo sistemos įrengimo Rusijos Federacijai priklausančiame laive, siekiant užtikrinti, kad laivas ateityje nedarytų pažeidimų – 1 000 000 Australijos dolerių. Tribunolas vertindamas visas faktines aplinkybes sutiko su pirmuoju užstato elementu (laivo ir įrangos vertė), bet pareiškė, kad antrasis elementas neturi jokios praktinės reikšmės laivo sulaikymo ir paleidimo aplinkybėmis. Be to, trečiasis užstato elementas, pasak Tribunolo, prieštaravo JT Jūrų teisių konvencijos 292 straipsniui ir 73 straipsnio 2 daliai. „Gero elgesio užstatas", kuris buvo taikytas Rusijai, yra prevencinė priemonė ateičiai, kad valstybė daugiau neatliktų galimų pažeidimų, bet toks reikalavimas visiškai nesusijęs nei su pakrantės valstybės teisės pažeidimu, nei su areštu ar paties užstato paskirtimi, todėl neatitinka JT Jūrų konvencijos 292 straipsnio ir 73 straipsnio 2 dalies konteksto. Tribunolas pasisako, kad teisingas ir pagrįstas užstatas šiuo atveju, atsižvelgiant, kad buvo padaryta itin didelė žala aplinkai, turėtų būti 1 920 000 Australijos dolerių, atitinkančių laivo vertės ir konfiskuotos įrangos bei kuro sumą[24].

Šioje byloje teismas pasisakė, kas neturėtų būti įtraukiama nustatant laivo užstato dydį, bet tokia nuostata kartu yra ir kritikuotina, nes nubrėžiamos per siauros ribos, ką gali ir ko negali apimti „tinkamo užstato" dydžio sąvoka pagal JT Jūrų teisės konvencijos 292 straipsnį ir 73 straipsnio 2 dalį, nors, kaip minėta anksčiau, pats Tribunolas stengėsi tokių siaurų standartų netaikyti[25].

---

[22] Tarptautinio jūrų teisės tribunolo 2000 m. gruodžio 18 d. sprendimas „Monte Confurco" byloje *(Seišelių Respublika prieš Prancūziją)*. Prieiga per internetą: <https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_6/Judgment.18.12.00.E.pdf>.

[23] ROTHWALL, R. D.; STEPHENS, T. Illegal Southern Ocean Fishing and Promt Release: Balancing Coastal and Flag State rightsand interests. *International and Comparative Law Quarterly*, 2004, p. 171–187.

[24] Tarptautinio jūrų teisės tribunolo 2002 m. gruodžio 23 d. sprendimas „Volga" byloje *(Rusijos Federacija prieš Australiją)*. Prieiga per internetą: <https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_11/11_judgment_231202_en.pdf> .

[25] ROTHWALL, R. D.; STEPHENS, T. Illegal Southern Ocean Fishing and Promt Release: Balancing Coastal and Flag State rightsand interests. *International and Comparative Law Quarterly*, 2004, p. 183–184.

2007 m. „Hoshinmaru“ byla (Japonija prieš Rusijos Federaciją)

„Hoshinmaru“ byla yra itin svarbi Jūrų tribunolo praktikoje, nes, priešingai negu kitose bylose, Tribunolas joje konstatavo, kas nelaikytina sunkiu pažeidimu.

Japonijai priklausantis žvejybos laivas „Hoshinmaru“, turėdamas leidimą sužvejoti atitinkamą kiekį žuvų, buvo sulaikytas Rusijos pareigūnų, nes viršijo leidime nustatytas žvejybos kvotas. Rusija nustatė 22 000 000 rublių (apytiksliai 862 000 JAV dolerių) dydžio užstatą, kurį sudarė: 1) baudos, skirtos laivo kapitonui – 500 000 rublių, 2) baudos, skirtos laivo savininkui – 2 001 364 rubliai, 3) procedūrų išlaidos – 240 000 rublių, 4) baudos dėl žalos aplinkai – 7 927 500 rublių, 5) laivo vertė – 11 350 000 rublių. Japonija teigė, kad pagrindinis pažeidimas yra ne nelegali žvejyba Rusijos Federacijos jurisdikcijoje, bet klaidingas sugautų žuvų kiekio fiksavimas. Tribunolas sutiko su Japonijos teiginiu ir pabrėžė, kad situacija, kai laivas turi tinkamą leidimą žvejoti kitos valstybės jurisdikcijoje ir viršija leidime nustatytas žvejybos kvotas, turi būti vertinamas kaip nesunkus pažeidimas. Laivo užstato dydis buvo sumažintas nuo 22 000 000 iki 10 000 000 rublių[26].

Išnagrinėjus penkias Tarptautinio jūrų teisės tribunolo bylas galima nustatyti gana tikslią Tribunolo vartojamų argumentų seką. Visų pirma visose bylose Tribunolas, svarstydamas įvairias aplinkybes, kurios yra būtinos norint nustatyti pagrįstą užstato dydį, konstatavo, kad valstybių nustatyti užstatai buvo netinkamo dydžio, per dideli. Taip pat Tribunolo praktikos analizė jau leidžia įžvelgti kriterijus, kurie padeda nustatyti pagrįsto užstato dydį. Tokie kriterijai yra krovinio vertė, padaryto pažeidimo sunkumas, paskirtų baudų dydis, laivo vertė, užstato, kurį nustatė valstybė, dydis ir forma. Svarbu paminėti, kad šių kriterijų nereikia absoliutinti, ir pats Tribunolas nurodo, kad toks kriterijų sąrašas nėra nei galutinis, nei privalomas, be to, Tribunolas nesiekia nustatyti konkrečių taisyklių.

Nors Tribunolo išvardyti kriterijai padeda suprasti, į ką turi būti atsižvelgiama nustatant užstato dydį, bet lieka neaišku, kaip šie kriterijai sąveikauja tarpusavyje ir kaip yra taikomi siekiant apskaičiuoti galutinę užstato sumą. Svarbu ir tai, kad tarptautinėje teisėje neegzistuoja universalūs standartai, kuriais remiantis būtų galima nustatyti pagrįsto ir teisingo dydžio baudas laivams, pažeidžiantiems pakrantės valstybės teisinę sistemą[27]. Atsižvelgiant į tai, reikia išnagrinėti pagrindines užstato dydžio nustatymo tendencijas valstybių vidaus teisės aktuose ir nacionaliniuose teismuose.

3. Užstato dydžio nustatymas ir „Jūros vilkas“

„Jūros vilkas“ – Lietuvai priklausantis žvejybos laivas, kuris 2014 m. rugsėjo 19 d. buvo sulaikytas ir areštuotas Rusijos Federacijos pareigūnų, nes, pasak Rusijos Federacijos, žvejojo Rusijos Federacijos išskirtinėje ekonominėje zonoje neturėdamas tam leidimo. Laivo įgulą sudarė 28 asmenys, iš kurių trys lietuviai. Tiek „Jūros vilko“ įgula, tiek Lietuvos Respublika teigė, kad laivas žvejojo ir plaukiojo tarptautiniuose vandenyse, laikėsi Žvejybos šiaurės rytų Atlanto komisijos taisyklių, todėl pats laivo sulaikymas pažeidžia JT Jūrų teisės konvenciją ir kitus tarptautinės teisės principus.

---

[26] Tarptautinio jūrų teisės tribunolo 2007 m. rugpjūčio 6 d. sprendimas „Hoshinmaru“ byloje *(Japonija prieš Rusijos Federaciją)*. Prieiga per internetą: <https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_14/14_judgment_060807_en.pdf>.

[27] ODA, Shigeru. Dispute Settlement, Prospects in the Law of the Sea. *International and Comparative Law Quarterly*, 1995, p. 749.

Kilęs ginčas buvo nagrinėtas Murmansko (Rusijos Federacija) teisme, kuris įvertinęs sugautų žuvų kiekį (jis buvo vertinamas du kartus) nustatė 113 000 000 rublių (apytiksliai 2 000 000 eurų) užstatą. Tokį sprendimą laivo savininkų atstovai skundė aukštesnės instancijos teismui ir nurodė, kad protinga užstato dydžio suma būtų 30 000 000 rublių (apytiksliai 600 000 eurų). Taip pat laivo „Jūros vilkas“ atstovas nurodė, kad 1979 m. pagaminto laivo vertė tuo metu gali būti nuo 500 000 iki 1 000 000 JAV dolerių[28].

Išnagrinėjęs bylą aukštesnės instancijos teismas užstato dydį sumažino tris kartus, t. y. nuo 113 000 000 iki 36 600 000 rublių (nuo 2 000 000 iki 700 000 eurų), remdamasis tuo, kad ankstesnė suma buvo nemotyvuotai didelė. Taip pat teismas teigė, kad užstato dydį nustatė iš užstato sumos išskaičiavęs laivo vertę ir palikęs galimos baudos ir žalos dydį[29].

2015 m. vasario 2 d. „Jūros vilkas“ buvo paleistas, bet laivą valdančiai bendrovei skirta 4 000 000 rublių (53 000 eurų) bauda. Svarbu paminėti ir tai, kad Lietuvos Respublika kaltina Žvejybos šiaurės rytų Atlanto komisiją, kuri turėdama tokią pareigą neinformavo Lietuvos apie pasikeitusias išskirtinės ekonominės zonos, kurioje ir žvejojo „Jūros vilkas“, ribas[30].

Taigi, įvertinus Lietuvai priklausančio žvejybos laivo „Jūros vilkas“ situaciją, galima įžvelgti pagrindinius kriterijus, kuriais rėmėsi teismas priimdamas tokį sprendimą. Visų pirma, nors teismas net du kartus vertino sugautų žuvų kiekį, galutiniame sprendime dėl užstato dydžio į tai nebuvo atsižvelgta. Manytina, kad žuvų kiekis buvo vertinamas tam, kad būtų nustatoma bauda už neteisėtą žvejybą. Antra, teismas įvertino laivo vertę ir ją išskaičiavo iš užstato dydžio. Trečia, buvo įvertintas žalos dydis ir galimas baudos dydis, į kurį teismas atsižvelgė priimdamas sprendimą. Vertinant šią situaciją jau aptartų Jūrų tribunolo bylų kontekste, galima daryti pagrįstą išvadą, kad galutinis užstato dydis neviršijo laivo vertės (jei laivo vertė − apie 1 000 000 JAV dolerių), taip pat teismas nustatydamas užstato dydį atsižvelgė į padarytos žalos kriterijų. Tačiau Murmansko teismas neišskaičiavo sugautų žuvų laimikio vertės iš užstato sumos, kas yra būdinga Jūrų tribunolo praktikoje (kaip keitėsi užstato dydis, matyti pateiktoje lentelėje).

ŽVEJYBOS LAIVAS „JŪROS VILKAS“		
Data	*Aplinkybės*	*Užstato dydis*
2014-09-19	Rusijos Federacijos pareigūnai areštuoja laivą	113 000 000 rublių (apytiksliai 2 000 000 eurų)
2014-10-15	Laivo atstovai skundžia Murmansko teismo sprendimą	Laivo atstovas nurodo, kad protingas dydis turėtų būti 30 000 000 mln. rublių (apytiksliai 600 000 eurų)
2014-10-23	Apeliacinės instancijos teismas įvertinęs aplinkybes mažina užstato dydį	36 600 000 rublių (apytiksliai 700 000 eurų)
2015-02-02	Skiriama bauda ir laivas paleidžiamas	4 000 000 rublių (53 000 eurų) bauda

[28] Prieiga per internetą <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/laivo-juru-vilkas-atstovai-apskunde-uzstato-dydi-teismui.htm>.

[29] Prieiga per internetą <http://en.delfi.lt/lithuania/economy/russian-court-substantially-reduces-bail-for-lithuanian-ship.d?id=66202638>, <http://verslas.lrytas.lt/rinkos-pulsas/rusijos-teismas-triskart-sumazino-uzstata-uz-juru-vilka.htm>.

[30] Prieiga per internetą <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/juros-vilkas-paleistas-i-laisve.htm>.

4. Valstybių vidaus teisė ir užstato dydžio nustatymo kriterijai

Tarptautinio jūrų teisės tribunolo teisėjo Andersono nuomone, nacionaliniai valstybių teismai geriausiai gali nustatyti tinkamą ir pakankamą užstato dydį, todėl toliau šiame darbe bus aptariama didžiausių jūrinių valstybių vidaus teisės nuostatos, reglamentuojančios laivo užstato dydžio nustatymą[31]. Galima daryti išvadą, kad valstybės, kurių ekonomikos pagrindą sudaro žuvininkystė arba kurios išimtinai su ja susijusios, yra linkusios užstato dydžio nustatymo klausimus sureguliuoti nacionaliniais įstatymais. Nagrinėjant laivo arešto klausimą nacionalinėse valstybių sistemose svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad čia siekiama sureguliuoti ne tik didelių žvejybos laivų ar tanklaivių, bet ir mažesnių laivų, kurie priklauso privatiems asmenims ir yra skirti ne tik žvejybai, krovinių ar keleivių gabenimui, bet ir asmeniniam naudojimui, arešto klausimus. Todėl logiška, kad tokios taisyklės ir principai turi būti aiškūs ir konkretūs, kad nacionaliniai teismai galėtų greitai ir kokybiškai išspręsti bylą, paliekant teisėjams kuo mažiau diskrecijos ir interpretacijos laisvės.

Australija

Pagrindinius su laivų areštu susijusius klausimus Australijoje reglamentuoja 1988 m. Jūrų taisyklės *(Admiralty rules)*[32]. Šių taisyklių 51 punktas pateikia dvi alternatyvas subjektui, kurio laivas yra areštuotas. Pirmoji alternatyva – laivą areštavusiam subjektui iškart sumokėti sumą, lygią pateiktam reikalavimui arba laivo vertei, priklausomai nuo to, kuri suma yra mažesnė. Paprastai teikiamas reikalavimas apima tiek laivą areštavusio subjekto piniginius interesus (t. y. kokią žalą subjektas yra patyręs, kokią sumą tikimasi prisiteisti teisminės procedūros metu ir pan.), tiek laivo areštavimo išlaidas ir palūkanas. Antroji alternatyva – vadovaujantis tais pačiais kriterijais nustatomas laivo piniginis užstatas. Jūrų taisyklės pateikia paprastus, bet labai objektyvius laivo užstato dydžio nustatymo principus – suma turi atitikti reikalavimo arba laivo vertės dydį. Kadangi laivo areštas yra išimtinai nenaudingas laivo savininkui, taisyklės taip pat įtvirtina laivo savininko interesų apsaugą – taikomas kriterijus, kuris numato mažesnę laivo arešto sumą. Toks apsaugos mechanizmas apsaugo laivo savininką nuo pernelyg didelio užstato, nes reikalaujama suma negali būti didesnė už laivo vertę[33].

Išnagrinėjus šią normą galima teigti, kad Australijos nacionalinė teisė įtvirtina laivo vertės kriterijų, vartojamą ir tarptautinėje teisėje, bet reikalavimo dydžio kriterijus yra naujas. Iš dalies galima susieti šią taisyklę su laivo padarytų pažeidimų kriterijumi (kuris buvo aptartas analizuojant Jūrų tribunolo praktiką), nes reiškiamas reikalavimas visada priklausys nuo laivo padarytos žalos, bet, priešingai negu Jūrų tribunolo praktikoje, čia taip pat kalbama apie laivo arešto išlaidas. Be to, taisyklės nustato pareikšto reikalavimo palūkanas. Svarbu paminėti ir tai, kad tokia laivų užstato dydžio nustatymo problema Australijos praktikoje tampa vis mažiau aktuali, o šį institutą reglamentuojančios normos nebevartojamos, nes verslo teisės praktikoje vis dažniau taikoma lankstesnė banko garantijų ir draudimo kompanijų sistema[34].

---

[31] Teisėjo Andersono atskiroji nuomonė. Tarptautinio jūrų teisės tribunolo 2000 m. vasario 7 d. sprendimas „Camouco“ byloje *(Panama prieš Prancūziją)*.

[32] 1988 m. Australijos jūrų taisyklės / Admiralty Rules 1988 of Australia. Prieiga per internetą: <https://www.comlaw.gov.au/Series/F1996B03865>.

[33] RARES, S. *Some issues that arise in arrest of ships*. FedJSchol 18, 2011. Prieiga per internetą: <http://www.fedcourt.gov.au/publications/admiralty-papers/20111014/speeches_raresj19.rtf>.

[34] DERRINGTON, C. S.; TURNER, M. J. *The Law and Practice of Admiralty Matter*. Oxford University Press, 2006.

Jungtinė Karalystė ir Kanada

Kaip ir Australija, šios valstybės priklauso bendrosios teisės *(common law)* valstybių tradicijai, todėl valstybių reguliavimas laivo arešto dydžio nustatymo klausimu yra panašus ir beveik vienodas. Tačiau čia užstato dydžio taisyklės turi ir skirtumų, nes jose nėra numatoma alternatyvų asmeniui, kuris siekia išlaisvinti laivą iš arešto.

Visų pirma Jungtinėje Karalystėje, be užstato, kartu pateikiamos ir kitos garantijos, kurios leidžia išlaisvinti areštuotą laivą – tiesioginė įmoka į teismo, kuriame vyksta ginčas, sąskaitą, banko garantija, civilinės draudimo įmonės įsipareigojimas padengti nuostolius. Tiek Anglijos, tiek Kanados teisė pateikia ir konkrečių kriterijų, pagal kuriuos turi būti nustatomas užstato ir kitų garantijų dydis. Bendroji taisyklė yra ta, kad užstato dydį nustato teismas, susipažinęs su visomis aplinkybėmis, t. y. šis klausimas yra teismo diskrecija. Tačiau teismas priima tokį sprendimą įvertinęs, ar tokia užstato suma yra pakankama padengti asmens, kuris areštavo laivą, nuostolius. Teismas taip pat vertina arešto išlaidas kartu su palūkanomis, bet bendra užstato suma negali viršyti laivo vertės[35]. Čia ir vėl susiduriame su tam tikru laivo užstato dydžio ribojimu, kai yra numatoma maksimali užstato suma, negalinti viršyti areštuoto laivo vertės.

Laivo užstato dydžio nustatymo problema Lietuvoje

Laivų arešto konvencijos 4 straipsnis teigia, kad laivai gali būti areštuoti tik valstybės, kurioje bus vykdomas areštas, teismo ar atitinkamo teismo organo sprendimu. Taip pat šios konvencijos 6 straipsnio 2 dalis teigia, kad procesines normas ir visus su laivo areštu susijusius procesinius klausimus reglamentuoja susitariančiosios valstybės, kurios jurisdikcijoje buvo areštuotas ar pareikalauta areštuoti laivą, teisė. Lietuvos Respublikos teisinė sistema, priešingai negu jau aptartos valstybės, neišskiria laivo arešto procedūros iš kitų objektų arešto, todėl nagrinėjant užstato dydžio nustatymą reikia remtis areštą reglamentuojančiomis bendrosiomis teisės normomis, kurios Lietuvoje yra įgyvendinamos pagal Civilinio proceso kodekso teisės normas, tiksliau – laikinųjų apsaugos priemonių institutą[36].

Laikinosios apsaugos priemonės – priemonės, kurias taiko teismas suinteresuotų asmenų ar kitų byloje dalyvaujančių asmenų prašymu, jeigu nesiėmus šių priemonių teismo nagrinėjimas gali pasunkėti arba sprendimas pasidaryti visai neįmanomas[37]. Viena iš pagrindinių laikinųjų apsaugos priemonių funkcijų yra užtikrinti teismo sprendimo įvykdymo galimumą ir realumą, kartu kuo mažiau varžant asmens, kuriam jos taikomos, teises. Į tai svarbu atsižvelgti visuose laikinųjų apsaugos priemonių taikymo etapuose – tiek jas priimant, tiek panaikinant ar keičiant vienas apsaugos priemones kitomis[38].

Laikinąsias apsaugos priemones reglamentuoja Civilinio proceso kodekso 144–152 straipsniai. Kodekso 145 straipsnis pateikia pavyzdinį, bet ne galutinį laikinųjų apsaugos priemonių rūšių sąrašą, viena iš jų – atsakovo nekilnojamojo daikto areštas (145 straipsnio 1 dalies 1 punktas). Svarbu tai, kad šis reguliavimas ir yra taikomas laivams, nes pagal Lietuvos Respublikos

---

35 TETLEY, W. Arrest, Attachment and related Maritime Law Procedures. *Tulane Law review*, Vol. 73:1895, 1999.

36 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 42-1340.

37 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 144 straipsnio 1 dalis.

38 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-12-15 bendrųjų klausimų dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo apžvalga Nr. AC-34-2. Teismų praktika, Nr. 34, 2011.

civilinio kodekso 1.98 straipsnio 3 dalį laivai yra pripažįstami nekilnojamaisiais daiktais[39]. Užstato sąvoka Civilinio proceso kodekse nėra įtvirtinta, bet pati užstato esmė išplaukia iš šio kodekso 145 straipsnio 2 dalies, kuri teigia, jog teismas gali taikyti kelias apsaugos priemones iškart, atsižvelgdamas į ekonomiškumo principą, o 148 straipsnis įtvirtina vienos laikinosios apsaugos priemonės pakeitimą kita. Šio straipsnio 2 dalis teigia, kad teismas gali netaikyti laikinųjų apsaugos priemonių, jeigu atsakovas sumoka atitinkamą sumą į teismo sąskaitą, įkeičia savo turtą arba už asmenį yra laiduojama. Dažnai pasitaiko, kad laivo areštas yra pakeičiamas banko garantija ir tokiu būdu laivas išlaisvinamas. Atitinkamos pinigų sumos įmokėjimas į teismo sąskaitą arba banko garantijos pateikimas gali būti vertinamas kaip piniginis užstatas šio mokslinio straipsnio prasme, nes jų paskirtis yra identiška – sumokama suma, kuri yra reikalinga laivo areštui panaikinti. Vis dėlto kyla klausimas, pagal kokius kriterijus turi būti nustatytas tokios sumos dydis? Remiantis tiek Civilinio proceso kodekso 145 straipsnio 2 dalimi, tiek Bendrųjų klausimų dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo apžvalga, bendra visų laikinųjų apsaugos priemonių taikymo suma negali viršyti ieškinio dydžio. Taigi laivo užstato, banko garantijos ar kitos panašaus pobūdžio apsaugos priemonės dydis yra lygus ieškinio sumai.

Išanalizavus Civilinio proceso kodekso normas ir laikinųjų apsaugos priemonių esmę galima daryti pagrįstą išvadą, kad laivo užstato dydis Lietuvoje yra siejamas su ieškinio (reikalavimo) suma. Čia galime rasti tam tikrų panašumų su jau aptartomis bendrosios teisės valstybių sistemomis, kurios visada kaip vieną iš pagrindinių kriterijų nurodo reikalavimų dydį, bet Lietuvos teisinė sistema nepateikia laivo vertės kriterijaus, kur užstatas negali viršyti laivo vertės.

Tačiau kalbant apie laivo arešto procedūrą Lietuvoje būtina atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuva yra prisijungusi prie Laivų arešto konvencijos, kuri yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Todėl tiek, kiek ginčų sprendimas (įskaitant ir laivo areštą) yra reguliuojamas šios konvencijos, pirmenybė teikiama pastarajai. Pavyzdžiui, jūrinio reikalavimo atveju, kurį reglamentuoja minėta Konvencija, jūrinio laivo areštas kaip laikinoji apsaugos priemonė turėtų būti taikomas ne kaip Civilinio proceso kodekso, bet kaip jūrinio reikalavimo užtikrinimo priemonė[40]. Tačiau logiška teigti, kad tarptautinės teisės principas *pacta sunt servanda* lemia, jog santykių, kurių išimtinai nereguliuoja tarptautinės sutartys (prie kurių Lietuva yra prisijungusi), atveju laivo areštas bei užstato dydžio nustatymas bus taikomas kaip Civilinio proceso kodekso reglamentuojama laikinoji apsaugos priemonė.

Išnagrinėjus kai kurių valstybių nacionalinę praktiką ir laivo užstato dydžio nustatymo kriterijus matyti, kad užstato dydžio nustatymo taisyklės nėra detalizuojamos. Valstybės apsiriboja pagrindine taisykle laivo užstato dydžio nustatymą priskirti teismo diskrecijai, taip pat nustatoma maksimali užstato suma, kuri negali viršyti laivo vertės. Svarbu ir tai, kad tiek laivo areštas, tiek užstatas siejamas su civiline teise, todėl daugiausia dėmesio yra skiriama ieškovo teikiamam reikalavimui, su laivo konfiskavimu susijusioms išlaidoms ir palūkanoms. Tuo tarpu Lietuvoje laivo areštas yra suprantamas kaip laikinųjų apsaugos priemonių, kurios yra išimtinai Civilinio proceso teisės institutas, taikymas Lietuvos Respublikos įstatymų, laivų areštą reglamentuojančių tarptautinių konvencijų ir taisyklių kontekste.

---

39 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

40 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 1 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-20/2010.

Išvados

1. Tarptautinės konvencijos, kurios reglamentuoja laivo arešto procedūrą, pateikia protingo ir pagrįsto laivo užstato dydžio kriterijų, bet šio kriterijaus nedetalizuoja. Vienintelė 1999 m. konvencija dėl laivų arešto nustato objektyvų ir ne tokį lakonišką kriterijų – kad laivo užstato dydis negali viršyti laivo vertės.
2. Tarptautinis jūrų teisės tribunolas nagrinėdamas užstato dydžio nustatymo bylas pabrėžia, kad nesiekia nustatyti galutinio ar privalomojo sąrašo konkrečių taisyklių, kuriomis būtų remiamasi nustatant laivo užstato dydį. Galima daryti pagrįstą išvadą, kad tokių taisyklių nustatymas tik uždėtų naštą subjektams, kurie turėtų vertinti užstato dydį, todėl šiuo klausimu jiems paliekama diskrecijos teisė. Tokį požiūrį patvirtina ir gilesnio interpretavimo bei vertinimų stokojančios Konvencijų nuostatos.
3. Išanalizavus tarptautines konvencijas ir Jūrų tribunolo praktiką galima nurodyti kriterijus, į kuriuos turėtų atsižvelgti laivo užstato dydį nustatantis subjektas: l) laivo krovinio vertė, 2) padaryto pažeidimo sunkumas, 3) paskirtų baudų dydis, 4) laivo vertė, 5) užstato, kurį nustatė valstybė, dydis ir forma. Tačiau prisimintina, kad šie kriterijai nėra nei privalomi, nei galutinio pobūdžio, todėl visada turi būti vertinami turint omenyje pagrįstą ir pakankamą užstato dydį.
4. Jūrinių valstybių vidaus teisės nuostatos, reglamentuojančios areštuoto laivo užstato dydį, diskreciją nustatyti užstatą palieka teismams, bet pastarieji vertindami aplinkybes turi atkreipti dėmesį į laivo vertę, arešto išlaidas, palūkanas ir areštavusio laivą subjekto patirtus nuostolius (laivo padarytą žalą). Išskirtinis yra Lietuvos atvejis, kai laivo areštas vykdomas taikant laikinųjų apsaugos priemonių institutą, bet tokia priemonė turi būti aiškinama remiantis Laivo arešto konvencija (prie kurios yra prisijungusi Lietuva), o ne Civilinio proceso kodeksu.

Literatūra

Norminiai teisės aktai:

Tarptautinės sutartys:

1. 1952 m. tarptautinė konvencija dėl kai kurių taisyklių, susijusių su Jūrų laivų areštu, suvienodinimo. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 45-1712.
2. 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 107-4786.
3. Tarptautinio jūrų teisės tribunolo Statutas (1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos priedas Nr. VI).
4. 1993 m. tarptautinė konvencija dėl jūrinių suvaržymų ir įkeitimų. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 11-377.
5. 1999 m. konvencija dėl laivų arešto / International Convention on Arrest of Ships, 1999.

Norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 42-1340.
3. 1988 m. Australijos jūrų taisyklės / Admiralty Rules 1988 of Australia.

4. Tarptautinio jūrų teisės tribunolo vidaus darbo taisyklės. 2009 m. kovo 17 d. / International tribunal for the law of the sea, Rules of the tribunal. ITLOS/8 17 March 2009.

Teismų praktika:

Tarptautinis jūrų teisės tribunolas:

1. Tarptautinio jūrų teisės tribunolo 1997 m. gruodžio 4 d. sprendimas M/V „SAIGA“ byloje *(Sent Vinsentas ir Grenadinai prieš Gvinėją)*.
2. Tarptautinio jūrų teisės tribunolo 2000 m. vasario 7 d. sprendimas „Camouco“ byloje *(Panama prieš Prancūziją)*.
3. Tarptautinio jūrų teisės tribunolo 2000 m. gruodžio 18 d. sprendimas „Monte Confurco“ byloje *(Seišelių Respublika prieš Prancūziją)*.
4. Tarptautinio jūrų teisės tribunolo 2002 m. gruodžio 23 d. sprendimas „Volga“ byloje *(Rusijos Federacija prieš Australiją)*.
5. Tarptautinio jūrų teisės tribunolo 2007 m. rugpjūčio 6 d. sprendimas „Hoshinmaru“ byloje *(Japonija prieš Rusijos Federaciją)*.
6. Teisėjo Andersono atskiroji nuomonė Tarptautinio jūrų teisės tribunolo 2000 m. vasario 7 d. sprendime „Camouco“ byloje *(Panama prieš Prancūziją)*.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-12-15 bendrųjų klausimų dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo apžvalga Nr. AC-34-2. Teismų praktika, Nr. 34, 2011.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 1 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-20/2010.

Specialioji literatūra:

1. DEERING, B.; REESE, J. *An overview of the 1952 and 1999 Arrest Conventions*. The Ince & Co Network, 2011.
2. DERRINGTON, C., S.; TURNER, M. J. *The Law and Practice of Admiralty Matters*. Oxford University Press, 2006.
3. FRANCKX, E. Reasonable bond in the practice of the International Tribunal for the law of the sea. *California Western International Law Journal*, Vol. 32, 2001.
4. GAO, J. *Reasonableness of the Bond under Article 292 of the LOS Convention: Practice of the ITLOS*. Oxford University Press, 2008.
5. KNIGHT, G. *The Law of the Sea: Cases*, *Documents and Readings (1975−1976 ed.)*. Washington: Nautilus Press, 1975.
6. LYNN, W. R. *A Comment on the New International Convention on Arrest of Ships*. U. Miami L. Rev. 453, 2001.
7. ODA, S. Dispute Settlement, Prospects in the Law of the Sea. *International and Comparative Law Quarterly*, 1995.
8. OLIVER, C. *Discours Juridique*, *Raison et Contradictions*. American society of international law, 2000.
9. RARES, S. *Some issues that arise in arrest of ships*. FedJSchol 18, 2011.

10. ROTHWALL, R. D.; STEPHENS, T. Illegal Southern Ocean Fishing and Promt Release: Balancing Coastal and Flag State rightsand interests. *International and Comparative Law Quarterly*, 2004.
11. TETLEY, W. Arrest, Attachment and related Maritime Law Procedures. *Tulane Law review*, Vol. 73:1895, 1999.

Kiti šaltiniai:

1. Tarptautinis Teisingumo Teismas: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=2>.
2. Tarptautinis jūrų teisės tribunolas: <https://www.itlos.org/en/cases/list-of-cases/>.
3. Jungtinių Tautų Organizacijos sutarčių tinklalapis: <https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&lang=en#1>.
4. „Jūros Vilko“ areštas Rusijos Federacijoje:
   a. <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/laivo-juru-vilkas-atstovai-apskunde-uzstato-dydi-teismui.htm>.
   b. <http://en.delfi.lt/lithuania/economy/russian-court-substantially-reduces-bail-for-lithuanian-ship.d?id=66202638>.
   c. <http://verslas.lrytas.lt/rinkos-pulsas/rusijos-teismas-triskart-sumazino-uzstata-uz-juru-vilka.htm>.
   d. <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/juros-vilkas-paleistas-i-laisve.htm>.

PROBLEM IN DETERMINING THE BOND OF ARRESTED SHIP IN INTERNATIONAL LAW

Summary

United Nations Convention on the Law of the Sea, International Convention Relating to the Arrest of Sea-Going Ships and International Convention on Arrest of Ships (1999) establish main principles of ship arrest, but only 1999 Convention establishes more defined rules how to determine bond of arrested ship. International Tribunal for the Law of the Sea contains rich practice where principles of how to set reasonable bond are established, yet Tribunal itself highlights that it does not pursue aim to establish such rules, because reasonableness of the bond must be analyzed in each case individually. However, after analyzing practice of various courts and statutory law it is possible to exclude principles what must be evaluated in bond-setting procedure: 1) Value of the cargo, 2) Seriousness of offence, 3) Amount of imposed fines, 4) Value of the vessel, 5) Nature of the bond determined by state.

It is also necessary to exclude that law systems of coastal states grants discretion to set bond to national courts, but they must apply mentioned principles. Meanwhile in Lithuania procedure of ship arrest is implemented via provisional measures institute of Code of civil procedure but in the light of 1999 Convention.

BUVĘS TEISINIS CIVILINIO VEIKSNUMO REGULIAVIMAS (IKI 2016 M. SAUSIO 1 D.) IR NAUJASIS RIBOTO VEIKSNUMO INSTITUTAS

Eimantas Kadys
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
2-o kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas eimantaskadys18@gmail.com
Mokslinio darbo vadovė dr. Aurelija Balčiūnė

Šiame straipsnyje analizuojama Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija, veiksniai, paskatinę Lietuvos Respublikos Seimą priimti 2015 m. kovo 26 d. riboto veiksnumo instituto reglamentavimo teisės aktų pakeitimus, taip pat aptariama teisnumo ir veiksnumo samprata. Be to, straipsnyje analizuojamos naujasis riboto veiksnumo institutas bei jo reglamentavimo ypatybės.

This article analyzes the Convention on the disabled human rights of the United Nations, the factors which have motivated the adoption of the Seimas of the Republic of Lithuania in 2015, the 26th of March, the changes of legislations in the area of limited capacity institutes' regulation, as well as there are the conceptions of capability and capacity being discussed. Not to forget that this article is also analyzing the innovations of the regulation of the new limited capacity institutes'.

Įvadas

Kiekvienoje pasaulio valstybėje privalo būti užtikrintos žmogaus teisės. Ne išimtis yra ir neįgalieji, kuriems taip pat turi būti pripažintos lygios teisės kartu su kitais žmonėmis. Tačiau ne visada tai pavyksta padaryti, vienose valstybėse tai sekasi daryti geriau, kitose blogiau. Daugumoje šalių yra įsikūrusios nevyriausybinės organizacijos, kurios gina neįgaliųjų teises. Lietuvoje šia veikla užsiima Lietuvos neįgaliųjų forumas. Šios organizacijos tikslai[1] yra ginti žmonių su negalia pilietines, socialines ir ekonomines teises; užtikrinti lygias galimybes dėl invalidumo, lyties, amžiaus, rasės ir kt. Tačiau neturint tam tikrų teisinių instrumentų tai daryti yra sunku. Jungtinių Tautų Organizacija, matydama šį poreikį, susistemino daugumą neįgaliųjų teisių viename 2006 m. gruodžio 13 d. priimtame dokumente – Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijoje[2]. Ši konvencija suteikia teisinį instrumentą valstybėms ir kitoms organizacijoms ginti bei užtikrinti neįgaliųjų žmonių teises. Lietuva šią konvenciją ratifikavo 2010 m. gegužės 27 dieną. Dėl to atsirado neišvengiamas poreikis reformuoti Lietuvos teisinę sistemą, kad Lietuvos teisės aktai atitiktų Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatas. Lietuvos Respublikos Seimas 2015 m. kovo 26 d. priėmė teisės aktų pakeitimus, susijusius su Lietuvos teisinės sistemos atitikimu minėtai Konvencijai. Šie teisės aktai užtikrina mažesnį psichikos sutrikimų turinčių asmenų teisių ribojimą.

[1] Lietuvos neįgaliųjų forumo tikslai ir uždaviniai [Interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lnf.lt/index.php/apie-lnf-2/apie-lnf>.

[2] Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvusis protokolas. *Valstybės žinios*, 2010-06-19, Nr. 71-3561.

Šio straipsnio temos naujumas ir originalumas pasireiškia tuo, kad tai vienas iš pirmųjų straipsnių, kuriame analizuojamos Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. kovo 26 d. priimtų teisės aktų ir Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatos. Klausimo aktualumą įrodo tai, kad nuo 2016 m. sausio 1 d. riboto veiksnumo instituto srityje įsigaliojo nauji teisės aktų pakeitimai. Didžiajai visuomenės daliai šie pakeitimai yra svarbūs, nes toks reglamentavimas pakeičia psichikos sutrikimą turinčių asmenų teisių ribojimą ir suteikia daugiau galimybių jiems funkcionuoti teisinėje visuomenėje. Šio tyrimo objektas – naujas riboto veiksnumo instituto teisinis reglamentavimas, kuris įsigaliojo 2016 m. sausio 1 d., o tikslas – palyginti naujo ir seno riboto veiksnumo instituto reglamentavimą, atskleisti naujojo reglamentavimo ypatybes. Norint tinkamai išnagrinėti pasirinktą temą išsikelti tokie uždaviniai: 1) išsiaiškinti priežastis, lėmusias naujo riboto veiksnumo instituto atsiradimą Lietuvos teisinėje sistemoje; 2) atskleisti fizinio asmens teisnumo ir veiksnumo sampratą; išanalizuoti fizinio asmens veiksnumo ribojimo ypatybes senajame ir naujajame reglamentavime; 3) išsiaiškinti naujojo riboto veiksnumo instituto reguliavimo ypatybes.

Atliekant mokslinį tyrimą buvo taikomi lyginamasis ir sisteminis moksliniai metodai. Lyginamasis metodas leido palyginti galiojusį ir naująjį riboto veiksnumo instituto reglamentavimą. Sisteminiu moksliniu metodu buvo siekiama aiškinti teisės aktų nuostatas, jų tarpusavio sąveiką.

1. Priežastys, lėmusios riboto veiksnumo instituto reglamentavimo naujovių atsiradimą Lietuvoje

1.1. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija

Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija (toliau – konvencija) buvo priimta 2006 m. gruodžio 13 d. Jungtinių Tautų Organizacijos ir įsigaliojo 2008 m. gegužės 3 dieną. Šios konvencijos tikslas apibrėžtas jos 1 straipsnyje – skatinti, apsaugoti ir užtikrinti visų neįgaliųjų visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, taip pat skatinti pagarbą šių asmenų prigimtiniam orumui. Konvencijos priėmimo priežastys buvo tos, kad kiekvienoje Jungtinių Tautų Organizacijos narių valstybių teisinėje sistemoje požiūris į neįgaliuosius buvo skirtingas, todėl Jungtinių Tautų Organizacija, priimdama Neįgaliųjų teisių konvenciją, siekė suvienodinti valstybių požiūri į neįgaliuosius ir apibrėžti neįgaliųjų teises viename dokumente[3]. Ši konvencija buvo priimta per rekordiškai trumpą laiką palyginti su kitomis Jungtinių Tautų Organizacijos žmogaus teisių konvencijomis. Viskas užtruko ketverius metus. Šiuo metu Neįgaliųjų teisių konvenciją yra ratifikavusios 162 valstybės[4], taip pat Europos Sąjunga yra prisijungusi prie konvencijos dalyvių kaip juridinis asmuo ir yra įsipareigojusi visų savo 28 valstybių narių vardu Europos Sąjungoje užtikrinti ir įgyvendinti visas konvencijoje įtvirtintas teises. Kaip minėta, Lietuva šią konvenciją ratifikavo 2010 m. gegužės 27 d., o 2015 m. kovo 26 d. priėmė visus reikalingus įstatymų pakeitimus siekdama įgyvendinti konvencijoje įtvirtintas nuostatas.

Neįgaliųjų teisių konvencija neįtvirtina naujų žmogaus teisių, tik viename dokumente sujungia visas jau pripažintas teises, kurios yra susijusios su neįgaliaisiais, ir tas teises plačiau

[3] Vilniaus universiteto Teisės fakulteto konferencija „Teisės mokslo pavasaris“ [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-05]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=diQdxjzTXAQ>.

[4] United Nations Treaty Collection [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20.]. Prieiga per internetą: <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&lang=en>.

detalizuoja. Jungtinių Tautų Organizacijos valstybės narės, ratifikavusios šią konvenciją, pagal jos 4 straipsnį įsipareigoja užtikrinti ir skatinti visapusišką neįgaliųjų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimą be jokios diskriminacijos dėl neįgalumo. Vadinasi, valstybės turi užtikrinti, kad neįgalieji turės tokias pat teises, kaip ir kiti žmonės, kad visi bus lygūs ir nė vienas neįgalusis nebus diskriminuojamas dėl savo negalios. Valstybei nepakanka šito užtikrinti, ji taip pat privalo sudaryti visas sąlygas neįgaliesiems asmenims pasinaudoti konvencijoje įtvirtintomis teisėmis. Taip pat vienas iš konvencijos siekių yra tas, kad valstybės keistų visuomenės požiūrį į neįgaliuosius, t. y. dar galimą visuomenės nuomonę, kad neįgalieji (pavyzdžiui, dėl psichikos sutrikimų) negali savarankiškai priimti sprendimų.

Kertinis ir esminis yra konvencijos 12 straipsnis, kuriame nurodoma, kad neįgalieji visais atvejais turi teisę būti laikomi teisės subjektais, kad valstybė turi pripažinti ir garantuoti neįgaliųjų teisinį veiksnumą lygiai su kitais asmenimis visose gyvenimo srityse. Panaši nuostata yra įtvirtinta ir Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1948 m. gruodžio 10 d. priimtos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos[5] 6 straipsnyje, kuriame teigiama, kad kiekvienas asmuo, kad ir kur būtų, turi teisę būti pripažintas teisinių santykių subjektu. Taip pat reikšminga kita Deklaracijos nuostata, kad kiekvienas, kaip visuomenės narys, turi teisę į socialinę apsaugą ir teisę, kad valstybės pastangomis bei bendradarbiaujant tarptautiniu lygiu ir pagal kiekvienos valstybės struktūrą ir išteklius būtų įgyvendinamos jo orumui ir laisvam asmenybės vystymuisi būtinos ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės[6].

Taigi konvencijos 12 straipsnis užtikrina negalią turinčių asmenų teisinį subjektiškumą, nepaisant jų turimo psichikos sutrikimo, todėl neįgalieji, kaip ir visi kiti žmonės, turi teisę savarankiškai priimti sprendimus bei savo jėgomis įgyti teisių ir pareigų. Pagal konvenciją, asmens subjektiškumas neturi būti ribojamas taip, kad jis būtų eliminuotas iš teisinės visuomenės ir prarastų galimybę įgyvendinti turimas teises bei įgyti naujų teisių. Valstybė turi panaikinti visus įstatymus ir praktikas, kuriomis leidžiamas visiškas fizinio asmens veiksnumo ribojimas, taip pat institutus, pagal kuriuos visas fizinio asmens veiksnumas perleidžiamas trečiajam asmeniui, t. y. globėjui[7]. Suteikus globėjui teises, kuriomis naudodamasis jis gali už neveiksnų asmenį tam tikroje srityje priimti sprendimus, galimas piktnaudžiavimas įgytomis teisėmis ir nepaisymas tam tikroje srityje neveiksniu pripažinto asmens valios. Taigi gali kirstis globėjo ir tam tikroje srityje neveiksnaus asmens interesai.

Konvencijos įgyvendinimą prižiūri ir valstybių ataskaitas apie konvencijos laikymąsi vertina Neįgaliųjų teisių komitetas (toliau – komitetas). Jį sudaro 18 narių, kurie yra nepriekaištingos reputacijos, aukštos moralės žmonės. Komitetas taip pat nagrinėja priskirtų jo jurisdikcijai asmenų ar jų grupių pateiktus pranešimus dėl to, kad šie asmenys tapo šalies padaryto konvencijos nuostatų pažeidimo aukomis. Pabrėžtina, kad komitetas nagrinėja pranešimus tik apie tas valstybes, kurios yra ratifikavusios Neįgaliųjų teisių konvencijos fakultatyvųjį protokolą. Komitetas, išnagrinėjęs pranešimą, siunčia savo pasiūlymus ir rekomendacijas, jei tokių yra, atitinkamai šaliai ir pranešimą pateikusiam asmeniui. Taip pat komitetas teikia komentarus, kaip turėtų būti teisingai įgyvendinamos konvencijoje įtvirtintos neįgaliųjų teisės.

---

5 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497.

6 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 23 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-166/2012.

7 Vilniaus universiteto Teisės fakulteto konferencija „Teisės mokslo pavasaris“ [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-22]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=diQdxjzTXAQ>.

1.2. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje D. D. prieš Lietuvą

Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) 2012 m. vasario 14 d. paskelbė sprendimą[8] byloje *D. D. prieš Lietuvą*, kuriuo pripažino Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos[9] (toliau – Europos žmogaus teisių konvencija) 5 ir 6 straipsnio pažeidimus. EŽTT savo sprendimu konstatavo, kad proto negalią bei psichikos sutrikimų turinčių asmenų teisių užtikrinimo sistema Lietuvoje turi rimtų teisinio reguliavimo ir praktinių trūkumų. EŽTT konstatavo, kad pagal Lietuvos teisinį riboto veiksnumo instituto reguliavimą, kuris galiojo iki 2016 m. sausio 1 d., asmuo, kuris buvo pripažintas neveiksniu, pats negalėjo kreiptis į teismą dėl savo būklės peržiūrėjimo ar dėl kitų aplinkybių – tokią teisę turėjo tik asmens teisėtas globėjas. EŽTT konstatavo, kad toks teisinis reguliavimas pažeidžia Europos žmogaus teisių konvencijos 5 straipsnį, kuris užtikrina teisę į laisvę ir asmens saugumą.

EŽTT taip pat pabrėžė, kad Lietuva D. D. atžvilgiu įvykdė ne vieną Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio, užtikrinančio teisę į teisingą teismą, pažeidimą. 2000 m. teisme nustatant D. D. neveiksnumą ji nedalyvavo ir Lietuvos teismo sprendimas pripažinti D. D. neveiksnia buvo paremtas tik medicinine išvada, teismo posėdyje nedalyvaujant ją pateikusiems ekspertams. Toks D. D. veiksnumo apribojimas negali būti laikomas pagrįstu.

Minėtas EŽTT sprendimas, kaip ir Neįgaliųjų teisių konvencija, turėjo lemiamos įtakos Lietuvai priimant teisės aktų pakeitimus, susijusius su riboto veiksnumo instituto reglamentavimu.

1.3. Kitos priežastys

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuodamas savo požiūrį į riboto veiksnumo institutą, viename iš savo bylų sprendimų pasisakė apie Lietuvoje galiojusį riboto veiksnumo instituto reglamentavimą. LAT konstatavo, kad Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatų bei EŽTT jurisprudencijos kontekste Lietuvai riboto veiksnumo instituto srityje būdingas teisinio reguliavimo „defektyvumas“ – galimybė nustatyti ribotą veiksnumą egzistuoja tik priklausomybių turintiems asmenims[10]. Tai leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje buvęs teisinis riboto veiksnumo instituto reglamentavimas nebuvo pakankamas, kad užtikrintų žmogaus teises ribojant asmens veiksnumą, be to, buvęs reglamentavimas neatitiko tarptautinėje bendruomenėje priimtų ir pripažintų teisės aktų.

2. Fizinio asmens teisnumo ir veiksnumo samprata bei veiksnumo ribojimo ypatybės pagal naująjį ir senąjį teisinį reglamentavimą

2.1. Teisnumo samprata

Fizinis asmuo, kaip civilinių teisinių santykių dalyvis, turi pasižymėti civiliniu teisiniu subjektiškumu, kuris apima fizinio asmens veiksnumą ir teisnumą. Fizinio asmens teisnumo apibrėžimas įtvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso[11] (toliau – CK) 2.1 straipsnyje, kuriame nurodoma, kad teisnumas pasireiškia fizinio asmens galėjimu turėti teisių ir pareigų bei yra

---

8 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. vasario 14 d. sprendimas byloje *D. D. prieš Lietuvą*.

9 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

10 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-224/2013.

11 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. VIII-1864.

pripažįstamas visiems fiziniams asmenims. Vadinasi, teisnumas būdingas kiekvienam fiziniam asmeniui, kad ir kokio jis būtų amžiaus ar socialinės padėties[12]. Tokia pati nuostata yra įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos[13] (toliau – Konstitucija) 29 straipsnyje, kuriame nurodoma, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs; žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Tačiau visų šių nuostatų nereikia suprasti kaip absoliučių, nes fizinio asmens teisnumas gali būti ribojamas įstatymo numatytais atvejais. Fizinio asmens teisnumo ribojimu siekiama apsaugoti viešąjį interesą. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas viename iš savo nutarimų[14] pabrėžė, kad žmogaus teisės gali būti ribojamos, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: 1) ribojimas nustatytas įstatymu; 2) ribojimai būtini demokratinėje visuomenėje; 3) ribojimais nėra paneigta teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; 4) yra laikomasi proporcingumo principo. Taigi asmens teisnumo ribojimas turi būti pateisinamas tam tikru viešuoju, visuomeniniu interesu, poreikiu (būtinumu apsaugoti kitų asmenų sveikatą, turtines ir asmenines neturtines teises, viešąją tvarką ir pan.), kuris būtų svarbesnis už individualų privatų interesą, tačiau tokie ribojimai gali būti nustatyti tik įstatymo arba teismo, remiantis įstatymu – laikantis tam tikros procesinės tvarkos[15].

Asmuo, kuriam nebūdingas teisnumas, yra tarsi „už įstatymo ribų“, nes teisės požiūriu neteisnus asmuo negali turėti teisių ir pareigų, t. y. negali būti teisinių santykių subjektas[16]. Konstitucijoje ir kituose teisės aktuose įtvirtintą nuostatą, kad visi asmenys yra lygūs ir gali turėti vienodai teisių ir pareigų, reikia suprasti kaip teisinę, bet ne faktinę lygybę. Visi žmonės yra skirtingi, todėl skiriasi jų asmeninės savybės, ekonominės ir kitos galimybės. Todėl, nors teisės aktai ir suteikia galimybę turėti visiems asmenims vienodai teisių ir pareigų, ne visada tai gali būti įgyvendinama. Taigi teiginys, kad asmuo pasižymi civiliniu teisnumu, dar nereiškia, jog jis turi konkrečių civilinių teisių ar pareigų; kokių civilinių teisių ir pareigų asmuo įgys ir ar apskritai jų įgys, priklauso nuo kitų teisinių aplinkybių[17]. CK 1.136 straipsnyje nurodyti civilinių teisių ir pareigų atsiradimo pagrindai. Šiame straipsnyje nėra išvardytos visos teisinės aplinkybės, kurių pagrindu gali atsirasti civilinės teisės ir pareigos, todėl galimi ir CK nenumatyti susitarimai tarp asmenų, bet jie negali prieštarauti imperatyvioms įstatymo normoms.

2.2. Teisnumo atsiradimas ir išnykimas

Kaip minėta, teisnumas pripažįstamas visiems fiziniams asmenims, todėl asmuo įgyja teisnumą, t. y. tampa civilinių teisinių santykių dalyviu, nuo savo gimimo momento. Fizinio asmens gimimo momentu laikomas pirmas savarankiškas naujagimio įkvėpimas. Todėl jeigu naujagimis gimsta negyvas, jis nėra pripažįstamas asmeniu, įgijusiu civilinį teisnumą, ir negali būti laikomas civilinių teisinių santykių dalyviu. Bet jeigu naujagimiui pavyko savarankiškai įkvėpti, tokiu atveju nesvarbu, kiek laiko jis išgyveno, taip pat nesvarbu, ar pirmąkart savarankiškai įkvėpęs

[12] MIZARAS, V. *Civilinė teisė. Bendroji dalis: Vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2009.
[13] Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
[14] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas byloje Nr. 14/07-17/08-25/08/39/08.
[15] MIKELĖNAS, V., *et al. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys*. Vilnius: Justitia, 2002.
[16] *Ibid*.
[17] *Ibid*.

jis vystėsi savarankiškai, ar jo gyvybė buvo palaikoma medicinos įranga[18], − jis yra laikomas civilinių teisinių santykių dalyviu. Įstatymas teisnumą pripažįsta ir pradėtam, bet dar negimusiam vaikui, bet jo teisnumo atsiradimas priklauso nuo jo gimimo. Fizinio asmens teisnumo išnykimas siejamas su jo mirties momentu. Pagal CK 2.3 straipsnio 2 dalį, fizinio asmens mirties momentu laikomas žmogaus kraujotakos negrįžtamas nutrūkimas arba jo smegenų visų funkcijų visiškas ir negrįžtamas nutrūkimas. Tik konstatavus fizinio asmens mirtį yra laikoma, kad jo teisnumas išnyksta.

2.3. Fizinio asmens veiksnumo samprata

Fizinio asmens teisnumas yra neatsiejamai susijęs su veiksnumu. Šie du − veiksnumo ir teisnumo − institutai yra tarsi persipynę. Fizinio asmens veiksnumu laikomas asmens galėjimas savo jėgomis įgyti civilines teises ir susikurti pareigas. Tai reiškia, kad fizinis asmuo, turėdamas teisnumą, kuris suteikia galimybe turėti civilines teises ir pareigas bei kuris yra pripažįstamas visiems, per savo veiksnumą pats savo veiksmais gali įgyti turimo teisnumo suteikiamas civilines teises ir pareigas. Fizinio asmens teisnumas priklauso nuo žmogaus amžiaus ir psichinės būklės[19]. Todėl natūralu, kad jeigu fizinis asmuo nėra sulaukęs pilnametystės arba jo psichinė būklė yra sutrikusi, jis neturi visiško veiksnumo. Taigi civilinis veiksnumas yra tiesiogiai susijęs su asmens raida, galimybe kurti ir plėtoti ryšius su kitais žmonėmis bei išoriniu pasauliu[20].

2.4. Fizinio asmens veiksnumo ribojimas

Fizinio asmens veiksnumas, kaip ir teisnumas, nėra absoliutus. Jis taip pat gali būti ribojamas. Tačiau visi ribojimai turi būti daromi laikantis jau minėtų sąlygų[21]: 1) ribojimas turi būti nustatytas įstatymu; 2) būtinas demokratinėje visuomenėje; 3) ribojimais nėra paneigta teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; 4) yra laikomasi proporcingumo principo. Ribojant veiksnumą siekiama apsaugoti patį asmenį nuo galimos žalos, kurią jis gali padaryti sau, taip pat siekiama apsaugoti viešąjį interesą ir kitus asmenis, kuriems fizinio asmens, kurio veiksnumas yra ribojamas, gali būti padaryta žala.

Lietuvos Respublikos Seimui 2015 m. kovo 26 d. priėmus teisės aktų dėl riboto asmens veiksnumo instituto reglamentavimo pakeitimus ir šiems įsigaliojus 2016 m. sausio 1 d., atsirado naujos galimybės mažiau, tik tam tikrose srityse, riboti fizinio asmens veiksnumą.

Kalbant apie buvusį riboto veiksnumo instituto reguliavimą, kuris galiojo iki 2016 m. sausio 1 d., pabrėžtina, kad fizinis asmuo galėjo būti pripažįstamas visiškai neveiksniu ir ribotai veiksniu. Kreiptis dėl asmens pripažinimo neveiksniu arba ribotai veiksniu galėjo tokie patys subjektai, numatomi dabartinio reguliavimo – asmens sutuoktinis, tėvai, pilnamečiai vaikai, globos (rūpybos) institucija ir prokuroras. Asmuo, pripažįstamas neveiksniu, būdavo tarsi eliminuotas iš teisinės visuomenės. Todėl sprendžiant žmogaus veiksnumo klausimą kildavo pavojus pažeisti

---

[18] *Ibid*.

[19] BARANAUSKAS, E., *et al. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.

[20] PAKALNIŠKIS, V., *et al. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

[21] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas byloje Nr. 14/07-17/08-25/08/39/08.

pagrindines asmens teises. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje laikoma, kad asmens teisinio veiksnumo atėmimas yra ypač sunkus Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintų teisių apribojimas, todėl asmuo galėjo būti pripažintas neveiksniu tik ypatingais atvejais[22]. Asmeniui, pripažintam neveiksniu, yra skiriama globa ir globėjas už pripažintą neveiksniu asmenį įgyvendina jo teises ir atlieka pareigas. Asmuo, kuris būdavo pripažintas neveiksniu, neturėjo jokių savo teisių įgyvendinimo galimybių, tai galėjo daryti tik jo globėjas, veikdamas išimtinai asmens, pripažinto neveiksniu, naudai. Fizinio asmens pripažinimas neveiksniu visose srityse reikšdavo jo, kaip teisinių santykių subjekto, stiprų teisių apribojimą.

Galiojusio reguliavimo pripažinti asmenį ribotai veiksniu teisinis pagrindas buvo tas, kad galėjo būti ribojamas civilinis veiksnumas asmens, kuris piktnaudžiauja alkoholiniais gėrimais, narkotikais, narkotinėmis ar toksinėmis medžiagomis. Kitokie neprotingi asmens veiksmai, pavyzdžiui, liguistas polinkis į azartinius lošimus, kitoks neracionalus savo lėšų švaistymas, nebuvo pagrindas riboti asmens veiksnumą[23]. Skirtingai nei pripažinus asmenį neveiksniu, asmuo, kurio veiksnumas ribotas, galėjo pats įgyvendinti savo teises ir vykdyti pareigas, bet jam buvo skiriamas rūpintojas ir jis turėjo gauti rūpintojo sutikimą kai kuriems sandoriams sudaryti ar teisiniams veiksmams atlikti, pavyzdžiui, priimti arba atsisakyti priimti palikimą; sudaryti statinio (buto) statybos ar kapitalinio remonto rangos sutartį; garantuoti ar laiduoti už kitą asmenį ir kt.

Pagal naująjį teisinį reguliavimą ribotai veiksniais asmenimis gali būti pripažįstami ne tik asmenys, piktnaudžiaujantys alkoholiniais gėrimais, narkotikais, narkotinėms ar toksinėmis medžiagomis, bet ir asmenys, turintys kitų psichikos sutrikimų, dėl kurių jie iš dalies negali suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti[24]. Vartotus terminus „psichinė liga arba silpnaprotystė“, „piktnaudžiavimas alkoholiu, narkotikais, narkotinėmis ar toksinėmis medžiagomis“ dabar apėmė terminas „psichikos sutrikimas“, kuriuo nusakomi visi psichikos ir elgesio sutrikimai, numatyti tarptautinėje statistinėje ligų ir sveikatos problemų klasifikacijoje[25]. Minėtų terminų pakeitimas reiškia tai, kad yra sudaroma galimybė taikyti mažiau ribojamo veiksnumo aspektą, t. y. daugiau asmenų pripažinti ribotai veiksniais tam tikrose srityse, išvengiant atvejų, kai asmuo neatitikdavo riboto veiksnumo apibrėžties ir būdavo pripažįstamas visiškai neveiksniu. Pripažintam ribotai veiksniu tam tikroje srityje asmeniui yra skiriama rūpyba; fizinis asmuo, pripažintas ribotai neveiksniu tam tikroje srityje, gali sudaryti sandorius ar atlikti kitokius teisinius veiksmus toje srityje tik gavęs rūpintojo sutikimą. Sutikimo forma turi atitikti sudaromo sandorio formą.

Pripažįstant asmenį neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniu tam tikroje srityje dabartinis reguliavimas, kaip ir buvęs, numato du būtinus kriterijus: medicininį ir juridinį. Medicininis kriterijus – tai asmens psichinis sutrikimas, nustatytas arba patvirtintas asmens psichinei būsenai nustatyti teismo paskirtos teismo psichiatrijos ekspertizės metu. Juridinis kriterijus – psichikos sutrikimo nulemtas asmens negalėjimas suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti. Tiek medicininis asmens, dėl kurio pripažinimo neveiksniu kreiptasi į teismą, vertinimas, teismui

---

[22] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. liepos 11 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-370/2008.

[23] MIKELĖNAS, V., *et al. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys*. Vilnius: Justitia, 2002.

[24] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo Nr. VIII-1591 12, 13 ir 22 straipsnių įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos žmonių užkrečiamųjų ligų profilaktikos ir kontrolės įstatymo Nr. I-1553 9 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto ir Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo Nr. I-553 7 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas.

[25] *Ibid*.

skiriant ir kompetentingiems asmenims atliekant teismo psichiatrijos ekspertizę, tiek asmens negalėjimo suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti svarstymas (juridinis kriterijus) yra sudėtinės asmens neveiksnumo nustatymo proceso dalys, kurios yra būtinos ir vienodai svarbios kiekvienos bylos dėl asmens pripažinimo neveiksniu atveju[26]. Tačiau teismo psichiatrijos išvada veiksnumo ribojimo klausimu negali būti duodama pernelyg formaliai, vadovaujantis tik eksperto išvadoje nustatytu medicininiu kriterijumi ir vertinant jį kaip pakankamą pagrindą asmens veiksnumo ribojimui konstatuoti[27]. Taip pat pabrėžtina, kad ne bet kuris psichikos sutrikimas yra pagrindas riboti fizinio asmens veiksnumą[28]. Teismo sprendimas dėl asmens, turinčio psichikos sutrikimą, pripažinimo neveiksniu arba ribotai veiksniu tam tikroje srityje turi būti pagrįstas išsamiais, protingais ir svariais vertinimais, atliktais teisingo, visus įstatyme nustatytus procesinius reikalavimus atitinkančio teisminio nagrinėjimo metu, priimtas vadovaujantis asmens, kurio veiksnumas ribojamas, interesų apsaugos tikslams ir tik įsitikinus, kad tuo konkrečiu atveju asmens teisių ir laisvių suvaržymo pagrindai yra svarbūs bei pakankami, ir kad šis asmens privataus gyvenimo ribojimas nebus neproporcingas teisėtam tikslui apsaugoti jo paties ir kitų asmenų sveikatą bei interesus[29].

Taip pat pabrėžtina, kad byla dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniu tam tikroje srityje turi būti nagrinėjama žodžiu, nes bylos sprendimas gali turėti esminės reikšmės asmens pagrindinių teisių apribojimui. Todėl teismas privalo išsiaiškinti akivaizdžiai, ar asmuo, kurio veiksnumą siekiama riboti, tikrai nesupranta savo veiksmų reikšmės ir negali jų valdyti dėl psichikos sutrikimo.

Pagal dabartinį teisinį reguliavimą, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso[30] (toliau – CPK) 468 straipsnio 1 dalį ir atitinkamai 473 straipsnio 1 dalį, teismas priėmęs sprendimą pripažinti asmenį neveiksniu tam tikroje srityje arba ribotai veiksniu tam tikroje srityje nurodo baigtinį sąrašą sričių, kuriose asmens veiksnumas yra ribojamas. Šį sąrašą teismas nustato remdamasis socialinio darbuotojo išvada apie asmens, kurį prašoma pripažinti ribotai veiksniu tam tikroje srityje ar neveiksniu tam tikroje srityje, gebėjimą pasirūpinti savimi ir priimti kasdienius sprendimus savarankiškai ar su pagalba. Buvęs reguliavimas tokio sričių nurodymo sąrašo nenumatė. Asmuo būdavo pripažįstamas neveiksniu visose srityse ir tai lemdavo esminį žmogaus, kaip teisinių santykių subjekto, statuso pasikeitimą, pagal galiojusi teisinį reglamentavimą socialiniais ir teisiniais padariniais iš esmės prilygstantį žmogaus, kaip asmens ir piliečio, pašalinimui iš kitų visuomenės narių: pripažintas neveiksniu asmuo prarasdavo daugumą savo prigimtinių ir pilietinių teisių, tarp jų teisę disponuoti savo turtu ir tvarkyti su juo susijusius reikalus, teisę į darbą, santuoką, teisę balsuoti, rinktis gyvenamąją vietą, taip pat teisę kreiptis į teismą bet kokiais klausimais, taip pat ir dėl jo statuso pakeitimo[31].

Taigi pagal dabartinį reguliavimą teismas turi nurodyti baigtinį sąrašą sričių, kuriose asmuo pripažįstamas neveiksniu ar ribotai veiksniu. Toks sąrašas sričių, kuriose gali būti ribojamas fizinio asmens veiksnumas, yra išvardytas (nepilnas) Lietuvos Respublikos socialinės ir darbo

---

[26] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. liepos 11 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-370/2008.

[27] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 17 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-224/2013.

[28] MIKELĖNAS, V., *et al. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys*. Vilnius: Justitia, 2002.

[29] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 17d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-224/2013.

[30] Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

[31] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 17 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-224/2013.

apsaugos ministro įsakyme[32] „Dėl asmens gebėjimo pasirūpinti savimi ir priimti kasdienius sprendimus nustatyto tvarkos aprašo patvirtinimo“. Šiame apraše yra įvardytos turtinių ir neturtinių santykių sritys. Turtinės sritys apima asmens pajamų ir išlaidų tvarkymą, kilnojamojo ir nekilnojamojo turto naudojimą, valdymą ir disponavimą, paveldėjimo teisinius santykius ir kt. Šis turtinių santykių sričių, kuriose gali būti ribojamas fizinio asmens veiksnumas, aprašas nėra baigtinis. Jo 10.1.7 punkte įvardyta „kitos turtinių santykių sritys“, tai yra prerogatyva spręsti dėl turtinių teisinių santykių sričių, kuriose gali būti ribojamas asmens veiksnumas, palikta teismui, nes objektyviai neįmanoma išvardyti visų turtinių teisinių santykių sričių. Neturtinių santykių srityje yra nurodyti šeimos santykiai: asmens santuokos sudarymas, gebėjimas auklėti vaikus; darbo teisinių santykių sritis: asmens gebėjimas sudaryti darbo sutartį, atitinkančią jo galimybes, poreikius ir kt. Šis neturtinių santykių sąrašas taip pat nėra baigtinis − kaip ir turtinių santykių srityje, teismui yra palikta prerogatyva ir diskrecija savo sprendimu pripažinti asmenį neveiksniu ir kitose neturtinių santykių srityse.

Lyginant iki 2016 m. sausio 1 d. galiojusį reguliavimą ir naująjį reguliavimą, kuris įsigaliojo nuo minėtos datos, galima daryti išvadą, kad šiuo metu fizinio asmens veiksnumas yra daug mažiau ribojamas, nes teismas pripažindamas asmenį neveiksniu tam tikroje srityje turi nustatyti, kuriose konkrečiose srityse jo veiksnumas yra ribojamas. Toks sričių sąrašo nustatymas yra labiau individualizuotas konkretiems asmenims, tos sritys konkrečiai pritaikomos asmeniui, kurio veiksnumas ribojamas, taip apsaugoma nuo pagrindinių žmogaus teisių pažeidimo. Galiojusiame reguliavime nebuvo numatytos galimybės asmens veiksnumą riboti tam tikrose srityse, todėl teismams nebuvo suteiktas teisinis pagrindas ir pasirinkimas taikyti asmens veiksnumą mažiau ribojančias priemones. Todėl jeigu asmuo negalėdavo suprasti savo veiksmų ir jų valdyti konkrečiose srityse dėl savo psichinės ligos ar silpnaprotystės, jis būdavo pripažįstamas visiškai neveiksniu ir būdavo laikomas subjektu, negalinčiu dalyvauti įgyvendinant savo teises jokiuose civiliniuose teisiniuose santykiuose.

Kitas reikšmingas pakeitimas yra tai, kad kreipiantis į teismą dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu ar ribotai veiksniu tam tikroje srityje pagal CPK 465 straipsnį pareiškime, be bendrųjų procesinių dokumentų turinio ir formos reikalavimų, turi būti išdėstytos aplinkybės, rodančios fizinio asmens psichikos sutrikimą, dėl kurio tas asmuo negali suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti, taip pat turi būti pateikta sveikatos priežiūros įstaigos pažyma, kiti įrodymai apie asmens psichinę būklę, socialinio darbuotojo išvada apie asmens, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje, gebėjimą pasirūpinti savimi ir priimti kasdienius sprendimus savarankiškai ar naudojantis pagalba konkrečiose srityse. Anksčiau socialinis darbuotojas neturėjo pateikti išvados apie asmens gebėjimus pasirūpinti savimi. Minėtas pakeitimas dar labiau individualizuoja tas sritis, kuriuose asmuo pripažįstamas neveiksniu ar ribotai veiksniu, nes socialinis darbuotojas, galima sakyti, yra nešališkas asmuo ir geriau nei kiti žino, kokius sprendimus žmogui yra sunkiau priimti.

Tačiau pabrėžtina, kad šio sričių individualizavimo negalima absoliutinti. Teismui, pripažinusiam asmenį tam tikroje srityje ribotai veiksniu ar neveiksniu, yra neįmanoma objektyviai išvardyti visų sričių, kuriose asmens veiksnumas turi būti ribojamas, nes yra sunku nustatyti visas sritis, kuriose asmuo negali valdyti ir suprasti savo veiksmų reikšmės dėl psichikos sutrikimo.

[32] Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 10 d. įsakymas „Dėl asmens gebėjimo pasirūpinti savimi ir priimti kasdienius sprendimus nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ Nr. A1-742.

Kitas labai svarbus pakeitimo aspektas yra tas, kad teismas turi prerogatyvą ir diskreciją savo sprendimu pripažinęs asmenį ribotai veiksniu nustatyti sąrašą sričių, kuriose jo veiksnumas ribotas, ir kuriose atliekant teisinius veiksmus reikalingas rūpintojo sutikimas. Ankstesnis reguliavimas tokios teismo diskrecijos nenumatė, nes pripažintam ribotai veiksniu fiziniam asmeniui CK 2.11 straipsnio 2 dalis išvardijo baigtinį ir išsamų sąrašą sričių, kada reikėjo gauti rūpintojo sutikimą atliekant toje straipsnio dalyje numatytus teisinius veiksmus. Teismas neturėjo jokio teisinio pagrindo nurodyti kitų sričių, kuriose turėtų būti ribojamas asmens veiksnumas, nes, kaip minėta, CK 2.11 straipsnio 2 dalyje išvardyto sričių sąrašo neturėjo teisinio pagrindo išplėsti.

Dar svarbu paminėti, kad sandorių negaliojimo institute taps reikšmingos sritys, kuriose asmens veiksnumas bus ribojamas. Kadangi tam tikroje srityje neveiksnaus ar ribotai veiksnaus asmens sudarytus sandorius bus galima ginčyti tik jei jie buvo sudaryti srityje, kurioje fizinis asmuo pripažintas neveiksniu ar ribotai veiksniu.

Taip pat pabrėžtina, kad teismui suteikta teisė, įvertinus visus byloje pateiktus įrodymus, tam pačiam asmeniui veiksnumą vienose srityse riboti, o kitose jį pripažinti neveiksniu[33]. Tokiu ribojimu yra siekiama išsaugoti asmens subjektiškumą, nepanaikinant jo visiškai.

3. Naujojo riboto veiksnumo instituto reguliavimo ypatybės

3.1. Pagalbos priimant sprendimus neįgaliesiems ir psichikos sutrikimų turintiems asmenims teikimo institutas

Pilnametis veiksnus fizinis asmuo gali raštu sudaryti sutartį su pilnamečiu veiksniu fiziniu asmeniu, kuriuo jis pasitiki, dėl pagalbos priimant sprendimus tam tikrose gyvenimo srityse. Tai yra alternatyva globos institutui. Fizinis asmuo gali pats pasirinkti asmenį, kuris jam teiks pagalbą. Tas asmuo gali būti nebūtinai šeimos narys ar kitas artimas giminaitis, jis gali būti ir kurios nors srities profesionalas, svarbu, kad asmuo sudarydamas sutartį juo pasitikėtų. Pagalbos priimant sprendimus institutas skirtas tam, kad kai asmeniui dėl psichikos sutrikimo arba dėl kitų aplinkybių (pavyzdžiui, amžiaus ar ligos) sudėtinga priimti geriausiai jo interesus atitinkančius sprendimus ar juos išreikšti[34], pasitelkiama kito žmogaus pagalba. Sutarties pagrindu teikiama pagalba gali pasireikšti kaip sprendimo priėmimui reikalingos informacijos surinkimas; informacijos pateikimas asmeniui priimtinais būdais ir forma; galimų sprendimo alternatyvų nurodymas ir jų rezultatų aptarimas[35] ir kt. Kita vertus, pabrėžtina, kad pagalba priimti sprendimus yra sprendimų priėmimo procesas, kai pats individas jam vadovauja, bet įtraukia ir kitus asmenis, kurie gerbia ir pripažįsta to individo valią ir jo interesą siekti gerovės[36].

---

[33] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo Nr. VIII-1591 12, 13 ir 22 straipsnių įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos žmonių užkrečiamųjų ligų profilaktikos ir kontrolės įstatymo Nr. I-1553 9 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto ir Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo Nr. I-553 7 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas.

[34] *Ibid*.

[35] *Ibid*.

[36] Lietuvos neįgaliųjų forumo tematinė studija „Gerosios praktikos pavyzdžiai dėl asmenų su negalia įgalinimo, suteikiant jiems pagalbos paslaugas sprendimų priėmimui ir savarankiškam gyvenimui užtikrinti" [Interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-02] Prieiga per internetą: <http://manoteises.lt/wp-content/uploads/2016/02/Studija_Gerosios_praktikos_pavyzd%C5%BEiai_d%C4%97l_asmen%C5%B3_su_negalia_%C4%AFgalinimo.pdf.pdf>.

Pagalbininko teikiami pasiūlymai nėra privalomi, jie yra tik konsultaciniai, o galutinis sprendimas ir atsakomybė bei pasekmės kyla pačiam asmeniui[37]. Tai aiškiai įtvirtinta ir CK 3.279[3] straipsnyje, kuriame teigiama, kad asmens, sudariusio sutartį dėl pagalbos priimant sprendimus, sprendimai yra jo asmeniniai ir atsakomybė tenka sprendimus priėmusiam asmeniui. Taip pat jei pagalbos priimant sprendimus teikimo sutartyje numatytoje srityje asmuo, kuriam teikiama pagalba, veikė be pagalbos, pagalbą teikiantis asmuo įgyja teisę ginčyti tokius sprendimus bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais[38].

CK 3.279[1] straipsnio pirmoje dalyje įtvirtinta, kad pagalbą teikiantis asmuo turi vengti savo ir asmens, kuriam teikiama pagalba, interesų konflikto. Tai iš esmės įpareigoja teikiantį pagalbą asmenį vengti, kad nesikirstų jo asmeniniai interesai su asmens, kuriam teikiama pagalba, interesais, taip pat kad asmuo nepiktnaudžiautų savo turimais įgaliojimais ir teiktų naudingą pagalbą prašančiajam asmeniui.

Šis institutas taip pat reikšmingas tuo, kad asmeniui, jau pripažintam neveiksniu tam tikroje srityje arba ribotai veiksniu tam tikroje srityje, tačiau visiškai veiksniu kitose srityse, yra palikta galimybė taip pat sudaryti pagalbos sutartį priimant sprendimus tose srityse, kuriose jis išsaugo savo visišką veiksnumą. Kaip minėta, pripažintam neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniu tam tikroje srityje asmeniui yra skiriama globa arba rūpyba. Pagalbos priimant sprendimus instituto atveju asmuo gali kreiptis į kitą asmenį (nebūtinai į globėją ar rūpintoją), kuriuo jis pasitiki, ir sudaryti pagalbos priimant sprendimus sutartį kitose srityse, kuriose jis išsaugo visą veiksnumą. Tokiu atveju asmeniui, pripažintam tam tikroje srityje neveiksniu arba ribotai veiksniu, už jį arba jam pačiam teises įgyvendinti padeda globėjas arba rūpintojas, o tose srityse, kuriose asmuo išsaugojo visą veiksnumą ir sudarė pagalbos priimant sprendimus sutartį, teisinius veiksmus jis įgyvendina pats, bet jam padeda kitas asmuo, su kuriuo jis sudarė šią sutartį. Taigi asmeniui gali būti suteikta įvairiapusė labai naudinga pagalba atliekant įvairius teisinius veiksmus.

Pagal CK 3.279[3] straipsnio 1 dalį, pagalbos priimant sprendimus sutartį gali nutraukti bet kuri sutarties šalis, kreipusis į notarą ar konsulinį pareigūną. Todėl pabrėžtina, kad šiai sutarčiai sudaryti bei nutraukti nebūtini ilgi ir sudėtingi teisiniai veiksmai.

3.2. Išankstinis nurodymas

CK 2.137[1] straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad pilnametis veiksnus fizinis asmuo gali pateikti išankstinį nurodymą, kaip turėtų būti tvarkomi klausimai dėl jo turtinių ir asmeninių neturtinių teisių ir pareigų įgyvendinimo tuo atveju, jei jis ateityje būtų pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniu tam tikroje srityje. Šia priemone taip pat gali pasinaudoti asmenys, kuriems taikomos veiksnumą ribojančios priemonės ligos paūmėjimo laikotarpiais[39]. Notarų rūmai pateikia išankstinio nurodymo apibrėžimą[40]: tai asmeninis, vienašalis, rašytinis (notarinės formos)

---

[37] *Ibid*.

[38] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo Nr. VIII-1591 12, 13 ir 22 straipsnių įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos žmonių užkrečiamųjų ligų profilaktikos ir kontrolės įstatymo Nr. I-1553 9 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto ir Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo Nr. I-553 7 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas.

[39] *Ibid*.

[40] Notarų rūmų notariniai veiksmai [Interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-03]. Prieiga per internetą: http://www.notarurumai.lt/index.php/lt/notariniai-veiksmai/item/340-tvirtina-i%C5%A1ankstinius-nurodymus>.

visiškai veiksnaus pilnamečio asmens laisva valia sudarytas sandoris, kuriuo asmuo išreiškia valią dėl savo reikalų likimo, jei jis teismo sprendimu būtų pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje arba ribotai veiksniu tam tikroje srityje.

Išankstinio nurodymo sudarymas dar vadinamas „gyvuoju testamentu“, nes išreiškia išankstinę asmens valią, kaip turėtų būti elgiamasi su jo turimomis teisėmis, jeigu jis ateityje būtų pripažintas tam tikroje srityje neveiksniu arba ribotai veiksniu.

Pagal CK 2.137[1] straipsnio 2 dalį, išankstiniame nurodyme asmuo gali nurodyti asmenis, kuriuos pageidauja, kad teismas skirtų jo globėjais arba rūpintojais, jei jis būtų pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniu tam tikroje srityje. Tai leidžia asmeniui dar esant sveikam ir suprantančiam savo veiksmų reikšmę išreikšti savo valią ir pasirinkti pageidautiną asmenį, kuris turėtų būti skiriamas jo globėju ar rūpintoju, jeigu jis ateityje dėl progresuojančios ligos ar dėl atsiradusio kitokio psichikos sutrikimo būtų pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniu tam tikroje srityje. Galiojęs teisinis reguliavimas tokio teisinio pagrindo nenumatė, todėl teismas galėjo paskirti globėją ar rūpintoją nepaisydamas pripažinto ribotai veiksniu ar neveiksniu asmens valios dėl globėjo ar rūpintojo asmens. Taigi nei rūpintojo ar globėjo asmuo, nei suteikiamos teisės šiuo atveju nuo asmens, kuriuo veiksnumas ribojamas, valios nepriklausė, nes tai nebuvo numatyta įstatyme ir buvo nustatoma teismo sprendimu[41].

Pasitaiko atvejų, kai asmuo nepalaiko gerų santykių su savo šeimos nariais ar kitais artimais giminaičiais dar prieš jam tampant neveiksniu ar ribotai veiksniu, o galiojęs teisinis reguliavimas nebuvo numatęs teisinio pagrindo, kuris leistų asmeniui išreikšti savo valią, kad šie asmenys nebūtų skiriami jo globėjais ar rūpintojais. Dabartinis reguliavimas leidžia tokią valią išreikšti − tokią teisę užtikrina CK 2.137[1] straipsnio 2 dalis.

Taip pat asmuo iš anksto gali nurodyti konkretų asmenį, kuris spręstų klausimus dėl jo turtinių ir asmeninių neturtinių teisių ir pareigų įgyvendinimo, jeigu jis ateityje būtų pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniu tam tikroje srityje. Tai leidžia fiziniam asmeniui išreikšti valią pasirenkant asmenį, kuriuo jis pasitiki, atlikti visus teisinius veiksmus, kurie yra susiję su jo finansiniais reikalais ir neturtinėmis teisėmis. Svarbu paminėti ir tai, kad išankstiniu nurodymu asmuo gali išreikšti savo valią, kaip turi būti valdomas, naudojamas ir disponuojamas jo turtas (pvz., draudimas jį parduoti, išnuomoti ir kt.)[42].

Senyvo amžiaus žmonės dažnai nenori ir atsisako gyventi globos (rūpybos) institucijose, todėl šis išankstinio nurodymo institutas leidžia asmeniui išreikšti išankstinę valią dėl jo gyvenamosios vietos, jeigu jis ateityje būtų pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje arba ribotai veiksniu tam tikroje srityje.

Pabrėžtina, kad išankstinis nurodymas turi būti notarinės formos. Pagal CK 2.137[1] straipsnio 4 dalį, išankstinis nurodymas įsigalioja, kai įsiteisėja teismo sprendimas pripažinti asmenį neveiksniu tam tikroje srityje arba ribotai veiksniu tam tikroje srityje, iki tol išankstiniame nurodyme išreikšta asmens valia laikoma konfidencialia. Išankstinis nurodymas galioja jame numatytą terminą, o jeigu terminas nenustatytas, − tol, kol panaikinamas teismo sprendimas, kuriuo asmuo buvo pripažintas tam tikroje srityje neveiksniu arba ribotai veiksniu.

---

41 MIZARAS, V. *Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2009.

42 BUBLIENĖ, D. *Fizinių asmenų veiksnumo ribojimo reguliavimo pokyčiai reikšmingi ir tretiesiems asmenims*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-03]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/verslas/nuomones/d-bubliene-fiziniu-asmenu-veiksnumo-ribojimo-reguliavimo-pokyciai-reiksmingi-ir-tretiesiems-asmenims.d?id=69991620>.

Taip pat labai svarbu pabrėžti, kad išankstiniam nurodymui įsigaliojus, pagal CK 2.137[1] straipsnio 5 dalį, jo nuostatomis privalo vadovautis visi asmenys ir institucijos, atliekančios veiksmus dėl išankstinį nurodymą pateikusio asmens turtinių ir neturtinių teisių ir pareigų įgyvendinimo, išskyrus atvejus, kai dėl pasikeitusių aplinkybių vadovavimasis išankstiniu nurodymu aiškiai nebeatitinka jį pateikusio asmens interesų. Tai reiškia, kad visi asmenys ir institucijos privalo vadovautis nurodymais, kuriuos asmuo išreiškia dar suprasdamas savo veiksmų reikšmę, išankstiniame nurodyme prieš jam tampant neveiksniu tam tikroje srityje arba ribotai veiksniu tam tikroje srityje.

CK 2.237[3] straipsnyje įtvirtinta, kad asmuo turi teisę savo išankstinį nurodymą bet kada pakeisti ar papildyti pateikdamas naują išankstinį nurodymą, taip pat jis gali jį panaikinti. Tai leidžia asmeniui, pasikeitus tam tikriems santykiams arba įgijus naujo turto, ar pasikeitus kitoms aplinkybėms bet kada pakeisti savo jau parašytą išankstinį nurodymą. Vėliau pateiktas išankstinis nurodymas panaikina visą pirmesnį išankstinį nurodymą ar jo dalį, kuri prieštarauja vėliau pateiktam išankstiniam nurodymui. Kaip minėta, visai tai turi būti atlikta notarine forma.

3.3. Fizinio asmens, pripažinto neveiksniu tam tikroje srityje, galimybė kreiptis į teismą dėl teismo sprendimo panaikinimo

Fizinis asmuo, kuris yra pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje, pagal CK 2.10 straipsnio 4 dalį, gali kreiptis į teismą ne dažniau kaip kartą per vienus metus dėl jo pripažinimo visiškai veiksniu ar veiksniu toje srityje, kurioje jis buvo pripažintas neveiksniu. Vienų metų terminas pradedamas skaičiuoti nuo teismo sprendimo pripažinti asmenį neveiksniu tam tikroje srityje įsiteisėjimo dienos. Buvęs teisinis reguliavimas tokios galimybės nenumatė, tai leido savo teise piktnaudžiauti asmenims, galintiems kreiptis dėl neveiksnaus asmens būklės peržiūrėjimo, ir taip buvo nepagrįstai ilgą laikotarpį varžomos neveiksnaus asmens teisės. Pagal dabartinį teisinį reguliavimą, asmuo šią teisę gali įgyvendinti nevaržomai, nes jam ją suteikia teisės aktai. Kreipimųsi į teismą dėl pripažinimo visiškai veiksniu ar veiksniu toje srityje, kurioje asmuo buvo pripažintas neveiksniu, skaičius nėra ribojamas. Yra nustatyta tik viena imperatyvi taisyklė – kreiptis galima ne dažniau kaip kartą per vienus metus. Vėlesni vienų metų terminai pradedami skaičiuoti nuo paskutinio teismo sprendimo, kuriuo buvo sprendžiamas asmens veiksnumo klausimas, įsiteisėjimo dienos.

3.4. Neveiksnių asmenų būklės peržiūrėjimo komisija

Kitas labai svarbus riboto veiksnumo instituto reguliavimo pakeitimas yra tas, kad pagal CK 2.10[1] straipsnio 1 dalį, kiekvienoje savivaldybėje turi būti sudaryta arba turi veikti nepriklausoma Neveiksnių asmenų būklės peržiūrėjimo komisija (toliau – komisija). Šios komisijos pagrindinis uždavinys yra peržiūrėti neveiksnaus tam tikroje srityje asmens būklę ir priimti sprendimą dėl tikslingumo kreiptis į teismą dėl teismo sprendimo, kuriuo asmuo pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje, peržiūrėjimo.

Remdamasi CK 2.10[1] straipsnio 2 dalimi ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo[43] „Dėl Neveiksnių asmenų būklės peržiūrėjimo komisijų pavyzdinių nuostatų patvirtinimo“

[43] Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl neveiksnių asmenų būklės peržiūrėjimo komisijų pavyzdinių nuostatų patvirtinimo“. 2015 m. spalio 26 d., Nr. 1123.

4.2 punktu, komisija privalo savo iniciatyva peržiūrėti asmens būklę, jeigu per vienus metus nuo teismo sprendimo pripažinti asmenį neveiksniu tam tikroje srityje įsiteisėjimo dienos CK 2.10 straipsnio 4 dalyje nurodyti subjektai – neveiksnaus tam tikroje srityje asmens sutuoktinis, tėvai, pilnamečiai vaikai, globos (rūpybos) institucija arba prokuroras – arba pats asmuo, kuris yra pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje, nesikreipia dėl teismo priimto sprendimo pripažinti asmenį neveiksniu tam tikroje srityje panaikinimo. Peržiūrėdama fizinio asmens, pripažinto neveiksniu tam tikroje srityje, būklę komisija turi vadovautis CK 2.10[1] straipsnio 3 dalyje įtvirtintais nešališkumo, nepriklausomumo, kuo mažesnio asmens veiksnumo ribojimo, veiksnumą ribojančių priemonių individualizavimo ir pagrįstumo principais. Taip pat komisijai būtina išklausyti neveiksnaus tam tikroje srityje asmens nuomonę, išskyrus išimtinius atvejus, kai tai objektyviai yra neįmanoma. Komisija, peržiūrėjusi fizinio asmens, pripažinto neveiksniu tam tikroje srityje, būklę, sprendžia, ar tikslinga kreiptis į teismą, kad būtų peržiūrėtas teismo sprendimas, kuriuo asmuo pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje[44]. CK 2.10[1] straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, kad jei du iš penkių komisijos narių nusprendžia, kad yra tikslinga kreiptis į sprendimą pripažinti asmenį neveiksniu tam tikroje srityje priėmusį teismą dėl teismo sprendimo peržiūrėjimo, laikoma, kad yra priimtas komisijos sprendimas kreiptis į teismą. Tačiau komisijos vykdoma neveiksnaus tam tikroje srityje asmens būklės peržiūra yra išimtinė priemonė, kuri turi būti taikoma tik tada, kai į teismą dėl sprendimo, kuriuo asmuo pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje, panaikinimo nesikreipia CK 2.10 straipsnio 4 dalyje numatyti asmenys ir pats neveiksnus asmuo[45]. Tai užtikrina visapusišką asmens, kuris yra neveiksnus tam tikroje srityje, būklės peržiūrėjimą, siekiant jam grąžinti visišką veiksnumą, nors subjektai, galintys kreiptis į teismą dėl asmens pripažinimo visiškai veiksniu ar veiksniu toje srityje, kurioje asmuo yra pripažintas neveiksniu, to nedaro. Taip pat ši riboto veiksnumo instituto reglamentavimo naujovė užtikrina, kad fizinio asmens, pripažinto neveiksniu tam tikroje srityje, teisės būtų ribojamos kuo trumpesnį laiką. Taigi galime daryti išvadą, kad fizinio asmens, pripažinto neveiksniu tam tikroje srityje, būklė turi būti peržiūrėta kas vienus metus nuo teismo sprendimo pripažinti asmenį neveiksniu tam tikroje srityje įsiteisėjimo dienos.

Taip pat svarbu pabrėžti, kad, pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Neveiksnių asmenų būklės peržiūrėjimo Komisijų pavyzdinių nuostatų patvirtinimo“ 6 punktą, komisijos nariais turi būti: savivaldybės globos ir rūpybos institucijos darbuotojas, gydytojas psichiatras, žmogaus teisių apsaugos srityje veikiančios nevyriausybinės organizacijos atstovas, aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą turintis asmuo ir socialinis darbuotojas. Tokia komisijos sudėtis labai svarbi dėl to, kad kiekvienas specialistas gali savo profesiniu požiūriu įvertinti neveiksnaus asmens tam tikroje srityje būklę ir pateikti komisijai kokybišką išvadą apie tam tikroje srityje neveiksnaus asmens būklę.

---

[44] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo Nr. VIII-1591 12, 13 ir 22 straipsnių įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos žmonių užkrečiamųjų ligų profilaktikos ir kontrolės įstatymo Nr. I-1553 9 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto ir Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo Nr. I-553 7 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas.

[45] *Ibid*.

Išvados

1. Įsigaliojus naujajam riboto veiksnumo instituto reglamentavimui fizinis asmuo nebegali būti pripažintas visiškai neveiksniu, nes teismas nustato sritis, kuriose yra ribojamas jo veiksnumas. Teismas, spręsdamas dėl konkrečių sričių nustatymo, remiasi socialinio darbuotojo išvada, kurioje nurodoma, kokiose srityse asmuo negali suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti dėl psichikos sutrikimo. Tai leidžia daryti išvadą, kad teismas, nustatydamas sritis, kuriose turi būti ribojamas fizinio asmens veiksnumas, jas individualizuoja pritaikydamas konkrečiam asmeniui.
2. Naujieji teisės aktų pakeitimai leidžia psichikos sutrikimą turintiems asmenims jaustis visaverčiais ir lygiais su kitais visuomenės nariais. Vis dėlto to paties negalima pasakyti apie buvusį riboto veiksnumo instituto reglamentavimą. Asmuo, kuris būdavo pripažintas neveiksniu, tarsi eliminuotas iš teisinės visuomenės ir jo teisės buvo ribojamos neproporcingą laiką. Todėl galima daryti išvadą, kad naujasis reglamentavimas užtikrina asmenų, pripažintų neveiksniais tam tikroje srityje, galimybę funkcionuoti teisinėje visuomenėje kartu su kitais teisinės visuomenės nariais, nes jų veiksnumas nėra visiškai ribojamas. Taigi jie išsaugo visišką veiksnumą srityse, kuriose nėra pripažįstami neveiksniais, todėl gali savarankiškai jose veikti, t. y. patys priimti sprendimus arba atlikti teisinius veiksmus.
3. Naujasis riboto veiksnumo instituto reglamentavimas iš esmės pakeičia visą iki tol galiojusį riboto veiksnumo instituto reguliavimą. Atsiranda visiškai naujų institutų, kaip antai pagalba priimti sprendimus, išankstinis nurodymas. Šie nauji institutai suteikia fiziniam asmeniui galimybę pačiam pasirinkti savo globėją, kuris bus atsakingas už jį ateityje, jei jis bus pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje, taip pat fiziniam asmeniui suteikiama galimybė išreikšti savo išankstinę valią, kaip turėtų būti elgiamasi su jo turtinėmis ir neturtinėmis teisėmis. Taigi galima daryti išvadą, kad Lietuvos teisinė sistema artėja prie teisinio reglamentavimo, kuris mažiau riboja psichikos sutrikimų turinčių asmenų teises, skatina juos pačius įgyvendinti savo teises ir geriau užtikrina jų teisių apsaugą.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

Tarptautiniai teisės aktai:

1. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvusis protokolas. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 71-3561.
2. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497.
3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

Nacionaliniai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1044.
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. VIII-1864.

3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl neveiksnių asmenų būklės peržiūrėjimo komisijų pavyzdinių nuostatų patvirtinimo“. 2015, Nr. 1123.
5. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl asmens gebėjimo pasirūpinti savimi ir priimti kasdienius sprendimus nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo“. 2015, Nr. A1-742.

Specialioji literatūra:

1. MIZARAS, V. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009.
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo Nr. VIII-1591 12, 13 ir 22 straipsnių įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos žmonių užkrečiamųjų ligų profilaktikos ir kontrolės įstatymo Nr. I-1553 9 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto ir Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo Nr. I-553 7 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas.
3. BARANAUSKAS, E., *et al. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.
4. MIKELĖNAS, V., *et al.* Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. Vilnius: Justitia, 2002.
5. PAKALNIŠKIS, V., *et al. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

Teismų praktika:

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika:

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. vasario 14 d. sprendimas byloje *D. D. prieš Lietuvą*.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas byloje Nr. 14/07-17/08-25/08/39/08.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2008.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-166/2012.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-224/2013.

Kiti šaltiniai:

1. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto konferencija „Teisės mokslo pavasaris“ [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-05]. Prieiga per internetą: <www.youtube.com/watch?v=diQdxjzTXAQ>.
2. Lietuvos neįgaliųjų forumo Tematinė studija „Gerosios praktikos pavyzdžiai dėl asmenų su negalia įgalinimo, suteikiant jiems pagalbos paslaugas sprendimų priėmimui ir savarankiškam gyvenimui užtikrinti“ [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-02]. Prieiga per internetą: <http://manoteises.lt/wp-content/uploads/2016/02/Studija_Gerosios_praktikos_pavyzd%C5%BEiai_d%C4%97l_asmen%C5%B3_su_negalia_%C4%AFgalinimo.pdf.pdf>.
3. Notarų rūmų notariniai veiksmai [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-03]. Prieiga per internetą: <http://www.notarurumai.lt/index.php/lt/notariniai-veiksmai/item/340-tvirtinai%C5%A1ankstinius-nurodymus>.
4. BUBLIENĖ, D. Fizinių asmenų veiksnumo ribojimo reguliavimo pokyčiai reikšmingi ir tretiesiems asmenims [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-03]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/verslas/nuomones/d-bubliene-fiziniu-asmenu-veiksnumo-ribojimo-reguliavimo-pokyciai-reiksmingi-ir-tretiesiems-asmenims.d?id=69991620>.
5. Lietuvos neįgaliųjų forumo tikslai ir uždaviniai [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą: <http://www.lnf.lt/index.php/apie-lnf-2/apie-lnf>.
6. United Nations Treaty Collection [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV15&chapter=4&lang=en>.

THE REGULATION FEATURES OF THE CIVIL CAPACITY PROBLEMS OF THE FORMER LEGAL REGULATION, WHICH WAS VALID UNTIL 2016, THE 1ST OF JANUARY, AND THE NEW INSTITUTE OF CAPACITY

Summary

The article talks about a person's civil capacity limitation of the institutes' new regulation. These changes have been stimulated by the international legislations, such as the Convention of the United Nations on the disabled human rights. Convention was declared in 2006, the 13th of December with the goal to encourage, protect and ensure the ability to use all of the human rights and the fundamental freedom fully by all the disabled people, as well as promoting respect for their inherited dignity. The convention was ratified in Lithuania in 2010, the 27th of May. After this convention has been ratified, the need to reform the legal system of Lithuania, in order to even the legal system of Lithuania to the provisions enshrined in the convention. That was done in 2015, the 26th of March.

In the former civil legal capacity limitation of the institutes' regulation, which was valid until the ratification of the convention, there have been a number of shortcomings. The fundamental human rights were limited by the institute's regulation. In case a person was declared incapable, he could not accomplish any legal actions personally, his appointed tutor had to do it for him. Since the new legal system regulation has changed, a person can not be considered completely incapable, because that can be done only in a certain country or an area. Therefore, in this way the human rights are less restricted - one can perform legal actions in scopes, in which he retains full capacity.

The new regulation brings innovations to the legal system of Lithuania, such as assistance contracts for making decisions and prior reference. Assistance contract for making decisions allows one to choose a person, who would help him to accomplish his legal actions in a specific area, in which he does not understand the meaning of his actions or can not control them. Pre-order allows one to specify, how it should be dealt with his property and non-property rights, in case the person would be recognized as declared incapable in the future.

FINANSINIŲ PRIEMONIŲ RINKOS NAUJOVĖS: SUTELKTINIS FINANSAVIMAS

Indrė Kemėšiūtė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-io kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas indre.kemesiute@gmail.com
Mokslinio darbo vadovas doc. dr. Rimantas Simaitis

Straipsnyje aptariama nauja alternatyvi smulkiojo ir vidutinio verslo finansavimo priemonė – sutelktinis finansavimas. Remiantis užsienio mokslininkų tiriamaisiais mokslo darbais, Europos Sąjungos institucijų išaiškinimais ir apibūdinimais bei užsienio šalių praktika finansų rinkų srityje, straipsnyje aptariama sutelktinio finansavimo samprata ir reikšmė Lietuvos rinkoje, aptariamos finansinės ir nefinansinės šios priemonės teikiamos naudos ypatybės, galima rizika. 2016-aisiais tikimasi sulaukti sutelktinio finansavimo teisinio reglamentavimo: straipsnyje jis analizuojamas bei aptariamas sutelktinio finansavimo platformų veikimas, be to, tolesnės sutelktinio finansavimo, kaip alternatyvios finansinės priemonės smulkiajam ir vidutiniam verslui finansuoti, ateities perspektyvos.

The purpose of this article is to present the concept of crowdfunding by referring to previous literature research, using an inductive approach for this qualitative research. An important barrier to commercializing innovations is the availability of early-stage funding. Given the difficulties that new ventures face in attracting financing from angel investors, banks and venture capital funds, some entrepreneurs are tapping into large, online communities of consumer-investors. Called "crowdfunding" - this relatively new form of informal venture financing allows entrepreneurs to directly appeal to the general public (i.e., the "crowd") for help in getting their innovative ideas off the ground.

Įvadas

Straipsnio tyrimo objektas yra finansinių priemonių rinkos naujovė – sutelktinis finansavimas (angl. *crowdfunding)*. Sutelktinis, arba minios, finansavimas yra alternatyvus verslo ar bet kokio kito projekto finansavimo būdas, taikomas, kai kiti finansavimo šaltiniai, kaip antai asmeninis kapitalas, bankų paskolos ar privataus ir rizikos kapitalo fondai, nėra tinkami[1]. Naudodamiesi sutelktinio investavimo platformomis, idėjos sekėjai − investuotojai ir rėmėjai dažniausiai pradiniame projekto etape patiki lėšas iniciatoriams arba įsigyja veiklą pradedančios ar jau ilgesnį laikotarpį veikiančios bendrovės vertybinių popierių (akcijų, obligacijų), o bendrovė tokiu būdu pritraukia investicijų veiklai. Nuo 2003 m., kai buvo įgyvendintas pirmasis pasaulyje sutelktinio

[1] ZUBRUTĖ, L. *Pirmoji lietuviška sutelktinio finansavimo platforma kviečia verslą skolintis*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://vz.lt/sektoriai/bankai-draudimas/2015/12/16/startuoja-pirmoji-lietuviska-sutelktinio-finansavimo-platforma>.

finansavimo projektas „ArtistShare“, sutelktinio finansavimo idėjos paplito po visą pasaulį, o pasaulinė sutelktinio finansavimo rinka jau vertinama keliais milijardais JAV dolerių[2].

Sutelktinis finansavimas Lietuvos rinkoje yra dar visai nauja finansinė priemonė, kuri pasaulyje jau itin sparčiai populiarėja ir inovatyvioms Lietuvos įmonėms galėtų sukurti daugiau galimybių pritraukti lėšų verslo pradžiai ir plėtrai. Vienas iš didžiausių šios priemonės privalumų – investuoti skatinami ne tik juridiniai asmenys, bet ir gyventojai, siekiantys perspektyviai panaudoti savo pinigus. Minios finansavimas šiuo metu finansų pasaulyje kelia bene daugiausia diskusijų, o idėja, kad žmonės turimas laisvas lėšas gali lengvai panaudoti naujai besikuriančiam smulkiajam ir vidutiniam verslui, sėkmingai traukia tiek besiskolinančiųjų, tiek skolinančiųjų, tiek verslo atstovų dėmesį. Sutelktinis finansavimas verslui − tai būdas gauti lėšų veiklos pradžiai išvengiant santykių su komerciniais bankais, investuotojams – būdas užsidirbti palūkanų, kai bankai už indėlius nemoka, sutelktinio finansavimo platformų kūrėjams – pažangus verslas, kurį palaiko stabilus lėšų srautas iš tarpusavio skolinimo platformos naudotojų įmokų. Potencialūs investuotojai galės aktyviau dalyvauti įgyvendinant įvairius projektus, taip prisidėdami prie ekonomikos augimo ir naujų darbo vietų kūrimo. Reaguodami į finansų rinkos pokyčius dėl bankų nenoro finansuoti smulkiojo ir vidutinio verslo (toliau – SVV) įmones, Lietuvos bankas, Lietuvos Respublikos finansų ministerija ir Lietuvos Respublikos ūkio ministerija parengė paketą pasiūlymų, siekdami plėsti alternatyvias smulkiojo ir vidutinio verslo finansavimosi galimybes.

Straipsnyje aprašomo tyrimo tikslas – išgryninti sutelktinio finansavimo sampratą, aptarti jo rūšis, privalumus ir trūkumus, apžvelgti naujausius teisinio reglamentavimo projektus, atsižvelgiant į užsienio šalių praktiką įvertinti sutelktinio finansavimo plėtros perspektyvas.

Straipsnio aktualumas ir naujumas daugiausia susijęs su tuo, kad sutelktinio finansavimo institutas Lietuvoje ir Europoje tik pradedamas reglamentuoti, o doktrinoje dar nėra aptartas. Temos aktualumą pagrindžia tai, kad 2015 m. lapkričio 5 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė naują Vartojimo kredito įstatymo papildymą, kuriuo buvo įteisinta Tarpusavio skolinimo operatorių veikla ir numatyta Lietuvos Banko vykdoma veiklos priežiūra, o 2015 m. gruodžio 16 d. suinteresuotoms institucijoms ir visuomenei buvo pateiktas Lietuvos Respublikos sutelktinio finansavimo įstatymo projektas. Remiantis žymių investuotojų, teisininkų, tarpusavio skolinimo operatorių ir reguliatoriaus įžvalgomis tikėtina, kad 2016-aisiais turėtume sulaukti visiško sutelktinio finansavimo, kaip lygiavertės finansinės priemonės, teisinio reguliavimo.

Straipsnyje remiamasi Europos Komisijos, Europos Parlamento, ESMA ir EBA pateiktais sutelktinio finansavimo apibūdinimais, JAV Kolumbijos universiteto, Šiaurės Karolinos mokslininkų Joannos Diane‘os Caytas, Venkato Kuppuswamy‘o, Barry‘io L. Bayuso, Vokietijos Miuncheno universiteto, Prancūzijos Lilio mokslo ir technologijų universiteto mokslininkų straipsniais, Lietuvos Banko priežiūros tarnybos specialistų išaiškinimais, finansų rinkos dalyvių atstovų, teisininkų įžvalgomis ir išvadomis.

1. Sutelktinio finansavimo reikšmė ir samprata Lietuvos rinkoje

Lėšų paieška neseniai įsteigtai ir veiklą vykdyti tik pradedančiai įmonei yra vienas iš svarbiausių klausimų, lemiantis sėkmingą verslo pradžią. Pagrindinė naujų įmonių finansinių lėšų

[2] ČIULADA, P. *Minios finansavimas taps teisiškai legalus ir Lietuvoje*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://manopramone.vz.lt/straipsnis/5F1A8FDB-B6E3-4FF9-8E44-96301BFAD49A/Minios-finansavimas-taps-teisi%C5%A1kai-legalus-ir-Lietuvoje>.

trūkumo priežastis yra ta, kad tradiciniai skolinimosi būdai, kuriuos siūlo kredito įstaigos, pvz., bankų paskolos, yra lengviau prieinami ilgesnį laikotarpį veikiančioms ir stabilioms įmonėms, kurios generuoja nuolatinius pinigų srautus, nes bankai pagal savo veikimo specifiką negali prisiimti didelės verslo rizikos nesėkmės atveju, skolindami ne savo, o indėlininkų bankui patikėtas lėšas[3]. Tradiciniai bankai taip pat nenoriai finansuoja smulkųjį ir vidutinį verslą dėl didesnio rizikingumo. Ypač tokio finansavimo problema išryškėjo 2008−2009-aisiais, t. y. finansų krizės metu[4]. 2014 m. antrąjį pusmetį Lietuvos Banko užsakymu atlikta įmonių apklausa parodė, kad beveik 39 proc. apklaustų mažųjų įmonių prašymai pasiskolinti ar pakeisti esamų įsipareigojimų sąlygas buvo atmesti, o tarp didelių įmonių tokių atvejų buvo vos 13,5 proc.[5] Vis dėlto tyrimai rodo, kad būtent stiprus smulkusis ir vidutinis verslas yra esminis ekonomikos variklis, todėl būtina užtikrinti alternatyvų tokių įmonių finansavimą.

Tvarių, gerai veikiančių verslo plėtros finansavimo alternatyvų trūkumas ir didelė priklausomybė nuo finansavimo bankų paskolomis ilgainiui tampa reikšminga kliūtimi SVV plėtrai. Šiuo metu esančias rinkos alternatyvas sudaro finansavimas ES struktūrinių fondų lėšomis, kurių srautas, tikėtina, galutinai nutrūks 2020 metais, be to, ir siekdamas įsisavinti ES paramą verslas neretai turi skolintis lėšų projektui įgyvendinti, o paskolos didžiajai daliai pradedančio smulkiojo ir vidutinio verslo sunkiai pasiekiamos[6]. Dėl šių priežasčių 2015-aisiais Lietuvos Bankas kartu su Lietuvos Respublikos ūkio bei finansų ministerijomis parengė pasiūlymus dėl priemonių, skirtų alternatyviam finansavimui Lietuvoje, skatinimo. Vienas iš progresyviausių sprendimų – sutelktinis finansavimas, kuris, tikimasi, suteiks akivaizdžios naudos kuriant smulkųjį ir vidutinį verslą, padės normalizuoti finansų sektorių ir išspręs anksčiau aprašytas problemas[7]. Kaip apibrėžia P. Belleflamme'as, sutelktinis finansavimas – atviras kreipimasis pritraukti finansinių išteklių, pagrįstas aukojimo nedidelėmis sumomis arba mainų už tam tikrą atlygį, sukuriant paskolos, investavimo, finansavimo rizikos kapitalu, vėlesnio dalijimosi pelnu arba nefinansinio atlygio santykius, siekiant remti konkrečias iniciatyvas ir įgyvendinamus tikslus[8].

Sutelktinis finansavimas, paprastai apimantis įvairių investuotojų teikiamą investavimą smulkiomis sumomis, yra tik nauja gana turtingą istoriją turinčios veiklos daugelyje sričių etiketė. Antai V. A. Mocarto ir L. van Bethoveno koncertai ir kuriamos muzikinės kompozicijos buvo finansuojamos jų veikla suinteresuotų mecenatų, Laisvės statulos įrengimą Niujorke finansavo JAV ir Prancūzijos piliečiai savo smulkiomis aukomis, žmogaus teisių asociacijos siekia surinkti lėšų palydovui, kuris suteiktų interneto ryšį piliečiams trečiosiose šalyse, o JAV prezidento Baracko Obamos rinkimų kampanija 2008-aisiais buvo apmokama internetu surinktomis lėšomis.

---

3 SCHERTLER, A. *Venture Capital Contracts: A Survey of the Recent Literature.* Kiel institute of World Economics, 2000, Nr. 1017, p. 4.

4 ADOMAITYTĖ, S. *Sutelktinis finansavimas − reali verslo finansavimo alternatyva ar tik smulkiųjų kelias?* 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016 01 31]. Prieiga per internetą: < http://vz.lt/vadyba/2016/01/29/sutelktinis-finansavimas--reali-verslo-finansavimo-alternatyva-ar-tik-smulkiuju-kelias>.

5 OLŠAUSKAS, V. *Smulkusis verslas Lietuvoje liko be pinigų: laikas kurti naują finansų sistemą*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016 01 31]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/verslas/archive/print.php?id=69356874>.

6 *Ibid*.

7 MORITZ, A.; BLOCK, J. H. *Crowdfunding: A Literature Review and Research Directions*. University of Trier-Faculty of Management; Erasmus University Rotterdam (EUR) - Institute of Management (ERIM), 2015, 1 p.

8 BELLEFAMME, P.; LAMBERT, T.; SCHWIENBACHER, A. Crowdfunding: Tapping the Right Crowd, 2014. *Journal of Business Venturing*, 29(5), 585−609 p.

Šiandien keli šimtai pradedančiųjų verslininkų naudojasi internetinėmis finansavimo platformomis siekdami sudominti pasaulį savo iniciatyvomis ir gauti lėšų verslo pradžiai[9].

Bendra sutelktinio finansavimo koncepcija sudaro interneto platformą, suteikiančią galimybę kelioms šalims – verslo iniciatoriams (skolininkams) ir investuotojams (skolintojams) − komunikuoti, keistis informacija, įgyvendinant verslo iniciatorių idėjas. Sutelktinis finansavimas – tai virtualios minios finansuojamos inovatyvios idėjos[10]. Kaip aprašoma Europos Komisijos parengtame apibūdinime, sutelktinis finansavimas – tai būdas surinkti pinigų projektams ir verslui finansuoti. Šiuo būdu lėšų rinkėjai, naudodamiesi internetinėmis platformomis, gali rinkti pinigus iš daugybės žmonių. Minėtu būdu gauti alternatyvių lėšų gali naujai įsteigtos arba augančios įmonės. Tai novatoriškas būdas rasti naujų projektų, verslo ar idėjų finansavimo šaltinių. Taip pat tai būdas ugdyti bendruomenę, kuri domėtųsi tuo, ką siūlo pradedantys verslininkai. Naudojantis internetinės bendruomenės galia taip pat nesudėtinga įgyti naudingų įžvalgų apie rinką ir rasti naujų klientų[11].

Sutelktinio finansavimo platformos – tai svetainės, kuriose lėšų rinkėjai gali bendrauti su dideliu rėmėjų būriu. Jose galima įsipareigoti skirti lėšų ir jų gauti. Jeigu lėšų rinkimo kampanija sėkminga, lėšų rinkėjai sutelktinio finansavimo platformoms paprastai sumoka tam tikrą mokestį. Mainais už tai sutelktinio finansavimo platformos turėtų užtikrinti saugią ir patrauklią naudotis paslaugą. Daugelyje platformų taikomas „viso arba jokio“ finansavimo modelis − verslininkas gauna pinigų tik pasiekęs finansavimo tikslus, jei ne – pinigai grąžinami ir nė viena šalis nepatiria jokių finansinių nuostolių[12].

Sutelktinis finansavimas skirstomas į kelias rūšis, kurios aptariamos kitose šio straipsnio dalyse.

2. Sutelktinio finansavimo nauda – daugiau nei vien pinigai

Kaip jau buvo matyti pradėjus veikti pirmosioms sutelktinio finansavimo platformoms, sutelktinis finansavimas gali duoti daug daugiau naudos nei tradiciniai finansavimo būdai. Įvairi tiek finansinė, tiek nefinansinė nauda pritraukia daugiau potencialių investuotojų ir suteikia galimybę rinktis lėšų rinkimo alternatyvas, kas leidžia sutelktinio finansavimo platformoms klestėti ir tapti vienu iš populiariausių ir pajėgiausių pradedančiojo verslo finansavimo būdų, taip skatinant valstybių pramonės ir ekonomikos augimą. Nors sutelktinis finansavimas daugiausia yra priemonė verslo finansavimui gauti, kartu tai – puikus būdas tapti žinomam verslo rinkoje, įvertinti savo idėjas, pradėti kaupti klientų bazę[13].

Pirmiausia sutelktinis finansavimas, kaip finansavimo būdas, leidžia sumažinti verslo priklausomybę nuo tradicinių finansavimo šaltinių ir suteikia galimybę pasiekti platesnę visuomenės

---

[9] ORDANINI, A.; MICELI, L.; PIZZETI, M.; PARASURAMAN, A. Crowd-Funding: Transforming Customers into Investors through Innovative Service Platforms, 2011. *Journal of Service Management*, 22(4), 443−470 psl.

[10] MYRIAM, A.; CHEIKH, A. B.; ABDELLATIF, T. *Crowdfunding: a model of collaboration and strategic alliance of the crowd for participatory funding*.

[11] EUROPOS KOMISIJA. *Sutelktinio finansavimo apibūdinimas: mažų ir vidutinių įmonių vadovas*, 2015. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/10229/attachments/1/translations/lt/renditions/native>.

[12] *Ibid*.

[13] Prieiga per internetą: <https://www.fundable.com/learn/resources/guides/crowdfunding-guide/the-benefits-of-crowdfunding>.

dalį. Šio alternatyvaus lėšų pritraukimo būdo naudą pabrėžia ir Europos Komisija, teigianti, kad sutelktinis finansavimas gali užpildyti bankinio finansavimo negalinčių gauti jaunų inovatyvių įmonių finansavimo spragą[14]. Antra, vienas iš didžiausių sutelktinio finansavimo privalumų – efektyvumas. Pradėjus verslą pradinio kapitalo pritraukimas tradiciniais būdais užima daug laiko ir pastangų, o sutelktinio finansavimo platformos suteikia galimybę tiesiogiai kreiptis į tikslinę auditoriją, užsitikrinant ypatingą šios priemonės efektyvumą.

Dažniausiai pabrėžiama nauda – galimybė pristatyti naują projektą tikslinei auditorijai, pasitikrinti, ar idėja yra patraukli investuotojams, todėl visai realu, kad sutelktiniu finansavimu pirmiausia sieks pasinaudoti verslą pradedantys asmenys. Sutelktinis finansavimas suteikia galimybę verslo iniciatoriams įsitikinti realiomis savo plėtojamos idėjos galimybėmis, nes pateikus projektą visuomenei galima pamatyti, ar ir kiti asmenys tiki projektu ir laiko jį vertingu. Prisijungiantys investuotojai – patvirtinimas, kad projektas ar idėja rinkoje bus vertinami palankiai. Sėkminga kampanija gali ne tik įrodyti, kad idėja yra vertinga, bet ir kad egzistuoja atitinkama kuriamo verslo rinka. Tai gali praversti siekiant gauti papildomą finansavimą iš kitų rūšių investuotojų, kaip antai bankų, rizikos kapitalo, neformalių investuotojų[15]. Taigi sutelktinis finansavimas gali praversti kaip galinga rinkodaros priemonė – akciniu kapitalu ir atlygiu pagrįstas sutelktinis finansavimas gali būti veiksmingas būdas pristatyti naują produktą, naują įmonę ar veiklos plėtrą tiesiogiai ir tikslingai orientuojantis į potencialius klientus. Susidomėjimą inovatyviomis idėjomis sutelktinis finansavimas gali sukelti dar neprasidėjus produkto gamybai.

Sutelktinio finansavimo veiksmingumą ir naudą atspindėtų ir palankus apmokestinimas, kuris iki šiol teisės aktuose nėra numatytas. Palankus investuotojų apmokestinimas paskatintų investuoti per minėtas platformas. Pagal šiuo metu galiojančius teisės aktus, investicinės grąžos, gaunamos tiesiogiai iš projekto savininko ar per sutelktinio finansavimo platformas, apmokestinimas nesiskiria – palūkanos apmokestinamos nuo pirmojo euro, o kapitalo prieaugis dėl finansinių priemonių įgyvendinimo bus neapmokestinamas tik tuo atveju, jeigu tokia suma per metus neviršys 500 eurų. Todėl sutelktinio finansavimo efektyvumui užtikrinti reikalingos tam tikros lengvatos, tai patvirtina ir kitų šalių praktika. Pavyzdžiui, Danijoje per sutelktinio finansavimo platformas gautas palūkanas yra leidžiama sudėti su beviltiškomis skolomis ir tokiu būdu susimažinti apmokestinamąsias pajamas, o, tarkim, Jungtinėje Karalystėje investuojant į vertybinius popierius per sutelktinio finansavimo platformas kartais leidžiama atskaityti dalį įsigyjant vertybinius popierius patirtų išlaidų ir taip susimažinti investicinės grąžos apmokestinimą[16]. Taigi, įgyvendinus minėtas lengvatas, palankus apmokestinimas taptų dar vienu sutelktinio finansavimo pranašumu prieš tradicinius verslo finansavimo būdus.

---

[14] SKARUPSKAS, M. *Bankinio finansavimo alternatyvos: kokios jos ir kam jos reikalingos?* 2015, [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/m-skarupskas-bankinio-finansavimo-alternatyvos- kokios-jos-ir-kam-jos-reikalingos.d?id=68267602>.

[15] EUROPOS KOMISIJA. *Sutelktinio finansavimo apibūdinimas: mažų ir vidutinių įmonių vadovas*, 2015. Prieiga per internetą: < http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/10229/attachments/1/translations/lt/renditions/native>.

[16] ADOMAITYTĖ, S. *Sutelktinis finansavimas – reali verslo finansavimo alternatyva ar tik smulkiųjų kelias?* 2016. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 01 31]. Prieiga per internetą: < http://vz.lt/vadyba/2016/01/29/sutelktinis-finansavimas--reali-verslo-finansavimo-alternatyva-ar-tik-smulkiuju-kelias>.

3. Rizikos, susijusios su sutelktiniu finansavimu, rūšys

Apsvarsčius sutelktinio finansavimo privalumus ir naudą, svarbu aptarti ir šio finansavimo būdo trūkumus ar galimą riziką verslui, siekiančiam finansavimo per sutelktinio finansavimo platformas. Kaip minėta, priemonė teikia įvairios tiek finansinės, tiek nefinansinės naudos ne vien verslui, bet ir bendram valstybės ekonomikos augimui, bet taip pat patiriama ir rizika, paprastai nebūdinga finansinių priemonių rinkoms.

Pirma, ši priemonė nesuteikia jokių garantijų, kad bus pasiektas numatytas finansavimo planas (tikslas). Kaip numatyta dabartiniame Sutelktinio finansavimo įstatymo projekte, nepasiekus iš anksto nustatyto lėšų rinkimo tikslo, visi per kampaniją surinkti pinigai grąžinami investuotojams. Antra, tai rizika, susijusi su intelektinės nuosavybės viešinimu. Verslo projektai viešinami platformose, su idėja susipažįsta daugybė žmonių, tad kyla rizika, kad perspektyvi idėja gali būti nukopijuota nė nesurinkus reikiamo finansavimo kapitalo. Tikimasi, kad ši problema siekiant apsaugoti verslininkų intelektinę nuosavybę bus išspręsta nustatant bent minimalų teisinį reglamentavimą[17].

Trečia, siekiant finansavimo per platformas reikia pakankamai aiškiai įvertinti būsimas projekto sąnaudas: naudojantis tam tikrų formų sutelktiniu finansavimu gali atsirasti papildomų sąnaudų, kas vėliau gali pasunkinti tolesnę verslo plėtrą. Projektą finansuojant per sutelktinio finansavimo platformas, neretai būdingos didesnės administravimo bei kitos išlaidos, susijusios su rūpinimusi naujais investuotojais, informacijos apie projektą teikimu, tinkamu akcininkų teisių užtikrinimu, atskaitomybės dokumentų rengimu bei atitiktimi kitiems teisiniams reikalavimams[18].

4. Pagrindiniai sutelktinio finansavimo būdai ir rūšys

Skiriami du pagrindiniai sutelktinio finansavimo būdai: paprastasis (angl. *rewards crowdfunding)* ir nuosavybės (angl. *equity crowdfunding)*. Paprastojo sutelktinio finansavimo esmę sudaro konkrečiam projektui ar įmonei (plėtotojui) teikiamos lėšos, kai platformoje nurodyta idėja tikintys investuotojai ar rėmėjai perduoda lėšas iniciatoriams. Šiuo atveju skolintojai netampa nuosavybės ar skolos vertybinių popierių turėtojais, todėl šis sutelktinio finansavimo būdas retai kada gali būti taikomas didesniems ar aiškią komercinę naudą turintiems projektams finansuoti. Nuosavybės sutelktinio finansavimo atveju investuotojai už suteikiamas lėšas įsigyja projekto įmonės vertybinių popierių arba kitą iš anksto nustatytą grąžą ar reikalavimo teises į ją. Sutelktinio finansavimo platformos ir siūlomos sąlygos lemia kelių pagrindinių finansavimo mechanizmų, − nuo sutartinio įsipareigojimo investuotojui grąžinti iš anksto aptartą pajamų dalį iki už investicijų dalį suteikiamų konvertuojamųjų obligacijų, − egzistavimą[19].

Remiantis nuosavybės įgijimo kriterijumi, Europos Komisijos pateiktame sutelktinio finansavimo apibrėžime nurodomos šios sutelktinio finansavimo rūšys[20]:

a. Tarpusavio skolinimas. Rėmėjai skolina įmonei pinigus susitardami, kad šie pinigai bus grąžinti su palūkanomis. Tai – tiesioginė banko paskolos alternatyva, o skiriasi ji

---

[17] EUROPOS KOMISIJA. *Sutelktinio finansavimo apibūdinimas: mažų ir vidutinių įmonių vadovas*, 2015. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/10229/attachments/1/translations/lt/renditions/native>.

[18] *Ibid*.

[19] *Ekonomikos ir NT rinkos apžvalga*. In real, 2015 m. I pusmetis.

[20] *Ibid*.

tuo, kad, užuot skolindamosi iš vieno šaltinio, įmonės gali tiesiogiai skolintis iš dešimčių, siūlydami palūkanų normą, už kurią jie paskolintų. Skolininkai tokiu atveju priima paskolų su mažiausia palūkanų norma pasiūlymus. Skolintojai ir skolininkai vieni kitus randa per internetines platformas. Dėl kiekvieno paskolos prašymo atliekamas išsamus patikrinimas, nes sutelktinio finansavimo platformos privalo apsaugoti ir įmonių, ir investuotojų interesus.

b. **Akcinio kapitalo sutelktinis finansavimas**. Naudojantis akcinio kapitalo sutelktiniu finansavimu, mainais už investicijas keletui investuotojų parduodama atitinkama verslo dalis. Akcinio kapitalo investavimas yra nusistovėjusi praktika, o privataus kapitalo, rizikos kapitalo ir neformalių investuotojų investicijų svarba augančių įmonių raidai jau seniai pripažįstama. Akcinio kapitalo sutelktinis finansavimas ir šie tradiciniai modeliai visų pirma skiriasi tuo, kad, užuot užmezgus individualius ryšius su kiekvienu galimu investuotoju, galimybė investuoti siūloma iš karto daugybei įvairių galimų investuotojų, tarp kurių taip pat gali būti esamų ar būsimų klientų.

c. **Atlygiu pagrįstas sutelktinis finansavimas**. Atlygiu pagrįsto sutelktinio finansavimo atveju asmenys skiria lėšų projektui arba verslui, mainais tikėdamiesi vėliau gauti nefinansinį atlygį, kaip antai prekių ar paslaugų. Kaip bendrą pavyzdį galima paminėti projektą arba verslą, kai mainais už investicijas siūloma unikali paslauga (atlygis) arba naujas produktas (pardavimas avansu). Naudodamosi šios rūšies sutelktiniu finansavimu įmonės gali imtis veiklos jau turėdamos užsakymų ir užtikrintą pinigų srautą, kas galėtų būti labai svarbu naujai besikuriančiam verslui.

d. **Aukojimu pagrįstas sutelktinis finansavimas**. Pavieniai asmenys aukoja nedideles sumas padėdami surinkti didesnį finansavimą konkrečiam labdaros projektui ir mainais negaudami jokios finansinės ar materialinės grąžos.

e. **Dalijimasis pelnu (pajamomis)**. Mainais už reikiamu momentu teikiamą finansavimą verslininkai su savo rėmėjais gali dalytis būsimu planuojamu pelnu ar pajamomis.

f. **Skolos vertybiniais popieriais pagrįstas sutelktinis finansavimas**. Asmenys investuoja į įmonės išleistus skolos vertybinius popierius kaip į obligacijas.

g. **Mišrūs modeliai**. Dviejų ar daugiau sutelktinio finansavimo rūšių elementų derinimas.

Suteikiant kelis sutelktinio finansavimo būdus, pradedantieji verslininkai gali pasirinkti siekiamo gauti finansavimo formą, priderinti jį prie įmonės veiklos, planuojamų pajamų, bendros finansinės padėties. Sutelktinio finansavimo skirstymas į atskirus būdus ir rūšis, autorės nuomone, šiai finansinei priemonei suteikia didžiulį pranašumą prieš kitas, tradicines verslo finansavimo priemones.

5. Sutelktinio finansavimo teisinis reglamentavimas

Reaguodami į verslininkų kritiką bei pastabas dėl bankų nenoro finansuoti smulkiojo ir vidutinio verslo įmones, Lietuvos Bankas, Lietuvos Respublikos finansų ministerija ir Lietuvos Respublikos ūkio ministerija parengė paketą pasiūlymų, siekdami plėsti alternatyvias finansavimosi galimybes SVV įmonėms. Rengdama siūlymus darbo grupė atsižvelgė ir įvertino šiuo metu susiklosčiusią bankinio finansavimo rinkos situaciją, itin sugriežtintas bankų skolinimo sąlygas, konstatavo alternatyvių finansavimo priemonių nepakankamumą ir teisines bei ekonomines kliūtis tokioms alternatyvioms priemonėms plėtotis, bei, įvertinusi geriausią ES šalių praktiką ir

patirtį, pristatė pasiūlymus, kurių įgyvendinimas padėtų plėtoti SVV finansavimą alternatyviomis finansavimo priemonėmis[21].

Siekiant pagerinti įmonių galimybes skolintis, siūloma įtvirtinti alternatyvias finansavimo priemones, kartu keičiant esamą finansinių paslaugų, vertybinių popierių ir kitų sričių teisinį reguliavimą. Įgyvendinus pateiktas iniciatyvas, Lietuvoje bus reglamentuotas sutelktinis finansavimas ir kitos finansavimo alternatyvos.

Vienas iš aktualiausių klausimų parengtame siūlymų pakete − būtinybė teisiškai reglamentuoti sutelktinio finansavimo (angl. *crowdfunding)* veiklos sąlygas. Sutelktinis finansavimas leistų pritraukti suinteresuotos visuomenės turimas nedideles lėšas ir investicijas, taip sukuriant inovatyvią alternatyvą tradiciniams verslo finansavimo šaltiniams. Toks naujai besikuriančių įmonių finansavimas jau kurį laiką veikia keliose ES šalyse (Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijoje, Ispanijoje ir kt.) ir sudaro itin rimtą konkurenciją kitiems finansavimo būdams. Deja, dabartinis Lietuvos Respublikos teisinis reguliavimas ne tik nenumato tokio finansavimo galimybių, bet net jas draudžia: Lietuvos Respublikos finansų įstaigų įstatymo (toliau – FĮĮ) 3 straipsnis, kuriame nurodytas išsamus finansinių paslaugų sąrašas, taip pat nustato, kad licencinės paslaugos Lietuvos Respub-likoje reglamentuojamos įstatymų ir teikti finansines paslaugas be licencijos yra draudžiama[22]. Taigi nepriėmus sutelktinio finansavimo įstatymo tokia veikla visai nėra įmanoma – netaikant FĮĮ minios finansavimui, nėra jokių galimybių gauti licencijas ir įrašyti sutelktinio finansavimo platformų operatorius į kredito davėjų sąrašą. Atsižvelgdama į tai, Lietuvos banko, Finansų ir Ūkio ministerijų suburta darbo grupė siūlo Akcinių bendrovių, Vertybinių popierių, Finansų įstaigų įstatymų ir kitų teisės aktų pakeitimų paketą, kuriuo būtų panaikintos dabartinės teisinės kliūtys sutelktinio finansavimo platformos operatoriams veikti ir sudarytos prielaidos taikyti šį finansavimo būdą smulkiojo ir vidutinio verslo projektams įgyvendinti[23]. Dėl anksčiau minėtų priežasčių manytina, kad dėl susiklosčiusių dabartinių finansinių ir socialinių aplinkybių teisės aktų pakeitimai yra neišvengiami ir užtikrintų tolimesnę ekonomikos plėtrą bei valstybės privataus verslo sektoriaus augimą.

Sutelktinio finansavimo kaip SVV finansavimo priemonės reguliavimo klausimas – vienas iš svarbiausių, numatytų minėtos darbo grupės rengiamuose siūlomų priemonių paketuose. 2015 m. gruodį, po beveik metus trukusių Sutelktinio finansavimo įstatymo rengimo darbų, darbo grupė pateikė projektą diskutuoti suinteresuotoms šalims ir visuomenei. Įstatymo projektas nustato sutelktinio finansavimo sąlygas, sutelktinio finansavimo platformos operatoriaus veiklos sąlygas, privalomos atskleisti sutelktinio finansavimo platformoje informacijos apimtį, įrašymą ir pašalinimą iš viešojo sutelktinio finansavimo platformos operatorių sąrašo, Lietuvos Banko vykdomą sutelktinio finansavimo platformos operatoriaus priežiūrą[24].

Įstatymo projekte reglamentuojama veikla grindžiama tiek investavimu, tiek skolinimu, tiek ir kitais anksčiau straipsnyje minėtais sutelktinio finansavimo būdais. Šis reguliavimas turėtų

---

[21] ŽVYBAS, A. *Svarstomos alternatyvios įmonių finansavimo priemonės*, 2015. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-01]. Prieiga per internetą: <http://vz.lt/2015/08/04/svarstomos-alternatyvios-imoniu-finansavimo-priemones>.

[22] Lietuvos Respublikos finansų įstaigų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 91-3891.

[23] ŽVYBAS, A. *Svarstomos alternatyvios įmonių finansavimo priemonės*, 2015. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-01]. Prieiga per internetą: <http://vz.lt/2015/08/04/svarstomos-alternatyvios-imoniu-finansavimo-priemones>.

[24] Lietuvos Respublikos sutelktinio finansavimo įstatymo projektas.

įtvirtinti galimybę steigti sutelktinio finansavimo platformas, kurios šiuo metu įstatymų nėra reglamentuotos. Svarbu pabrėžti ir tai, kad įstatymas aiškiai numato, jog sutelktinio finansavimo platformų veiklai nebus taikomas Finansų įstaigų įstatymas, taip pat atitinkamai koreguojami kiti teisės aktai, kurie šiuo metu trukdo plėtoti šią veiklą. Manytina, kad netradiciniai investuotojų ir finansuojamų projektų tarpusavio santykiai, sutelktinio finansavimo ir platformų operatorių veiklos sąlygos, kitos išskirtinės sutelktinio finansavimo, kaip finansinės priemonės, savybės bei užsienio šalių praktika lėmė, kad sutelktinis finansavimas negali būti reglamentuotas tolygiai su tradicinėmis finansavimo priemonėmis, kurias reglamentuoja FĮĮ. Pagal siūlomą reguliavimą, neprofesionalieji investuotojai galėtų investuoti iki 1 000 Eur į kiekvieną potencialiai finansuojamą projektą per dvylikos mėnesių laikotarpį, o profesionaliesiems ir informuotiesiems investuotojams investavimo suma naujuoju reguliavimu nebūtų ribojama. Įvardijant šiuos investavimo ribojimų skirtumus, svarbu atskirti neprofesionaliuosius ir profesionaliuosius bei informuotuosius investuotojus: kaip apibrėžta Lietuvos Respublikos finansinių priemonių rinkų įstatymo (toliau – FPRĮ) 3 straipsnio 31 punkte, profesionaliaisiais investuotojais laikytini asmenys, turintys pakankamai žinių, įgūdžių ir patirties pagrįstiems investiciniams sprendimams savarankiškai priimti, galintys tinkamai įvertinti su tuo susijusią riziką ir atitinkantys profesionaliesiems klientams nustatytus kriterijus, nurodytus FPRĮ[25]. Atsižvelgiant į įstatyme pateiktus reikalavimus profesionaliesiems investuotojams, laikoma, kad tokie investuotojai turi pakankamai kompetencijų veikti savo rizika. Tuo tarpu neprofesionaliesiems investuotojams reikalinga griežtesnė priežiūra, jiems teikiamoms paslaugoms finansų priemonių rinkoje keliami aukštesni informavimo reikalavimai, nustatyti kiti ribojimai siekiant sumažinti rizikos faktorius. Kasacijų teismo jurisprudencijoje išaiškinta, kad rizikos mastas yra vienas iš svarbiausių aspektų, kuris turi būti atskleistas neprofesionaliajam investuotojui tam, kad būtų tinkamai įgyvendintos informacijos atskleidimo ir kitos pareigos. Tinkamas finansinių produktų informacijos atskleidimas neprofesionaliesiems investuotojams lemia tinkamą produkto pasirinkimą atsižvelgiant į riziką, asmeninius poreikius ir kitus aspektus[26].

Projektų iniciatoriai, siekiantys gauti finansavimą, įstatymu įpareigojami paskelbti tikrą informaciją apie finansuojamą projektą – įmonę, planuojamą veiklą, galimą projekto riziką ir t. t. Taip pat numatomi bendrovių įpareigojimai periodiškai teikti informaciją apie projekto plėtrą, eigą, metų finansinius duomenis. Sutelktinio finansavimo platformos operatorius naujasis reguliavimas įpareigotų užtikrinti laiku teikiamą svarbią informaciją.

6. Sutelktinis finansavimas vs. rizikos kapitalas (angl. *venture capital)*

Visame pasaulyje paplitusi kita alternatyvi finansinė priemonė – rizikos kapitalas − veikia jau ne vienus metus. Ši priemonė ilgainiui užpildė finansavimo spragas ir suteikė ilgalaikės naudos: sparčiai skatinamas ekonomikos augimas, verslumas, inovacijos ir konkurencingumas, mažėja nedarbas, steigiamos ir plėtojamos inovatyvios įmonės.

Rizikos kapitalas – tai investavimo į verslą forma, kai į įmonę investuoja specialios rizikos kapitalo organizacijos, vadinamos rizikos kapitalo fondais[27]. Pabrėžtina, kad naujos įmonės lėšas

[25] Lietuvos Respublikos finansinių priemonių rinkų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2007.

[26] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 20 d. nutartis c. b. *S. L. v. AB DNB bankas*, bylos Nr. 3K-3-265/2014; 2014 m. lapkričio 19 d. nutartis c. b. *J. B. v. AB DNB bankas*, bylos Nr. 3K-3-517/2014.

[27] GARNER, B. A., *et al. Black's Law Dictionary.* The United States of America: A Thomson Reuters business, 2009.

gauna ne paskolos forma, tai yra be palūkanų perleistos lėšos, o grąža gaunama dalyvaujant veikloje ar padidinus įmonės vertę. Tokia finansavimo forma yra naudinga naujai įmonei, nes gavusi lėšų ji gali sparčiau plėstis. Taip pat toks investavimo būdas yra naudingas ir investuotojams, nes jie už kapitalo paskolinimą įgyja naujos įmonės akcijų. Be to, rizikos kapitalo fondai teikia įmonėms vertingos patirties ir žinių, verslo ryšių, konsultacijų prekės ženklo vertės, strategijos ir kitais klausimais[28].

Vis dėlto manytina, kad sutelktinis finansavimas nėra ir niekada nebus lygiavertis konkurentas rizikos kapitalui dėl esminių abiejų finansavimo alternatyvų skirtumų. Sutelktinis finansavimas yra puikus būdas pritraukti sąlygiškai nedidelėms finansavimo sumoms, kurios gali patenkinti finansavimo poreikį tik pradiniame verslo plėtros etape.

Pirmiausia sutelktinis finansavimas yra priemonė siekiantiems išlikti savo verslo šeimininkais, nes įprastai investuotojai, finansuojantys verslą per sutelktinio finansavimo platformas, neįgyja jokių teisių į finansuojamą verslą. Tuo tarpu rizikos kapitalas ne tik siekia per įvairius instrumentus įgyti teisių į verslą, bet ir aktyviai jame dalyvauja, kartu atnešdamas savo patirtį, ryšius, galimybes didinti finansuojamo verslo žinomumą ir pan. Taigi verslininkas, finansuojamas rizikos kapitalu, iš dalies praranda savo verslo savarankiškumą.

Antra, siekiant finansavimo per sutelktinio finansavimo platformas reikia pristatyti išplėtotą projekto idėją ir rinkodaros strategiją, kad finansuotojai susidomėtų naujuoju projektu. Augant šiai alternatyvai, augs ir viešinamų verslo projektų skaičius. Todėl, norint sudominti potencialų investuotoją, reikės pristatyti išties originalią idėją. Taigi bent pradžioje sėkmė lydės tik išskirtinius projektus. O projektams, nesulaukusiems didesnio susidomėjimo, lėšų teks ieškoti kitur. Nesėkmė sutelktinio finansavimo platformoje gali tapti kliūtimi ir kitiems finansavimo būdams – atsižvelgiant į visuomenės, investuotojų nuomonę apie paviešintą verslo projektą, nesunku įvertinti tolimesnes verslo perspektyvas ir naujo produkto rinkos galimybes, tad nesėkmė pritraukiant lėšas per sutelktinio finansavimo platformą gali labai pabloginti tolimesnes projekto plėtros ir augimo galimybes.

Taigi nors šiandien palyginti finansavimo priemones sudėtinga, tikimasi, kad skirtumai tarp rizikos kapitalo ir sutelktinio finansavimo ilgainiui mažės, o sutelktinio finansavimo šalininkai mano, kad pastaroji finansavimo priemonė visai pakeis rizikos kapitalą: sukūrus palankesnę reguliacinę aplinką ir sudarius galimybes nuosavybės sutelktinio finansavimo plėtrai, dalis rizikos kapitalo bus investuojama būtent per sutelktinio finansavimo platformas.

7. Ateities perspektyvos

Atsižvelgiant į ankstesnius sutelktinio finansavimo ateities perspektyvų vertinimus pastebėtina, kad sutelktinio finansavimo plėtros rezultatai gerokai pranoko išsakytus žymių investuotojų lūkesčius. Nuo 2003 m., kai buvo įgyvendintas pirmasis pasaulyje sutelktinio finansavimo projektas „ArtistShare“, sutelktinio finansavimo idėjos paplito po visą pasaulį, o pasaulinė sutelktinio finansavimo rinka jau vertinama keliais milijardais JAV dolerių. Remiantis Pasaulio Banko tyrimais, skaičiuojama, kad iki 2025-ųjų pasaulinė sutelktinio finansavimo rinka bus vertinama 90–96 milijardais JAV dolerių.

[28] 2013 m. balandžio 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 345/2013 dėl Europos rizikos kapitalo fondų.

Sutelktinis finansavimas šiandien – dalijimosi ekonomika pagrįstas smulkiojo ir vidutinio verslo finansavimo bei plėtros būdas, turintis reikšmingą poveikį valstybių ekonomikos rodiklių augimui, jauno ir novatoriško verslo skatinimui. Įvertinus išsakytus šios finansavimo priemonės pliusus ir minusus galima teigti, kad įvairios tiek finansinės, tiek nefinansinės naudos galimybės pritraukia daugiau potencialių investuotojų ir suteikia galimybę rinktis iš įvairių lėšų rinkimo alternatyvų, kas bent jau keliose Europos valstybėse bei JAV leidžia sutelktinio finansavimo platformoms klestėti ir tapti vienu iš populiariausių, pajėgiausių finansavimo pradedančiam verslui būdų, skatinančių valstybių pramonės ir ekonomikos augimą.

Tikimasi, kad šiemet sulauksime išsamaus teisinio sutelktinio finansavimo reguliavimo, tad netrukus galėsime patys įvertinti šios priemonės veiksmingumą. Tiesa, šiuo metu svarstomus įstatymų projektus verslininkai ir investuotojai vertina gana kritiškai, bet juos giria reguliuotojas. Svarbu pabrėžti, kad priemonė neturėtų būti įgyvendinta tik tam, kad būtų įgyvendinta – nustačius pernelyg vartotojus varžantį teisinį reguliavimą ji Lietuvos rinkoje gali būti visiškai neefektyvi. Tiek galimiems sutelktinio finansavimo platformų operatoriams, finansavimo ieškantiems verslininkams ar investuotojams keliant pernelyg daug ar pernelyg sudėtingai įgyvendinamų reikalavimų, priemonės įgyvendinimas gali likti labai siauras.

Išvados

1. Naujai besikuriančios įmonės įprastai patiria finansinių lėšų trūkumą. Atsižvelgiant į sunkumus, kylančius smulkiajam ir vidutiniam verslui siekiant pritraukti finansavimą iš „verslo angelų“, komercinių bankų ar rizikos kapitalo, pažangūs verslininkai imasi inovatyvių sprendimų ir žengia į internetines bendruomenes, kuriose buriasi pavieniai investuotojai. Sutelktiniu finansavimu vadinama nauja kapitalo finansavimo forma, kuri leidžia verslininkams tiesiogiai kreiptis į visuomenę ir pristatyti savo verslą siekiant įgyvenditi inovatyvias idėjas.
2. Sutelktinis finansavimas – tai su virtualios minios parama finansuojamos inovatyvios idėjos. Bendra sutelktinio finansavimo koncepcija sudaro interneto platformą, suteikiančią galimybę kelioms šalims – verslo iniciatoriams (skolininkams) ir investuotojams (skolintojams) − komunikuoti, keistis informacija įgyvendinant verslo iniciatorių idėjas.
3. Reaguodami į besikeičiančią socialinę ir ekonominę situaciją, Lietuvos Bankas, Lietuvos Respublikos finansų ministerija ir Lietuvos Respublikos ūkio ministerija parengė paketą pasiūlymų, kuriais siekiama plėsti alternatyvias finansavimosi galimybes SVV įmonėms. Siūloma įtvirtinti alternatyvias finansavimo priemones, kartu keičiant esamą finansinių paslaugų, vertybinių popierių ir kitų sričių teisinį reguliavimą: keičiami Akcinių bendrovių, Vertybinių popierių, Finansų įstaigų įstatymų ir kiti teisės aktai, naikinant dabartines teisines kliūtis sutelktinio finansavimo platformos operatoriams veikti ir sudarant prielaidas taikyti šį finansavimo būdą smulkiojo ir vidutinio verslo projektams įgyvendinti.
4. Vertinant sutelktinio finansavimo platformų ateities perspektyvas Lietuvos Respublikos finansinių priemonių rinkoje, atsižvelgtina į jau susiformavusią užsienio – Europos ir JAV – valstybių praktiką, kuria remiantis sutelktinis finansavimas Lietuvos rinkoje turėtų daryti poveikį valstybės ekonomikos ir privataus verslo rodiklių augimui, inovatyvaus, jauno verslo skatinimui, teikti galimybių gyventojams pelningai investuoti, o ateityje, kaip teigia JAV mokslininkai, pakeisti kitus − tiek tradicinius, tiek alternatyvius − verslo finansavimo būdus.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

Nacionaliniai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos sutelktinio finansavimo įstatymo projektas. Lietuvos Respublikos finansų ministerija, 2016-02-22.
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl Lietuvos Respublikos sutelktinio finansavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos finansų įstaigų įstatymo Nr. IX-1068 2 ir 3 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos Lietuvos banko įstatymo Nr. I-678 42 straipsnio ir 1 priedo pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymo Nr. VIII-275 2 ir 4 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų.
3. Lietuvos Respublikos finansų įstaigų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 91-3891.
4. Lietuvos Respublikos finansinių priemonių rinkų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 17-627.

Europos Sąjungos teisės aktai:

1. Europos Parlamento ir Tarybos 2002 m. rugsėjo 23 d. direktyva 2002/65/EB dėl nuotolinės prekybos vartotojams skirtomis finansinėmis paslaugomis, iš dalies keičianti Tarybos direktyvą 90/619/EEB ir direktyvas 97/7/EB ir 98/27/EB.
2. Europos Parlamento ir Tarybos 2014 m. gegužės 15 d. direktyva 2014/65/ES dėl finansinių priemonių rinkų, kuria iš dalies keičiamos Direktyva 2002/92/EB ir Direktyva 2011/61/ES.
3. Europos Parlamento ir Tarybos 2013 m. balandžio 17 d. reglamentas (ES) Nr. 345/2013 dėl Europos rizikos kapitalo fondų.
4. Europos Parlamento ir Tarybos 2013 m. balandžio 17 d. reglamentas (ES) Nr. 346/2013 dėl Europos socialinio verslumo fondų.

Teismų praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 20 d. nutartis civilinėje byloje *S. L. v. AB DNB bankas*, bylos Nr. 3K-3-265/2014.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje *J. B. v. AB DNB bankas*, bylos Nr. 3K-3-517/2014.

Specialioji literatūra:

1. KUPPUSWAMY, V.; BAYUS, B. L. *A Review of Crowdfunding Research and Findings. Handbook of New Product Development Research*, *Forthcoming*. University of North Carolina Kenan-Flagler Business School, October 28, 2015.
2. MYRIAM, A.; BEN CHEIKH, A. *Crowdfunding: A Model of Collaboration and Strategic Alliance of the Crowd for Participatory Funding*. University of Tunis, Institut Supérieur de Gestion (ISG), 2014.
3. SCHWIENBACHER, A.; LARRALDE, B. *Crowdfunding of Small Entrepreneurial Ventures*. Université Lille - SKEMA Business School, Universite du Luxembourg, 2014.
4. ORANBURG, S. C. *Bridgefunding: Crowdfunding and the Market for Entrepreneurial Finance*. Chicago-Kent College of Law, 2014.

5. MORITZ, A.; BLOCK, J. H. *Crowdfunding: A Literature Review and Research Directions*. University of Trier - Faculty of Management; Erasmus University Rotterdam (EUR) - Institute of Management (ERIM).
6. BELLEFAMME, P.; LAMBERT, T.; SCHWIENBACHER, A. *Crowdfunding: Tapping the Right Crowd*, 2014. Journal of Business Venturing, 29(5).
7. CAYTAS, J. D. *Crowdfunding Venture Capital in Europe*. Columbia University, United States of America, 2015.
8. SCHERTLER, A. *Venture Capital Contracts: A Survey of the Recent Literature*. Kiel institute of World Economics, 2000, Nr. 1017.
9. ORDANINI, A.; MICELI, L.; PIZZETI, M.; PARASURAMAN, A. *Crowd-Funding: Transforming Customers into Investors through Innovative Service Platforms*, 2011. Journal of Service Management, 22(4).
10. MYRIAM, A.; CHEIKH, A. B.; ABDELLATIF, T. *Crowdfunding: a model of collaboration and strategic alliance of the crowd for participatory funding*.
11. GARNER, B. A., *et al. Black's Law Dictionary*. The United States of America: A Thomson Reuters business, 2009.

Kita literatūra:

1. EUROPOS KOMISIJA. *Sutelktinio finansavimo apibūdinimas: mažų ir vidutinių įmonių vadovas*, 2015. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/10229/attachments/1/translations/lt/renditions/native>.
2. OLŠAUSKAS, V. *Smulkusis verslas Lietuvoje liko be pinigų: laikas kurti naują finansų sistemą*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta2016-01-31]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/verslas/archive/print.php?id=69356874>.
3. ŽVYBAS, A. *Svarstomos alternatyvios įmonių finansavimo priemonės*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-01]. Prieiga per internetą: <http://vz.lt/2015/08/04/svarstomos-alternatyvios-imoniu-finansavimo-priemones>.
4. SKARUPSKAS, M. *Bankinio finansavimo alternatyvos: kokios jos ir kam jos reikalingos?* 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/m-skarupskas-bankinio-finansavimo-alternatyvos-kokios-jos-ir-kam-jos-reikalingos.d?id=68267602>.
5. ČIULADA, P. *Minios finansavimas taps teisiškai legalus ir Lietuvoje*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://manopramone.vz.lt/straipsnis/5F1A8FDB-B6E3-4FF9-8E44-96301BFAD49A/Minios-finansavimas-taps-teisi%C5%A1kai-legalus-ir-Lietuvoje>.
6. ADOMAITYTĖ, S. *Sutelktinis finansavimas – reali verslo finansavimo alternatyva ar tik smulkiųjų kelias?* 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-31]. Prieiga per internetą: <http://vz.lt/vadyba/2016/01/29/sutelktinis-finansavimas--reali-verslo-finansavimo-alternatyva-ar-tik-smulkiuju-kelias>.
7. *Ekonomikos ir NT rinkos apžvalga*. In real, 2015 m. I pusmetis.
8. ZUBRUTĖ, L. *Pirmoji lietuviška sutelktinio finansavimo platforma kviečia verslą skolintis*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://vz.lt/sektoriai/bankai-draudimas/2015/12/16/startuoja-pirmoji-lietuviska-sutelktinio-finansavimo-platforma>.

INNOVATIONS IN LITHUANIAN FINANCIAL MARKETS: CROWDFUNDING

Summary

The concept of crowdfunding is a financing tool that allows the realization of innovative projects by the crowd on the platform of the web. It is the capital of the company at its foundation. The concept of crowdfunding allows borrowers to have resources and lenders to be part of an innovative project, an exchange takes place between different parts of the platform in the presence of site administrators who decide to make or not this idea. In recent years the presence of platforms continues to experience exponential developments in various field such as movies, sports, literature, music. Current funding concerns of various projects following the economic crisis and globalization debates exchanges both correspond to the concept of our article, crowdfunding, which focuses on the presentation of new projects and the outsourcing of ideas to the public, which is in the form of virtual crowd to participate in culmination of the latter. Several advantages and disadvantage also from the concept of financing by the crowd can be cited by referring to this concept.

ADMINISTRACINIŲ TEISĖS PAŽEIDIMŲ KODEKSE IR ADMINISTRACINIŲ NUSIŽENGIMŲ KODEKSE NUSTATYTO REGULIAVIMO LYGINAMOJI ANALIZĖ

Karolina Liesytė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-io kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas liesytekarolina@gmail.com
Mokslinio darbo vadovas prof. Arvydas Anduškevičius

Šiame straipsnyje analizuojami Administracinių teisės pažeidimų ir Administracinių nusižengimų kodeksai, turint tikslą išsiaiškinti, ar nebuvo paskubėta priimti naująjį Administracinių nusižengimų kodeksą, palyginti jame numatytą administracinės atsakomybės santykių reguliavimą su iki 2016 m. balandžio 1 d. galiojančio Administracinių teisės pažeidimų kodekso numatytu reguliavimu, pažvelgti giliau į pastarojo trūkumus ir naujojo kodekso tikėtinus pranašumus.

The purpose of this article is to analyse the Code of Administrative Violations of law and the Code of Administrative Offenses, to discuss if the adoption of the new Code was not too fast, also to compare its regulation of administrative responsibility with the Code of Administrative Violations which is valid until the 1st April, 2016 and to see the shortages of the Code of Administrative Violations of law and expected advantages of the new Code.

Įvadas

Administracinė atsakomybė yra vienas iš sudėtingiausių teisinių reiškinių. Ji neatsiejama nuo valstybės prievartos. Jos paskirtį galima apibūdinti kaip kovą su teisės pažeidimais, siekiant užtikrinti teisėtumą ir teisėtvarką, pasmerkti teisės pažeidėjo elgesį, pritaikyti jam teisines sankcijas, taip užkardant naujus administracinius nusižengimus. Administracinės atsakomybės pagrindu yra laikomas administracinis teisės pažeidimas, kurį numato įstatymas, o tai reiškia, kad asmenį galima traukti administracinėn atsakomybėn tik už tokius teisės pažeidimus, kuriuos numato Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (toliau – ATPK)[1] ir kiti įstatymai. Tačiau taip tęsis nebeilgai: 2016 m. balandžio 1 d. šiuo metu galiojantį ATPK, kuris buvo priimtas 1984 m. gruodžio 13 d., o įsigaliojo 1985 m. balandžio 1 d., pakeis 2015 m. birželio 25 d. priimtas Administracinių nusižengimų kodeksas (toliau – ANK)[2]. Galima išgirsti nemažai diskusijų ir dvejonių dėl šio naujai įsigaliosiančio kodekso. Kyla klausimų, ar tikrai ANK sugebės užtikrinti teisingą ir proporcingą asmenų patraukimą administracinėn atsakomybėn už jų padarytus administracinius nusižengimus, ar jis bus stabilesnis už dabar galiojantį ATPK, nes, kaip žinia, ATPK per savo visą galiojimo laiką buvo daugybę kartų keistas ir pildytas, ar vis dėlto nebuvo

[1] Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1985, Nr. 1-1.
[2] Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. TAR, 2015, Nr. 11216.

paskubėta priimti naująjį kodeksą ir ar jo neištiks toks pat likimas, kaip dabar galiojančio ATPK: juk po ANK priėmimo Teisės aktų registre buvo įregistruota nemažai šio kodekso pakeitimų, dėl to jo dar negalima rasti ir knygynuose. Be to, nuolatiniai ATPK pakeitimai trukdė parengti, pvz., jo komentarą. Todėl galima klausti, ar bus įmanoma išleisti naujojo kodekso komentarą: juk, kaip minėta, šis kodeksas jau priimtas, bet vis dar tobulinamas ir keičiamas.

Taigi šio straipsnio tikslas yra lyginamuoju aspektu įvertinti abu kodeksus ir pabandyti atsakyti į minėtus klausimus, – ar naujasis kodeksas užtikrins stabilumą administracinės atsakomybės reglamentavimo srityje ir ar tai bus administracinės justicijos žingsnis į priekį.

Temos aktualumas: teisės doktrinoje dar nėra pasisakyta minėtais naujojo kodekso numatomo reguliavimo klausimais, todėl tema aktuali.

Tyrimo objektas: ATPK ir ANK nustatyto teisinio reguliavimo skirtingumai.

Tyrimo metodai: lyginamuoju metodu siekiama palyginti ATPK ir ANK projekte numatytą teisinį reguliavimą, susijusį su nuobaudomis, moterų ir nepilnamečių administracinės atsakomybės ypatumais, subjektais, įgaliotais taikyti administracinę atsakomybę, taip pat atvejus, kai asmuo nėra traukiamas atsakomybėn. Teleologiniu metodu siekiama išsiaiškinti ANK parengusios darbo grupės tikslus ir lūkesčius.

Svarbiausi šaltiniai: darbe naudojamasi ATPK, ANK ir jo aiškinamuoju raštu, kuris padės geriau atskleisti greitai įsigaliosiančio kodekso numatomas naujoves, taip pat analizuojama teismų praktika taikant administracines nuobaudas.

1. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso priėmimo priežastys

Viena iš priežasčių, paskatinusių ANK projekto atsiradimą, yra ta, kad ATPK nuostatos bėgant laikui buvo ne kartą tikslintos ir keičiamos. Tokie nuolatiniai pokyčiai lėmė tai, kad ATPK prarado vientisumą ir nuoseklumą, pavyzdžiui, ATPK bendrosios dalies 24 straipsnyje nustatyta, kad už administracinius teisės pažeidimus piliečiams skiriama bauda negali būti didesnė kaip du šimtai aštuoniasdešimt devyni eurai, o pareigūnams – ne didesnė nei penki šimtai septyniasdešimt devyni eurai, ir tik atskirais atvejais, kaip išimtis, minėto straipsnio 3 dalyje leidžiama straipsnio sankcijoje nustatyti didesnę baudą, bet šiuo metu apie 40 procentų visų numatytų baudų viršija šias ribas[3].

Taip pat svarbu paminėti ir tai, kad vis dar galiojančiame ATPK galima įžvelgti tarp baudžiamosios atsakomybės ir administracinės atsakomybės vyraujančio nuoseklumo pažeidimų, dėl įstatyme numatytų sankcijų ir pavienių nuobaudų griežtumo sudėtinga atskirti minėtas atsakomybes. Ši situacija susiklostė dėl to, kad įstatymų leidėjas sudarydamas ATPK straipsnių sankcijas nesivadovavo atribojimo kriterijais, tad tampa nebeaišku, kodėl tam tikri teisės pažeidimai yra pripažįstami ne baudžiamosios teisės reguliuojamais baudžiamaisiais nusižengimais ar nusikaltimais, o administraciniais teisės pažeidimais. Šiuo aspektu vertėtų priminti, kad, pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) taikymo praktiką, didelės baudos laikomos kriminalinėmis bausmėmis nepriklausomai nuo to, kokiai nacionalinės teisės šakai įstatymo leidėjas šias baudas priskiria[4]. ATPK ypatingojoje dalyje galima rasti tokių baudų,

[3] Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso projekto ir Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos nustatymo projekto aiškinamasis raštas.

[4] *Ibid*.

kurios viršija Baudžiamajame kodekse (toliau – BK)[5] numatytų baudų dydžius, taigi matome, kad ATPK numatytos baudos už administracinės teisės pažeidimus yra neproporcingos, t. y. neatitinka padaryto teisės pažeidimo, o tai yra nemažas proporcingumo principo pažeidimas, kuris gali būti traktuojamas kaip sunkus žmogaus teisių pažeidimas: juk kiekvienam, kuris pažeidžia įstatymų numatytą tvarką, turi būti pritaikyta tokia sankcija, kuri labiausiai atitiktų jo padarytą teisės pažeidimą. ATPK šiuo metu to užtikrinti nebegali.

Šie išvardyti ATPK trūkumai laikomi esminėmis priežastimis, dėl kurių buvo nutarta parengti ANK projektą ir sureglamentuoti administracinę atsakomybę taip, kad ji būtų lengvai atskiriama nuo baudžiamosios atsakomybės, taip pat numatyti greitesnį ir paprastesnį administracinės atsakomybės taikymo asmeniui procesą nei yra dabar, ir siekti, kad poveikio priemonė atitiktų padarytą teisės pažeidimą, t. y. užtikrinti proporcingumo principo laikymąsi.

2. ATPK ir ANK bendrųjų nuostatų palyginimas

2.1. ANK ir ATPK paskirtis

Tiek ANK, tiek ATPK 1 straipsnyje yra apibrėžiama kodekso paskirtis. ANK numato siekį teisinėmis priemonėmis ginti žmogaus teises ir laisves, visuomenės ir valstybės interesus nuo administracinių teisės pažeidimų, siekti, kad būtų užtikrinamas teisingumo principo laikymasis ir įgyvendinimas, skatinamas taikus visuomenės narių, valstybės ir žmogaus sugyvenimas. Taigi įtvirtinant ANK paskirtį yra akcentuojamas apsauginis patraukimo administracinėn atsakomybėn aspektas. ANK aiškinamajame rašte numatyta, kad paskirties numatymas turėtų ne tik padėti teisingai įgyvendinti kodekso projekte numatytas nuostatas, bet ir suteikti įstatymų leidėjui pagalbą darant būtinų kodekso nuostatų pakeitimus, nustatyti tinkamas atsakomybės už administracinius teisės pažeidimus priemones ir surasti balansą tarp privalomumo išsaugoti įstatymų saugomas visuomenines vertybes ir išlaikyti labiau į susitaikymą, o ne į represiją orientuotą teisę, taip skatinant asmenis gerbti visuomenę, kurios nariai jie yra, ir stengtis, kad būtų kuo mažiau nesutarimų, nukrypimų nuo įstatymų ir vyrautų vienybė. Skirtingai nuo ANK, dabar galiojantis ATPK teikia pirmumą represinei, kartais net baudžiamajai asmens patraukimo administracinėn atsakomybėn sampratai. ATPK 1 straipsnyje yra numatytas siekis užkirsti kelią teisės pažeidimams ir auklėti asmenis taip, kad jie jaustų atsakomybę savo valstybei, daugiau nenusižengtų ir tiksliai laikytųsi įstatymų, gerbtų kitų piliečių teises ir laisves, garbę ir orumą, sąžiningai vykdytų savo pareigas, taip siekiant valstybėje sustiprinti teisėtumą, apsaugoti viešąją tvarką, nuosavybę, socialines, politines, ekonomines bei asmenines piliečių teises ir laisves, kitas valstybei ir visuomenei svarbias vertybes. Taigi palyginus pirmuosius ANK ir ATPK straipsnius matyti, kad ANK yra labiau orientuotas į tai, kad ir be nuolatinio represinių priemonių taikymo valstybėje įmanoma įgyvendinti norimą tvarką užtikrinant jos saugumą, tad tai yra viena iš daugelio ANK numatytų naujovių, padedanti įžvelgti gana žymų ATPK trūkumą, susijusį su siekiu įbauginti asmenį, kad jis nenusižengtų valstybėje nustatytoms taisyklėms, neatsižvelgiant, kad turėtų būti diegiamas teisingumo, o ne baimės jausmas.

[5] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

2.2. Aplinkybės, kurioms esant asmuo nėra traukiamas administracinėn atsakomybėn

Šiuo metu galiojantis ATPK numato tik dvi aplinkybes, kurioms esant asmuo nėra traukiamas administracinėn atsakomybėn – būtinąjį reikalingumą ir būtinąją gintį. Jeigu asmuo esant bent vienai iš šių minėtų aplinkybių padaro veiksmus, kurie išoriškai primena kokį nors administracinį teisės pažeidimą ir formaliai lyg ir atitinka juridines tokio teises pažeidimo žymes, tai tokie veiksmai ne tik nėra pavojingi valstybės, visuomenės ar atskirų piliečių interesams ir teisėms, bet netgi jiems yra naudingi[6]. Tokie veiksmai laikomi teisėtais ir už juos nėra traukiama administracinėn atsakomybėn. Taigi būtinasis reikalingumas yra tokia situacija, kai žala teisės saugomoms vertybėms padaroma siekiant pašalinti pavojų, gresiantį valstybinei ar viešajai tvarkai, nuosavybei, piliečių teisėms bei laisvėms, jeigu pavojus negalėjo būti pašalintas jokiomis kitomis priemonėmis ir padaryta žala yra mažesnė už išvengtą. Pabrėžtina, kad tokia situacija susidaro, kai susiduria du teisės saugomi interesai, ir norint išsaugoti bei apginti vieną iš jų tenka padaryti žalą kitam. Kita aplinkybė, kaip minėta, yra būtinoji gintis: tokia situacija, kai asmuo gindamas teisės saugomas vertybes nuo priešingo teisei kėsinimosi padaro žalos besikėsinančiajam. Asmuo gali gintis tiek pats, tiek ginti ir kitą asmenį; pabrėžtina, kad norint apginti kitą nereikalingas jo sutikimas. Taip pat būtina pabrėžti, kad asmuo gindamasis privalo neperžengti būtinosios ginties ribų. Šias dvi minėtas aplinkybes taip pat numato ir ANK, tačiau jame jos yra plačiau detalizuojamos. ANK 16 straipsnyje, kuris numato būtinąjį reikalingumą, skirtingai negu ATPK, dar yra numatyta, kad asmuo, kuris savo veiksmais neatsargiai sukėlė pavojingą situaciją, gali pasinaudoti būtinuoju reikalingumu. Be to, taip pat yra nurodyta, kad asmuo, remdamasis būtinuoju reikalingumu, negali pateisinti pareigos nevykdymo, jeigu jis dėl tam tikros profesijos, pareigos ar kitų aplinkybių turi veikti esant didesniam negu įprasta pavojui. ANK 13 straipsnis įtvirtina būtinąją gintį. Šiame straipsnyje yra plačiai paaiškinta, kokie atvejai laikytini būtinosios ginties ribų peržengimu, o to negalėtume rasti dabar galiojančiame ATPK. Taigi matyti, kad ATPK rengėjai labai siaurai apibrėžė šiuos du minėtus institutus, o ANK rengėjai nusprendė jiems skirti šiek tiek daugiau dėmesio. Juk neturi būti pamirštama, kad naujasis kodeksas pirmiausia yra skirtas visuomenės nariams, todėl jame turi būti pateikti kuo aiškesni ir platesni įtvirtintų atitinkamų institutų aprašymai.

Skirtingai negu ATPK, ANK galima rasti daugiau nei dvi aplinkybes, kurioms esant asmuo nėra traukiamas administracinėn atsakomybėn, – mažiau pavojinga veika, padariusio įstatyme uždraustą veiką asmens sulaikymas, profesinių pareigų vykdymas, teisėsaugos institucijos užduoties vykdymas, įsakymo vykdymas, pateisinama profesinė ir ūkinė rizika, mokslinis eksperimentas. Tokias pačias aplinkybes galime rasti ir BK V skirsnyje „Baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės“, taigi akivaizdu, kad ANK sudariusi darbo grupė aplinkybių sąrašą išplėtė remdamasi šiuo kodeksu. Tai yra dar vienas įrodymas, kad ANK siekiama užtikrinti stabilesnį administracinės atsakomybės instituto sureguliavimą, kurio trūksta ATPK, nes kiekviena iš šių aplinkybių yra svarbi aiškinantis, ar asmuo padarė administracinį nusižengimą sąmoningai to siekdamas, ar tik dėl atsitiktinumo, kurio jis nenorėjo, ir ar jis turi būti baudžiamas administracine tvarka.

Kalbant apie aplinkybes, kai asmuo nėra traukiamas administracinėn atsakomybėn, būtina pabrėžti, kad ANK numato tokį atleidimo nuo atsakomybės pagrindą, kurio nėra nei ATPK, nei BK, – vadovavimąsi klaidinga konsultacija. Ši aplinkybė yra įtvirtinta ANK 21 straipsnyje, kuriame numatoma, kad jei asmens padaryti veiksmai ir turi administracinio nusižengimo požymių, jis nėra traukiamas atsakomybėn, jei tuos veiksmus atliko vadovaudamasis oficialia, tačiau klaidinga,

---

6 PETKEVIČIUS, P. *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 61.

konsultacija. Plačiau ši aplinkybė yra aprašyta Viešojo administravimo įstatymo[7] 36[3] straipsnyje. Jame numatytos išimtys, kada nustatyta taisyklė, susijusi su klaidinga oficialia konsultacija, netaikoma: tais atvejais, kai po konsultacijos suteikimo buvo keičiamas teisinis reguliavimas, dėl kurio buvo teikiama konsultacija, taip pat kai asmuo buvo informuotas arba kai turėjo visas galimybes gauti reikiamą informaciją, kad konsultacija yra klaidinga, ir terminas nuo gautos informacijos iki asmens veiklos patikrinimo buvo pakankamas tam, kad asmuo spėtų ištaisyti pažeidimus, atsiradusius dėl klaidingos informacijos, taip pat ir esant tokioms aplinkybėms, kai poveikio priemonių taikymas yra būtinas ir neišvengiamas, siekiant išvengti žalos visuomenei ir aplinkai atsiradimo.

Taigi matyti, kad ANK rengėjai, sudarydami skirsnį, susijusį su aplinkybėmis, kuriomis asmuo netraukiamas administracinėn atsakomybėn (tokio skirsnio ATPK rengėjai atskirai nesudarė), pasinaudojo kituose įstatymuose jau numatytomis, žinomomis ir visuomenei priimtinomis aplinkybėmis, stengdamiesi užtikrinti, kad asmuo nebūtų nekalta patrauktas atsakomybėn.

2.3. Nuobaudos ir administracinio poveikio priemonės

Administracinė nuobauda yra savarankiška administracinio teisinio poveikio rūšis[8]. Kiekvienos nuobaudos tikslas – kovoti su teisės pažeidimais, ginti visuomenės ir valstybės interesus, nuosavybės neliečiamumą bei kitas piliečių teises ir laisves, taip pat užtikrinti, kad valstybėje būtų saugoma teisėtvarka ir laikomasi teisėtumo. Tiek ANK, tiek ATPK numato tokias nuobaudas: bauda, įspėjimas ir viešieji darbai (alternatyva baudai) Tačiau ATPK numato daugiau nuobaudų rūšių, negu jau greit įsigaliosiantis ANK Priežastis šio skirtumo yra ta, kad naujojo kodekso rengėjai nutarė iš esmės pakeisti administracinių nuobaudų sistemą įtraukdami į kodeksą ir administracinio poveikio priemones. ANK 27 straipsnis pastarąsias apibrėžia kaip skirtas įgyvendinti administracinių nuobaudų tikslus. Taigi iš to išplaukia, kad jos bus skiriamos kartu su nuobaudomis. Pabrėžtina, kad ATPK administracinio poveikio priemonių nenumato

ATPK numato ir tokias administracines nuobaudas kaip asmeniui suteiktos specialiosios teisės atėmimas, daikto, kuris buvo administracinio teisės pažeidimo priemonė, tiesioginis objektas, įrankis ar įstatymo uždraustos veikos rezultatas, konfiskavimas nušalinimas nuo darbo (pareigų) ir administracinis areštas. Pirmąsias dvi minėtas nuobaudas ANK rengėjai priskyrė prie administracinių poveikio priemonių. Tai yra viena iš daugelio ANK naujovių, padėsianti užtikrinti, kad padaręs administracinį nusižengimą asmuo būtų tinkamai ir teisingai nubaustas, kad skiriama nuobauda nebūtų per maža, palyginti su padaryta žala. Be to, šios dvi ATPK nuobaudos, kurias ANK įvardija kaip poveikio priemones, pasak ANK sudariusios darbo grupės, yra per mažai veiksmingos, kad užtikrintų skiriamos nuobaudos tikslus, todėl jų poveikis geriausiai pasireikštų tik taikant jas kartu su nuobaudomis.

AN taip pat įtvirtina tokias administracinio poveikio priemones, kurių nenumato ATPK: draudimą lankytis viešosiose vietose vskstančiuose renginiuose ir įpareigojimą dalyvauti įvairiose programose, susijusiose su alkoholizmo ir narkomanijos prevencija, bendradarbiavimo su vaikais tobulinimu, aktyvia intervencija, resocializacija, smurtinio elgesio keitimu ir pan. Pabrėžtina, kad pastaroji poveikio priemonė galės būti skiriama asmeniui tik su jo sutikimu. Toks asmens sutikimas bus laikomas lengvinančia administracinę atsakomybę aplinkybe ir turės įtakos skiriant

---

7 Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 60-1945.

8 PETKEVIČIUS, P. *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 74.

nuobaudą bei taikant jos rūšį. Šios poveikio priemonės neapsiriboja siekiu padėti įgyvendinti paskirtas nuobaudas, jomis taip pat norima asmeniui padėti suvokti, kad jo elgesys kenkia ne tik jam pačiam, bet ir visai visuomenei, ir padėti jam sugrįžti į besilaikančių įstatymų asmenų aplinką. Taigi tokių priemonių taikymas tik patvirtina, kad ANK įtvirtintas teisinis reguliavimas pirmenybę teikia ne represinėms priemonėms.

Dar viena ANK sudariusios darbo grupės numatoma naujovė yra ta, kad administracinis areštas ir nušalinimas nuo darbo (pareigų), kuriuos, kaip minėta, įvirtina ATPK, visai nebebus taikomi. ANK aiškinamajame rašte nurodoma, kad administracinio arešto, kaip trumpalaikio laisvės atėmimo, pašalinimas iš administracinių nuobaudų sąrašo yra būtinas norint užtikrinti administracinės ir baudžiamosios atsakomybės darną, nes nors ir trumpalaikis laisvės atėmimas yra baudžiamojoje teisėje taikoma atsakomybės priemonė. Be to, areštas neskatina asmens pasikeisti, neatlieka auklėjamosios funkcijos, asmuo tiesiog tampa suinteresuotas kuo greičiau atlikti jam paskirtą nuobaudą, nė nesusimąstydamas, kad jo atlikti veiksmai yra ydingi Kaip jau minėta, ANK taip pat nebenumato nuobaudos, susijusios su nušalinimu nuo darbo (pareigų). Pasak kodekso rengėjų, draudimas eiti tam tikras pareigas ar dirbti tam tikrą darbą yra baudžiamosios atsakomybės priemonė, o asmens atleidimas iš darbo (pareigų), kurį apima ši nuobauda, – drausminės ar tarnybinės atsakomybės priemonė. Dėl turinio ir prigimties neaiškumų šios rūšies nuobauda gana retai taikoma, todėl ir nuspręsta jos atsisakyti.

ATPK numato, kad daikto konfiskavimo, specialiosios teisės atėmimo ir nušalinimo nuo darbo (pareigų) nuobaudos gali būti skiriamos tiek kaip pagrindinės, tiek kaip papildomos. Už vieną administracinį teisės pažeidimą gali būti paskirta pagrindinė, arba pagrindinė ir papildomoji nuobauda[9]. ANK rengėjai panaikina nuobaudų skirstymą į pagrindines ir papildomąsias, siekdami panaikinti diskusijas dėl dvigubo baudimo egzistavimo administracinėje justicijoje. ATPK numatytos nuobaudų rūšys, kurios gali būti skiriamos tiek kaip pagrindinės, tiek kaip papildomos, pagal ANK numatytą reguliavimą galės būti skiriamos tik kaip poveikio priemonės kartu su numatytomis bausmėmis (bauda, įspėjimu, viešaisiais darbais). Taip pat ANK numato, kad asmeniui gali būti skiriama tik administracinio poveikio priemonė, neskiriant jam nuobaudos.

2.4. Moterų administracinės atsakomybės ypatumai

Lyginant ATPK ir ANK nustatyt teisinį administracinės atsakomybės reguliavimą, galima rasti keletą ypatybių, susijusių su moterų atsakomybe.

Kaip minėta, tiek ANK, tiek ATPK numato viešųjų darbų nuobaudą, bet žvelgiant į ją administracinės atsakomybės moterims požiūriu matomas vienas gana žymus skirtumas. ANK yra numatyta, kad viešųjų darbų nuobauda negali būti skiriama nėščiosioms, jeigu tai gali pakenkti jų ar vaisiaus sveikatai. Šia nuostata yra įtvirtinama didesnė apsauga besilaukiančioms moterims, siekiant užtikrinti, kad visą nėštumo laikotarpį su jomis būtų elgiamasi kiek įmanoma rūpestingiau, kad jai, o svarbiausia – vaisiui nebūtų sukeliamas pavojus, kuris galėtų pakenkti normaliam jo vystymuisi. ATPK nenumato jokio panašaus reguliavimo, susijusio su viešųjų darbų skyrimu nėščiosioms ir jų apsauga, bet praktikoje galima pastebėti tam tikrų ypatybių šiuo klausimu Antai Marijampolė rajono apylinkės teisme buvo gautas prašymas 4 mėnesius nėščiai moteriai paskirtą

[9] Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Vyriausybės žinios*, 1985, Nr. 1-1 (22 straipsnio 2 dalis).

baudą pakeisti viešaisiais darbais arba areštu[10], ir prašymo dalis, susijusi su viešaisiais darbais, buvo atmesta dėl to, kad atsižvelgiant į tai, jog pažeidėjai gresia persileidimas ir ji yra nedarbinga, viešieji darbai jai negali būti skiriami. Matyti, kad nors ATPK nenumato viešųjų darbų neskyrimo nėščiosioms, teismai atsižvelgia į jų būklę ir kiekvieną kartą atskirai sprendžia klausimą dėl viešųjų darbų paskyrimo, siekdami apsaugoti vaisių. Be to, ATPK 29 straipsnis, įtvirtinantis administracinį areštą, numato taisyklę, kad ši nuobauda nėščiosioms ir auginančioms vaikus iki 12 metų amžiaus moterims neskiriama, todėl šioje byloje prašymo dalis pakeisti baudą areštu taip pat buvo atmesta.

Abu kodeksai numato, kad jei administracinį pažeidimą padarė nėščia moteris, tai gali būti kvalifikuojama kaip atsakomybę lengvinanti aplinkybė. Vilniaus miesto apylinkės teisme buvo nagrinėjama byla, kurioje moteris važiuodama automobiliu atgaline eiga atsirėmė į kitą šalia esantį automobilį ir pasišalino iš įvykio vietos. Teismas nustatė kelias atsakomybę lengvinančias aplinkybes, tarp kurių viena buvo ir ta, kad moteris eismo įvykį sukėlė būdama nėščia (ATPK 31 str. 1 d. 9 p.), todėl skyrė jai minimalią sankciją – už tokį pažeidimą numatytą baudą ir atėmė teisę vienus metus vairuoti[11].

ANK 36 straipsnio, kuriame įtvirtintos atsakomybę sunkinančios aplinkybės, 1 dalies 4 punkte numatyta, kad asmuo, kuris administracinį nusižengimą padarė nėščiai moteriai, kai jam buvo žinoma ar akivaizdu, kad yra ji nėščia, baudžiamas griežčiau. Tokio reguliavimo ATPK nėra.

Taigi būtų klaidinga teigti, kad ATPK įtvirtinti tikslai yra sutelkti tik į represinę funkciją ir nėra skiriamas dėmesys labiau pažeidžiamiems, nors ir nusižengusiems, visuomenės nariams. Vis dėlto reikia pripažinti, kad ATPK reguliavimas kalbant apie moterų atsakomybės ypatumus stokoja visapusiško humaniškumo principo įgyvendinimo. Juk šis principas yra vienas iš kiekvienos valstybės pagrindų ir kiekvienos visuomenės pareiga yra užtikrinti jo laikymąsi bei nuolatinį puoselėjimą, tokį tikslą ir stengiamasi įtvirtinti naujajame kodekse.

2.5. Nepilnamečių administracinė atsakomybė

Šiuo metu dar galiojantis ATPK numato, kad jei vaikas nuo 14 iki 16 metų padaro administracinį teisės pažeidimą, administracinėn atsakomybėn yra traukiami jo tėvai arba globėjai (rūpintojai). Antai Širvintų rajono apylinkės teisme buvo nagrinėjama byla, susijusi su penkiolikmečiu, kuris vairavo keturratį neturėdamas teisės jo vairuoti, be šalmo ir valstybinių numerių. Šioje byloje administracinėn atsakomybėn buvo patraukta nepilnamečio motina už tėvų valdžios vaikui nepanaudojimą (ATPK 181 str.)[12]. Taip pat ATPK numato, kad jei administracinį teisės pažeidimą padaro asmuo nuo 16 iki 18 metų ir jam yra paskiriama bauda, kurios jis pats negali susimokėti, nes nedirba ar neturi savo lėšų, už jį ją sumoka jo tėvai ar globėjai (rūpintojai). ANK rengėjai nusprendė iš esmės pakeisti tokį ATPK teisinį reguliavimą, nes jis prieštarauja asmeninės atsakomybės ir kaltės, kaip atsakomybės pagrindo, principams, be to, tokiu reguliavimu neįmanomas asmens, padariusio administracinį teisės pažeidimą, pataisymas. Dėl šios priežasties naujajame kodekse yra numatyta, kad teismas ar valstybės prievartą taikanti institucija galės pasirinkti, ar

[10] Marijampolės rajono apylinkės teismo 2013 m. sausio 28 d. nutarimas administracinių teisės pažeidimų byloje Nr. A2.13.-92-896/2013.

[11] Vilniaus apylinkės teismo 2013 m. gruodžio 21 d. nutarimas administracinių teisės pažeidimų byloje Nr. A2.6.-10134-851/2013.

[12] Širvintų rajono apylinkės teismo 2015 m. balandžio 16 d. nutarimas administracinio teisės pažeidimo byloje Nr. A2.9.-228-984/2015.

nepilnamečiui skirti nuobaudą ir poveikio priemonę, ar vietoj to kreiptis į vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos savivaldybės administracijos direktorių dėl priežiūros priemonių taikymo. Pabrėžtina, kad bauda bus skiriama tik tuo atveju, jei bus žinoma, kad asmuo nuo 16 iki 18 metų turi savo lėšų, be to, nusižengimą padariusiam asmeniui nuo 16 iki 18 metų vieną iš šių formų taikyti bus būtina, nes vien dėl amžiaus jo negalima atleisti nuo administracinės atsakomybės. Norint užtikrinti šį teisinį reguliavimą taip pat bus keičiamas Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ar vidutinės priežiūros įstatymas, pagal kurį teismas ar institucija, kuri ne teismo tvarka nagrinėja bylą, susijusią su nepilnamečio padarytu administraciniu nusižengimu, bus įtraukti į subjektų, kurie turi teisę kreiptis dėl vaiko priežiūros priemonių skyrimo, pakeitimo, panaikinimo ar pratęsimo, sąrašą. Kol kas tai yra tik įstatyminis reguliavimas, kurio beveik neįmanoma įgyvendinti, nes nėra institucijų, kurios atliktų administracinės atsakomybės taikymą nepilnamečiams, – jos vis dar nėra kuriamos, nors kodeksas jau tuoj įsigalios. Tai yra didelė ANK reguliavimo, susijusio su nepilnamečių administracine atsakomybe, spraga, kuri turi būti taisoma nedelsiant.

Be to, ANK aiškinamajame rašte nurodoma, kad tėvai, kurie neatlieka savo pareigos tinkamai auklėti vaikus ir sudaro prielaidas vaikams daryti administracinius teisės pažeidimus, taip pat galės būti traukiami administracinėn atsakomybėn už tėvų valdžios nepanaudojimą ar priešingą panaudojimą vaiko interesų požiūriu. Pabrėžtina, kad tai būtų atskiras nusižengimas, nesusijęs su nepilnamečio padaryta veika, ir jam būtų reikalingas atskiras, skirtingas įrodinėjimas.

3. Administracinių nusižengimų bylų teisenos paskirtis ir principai

Administracine teisena, kaip sudedamąja administracinio proceso dalimi, vadintina administracinių bylų nagrinėjimo tvarka, taikoma vienodos materialiosios teisinės prigimties bylų visumai[13]. Kalbant apie kodeksuose numatytas administracinių bylų teisenos paskirtis, galima pastebėti nemažą skirtumą. ANK yra pabrėžiama, kad administracinių nusižengimų bylų teisena turi vykti kiek įmanoma greičiau ir objektyviau, visapusiškai ir išsamiai išsiaiškinant veikas, tinkamai pritaikant įstatymus ir patraukiant nusižengusius asmenis administracinėn atsakomybėn, stengiantis sumažinti valstybės prievartos priemonių panaudojimą. Taip pat siekiama užtikrinti, kad paskirtos nuobaudos ir poveikio priemonės būtų vykdomos efektyviai ir laiku. Skirtingai nei ANK, ATPK neakcentuoja įtvirtintos administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos vykdymo greitumo, čia tėra pabrėžiama, kad viskas turi būti įgyvendinta laiku, taip pat pastebimas represinis pobūdis, nes siekiama paskirtomis nuobaudomis daryti kuo stipresnį poveikį asmenims, užkirsti jiems kelią daryti naujus pažeidimus, kad jie laikytųsi įstatymų ir valstybėje būtų stiprinamas teisėtumas.

ANK rengusi darbo grupė 566 straipsnyje įtvirtino administracinių nusižengimų bylose taikomus principus. Tai yra dar viena kodekso naujovė, kurios nėra galiojančiame ATPK. Kartu su klasikiniais nekaltumo prezumpcijos, lygybės prieš įstatymą, proporcingumo, teisingo proceso principais, specialiai paminėti ir du principai, kuriais savo praktikoje remdavosi Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, gindamas asmens padėtį procese – *non reformatio in peius* ir procesinių staigmenų negalimumo principas[14]. *Non reformatio in peius* principas reiškia, kad jei asmuo

[13] ŠEDBARAS, S. *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 230.

[14] Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso projekto ir Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos nustatymo projekto aiškinamasis raštas.

apskundžia, jo manymu, neteisėtus ir nepagrįstai prieš jį priimtus sprendimus, dėl pateikto skundo jam negali kilti jokių neigiamų padarinių ir negali būti pabloginama jo padėtis. Kitas, kaip minėta, įtvirtintas principas – staigmenų negalimumo principas, įtvirtinantis, kad teismo sprendime negali būti daromos sprendimą lemiančios išvados, dėl kurių proceso metu nebuvo ginčijamasi, apie jų galimumą nežinojo proceso šalys, jos nebuvo įrodinėjamos kaip pagrįstos ar nepagrįstos. Jei sprendimas būtų priimtas pažeidžiant tiek jau nusistovėjusius, tiek šiuos du naujai įtvirtintus principus, tai kartu būtų pažeidžiamas ir reikalavimas, kad procesas vyktų teisingai ir sąžiningai, bei siekis kiekvienam užtikrinti teisę į gynybą.

4. Administracinę atsakomybę taikantys subjektai

Administracinio teisės pažeidimo bylos nagrinėjimas – svarbiausia, pagrindinė administracinės teisenos stadija[15]. ATPK 216 straipsnis įtvirtina organus, kurie yra įgalioti nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas: administracinių teisės pažeidimų bylas nagrinėja administracinės komisijos prie savivaldybių tarybų, savivaldybių seniūnijų kaimo vietovėse seniūnai, rajonų (miestų) apylinkių teismai (apylinkių teismų teisėjai), policija, valstybinės inspekcijos ir kiti Lietuvos Respublikos tam įgalioti asmenys[16]. Šios institucijos priima sprendimą dėl traukiamo administracinėn atsakomybėn asmens pripažinimo ar nepripažinimo kaltu padarius administracinį teisės pažeidimą. ANK aiškinamajame rašte nurodoma, kad kodeksą rengusi darbo grupė mano, jog šiuo metu galiojantis ATPK stokoja bendrųjų bylos priskirtinumo taisyklių, todėl buvo nuspręsta naujajame kodekse šį klausimą detalizuoti plačiau.

ANK numatyta, kad teismui bus priskirtinos nagrinėti tik tos nusižengimų bylos, kurios pagal straipsnių sankcijas užtraukia maksimalią baudą arba kai yra skiriamas turto, kuriam pagal Lietuvos Respublikos įstatymus nustatyta privaloma registracija, konfiskavimas (ANK 610 str.). Šiuo reguliavimu siekiama sumažinti krūvį teismams, nes juk kuo daugiau teismams tenka nagrinėti bylų, tuo lėčiau įvykdomas teisingumas ir paskirtos nuobaudos nebeatlieka numatytų funkcijų. ANK aiškinamasis raštas nurodo, kad teismai taip pat turėtų nagrinėti ir tas bylas, kuriose nusižengęs ar nukentėjęs asmuo yra nepilnametis, kai asmuo traukiamas administracinėn atsakomybėn už pareigūnų teisėtų reikalavimų nevykdymą ir trukdymą atlikti jiems pavestas pareigas, jų garbės ir orumo įžeidimus ir už kitas panašias veikas, jei jos padarytos tos institucijos pareigūnams, kurie surašė pažeidimo protokolą. Kitos bylos būtų nagrinėjamos ne teismo tvarka tų institucijų, kurių pareigūnai atliko su pažeidimu susijusį tyrimą. Taigi ANK nebenumato nei administracinių komisijų, nei savivaldybių seniūnijų kaimo vietovėse seniūnų kaip subjektų, galinčių taikyti administracinę atsakomybę. Pabrėžtina, kad kartu su naujuoju kodeksu įsigalios ir Vietos savivaldos įstatymo pakeitimai[17], pagal kuriuos taip pat nebeliks administracinių komisijų, bet galima pastebėti spragą dėl savivaldybių seniūnijų kaimo vietovėse seniūnų: nors ANK jų ir nebenumato, bet Vietos savivaldos įstatyme šiuo klausimu kol kas nėra jokių pakeitimų. Taigi būtini tolesni įstatymų leidėjo žingsniai, suderinant ANK ir kituose teisės aktuose numatomą teisinį reglamentavimą.

---

[15] PETKEVIČIUS, P. *Administracinių teisės pažeidimų bylų teisena*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 93.

[16] Lietuvos Respublikos administracinių pažeidimų kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Vyriausybės žinios*, 1985, Nr. 1-1 (216 straipsnis).

[17] Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 55-1049.

Išvados

1. ANK numatomos naujovės padeda Lietuvos Respublikos administracinei justicijai žengti žingsnį į priekį, bet dar negalima teigti, kad naujasis kodeksas užtikrins visišką administracinės atsakomybės taikymo stabilumą. Yra dar nemažai spragų, kurios turi būti kuo sparčiau taisomos, nes iki kodekso įsigaliojimo dienos liko nedaug laiko: turi būti siekiama, kad kodekse įtvirtintas nuostatas būtų galima sklandžiai taikyti, kas šiuo metu vargu ar yra visiškai įmanoma.
2. Sprendimą priimti ANK lėmė nuolatiniai ATPK keitimai ir pildymai, dėl kurių nebuvo įmanoma išleisti net kodekso komentaro. Kol kas ANK taip pat neteikia vilties, kad kodekso komentaras išvys dienos šviesą, nes dar net jam neįsigaliojus buvo padaryta nemažai pakeitimų, be to, kol kas visuomenės nariai neturi galimybės susipažinti su naujuoju kodeksu, nes jis dar neišleistas. Kita vertus, nereikėtų čia įžvelgti vien tik minusus: visi daromi pakeitimai rodo siekį užtikrinti veiksmingesnį, stabilesnį, greitesnį ir teisingesnį administracinės atsakomybės taikymo procesą.
3. ANK numatytame administracinės atsakomybės reguliavime atsisakoma represijos. Skirtingai negu ATPK, ANK rengėjai siekia, kad administracinį nusižengimą padaręs asmuo būtų pataisomas – ne jam sukeliant baimę, o diegiant teisingumo, pagarbos visuomenei ir jai svarbioms vertybėms jausmą. Dėl šios priežasties ANK rengėjai itin stengėsi, kad būtų išlaikyta administracinės ir baudžiamosios atsakomybės taikymo pusiausvyra, pastarąją numatydami už daug pavojingesnes veikas, kai represija yra neišvengiama.
4. Atliktas ANK ir ATPK palyginimas parodė, kad naujasis kodeksas vis dėlto pasižymi tobulesniu reguliavimu. Žinoma, tik laikas, kai realiai bus imtos taikyti kodekso nuostatos, parodys, ar ANK atitiks jo rengėjų ir visuomenės lūkesčius. Be abejo, bus reikalingos ir tolesnės įstatymų leidėjo pastangos šalinti praktikos išryškintas naujojo kodekso spragas.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Vyriausybės žinios*, 1985, Nr. 1-1.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. TAR, 2015, Nr. 11216.
4. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 55-1049.
5. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 60-1945.

Specialioji literatūra:

1. PETKEVIČIUS, P. *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 1996.
2. PETKEVIČIUS, P. *Administracinių teisės pažeidimų bylų teisena*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
3. ŠEDBARAS, S. *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 2005.

Teismų praktika:

1. Marijampolės rajono apylinkės teismo 2013 m. sausio 28 d. nutarimas administracinių teisės pažeidimų byloje Nr. A2.13.-92-896/2013.
2. Vilniaus apylinkės teismo 2013 m. gruodžio 21 d. nutarimas administracinių teisės pažeidimų byloje Nr. A2.6.-10134-851/2013.
3. Širvintų rajono apylinkės teismo 2015 m. balandžio 16 d. nutarimas administracinių teisės pažeidimų byloje Nr. A2.9.-228-984/2015.

Travaux préparatoires

1. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso projekto ir Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos nustatymo projekto aiškinamasis raštas.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE REGULATORY FRAMEWORKS OF THE CODE OF ADMINISTRATIVE VIOLATIONS OF LAW AND THE CODE OF ADMINISTRATIVE OFFENSES

Summary

Nowadays there are a lot of different opinions that the code of Administrative Violations of Law does not comply with the legal system of Lithuania. Because of this problem the Seimas decided to prepare the Code of Administrative Offences. So the purpose of this article is to compare these two legal acts and to show the need of a new Code.

The drafters of the Code think that the new Code should be oriented not into repressive measures, but more into reconciliation and protection, because they hope that the social harmony can be achieved without the use of state coercive measures. The new Code establishes changes in the area of the responsibility of minors. The minors will take full responsibility for their violations of law, not their parents. The Code of Administrative Violations of Law does not provide that kind of regulation, it does not ensure personal guilt and responsibility, because parents are punished for the violations that their children make. Also, the Code of Administrative Offences establishes more circumstances that eliminate administrative responsibility, regulates administrative responsibility for women more clearly than the Code of Administrative Violations of Law. And it is only a few the most important changes.

The main idea of this article is to show the Code of Administrative Offenses is more superior than the Code of Administrative Violations of Law, to discuss all the main changes, compare both codes and also to find out what more drafters can change.

KOMPIUTERIŲ PROGRAMŲ DALYVAVIMAS CIVILINĖJE APYVARTOJE

Rūta Lipeikaitė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
4-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas lipeikaiteruta@gmail.com
Mokslinio darbo vadovas prof. dr. (HP) Vytautas Mizaras

Straipsnyje analizuojamos trys sutartys dėl keturių skirtingų kompiuterių programų rūšių – standartinių, užsakomųjų, pritaikytų pagal vartotojo poreikius bei skirtų paslaugoms teikti – dalyvavimo civilinėje apyvartoje. Taikant lyginamąjį, lingvistinį ir teleologinį metodus nagrinėjamas Jungtinių Amerikos Valstijų, Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisinis reguliavimas, teismų sprendimai bei skirtingos mokslininkų nuomonės ir įžvalgos aptariant pagrindines problemas, susijusias su licencijų, autorinių kūrinio užsakymo sutarčių, sudaromų dėl kompiuterių programos sukūrimo, bei susitarimų dėl paslaugos lygmens vykdymu ir galiojimu.

This article analyses three contracts that enable four different types of computer programs, particularly: standard, bespoke and customized software and software as a service, to participate in civil circulation. In the light of various views held by scientists, different court decisions and legal regulation of the United States of America, European Union and Lithuania, legal and practical problems relating to conclusion, performance and validation of licenses, copyright agreements for commissioned work and service level agreements is discussed by using comparative, linguistic and teleological methods.

Įvadas

Remiantis Europos Sąjungos statistikos tarnybos „Eurostat“ 2015 metų duomenimis, net 88 proc. visų Europos Sąjungoje gyvenančių asmenų bent kartą yra naudojęsi kompiuteriu[1], o net 68 proc. juo naudojasi kasdien[2]. Akivaizdu, kad kompiuterinis asmenų sąmoningumas nuolat auga, o įmonės, teikiančios informacinių technologijų paslaugas, neįtikėtinai greitai plečiasi. Deja, informacinės technologijos vystosi sparčiau, negu įstatymų leidėjai į tai reaguodami įvertina teisinių santykių reguliavimo pokyčių dėl minėtos pažangos poreikius. Pastebėtina, kad tokį reguliavimo atsilikimą gali lemti teisinių nagrinėjamos srities santykių sudėtingumas, lyginamuoju aspektu nevienodas požiūris į atitinkamų klausimų sprendimą bei reguliavimą ir kt. Paminėti dalykai įrodo straipsnio aktualumą ir originalumą.

---

1 Europos Sąjungos statistikos tarnyba „Eurostat“. *Individuals who have ever used a computer* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-10]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database?node_code=isoc_ci_cfp_fu#>.

2 Europos Sąjungos statistikos tarnyba „Eurostat“. *Frequency of computer use* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-10]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database?node_code=isoc_ci_cfp_fu#>.

Mokslinio straipsnio tikslas – įvertinti kompiuterių programų kaip intelektinės nuosavybės objektų specifiką, išanalizuoti pagrindines problemas, susijusias su jų dalyvavimu civilinėje apyvartoje, ir pateikti galimo problemų sprendimo įžvalgų.

Tyrimas atliekamas visų pirma skiriant standartinę, užsakomąją, pagal vartotojo poreikius pritaikytą kompiuterių programas ir kompiuterių programą kaip paslaugą – keturias, straipsnio autorės nuomone, pagrindines kompiuterių programų rūšis. Remiantis minėtu skirstymu, aprašomos ir analizuojamos trys skirtingos sutartys: licencija, autorinė kūrinio užsakymo sutartis ir susitarimas dėl paslaugos lygmens, kuriomis remiantis keturios minėtos kompiuterių programos gali dalyvauti civilinėje apyvartoje. Taip pat nagrinėjamos su minėtų sutarčių sudarymu ar vykdymu susijusios problemos.

Šio tyrimo objektas – kompiuterių programos kaip intelektinės nuosavybės objektas *per se* ir sutartys, kurias sudarius minėtos programos gali dalyvauti civilinėje apyvartoje. Straipsnyje trumpai aptariamos, plačiau neanalizuojant, keturios kompiuterių programų rūšys. Didžiausias dėmesys skiriamas licencijos sudarymo, galiojimo ir teisėtumo problemų analizei, nagrinėjamos autorinės kūrinio užsakymo sutarties dėl kompiuterių programos sukūrimo vykdymo bei susitarimo dėl paslaugos lygmens ir licencinės sutarties santykio problemos.

Kalbant apie licencijavimą, analizuojama paketo licencijos sudarymo, *Click-Wrap* licencijos bendrai vartojamo tinkamo termino nebuvimo problemos ir bendrieji *Browse-Wrap* licencijos teisėtumo ir galiojimo klausimai.

Atsižvelgiant į intelektinės nuosavybės teisėms būdingą teritorialumo principą, sutartis dėl kompiuterių programos sukūrimo analizuojama tik pagal Lietuvos Respublikos teisę, konkrečiai nagrinėjamas autorinės kūrinio užsakymo sutarties dėl kompiuterių programos sukūrimo klausimas, tiriami nevienareikšmiškai vertintini Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimai bylose *UAB „Auster ir Ko“ prieš UAB „Terra IT“* ir *UAB „YIT Technika“ v. AB „Kraft Foods Lietuva“*, keliamas klausimas dėl galimybės tokiai sutarčiai taikyti rangos sutarties bendrąsias nuostatas, turint omenyje tai, kad kompiuterių programa yra nematerialusis intelektinės nuosavybės objektas.

Aptariant kompiuterių programą kaip paslaugą, vertinamos dvi teisininkų nuomonės: ar kartu su susitarimu dėl paslaugos lygmens reikia sudaryti licenciją, ar nereikia.

Minėtos problemos nagrinėjamos taikant lyginamąjį, lingvistinį ir teleologinį tyrimo metodus. Tam tikrais straipsnyje nagrinėjamais klausimais neegzistuoja Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos teisinio reguliavimo ar teismų pozicijos, todėl atliekant tyrimą daugiausia remtasi lyginamuoju tyrimo metodu, pateikiama Jungtinėse Amerikos Valstijose formuojama praktika bei mokslininkų įžvalgos. Teoriniu požiūriu lyginamos skirtingi teisininkų požiūriai, susiję su paketo licencijos sudarymu ir galiojimu bei galimybės kartu su susitarimu dėl paslaugos lygmens sudaryti licencinę sutartį. Teismų praktikos lygmeniu tiriami Jungtinių Amerikos Valstijų teismų, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimai, susiję su paketo licencijos galiojimo, *Click-Wrap* licencijos termino vartojimo klausimais, taip pat pateikiamas bendras Jungtinių Amerikos Valstijų teismų požiūris dėl *Browse-wrap* licencijos teisėtumo, dėl kurio nei Europos Sąjungos, nei Lietuvos Respublikos teismai iki šiol nėra pasisakę. Pastebėtina, kad siekiant atskleisti kai kurių Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo[3] normų turinį, buvo taikomas lingvistinis metodas, tam tikras minėto straipsnio nuostatas aiškinant remiantis pažodinio aiškinimo taisyklėmis, taip pat teisės aktų leidėjo ketinimų, arba teleologinis, tyrimo metodas.

[3] Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 28-1125.

Straipsnyje daugiausia remiamasi interaktyviais užsienio teisininkų, pavyzdžiui, L. Determanno, E. Freiburno, C. Solmecke´o, J. Hoffmanno, Ninos Briskorn, taip pat Lietuvos mokslininkų V. Mizaro ir A. Jakutytės-Sungailienės straipsniais bei kitais šaltiniais.

1. Kompiuterių programų rūšys

Prieš pradedant analizuoti kompiuterių programų dalyvavimo civilinėje apyvartoje ypatybes ir problematiką, reikėtų apibūdinti pačių kompiuterių programų kaip intelektinės nuosavybės objektų bruožus. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo[4] (toliau tekste – ATGTĮ) 2 straipsnio 18 punkte yra įtvirtinta kompiuterių programos sąvoka: tai žodžiais, kodais, schemomis ar kitu pavidalu pateikiamų instrukcijų, kurios sudaro galimybę kompiuteriui atlikti tam tikrą užduotį ar pasiekti tam tikrą rezultatą, visuma, kai tos instrukcijos pateikiamos tokiomis priemonės, kurias kompiuteris gali perskaityti. Pastebėtina, kad Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje dėl kompiuterių programų teisinės apsaugos[5] 1 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta, kad kompiuterių programoms yra suteikiama tokia pati autorių teisių apsauga, kaip ir literatūros kūriniams, apibrėžtiems Berno konvencijoje dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos.

Išsiaiškinus kompiuterių programos sampratą, paminėtinos keturios pagrindinės kompiuterių programų rūšys, kurių išskyrimu remiantis bus aptariamos su kompiuterių programų dalyvavimu civilinėje apyvartoje susijusios sutartys.

1. Standartinė kompiuterių programa (angl. *standard software)*, dažniausiai vadinama „produktu nuo lentynos“ (angl. *off-the-shelf product)*. Tokia kompiuterių programa įprastai kuriama ir platinama siekiant patenkinti pirkėjų plataus pobūdžio poreikius, pavyzdžiui, *Microsoft Office* programos[6]. Teigtina, kad kompiuterių programą galima vadinti standartine tuo atveju, kai ji nekuriama specialiai pagal individualų užsakymą, o yra skirta plačiajam vartojimui ir įsigyjama įprastu būdu perkant CD-ROM ar DVD arba atsisiunčiant internetu. Pastaroji išvada darytina remiantis Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimu, kuriame teismas kompiuterių programos perdavimo internetu būdą prilygino materialiosios laikmenos įgijimui, teigiant, jog funkciniu požiūriu tai yra ekvivalentiškas perdavimo būdas[7].
2. Užsakomoji kompiuterių programa (angl. *bespoke software)*, kuriama pagal konkretaus asmens užsakymą, kad geriausiai atitiktų būtent jo poreikius[8].
3. Vartotojo poreikiams pritaikyta kompiuterių programa (angl. *customized software)*, sukuriama koreguojant minėtą standartinę kompiuterių programą, kad ji geriau atitiktų užsakovo interesus[9].
4. Kompiuterių programa kaip paslauga (angl. *software as a service)*. Aptariamos kompiuterių programos rūšies savybės labai skiriasi nuo kitų trijų minėtųjų. Kompiuterių programa kaip paslauga reiškia situaciją, kai kompiuterių programa yra valdoma nuoto-

---

4 Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 28-1125.

5 Europos Parlamento ir Tarybos 2009 m. balandžio 23 d. direktyva 2009/24/EB dėl kompiuterių programų teisinės apsaugos. OJ L 111, 5.5.2009.

6 REED, C. *Computer Law*. Oxford University Press, 2011, p. 47.

7 Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2012 m. liepos 3 d. sprendimas byloje *UsedSoft GmbH v. Oracle International Corp.*, Nr. C-128/11.

8 REED, C. *Computer Law*. Oxford University Press, 2011, p. 47.

9 *Ibid*.

liniu būdu „debesų kompiuterijoje“ (angl. *hosted*) paslaugų teikėjo, paslaugos naudotojo informacija apdorojama ir laikoma paslaugų teikėjo serveriuose, o vartotojui minėta programa ir informacija prieinama tik naudojantis internetu[10]. Žymiausi nagrinėjamos kompiuterių programos rūšies pavyzdžiai: *Gmail*, *Google Docs*, *Dropbox*, SAP ir kt.

2. Kompiuterių programų dalyvavimas civilinėje apyvartoje

Išskyrus pagrindines kompiuterių programų rūšis, paminėtinas galimas išskirtųjų kompiuterių programų rūšių dalyvavimas civilinėje apyvartoje. Pastebėtina, kad nagrinėjamų programų galimumas dalyvauti civilinėje apyvartoje neapsiriboja trimis būdais, bet straipsnio autorė išskiria ir aptaria, jos nuomone, tris esmines ir problemiškiausias situacijas:

1) sudarant nuosavybinę (angl. *proprietary)* autorinę licencinę sutartį (manytina, kad įprastai ji taikoma standartinei kompiuterių programai);
2) sudarant autorinę kūrinio užsakymo sutartį (manytina, kad įprastai ji taikoma užsakomosioms ir pagal vartotojo poreikius pritaikytoms kompiuterių programoms);
3) sudarant susitarimą dėl paslaugos lygmens (angl. *service level agreement)* (įprastai taikoma kompiuterių programai kaip paslaugai).

2.1. Licencijavimas

Visų pirma aptarsime licencijas, pagal kurias civilinėje apyvartoje gali dalyvauti standartinės kompiuterių programos[11]. Norint vartoti nagrinėjamą kompiuterių programą, tarp licenciaro ir licenciato įprastai egzistuoja galimybė sudaryti vieną iš trijų nuosavybinių licencinių sutarčių (tokiomis autorinėmis licencinėmis sutartimis kompiuterių programos vartojimo teisės gali būti suteikiamos tiek atlygintinai, tiek neatlygintinai)[12]:

1) paketo licencinė sutartis (angl. *shrink-wrap license)*;
2) *Click-Wrap* licencinė sutartis;
3) *Browse-Wrap* licencinė sutartis.

2.1.1. Paketo licencinė sutartis

Viena iš labiausiai kritikuojamų kompiuterių programų licencijų – paketo (angl. *shrink-wrap)* licencinė sutartis, kuri siejama su standartine kompiuterių programa, įtvirtinta būtent materialiojoje laikmenoje. Svarbu pabrėžti, kad tai yra tokia sutartis, kai asmuo, atidarydamas kompiuterių programos pakuotę, tokiu būdu išreiškia sutikimą dėl visų licencijos sąlygų, kurios pastarajam tampa privalomos. Prasidėjus plačiam minėtų licencijų taikymui, kilo daug diskusijų dėl tokios rūšies licencijos galiojimo, kai pakanka vien kompiuterių programos pakuotės atidarymo, kad asmuo būtų saistomas pakuotės viduje esančių numatytų sąlygų.

Nagrinėjama licencinė sutartis po Jungtinių Amerikos Valstijų Septintosios apskrities Apeliacinio teismo sprendimo byloje *ProCD prieš Zeidenberg* įtvirtintos išimties iš bendrosios tai-

---

[10] FREIBURN, E. *Cloud Computing/Software as a Service (SaaS) Agreements* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-16]. Prieiga per internetą: <http://webcasts.acc.com/handouts/4.11.13_SLD_LQH.pdf>.

[11] Kaip minėta, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas yra išaiškinęs, kad standartinė kompiuterio programa turėtų būti suprantama plačiau, t. y. ne tik kaip į CD-ROM ar DVD įrašyta kompiuterio programa, bet ir tokia, kuri gali būti įsigyjama internetu.

[12] STONKIENĖ, M. *Intelektinės nuosavybės teisė. Autorių teisė*. Vilnius, 2011, p. 128.

syklės, kurioje teigiama, kad paketo licencija yra vykdytina sutartis, buvo plačiai kritikuojama Jungtinių Amerikos Valstijų mokslininkų dėl to, kad pirkėjas iš pradžių sumoka už prekę ir tik tada turi galimybę susipažinti su visomis licencijos sąlygomis, taigi tokia sutartis yra kvestionuotina[13]. Pastebėtina, kad Europos Sąjungoje panašių problemų nekilo, manytina, dėl to, kad 1993 m. buvo priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl sutartyse su vartotojais numatomų nesąžiningų sąlygų[14], kuri suteikia vartotojams veiksmingų teisinių priemonių, susijusių su nesąžiningomis sutarties sąlygomis, ir valstybės narės, įgyvendindamos Direktyvą, minėtąsias sąlygas vienokia ar kitokia apimtimi įtvirtino vidaus įstatymuose[15]. Kalbant apie Lietuvos teisę, svarbu atkreipti dėmesį į Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo[16] 42 straipsnio 2 dalį, kurioje teigiama, kad paketo licencijos atveju naudotojas gali per protingą laiką atsisakyti sutarties[17]. Taigi minėtosios Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos bei ATGTĮ įtvirtinta nuostata išsprendžia visus teisinius neaiškumus ir yra veiksmingas atkirtis į paketo licencijos kritiką.

2.1.2. „Click-Wrap“ licencinė sutartis

Aukščiau nagrinėta licencija yra susijusi su kompiuterių programa, kuri užfiksuota materialiojoje laikmenoje, o kitos dvi – *Click-Wrap* ir *Browse-Wrap* – licencijos taikomos išimtinai kompiuterių programoms, pateikiamoms kompiuterių tinklais ir įprastai parsisiunčiamoms internetu bei išsaugomoms kompiuteryje.

Click-Wrap licencijos sąlygos pasirodo ekrane, norint instaliuoti kompiuterių programą. Kai asmuo pažymi „sutinku“, sutartis laikoma sudaryta. *Click-Wrap* yra mažiau probleminė licencinė sutartis nei paketo licencija, nes asmuo turi galimybę perskaityti visas sąlygas dar prieš tapdamas licencinės sutarties šalimi. Vis dėlto, nors *Click-Wrap* galiojimo klausimas kelia mažiau problemų, pastebėtina, kad kol kas Europoje nėra aiškaus ir visuotinai vartojamo nagrinėjamos licencijos termino. Terminas „*Click-Wrap* licencija“ dažniausiai yra vartojamas Jungtinių Amerikos Valstijų teisinėje sistemoje. Kalbant apie Europą pastebėtina, kad Europos Sąjungos Teisingumo Teismas tik visai neseniai vienoje iš savo bylų[18] pirmą kartą tiesiogiai įvardijo *Click-Wrap* terminą, apibrėždamas sutikimo „spustelėjus“ būdą. Iki 2015 m. toks terminas Europos Sąjungos Teisingumo Teismo nebuvo vartojamas. Nors minėta byla nėra susijusi su kompiuterių programos licencijos suteikimu, manytina, kad tai gali būti platesnio termino vartojimo pradžia, taip pat kalbant ir apie sutikimą su licencijų kompiuterių programoms sąlygomis „spustelėjus“.

Lietuvos teisinio reguliavimo požiūriu svarbu paminėti ATGTĮ 42 straipsnio 2 dalį, kurioje teigiama, kad tais atvejais, kai kompiuterių programos yra pateikiamos kompiuterių tinklais, teisė naudotis tokia programa yra suteikiama licencine sutartimi, pateikiant ją elektronine forma, kai naudotojas prieš pradėdamas naudoti kompiuterių programą turi sutartį patvirtinti. Manytina, kad Lietuvos įstatymų leidėjas netiesiogiai įtvirtino „sutikimo spustelėjus“ (angl. *click-wrap)* licenciją.

---

[13] XUE, J. *Comparative Study of Shrink-Wrap License* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-18]. Prieiga per internetą: <www.ccsenet.org/journal/index.php/jpl/article/download/2310/2167/>.

[14] Europos Parlamento ir Tarybos 1993 m. balandžio 5 d. direktyva 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais. OJ L 95, 21.4.1993.

[15] XUE, J. *Comparative Study of Shrink-Wrap License* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-18]. Prieiga per internetą: <www.ccsenet.org/journal/index.php/jpl/article/download/2310/2167/>.

[16] Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 28-1125.

[17] MIZARAS, V. *Autorių teisė. Antras tomas*: Monografija. Vilnius: Justitia, 2009, p. 194.

[18] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2015 m. gegužės 21 d. sprendimas byloje J*aouad El Majdoub v. CarsOnTheWeb.Deutschland GmbH*, Nr. C-322/14.

2.1.3. „Browse-Wrap“ licencinė sutartis

Kalbant apie trečiąją, manytina, problemiškiausią licencijos rūšį, svarbu pastebėti, kad *Browse-Wrap* licencinės sutarties atveju tam, kad subjektas būtų saistomas interneto svetainėje įtvirtintų taisyklių ir sąlygų, įprastai pakanka tolesnio naudojimosi interneto tinklalapiu[19]. Jungtinių Amerikos Valstijų teismai formuoja praktiką, pagal kurią reikėtų suprasti, kad kalbant apie kompiuterių programas *Browse-Wrap* licencija tampa privaloma internetinio tinklalapio lankytojui, jeigu šis turėjo realią ar numanomą galimybę žinoti apie atitinkama sąlygas ir nuostatas (angl. *terms and conditions)* prieš pradėdamas naudotis interneto svetaine[20]. Kitoje byloje teismas išaiškino, kad vien faktas, jog asmuo parsisiuntė kompiuterių programą, dar nereiškia jo sutikimo su sąlygomis ir nuostatomis, nes vargu ar parsisiuntimą galima pripažinti visišku pritarimu licencijos sąlygoms[21]. Deja, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir Lietuvos Respublikos teismų praktikoje apie aptariamą licenciją iki šiol nėra pasisakyta.

Visgi svarbi Europos Komisijos ekspertų grupės padaryta išvada, kad Europos Sąjungoje *Browse-Wrap* susitarimai nėra *per se* draudžiami vartotojų apsaugos teisinio reguliavimo požiūriu, nors manoma, kad tokia licencija gali prieštarauti asmens duomenų apsaugos teisinio reguliavimo nuostatoms[22]. Lietuvos teisiniame reguliavime svarbi ATGTĮ 42 straipsnio 2 dalis. Perskaičius šią teisės normą būtų galima susidaryti įspūdį, kad ji netiesiogiai įtvirtina ne tik *Click-Wrap*, bet ir *Browse-Wrap* licenciją, nes asmuo, prieš pradėdamas naudotis kompiuterių programa, patvirtina licencinę sutartį, šiuo atveju, kitaip nei *Click-Wrap* licencijos atveju, ne paspausdamas „sutinku“ ar „nesutinku“, o toliau naudodamasis interneto svetaine. Visgi manytina, kad minėta ATGTĮ nuostata turėtų būti interpretuojama kaip netiesiogiai įtvirtinanti tik *Click-Wrap* licencinę sutartį. *Browse-Wrap* licencinės sutarties sudarymo procedūra yra pernelyg komplikuota, tokios sutarties atveju tinklalapio vartotojas neturi galimybės aiškiai išreikšti valios dėl licencinės sutarties sudarymo ir iš anksto susipažinti su sąlygomis bei nuostatomis, susijusiomis su kompiuterio programos vartojimu.

Taigi kol kas nagrinėtos licencinės sutarties teisinė padėtis tiek Jungtinėse Amerikos Valstijose, tiek Europos Sąjungoje, tiek Lietuvoje yra visiškai neaiški. Manytina, kad *Browse-Wrap* licencinių sutarčių kompiuterių programoms turėtų būti atsisakyta, nes tokia sutartis laikoma sudaryta nesant aiškios kitos sutarties šalies valios išraiškos ir kelia pernelyg daug teisinių neaiškumų, – neabejotinai sunku įrodyti, ar tinklalapio vartotojas pastebėjo (turėjo ir galėjo pastebėti) atitinkamas sąlygas ir nuostatas, kurios jam tampa privalomos.

---

[19] Jungtinių Amerikos Valstijų Misūrio valstijos apygardos teismo 2009 m. kovo 6 d. sprendimas byloje *Tom Burcham v. Expedia, Inc., 4:07CV1963 CDP U.S.* [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-07]. Prieiga per internetą: <https://cases.justia.com/federal/districtcourts/missouri/moedce/4:2007cv01963/90288/15/0.pdf?ts=1377042635>.

[20] Jungtinių Amerikos Valstijų Teksaso valstijos apygardos teismo 2007 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje *Southwest Airlines Co. V. Boardfirst.*, WL 4823761 U.S. [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-07]. Prieiga per internetą: <http://www.internetlibrary.com/pdf/Southwest-Airlines-Boardfirst-ND-Tex.pdf>.

[21] Jungtinių Amerikos Valstijų Niujorko apygardos teismo 2001 m. liepos 5 d. sprendimas byloje *Specht v. Netscape Communications Corp.*, 150 F. Supp. 2d 585 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-18]. Prieiga per internetą: <http://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp2/150/585/2468233/>.

[22] *European Commission's Expert Group on Cloud Computing Contracts Unfair Contract Terms in Cloud Computing Service Contracts* [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-07]. Prieiga per internetą:<http://ec.europa.eu/justice/contract/files/expert_groups/discussion_paper_unfair_contract_terms_en.pdf>.

2.2. Autorinė kūrinio užsakymo sutartis

Jei asmuo siekia ne tik galimybės naudotis kompiuterių programa, bet jos sukūrimo, licencijos nepakanka. Turint omenyje faktą, kad intelektinės nuosavybės teisėms yra būdingas teritorinis pobūdis, sutartis dėl kompiuterių programos sukūrimo bus analizuojama tik Lietuvos Respublikos teisinio reguliavimo kontekste. Nagrinėjant minėtą situaciją pastebėtina, kad užsakovas ir kūrinio autorius sudaro autorinę kūrinio užsakymo sutartį. Manytina, kad tokia sutartis gali būti sudaroma užsakomosioms ir pagal vartotojo poreikius pritaikytoms kompiuterių programoms, kurios įprastai ir yra kuriamos pagal specialų užsakymą, siekiant patenkinti individualius poreikius. Nagrinėjama sutartis yra apibrėžta ATGTĮ 41 straipsnyje, kuriame teigiama, kad kūrinio autorius įsipareigoja sukurti sutarties sąlygas atitinkantį kūrinį ir perduoti užsakovui sutartyje nurodytas autorių turtines teises arba suteikti jam teises naudoti kūrinį nurodant kūrinio naudojimo būdą, o užsakovas įsipareigoja sumokėti autoriui sutartyje numatytą atlyginimą[23].

2.2.1. Autorinės kūrinio užsakymo sutarties vykdymas. Kompiuterių programos nematerialusis pobūdis

Iš pirmo žvilgsnio nagrinėjama autorinė kūrinio užsakymo sutartis atrodo pakankamai aiški, bet esant ginčui dėl tokios sutarties vykdymo kyla nesklandumų. ATGTĮ yra įtvirtinta tik autorinės kūrinio užsakymo sutarties samprata ir galimos formos, bet plačiau nepasisakyta dėl tokios sutarties vykdymo galimybių. Rodos, papildomų neaiškumų kilti neturėtų, nes Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuoja praktiką, kad tais atvejais, kai šalys autorinėje kūrinio užsakymo sutartyje dėl kompiuterio programos sukūrimo nustato darbų perdavimo–priėmimo taisykles, Aukščiausiasis Teismas taiko rangos sutartį reglamentuojančias bendrąsias nuostatas[24]. Šiuo atveju pastebėtinos dvi problemos. Visų pirma kyla klausimas, ar tuo atveju, kai šalys nenumato priėmimo–perdavimo taisyklių, rangos sutartį reglamentuojančios bendrosios nuostatos negali būti taikomos, ar visgi minėto teismo išaiškinimo nereikėtų suvokti lingvistiniu požiūriu. Antroji problema yra susijusi su materialaus ir nematerialaus turto dichotomija, turint omenyje tai, kad rangos sutarties dalykas yra darbo rezultatas, turintis materialiąją išraišką, bet kompiuterių programa, kaip autorių teisių objektas, kuris, nors tam tikrais atvejais ir gali turėti materialiąją išraišką, *per se* yra nematerialusis turtas.

Pirmąją problemą sprendžiant atsižvelgtina į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konstatavimą, kad taikydamos rangos sutarties bendrąsias nuostatas dėl autorinės kūrinio užsakymo sutarties vykdymo šalys sutartyje turi būti numačiusios darbų perdavimo–priėmimo taisykles, nes tokiu atveju aišku, kad šalys netiesiogiai susitarė ginčo atveju *mutatis mutandis* taikyti rangos sutartį reglamentuojančias bendrąsias nuostatas[25]. Lingvistiškai aiškinant minėtą teismo nuostatą būtų galima daryti išvadą, kad jei šalys sutartyje nesitarė dėl darbų perdavimo ir priėmimo, t. y. netiesiogiai nesusitarė dėl rangos sutarties bendrųjų nuostatų taikymo, rangos sutarties bendrosios nuostatos nėra taikomos, nors tokios sutarties nuostatų taikymas, esant nepakankamam ATGTĮ įtvirtintos nagrinėjamos sutarties vykdymo reguliavimui, atrodytų tinkamiausias, kai

---

[23] Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 28-1125.

[24] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Auster ir Ko“ v. UAB „Terra IT“*, Nr. 3K-3-177-687/2015, kat. 52.1; 54.1; 84; 114.8.2; 114.11.

[25] *Ibid*.

šalys yra sudariusios autorinę kūrinio užsakymo sutartį dėl kompiuterių programos sukūrimo. Kita vertus, abejotina, ar įmanoma (ir manytina, kad beveik nepasitaiko) situacija, kai šalys derybų dėl sutarties sąlygų dėl kompiuterių programos sukūrimo metu nenumatytų kompiuterių programos priėmimo–perdavimo taisyklių. Tais atvejais, kai kyla neaiškumų dėl autorinės kūrinio (kompiuterių programos) sukūrimo užsakymo sutarties vykdymo, kiek tai susiję su darbo rezultatu, visais atvejais taikytinos bendrosios rangos sutarties nuostatos. Dėl minėtų priežasčių darytina išvada, kad autorinė kūrinio užsakymo sutartis dėl kompiuterio programos sukūrimo kvalifikuotina kaip mišri sutartis, turinti autorinės ir rangos sutarčių požymių.

Antroji problema susijusi su tuo, kad iš pirmo žvilgsnio, kaip minėta, minėto teisinio neaiškumo atveju atrodytų tinkamiausios būtent rangos sutarties bendrosios nuostatos. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad rangos sutarties dalykas yra darbo rezultatas, turintis materialią išraišką[26]. Nagrinėjamos problemos kontekste svarbus V. Mizaro teiginys, kad intelektinės nuosavybės objektas visada yra nematerialaus pobūdžio, nors tam tikrais atvejais kūrinio prigimtis negali būti atsiejama nuo materialaus daikto, o net ir tokiu atveju daiktas ir kūrinys yra du atskiri objektai[27]. Asta Jakutytė-Sungailienė aiškina, kad net ir „suišorintos“ tokios nematerialiosios vertybės, kaip intelektinės nuosavybės objektai, netampa materialiomis vertybėmis, nes intelektinės veiklos rezultatai yra nematerialus turtas[28]. Taip pat svarbu pabrėžti, kad I. Kanto asmeninių teisių teorijoje buvo aiškiai atskirtas materialus daiktas, į kurį atsiranda ir egzistuoja materialinės nuosavybės (daiktinė) teisė, ir intelektinės nuosavybės objektas – kūrinys, kuris daugeliu atveju tik išreiškiamas materialiu daiktu[29]. Pastebėtina, kad daugelis Jungtinių Amerikos Valstijų mokslininkų laikosi nuomonės, jog kompiuterių programa yra nematerialaus pobūdžio objektas, kuris gali būti atskiriamas nuo materialaus daikto, į kurį minėtoji programa gali būti įrašyta[30]. Taip pat teigiama, kad kompiuterių programa įprastai iš kompaktinio disko įrašoma į techninę įrangą (angl. *hardware)*, tokiu atveju kompaktinis diskas tampa nebenaudojamas ir netenka vertės[31]. Vadinasi, materialioji išraiška yra tik pagalbinė kompiuterių programos realizavimo priemonė, neturinti esminės reikšmės jos egzistavimui. Kaip žinia, kompiuterių programa yra saugoma autorių teisių, vadinasi, yra nematerialaus pobūdžio intelektinės nuosavybės objektas, nors tam tikrais atvejais ji gali turėti materialią išraišką. Straipsnio autorė mano, kad visų pirma kompiuterių programa, nors ir galinti turėti materialią išraišką, neturėtų būti laikoma materialiuoju objektu, bet turėtų būti suprantama kaip savarankiškas nematerialus intelektinės nuosavybės objektas. Taigi dėl to, kad kompiuterių programą įprasta laikyti nematerialiuoju objektu, taip pat dėl aukščiau minėtos nutarties, kurioje teigiama, jog rangos sutarties dalykas turi turėti materialią

---

[26] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „YIT Technika“ v. AB „Kraft Foods Lietuva“*, Nr. 3K-3-110/2013, kat. 54.1; 114.11 (S).

[27] MIZARAS, V. Intelektinės nuosavybės teisės klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje. Vilnius: *Jurisprudencija*, 2012 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-04]. Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/e76/016_mizaras.pdf>.

[28] JAKUTYTĖ-SUNGAILIENĖ, A. *Turto samprata Lietuvos civilinėje teisėje* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-07]. Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/05f/jakutyte-sungailiene.pdf>.

[29] MIZARAS, V. *Autorių teisė. Pirmas tomas:* Monografija. Vilnius: Justitia, 2008, p. 64.

[30] HOFFMANN, J.; BRISKORN, N. *Software Contracts. A Comparative Legal Analysis on Software Transactions in Germany, the United States, South Africa, and under the Convention on Contracts for the International Sale of Goods* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-06]. Prieiga per internetą: <https://open.uct.ac.za/bitstream/item/4452/thesis_law_briskornn_2002.pdf?sequence=1>.

[31] *Ibid*.

išraišką, galima susidaryti įspūdį, kad bendrosios rangos sutarties nuostatų taikymas kompiuterių programų atveju, sudarant autorinę kūrinio užsakymo sutartį, nėra tinkamos.

Nagrinėjamos problemos kontekste paminėtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis, kurioje kasatorius teigė, kad autorių teisių objektai yra nematerialūs, todėl jiems negalima taikyti rangos sutarties nuostatų, reglamentuojančių materialaus rezultato sukūrimą[32]. Teismo išaiškinimas minėtu klausimu buvo gana trumpas ir nepakankamai aiškus: „<...> minėta, kad sutartimi atsakovas įsipareigojo sukurti konkretų kūrinį – internetinę parduotuvę (minėta, jos dalis – kompiuterių programa), t. y. šalių sudarytos sutarties dalykas taip pat yra tam tikro darbo rezultatas, turintis materialią išraišką."[33] Dviprasmiškas Teismo atsakymas ir argumentacijos stoka kelia klausimą: ar minėtas išaiškinimas suprastinas taip, kad kompiuterio programa yra materialusis objektas, t. y. darbo rezultatas, turintis materialią išraišką rangos sutarties prasme, o gal pats žodžių junginys ,,darbo rezultatas, turintis materialią išraišką" turėtų būti aiškinamas plečiant, t. y. suprantant materialiąją išraišką ne tik kaip darbo rezultatą (materialųjį objektą, materialaus pasaulio dalyką), o kaip bet kokį objektą, net ir nematerialųjį, kurį viena šalis gali perduoti kitai kaip tam tikrą darbo rezultatą, darant išvadą, jog kompiuterių programa visgi yra nematerialusis objektas. Kadangi jau buvo išaiškinta, kad kompiuterių programa, kuri saugoma autorių teisių kaip literatūros kūrinys, nepaisant galimybės turėti materialiąją išraišką, neturėtų būti laikoma materialiu objektu, bet turėtų būti suprantama kaip savarankiškas nematerialusis intelektinės nuosavybės objektas, straipsnio autorė mano, kad problemiškas ir nepakankamai aiškus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimas turėtų būti interpretuojamas darant išvadą, jog rangos sutarties dalyko samprata turėtų būti aiškinama ją plečiant.

Taigi, apibendrinus visus aukščiau išdėstytus argumentus, visų pirma manytina, kad autorinė kūrinio užsakymo sutartis dėl kompiuterių programos sukūrimo turėtų būti suprantama kaip mišri sutartis, turinti autorinės ir rangos sutarčių požymių, todėl, nepaisant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių prieštaravimų, ATGTĮ nepakankamai aiškiai reglamentavus autorinės kūrinio užsakymo sutarties vykdymą, kompiuterių programų atveju turėtų būti taikomos bendrosios rangos sutarties nuostatos, net ir tais atvejais, kai šalys sutartyje nėra numačiusios darbų perdavimo–priėmimo nuostatų, tačiau autorius yra atsakingas už darbo rezultatą ir jo perdavimą užsakovui, nes pastarosios sutarties ir jos bendrųjų nuostatų teisinė prigimtis yra artimiausia autorinei kūrinio užsakymo sutarčiai dėl kompiuterių programos sukūrimo. Tokiu būdu išsprendžiama pirmoji problema, darant išvadą, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimas dėl darbų perdavimo–priėmimo taisyklių nustatymo privalomumo neturi būti paremtas lingvistiniu suvokimu. Siekiant atsakyti į antrąjį probleminį klausimą teigtina, kad kompiuterių programa, nors ir gali turėti materialią išraišką, neturėtų būti laikoma materialiuoju objektu, bet turėtų būti suprantama kaip savarankiškas nematerialusis intelektinės nuosavybės objektas. Dėl pastarosios priežasties manytina, kad nepakankamai aiškus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimas turėtų būti interpretuojamas darant išvadą, jog rangos sutarties dalyko samprata turėtų būti aiškinama plečiant: rangos sutarties dalykas turėtų būti suprantamas ne tik kaip darbo rezultatas, turintis materialiąją išraišką, bet taip pat ir bet koks darbo rezultatas, kuris nepriklausomai nuo materialumo gali būti perduodamas vienos sutarties šalies kitai, turint omenyje kompiuterių programą.

---

[32] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Auster ir Ko" v. UAB „Terra IT"*, Nr. 3K-3-177-687/2015, kat. 52.1; 54.1; 84; 114.8.2; 114.11.

[33] *Ibid*.

2.3. Susitarimas dėl paslaugos lygmens

Sparčiai plintant debesų kompiuterijos naudojimui, pastaruoju metu vis labiau populiarėja ganėtinai nauja kompiuterių programų rūšis – kompiuterių programa kaip paslauga (angl. *software as a service)*.

Nagrinėjamame kompiuterių programų dalyvavimo civilinėje apyvartoje kontekste pastebėtina, kad kalbant apie įprastą kompiuterių programų platinimo būdą (parduodant CD-ROM ar DVD, internetu), vartotojas sumoka numatytą kainą ir licencijos numatytomis sąlygomis turi teisę išsaugoti ir naudoti kompiuterių programos kopiją, tuo tarpu kompiuterių programos kaip paslaugos atveju susiklosto kiek kitokia situacija. Debesų kompiuterijos atveju vartotojas moka periodinį mėnesinį ar metinį mokestį, turėdamas galimybę naudotis kompiuterių programa kaip paslauga, tačiau kompiuterių programos kopija lieka, taip pat visa paslaugos vartotojo informacija laikoma ir apdorojama paslaugų teikėjo serveriuose[34].

Šiuo atveju svarbu pastebėti, kad siekiant naudotis kompiuterių programa kaip paslauga sudaromas susitarimas dėl paslaugos lygmens (angl. *service level agreement)*. Diskutuotina, ar kartu su susitarimu dėl paslaugų lygmens yra reikalinga licencija, siekiant naudotis kompiuterių programa kaip paslauga, turint omenyje, kad kompiuterių programa yra saugoma autorių teisių kaip literatūros kūrinys, ir visuotinai žinoma, jog norint naudotis tokia programa reikalinga licencija. Teisininkų nuomonės šiuo atveju išsiskiria. Dalis jų teigia, kad į susitarimą dėl paslaugų lygmens reikia įtraukti ir licenciją[35], nes kitu atveju kompiuterių programos kaip paslaugos vartotojas gali pažeisti autorių teises būtent dėl to, kad kompiuterių programos kopija yra, nors ir laikinai, išsaugoma paslaugos vartotojo kompiuterio laisvosios kreipties atmintyje (angl. *Random Access Memory)*. Kita dalis teisininkų laikosi nuomonės, kad pagrindinis kompiuterio programos atgaminimo veiksmas yra atliekamas debesų kompiuterijos laikmenose, o bet koks atgaminimas, atliekamas laisvosios kreipties atmintyje, yra smulkus ir nereikšmingas[36]. Taip pat svarbu paminėti teorinę nuostatą, kad autorių teisių apsauga aktuali tada, kai kompiuterių programos kopija yra išsaugoma vartotojo kompiuteryje, todėl kompiuterių programos kaip paslaugos atveju licencijos sutarties sudarymas nėra reikalingas[37]. Straipsnio autorė linkusi pritarti pastarajai nuomonei, – juk kompiuterių programos kaip paslaugos esmė būtent ir yra ta, kad visi jos vartotojo veiksmai yra atliekami būtent debesų kompiuterijoje. Vien faktas, kad kompiuterių programa yra atgaminama paslaugos vartotojo kompiuterio laisvosios kreipties atmintyje, dar nereiškia, kad reikia sudaryti licencinę sutartį, turint omenyje tai, kad kopija yra tik laikina, nėra išsaugoma ir yra būtina norint techniškai naudotis debesų kompiuterijoje esančia kompiuterių programa. Taip pat pastebėtina,

---

[34] DETERMANN, L. *What Happens in the Cloud: Software a Service and Copyrights* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-17]. Prieiga per internetą: <http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2046&context=btlj>.

[35] SOLMECKE, C. *The Legal Aspects of Cloud Computing under Copyright Law* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-19]. Prieiga per internetą: <https://www.wbs-law.de/eng/it-law/the-legal-aspects-of-cloud-computing-under-copyright-law-45886/>.

[36] *Ibid*.

[37] TOLLEN, W. D. *Do not Use Licence Agreements for Software as a Service* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-16]. Prieiga per internetą: <http://techcontracts.com/2011/09/12/dont-use-license-agreements-for-software-as-a-service/>.

kad 2014 m. Europos Komisijos priimtose Susitarimo dėl paslaugų lygio gairėse[38] nėra reikalavimo sudaryti licencijas, suteikiant asmeniui galimybę naudotis kompiuterio programa kaip paslauga. Apibendrinant visus aukščiau išdėstytus argumentus, darytina išvada, kad siekiant naudotis kompiuterių programa kaip paslauga nėra reikalinga sudaryti licenciją, pakanka susitarimo dėl paslaugos lygmens.

Išvados

1. Kalbant apie licencines sutartis daugiausia probleminių klausimų šiuo metu kelia *Click-Wrap* ir *Browse-Wrap* licencijos. *Click-Wrap* terminas vartojamas ir licencija analizuojama daugiausia Jungtinių Amerikos Valstijų teisinėje sistemoje, Europos Sąjungoje ir Lietuvoje apie minėtą licenciją pasisakoma ne itin daug, o *Click-Wrap* terminas nėra visuotinai priimtas ir pripažintas, bet manytina, kad po Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimo byloje *Jaouad El Majdoub v. CarsOnTheWeb.Deutschland GmbH* minėtas terminas bus pradėtas dažniau vartoti ir *Click-Wrap* licencija plačiau analizuojama ir Europos Sąjungos valstybėse. Kalbant apie *Browse-Wrap* licenciją, teigtina, kad nagrinėjamos licencinės sutarties egzistavimo galimybė turėtų būti panaikinta, nes tokios sutarties sudarymo procedūra yra pernelyg komplikuota. Kadangi nėra aiškios kitos sutarties šalies valios išraiškos, neabejotinai sunku įrodyti, ar tinklalapio vartotojas pastebėjo (turėjo ir galėjo pastebėti) atitinkamas sąlygas ir nuostatas, kurios jam tampa privalomos.
2. Aptariant autorinės kūrinio užsakymo sutarties dėl kompiuterių programos sukūrimo vykdymo problemos klausimą manytina, kad tokia sutartis kvalifikuotina kaip mišri, turinti rangos ir autorinės kūrinio užsakymo sutarties požymių, todėl kilus ginčui dėl nagrinėjamos sutarties vykdymo visais atvejais turėtų būti taikomos rangos sutarties bendrosios nuostatos, kiek tai susiję su darbo rezultatu. Minėta išvada darytina nepaisant aplinkybės, kad rangos sutarties dalykas yra darbo rezultatas, turintis materialiąją išraišką, o kompiuterių programa yra suprantama kaip savarankiškas nematerialusis intelektinės nuosavybės objektas. Logiškiausias problemos sprendimo būdas – platesnė rangos sutarties dalyko samprata, vertinant ne tik kaip darbo rezultatą, turintį materialiąją išraišką, bet taip pat ir bet kokį darbo rezultatą, kuris vienos sutarties šalies gali būti perduodamas kitai, nepriklausomai nuo jo materialumo, turint omenyje kompiuterių programą.
3. Straipsnio autorė mano, kad sudarant sutartį dėl paslaugos lygmens, pagal kurią kompiuterių programa kaip paslauga gali dalyvauti civilinėje apyvartoje, nėra reikalinga papildomai sudaryti licencinę sutartį, nors kompiuterių programa yra atgaminama paslaugos vartotojo laisvosios kreipties atmintyje, programos vartotojo veiksmai atliekami debesų kompiuterijoje, o kompiuterių programos kopija yra tik laikina, nėra išsaugoma ir yra būtina siekiant turėti galimybę techniškai naudotis kompiuterių programa, esančia debesų kompiuterijoje.

[38] Cloud Service Level Agreement Standartisation Guidelines. European Commission. 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-17]. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/cloud-service-level-agreement-standardisation-guidelines>.

Literatūra

Europos Sąjungos teisės aktai:

1. Europos Parlamento ir Tarybos 1993 m. balandžio 5 d. direktyva 93/13/EEB dėl sutarčių su vartotojais nesąžiningų sąlygų. OJ L 95, 21.4.1993.
2. Europos Parlamento ir Tarybos 2009 m. balandžio 23 d. direktyva 2009/24/EB dėl kompiuterių programų teisinės apsaugos. OJ L 111, 5.5.2009.

Nacionaliniai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 28-1125.

Specialioji literatūra

Vadovėliai*, *monografijos:

1. MIZARAS, V. *Autorių teisė*. *Pirmas tomas*. Monografija. Vilnius: Justitia, 2008.
2. MIZARAS, V. *Autorių teisė*. *Antras tomas*. Monografija. Vilnius: Justitia, 2009.
3. REED, C. *Computer Law*. Oxford University Press, 2011.
4. STONKIENĖ, M. *Intelektinės nuosavybės teisė*. *Autorių teisė*. Vilnius, 2011.

Straipsniai:

1. MIZARAS, V. Intelektinės nuosavybės teisės klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje [interaktyvus]. Vilnius: *Jurisprudencija*, 2012 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-04]. Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/e76/016_mizaras.pdf>.
2. JAKUTYTĖ-SUNGAILIENĖ, A. *Turto samprata Lietuvos civilinėje teisėje* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-07]. Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/05f/jakutyte-sungailiene.pdf>.

Teismų praktika

Jungtinių Amerikos Valstijų teismų praktika:

1. Jungtinių Amerikos Valstijų Misūrio valstijos apygardos teismo 2009 m. kovo 6 d. sprendimas byloje *Tom Burcham v. Expedia*, Inc., 4:07CV1963 CDP U.S. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-07]. Prieiga per internetą: <https://cases.justia.com/federal/districtcourts/missouri/moedce/4:2007cv01963/90288/15/0.pdf?ts=1377042635>.
2. Jungtinių Amerikos Valstijų Teksaso valstijos apygardos teismo 2007 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje *Southwest Airlines Co*. *V*. *Boardfirst*., WL 4823761 U.S. [[interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-07]. Prieiga per internetą: <http://www.internetlibrary.com/pdf/Southwest-Airlines-Boardfirst-ND-Tex.pdf>.
3. Jungtinių Amerikos Valstijų Niujorko apygardos teismo 2001 m. liepos 5 d. sprendimas byloje *Specht v*. *Netscape Communications Corp*., 150 F. Supp. 2d 585 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-18]. Prieiga per internetą: <http://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp2/150/585/2468233/>.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika:

1. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2015 m. gegužės 21 d. sprendimas byloje *Jaouad El Majdoub v*. *CarsOnTheWeb.Deutschland GmbH*, Nr. C-322/14.
2. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2012 m. liepos 3 d. sprendimas byloje *UsedSoft GmbHv*. *Oracle International Corp*., Nr. C-128/11.

Lietuvos Respublikos teismų praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Auster ir Ko“ v. UAB „Terra IT“*, Nr. 3K-3-177-687/2015, kat. 52.1; 54.1; 84; 114.8.2; 114.11.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „YIT Technika“ v. AB „Kraft Foods Lietuva“*, Nr. 3K-3-110/2013, kat. 54.1; 114.11 (S).

Kiti šaltiniai:

1. DETERMANN, L. *What Happens in the Cloud: Software a Service and Copyrights* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-17]. Prieiga per internetą: <http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2046&context=btlj>.
2. European Commission‘s Expert Group on Cloud Computing Contracts Unfair Contract Terms in Cloud Computing Service Contracts [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-17]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/justice/contract/files/expert_groups/discussion_paper_unfair_contract_terms_en.pdf>.
3. European Commission Guidelines on Cloud Service Level Agreement Standartisation, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-17]. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/cloud-service-level-agreement-standardisation-guidelines>.
4. Europos Sąjungos statistikos tarnyba Eurostat. *Individuals who have ever used a computer* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-10]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database?node_code=isoc_ci_cfp_fu#>.
5. Europos Sąjungos statistikos tarnyba Eurostat. *Frequency of computer use* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-10]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database?node_code=isoc_ci_cfp_fu#>.
6. FREIBURN, E. *Cloud Computing/Software as a Service (SaaS) Agreements* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-16]. Prieiga per internetą: <http://webcasts.acc.com/handouts/4.11.13_SLD_LQH.pdf>.
7. HOFFMANN, J.; BRISKORN, N. *Software Contracts*. *A Comparative Legal Analysis on Software Transactions in Germany*, *the United States*, *South Africa*, *and under the Convention on Contracts for the International Sale of Goods* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-06]. Prieiga per internetą: <https://open.uct.ac.za/bitstream/item/4452/thesis_law_briskornn_2002.pdf?sequence=1>.
8. SOLMECKE, C. *The Legal Aspects of Cloud Computing under Copyright Law* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-19]. Prieiga per internetą: <https://www.wbs-law.de/eng/it-law/the-legal-aspects-of-cloud-computing-under-copyright-law-45886/>.
9. TOLLEN, W. D. *Do not Use License Agreements for Software as a Service* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-16]. Prieiga per internetą: <http://techcontracts.com/2011/09/12/dont-use-license-agreements-for-software-as-a-service/>.
10. XUE, J. *Comparative Study of Shrink-Wrap License* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-18]. Prieiga per internetą: <www.ccsenet.org/journal/index.php/jpl/article/download/2310/2167/>.

COMPUTER PROGRAMS' PARTICIPATION IN CIVIL CIRCULATION

Summary

The article analyses three contracts that enable four different types of computer programs, particularly: standard software, bespoke software, customized software and software as a service, to participate in civil circulation and reflects differences among these programs.

The main part of the article consists of evaluation of legal and practical problems relating to conclusion, performance and validation of shrink-wrap, click-wrap and browse-wrap licenses, copyright agreements for commissioned work and service level agreements by using comparative, systematic and teleological methods.

As for the licenses, the article raises the issue as to the validity of the conclusion of shrink-wrap license and browse-wrap license as such, in addition to this, discusses the problem of click-wrap license's generally acknowledge concept existence within the European Union. Talking about the copyright agreements for commissioned work article deals with the problem whether under Lithuanian law it is possible to apply general provisions of the contract of construction independent work, while knowing that computer program is immaterial object of intellectual property. Finally, the article raises a question whether while concluding a service level agreement there is a need to have a license either as an additional clause or as a separate contract.

GINKLUOTOSIOS JĖGOS PANAUDOJIMO PRIEŠ TERORISTINES ORGANIZACIJAS IRAKE BEI SIRIJOJE TEISĖTUMAS PAGAL TARPTAUTINĘ TEISĘ

Edgar Lisica
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-io kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas edgaras.lisica@gmail.com
Mokslinio darbo vadovė dr. Gintarė Pažereckaitė

Šiame straipsnyje analizuojami ginkluotosios jėgos panaudojimo prieš teroristines organizacijas pagrindų teisėtumas pagal tarptautinę teisę, pateikiamas praktinis šių atvejų vertinimas atsižvelgiant į dabartinę padėtį Irake ir Sirijoje. Straipsnyje nurodoma, prieš kokias teroristines organizacijas ir kokiais atvejais yra galimas ginkluotosios jėgos panaudojimas pagal tarptautinę teisę.

This article analyses the use of force against terrorist organizations in international law and describes the use of force comparing current situation in Iraq and Syria. The main objective in this article is to indicate what specific terrorist organizations can be combated by using armed force and describe what kind of force international law allows in a fight with terrorist organizations.

Įvadas

Šiuo metu tarptautinė bendruomenė susiduria su vienu pavojingiausiu ir intensyviai besiplečiančiu tarptautinio pobūdžio nusikaltimu – terorizmu. *The Global Terrorism Index*[1] nurodo, kad vien 2014 metais teroristinių nusikaltimų aukų skaičius siekė per 32 000 asmenų. Pripažindamos, kad tarptautinės teroristinės organizacijos pažeidžia tarptautinės bendruomenės egzistavimo tvarką, valstybės imasi įvairiausių priemonių, siekdamos mažinti šį tarptautinio masto kriminalinį reiškinį. Viena iš esminių kovos prieš tarptautines teroristines organizacijas priemonių yra *ultima ratio* – ginkluotosios jėgos panaudojimas.

Atliekamo tyrimo objektas – galimi ginkluotosios jėgos naudojimo teisėtumo pagrindai pagal tarptautinę teisę prieš tarptautines teroristines organizacijas, *de facto* kontroliuojančios Sirijos ir Irako teritorijų dalis.

Tiriamojo darbo tikslas – nustatyti, kokie galimi teisėti ginkluotosios jėgos naudojimo prieš teroristines organizacijas pagrindai pagal tarptautinę teisę. Keliami uždaviniai:

1. terorizmo sąvokos analizavimas ir teroristinių organizacijų Sirijoje bei Irake aptarimas;
2. ginkluotos jėgos sampratos pateikimas, ginkluotosios jėgos panaudojimo prieš teroristines organizacijas Sirijoje ir Irake analizė;

[1] Global terrorism index, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/2015-Global-Terrorism-Index-Report.pdf>.

3. atskirų ginkluotosios jėgos panaudojimo prieš tarptautines teroristines organizacijas pagrindų – savigynos, Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos sankcijos, humanitarinės intervencijos – apibūdinimas ir šių pagrindų buvimo Sirijos bei Irako teritorijose analizė.

Darbe taikomi tyrimo metodai: lingvistinis – terorizmo sąvokai apibrėžti, Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucijos Nr. 2249 turiniui nustatyti; sisteminės analizės – sistemiškai nagrinėti savigynos, Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos sankcijos ir humanitarinės intervencijos panaudojimo prieš teroristus atvejams; lyginamasis – savigynos prieš teroristines organizacijas Irake bei Sirijoje atvejams palyginti.

Terorizmo problematika yra ne kartą nagrinėta tarptautinės humanitarinės teisės požiūriu, pavyzdžiui, V. Vasiliauskienės daktaro disertacijoje „Kova su terorizmu tarptautinės humanitarinės teisės kontekste“ bei monografijoje „Ginkluoto konflikto samprata ir karas su terorizmu“, bet darbuose nėra konkrečiai nurodomi galimi teisėti ginkluotosios jėgos panaudojimo prieš teroristines organizacijas pagrindai. Šiame darbe detaliai remtasi žymių Lietuvos ir užsienio teisės mokslininkų V. Vadapalo, D. Žalimo, M. Akehursto, P. Malanczuko, Ch. Gray´aus, A. Austo, M. Wellerio, C. J. Tamso ir kt. darbais. Straipsnyje taip pat remtasi tarptautiniais teisės aktais: Jungtinių Tautų Chartija, Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos (toliau – JT ST) rezoliucijomis dėl kovos prieš terorizmą, Tarptautinės teisės principų deklaracija ir kt.

1. Terorizmo samprata

Pabrėžtina, kad šiuo metu nėra įtvirtintos bendros terorizmo sampratos. 1996 m. Jungtinių Tautų Generalinei Asamblėjai pateiktas tarptautinės sutarties projektas, skirtas kovai su tarptautiniu terorizmu, šiuo metu tampa vis labiau aktualus, nepaisant tarptautinės bendruomenės narių skirtumo ir projekte nurodyto apibrėžimo nekonkretumo[2]. Konvencijos projekto[3] 2 straipsnyje terorizmo apibrėžimas sietinas su neteisėta, tyčine veika, kuri: 1) sukelia bet kokio asmens mirtį ar sunkų kūno sužalojimą; 2) (arba) sukelia didelę žalą viešajai ar privačiai nuosavybei, įskaitant viešojo naudojimo vietas, vyriausybines įstaigas, viešąją transporto sistemą, infrastruktūrą ar aplinką; 3) (arba) yra padaroma žala aukščiau minėtiems objektams, jei dėl jos kyla ar gali kilti didelio pobūdžio ekonominė žala. Projekte teroristiniu nusikaltimu taip pat laikoma ir rimtas grasinimas atlikti aukščiau minėtus veiksmus, pasikėsinimas padaryti tokį nusikaltimą, bendrininkavimas ar tokio nusikaltimo organizavimas. Konvencijos projekte nurodoma, kad šios veikos pagrindinis tikslas yra visuomenės įbauginimas arba siekis priversti tam tikrą vyriausybinę ar tarptautinę organizaciją atlikti tam tikrus veiksmus ar susilaikyti nuo jų.

Nesant bendrai pripažįstamos terorizmo sąvokos, Jungtinės Tautos priėmė 14 kovai su terorizmu skirtų konvencijų[4], kuriose terorizmas aiškinamas atsižvelgiant į atskiras teroristinio išpuolio formas (veikas) ir taikomą jurisdikciją. Pavyzdžiui, Tarptautinė konvencija dėl kovos su teroristų vykdomais sprogdinimais apibrėžia teroristinį nusikaltimą kaip neteisėtą ar sąmoningą

---

[2] Speakers Urge That Differences Be Resolved in Draft Comprehensive Convention on International Terrorism, as Sixth Committee Begins Session, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-04]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/press/en/2014/gal3475.doc.htm>.

[3] Draft comprehensive convention against international terrorism, 1996 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-04]. Prieiga per internetą: <https://www.ilsa.org/jessup/jessup08/basicmats/unterrorism.pdf>.

[4] VASILIAUSKIENĖ, V. *Kova su terorizmu tarptautinės humanitarinės teisės kontekste*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014, p. 33–34.

sprogmens ar kito mirtino įtaiso gabenimą, padėjimą į viešą vietą, vyriausybinį, valstybinį objektus, viešojo transporto sistemą, siekiant mirties ar sunkaus kūno sužalojimo arba didelio objekto, sistemos, vietos sugriuvimo, jeigu kyla ar gali kilti didelių ekonominių nuostolių. Konvencija dėl nusikaltimų ir tam tikrų veiksmų, padarytų orlaiviuose, numato neteisėtą orlaivio pagrobimą jėga ar grasinimu. Konvencija dėl kovos su neteisėtais veiksmais prieš saugią jūrų laivybą apibrėžia neteisėtus ir tyčinius veiksmus, keliančius grėsmę plaukiančiam laivui. Tarptautinė konvencija dėl kovos su įkaitų ėmimu nurodo pagrindinį asmens tikslą sulaikant ar pagrobiant kitą asmenį – siekimą priversti trečiąją šalį (valstybę, tarptautinę vyriausybinę organizaciją ir pan.) įvykdyti arba susilaikyti nuo bet kokio akto įvykdymo. Pagal pateiktus konvencijų pavyzdžius, galima būtų daryti išvadą, kad terorizmo sąvoka skiriasi dėl skirtingų objektų, į kuriuos yra nukreiptas terorizmas, detalizavimo. Bendras požymis – terorizmas siejamas su tyčiniais veiksmais, kurie kelia didelės apimties grėsmę visuomenei.

Svarbu paminėti, kad skirtingų tradicijų valstybėms nesutariant dėl detalaus terorizmo sąvokos apibrėžimo, plačiąja prasme dalinis kovos su terorizmu reglamentavimas, t. y. tiek 1977 m. Europos Tarybos konvencija dėl kovos su terorizmu ir ją papildantis 2003 m. protokolas, tiek ESBO (2001 m. Bukarešto kovos su terorizmu veiksmų planas[5]), sutampa. Šiuo atveju vadovaujamasi visomis aukščiau minėtomis Jungtinių Tautų konvencijomis, todėl terorizmo sąvokos esmė nesikeičia. Galima būtų teigti, kad terorizmas – tai specifinis socialinis reiškinys, kuriuo siekiama destabilizuoti tarptautinę santvarką ar valstybės politinę sistemą (lot. *terreo* – bauginti, gąsdinti).

Naudojant ginkluotąją jėgą prieš tam tikrą teroristinę organizaciją gali kilti tarptautinės bendruomenės nesutarimų dėl bendro galutinio organizacijų sąrašo nebuvimo. Kaip pavyzdį galima pateikti Turkijos vyriausybės ir kurdų aktyvistų (Kurdistano darbuotojų partijos) tarpusavio konfrontaciją[6]. Minėta organizacija tiek Turkijoje, tiek Vakarų valstybėse yra pripažinta teroristine, bet nėra pripažinta tokia Šveicarijoje ir Rytų pasaulio valstybėse, t. y. Kinijoje, Indijoje ir pan. Todėl vienose valstybėse pateisinamas ginkluotosios jėgos panaudojimas prieš teroristus kitose galėtų būti vertinamas kaip laisvo tautų apsisprendimo principo pažeidimas. Pabrėžtina, kad Jungtinės Tautos nėra sudariusios galutinio teroristinių organizacijų sąrašo, tai atlieka kiekviena valstybė savo nuožiūra. Tačiau, siekdama efektyviai kovoti su tarptautiniu terorizmu, JT ST nuo 2004 m. įvedė ir plėtojo sankcijas, susijusias su tarptautine teroristine organizacija *Al-Qaeda*. 2015 m. JT ST priimdama rezoliuciją[7] pripažino, kad Islamo valstybė (angl. *Islamic State of Iraq and the Levant*, arba *Daesh*, *toliau* – ISIL), *Al-Nusra Front* ir kitos su *Al Qaeda* susijusios organizacijos yra teroristinės.

Taigi šiame darbe terorizmo sąvoka aiškinama pagal tarptautinės sutarties, skirtos kovai su tarptautiniu terorizmu, projekte pateiktą apibrėžimą. Jame nurodoma, kad terorizmas yra tarptautinio pobūdžio tyčinis neteisėtas nusikaltimas, sukeliantis asmens (-ų) mirtį (-is) ar sunkų (-ius) kūno sužalojimus, arba didelę žalą tiek viešajai, tiek privačiai nuosavybei, turint tikslą įbauginti visuomenę arba priversti tiek tarptautinę, tiek vyriausybinę organizaciją atlikti veiksmus ar

---

5 The Bucharest plan of action for combating terrorism, 2001 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-07]. Prieiga per internetą:<http://www.osce.org/atu/42524?download=true>.

6 *Turkey v Islamic State v the Kurds:* What's going on? 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-04]. Prieiga per internetą:<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-33690060>.

7 Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 2249, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2249.pdf>.

susilaikyti nuo jų, t. y. destabilizuoti politinę situaciją. Pabrėžtina, kad šiame tyrime bus minimas ginkluotosios jėgos naudojimo prieš tarptautines su *Al Qaeda* susijusias teroristines organizacijas *ISIL*, *Al-Nusra Front* ir kt. teisėtumas.

2. Ginkluotosios jėgos naudojimo prieš tarptautines teroristines organizacijas pagrindai

Jungtinių Tautų Chartija nustato vieną iš esminių įpareigojimų tarptautinei bendruomenei: „Visos narės tarptautiniuose santykiuose susilaiko nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo tiek prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, tiek kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais.“[8] Šio principo sąvoka „jėga“ aiškinama siaurai, t. y. jėgos panaudojimas siejamas su karinės jėgos panaudojimu tarptautinių santykių srityje[9]. Pabrėžtina, kad jėgos naudojimo draudimo principas numato išimtinius atvejus, kai ginkluotosios jėgos panaudojimas yra pateisinamas tarptautinėje teisėje. Vienas iš ginkluotosios jėgos naudojimo pagrindų yra numatytas Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnyje, kuris numato Jungtinių Tautų narių prigimtinę teisę į savigyną. Kitas galimas ginkluotosios jėgos naudojimo pagrindas yra JT ST sankcija panaudoti ginkluotąją jėgą, apibrėžta Jungtinių Tautų Chartijos 42 straipsnyje. Trečias doktrinoje žinomas, bet ganėtinai prieštaringas, ginkluotosios jėgos naudojimo pagrindas yra humanitarinė intervencija[10]. Pastarasis pagrindas nėra *expressis verbis* įtvirtintas Jungtinių Tautų Chartijoje[11]. Pabrėžtina, kad šie ginkluotosios jėgos naudojimo pagrindai tradiciškai tarptautinėje teisėje galioja tik kitos valstybės vykdomo ginkluotojo užpuolimo atveju. Po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių tarptautinė bendruomenė ketino pateisinti ginkluotosios jėgos panaudojimą prieš teroristines organizacijas[12]. Vienas iš pagrindinių argumentų ginkluotosios jėgos panaudojimui pateisinti – teroristinių organizacijų vykdomas ginkluotas užpuolimas[13]. JT ST rezoliucija Nr. 1368 įtvirtino, kad teroristinių organizacijų išpuoliai kelia grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui[14]. Kadangi šiuo metu nėra *lex specialis* normų, detalizuojančių ginkluotąjį konfliktą kovojant su tarptautinėmis teroristinėmis organizacijomis, įvairios misijos prieš teroristines organizacijas yra vykdomos laikantis bendrųjų tarptautinėje teisėje nustatytų ginkluotosios jėgos naudojimo pagrindų. Atsižvelgiant į tai, toliau šiame darbe atskirai nagrinėjami savigynos, JT ST sankcijos ir humanitarinės intervencijos pagrindai kovojant prieš teroristines organizacijas Irake ir Sirijoje.

2.1. Savigyna

Savigyna apibrėžiama kaip valstybės gynimasis nuo ginkluoto užpuolimo; tai patvirtina Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnis, kuris savigyną nustato kaip tam tikrą valstybių prigimtinę teisę: „imtis individualios ar kolektyvinės savigynos, jei įvykdomas Jungtinių Tautų narės ginkluotas

---

8 Jungtinių Tautų Chartija. *Valstybės žinios*, 1945, Nr. 15-557.

9 VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 467.

10 BROWNLIE, I. Principles of Public international law. Oxford University Press, 2008, p. 744.

11 GRIGAITĖ, G. Humanitarinės intervencijos samprata ir teisėtumas Jungtinių Tautų Chartijos kontekste. Teisė, 2010, t. 75, p. 181.

12 VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 461.

13 *Ibid*.

14 Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1368, 2001 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-16]. Prieiga per internetą: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>.

užpuolimas, tol, kol Saugumo Taryba nesiima būtinų priemonių tarptautinei taikai ir saugumui palaikyti.“ Pagal klasikinę savigynos sampratą, savigyna įmanoma tik prieš kitą valstybę, t. y. savigyna neapima atvejų, kai išpuolius vykdo ne kita valstybė[15]. Plėtojantis savigynos sampratai, 2001 m. buvo priimta JT ST rezoliucija Nr. 1373, kuri patvirtina, kad savigyna gali būti naudojama ne tik prieš kitą valstybę, bet ir prieš teroristines organizacijas, veikiančias kitoje valstybėje[16]. Esant teroro aktui kaip būtinai savigynos sąlygai, ginkluotai jėgai prieš teroristines organizacijas panaudoti yra būtini Tarptautinio Teisingumo Teismo 1986 m. sprendimo byloje „Dėl karinių ir pusiau karinių veiksmų Nikaragvoje ir prieš ją“ (toliau – Nikaragvos byla) nustatyti savigynos teisėtumo kriterijai: būtinumas ir proporcingumas[17]. V. Vadapalas būtinumą apibūdina atsižvelgdamas į savigyną kaip į *ultima ratio* priemonę. Šiuo atveju savigyna prieš teroristines organizacijas gali būti panaudota tik tuo atveju, jeigu kitos priemonės, nesusijusios su jėgos panaudojimu, yra nebeįmanomos ar neveiksmingos užpuolimui atremti ir valstybė, kurioje veikia teroristinės organizacijos, pati negali kontroliuoti šių organizacijų veiklos ar pati jas remia. V. Vadapalas proporcingumą apibūdina kaip tam tikrą pusiausvyrą tarp siekiamo tikslo ir rezultato, t. y. savigynos atveju ginkluota jėga turėtų būti naudojama prieš teroristines organizacijas tik tiek, kiek reikėtų atremti ginkluotą jėgą[18]. Tarptautinis Teisingumo Teismas 2004 m. liepos 9 d. konsultacinėje išvadoje „Dėl sienos statybos okupuotoje Palestinos teritorijoje teisinių pasekmių“ konstatavo, kad savigyna gali būti panaudota išorinės teroristinių organizacijų veiklos atveju[19]. Pabrėžtina, kad naudojant savigyną visais atvejais turėtų būti laikomasi Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnyje numatytos ginkluoto užpuolimo aukos pareigos pranešti JT ST apie ginkluotą užpuolimą[20].

Naudojant ginkluotąją jėgą prieš teroristines organizacijas, kiekviena valstybė kaip suverenus darinys turi prigimtinę teisę į individualią savigyną. Šiuo metu tiek Sirija, tiek Irakas, būdamos suverenios valstybės, ginkluotojo konflikto atveju prieš teroristines organizacijas naudoja ginkluotąsias pajėgas. ISIL *de facto* kontroliuoja Sirijos ir Irako teritorijas, kurios tarpusavyje susijusios, t. y. teroristinių organizacijų ginkluoti užpuolimai vykdomi iš išorės ir valstybės viduje. Todėl tiek Irako, tiek Sirijos vyriausybės galėtų realizuoti savigyną teritorijose, kuriose jos *de facto* prarado kontrolę dėl teroristinių organizacijų vykdomų puolimų. Problemų kyla dėl valstybių individualios savigynos prieš teroristines organizacijas, esančias kitos valstybės teritorijoje. Pavyzdžiui, Turkijos vykdoma savigyna Sirijoje[21]. Šiuo atveju savigyna prieš kurdų autonomines

---

[15] ŽALIMAS, D. Palestinos sienos byla: aktualios tarptautinės teisės raidos problemos Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinėje išvadoje. *Justitia*, 2004, t. 52, p. 43.

[16] Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1373, 2001 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-11]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20Resolution%201373%20%282001%29.pdf>. ŽALIMAS, D. Palestinos sienos byla: aktualios tarptautinės teisės raidos problemos Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinėje išvadoje. *Justitia*, 2004, t. 52, p. 43.

[17] Tarptautinio Teisingumo Teismo 1986 m. birželio 27 d. sprendimas byloje *Dėl karinių ir pusiau karinių veiksmų Nikaragvoje ir prieš ją*, Sprendimas dėl bylos esmės. I.C.J. Reports 1986, para. 194.

[18] VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 476.

[19] Tarptautinis Teisingumo Teismas. 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada byloje *Dėl sienos statybos okupuotoje Palestinos teritorijoje teisinių pasekmių*. Konsultacinė išvada. I.C.J. Reports 2004, para. 139.

[20] ŽALIMAS, D. Palestinos sienos byla: aktualios tarptautinės teisės raidos problemos Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinėje išvadoje. *Justitia*, 2004, t. 52, p. 43.

[21] *Turkey v Islamic State v the Kurds:* What’s going on? 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-33690060>; Turkish forces shell Kurdish camp in Syria, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <https://www.rt.com/news/332380-turkey-shells-northern-syria/>.

pajėgas kelia abejonių dėl savigynos panaudojimo proporcingumo, nes savigyna realizuojama pažeidžiant laisvo tautų apsisprendimo principą. Valstybėms realizuojant savigyną prieš teroristines organizacijas, šios neturėtų pažeisti laisvo tautų apsisprendimo principo valstybėse, kuriose yra vykdoma savigyna, t. y. valstybėms tenka pareiga susilaikyti nuo bet kokių priemonių, kurios pažeistų tautos politinio statuso nustatymą ar ekonominę, socialinę, kultūrinę raidą. *Erga omnes* pobūdžio įsipareigojimas valstybėms pasireiškia draudimu naudoti jėgą: „Kiekviena valstybė turi pareigą susilaikyti nuo bet kokių jėgos veiksmų, kuriais iš aukščiau minimų tautų būtų atimama jų teisė į apsisprendimą, laisvę ir nepriklausomybę.“[22]

Taip pat pabrėžtina, kad realizuojant individualią savigyną kitos valstybės jurisdikcijoje savigynos būtinumas neturėtų peržengti nesikišimo principo negatyvios pareigos turinio ribos, t. y. valstybės, vykdydamos savigyną, turėtų susilaikyti nuo bet kokio tiesioginio ar netiesioginio kišimosi į kitos valstybės vidaus kompetencijos reikalus. Nikaragvos byloje konstatuota, kad valstybės vykdoma vidaus politika priklauso išskirtinei valstybės kompetencijai, kol nėra pažeidžiamas tarptautinis įsipareigojimas[23]. Kadangi dalis Sirijos teritorijos *de facto* priklauso teroristinėms organizacijoms, nėra tikslinga kalbėti apie nesikišimo principo pažeidimą toje valstybės teritorijoje, kuri nėra kontroliuojama Sirijos vyriausybės. Tačiau šiuo atveju panaudojus savigyną prieš teroristines organizacijas, valstybė neturėtų pažeisti kitos valstybės teritorinio vientisumo, t. y. naudodama ginkluotą jėgą valstybė turėtų susilaikyti nuo veiksmų, nukreiptų prieš kitos valstybės politinę nepriklausomybę ir vienybę (karinės okupacijos negalimumas po savigynos panaudojimo teritorijose, kurios yra kontroliuojamos teroristinių organizacijų).

Be to, pabrėžtina, kad naudojant savigyną neturėtų būti pažeistos tarptautinės humanitarinės nuostatos, reglamentuojančios žmogaus teisių apsaugą ginkluotojo konflikto metu. 1995 m. Tarptautinis Baudžiamasis Tribunolas buvusiai Jugoslavijai sprendime *Tadic* byloje pasisakė: „Tai, kas nehumaniška, yra draudžiama tarptautiniuose karuose ir negali būti pripažinta humaniška ir leistina pilietiniuose karuose.“[24] Tarptautinės humanitarinės teisės keliami žmogaus teisių apsaugos standartai turėtų būti taikomi įgyvendinant proporcingą savigyną prieš teroristines organizacijas. Šiuo metu tiek Irake, tiek Sirijoje galima pastebėti tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų, kurie kelia abejonių dėl savigynos prieš teroristines organizacijas proporcingumo[25].

Ginkluotos jėgos panaudojimas kolektyvinės savigynos atveju galimas esant papildomam reikalavimui – ginkluoto užpuolimo aukos kreipimąsi pagalbos[26]. Šiuo metu praktiniai pavyzdžiai galėtų būti 2014 m. oficialus Irako vyriausybės išreikštas prašymas JAV lydimai antiteroristinei koalicijai[27] kovoje su teroristinėmis organizacijomis bei Sirijos vyriausybės išreikštas

---

[22] Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1970 m. spalio 24 d. rezoliucija 2625 (XXV) *Deklaracija dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal Jungtinių Tautų Chartiją. Iš:* VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*: Pagrindiniai dokumentai ir *Jurisprudencija*. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 49.

[23] Tarptautinio Teisingumo Teismo 1986 m. birželio 27 d. sprendimas dėl bylos esmės byloje *Dėl karinių ir pusiau karinių veiksmų Nikaragvoje ir prieš ją*. I.C.J. Reports 1986, para. 126.

[24] KATUOKA, S. *Tarptautinės teisės šaltiniai*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 456.

[25] Syria exterminating detainees - UN report, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35521801>.

[26] Tarptautinio Teisingumo Teismo 1986 m. birželio 27 d. sprendimas dėl bylos esmės byloje *Dėl karinių ir pusiau karinių veiksmų Nikaragvoje ir prieš ją*. I.C.J. Reports 1986, para. 165.

[27] Iraq formally asks US to launch air strikes against rebels, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-02]. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27905849>.

prašymas Rusijai[28], Iranui ir Irakui. Pabrėžtina, kad kolektyvinės savigynos suteikimas Sirijai ir Irakui skiriasi. Kolektyvinė savigyna prieš teroristines organizacijas galima oficialios vyriausybės prašymu toje teritorijoje, kurios valstybė negali kontroliuoti dėl teroristinių organizacijų veiklos. Šiuo atveju Irakas didžiausią dalį teritorijos prarado tik dėl tarptautinių teroristinių organizacijų veiklos, todėl oficiali vyriausybė turi diskreciją prašyti naudoti kolektyvinę savigyną visoje teritorijoje. Irako vyriausybė įgyvendina tautų apsisprendimo principą visoje teritorijoje, t. y. atstovauja įvairių grupių interesams centralizuotai, skirtingai nei Sirijos vyriausybė. Sirijos atveju oficialios vyriausybės prašymas dėl kolektyvinės savigynos naudojimo yra ribotas teritorijos atžvilgiu, nes oficiali Sirijos vyriausybė dalies teritorijos neteko būtent realizuojant laisvo tautų apsisprendimo principą, t. y. oficiali vyriausybė neteko dalies teritorijos kontrolės ne dėl teroristinių organizacijų veiklos. Todėl, įvertinus savigynos teisėtumo sąlygas[29], Sirijos vyriausybė galėtų kreiptis dėl kolektyvinės savigynos panaudojimo tose teritorijose, kurios yra kontroliuojamos teroristinių organizacijų.

Keliama klausimų dėl JAV vadovaujamos kovos prieš teroristines organizacijas koalicijos Sirijoje. Oficialiai Sirija nesikreipė į JAV vadovaujamą koaliciją dėl prašymo panaudoti kolektyvinę savigyną prieš teroristines organizacijas. Taip pat JAV lydima antiteroristinė koalicija negalėtų suteikti kolektyvinės savigynos Sirijos opozicijai, nes Sirijos opozicija nėra pripažįstama oficialia vyriausybe (Vakarų valstybės Sirijos opoziciją pripažįsta kaip oficialią dialogo šalį formuojant naują Sirijos vyriausybę). Panašų scenarijų galima būtų įžvelgti Nikaragvos byloje: JAV, remianti Nikaragvos opozicinę grupę, pažeidė teritorinio vientisumo principą[30]. Nors antiteroristinė koalicija negalėtų vykdyti savigynos Sirijoje, bet vienas iš galimų atvejų – kolektyvinės savigynos naudojimas siekiant užtikrinti Irako saugumą. Šiuo atveju ginkluotos jėgos panaudojimas Sirijoje būtų siejamas su Irako vykdoma kolektyvine savigyna. Kadangi dalis Sirijos teritorijos yra kontroliuojama teroristinių organizacijų, susisiekiančių su Irake esančiomis teroristinėmis organizacijomis, kyla būtinumas užtikrinti Irako saugumą. Sirijos vyriausybė pati negali kontroliuoti pietrytinių teritorijų, antiteroristinė koalicija turi diskreciją teritorijos atžvilgiu išplėsti kolektyvinę savigyną, atsižvelgiant į tai, kiek Irako valstybei grėsmę kelia teroristinės organizacijos[31].

Tiek individualios, tiek kolektyvinės savigynos atvejis prieš teroristines organizacijas galimas užsienio valstybėms tiesiogiai neatremiant ginkluotą teroristinių organizacijų užpuolimą. Šiuo atveju savigyna naudojama prieš teroristines organizacijas, kurios įgyvendino teroristinius aktus ar padėmė asmenis įkaitais[32]. Teroristams paimant valstybės gyventojus įkaitais ar įvykdant teroristinį išpuolį, valstybė įgauna teisę į savigyną persekioti teroristus „karštais pėdsakais“ tik tuo atveju, jeigu valstybė, į kurią atvyksta teroristinei organizacijai priklausantys asmenys, pati nesiima jokių priemonių[33]. Šiuo atveju savigynos panaudojimas turėtų būti siejamas su proporcingumu: užsienio valstybei įgyvendinant savigyną yra neįmanomas kitų priemonių panaudojimas

---

[28] Russia: If Syria asks us to send troops, we'll consider it, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-02]. Prieiga per internetą: <http://news.yahoo.com/russia-syria-asks-us-send-troops-well-consider-105632262.html>.

[29] VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 477.

[30] Tarptautinio Teisingumo Teismo 1986 m. birželio 27 d. sprendimas dėl bylos esmės byloje *Dėl karinių ir pusiau karinių veiksmų Nikaragvoje ir prieš ją*. I.C.J. Reports 1986, para. 228.

[31] Letter dated 20 September 2014 from the Permanent Representative of Iraq to the United Nations addressed to the President of the Security Council, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/691>.

[32] VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 476.

[33] *Ibid*.

arba šių priemonių panaudojimas nėra veiksmingas[34]. Tokiu atveju nukrypstama nuo klasikinės savigynos sampratos, bet galėtų būti pateisinama kolektyvinė savigyna valstybių, kurios nukentėjo nuo teroristinių išpuolių ar kurioms tarptautinės teroristinės organizacijos paskelbė „karą“. Įvykus Paryžiaus teroro išpuoliams[35], esant platesnei savigynos sampratai Europos valstybės turėtų galimybę panaudoti ginkluotą jėgą tose Sirijos ir Irako teritorijose, kuriose teroristinės organizacijos *de facto* įgyvendina kontrolę. Tačiau savigynos panaudojimas persekiojant teroristus „karštais pėdsakais“ tarptautinėje bendruomenėje vertinamas nevienareikšmiškai[36].

Ginkluotos jėgos panaudojimo prieš teroristines organizacijas teisėtumą būtų problemiška pateisinti preventyviosios savigynos atveju. Preventyvioji savigyna, kelianti įvairių diskusijų, Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnyje nėra aiškiai apibrėžta. Preventyviai naudojant ginkluotą jėgą prieš teroristines organizacijas pabrėžiama, kad valstybė retais atvejais gali būti tikra dėl priešingos šalies ketinimų panaudoti ginkluotą jėgą. Šiuo atveju sunku patikrinti informaciją apie grėsmę dėl laiko trūkumo[37]. Nepaisant to, žinoma nemažai preventyviosios savigynos atvejų. 1981 m. Izraelis rėmėsi preventyviąja savigyna stengdamasis pašalinti Irako statomą branduolinį reaktorių dėl galbūt strateginės vietovės branduolinio ginklo gamybai, tačiau JT ST Izraeliui nepavyko įrodyti preventyviosios savigynos sąlygų[38]. Po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių, 2002 m. JAV patvirtintoje Nacionalinėje saugumo strategijoje buvo įtvirtinta „Bušo doktrina“, kurios pagrindu buvo pradėtos JAV operacijos 2001 m. Afganistane, 2003 m. – Irake. Ši preventyvioji savigynos doktrina tarptautinėje teisėje vertinama gana prieštaringai. Vienų autorių nuomone, ši doktrina pažeidžia esminius tarptautinės teisės principus, nes savigyna negali būti panaudojama atsižvelgiant į tikimybę, ar bus panaudota ginkluota jėga, t. y. savigynai reikalingas aiškus ginkluotosios jėgos neišvengiamumas (realus grėsmės egzistavimas)[39]. Taip pat šis doktrinos aiškinimas galėtų paneigti esamą siaurą savigynos sampratą išplečiant jos aiškinimą[40]. Nepaisant autorių kritikos dėl naudojamos prevencinės savigynos, šis ginkluotos jėgos panaudojimo būdas yra efektyvi priemonė užtikrinti valstybės saugumą užkertant kelią teroristinių organizacijų išpuoliams. Preventyvi savigyna išplečia savigynos sampratą, skirdama daugiau dėmesio potencialiam ginkluotos jėgos panaudojimo pavojui kilti[41]. Taigi ganėtinai prieštaringai doktrinoje vertinama preventyvioji savigyna šiuo metu Irake ir Sirijoje galėtų sukelti valstybių suverenios lygybės, teritorinio vientisumo principų pažeidimus, nes tarptautinių teroristinių organizacijų veikla fiksuojama ne tik Sirijoje bei Irake, bet taip pat ir kitose valstybėse: Afganistane, Pakistane, Somalyje, Libijoje, Jemene.

---

[34] BRUNNEE, J.; TOOPE, S., J. The use of force: international law after Iraq. *International and comparative law quarterly*, 2004, Vol. 53, p. 795–796.

[35] Paris attacks: What happened on the night, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/world-europe-34818994>.

[36] TAMS C. J. The use of force against terrorists. EJIL, 2009, Vol. 20, p. 389.

[37] AKEHURST, M.; MALANCZUK, P. *Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 374.

[38] GRAY, C. *International Law and the Use of Force*. 2nd ed. Oxford, 2008, p. 133.

[39] SCHMITT, M.; PEJIC, J. *International Law and Armed Conflict: Exploring the Faultlines*. Boston, 2007, p. 148.

[40] NIAZ, A. S. Self Defence, Anticipatory Self-defence and Pre-emption: International Law's Response to Terrorism. *Journal of Conflict and Security Law*, 2007, Vol. 12(1).

[41] *Ibid*.

2.2. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos sankcija

Tarptautinės taikos ir saugumo palaikymui sustiprinti JT ST, atsižvelgiant į šios institucijos pagrindinę funkciją palaikyti tarptautinę taiką bei saugumą, pagal Chartijos 42 straipsnį, turi diskreciją įpareigoti valstybes ar regionines organizacijas panaudoti ginkluotą jėgą[42]. JT ST veiksmų alternatyvos nurodytos Chartijos 39 straipsnyje: „Saugumo Taryba nustato grėsmės taikai, jos pažeidimo ar agresijos akto pavojų ir teikia rekomendacijas arba sprendžia, kokių reikia imtis priemonių pagal 41 ir 42 straipsnius siekiant palaikyti arba atkurti tarptautinę taiką bei saugumą.“[43] Šiuo atveju pabrėžtina, kad JT ST prieš panaudojant ginkluotą jėgą kaip *ultima ratio* priemonę turi atsižvelgti į priemones, kurios yra nesusijusios su ginkluotos jėgos panaudojimu[44]. Šiuo atveju minėtos priemonės, JT ST nuomone, turi būti nepakankamos tarptautinei taikai ir saugumui palaikyti[45]. JT ST rezoliucija valstybėms panaudoti ginkluotą jėgą yra retas atvejis dėl Saugumo Tarybos tarpusavio narių nesutarimų[46]. Dauguma JT ST rezoliucijų, leidžiančių panaudoti ginkluotą jėgą, nėra susijusios su tarptautinėmis teroristinėmis organizacijomis, t. y. rezoliucijomis buvo suteikta sankcija panaudoti ginkluotą jėgą Somalyje, Irake, Kuveite, Kosove ir pan.[47] Pabrėžtina, kad visos pastaruoju metu JT ST priimtos rezoliucijos dėl terorizmo yra ganėtinai naujos, nes tik po 2001 m. įvykių JT ST rezoliucijoje Nr. 1368 tiesiogiai pasmerkė teroristinius išpuolius[48]. Pastaruoju metu JT ST priimtos rezoliucijos prieš teroristines organizacijas Nr. 2170, 2178, 2199 nustato valstybių veiksmus, nesusijusius su ginkluotos jėgos panaudojimu prieš teroristines organizacijas. Tarptautinei bendruomenei neseniai patyrus keletą didelių teroristinių išpuolių, Prancūzijos iniciatyva 2015 m. buvo priimta išskirtinio turinio rezoliucija Nr. 2249, besiskirianti nuo kitų pastaruoju metu priimtų antiteroristinių rezoliucijų[49]. Ši rezoliucija įpareigoja Jungtinių Tautų nares: 1. laikantis tarptautinės teisės normų, imtis visų būtinų priemonių Sirijos ir Irako teritorijose, kurios yra kontroliuojamos ISIL, prieš tarptautines teroristines organizacijas; 2. didinti ir koordinuoti visas pastangas, susijusias su teroristinių organizacijų vykdomais teroristiniais išpuoliais; 3. imtis visų būtinų priemonių siekiant, kad asmenys neprisijungtų prie tarptautinių teroristinių organizacijų Sirijoje ir Irake; 4. nutraukti teroristinių organizacijų finansavimą. Ši rezoliucija nenumato jokio tiesioginio pagrindo naudoti ginkluotą jėgą prieš teroristus, atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Chartijos 7 skyriaus nuostatas. Joje nurodoma, kad valstybės narės turi imtis visų reikiamų priemonių, nedetalizuojant, kokios priemonės yra galimos, todėl kyla rezoliucijos interpretavimo problema[50]. Jungtinės Karalystės Ministras Pirmininkas nurodo, kad priimta rezoliucija

---

42 SPEROTTO, F. *The use of force against terrorists: a reply to Christian J. Tams*. EJIL, 2009.

43 Jungtinių Tautų Chartija. *Valstybės žinios*, 1945, Nr. 15-557.

44 *Ibid*.

45 ŽALIMAS, D.; ŽALTAUSKAITĖ-ŽALIMIENĖ, S.; PETRAUSKAS, Z.; SALADŽIUS, J. *Tarptautinės organizacijos*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 292.

46 *Ibid*., p. 321.

47 AUST, A. *Handbook of international law*. Cambridge, 2010, p. 207–208.

48 Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1368, 2001 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-16]. Prieiga per internetą: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>.

49 Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 2249, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2249.pdf>.

50 UN approves Syria resolution - what does it mean? 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-10]. Prieiga per internetą: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/islamic-state/12010091/UN-approves-Syria-resolution-what-does-it-mean.html>.

ginkluotai jėgai prieš teroristus panaudoti Sirijoje padės Jungtinei Karalystei išplėsti ginkluotos jėgos panaudojimą prieš teroristines organizacijas. Tačiau Rusijos užsienio reikalų ministras pateikia priešingą rezoliucijos aiškinimą ir ginkluotos jėgos koordinavimą sieja su tarptautinės bendruomenės pareiga, o ginkluotos jėgos panaudojimą priskiria išimtinei valstybės kompetencijai, t. y. šiuo atveju Sirijos vyriausybei[51]. Tarptautinėje teisėje laikomasi nuomonės, kad JT ST priimtos rezoliucijos neturėtų būti aiškinamos jas plečiant, nes toks plečiamasis aiškinimas galėtų pažeisti valstybių suverenios lygybės principą[52]. Tačiau šiuo atveju paminėtina JT ST rezoliucija Nr. 1411, patvirtinanti, kad Irako vykdomi veiksmai kelia grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui[53]. Minėta rezoliucija tiesiogiai neįtvirtina sankcijos panaudoti ginkluotą jėgą, todėl plečiamasis aiškinimas suteikia galimybę panaudoti ginkluotą jėgą esant numanomai JT ST sankcijai. JT ST priimta rezoliucija Nr. 1511 pateisino numanomą ginkluotos jėgos panaudojimą pagal JT ST rezoliuciją Nr. 1411 ir tiesiogiai sankcionavo ginkluotos jėgos panaudojimą siekiant užtikrinti taiką Irake[54]. Tokiu atveju sistemiškas rezoliucijų aiškinimas galėtų pateisinti numanomą JT ST sankciją panaudoti ginkluotą jėgą. Taigi JT ST rezoliucijos Nr. 2249 pagrindu tiesiogiai neįtvirtina ginkluotos jėgos panaudojimo prieš tarptautines teroristines organizacijas, esančias Sirijos bei Irako teritorijose, galimybės. Nors minėta rezoliucija suteikia ateities perspektyvą tarptautinei bendruomenei efektyviai užtikrinti tarptautinę taiką ir saugumą[55], bet nesant JT ST rezoliucijoje aiškaus teiginio, kuriuo Jungtinių Tautų narėms būtų leidžiama panaudoti ginkluotą jėgą, t. y. tiesioginės nuorodos į ginkluotos jėgos panaudojimą, šią rezoliuciją galima būtų aiškinti tiek siauriau, tiek plačiau.

2.3. Humanitarinė intervencija

Tikslią šiuolaikinės humanitarinės intervencijos sąvoką pateikė J. L. Holzgrefe´as, kuris ją apibrėžė kaip ginkluotos jėgos panaudojimą užsienyje, siekiant apsaugoti pagrindines žmogaus teises, kai valstybė nevykdo pareigos užtikrinti savo gyventojų pagrindinių žmogaus teisių apsaugą[56]. Šiuo atveju humanitarinė intervencija pateisinama tik esant masiniams ar sisteminiams žmogaus teisių pažeidimams, kurie turi genocido, nusikaltimų žmoniškumui, karo nusikaltimų ar kitaip keliančių grėsmę daugelio asmenų saugumui nusikaltimų požymių[57]. Humanitarinė intervencija yra vykdoma negavus JT ST sankcijos, todėl kyla problema dėl jos teisėtumo[58]. Tarptautinis

---

[51] Лавров заявил о необходимости Лондону получить разрешение на авиаудары в Сирии, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-06]. Prieiga per internetą: <http://www.interfax.ru/world/483096>.

[52] YEE, S. The Dynamic Interplay between the Interpreters of Security Council Resolutions. CJIL, 2012, Vol. 11(4), p. 613–622.

[53] Nėra pagrindo abejoti Lietuvos karių misijos Irake teisėtumu, 2004 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-17]. Prieiga per internetą: <http://www.kam.lt/lt/naujienos_874/archyvas_930/ziniu_archyvas_2004_metai/ziniu_archyvas_2004_-_05/nera_pagrindo_abejoti_lietuvos_kariu_misijos_irake_teisetumu.html?pbck=30>.

[54] *Ibid*. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1511, 2003 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-17]. Prieiga per internetą: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/563/91/PDF/N0356391.pdf?OpenElement>.

[55] Security Council 'Unequivocally' Condemns ISIL Terrorist Attacks, Unanimously Adopting Text that Determines Extremist Group Poses 'Unprecedented' Threat, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-06]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/press/en/2015/sc12132.doc.htm>.

[56] HOLZGREFE, J. L.; KEOHANE, R. O. *Humanitarian intervention, Ethical, Legal, and Political Dilemmas*. Cambridge, 2003, p. 18.

[57] GRIGAITĖ, G. *Humanitarinės intervencijos koncepcija šiuolaikinės tarptautinės teisės kontekste: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 251.

[58] *Ibid*.

Teisingumo Teismas Nikaragvos byloje nurodė, kad JT ST nesankcionuotas ginkluotos jėgos panaudojimas yra netinkama priemonė siekiant užtikrinti žmogaus teisių apsaugą[59]. Humanitarinės intervencijos atvejų nenumato nei paprotinės tarptautinės teisės normos, nei Jungtinių Tautų Chartija, o humanitarinė intervencija, kai kurių autorių nuomone, gali būti pateisinama tik esant genocidui ar į genocidą panašiems veiksmams[60]. Tačiau doktrinoje teigiama, kad tarptautinei teisei vystantis galėtų susiformuoti naujas humanitarinės intervencijos paprotys, kuris nereikalautų pateisinti ginkluotos jėgos JT ST sankcija[61]. Humanitarinės intervencijos prieš teroristines organizacijas atžvilgiu pabrėžtina, kad Irakas ir Sirija neteko dalies teritorijų kontrolės, nesugebėdamos užtikrinti žmogaus teisių apsaugos teroristinių organizacijų kontroliuojamose teritorijose. Visuotinai pripažintina, kad ISIL ir kitos tarptautinės bendruomenės pripažintos teroristinės organizacijos pažeidžia tarptautinės humanitarinės teisės principus, garantuojančius pagrindinių žmogaus teisių apsaugą, todėl humanitarinė intervencija išlieka vienu iš galimų pagrindų ginkluotai jėgai panaudoti prieš minėtas organizacijas[62]. Tačiau šiuo atveju pabrėžtina, kad humanitarinė intervencija, būdama itin prieštaringa tarptautinės bendruomenės doktrina, gali būti aiškinama dvejopai, atsižvelgiant į teisėtumo ir neteisėtumo kriterijus. Jungtinių Tautų Chartija pateikia galutinį ginkluotos jėgos panaudojimo pagrindų sąrašą: savigyna ir JT ST leidimas. Taip pat humanitarinė intervencija suteikia tam tikrą prielaidą valstybių intervencijai į kitas valstybes pateisinti[63].

Vienas iš argumentų, paneigiančių humanitarinės intervencijos panaudojimą prieš teroristines organizacijas, galėtų būti tai, kad humanitarinė intervencija be valstybės sutikimo tiesiogiai pažeidžia valstybės suverenitetą, todėl sukeltų tiek Irako, tiek Sirijos vyriausybių ir kitų valstybių neigiamą reakciją. Pabrėžtina, kad humanitarinės intervencijos panaudojimas prieš teroristines organizacijas automatiškai reiškia tam tikrą žmogaus teisių neigimą *de facto* būtent dėl ginkluotos jėgos, kaip *ultima ratio* priemonės, naudojimo. Tačiau šiuo atveju humanitarinė intervencija realizuojama siekiant įvykdyti tam tikrą moralinę pareigą tarptautinei bendruomenei[64]. Plėtojantis tarptautinei teisei, tarptautinėje bendruomenėje žmogaus teisių apsauga yra *ius cogens* įsipareigojimas, todėl pagrindinių žmogaus teisių apsauga neturėtų būti paneigiama siekiant apsaugoti valstybės suverenitetą[65]. 1994 m. įvykiai Ruandoje, taip pat 1999 m. įvykiai Kosove parodo, kad ginkluotos jėgos panaudojimas tampa būtinas užtikrinant esmines žmogaus teises.

Atkreipiant dėmesį tiek į teigiamus, tiek į neigiamus humanitarinės intervencijos požymius, galima būtų pripažinti, kad teroristinių organizacijų veikla kelia grėsmę tarptautinei taikai ir

---

[59] Tarptautinio Teisingumo Teismo 1986 m. birželio 27 d. sprendimas dėl bylos esmės byloje *Dėl karinių ir pusiau karinių veiksmų Nikaragvoje ir prieš ją*. I.C.J. Reports 1986, para. 268.

[60] GOODMAN, R. Humanitarian Intervention and Pretexts for War. AJIL, 2006, Vol. 100, p. 111.

[61] GRIGAITĖ, G. *Humanitarinės intervencijos koncepcija šiuolaikinės tarptautinės teisės kontekste: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 255.

[62] Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas pateikė išvadą, kurioje teigė, kad 2014 m. liepos 6–rugsėjo 10 d. ginkluoto konflikto Irake metu mažiausiai 24 015 civilių asmenų žuvo ar buvo sužeisti. Taip pat išvadoje nurodoma, jog ISIL sistemiškai naudojo ginkluotą jėgą siekdami sukelti asmenų mirtį ar sunkius kūno sužalojimus. Iš: UN Report on the Protection of Civilians in Armed Conflict in Iraq: 6 July – 10 September 2014, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-16]. Prieiga per internetą:<http://www.ohchr.org/Documents/Countries/IQ/UNAMI_OHCHR_POC_Report_FINAL_6July_10September2014.pdf.>.

[63] MALCOLM, N. *International law*. Cambridge, 1997, p. 802.

[64] HOLZGREFE, J. L.; KEOHANE, R. O. *Humanitarian intervention, Ethical, Legal, and Political Dilemmas*. Cambridge, 2003, p. 18.

[65] GRIGAITĖ, G. *Humanitarinės intervencijos koncepcija šiuolaikinės tarptautinės teisės kontekste: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 73, 255.

saugumui. Teroristinėms organizacijoms kontroliuojant dalį Sirijos ir Irako teritorijų, kuriose vykdomi esminiai žmogaus teisių pažeidimai, yra pažeidžiami Jungtinių Tautų Chartijoje įtvirtinti taikos ir saugumo palaikymo tikslai, todėl manytina, kad humanitarinė intervencija galėtų būti pateisinama besivystančios tarptautinės teisės požiūriu.

Išvados

1. Kadangi nėra bendro terorizmo sąvokos apibrėžimo, šiame darbe terorizmas apibrėžiamas kaip tarptautinio pobūdžio tyčinis ir neteisėtas nusikaltimas, sukeliantis asmenų mirtį ar sunkių kūno sužalojimų, arba didelę žalą tiek viešajai, tiek privačiai nuosavybei, turint tikslą įbauginti visuomenę arba priversti tiek tarptautinę, tiek vyriausybinę organizaciją atlikti veiksmus ar nuo jų susilaikyti.
2. Ginkluotos jėgos panaudojimas prieš tarptautinėje bendruomenėje pripažintas teroristines organizacijas siejamas su karinės jėgos panaudojimu. Galimi ginkluotos jėgos panaudojimo pagrindai: savigyna, Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos sankcija, humanitarinė intervencija.
3. Savigynos panaudojimas prieš teroristines organizacijas turi atitikti būtinumo ir proporcingumo nuostatas. Savigynos atveju būtinas ginkluoto užpuolimo iš išorės požymis ir visais atvejais ginkluoto užpuolimo auka privalo pranešti JT ST apie ginkluotą užpuolimą. Individualią savigyną Irako ir Sirijos teritorijose, kurios yra *de facto* kontroliuojamos teroristinių organizacijų, galėtų įgyvendinti tiek Irako, tiek Sirijos vyriausybės. Kolektyvinės savigynos atveju būtinas papildomas Irako ar Sirijos vyriausybės kreipimasis dėl pagalbos teikimo. Valstybė įgauna teisę į savigyną persekioti teroristus „karštais pėdsakais“ tik tuo atveju, kai užsienio valstybė, kurioje yra teroristai, pati nesiima jokių priemonių išduoti šiuos asmenis valstybei. Tiek Irake, tiek Sirijoje prieštaringai vertinama preventyvi savigyna šiuo metu galėtų sukelti valstybių suverenios lygybės, teritorinio vientisumo principų pažeidimus, nes tarptautinių teroristinių organizacijų veikla fiksuojama ne tik Sirijoje bei Irake, bet ir kitose valstybėse.
4. JT ST 2015 m. rezoliucija Nr. 2249 tiesiogiai neįtvirtina ginkluotos jėgos panaudojimo prieš teroristines organizacijas, esančias Sirijos ir Irako teritorijose. Šiuo atveju rezoliucija galėtų būti aiškinama tiek siauriau, tiek plačiau.
5. Humanitarinė intervencija galėtų būti panaudota prieš teroristines organizacijas Irake bei Sirijoje dėl esminių žmogaus teisių pažeidimų, bet tarptautinės bendruomenės ji yra vertinama skirtingai. Humanitarinė intervencija prieš teroristines organizacijas turi būti taikoma *ultima ratio* priemone, nepažeidžiant esminių tarptautinės teisės principų: pagarbos žmogaus teisėms, valstybių suverenios lygybės, teritorinio vientisumo, laisvo tautų apsisprendimo.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. Jungtinių Tautų Chartija. *Valstybės žinios*, 1945, Nr. 15-557.
2. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1368, 2001 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-16]. Prieiga per internetą: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>
3. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1373, 2001 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-11]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20Resolution%201373%20%282001%29.pdf>.

4. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1511, 2003 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-17]. Prieiga per internetą: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/563/91/PDF/N0356391.pdf?OpenElement>.
5. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 2249, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2249.pdf>.
6. Europos konvencija dėl kovos su terorizmu. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 7-116.

Specialioji literatūra:

1. AKEHURST, M.; MALANCZUK, P. *Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2000.
2. AUST, A. *Handbook of international law*. Cambridge, 2010.
3. BROWNLIE, I. *Principles of Public international law*. Oxford, 2008.
4. GRAY, C. *International Law and the Use of Force*. 2nd ed. Oxford, 2008.
5. HOLZGREFE, J. L.; KEOHANE, R. O. *Humanitarian intervention*, *Ethical*, *Legal*, *and Political Dilemmas*. Cambridge, 2003.
6. KATUOKA, S. *Tarptautinės teisės šaltiniai*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013.
7. MALCOLM, N. *International law*. Cambridge, 1997.
8. SCHMITT, M.; PEJIC, J. *International Law and Armed Conflict: Exploring the Faultlines*. Boston, 2007.
9. VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
10. VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė: Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*. Vilnius: Eugrimas, 2003.
11. ŽALIMAS, D.; ŽALTAUSKAITĖ-ŽALIMIENĖ, S.; PETRAUSKAS, Z.; SALADŽIUS, J. *Tarptautinės organizacijos*. Vilnius: Justitia, 2001.

Teismų praktika:

1. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1986 m. birželio 27 d. sprendimas dėl bylos esmės byloje *Dėl karinių ir pusiau karinių veiksmų Nikaragvoje ir prieš ją*. I.C.J. Reports 1986.
2. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada byloje *Dėl sienos statybos okupuotoje Palestinos teritorijoje teisinių pasekmių*. I.C.J. Reports 2004.

Kiti šaltiniai:

1. BRUNNEE, J.; TOOPE, S., J. The use of force: international law after Iraq. *International and comparative law quarterly*, 2004, Vol. 53.
2. GOODMAN, R. *Humanitarian Intervention and Pretexts for War*. AJIL, 2006, Vol. 100.
3. GRIGAITĖ, G. Humanitarinės intervencijos samprata ir teisėtumas Jungtinių Tautos Chartijos kontekste. *Teisė*, 2010, t. 75.
4. GRIGAITĖ, G. *Humanitarinės intervencijos koncepcija šiuolaikinės tarptautinės teisės kontekste: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012.
5. YEE, S. *The Dynamic Interplay between the Interpreters of Security Council Resolutions*. CJIL, 2012, Vol. 11(4).
6. NIAZ, A. S. Self Defence, Anticipatory Self-defence and Pre-emption: International Law's Response to Terrorism. *Journal of Conflict and Security Law*, 2007, Vol. 12(1).

7. SPEROTTO, F. *The use of force against terrorists: a reply to Christian J. Tams*. EJIL, 2009.
8. TAMS C. J. *The use of force against terrorists*. EJIL, 2009, Vol. 20.
9. VASILIAUSKIENĖ, V. *Kova su terorizmu tarptautinės humanitarinės teisės kontekste: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014.
10. ŽALIMAS, D. Palestinos sienos byla: aktualios tarptautinės teisės raidos problemos Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinėje išvadoje. *Justitia*, 2004, t. 52.
11. Draft comprehensive convention against international terrorism, 1996 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-04]. Prieiga per internetą: <https://www.ilsa.org/jessup/jessup08/basicmats/unterrorism.pdf>.
12. UN Report on the Protection of Civilians in Armed Conflict in Iraq: 6 July – 10 September 2014, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-16]. Prieiga per internetą: <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/IQ/UNAMI_OHCHR_POC_Report_FINAL_6July_10September2014.pdf.>.
13. Nėra pagrindo abejoti Lietuvos karių misijos Irake teisėtumu, 2004 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-17]. Prieiga per internetą: <http://www.kam.lt/lt/naujienos_874/archyvas_930/ziniu_archyvas_2004_metai/ziniu_archyvas_2004_05/nera_pagrindo_abejoti_lietuvos_kariu_misijos_irake_teisetumu.html?pbck=30>.
14. Global terrorism index, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/2015-Global-Terrorism-Index-Report.pdf>.
15. Speakers Urge That Differences Be Resolved in Draft Comprehensive Convention on International Terrorism, as Sixth Committee Begins Session, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-04]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/press/en/2014/gal3475.doc.htm>.
16. The Bucharest plan of action for combating terrorism, 2001 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-07]. Prieiga per internetą: <http://www.osce.org/atu/42524?download=true>.
17. *Turkey v Islamic State v the Kurds*: What's going on?, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-33690060>.
18. *Turkish forces shell Kurdish camp in Syria*, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <https://www.rt.com/news/332380-turkey-shells-northern-syria/>.
19. Syria exterminating detainees - UN report, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą:<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35521801>.
20. Iraq formally asks US to launch air strikes against rebels, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-02]. Prieiga per internetą:<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27905849>.
21. Russia: If Syria asks us to send troops, we'll consider it, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-02]. Prieiga per internetą: <http://news.yahoo.com/russia-syria-asks-us-send-troops-well-consider-105632262.html>.
22. Syria crisis: Massive Russian air strikes on IS targets, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/world-europe-34882503>.
23. Obama signs order to support Syrian rebels, 2012 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-19102374>.
24. Letter dated 20 September 2014 from the Permanent Representative of Iraq to the United Nations addressed to the President of the Security Council, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/691>.

25. Shaping an Obama doctrine of preemptive force, 2009 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://www.templelawreview.org/lawreview/assets/uploads/2011/07/Cheng.pdf>.
26. Are the US-led air strikes in Syria legal - and what does it mean if they are not?, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11116792/Are-the-US-led-air-strikes-in-Syria-legal-and-what-does-it-mean-if-they-are-not.html>.
27. UN approves Syria resolution - what does it mean?, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-10]. Prieiga per internetą:<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/islamic-state/12010091/UN-approves-Syria-resolution-what-does-it-mean.html>.
28. Лавров заявил о необходимости Лондону получить разрешение на авиаудары в Сирии, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-06]. Prieigaperinternetą: <http://www.interfax.ru/world/483096>.
29. Security Council 'Unequivocally' Condemns ISIL Terrorist Attacks, Unanimously Adopting Text that Determines Extremist Group Poses 'Unprecedented' Threat, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-06]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/press/en/2015/sc12132.doc.htm>.

THE USE OF FORCE AGAINST TERRORIST ORGANIZATIONS IN INTERNATIONAL LAW IN SYRIA AND IRAQ

Summary

The article analyses what type of force against terrorist organizations in international law is allowed. One of the main objectives in this article is to define terrorism and determine what specific terrorist organizations can be combated by using armed force in international law. It also describes the use of force against terrorist organizations in practice providing analysis of situation in Syria and Iraq. The article describes self-defense, United Nations Security Council sanctions and humanitarian intervention against terrorist organizations in Iraq and Syria. In addition, it presents relation between certain types of armed force and general principles of international law: self-determination, respect for human rights, territorial integrity and state sovereignty.

BEPILOČIŲ ORLAIVIŲ NAUDOJIMO TEISINIS REGULIAVIMAS LIETUVOJE IR EUROPOS SĄJUNGOJE: ATEITIES VIZIJA

Evelina Nedzinskaitė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
2-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222, Vilnius
El. paštas evelinanedzinskaite@gmail.com
Mokslinio darbo vadovė dokt. Milda Markevičiūtė

Straipsnyje analizuojamas bepiločių orlaivių naudojimo teisinis reguliavimas Lietuvos Respublikoje. Daug dėmesio skiriama Europos Sąjungos institucijų teisės aktų analizei, vertinamas galimas teisinis reguliavimas Europos Sąjungoje. Nepaisant neišsamaus reguliavimo, akcentuojamas atsakomybės taikymo klausimas, vertinant ir analizuojant kitų valstybių patirtį modeliuojami galimi šio klausimo sprendimo variantai. Apžvelgiant Europos Sąjungos ir Tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos išleistus rekomendacinius aktus bei Lietuvos Respublikos įstatymų projektus, aptariami esminiai reguliavimo [redacted] linimo būdai.

This article analyses legal reg [redacted] afts of the Republic of Lithuania. Considerable attention is given to [redacted] an Union (EU) and to assess the potential future regulation and visi [redacted] es. Despite the limited regulation, this article highlights the question o [redacted] performed by unmanned aircrafts and models the possible solutions b [redacted] nalysis of the other states' experience. Furthermore, by exploring the [redacted] U and the International Civil Aviation Organization and by understanding the current law drafts held in Lithuania, the main areas lacking juridical regulation of drones have been identified and viable answers to these problems proposed.

Meda Alesiūtė

Įvadas

Bepilotis orlaivis, bendrinėje kalboje dar vadinamas dronu[1] – tai naujos aviacijos eros pradžia. Iš tiesų šie anksčiau tik karo pramonei tarnavę orlaiviai sulaukia vis didesnio civilių dėmesio, todėl jų naudojimas reikalauja atskiro, unikalaus reguliavimo.

Bepiločiams neįmanoma pritaikyti jokio kito tipo orlaivių naudojimo ar skrydžių taisyklių. Tai lemia išskirtinės jų techninės ypatybės, naudojimo pobūdis ir tikslai. Įprastai civiliniai orlaiviai atlieka oro transporto funkciją ir skrydžio metu vengia kontakto ar priartėjimo prie žemėje esančių objektų, o bepiločiai orlaiviai naudojami infrastruktūros stebėjimui, fotografavimui, tad turi galimybę skristi arti asmenų, pastatų ir sunkiai pasiekiamų vietovių, jais nekeliant jokio pavojaus įgulai galima lengvai atlikti stebėsenos, pagalbos nelaimės atveju ir kitas funkcijas, kurių neįmanoma atlikti pilotuojamais orlaiviais. Europos Komisija nurodė, kad ateityje šio tipo orlaiviais

[1] Nuotoliniu būdu valdoma bepilotė skraidyklė, naudojama karo žvalgybai arba šiaip sunkiai prieinamoms vietoms filmuoti iš oro [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-22]. Prieiga per internetą: <naujazodziai.lki.lt>.

ketinama gabenti prekes ar netgi vežti keleivius. Būtent siekiant išnaudoti visą bepiločių orlaivių potencialą, ketinama ir valstybės, ir tarptautiniu mastu integruoti juos į bendrą visam civiliniam oro transportui atvirą oro erdvę.

Nors bepiločiai orlaiviai atlikdami savo funkcijas gali sukelti daugybę civilinės teisės (asmens privatumo apsaugos, žemės sklypo savininko, oro teisių ir daugybę kitų) pažeidimų, šio straipsnio objektas yra tarptautinės, Europos Sąjungos ir administracinės teisės reguliavimo sritis. Kadangi aviacijos esminis prioritetas yra sauga, o nesant valstybės griežtai nustatytų pamatinių standartų ji negali būti užtikrinama, valstybėms tenka pareiga pasirūpinti bendrosiomis taisyklėmis ir jų įtvirtinimu, taip pat konsultuojantis su Europos Sąjungos ir tarptautinėmis organizacijomis plėtoti teisinį šios sparčiai besiplėtojančios srities reguliavimą. Taigi šiame straipsnyje, taikant sisteminį, lyginamąjį ir loginį metodus, bus aptariama bepiločio orlaivio samprata, šiuo metu Lietuvoje galiojančios bepiločių orlaivių naudojimo taisyklės ir atsakomybės taikymas už galimus jų pažeidimus, taip pat registracijos ir licencijavimo klausimai, aptariama JAV registracijos praktika ir supažindinama su naujausiais Europos Sąjungos aktais, skirtais tobulinti bepiločių orlaivių naudojimo reguliavimą Europos Sąjungos lygmeniu, užtikrinant esminį aviacijos prioritetą – saugą.

Bepiločių orlaivių naudojimo reglamentavimas kol kas yra pradiniame etape: nuolat ieškoma naujų teisinių ir techninių sprendimų suderinimo variantų, todėl visa pasiūlymų bazė greitai kinta. Vienas iš šio darbo tikslų, kuris kartu pagrindžia ir darbo aktualumą, yra šiuo metu nustatytų taisyklių apžvalga, kritika, taip pat ir naujojo reguliavimo vizijos pristatymas, kuris galbūt padės plėtoti inovatyvesnę ateities nacionalinės aviacijos strategiją ir verslą.

1. Bepiločio orlaivio sąvoka

Bepiločio orlaivio sąvoka tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos (angl. *International Civil Aviation Organization*, toliau – ICAO) teisės aktuose[2] yra apibrėžiama vartojant keturias sąvokas:

a) *Unmanned Aerial System* (UAS) – nepilotuojamų orlaivių sistema, t. y. pats orlaivis ir jo pilotavimui reikalinga įranga, esanti ant žemės;
b) *Unmanned Aerial Vehicle* (UAV) – nepilotuojamas skraidantis aparatas, įprastai skrendantis pagal iš anksto numatytą skrydžio trajektoriją;
c) *Remotely Piloted Aerial Systems* (RPAS) – nuotoliniu būdu pilotuojamas orlaivis ir jo pilotavimui reikalinga įranga;
d) *Remotely Piloted Aircraft* (RPA) – nuotoliniu būdu valdomas orlaivis.

UAS, arba UAV, yra bendriniai pavadinimai, atitinkamai apimantys RPAS ir RPA sąvokas, kurios įvardija UAS kategorijos posistemius.

Lietuvos Respublikoje galiojančiame bepiločių orlaivių skrydžius reguliuojančiame akte[3] bepilotis orlaivis apibrėžiamas kaip kiekvienas orlaivis be įgulos, kurį galima valdyti nuotoliniu būdu arba kurio skrydis valdomas automatiškai, vadinasi, į vieną yra sujungiamos UAV ir RPA sąvokos. Toks sąvokos vartojimas yra ydingas, nes kuriant teisinį reguliavimą neužtenka taisyklių nustatyti vien skraidančiam aparatui: visos detalės, atskirtos nuo jo, bet naudojamos skrydžio

[2] Circular 328, Unmanned Aircraft Systems (UAS). ICAO, 2011, ISBN 978-92-9231-751-5.

[3] Civilinės aviacijos administracijos direktoriaus įsakymas dėl bepiločių orlaivių naudojimo taisyklių patvirtinimo. Teisės aktų registras, 2014-01-23, Nr. 438 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-22]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/00143750842811e3a31cd3b1d0ac5038/FyvFHgnbNI>.

metu, taip pat turi didelės reikšmės saugos reikalavimų kūrimui ir užtikrinimui, todėl Europos Sąjungos aviacijos saugos agentūra (angl. *European Aviation Safety Agency*, toliau – EASA, arba Agentūra) siūlo į bepiločio orlaivio sąvoką įtraukti ir esminius skrydžio metu naudojamus komponentus: valdymo pultus, pakilimo rampas ir kt., kitaip tariant, esmines drono dalis[4], arba vartoti gretutinius terminus: a) bepilotis orlaivis – orlaivis, naudojamas arba suprojektuotas naudoti be piloto jame; b) bepiločių orlaivių nuotolinio valdymo įranga – įranga, aparatas, priklausiniai, programinė įranga arba reikmenys, būtini saugiam bepiločio orlaivio naudojimui[5]. Taigi bepiločio orlaivio sąvoka apima visus be įgulos galinčius skristi orlaivius ir jo valdymui reikalingas techninės priemones, o žodis „dronas“ šiame darbe bus vartojamas kaip šios sąvokos sinonimas.

2. Dabartinis reguliavimas Lietuvos Respublikoje

Pareiga reglamentuoti ir kontroliuoti bepiločių orlaivių skrydžius kyla iš 1944 m. Čikagoje pasirašytos Tarptautinės civilinės aviacijos konvencijos[6] 8 straipsnio, kuriame susitariančiosios valstybės įsipareigoja kontroliuoti bepiločių skrydžius taip, kad jie nekeltų pavojaus civiliniams orlaiviams. Kitaip tariant, šis strapsnis suponuoja pareigą valstybėms užtikrinti bepiločių orlaivių skydžių saugą ir kitų aviacijos subjektų atžvilgiu. Taip pat pabrėžiamas Europos Sąjungos aviacijos strategijos prioritetas – skrydžių sauga, kuri turi būti užtikrinama tiek Europos Sąjungoje, tiek valstybių narių viduje.

Visų pirma svarbu paminėti, kad bepiločių orlaivių teisinio reguliavimo klausimai Lietuvoje yra priskirti Civilinės aviacijos administracijai (toliau – CAA), kuri pagal savo įstatus yra atskaitinga Susisiekimo ministerijai[7]. Per pastaruosius dvejus metus CAA priėmė du esminius teisės aktus: įsakymą dėl bepiločių orlaivių naudojimo taisyklių patvirtinimo[8] (toliau – įsakymas dėl taisyklių patvirtinimo) ir įsakymą dėl reikalavimų organizacijoms, atliekančioms bepiločių orlaivių ir jų valdytojų vertinimą, patikrinimo[9] (toliau – įsakymas dėl reikalavimų organizacijoms).

---

4 Advance Notice of Proposed amendments 2015-10 „Introduction of a regulatory framework for the operation of drones“. European Aviation Safety Agency, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-01]. Prieiga per internetą: <https://www.easa.europa.eu/system/files/dfu/A-NPA%202015-10.pdf>.

5 Europos Parlamento ir Tarybos Reglamento dėl bendrųjų civilinės aviacijos taisyklių, kuriuo įsteigiama Europos Sąjungos aviacijos saugos agentūra ir panaikinamas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 216/2008 pakeitimo pasiūlymas, Briuselis, 2015-12-07, COM(2015) 613 final, 2015/0277(COD) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-01]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015PC0613&from=EN>.

6 Tarptautinė civilinės aviacijos konvencija. Teisės aktų registras, 1944, Nr. 15733 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-23]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/00ee58c0763611e5b7eba10a9b5a9c5f>.

7 Dėl Lietuvos Respublikos susisiekimo ministro 2001 m. gegužės 28 d. įsakymo Nr. 182 „Dėl biudžetinės įstaigos Civilinės aviacijos administracijos nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo. *Valstybės žinios*, 2011-05-04, Nr. 53-2559 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-22]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.401D1CB3D529>.

8 *Op. cit*. 2.

9 Civilinės aviacijos administracijos direktoriaus įsakymas dėl reikalavimų organizacijoms, atliekančioms bepiločių orlaivių ir jų valdytojų vertinimą, patvirtinimo. Teisės aktų registras, 2015-07-15, Nr. 11358 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/76264d902abf11e5be2eca50406acf3c>.

Remiantis įsakymu dėl taisyklių patvirtinimo, įsigaliojo bepiločių orlaivių naudojimo taisyklės (toliau – Taisyklės), kurių 10.1 papunkčio pagrindu trisdešimt viena savivaldybė[10] priėmė įsakymus arba sprendimus dėl bepiločių orlaivių neskraidymo zonų nustatymo. Taisyklėse numatyti minimalūs skrydžių saugos reikalavimai orlaiviams, sveriantiems mažiau kaip 25 kg, o vykdyti skrydžius su didesnę maksimalią kilimo masę turinčiu orlaiviu, pasak Taisyklių 3 punkto, „galima tik CAA arba jos įgaliotoje organizacijoje registruotais orlaiviais ir turint išankstinį CAA leidimą, kuriame nurodytos tokiam skrydžiui taikomos sąlygos ir apribojimai, taip pat taikomi orlaivio tinkamumo, civilinės atsakomybės draudimo bei specialūs kvalifikaciniai reikalavimai tokio orlaivio valdytojui“. Taisyklės leidžia bepilotį valdyti tik vizualiai įžiūrint jo skrydžio kryptį ir padėtį, laikantis minimalaus 50 metrų atstumo nuo pašalinių žmonių, transporto priemonių, statinių. 11 ir 12 punktuose numatyti draudimai skristi negavus oro eismo paslaugų tiekėjo leidimo, t. y. arčiau kaip apie 1,8 kilometro spinduliu nuo Lietuvos Respublikos tarptautinių Vilniaus, Kauno, Palangos ir Šiaulių oro uostų aerodromų kontrolinių taškų, kurie pavaizduoti Taisyklių 1–4 prieduose[11].

Remiantis CAA įsakymu dėl reikalavimų organizacijoms, Lietuvos bepiločių orlaivių naudotojų asociacijai (toliau – LBONA) 2015 m. spalio 20 d. CAA direktorius suteikė leidimą atlikti bepiločių orlaivių techninį vertinimą ir bepiločių orlaivių valdytojų įgūdžių vertinimą. LBONA ekspertams įvertinus orlaivio būklę ir valdytojo gebėjimus yra galimybė Taisyklių 19 punkto pagrindu kreiptis į CAA ir prašyti suteikti išimtis iš Taisyklių punktų, draudžiančių skristi toliau kaip 1 kilometras nuo valdytojo, virš žmonių sambūrio vietų, ar reikalaujančių laikytis saugaus 50 metrų atstumo nuo anksčiau minėtų objektų.

Dar vienas reguliavimo neišbaigtumą įrodantis aspektas – registracija, kuri numatoma jau minėtame Taisyklių 3 punkte, tačiau realiai neegzistuoja joks bepiločių orlaivių ar jų valdytojų registras, kuris galėtų tapti priemone, padedančia užtikrinti Taisyklių laikymąsi, pagelbėtų sprendžiant atsakomybės taikymo ir žalos atlyginimo klausimus. Antai JAV federalinės aviacijos administracija (toliau – FAA) yra įteisinusi privalomąją dronų registraciją, jeigu maksimali jų kilimo masė didesnė nei 300 g, ketinama droną eksploatuoti užsienyje, keičiasi jo savininkas, jis naudojamas laisvalaikio ar pramoginiams arba komerciniams tikslams. Valdytojas turi būti JAV pilietis ar nuolatinis teisėtas gyventojas, arba juridinis asmuo, registruotas JAV ar veikiantis pagal JAV įstatymus. Asmenys, ketinantys užsiimti bepiločių orlaivių teikiamomis paslaugomis (verslu), turi būti vyresni nei 17 metų, o mažuosius orlaivius, naudojamus nekomerciniams tikslams ir sveriančius ne daugiau kaip 300 g, registruoti internetu gali jau 13 metų amžiaus asmenys[12].

---

[10] Kauno rajono savivaldybė, Kėdainių rajono savivaldybė, Druskininkų savivaldybė, Šakių rajono savivaldybė, Šalčininkų rajono savivaldybė, Lazdijų rajono savivaldybė, Marijampolės savivaldybė, Ignalinos rajono savivaldybė, Švenčionių rajono savivaldybė, Plungės rajono savivaldybė, Vilkaviškio rajono savivaldybė, Alytaus miesto savivaldybė, Ukmergės rajono savivaldybė, Alytaus rajono savivaldybė, Joniškio rajono savivaldybė, Kupiškio rajono savivaldybė, Vilniaus rajono savivaldybė, Kelmės rajono savivaldybė, Šilalės rajono savivaldybė, Šalčininkų rajono savivaldybė, Mažeikių rajono savivaldybė, Plungės rajono savivaldybė, Kalvarijos savivaldybė, Prienų rajono savivaldybė, Kauno miesto savivaldybė, Akmenės rajono savivaldybė, Jurbarko rajono savivaldybė, Zarasų rajono savivaldybė, Utenos rajono savivaldybė, Jurbarko rajono savivaldybė, Šiaulių rajono savivaldybė.

[11] *Op. cit.* 2.

[12] Registration and Marking Requirements for Small Unmanned Aircraft. Federal Register, 2015-12-16, Nr. 2015-31750 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <https://federalregister.gov/a/2015-31750>.

2016 m. kovo 23 d. Seimas pasiūlė ir Lietuvoje registruoti bepiločius orlaivius, kurių maksimali kilimo masė yra nuo 300 g iki 25 kg[13]; argumentuojama, kad daugėja gyventojų nuogąstavimų dėl privatumo pažeidimų ar saugumo, o registracija padėtų greičiau rasti pažeidimą padariusį subjektą. Siūlymui buvo pritarta, nes avarijos atveju registruoto bepiločio orlaivio valdytoją rasti ir įpareigoti atlyginti padarytus nuostolius ar kitaip atsakyti už padarytus pažeidimus būtų paprasčiau, deja, atsižvelgiant į vis lengviau prieinamas naująsias technologijas manytina, kad gyventojų saugumui ar privatumui žalos gali padaryti ir vos 15 gramų sveriantis, filmuojantis dronas.

Kitas ne mažiau svarbus registracijos naudos svarstymo aspektas yra technologijos ar kitos priemonės, padedančios sugauti ar saugiai nutupdyti nelegaliai skraidančius aparatus, nes vien tik užfiksavus skaidantį neregistruotą bepilotį nebus užkirstas kelias galimam teisės pažeidimui, – tam reikalingos gaudyklės, galinčios pristatyti nelegalų bepilotį teisėsaugos pareigūnams. Technologijos gali būti pasitelkiamos ne tik bepiločių gaudymui, bet ir atpažinimui ar virtualių barjerų kūrimui (angl. *geo-fencing)*[14]. Kol teisėsaugos institucijos neįgis tokių priemonių, tol registracija neapsaugos nuo pažeidėjų. Akivaizdu, kad dabar egzistuojantis reguliavimas yra ne tik labai fragmentiškas ir siauras, bet ir ateityje tikrai nebus pakankamas siekiant užtikrinti skrydžių saugą integruojant bepiločius orlaivius į bendrąją oro erdvę.

3. Subjektai, užtikrinantys Bepiločių orlaivių naudojimo taisyklių laikymąsi

Pagal šiuo metu galiojantį Administracinių teisės pažeidimų kodeksą (toliau – ATPK), atsakomybė už bepiločių orlaivių taisyklių pažeidimus nėra numatyta. Šių Taisyklių laikymasis paremtas tik valdytojų sąžine ir pasikliovimu savomis jėgomis, kad jų valdomas aparatas nesukels žalos kitiems asmenims, jų turtui ar interesams, nes Taisyklių[15] 20 punkte yra numatyta, jog Taisyklės neatleidžia bepiločio orlaivio valdytojo nuo bet kokios formos teisinės atsakomybės prieš kitus asmenis, jeigu bus pažeistos jų teisės ar teisėti interesai. Taigi CAA skrydžių priežiūros specialistai, prižiūrintys aviaciją Lietuvoje, Taisyklių pažeidėjams gali taikyti administracinę nuobaudą tik remdamiesi ATPK 116[1] straipsnio 4 dalimi, kurioje nustatyta, kad „Orlaivio skrydis be specialaus leidimo draudžiamose zonose užtraukia baudą nuo vieno šimto keturiasdešimt keturių iki dviejų šimtų aštuoniasdešimt devynių eurų“, kai tuo tarpu FAA skiria milijonines baudas nelegaliai skraidantiems ir verslu užsiimantiems subjektams, pažeidinėjantiems bepiločių orlaivių naudojimo ir oro erdvės taisykles[16]. Pavyzdys galėtų būti kompanija „SkyPan International“, kuri įvykdė 65 nelegalius komercinius skrydžius ir buvo nubausta 1,9 milijono dolerių bauda.

Reaguodami į šias poįstatyminių aktų įgyvendinimo spragas Seimo nariai pateikė įvairių įstatymų pakeitimų ar naujų įstatymų projektų. Naujasis Administracinių nusižengimų kodeksas (toliau – ANK), įsigaliosiantis nuo 2017 m. sausio 1 dienos[17], būtų išsprendęs realaus Taisyklių

---

[13] Seimo nario V. Fiodorovo pranešimas: „Seimas pritarė darbiečių siūlymui registruoti dronus“, 2016-03-23 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=119&p_k=1&p_t=162671>.

[14] Funkcija, dėl kurios drono valdytojas, naudojantis GPS ir RFID, net ir norėdamas negali jo nukreipti į draudžiamas zonas.

[15] *Op. cit*. 2.

[16] Press Release – FAA Proposes $1.9 Million Civil Penalty Against SkyPan International for Allegedly Unauthorized Unmanned Aircraft Operations, 2015-10-06 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-23]. Prieiga per internetą: <https://www.faa.gov/news/press_releases/news_story.cfm?newsId=19555>.

[17] Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymo Nr. XII-1869 2, 3, 4, 5, 6 ir 8 straipsnių pakeitimo įstatymas. Teisės aktų registras, 2016-03-29, Nr. 6425.

veikimo užtikrinimo problemą, nes ANK 29 ir 393 straipsnių pakeitimo įstatymų projektuose[18] buvo įtrauktos nuobaudos už minėtų taisyklių nesilaikymą ir netgi bepiločio orlaivio konfiskavimas už pakartotinį nusižengimą. Nukėlus naujojo kodekso įsigaliojimą dar daugiau nei pusmetį, nedrausmingi bepiločių orlaivių valdytojai galės jaustis nebaudžiami, nes sankcijos, siekiančios nuo 100 iki 500 eurų arba konfiskacija bus pradėtos taikyti tik nuo 2017 m. sausio 1 dienos. Be šių įstatymo pakeitimo projektų, buvo siūlymų keisti Lietuvos Respublikos aviacijos įstatymą[19] (toliau – Aviacijos įstatymas), papildant jį bepiločio orlaivio, bepiločio orlaivio valdytojo ir laisvojo skridimo orlaivio sąvokomis, kurios šiuo metu įtvirtintos per 2 straipsnio 7 dalyje pateiktą eksperimentinio orlaivio apibrėžimą[20], kuriame daroma nuoroda į Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentą (EB) Nr. 216/2008[21] (toliau – Reglamentas Nr. 216/2008). Kadangi šiuo metu yra svarstomi minėto reglamento pakeitimai[22], reguliavimo tobulinimas šiuo metu, kol Europos Sąjungos institucijos nepriėmė bendrųjų reguliavimo kūrimo ir kompetencijų pasidalijimo gairių, yra beprasmis, tad verčiau derėtų susirūpinti dabar galiojančių taisyklių įgyvendinimo ir laikymosi kontrole, investuoti į technines priemones, skirtas pažeidėjams pažaboti, arba imti pavyzdį iš Olandijos pareigūnų ir dresuoti plėšriuosius paukščius dronams sugauti[23].

4. Bepiločių orlaivių reglamentavimas Europos Sąjungoje

4.1. Bepiločių orlaivių reguliavimo Europos Sajungos lygmeniu teisinis pagrindas

Aviacijos sauga – esminis veiksnys, leidžiantis klestėti oro transporto sektoriui. Teisinių taisyklių ir procedūrų rinkinys, skirtas užtikrinti aukštą saugos lygį Europos Sąjungos šalyse, vadinamas Europos aviacijos saugos politika. Teisė priimti europinius teisės aktus, kuriais Europos Sąjungos lygmeniu nustatomos bendrosios saugos taisyklės ir jų laikymosi kontrolė, įtvirtinta Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 4 straipsnio 2 dalies g punkte, kuriame nurodoma, kad pasidalijamajai Europos Sąjungos ir valstybių narių kompetencijai yra priskiriama transporto sritis, o pagal 100 straipsnio 2 dalį – Europos Parlamentas ir Taryba, remdamiesi Komisijos pasiūlymu, spręsdami pagal įprastą teisėkūros procedūrą gali priimti atitinkamas oro transporto nuostatas[24].

---

[18] Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 29, 393 straipsnių pakeitimo ĮSTATYMO PROJEKTAS Nr. XIIP-3409, 2015-07-22 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-10]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1052048>, ir Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 29 ir 393 straipsnių pakeitimo ĮSTATYMO PROJEKTAS Nr. XIIP-3508, 2015-09-07 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-10]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1073656>.

[19] Lietuvos Respublikos aviacijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 94-2918.

[20] *Eksperimentinės kategorijos orlaiviai* – orlaiviai, išvardyti 2008 m. vasario 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 216/2008 dėl bendrųjų taisyklių civilinės aviacijos srityje ir įsteigiančio Europos aviacijos saugos agentūrą, panaikinančio Tarybos direktyvą Nr. 91/670/EEB, Reglamentą (EB) Nr. 1592/2002 ir Direktyvą Nr. 2004/36/EB, II priede.

[21] 2008 m. vasario 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 216/2008 dėl bendrųjų taisyklių civilinės aviacijos srityje ir įsteigiantis Europos aviacijos saugos agentūrą, panaikinantis Tarybos direktyvą 91/670/EEB, Reglamentą (EB) Nr. 1592/2002 ir Direktyvą 2004/36/EB (eekstas svarbus EEE). OL L 79, 2008 3 19, p. 1.

[22] *Op. cit*. 4.

[23] Eagle-eyed: Dutch police to train birds to take down unauthorised drones. The Guardian, 2016-02-01 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: <http://www.theguardian.com/world/2016/feb/01/dutch-netherlands-police-birds-unauthorized-drones>.

[24] Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo. Europos Sąjungos oficialusis leidinys, C 326, 2012-10-26, Nr. 2012/C 326/01, p. 47 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-10]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2012:326:FULL&from=LT>.

Pagrindinis Europos Sąjungos aviacijos saugos sistemos elementas yra reglamentas Nr. 216/2008[25], kuriame numatyti esminiai aviacijos saugos tikslai ir jiems pasiekti nustatomi reikalavimai asmenims, organizacijoms, institucijoms. Šiuo reglamentu nustatyti trys Europos aviacijos saugos įgyvendinimu suinteresuoti subjektai: ES institucijos, EASA ir valstybių narių nacionalinės aviacijos valdžios institucijos. Už europiniu lygiu nustatytų taisyklių taikymą atsakingos valstybės narės kartu su EASA, kuri turi įgaliojimų esant reikalui imtis atitinkamų vykdymo užtikrinimo priemonių.

Europos Sąjungos aviacijos saugos agentūra (EASA) yra savarankiška, teisiškai, finansiškai ar administraciniu požiūriu nepriklausoma institucija, turinti juridinio asmens statusą ir vykdanti pagal reglamentą Nr. 216/2008 jai tenkančias užduotis. Bendroji agentūros, vienijančios daugiau kaip 700 aviacijos ekspertų, pareiga – teikti technines konsultacijas valstybėms narėms ir Komisijai, *inter alia* sertifikavimo specifikacijas, priimtinos atitikties užtikrinimo priemones ir rekomendacinę medžiagą, t. y. agentūros rengiamus teisiškai neprivalomus standartus, kuriais įrodoma atitiktis reglamentui Nr. 216/2008, nurodomos jo laikymosi priemonės, paaiškinami reikalavimai. Naudodamasi savo galiomis ir pareigomis EASA parengė keletą rekomendacinio pobūdžio bepiločių orlaivių skrydžiams taikomų teisės aktų, kurie bus išsamiau nagrinėjami toliau.

4.2. Rygos deklaracija ir Europos Komisijos komunikatas

2014 m. balandžio 8 d. Europos Komisijos komunikate[26] pirmą kartą pripažintas poreikis reglamentuoti bepiločių orlaivių (RPAS) skrydžius, siekiant užtikrinti aviacijos saugą ir kartu sudaryti sąlygas kūrimuisi naujos rinkos, kuri galėtų tapti ekonomikos augimą skatinančiu veiksniu, taip pat užtikrinti dronų integraciją nesuskirstytoje Europos oro erdvėje. Parengti europinius standartus, pagal kuriuos valstybės narės galėtų kurti ar tobulinti nacionalinį reguliavimą ir spręsti kitus šio sektoriaus plėtrai trukdančius klausimus, pavesta Europos Sąjungos aviacijos saugos agentūrai (EASA). Europos Komisijos teigimu, didžiausias dėmesys turėtų būti skiriamas saugai, saugumui ir duomenų apsaugai, nes tai sąlygoja visuomenės pritarimą bepiločius orlaivius naudoti civiliniams tikslams.

Reaguodami į šį komunikatą, Europos lyderiai susirinko Rygoje ir 2015 m. kovo 6 d. pasirašė deklaraciją dėl nuotoliniu būdu valdomų orlaivių (dronų) „Aviacijos ateities kūrimas“ (angl. *Framing the future of aviation)*[27]. Joje Europos Sąjungos valstybių narių lyderiai susitarė plėtoti dronų reguliavimą ir plėsti rinką vadovaujantis šiais pagrindiniais principais: pirma, bepiločiai orlaiviai – atskiras orlaivių tipas, kurio reguliavimas turi būti paremtas veiklos rizika. Šiuo principu vadovaujantis mažesnės rizikos skrydžiams turi būti nustatomi minimalūs saugumo reikalavimai, o operacijoms, kurioms būdinga didesnė rizika (virš žmonių susibūrimo vietų, kartu su pilotuojamais orlaiviais) turi būti nustatyti griežti, konkretūs reikalavimai, ypač orlaivio dizainui, gamintojams, priežiūrai, taip pat piloto gebėjimų treniravimui ir tikrinimui; antra, nedelsiant turi būti parengtos taisyklės dėl bepiločių orlaivių paslaugų teikimo; trečia, dronų integracijai į

[25] *Op. cit*. 19.

[26] Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. Nauja aviacijos era. Aviacijos rinkos atvėrimas saugiai ir tvariai civiliniais tikslais naudojamoms nuotolinio valdymo orlaivių sistemoms. Briuselis, 2014-04-08 COM(2014) 207 final [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-10]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/transport/modes/air/doc/com(2014)207_lt.pdf>.

[27] Riga declaration on remotely piloted aircraft (drones) “Framing the future of aviation” [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/transport/modes/air/news/doc/2015-03-06-drones/2015-03-06-riga-declaration-drones.pdf>.

bendrąją Europos oro erdvę turi būti sukurti nauji standartai ir technologijos; ketvirta, visuomenės pripažinimas yra bepiločių orlaivių rinkos augimo esminis veiksnys; penkta, už orlaivio naudojimą visiškai atsakingas jo valdytojas. Šiuo klausimu valstybinės institucijos nacionaliniu lygmeniu turi priimti teisės aktus, reglamentuojančius bepiločių orlaivių operatoriaus atsakomybę, privalo tarpvalstybiniu lygiu sukurti kompensavimo ir draudimo mechanizmus (siūloma draudimo sistema panaši į dabartinę transporto priemonių draudimo sistemą).

4.3. Aviacijos strategija ir reglamento Nr. 216/2008 pakeitimai

Europos Komisijos 2015 m. gruodžio 7 d. paskelbtoje Europos aviacijos strategijoje minimas visapusis bepiločių orlaivių galimybių panaudojimas, išsakytas poreikis nedelsiant sukurti rizika pagrįstą taisyklių sistemą, kuri užtikrintų saugų dronų naudojimą civilinėje erdvėje, o pramonei suteiktų teisinio tikrumo. Tokio pobūdžio taisykles darsyk pavesta sukurti Europos Sąjungos aviacijos saugos agentūrai (EASA). Komisijos manymu, naudojimo taisyklių sistema turi būti sukurta Europos lygmeniu ir taikoma visiems bepiločiams orlaiviams, bet tokiu principu, kad nesudarytų kliūčių verslo subjektų ir šios naujos rinkos plėtrai.

Itin svarbus yra Komisijos siūlymas saugios bepiločių orlaivių operacijų plėtros bazinę teisinę sistemą įtraukti į naują Aviacijos saugos pagrindinį reglamentą, pakeisiantį reglamentą Nr. 216/2008[28]. Kaip skelbiama Komisijos ataskaitoje Europos Parlamentui ir Tarybai[29], dauguma taisyklių, numatytų dabar galiojančios redakcijos reglamente ir jo įgyvendinimo reglamentuose, yra preskriptyviosios, t. y. daugiausia nurodančios tam tikras priemones konkrečiam tikslui pasiekti. Nors tokio pobūdžio taisyklių taikymas padeda užtikrinti teisinį tikrumą ir nesunkiai patikrinti, kaip tokių taisyklių laikomasi, jų ne visada pakanka saugai užtikrinti ir rizikai pašalinti įvairiose aviacijos srityse. Dar vienas tokių taisyklių trūkumas, itin glaudžiai susijęs su bepiločių orlaivių reguliavimo kūrimu ir nesustabdomu technikos tobulėjimu, yra tai, kad preskriptyviosios išsamios taisyklės ne visais atvejais yra pritaikytos tam tikrų sektorių poreikiams, todėl gali būti laikomos neproporcingomis, pernelyg sudėtingomis ir varžančiomis, šiuo atveju – bepiločių orlaivių rinkos augimo procesą, todėl tikėtina, kad ateityje bus tvirtinami teisiniai veiklos rezultatų reikalavimai, numatant galimybę lanksčiai rinktis priemones pageidaujamiems rezultatams pasiekti.

Dabartinės redakcijos reglamente Nr. 216/2008 apie bepiločius orlaivius užsiminta tik II priedo (i) punkte, turint omenyje kontekstą, kad reglamento 4 straipsnio 1, 2 ir 3 dalys netaikomos tokio tipo orlaiviams. Pakeitimo pasiūlyme bepiločiams skirtas atskiras IX priedas, kuriame nustatyti bepiločių orlaivių projektavimo, gamybos, techninės priežiūros ir naudojimo esminiai reikalavimai, papildomi bepiločių orlaivių projektavimo, gamybos, techninės priežiūros ir naudojimo esminės nuostatos, į kurias įeina tinkamumas skraidyti. Būsimais pakeitimais siūloma taikyti visai bendrijai bendras rinkos stebėjimo sistemas, reguliuojamas reglamentu (EB) Nr. 765/2008[30] ir sprendimu Nr. 768/2008[31], kuriuose numatyti reikalavimai bepiločių orlaivių

---

[28] *Op. cit.* 4.

[29] Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai. Europos aviacijos saugos programa. Briuselis, 2015-12-07 COM(2015) 599 final [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-01]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0599&from=EN>.

[30] 2008 m. liepos 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 765/2008/EB, nustatantis su gaminių prekyba susijusius akreditavimo ir rinkos priežiūros reikalavimus ir panaikinantis Reglamentą (EEB) Nr. 339/93 (tekstas svarbus EEE). OL L 218, 2008-08-13, p. 30–47.

[31] 2008 m. liepos 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 768/2008/EB dėl bendrosios gaminių pardavimo sistemos ir panaikinantis Sprendimą 93/465/EEB (tekstas svarbus EEE). OL L 218, 2008-08-13, p. 82–128.

gamintojams ir prekybininkams. Vadinasi, siekiama reguliuoti ne tik skrydžių saugą, bet ir pačių aparatų techninius parametrus, bei riboti netinkamų orlaivių prekybą, kas turės didelį poveikį jau veikiančių gamintojų ar prekeivių veiklai. Keičiant reglamentą Nr. 216/2008 yra išplečiama jo taikymo sritis, tad 45–47 straipsniuose nurodomi teisiniai pagrindai, kuriais remiantis bus kuriamos konkrečios taisyklės bepiločiams orlaiviams Europos Sąjungos mastu: daromos nuorodos į 4 straipsnio 2 dalyje nustatytus principus, IX priedą, taip pat suteikiami įgaliojimai Komisijai priimti deleguotus aktus, keičiančius ar papildančius IX priedo turinį atsižvelgiant į technikos ar mokslo pažangos pokyčius, turinčius reikšmę skrydžių saugai. Turint omenyje, kad bepiločių orlaivių avarijos daugeliu atvejų nesukelia reikšmingų padarinių visai aviacijos sistemai, ir vengiant pranešimų kanalų blokavimo nereikšmingais pranešimais apie incidentus su nedideliais bepiločiais, naujojo Reglamento projekto 124 ir 125 straipsniuose atitinkamai numatyti avarijų tyrimo taisyklių[32] ir pranešimų apie įvykius taisyklių[33] pakeitimai, kurie leistų nepranešti apie tam tikras avarijas kompetentingoms įstaigoms, o šios savo ruožtu galėtų nepradėti visapusiško tyrimo į avariją patekus dviem nedideliems bepiločiams orlaiviams ar neatsiradus neigiamų padarinių tretiesiems asmenims. Naujoji Europos Sąjungos aviacijos strategija bepiločių orlaivių atžvilgiu siekia suvienodinti rinkos sąlygas, užtikrinti produktų kokybę ir saugą, taip pat sukurti naują, integruotą bepiločių orlaivių skrydžių reguliavimą Europos Bendrijoje, palaipsniui įgyvendinant bendrojo Europos dangaus koncepciją[34].

4.4. EASA indėlis kuriant bepiločių orlaivių reguliavimą

2015 m. gegužės 29 d. buvo parengta dronų naudojimo reguliavimo koncepcija. EASA ėmėsi pirmųjų veiksmų, kuriuos atlikti buvo įpareigota Europos Komisijos. Koncepcijos idėjos vėliau buvo išplėtotos ir tų pačių metų spalį pateiktos kaip *Advance notice of proposed amendments* (išankstinis pranešimas dėl siūlomų pakeitimų) ir pavadintos Įvadu į bepiločių orlaivių operacijų reguliavimo sistemą[35]. Pirminėje koncepcijoje buvo numatytos trys bepiločių orlaivių skrydžių kategorijos, suskirstytos pagal atliekamos operacijos rizikos lygį. Šis skirstymas buvo paliktas, tik papildytas naujais, su technologijų pažanga susietais reikalavimais.

Naujausias Agentūros dokumentas, priimtas lygiagrečiai su į aviacijos strategiją įtrauktu reglamento Nr. 216/2008 pakeitimo siūlymu, – 2015 m. gruodžio 18 d. išleista techninė nuomonė (angl. *Technical opinion)*, kurioje pateikiami 27 konkretūs būsimojo reguliavimo pasiūlymai, siekiant nustatyti reikalavimus žemo rizikos lygio operacijoms, nepriklausomai nuo orlaivio maksimalios kilimo masės. Techninė nuomonė yra viena iš Europos Sąjungos reguliavimo priemonių, teisiškai nesaistanti valstybių narių, t. y. patariamoji medžiaga (angl. *guidance material)* tiek EASA narėms, tiek kitoms Sąjungos institucijoms, užsiimančioms bepiločių reglamentavimu. Joje pateiktas turinys diskusijų metu suderintas su valstybėmis narėmis.

---

[32] 2010 m. spalio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 996/2010 dėl civilinės aviacijos avarijų ir incidentų tyrimo ir prevencijos, kuriuo panaikinama Direktyva 94/56/EB (tekstas svarbus EEE). OL L 295, 2010-11-12, p. 35–50.

[33] 2014 m. balandžio 3 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 376/2014 dėl pranešimo apie civilinės aviacijos įvykius, jų analizės ir tolesnės veiklos, kuriuo iš dalies keičiamas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 996/2010 ir panaikinama Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/42/EB ir Komisijos reglamentai (EB) Nr. 1321/2007 ir (EB) Nr. 1330/2007 (tekstas svarbus EEE). OL L 122, 2014-04-24, p. 18–43.

[34] SESAR – Bendrojo Europos dangaus oro eismo valdymo mokslinių tyrimų programa. Plačiau: <http://www.sesar.eu>.

[35] *Op. cit*. 3.

Pirmoji kategorija, pavadinta atvirąja (angl. *open category)*, pasižymi labai minimaliomis esminių taisyklių nuostatomis, kurias privalo įgyvendinti kompetentingos vietos valdžios institucijos. Šiai kategorijai priskiriami orlaiviai, sveriantys ne daugiau kaip 25 kg, skrydžio metu privalomas valdytojo akių kontaktas su orlaiviu, skrydis leidžiamas ne daugiau kaip 150 m aukštyje, nustatomos draudžiamos skraidymo zonos, ribotos skraidymo zonos ir specialių leidimų reikalavimas norint skraidyti tose zonose. Priežiūra ir baudimas turi būti policijos pareiga. Atsakomybė už bet kokį pažeidimą tenka pilotui. Šiai kategorijai būdingas reguliavimas iš esmės atitinka dabartines CAA patvirtintas bepiločių orlaivių naudojimo taisykles, bet atsakomybę taikantys subjektai ir priemonės vis dar yra silpnoji lietuviškojo reguliavimo pusė. Kad neatsitiktų taip, kad sukūrus teisinį bepiločių orlaivių reguliavimą net ir mažo, žaislų parduotuvėje pirkto drono naudojimas taptų nelegalia veikla, į atvirosios kategorijos reguliavimo sritį EASA valstybės narės siūlo įtraukti nepavojingo (angl. *harmless)* bepiločio subkategoriją, kuri apimtų žaislinius orlaivius, aitvarus, ne didesnės nei 250 g maksimalios kilimo masės modelius. Toks siūlymas pateiktas remiantis JAV federalinės aviacijos administracijos[36] ir Aalborgo universiteto[37] (Danija) atliktų tyrimų metu gautais rezultatais. Buvo tiriama, kokios maksimalios kilimo masės bepilotis orlaivis nekelia grėsmės sukelti mirtinus sužalojimus žmonėms. Taigi pagrindinė taisyklė, kuria turi vadovautis šios operacijų kategorijos dronų valdytojai, – niekas neturi teisės neatsargiai ir nerūpestingai, keldamas pavojų aplinkiniams, jų turtui, privatumui ar aplinkai valdyti bepilotį orlaivį ir nesilaikyti vietos valdžios nustatytų apribojimų.

Antroji kategorija – specifinė (angl. *specific category)*. Šios kategorijos orlaivių operacijos pasižymi didesne rizika, nes skrydžiai gali būti leidžiami virš gausių žmonių susibūrimo vietų, nebūtinas tiesioginis akių kontaktas, bepiločiai dalijasi oro erdve su pilotuojamais orlaiviais arba skrenda su kita papildoma įranga (pvz., pasėlių purškimo įrenginiai). Visi didesnės nei 25 kg maksimalios kilimo masės bepiločiai orlaiviai priskiriami šiai kategorijai, bet, kadangi reguliavimas yra pagrįstas operacijų rizikos pagrindu, ir mažesnės kilimo masės orlaiviai, kurie ketina vykdyti skrydžius virš ribojamų ar draudžiamų zonų, patenka jau į specifinės kategorijos reguliavimo ribas. Patikrinant, ar planuojama bepiločio operacija atitinka specifinės kategorijos reikalavimus, bus atliekamas specifinės operacijos rizikos įvertinimas (angl. *Specific operation risk assessment*, toliau – SORA). SORA turėtų nustatyti visus bepiločio orlaivio operacijos trečiosioms šalims žemėje ir ore keliamus pavojus, kartu numatant galimas jų tikimybes ir padarinius. Europos lygiu Agentūros nustatyti norminiai bepiločių operacijų rizikos įvertinimo standartai yra priimtiniausias bendrųjų taisyklių supratimo ir vienodo taikymo visoje bendrijoje užtikrinimo būdas. Valdytojas, pateikęs SORA vietos valdžios aviacijos institucijai, gali tikėtis gauti dokumentą, patvirtinantį, kad operacija yra patvirtinta ir leidžiama (toliau – OA, angl. *Operation authorisation)*. Gali būti nustatomi papildomi apribojimai, atsižvelgiant į vietovę, kurioje bus vykdomas skrydis. Taigi specifinės kategorijos operacijos gali būti vykdomos tik gavus leidimą iš vietos valdžios aviacijos institucijų ir įsitikinus, kad visi įtraukti asmenys yra supažindinti su opercijos keliamu pavojumi.

---

[36] Unmanned Aircraft Systems (UAS) Registration Task Force (RTF) Aviation Rulemaking Committee (ARC). Task Force Recommendations Final Report, 2015-11-21, p. 5 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-21]. Prieiga per internetą: <https://www.faa.gov/uas/publications/media/RTFARCFinalReport_11-21-15.pdf>.

[37] LA COUR-HARBO, A. Mass threshold for 'harmless' drones. Risk Analysis. Aalborg University, Denmark [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-21]. Prieiga per internetą: <http://vbn.aau.dk/files/218161950/2015_Harmless.pdf>.

Trečioji kategorija – sertifikuotoji (angl. *Certfied category)*, kai itin didelės rizikos operacijas atliekantys orlaiviai prilyginami pilotuojamiems, tad ir jiems keliamų reikalavimų griežtumas turi būti atitinkamas. Vykdyti didesnio rizikos lygio operacijas, kaip antai keleivių ar krovinių gabenimas, galima tik gavus nacionalinės aviacijos valdžios institucijos sertifikatus: daugkartinius, kurie išduodami pilotuojamų orlaivių skrydžiams, ir išimtinai reikalingus bepiločiams orlaiviams. Toks leidimas suteikiamas turint piloto licenciją ir gavus nuotolinio valdymo orlaivio valdytojo sertifikatą (angl. *remote operator certificate*, toliau – ROC). ROC yra panašaus pobūdžio dokumentas kaip OA, tik suteikia pilotui daugiau privilegijų pagal objektyviai įvertintus poreikius keisti operacijos pobūdį.

Didžiausia problema, kylanti visai bepiločių orlaivių naudotojų bendruomenei, – jau galiojančių ar ateityje galiosiančių taisyklių laikymosi kontrolė, kurią gerokai sustiprintų naujų technologijų naudojimas ar bepiločių orlaivių valdytojų švietimas. Nors Techninės nuostatos[38] neapima jokio teisinio teksto ir nesaisto valstybių narių, jos tampa gairėmis reglamento Nr. 216/2008 įgyvendinamoms taisyklėms, kurios, Agentūrai nustačius bendruosius standartus, turės būti priimtos kiekvienoje Europos Sąjungos valstybėje. Tarptautinių skrydžių už Europos Sąjungos ribų sauga ir taisyklių laikymasis lieka ICAO ir JARUS[39] kompetencija.

5. Bepiločių orlaivių naudojimo reguliavimo principai

Kaip ir kitoms teisės šakoms, taip ir aviacijos teisei yra būdingi tam tikri reguliavimo principai. Plėtojant įprastos civilinės aviacijos teisės neapimamo bepiločių orlaivių naudojimo reguliavimą, pamažu susiformavo ir išimtinai šio tipo orlaivių reglamentavimui būdingi principai, dauguma iš jų *expressis verbis* paminėti EASA Techninėse nuostatose. Kuriant reglamentavimą nederėtų pamiršti ir įprastų viešumo, skaidrumo ar derinimo principų, bet čia bus paminėtos tik bepiločių orlaivių reglamentavimui aktualios pamatinės nuostatos. *Pirmasis* – svarbiausias ir visoms teisės šakoms būdingas proporcingumo principas. Tai yra pamatinė nuostata plėtojant ir aiškinant kitus teisinio reguliavimo principus ar normas. Jo turinį sudaro tai, kad visi bepiločių orlaivių operacijoms taikomi reikalavimai turi būti nustatomi atsižvelgiant į kiekvienos operacijos rizikos lygį. Sprendžiant klausimą dėl nacionalinių aviacijos valdžios institucijų įgaliojimų išduoti sertifikatus ir kitus tam tikrą bepiločio orlaivio misiją leidžiančius aktus, turi būti itin rūpestingai apibrėžiami atitinkami apribojimai, ypač autorizuojat žemo rizikos lygio operacijas ir siekiant pernelyg nesuvaržyti mažojo ir vidutinio verslo atstovų, netrukdyti jų plėtrai. *Antrasis* – orientavimosi į eksploataciją principas, įpareigojantis bepiločių operacijas reglamentuoti priklausomai nuo jų keliamos grėsmės. Tradiciniai aviacijos reglamentavimo principai, taikomi pilotuojamiems orlaiviams, nevisiškai tinka bepiločių orlaivių naudojimui reguliuoti, nes dronai įprastai neskraidina žmonių, o prarastos kontrolės ar avarijos atveju padariniai priklauso nuo vietovės, kurioje buvo skraidinamas orlaivis. Neapgyvendintoje ar nuošalioje vietovėje avarijos atveju nukentėtų tik pats aparatas, tuo tarpu analogiškas įvykis apgyvendintoje teritorijoje, mieste

[38] European Aviation Safety Agency. Technical Opinion „Introduction of a regulatory framework for the operation of unmanned aircraft“, 2015-12-18 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-21]. Prieiga per internetą: <https://www.easa.europa.eu/document-library/opinions/opinion-technical-nature#group-easa-read-more>.

[39] JARUS (Joint Authority of Rulemaking for Unmanned Systems) – tarptautinė aviacijos institucijų grupė, panaši į ankstesnę Jungtinę aviacijos instituciją. Jos narės – Austrija, Australija, Belgija, Brazilija, Danija, Kanada, Šveicarija, Čekija, Vokietija, Ispanija, Suomija, Prancūzija, Graikija, Izraelis, Italija, Malta, Nyderlandai, Norvegija, Rusijos Federacija, Pietų Afrika, Jungtinė Karalystė, JAV, taip pat „Eurokontrolė“ ir EASA.

ar oro uoste gali sukelti kur kas skaudesnių padarinių. Todėl į orlaivio eksploatavimą orientuotas reguliavimo principas yra tinkamesnis siekiant sumažinti bepiločių orlaivių naudojimo keliamą riziką. *Trečiasis* principas – tai, kad bepiločių orlaivių reglamentavimas turi būti grįstas rizika. Rizikos lygis priklauso nuo: vartojamos energijos (kinetinės, potencinės, vidinės), bepiločio dydžio ir konsrukcijos sudėtingumo; gyventojų tankio teritorijoje; oro erdvės pobūdžio, eismo tankumo ir teikiamų paslaugų. Rizikos lygiu paremta bepiločių orlaivių skrydžių reglamentavimo sistema yra apibrėžiama numatant anksčiau minėtas kategorijas: atvirąją, specifinę ir sertifikuotąją, tad tinka tiek komerciniams, tiek nekomerciniams skrydžiams, nes identiški bepiločiai gali kelti tokią pat riziką veikloje nedalyvaujančioms šalims. *Ketvirtasis*, laipsnio, principas pagrindžia operacijų kategorizavimą. Laipsnis čia svarbus tam, kad pradedančiosios kompanijos galėtų pradėti nuo atvirosios kategorijos operacijų vykdymo, o sukaupusios pakankamai patirties ir reikalingų resursų palaipsniui galėtų perorientuoti savo veiklą ir gebėtų vykdyti didesnės rizikos operacijas, kurias numato specifinės ar sertifikuotosios kategorijų apibrėžimai. *Penktasis*, sklandumo, principas įpareigoja įstatymų leidėją nustatyti tokį reguliavimą, kad poveikis trečiosioms šalims būtų kuo mažesnis. Bepiločių orlaivių integracija į aviacijos sistemą turėtų būti atliekama tokiomis priemonėmis, kad būtų išvengta pernelyg didelių sunkumų kitoms aviacijos sektoriaus šalims ir dronai aviacijos sistemoje nebūtų laikomi nepageidaujamais subjektais. *Šeštasis* principas siejamas su Europos Sąjungai būdingo reguliavimo koncepcija ir apibūdintinas kaip orientavimasis į pageidaujamus išmatuojamus rezultatus. Europinis reguliavimas įprastai vyksta trimis lygmenimis. Pirmasis lygmuo yra pagrindiniai principai ir esminės nuostatos, nustatomos reglamentais. Antrasis lygmuo – reglamento nuostatomis paremtos įgyvendinamosios taisyklės (direktyvos). Trečiasis lygmuo – vadinamoji „negriežtoji teisė“[40] susidedanti iš priimtinų taisyklių laikymosi priemonių ir konsultacinės medžiagos. Būtent trečiuoju lygmeniu veikia EASA, todėl jos kuriami aktai yra koordinaciniai, teisiškai neprivalomi, bet labai svarbūs įgyvendinamųjų taisyklių kūrimo procesui, kurį atlieka Europos Komisija, o vėliau – ir valstybės narės. Taigi šis principas atskleidžia bepiločių orlaivių reguliavimo lankstumą, įgyvendinamųjų taisyklių dinamiką ir paneigia anksčiau minėtų preskripcinių taisyklių pobūdžio tolimesnį egzistavimą Europos Sąjungos teisėkūroje.

Bepiločių orlaivių reguliavimo principų prasme reikšmingas yra reglamento Nr. 216/2008 4 straipsnio 2 dalies pakeitimas, kuriuo nustatyti valstybių narių, Komisijos ir Agentūros priimamoms priemonėms taikomi proporcingumo veiklos pobūdžiui ir rizikai standartai, t. y. į ką privaloma atsižvelgti rengiant ir priimant atitinkamas reguliavimo priemones:

a) ar orlaiviais vežami ir kiti asmenys, ne tik skrydžio įgula, ypač ar naudojimas atviras visai visuomenei;
b) kokį pavojų veikla kelia trečiosioms šalims arba turtui žemėje;
c) naudojamo orlaivio sudėtingumą ir naudojimo pobūdį;
d) skrydžio tikslą ir naudojamos oro erdvės tipą;
e) naudojimo arba veiklos tipą, mastą ir sudėtingumą, įskaitant, jei dera, eismo, kurį tvarko atsakinga organizacija arba asmuo, apimtį ir tipą;
f) asmenų, kuriems daro įtaką naudojimo rizika, galimybes tą riziką įvertinti ir suvaldyti;
g) ankstesnio sertifikavimo ir priežiūros veiklos rezultatus[41].

---

[40] Angl. *Soft Law* – neprivalomieji Europos Sąjungos teisės aktai, teisėkūros projektai.
[41] *Op. cit*. 4, 4 straipsnio 2 dalis.

Dar viena tiesiogiai nenurodyta, bet lengvai išvedama iš Europos Sąjungos ir EASA veiklos tikslų bei pobūdžio pamatinė nuostata – tai vienodo reguliavimo ir glaudaus bendradarbiavimo principas, reiškiantis, kad kuriant iki šiol analogo neturintį bepiločių orlaivių naudojimo teisinį reguliavimą itin svarbu analizuoti jau valstybėse narėse nustatytas taisykles, konsultuotis su nacionalinės aviacijos valdžios institucijomis, bendradarbiauti su mokslinę veiklą tiek Europoje, tiek už jos ribų vykdančiomis institucijomis, bei įtvirtinti visose bendrijos šalyse vienodą reguliavimą, atveriantį kelius į visapusį bepiločių orlaivių potencialo naudojimą bendrojoje Europos dangaus erdvėje.

Išvados

1. Bepiločių orlaivių naudojimo teisinis reguliavimas Lietuvoje turėtų būti kuriamas ar keičiamas atidžiau stebint Europos Sąjungos institucijų daromus žingsnius, siekiant, kad reguliavimas būtų ne tik detaliai aprašytas, bet ir numatoma realiai taikoma atsakomybė už pažeidimus. Glaudesnis CAA ir Policijos bendradarbiavimas galėtų užtikrinti galiojančių taisyklių laikymąsi ar prevenciją, užkirsti kelią pažeidimų padariniams.
2. Nacionalinis bepiločių orlaivių reglamentavimas nėra išbaigtas, trūksta ne tik saugumo taisyklių įgyvendinimo, bet ir realiai veikiančio registracijos, draudimo ir kitų teisinių mechanizmų, bet imtis veiksmų, kol visose Europos Sąjungos valstybėse narėse institucijos, atsakingos už bendrųjų standartų nustatymą, dar tik svarsto galimus reguliavimo variantus, nebūtų išmintinga, nes dažnai ir kardinaliai besikeičiančios taisyklės prieštarauja teisinio tikrumo, teisėtų lūkesčių principams, kurie yra labai svarbūs ne tik verslo sektoriui, bet ir kiekvienam asmeniui.
3. Sėkminga bepiločių orlaivių integracija į bendrąjį Europos dangų – galutinis tikslas, kurio siekia Europos Sąjunga, bet kol dronai skraidys toje pačioje oro erdvėje su pilotuojamais orlaiviais, būtinos dar daugybė procedūrų. Visgi pirmieji žingsniai, kurių buvo imtasi, – tai vienodo reguliavimo visose Europos Sąjungos šalyse koncepcija. EASA jau parengė keletą rekomendacinio pobūdžio dokumetų, kuriuose numatyta reglamentuoti bepiločių orlaivių naudojimą pagal atliekamų operacijų rizikos lygį: atviroji kategorija skirta žemo rizikos lygio operacijoms ir jų saugos reikalavimai paliekami nustatyti nacionalinės aviacijos valdžios institucijoms; specifinė kategorija, kai bepiločiai vykdo didesnio pavojingumo operacijas, keliančias pavojų subjektams tiek ore, tiek ant žemės, tad tokio tipo operacijoms reikalingas nacionalinės aviacijos valdžios institucijos išduodamas skrydžio leidimas ir tam tikri būtini apribojimai; sertifikuotoji bepiločių orlaivių skrydžių kategorija – kai operacijos rizika prilygsta pilotuojamųjų orlaivių rizikai ir yra dalijamasi bendra oro erdve, todėl ir reikalavimai tokio tipo skrydžiams ir jų valdytojui turi būti atitinkami.
4. Plėtojant bepiločių orlaivių teisinio reguliavimo užuomazgas, pradėjo ryškėti būtent šio tipo orlaivių reglamentavimui būdingi principai, iš kurių reikšmingiausi yra proporcingumo principas, atsiskleidžiantis per operacijų rizikos ir taisyklių bei reikalavimų greižtumo santykį, ir integracijos sklandumo principas, lemiantis, kad bepiločių orlaivių naudojimas bendroje oro erdvėje neturi sukelti jokių problemų trečiosioms šalims.

Literatūra

Nacionaliniai teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymo Nr. XII-1869 2, 3, 4, 5, 6 ir 8 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Teisės aktų registras*, 2016-03-29, Nr. 6425.
2. Lietuvos Respublikos aviacijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 94-2918.
3. Civilinės aviacijos administracijos direktoriaus įsakymas Nr. 4R-17 dėl bepiločių orlaivių naudojimo taisyklių patvirtinimo. *Teisės aktų registras*, 2014-01-23, Nr. 2014-00438.
4. Lietuvos Respublikos susisiekimo ministro 2001 m. gegužės 28 d. įsakymas Nr. 182 dėl biudžetinės įstaigos Civilinės aviacijos administracijos nuostatų patvirtinimo pakeitimo. *Valstybės žinios*, 2011-05-04, Nr. 53-2559.
5. Civilinės aviacijos administracijos direktoriaus įsakymas dėl reikalavimų organizacijoms, atliekančioms bepiločių orlaivių ir jų valdytojų vertinimą, patvirtinimo. *Teisės aktų registras*, 2015-07-15, Nr. 11358
6. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 29, 393 straipsnių pakeitimo ĮSTATYMO PROJEKTAS Nr. XIIP-3409, 2015-07-22 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-10] Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1052048>.
7. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 29 ir 393 straipsnių pakeitimo ĮSTATYMO PROJEKTAS Nr. XIIP-3508, 2015-09-07 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-10]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1073656>.

Tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės norminiai aktai:

1. Tarptautinė civilinės aviacijos konvencija. *Teisės aktų registras*, 1944, Nr. 15733 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-23]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/00ee58c0763611e5b7eba10a9b5a9c5f>.
2. 2008 m. vasario 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 216/2008 dėl bendrųjų taisyklių civilinės aviacijos srityje ir įsteigiantis Europos aviacijos saugos agentūrą, panaikinantis Tarybos direktyvą 91/670/EEB, Reglamentą (EB) Nr. 1592/2002 ir Direktyvą 2004/36/EB (tekstas svarbus EEE); OL L 79, 2008 3 19, p. 1.
3. Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*, C 326, 2012-10-26, Nr. 2012/C 326/01, p. 47.
4. 2008 m. liepos 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 765/2008/EB nustatantis su gaminių prekyba susijusius akreditavimo ir rinkos priežiūros reikalavimus ir panaikinantis reglamentą (EEB) Nr. 339/93 (tekstas svarbus EEE). OL L 218, 2008-08-13, p. 30–47.
5. 2008 m. liepos 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 768/2008/EB dėl bendrosios gaminių pardavimo sistemos ir panaikinantis sprendimą 93/465/EEB (tekstas svarbus EEE). OL L 218, 2008-08-13, p. 82–128.
6. 2010 m. spalio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 996/2010 dėl civilinės aviacijos avarijų ir incidentų tyrimo ir prevencijos, kuriuo panaikinama Direktyva 94/56/EB (tekstas svarbus EEE). OL L 295, 2010-11-12, p. 35–50.
7. 2014 m. balandžio 3 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 376/2014 dėl pranešimo apie civilinės aviacijos įvykius, jų analizės ir tolesnės veiklos, kuriuo iš dalies keičiamas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 996/2010 ir panaikinama

Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/42/EB ir Komisijos reglamentai (EB) Nr. 1321/2007 ir (EB) Nr. 1330/2007 (tekstas svarbus EEE). OL L 122, 2014-04-24, p. 18–43.

Kiti šaltiniai:

1. Registration and Marking Requirements for Small Unmanned Aircraft. Federal Register, 2015-12-16, Nr. 2015-31750 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <https://federalregister.gov/a/2015-31750>.
2. Seimo nario V. Fiodorovo pranešimas: „Seimas pritarė darbiečių siūlymui registruoti dronus“, 2016-03-23 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=119&p_k=1&p_t=162671>.
3. Press Release – FAA Proposes $1.9 Million Civil Penalty Against SkyPan International for Allegedly Unauthorized Unmanned Aircraft Operations, 2015-10-06 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-23]. Prieiga per internetą: <https://www.faa.gov/news/press_releases/news_story.cfm?newsId=19555>.
4. Eagle-eyed: Dutch police to train birds to take down unauthorised drones. *The Guardian*, 2016-02-01 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: <http://www.theguardian.com/world/2016/feb/01/dutch-netherlands-police-birds-unauthorized-drones>.
5. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. Nauja aviacijos era. Aviacijos rinkos atvėrimas saugiai ir tvariai civiliniais tikslais naudojamoms nuotolinio valdymo orlaivių sistemoms. Briuselis, 2014 04 08 COM(2014) 207 final [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-10]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/transport/modes/air/doc/com(2014)207_lt.pdf>.
6. Circular 328, Unmanned Aircraft Systems (UAS). ICAO, 2011, ISBN 978-92-9231-751-5.
7. Advance Notice of Proposed amendments 2015-10 „Introduction of a regulatory framework for the operation of drones“. *European Aviation Safety Agency*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-01]. Prieiga per internetą: <https://www.easa.europa.eu/system/files/dfu/A-NPA%202015-10.pdf>.
8. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamento dėl bendrųjų civilinės aviacijos taisyklių, kuriuo įsteigiama Europos Sąjungos aviacijos saugos agentūra ir panaikinamas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 216/2008 pakeitimo pasiūlymas, Briuselis, 2015-12-07, COM(2015) 613 final, 2015/0277(COD) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-01]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015PC0613&from=EN>.
9. Riga declaration on remotely piloted aircraft (drones) “Framing the future of aviation” [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/transport/modes/air/news/doc/2015-03-06-drones/2015-03-06-riga-declaration-drones.pdf>.
10. Unmanned Aircraft Systems (UAS) Registration Task Force (RTF) Aviation Rulemaking Committee (ARC). Task Force Recommendations Final Report, 2015-11-21, p. 5 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-21]. Prieiga per internetą: <https://www.faa.gov/uas/publications/media/RTFARCFinalReport_11-21-15.pdf>.
11. Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai. Europos aviacijos saugos programa. Briuselis, 2015-12-07 COM(2015) 599 final [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-01]. Prieiga per <internetą: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0599&from=EN>.

12. LA COUR-HARBO, A. *Mass threshold for 'harmless' drones*. *Risk Analysis*. Aalborg University, Denmark [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-21]. Prieiga per internetą: <http://vbn.aau.dk/files/218161950/2015_Harmless.pdf>.
13. European Aviation Safety Agency. Technical Opinion „Introduction of a regulatory framework for the operation of unmanned aircraft", 2015-12-18 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-21]. Prieiga per internetą: <https://www.easa.europa.eu/document-library/opinions/opinion-technical-nature#group-easa-read-more>.

REGULATORY FRAMEWORK OF UNMANNED AIRCRAFTS IN LITHUANIA AND PROSPECTS FOR FUTURE REGULATION IN THE EUROPEAN UNION

Summary

The concept of unmanned aircraft means any aircraft operated or designed to be operated without a pilot on board. Their existence is acknowledged in the Chicago Convention, which regulates international civil aviation since 1944. The situation today is complex because of huge differences in national regulations. Technological progress has now reached a point where unmanned aerial vehicle application has become technologically feasible and economically viable in ordinary life, however there are no harmonized rules at the European Union level among Member States.

There are a few basic rules for using unmanned aircrafts in Lithuania; unfortunately, they are fragmented and do not ensure protection of fundamental rights to the third parties. Considering safety aspects of unmanned aircraft operations, there is no immediate need for new rules, but a better application of existing rules, where a closer collaboration between national aviation authorities and law enforcement agencies is required.

Due to the lack of common rules, the European Aviation Safety Agency (hereinafter referred to as the Agency) was requested to produce concrete proposals for a regulatory framework and for low-risk operations for unmanned aircraft. The Agency‘s documents contains no legal text, but serve as guidance rules for unmanned aircraft under the Single European Sky. The main purpose of the European regulation is that rules for unmanned aircraft should evolve towards an operation-centric approach, where risk of a particular operation is made dependent on a range of factors, such as the type of an area and potential hazards to third parties on the ground or in the air.

What is really important to mention is that the regulation process of unmanned aircrafts has revealed some specific regulatory principles particularly referring to unmanned aerial vehicles, for instance operation-centric, risk-based, performance-based, proportionality, etc.

TAIKOS SUTARTIS ADMINISTRACINIAME PROCESE: GALIMYBĖS IR GRĖSMĖS

Gintautė Neverauskaitė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
4-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas gintaute.neverauskaite@tf.stud.vu.lt
Mokslinio darbo vadovas dr. Donatas Murauskas

2013 m. rugpjūčio 1 d. padarytas Administracinių bylų teisenos įstatymo pakeitimas, tiesiogiai leidžiantis sudaryti taikos sutartį administraciniame procese, bet šią galimybę labai riboja pati administracinės teisės specifika ir kylantys praktikos keblumai, todėl šiame straipsnyje, remiantis kitų autorių darbais, administracinių teismų praktika bei pačių teisininkų patirtimi, analizuojamas praktinis taikos sutarties instituto taikymas administraciniame procese.

On 1st August 2013 the amendment of the administrative proceedings act took place. The amendment directly allows a peace agreement to be made in the administrative law process but this option is extremely limited by itself due to the specific nature of administrative law and various constrains arising when attempting to use peace agreements in practice. This article analyses the practical issues of the application of the peace agreement instead of moving forward with administrative proceedings by examining other authors' publications, practises in administrative courts and lawyers' personal experiences while dealing with this matter.

Įvadas

Šiuolaikinė visuomenė yra pratusi prie griežtai reglamentuojamų santykių, visų mūsų poelgius anksčiau ar vėliau riboja, stabdo tam tikros taisyklės, normos ar sankcijos. Deja, visų poreikiai ir suvokimas skiriasi, todėl visuomenėje neretai kyla nesusipratimų, peržengiamos moralės ar dorovės ribos, sukeliami konfliktai. Istoriškai tokius konfliktus būtų gana drąsu, bet tikrai ne klaidinga pavadinti karais. Svarbu prisiminti, kad nė vienas karas nepraėjo be aukų ir skaudžių praradimų, todėl vienintelis ir mažiausiai pastangų atimantis būdas spęsti ginčą – konsensuso, bendro susitarimo, požiūrių išsiaiškinimo ir tarpusavio supratimo ieškojimas. Galbūt ginčo dėl teisės palyginimas su karu yra pernelyg kategoriškas ar nevisiškai racionalus, bet egzistuojančių sąsajų negalime paneigti. Teisminiame ginče, kaip ir kare, niekada nepakanka vienos šalies valios nesantaikai užbaigti, – turi būti sutelktos visų pusių jėgos surasti bendram sprendimui, kuris kiek įmanoma geriau tenkintų visų šalių interesus ir geriausiai atitiktų jų siekius. Tokį taikos paieškos būdą šiandien galime įgyvendinti pasitelkę ne tik fiktyviai egzistuojantį, bet ir realiai veikiantį taikos sutarties institutą.

Žinoma, svarbu suvokti, kad teisinė sistema, kaip kiekvienoje valstybėje, taip ir Lietuvoje, nėra vienalytė, joje „verda“ daugybė skirtingų santykių ir subjektų. Nors taikos sutarties institutas pats savaime suponuoja suvokimą apie dviejų fizinių asmenų konfliktą ir bendro konsensuso suradimą, nederėtų pamiršti, kad egzistuoja ir fizinio asmens santykiai su valstybe. Šių dviejų itin

skirtingų subjektų teisinių santykių pobūdis itin specifinis, todėl juos reguliuoja atskira administracinės teisės šaka. Konfliktui kilus tarp valstybės ir piliečio, gana sunku įsivaizduoti taikų ginčo išsprendimą, bet po 2013 m. vasaros nebereikia vaizduotės, kad galėtume suvokti taikos tarp šių skirtingų subjektų sudarymą, tiesiog reikia įsisąmoninti, kad tokio pobūdžio ginčuose taika gali būti sudaroma ir naudotis šio instituto teikiamais privalumais.

Darbo aktualumas – gana svarbus 2013 m. rugpjūčio 1 d. administracinio proceso teisės pokytis, kurį lėmė Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo (toliau – ABTĮ) pakeitimas. Šis įstatymas papildytas 52[1] straipsniu, tiesiogiai leidžiančiu ginčo šalims bet kurioje proceso stadijoje sudaryti taikos sutartį. Taikos sutarties instituto įtvirtinimas tikrai nieko nenustebino, atvirkščiai – buvo labai reikalingas, nes iki šiol šalių noras sudaryti taikos sutartį lėmė civilinio proceso analogijos taikymą. Deja, pakeitus ABTĮ kartu užklupo ir sunkumai, neleidžiantys ar labai pasunkinantys taikos sutarties sudarymą administraciniame procese, pavyzdžiui, nepakankamos viešojo administravimo subjekto veiklos ribos, atsakomybės už taikos sutarties pasirašymą vengimas ar tiesiog neigiamas stereotipinis požiūris. Dėl šių priežasčių taikos sutarties instituto teikiamos galimybės, kylantys praktikos keblumai, pačios administracinės teisės specifika tapo esminiais klausimais, kuriuos privalu aptarti atsižvelgiant į administracinio proceso evoliuciją – nuo analogijos taikymo iki savarankiško instituto įtvirtinimo.

Darbo tikslas – išanalizuoti priežastis, kurios lėmė taikos sutarties instituto kelią iki realaus įtvirtinimo Lietuvos administracinėje teisėje, aptarti, kaip pasikeitė praktika ir teismo vaidmuo įtvirtinus taikos sutarties institutą, o svarbiausia, atsakyti į klausimą, kaip administracinės teisės specifika gali lemti mažesnį šio instituto populiarumą. Pastarasis klausimas labiausiai paskatino rašyti straipsnį šia tema ir ieškoti atsakymo, kodėl administracinio ginčo atveju valstybei atstovaujančios institucijos nėra linkusios taikiai spęsti kilusius nesutarimus.

Darbo objektas – Lietuvos Respublikos teisės sistema, didžiausią dėmesį sutelkiant į administracinio proceso teisę bei jos raidą taikos sutarties aspektu. Siekiant atsakyti į esminius klausimus pasitelkiamas Administracinių bylų teisenos įstatymas, teismų praktika, moksliniai straipsniai ir pačių teisininkų patirtis. Civilinė teisė nėra plačiai analizuojama, ji tampa atskaitos tašku, padedančiu geriau suvokti taikos sutarties instituto esmę bei taikymą.

Darbo tyrimo metodai, taikomi šiame rašto darbe – lyginamasis, analizės, lingvistinis, interviu ir loginis. Lyginamuoju metodu palyginamos taikos sutarties taikymo galimybes ir aplinkybes iki šio instituto įtvirtinimo administracinės teisės sistemoje ir po Administracinių bylų teisenos įstatymo pakeitimo, kuriuo tiesiogiai suteikta galimybė šalims sudaryti taikos sutartį. Analizės metodas pasirinktas siekiant geriau suvokti teisinę situaciją tiriant tuometinę teismų praktiką. Lingvistinis metodas darbe taikomas siekiant teisingai suprasti ir paaiškinti įstatymų normas bei teismų formuojamas taisykles. Interviu metodu naudotasi apklausiant advokatę Gitaną Gudaitę, – teirautasi apie jos asmeninę patirtį sudarant taikos sutartį administraciniame procese. Loginis tyrimo metodas nuosekliai taikomas siekiant išlaikyti tinkamą darbo stilių ir viso darbo nuoseklumą.

Svarbiausi šaltiniai – Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo ir kitų teismų praktika, taip pat J. Paužaitės-Kulvinskienės straipsnis „Kiti ginčo sprendimo būdai administracinių bylų teisenoje ir jų praktinio taikymo aspektai“[1], A. Banio straipsnis „Neteisminė meditacija Lietuvos administraciniame procese: koncepcija ir plėtros kryptys“[2].

---

[1] PAUŽAITĖ-KULVINSKIENĖ, J. Kiti ginčo sprendimo būdai administracinių bylų teisenoje ir jų praktinio taikymo aspektai. *Iš*: „VU mokslo darbai. Teisė“. Vilnius, 2013, 86.

[2] BANYS, A. Neteisminė meditacija Lietuvos administraciniame procese: koncepcija ir plėtros kryptys. *Jurisprudencija*, Vilnius, 2014, 21(4).

1. Taikos sutartis – alternatyvus ginčo sprendimo būdas

Taikos sutartis pirmiausia žinoma kaip civilinio proceso teisės institutas (iš jo ir yra kildinama), bet termino „sutartis“ *per se* suvokimui pasitelktina materialioji teisė. Sutarties sąvoka įtvirtinta Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau – CK): „Sutartis yra dviejų ar daugiau asmenų susitarimas sukurti, pakeisti ar nutraukti civilinius teisinius santykius, kai vienas ar keli asmenys įsipareigoja kitam asmeniui ar asmenims atlikti tam tikrus veiksmus (ar susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų atlikimo), o pastarieji įgyja reikalavimo teisę“ (CK 6.154 straipsnis). Taigi toks apibrėžimas suponuoja, kad sutartis, tarp jų ir taikos sutartis, yra dvišalis ar daugiašalis sandoris, kuriame atsispindi suderinta šalių valia ir bendras sutarimas dėl tolimesnių tarpusavio santykių statuso. Teisinėje apyvartoje egzistuojančioms sutartims taikomas bendrasis sutarčių laisvės principas, įtvirtintas CK 6.156 straipsnyje, todėl drąsiai galima teigti, kad šis principas visa apimtimi taikytinas ir taikos sutarties sudarymo atveju, kai šalys laisva valia apibrėžia tarpusavio teises ir pareigas[3]. Deja, vien laisvai išreikštos valios taikaus ginčo išsprendimui nepakanka, nes taikos sutartis turi būti galiojanti ir *res iudicata* galią įgauna tik patvirtinta teismo, o jos vykdymas gali būti užtikrintas prievarta (CK 6.985 straipsnis).

Kalbant apie taikos sutartį kaip alternatyvų ginčo sprendimo būdą svarbu paminėti priežastis, kurios lemia visuomenės siekiamybę teisinėje sistemoje turėti galimybę ginčus spręsti ne tik klasikiniu, bet ir kitais, alternatyviais būdais. Jau 2001 m. Europos Taryba savo rekomendacijoje teigė, kad būtina į šalies teisinę sistemą implikuoti alternatyvius ginčų sprendimo būdus, kurie: 1) sumažintų teismų apkrovas ir būtų pagerintas kitų bylų sprendimo operatyvumas bei kokybė; 2) sumažintų administracinio proceso kainas; 3) užtikrintų didesnį teisingumo laipsnį, sprendžiant ginčus atsisakius perdėto formalizmo; 4) geriau apsaugotų abiejų ginčo šalių teises ir teisėtus interesus; 5) ginčo šalims suteiktų tam tikrą diskrecijos lygį; 6) suteiktų ginčo šalims didesnių lygybės garantijų[4]. Taigi akivaizdu, kad bylos nagrinėjimas ginčo teisenos tvarka turi nemažai trūkumų, ilgainiui tapusių pernelyg sunkia našta, tad teko ieškoti būdų, kurie sumažintų bylos nagrinėjimo kaštus, sutrumpintų nagrinėjimo laiką, o ginčo šalys kaip įmanoma geriau apsaugotų savo interesus.

Apibendrinant taikos sutarties instituto ypatybes pabrėžtina, kad jis ne veltui laikomas alternatyva teisminiam ginčo nagrinėjimui, nes iš esmės sukuria galimybę ginčo šalims laisva valia rasti bendrą sutarimą dėl išeities, kuri atitiktų visų pusių interesus, o pats ginčo nagrinėjimo procesas neužsitęstų ilgai, būtų sutaupyta tiek finansinių, tiek ir psichologinių išteklių. Žinoma, siekiant užtikrinti visapusišką teisingumą ir teismui įgyvendinant svarbiausia savo misiją – teisingumo vykdymą, sutartis turi atitikti bendruosius reikalavimus ir būti patvirtinta teismo.

---

[3] SIMAITIS R. Taikos sutartis Lietuvos privatinėje teisėje. *Justitia*, 2004, Nr. 1(49), p. 9.

[4] 2001 rugsėjo 5 d. Europos Tarybos rekomendacija (2001)9, *Alternatives to litigation between administrative authorities and private parties* [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-29]. Prieiga per internetą: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2001)9&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6>.

2. Taikos sutarties sudarymo administraciniame procese galimybė

2.1. Taikos sutarties instituto įtvirtinimas

Kaip minėta, teisiniai santykiai yra itin spalvingi, taigi neretai susiklosto tarp savo prigimtimi visiškai skirtingų subjektų, pavyzdžiui, paprasto fizinio asmens ir valstybės. Minimas situacijas itin svarbu identifikuoti, nes santykį, kuriame vyrauja žmogaus ir valstybės elementas, daugiausia reguliuoja administracinės materialiosios ir proceso teisės normos. Derėtų prisiminti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalį, kuri teigia, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms[5]. Šias įstaigas reikėtų vertinti plačiąja prasme, paminint vadžios įstaigas, tarnybas, tarnautojus, pareigūnus ar kitus viešojo administravimo subjektus, kurie turi imtis veiksmų ar priimti sprendimus, susijusius su žmogumi. Šių institucijų ir pareigūnų veiksmams keliami dideli profesionalumo ir stabilaus viešojo administravimo reikalavimai, padedantys veiksmingiau ir ekonomiškiau įgyvendinti valstybės institucijų veiklos planus[6], deja, ne visada pasiseka užtikrinti, kad keliami reikalavimai ir lūkesčiai būtų patenkinami, o viešojo administravimo srityje išliktų taika bei tarpusavio pasitikėjimas.

Iki šiol dauguma viešojo administravimo srityje kilusių ginčų buvo sprendžiami arba administracinių ginčų taikinimo komisijoje[7], arba teisme, išnagrinėjant ginčą iš esmės ir priimant sprendimą. Ginčo nagrinėjimas įprastine tvarka yra detaliai reglamentuojamas teisės normų, o teismų praktika leidžia nuspėti bylos baigtį, kas proceso šalims suteikia tariamai didesnės kompetencijos ar užtikrintumo bylos baigtimi jausmą. Šiuo aspektu yra pasisakiusi ir J. Paužaitė-Kulvinskienė, kuri įprastinį ginčo nagrinėjimą teisme taikliai pavadino „konservatyviu“ ginčo sprendimo būdu[8]. Tačiau nepaisant tokio proceso modelio gilaus įsišaknijimo teisinėje plotmėje ir jo populiarumo visuomenėje, galimi ir kiti, alternatyvūs ginčo sprendimo būdai, kuriais laikytini mediacija, arbitražas ar jau minėta sutaikinimo procedūra. Būtent pastarosios alternatyvos atsiradimas administraciniame procese yra itin aktualus šiandien, nes tik 2013 m. rugpjūčio 1 d. įsigaliojo Administracinių bylų teisenos įstatymo 52[1] straipsnio pakeitimas dėl galimybės sudaryti taikos sutartį[9]. Prieš pradedant detaliau aptarinėti šį naują administracinės teisės institutą reikėtų paminėti, kad minčių apie taikų ginčo sprendimą administraciniame procese kilo gerokai anksčiau, nei tai buvo oficialiai įtvirtinta. Šį teiginį pagrindžia Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos taikant Administracinių bylų teisenos įstatymo normas apibendrinimas, kuriame pateikiamos išvados apie tai, kad siekdami įgyvendinti tinkamo teismo proceso ekonomiškumo ir proceso operatyvumo principus bei užtikrinti konstitucinę teisę į tinkamą (teisingą) procesą, Lietuvos administraciniai teismai taikydavo civilinės teisės absorbcijos principą administraciniams teisiniams santykiams ir pagal analogiją taikos sutartims, sudaromoms dėl administracinių

---

5 Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

6 KARGAUDIENĖ, A. Administracinės teisės pokyčiai šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 70(62), p. 32–33.

7 Tai ypač administraciniam procesui būdinga neteisminė ginčų nagrinėjimo tvarka (dar vadinama kvaziteismais), kai galima (tam tikrų ginčų atveju – privaloma) kreiptis į ikiteismines ginčų nagrinėjimo institucijas ir tik tada ginčą nagrinėti teisme.

8 PAUŽAITĖ-KULVINSKIENĖ, J. Kiti ginčo sprendimo būdai administracinių bylų teisenoje ir jų praktinio taikymo aspektai. *Iš*: „VU mokslo darbai. Teisė“. Vilnius: 2013, 86, p. 37.

9 Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13308; 2000, Nr. 85-2566 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

teisinių santykių, taikė Civilinio kodekso 6 knygos LII skyrių[10]. Taip šalys abipusiu sutarimu sulygsta dėl sutarties sąlygų, įgyvendindamos dispozityvumo principą, t. y. teisę neperžengiant įstatymo nustatytų ribų laisva valia disponuoti savo materialiosiomis bei procesinėmis teisėmis (CPK 13 str.)[11].

Atsiradus akivaizdžiai taikos sutarties įtvirtinimo galimybei administraciniame procese, šis aspektas buvo gana išsamiai aptartas ir A. Banio straipsnyje „Neteisminė meditacija Lietuvos administraciniame procese: koncepcija ir plėtros kryptys“. Autoriaus teigimu, šalių sutaikinimo institutas savo prigimtimi prioritetiškai skirtas civiliniam procesui, bet šio alternatyvaus ginčų sprendimo būdo universalumas apima plačias jo taikymo sritis, kurioms priskiriamas ir administracinis procesas[12].

Be kita ko, taikos sutarties sudarymo prielaidos įžvelgtinos ir Administracinių ginčų darbo komisijos nuostatų 24.3 punkte, kuriame tarp komisijos pareigų įvardijamas ir imperatyvus nurodymas pasiūlyti bylos šalims ginčą baigti taikiai[13], ir, nors šios pareigos įvykdymo būdai ar priemonės detaliau nereglamentuojamos, pagrįsta manyti, kad tokia taiki bylos baigtis turėtų būti įforminta kaip šalių sudaryta taikos sutartis[14].

Apibendrinant darytina išvada, kad nepaisant įprastinės ginčo nagrinėjimo tvarkos populiarumo ilgainiui vis daugiau dėmesio sulaukia ir alternatyvūs ginčo sprendimo būdai, ypač – taikos sutarties sudarymas. Šio instituto reikšmę ir privalomumą realiai įtvirtinti administracinės teisės sistemoje pabrėžia pati šio instituto prigimtis, kuri negali būti priskirtina tik vienai atitinkamai teisės šakai. Svarbu prisiminti ir tai, kad taikos sutarties institutas administracinėje teisėje atsirado ir pradėjo funkcionuoti gerokai anksčiau, nei buvo atliktas ABTĮ pakeitimas, tad šiuo atveju pastebima gana reta teisinė situacija, kai nereikia keisti teisinio reglamentavimo ir derinti jo prie atsiradusios naujovės, nes ji realiai veikia ir yra taikoma jau ilgą laiką, tad vietoj galimo nestabilumo yra tiesiog įtvirtinama visuomenei jau seniai priimtina galimybė.

2.2. Taikos sutarties sudarymas iki 2013 m. rugpjūčio 1 dienos

Kaip minėta, taikos sutarties institutas realiai įtvirtintas administracinės teisės sistemoje tik 2013 m. vasarą, bet jos taikymo administracinėse bylose praktika susiformavo gerokai anksčiau. Siekiant geriau suvokti tokį teisinį fenomeną, kad institutas dažnai ir nuolat taikomas kaip analogija, jo neįtvirtinus ABTĮ, reikia aptarti teismų praktiką, susiformavusią iki taikos sutarties instituto oficialaus įtvirtinimo.

Vienas iš puikių pavyzdžių yra 2011 m. Kauno apygardos administraciniame teisme iškelta byla tarp fizinių asmenų ir Kauno miesto savivaldybės.

---

[10] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos, taikant Administracinių bylų teisenos įstatymo normas, apibendrinimas Nr. 23, p. 557 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-10]. Prieiga per internetą: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:TR3irav7vx4J:www3.lrs.lt/docs2/PBGUGGFP.DOC+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=us>

[11] *Ibid*., p. 851.

[12] BANYS, A. Neteisminė meditacija Lietuvos administraciniame procese: koncepcija ir plėtros kryptys. *Jurisprudencija*, 2014, 21(4), p. 1118.

[13] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gegužės 4 d. nutarimas Nr. 533 „Dėl administracinių ginčų komisijų darbo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 41-1288.

[14] *Cit. op.* 6, p. 1132.

Nagrinėjant šią bylą teismo buvo pabrėžta: Administracinių bylų teisenos įstatymo 4 straipsnio 6 dalis numato, kad tuo atveju, kai nėra įstatymo, reglamentuojančio ginčo teisinį santykį, teismas taiko įstatymą, reglamentuojantį panašius santykius, o jei ir tokio įstatymo nėra, – vadovaujasi bendraisiais įstatymų pradmenimis ir jų prasme, taip pat teisingumo ir protingumo kriterijais. Kitaip tariant, vienas iš būdų teisingumui pasiekti yra Civilinio kodekso ir Civilinio proceso kodekso nuostatų taikymas pagal analogiją[15]. Šioje byloje teismas pabrėžė, kad taikos sutartimi tarpusavio susitarimu šalys išsprendžia kilusį teisminį ginčą, užkerta kelią kilti teisminiam ginčui ateityje, aptaria teismo sprendimo įvykdymo klausimą ar kitus ginčytinus aspektus. Svarbu tai, kad tik esant visiems taikos sutarties požymiams šalių sudarytas susitarimas patvirtinamas, o byla nutraukiama[16]. Šiuo atveju akivaizdu, kad sudarant taikos sutartį svarbiausia yra suderinta šalių valia, pasireiškianti dispozityvumo principo įgyvendinimu.

Kitas taikos sutarties veiksmingumą administraciniame procese iliustruojantis pavyzdys – Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo priimtoje nutartyje gvildenta situacija, susijusi su darbo teisiniais santykiais[17].

LVAT šioje byloje formuodamas vienodą ir nuoseklią teismų praktiką pasisakė, kad tikrasis bylos nutraukimo faktas yra ne skundo atsisakymas, o tarp šalių sudaryta taikos sutartis, ir nors ABTĮ taikos sutarties sudarymo galimybės nenumato, toks institutas taikomas. Teismas taip pat pabrėžė, kad nors ABTĮ tiesiogiai neįtvirtina taikos sutarties instituto, bet remiantis šio įstatymo 4 straipsnio 6 dalimi, teismui ir šalims suteikiama galimybė taikyti įstatymus, reglamentuojančius panašius santykius, vadovaujantis esminiais teisės principais. Šioje byloje akcentuotas ir taikos sutarties neprieštaravimas imperatyvioms įstatymo nuostatoms bei viešajam interesui.

Apibendrinant šias aptartas situacijas paminėtina, kad teismai iš tiesų dar prieš taikos sutarties instituto įtvirtinimą administracinėje teisėje jį drąsiai „skolinosi“ iš civilinės teisės, tokiu būdu suformuodami gana nuoseklią teismų praktiką, leidžiančią taikyti analogiją ir civilinėje teisėje suformuotas taikos sutarties sudarymo taisykles. Visų pirma taikant civilinės teisės analogiją reikėjo, kad teisiniai santykiai būtų panašūs į civilinio proceso teisinius santykius, kuriems suteikta taikos sutarties sudarymo galimybė. LVAT teigimu, taikos sutartimi šalys tarpusavio susitarimu išsprendžia kilusį teisminį ginčą ir užkerta kelią jam kilti ateityje, todėl svarbiausia, kad sudarydamos taikos sutartį šalys abipusiu sutarimu sulygsta dėl jos sąlygų, o tai yra itin svarbi dispozityvumo principo įgyvendinimo forma. Taip pat svarbu, kad šalių sudaryta taikos sutartis neprieštarautų imperatyvioms įstatymo nuostatoms ir viešajam interesui. Be to, pastebėtina, kad taikant taikos sutarties institutą iki jo oficialaus įtvirtinimo administracinėje teisėje, buvo tik apytiksliai pateikiama šio instituto sąvoka ir įvardijami esminiai reikalavimai, reikalingi taikos sutarčiai patvirtinti.

---

[15] CK 6.983 straipsnio 1 dalis, CPK 13 straipsnis.

[16] Kauno apygardos administracinio teismo 2011-12-20 nutartis Nr. I-997-554/2011.

[17] Nepaisant ginčo, kurio pagrindą sudaro darbo teisė, pobūdžio tokios bylos spęstinos administraciniuose teismuose, nes, kaip minėta, administracinės teisės ir jos proceso specifiką lemia subjektai – fizinis asmuo ir valstybė, kuriai šiuo atveju atstovauja Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba. Siejant su analizuojama situacija, tikslinga paminėti ir tai, kad nors ginčas kyla su valstybe, t. y. jos įmone, įstaiga ar organizacija, šie juridiniai asmenys patys savaime veikti negali, taigi neišvengiamai jų veiklai vadovauja fiziniai asmenys.

2.3. Taikos sutarties sudarymas po 2013 m. rugpjūčio 1 dienos

Kaip minėta, taikos sutarties instituto reikalingumas lėmė jo naudojimą administraciniame procese, taikant civilinės teisės analogiją, bet ilgainiui taikos sutarties sudarymas administraciniame procese išpopuliarėjo ir suprasta, kad būtų tikslinga taikaus ginčo užbaigimo galimybę atskirai įtvirtinti ir administracinėje teisėje. Minėta galimybė oficialiai įsigaliojo 2013 m. rugpjūčio 1 d., taigi siekiant pamatyti taikos sutarties sudarymo skirtumus tada ir dabar, reikėtų aptarti naujausią teismų praktiką šiuo aspektu.

Vienas iš pavyzdžių būtų byla tarp pareiškėjos ir atsakovo – Klaipėdos miesto savivaldybės. Byloje šalys pateikė teismui patvirtinti jų sudarytą tarpusavio taikos sutartį. Pasisakydamas dėl galimybės tvirtinti šalių taikos sutartį, LVAT tiesiogiai rėmėsi ABTĮ 52[1] straipsnio 1 dalyje nustatyta taisykle, kad bet kurioje proceso stadijoje šalys gali baigti bylą taikos sutartimi, jeigu ją sudaryti galima atsižvelgiant į ginčo pobūdį. Tokie dar civilinėje teisėje suformuoti esminiai požymiai, kaip neprieštaravimas imperatyvioms įstatymų ar kitų teisės aktų nuostatoms, viešajam interesui, trečiųjų suinteresuotų asmenų teisių ar teisėtų interesų apsauga, išliko, bet šia byla teismas ankstesnę praktiką papildė taikos sutarties dalyko aspektu. Teismo konstatuota, kad sutarties dalykas turi būti to paties pobūdžio, kaip ir skunde nurodyti reikalavimai. Taip pat pabrėžta, kad taikos sutartimi gali būti išspręstas visas ginčas ar jo dalis. Taigi taikos sutarties esmė – tarpusavio kompromisas. Vadinasi, gana dažnai šalys, siekdamos bendro sprendimo, atsisako tam tikrų jų pozicijas išskiriančių argumentų, reikalavimų ir tokiu būdu šiek tiek atitolsta nuo pradinės ginčo situacijos, siekdamos rasti bendrų problemos sprendimo išeičių[18].

Kitas ne mažiau reikšmingas pavyzdys – ginčas tarp Klaipėdos regiono atliekų tvarkymo centro (pareiškėjas) ir atsakovės dėl nesumokėtos vietinės rinkliavos už komunalinių atliekų surinkimą ir tvarkymą. LVAT, be jau paminėtų taikos sutarties elementų, pabrėžė, kad sudarydamos taikos sutartį šalys tarpusavio nuolaidomis siekia taikiai išspręsti bylą ir užkirsti kelią kilti teisminiam ginčui ateityje. Proceso šalys prašyme dėl taikos sutarties patvirtinimo privalo pareikšti, kad žino administracinės bylos nutraukimo teisines pasekmes, t. y. kad patvirtinus taikos sutartį ir bylą nutraukus neleidžiama vėl kreiptis į teismą dėl ginčo tarp tų pačių šalių, dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu[19]. Šiais teiginiais teismas pakartojo civilinėje teisėje jau žinomas, bet administracinėje teisėje po sutaikinimo instituto įtvirtinimo dar neminėtas taisykles, kad šalys privalo susipažinti ir sutikti su taikos sutarties sukeliamomis pasekmėmis, ypač kad antrą kartą tuo pačiu pagrindu kreiptis į teismą neleidžiama.

Taip pat matomas ir itin svarbus teismo vaidmens pokytis. Administracinėje teisėje teismas yra aktyvus bylos nagrinėjimo dalyvis[20], ir iki ABTĮ pakeitimų teismo aktyvumas labiausiai pasireiškė dalyvavimu renkant įrodymus ar nustatant bylai svarbias aplinkybes, bet dabar, atlikus naujausius ABTĮ pakeitimus, susijusius su taikos sutartimi, ne tik šalims tiesiogiai suteikiama galimybė pasinaudoti šiuo institutu, bet ir teismai gali aktyviai veikti taikos sutarties sudarymo atveju, pvz., ABTĮ 68 straipsnio 1 dalies 6 punktas numato, kad teismas, besirengdamas bylos nagrinėjimui ir nustatęs, jog galima sudaryti taikos sutartį, siūlo šalims svarstyti taikos sutarties sudarymo galimybę. Žinoma, teismo aktyvumas gali pasireikšti ir tuo, kad nors šalys procesiniuose dokumentuose ir nenurodo taikos sudarymo galimybės, teismas, matydamas, kad šalys yra

[18] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. spalio 29 d. nutartis Nr. A492-1264-/2015.
[19] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. balandžio 27 d. nutartis Nr. A261-3372-/2015.
[20] *Op. cit.* 9, 81 straipsnis.

linkusios ginčą spręsti taikiai, turi pasiūlyti sudaryti taikos sutartį (ABTĮ 82 str. 7 d.), o kad taikos sutartis būtų visiškai kokybiška, teismui suteikiama teisė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir suteikti proceso šalims laiko deryboms (ABTĮ 80 str. 1 d.).

Apibendrinant reikėtų paminėti, kad itin didelių taikos sutarties instituto taikymo iki 2013 m. rugpjūčio 1 d. ir dabar skirtumų nėra, bet pakeitus ABTĮ teismams nebereikia taikyti analogijos, kuri iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti nelabai tinkamas ar patikimas pagrindas procesiniams veiksmams atlikti, be to, teismai daug konkrečiau ir aiškiau nurodo esant galimybę ginčą užbaigti taikiai. Žinoma, dauguma esminių iš civilinės teisės perimtų taisyklių, susijusių su taikos sutartimi, įtvirtinus alternatyvų ginčo sprendimą administracinėje teisėje nepasikeitė, bet pačios taikos sutarties, kaip instituto, apibūdinimas tapo išsamesnis ir labiau atitinkantis administracinės tesės esmę. Administracinių teismų suformuotoje praktikoje taikos sutartis įvardijama kaip kompromiso tarp šalių radimas, pati taikos sutarties esmės šiek tiek sukonkretinama ir laikoma tam tikrų šalies pozicijų atsisakymu, kuris lemia nutolimą nuo pradinės ginčo situacijos. Tokia minimali ginčo modifikacija yra pateisinama bendrų problemos sprendimo būdų paieškos siekiu. Taigi didžiausias pokytis ir yra juntamas praktikoje, – ji tapo stabilesnė, lengviau formuoti nuoseklias teisės aiškinimo ir taikymo taisykles, o teismai taiko privalomojo pobūdžio nurodymus skatindami ginčus spręsti taikiai.

3. Keblumai taikant taikos sutarties institutą administraciniame procese

Nors taikos sutarties institutas išsikovojo vietą po saule ir administracinėje teisėje, būtų klaidinga manyti, kad anksčiau straipsnyje aptartus esminius reikalavimus atitinkanti taikos sutartis yra tvirtinama visais atvejais. Pasitaiko atvejų, kai nors teismui ir yra pateikiama tvirtinti taikos sutartis, išreiškianti šalių valią, neprieštaraujanti viešajai tvarkai bei gerai moralei ir tikrai įgyvendinanti šalių dispozityvumo teisę bei, regis, atkurianti teisingumą teisinėje visuomenėje, tokia sutartis negali būti patvirtinta teismo dėl to, kad valstybės ar savivaldybės interesus atstovaujantis ir taikos sutarties šalimi esantis subjektas veikia ne pagal įgaliojimus. Kita vertus, nereikėtų pamiršti, kad viešojo administravimo subjektas, pavyzdžiui, valstybės ar savivaldybės įsteigta įmonė, funkcionuoja tik jo vardu dirbančių fizinių asmenų dėka, taigi akivaizdu, kad taikos sutarties, kaip faktinio dokumento, negali pasirašyti pati įmonė, – jos vardu sutartį pasirašo įmonės vadovo pareigas einantis fizinis asmuo. Suprantama, retas darbuotojas nori prisiimti tokią atsakomybę ir rizikuoti savo reputacija, atlyginimu ar net darbo vieta. Dėl šių ir kitų priežasčių taikos sutarties sudarymas administraciniame procese vis dar kelia sunkumų, tad siekiant geriau suprasti minėtas kliūtis yra tikslinga aptarti teismų praktiką ir šiuo klausimu.

Vienas iš pavyzdžių šia tema – byla dėl Teritorijų planavimo inspekcijos priimtų sprendimų ir potvarkių. Šios bylos šalys taip pat nusprendė ginčą baigti taikiai ir pateikti teismui tvirtinti jų tarpusavio taikos sutartį. Vilniaus apygardos administracinis teismas atsisakė tvirtinti šalių sudarytą taikos sutartį, nes ginčo objektas – specialusis planas – gali būti keičiamas tik Klaipėdos miesto savivaldybės tarybos atitinkamu sprendimu, todėl taikos sutarties nuostatos neatitiktų viešosios teisės normų reguliavimo, o ją patvirtinus būtų pažeistas viešojo administravimo subjektams taikytinas *ultra vires*[21] principas. Ši byla iškėlė nemažai klausimų, ypač susijusių su taikos sutarties

[21] *Ultra vires* (lot. – viršija įgaliojimus). Jei veiksmas atliekamas teisinėje institucijoje ar su tokia institucija, reikalaujama, kad ta teisinė institucija veiktų pagal jai skirtus įgaliojimus. Veiksmai, kurie atliekami neperžengiant įgaliojimų ribų, laikomi galiojančiais, o tie, kurie yra *ultra vires* – negaliojančiais.

efektyvumu administraciniame procese. Tokiomis aplinkybėmis viešojo administravimo subjektas neturi jam suteiktos diskrecijos sudaryti taikos sutartį, nes jos nuostatos prieštarautų pačiai taikos sutarties esmei, viešosios teisės normoms, ir pažeistų viešojo administravimo subjektams taikytiną *ultra vires* principą, todėl negalėtų būti patvirtintos. Šioje byloje teismo buvo pastebėta ir tai, kad su teritorijų planavimu susiję klausimai yra itin aktualūs suinteresuotai visuomenei ir reikšmingi siekiant užtikrinti viešojo intereso apsaugą. Šiuo atveju suinteresuotos visuomenės vaidmuo yra itin svarbus, nes aktualūs visuomenei klausimai turi būti su ja suderinami, o taikos sutarties institutas dėl savo prigimties ribotų visuomenės teisę dalyvauti planuojant jai aktualias teritorijas, nes sutartis būtų privaloma tik jos šalims.

Minimai bylai patekus į LVAT, šis teismas, tęsdamas nuoseklų teisės aiškinimo ir taikymo praktikos formavimą, pabrėžė, kad nors ABTĮ yra įtvirtinta šalių teisė administracinę bylą bet kurioje proceso stadijoje baigti taikos sutartimi, ji nėra absoliuti, nes įtvirtinus tokią šalių teisę nustatytos sąlygos, tik kurioms esant galima administracinę bylą užbaigti taikos sutartimi: 1) jei taikos sutartį sudaryti galima atsižvelgiant į ginčo pobūdį; 2) jei taikos sutartis neprieštarauja imperatyviosioms įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatoms, viešajam interesui, nepažeidžia trečiųjų suinteresuotų asmenų teisių ar teisėtų interesų; 3) jei taikos sutarties dalykas yra to paties pobūdžio, kaip ir skunde (prašyme) nurodyti reikalavimai (ABTĮ 521 str. 1 d.)[22].

Dar giliau žvelgiant į šioje byloje paaiškėjusią problemą vertą pabrėžti, kad dažniausiai ginčai vyksta dėl administracinių aktų, kurių priėmimas priklauso ne vieno viešojo administravimo subjekto kompetencijai, todėl kyla klausimas – ar pasiektas susitarimas galioja tik jį sudariusiam subjektui, ar ir visiems, priėmusiems administracinį aktą? Deja, vienareikšmio atsakymo nėra, bet akivaizdu, kad teorijos taisyklės ne visada veikia praktikoje.

Toliau gvildenant taikos sutarties sudarymo administraciniame procese sunkumų temą, pabrėžtina, kad didžiausių keblumų patiria advokatai, dalyvaujantys teismo posėdžiuose ir derybose dėl taikaus ginčo užbaigimo. Tokia patirtimi pasidalijo ir advokatė G. Gudaitė, atsakiusi į klausimus, kodėl, jos manymu, taikos sutarties sudarymas administraciniame procese nėra toks lengvas, kokio tikimasi. Advokatės teigimu, didžiausia problema, kylanti esant galimybei sudaryti taikos sutartį administraciniame procese, yra institucijai atstovaujančių asmenų baimė prisiimti atsakomybę dėl taikos sutarties pasirašymo. Institucijai atstovaujantys asmenys teigia, kad neturi įgaliojimų savo parašu tvirtinti taikos sutarties, o susisiekus su institucijų vadovais pastarieji dažniausiai nurodo, kad ginčas kilo dėl sprendimų, priimtų ne jų vadovavimo laikotarpiu, todėl jie nenorėtų pasirašę taikos sutartį tapti atsakingi dėl ginčo pabaigos sąlygų. Be to, atsižvelgiant į tai, kad dažniausiai taikos sutartimi institucija turėtų prisiimti tam tikrus finansinius įsipareigojimus, yra baiminamasi, kad, pavyzdžiui, Valstybės kontrolė pareikalaus pasiaiškinti dėl taikos sutartyse sulygtų sąlygų ar jų pagrindu sumokėtų sumų ir galbūt įžvelgs valstybės lėšų švaistymą, todėl daug paprasčiau sulaukti ir įvykdyti teismo sprendimą, nors jis ir būtų institucijai finansine prasme kelis kartus nepalankesnis[23].

Kalbant apie taikos sutarties sudarymo problemas, reikėtų prisiminti ir jau minėtą J. Paužaitės-Kulvinskienės straipsnį. Autorės teigimu, gana dažnai laikomasi nuomonės, kad taikant alternatyvų ginčo išsprendimo būdą teismas neįgyvendina visos apimties teisinio saugumo principo.

[22] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. lapkričio17 d. nutartis Nr. AS-1279-520/2015.

[23] Straipsnio autorės profesinės praktikos metu fizinis asmuo norėjo sudaryti taikos sutartį su valstybine įmone, todėl profesinės praktikos vadovės advokatės Gitanos Gudaitės buvo paprašyta išsamiau papasakoti apie šią situaciją ir sunkumus, kilusius siekiant sudaryti šią sutartį.

Manoma, kad ginčą išsprendžiant ne teismo sprendimu yra nukrypstama nuo formalaus procedūrinio teisingumo principo, dėl to kyla abejonių, ar buvo užtikrintas konstitucinis teisės į tinkamą procesą principas. Taip pat nereta nuomonė, kad tikrasis teisingumas gali būti įgyvendinamas tik tarp lygiaverčių subjektų, o viešojo administravimo subjektas neretai savo statusą vertina subordinacijos požiūriu, t. y. kaip aukštesnę padėtį turinčios šalies. Kitas J. Paužaitės-Kulvinskienės paminėtas tikrai svarbus požymis – kad sudarydamas taikos sutartį viešojo administravimo subjektas pirmiausia turi atlikti jam priskirtą konstitucinę funkciją – ginti viešuosius interesus ir tarnauti žmonėms[24], todėl negali taikyti abipusių nuolaidų, nes negali imti ir atsisakyti jam priskirtos konstitucinės prievolės[25].

Apibendrinant aptartas taikos sutarties sudarymui administraciniame procese būdingas kliūtis tikslinga paminėti, kad nepaisant ilgametės taikos sutarties taikymo praktikos vis dėlto pati administracinės teisės specifika lemia taikos sutarties instituto taikymo sunkinimą. Visų pirma itin svarbi yra viešojo administravimo subjekto prigimtis, kuri lemia griežtas jo veiksmų ribas. Subjekto veikimas *ultra vires* yra retas savo vardu veikiančiam fiziniam asmeniui, bet labai realus viešojo administravimo subjektui, kuris atlikdamas bet kokį veiksmą turi pirmenybę teikti visuomenės interesams ir tarnauti žmonėms. Ne paslaptis, kad valstybės priimami teisės aktai turi pereiti daug skirtingų stadijų ir institucijų, kol galiausiai implikuojami į valstybės teisinę sistemą, o ši procedūra yra griežtai reglamentuojama, tačiau tokių teisės aktų panaikinimas, ypač taikos sutarties dėl priimto akto sudarymas, beveik nereglamentuojamas, todėl viešojo administravimo subjektai neturi teisės sudarinėti taikos sutartis, kad jų veikla nebūtų traktuojama kaip veikimas *ultra vires*. Taip pat svarbi ir susiformavusi visuomenės nuomonė, nes idėja, kad taikos sutarties sudarymas neužtikrina teisinio saugumo principo, tikrai nėra taikos sutarties instituto naudojimą administracinėje teisėje skatinantis veiksnys. Žinoma, ir valstybės ar savivaldybės įmonių vardu veikiantys darbuotojai nemato tikslo prisiimti didžiulę finansinę atsakomybę savo vardu. Visos šios priežastys lemia, kad taikos sutarties institutu administracinėje teisėje mažiau pasitikima ir šalys tarsi skatinamos rinktis klasikinį ginčo sprendimo būdą.

Išvados

1. Remiantis Europos Tarybos rekomendacija teigtina, kad taikos sutarties instituto reikalingumą administraciniame procese lemia itin didelė teismų apkrova, dėl kurios stringa operatyvus ir kokybiškas bylų nagrinėjimas. Taip pat visuomenei kelia abejonių, ar nemažos teismo administracinio proceso sąnaudos, perdėtas formalizmas ir galimas ginčo šalių nelygiavertiškumas užtikrina to proceso, kuriame turi būti atkuriama teisinė pusiausvyra ir pasiekiamas teisingumas, tinkamumą ir kokybę. Įdiegus administracinės teisės sistemoje taikos sutarties institutą, ginčo šalys turi galimybę daug greičiau ir mažesnėmis piniginėmis sąnaudomis išspręsti kilusį ginčą. Akivaizdu, kad tokia alternatyvi ginčo sprendimo galimybė reikšminga ir dėl to, kad sudarius taikos sutartį nėra pralaimėjusios šalies, nes abu ginčo dalyviai sulygsta sutarties sąlygas bendru sutarimu, pasiekdami didesnę interesų pusiausvyrą.
2. Iki taikos sutarties instituto įtvirtinimo administracinėje teisėje teismai leido šalims sudaryti taikius susitarimus, bet buvo priversti prisiimdami didžiulę atsakomybę pagal analogiją taikyti civilinio proceso teisės institutą. Paties instituto taikymas labai neužtikrintai vyravo tik

[24] *Op. cit*. 2.
[25] *Op. cit*. 4, p. 38.

teismų praktikoje, nes nebuvo jokio oficialaus įstatymo, suteikiančio galimybę nagrinėjant administracinę bylą šalims sudaryti taikos sutartį. Taikos sutarties institutas iki 2013 m. vasaros buvo taikomas pasitelkiant analogiją, bet tam pirmiausia reikėjo, kad teisiniai santykiai būtų panašūs į civilinio proceso teisinius santykius, kuriems esant buvo suteikta taikos sutarties sudarymo galimybė. Kol taikos sutarties institutas nebuvo oficialiai įtvirtintas, teismų praktikoje nebuvo formuluotas šio instituto apibrėžimas, tik atkartojami civilinėje teisėje numatyti svarbiausi taikos sutarties požymiai: tarpusavio susitarimas išsprendžia kilusį ginčą ir užkerta kelią jam kilti ateityje; atitiktis imperatyvioms įstatymo normoms ir viešajam interesui.

3. Įtvirtinus taikos sutarties institutą administracinėje teisėje, padėtis iš tiesų šiek tiek pasikeitė. Pirma, taikos sutarties sudarymo galimybę įtvirtinus ABTĮ imta formuoti konkretesnę ir nuoseklesnę taikos sutarties instituto taikymo praktiką. Teismams nebereikėjo daryti nuorodos į civilinio proceso teisės normas, jie galėjo tiesiogiai cituoti ABTĮ 52[1] straipsnį, kuriame įtvirtinta galimybė sudaryti taikos sutartį bet kurioje proceso stadijoje, atsižvelgiant į ginčo pobūdį, taip išsprendžiant visą ginčą arba jo dalį. ABTĮ taip pat nurodoma, kad taikos sutarties dalykas turi būti to paties pobūdžio, kaip ir skunde nurodyti reikalavimai. Teismų teigimu, taikos sutarties esmė – tarpusavio kompromisas, vadinasi, gana dažnai šalys, siekdamos bendro sprendimo, atsisako tam tikrų jų pozicijas išskiriančių argumentų bei reikalavimų ir dėl to šiek tiek atitolsta nuo pradinės ginčo pozicijos, siekdamos rasti bendrų problemos sprendimo būdų. Antra, pasikeitė ir teismų vaidmuo. Po naujausio ABTĮ pakeitimo, kuriuo išplėstos administracinės teisės ribos taikos sutarties taikymo klausimu, teismas gali dar aktyviau dalyvauti nagrinėjant ginčą. Nuo šiol teismai, matydami galimybę ginčą baigti taikiai, privalo šalims pasiūlyti sudaryti taikos sutartį ir sustabdyti bylą skirdami laiko tokios sutarties sudarymo deryboms.
4. Nepaisant taikos sutarties instituto teikiamų galimybių, kyla ir nemažai grėsmių dėl jo taikymo administracinėse bylose. Formuodamas vienodą ir nuoseklią teismų praktiką LVAT pabrėžė, kad taikos sutartis negali būti tvirtinama, jeigu ji:1) prieštarauja imperatyviosioms įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatoms, viešajam interesui; 2) pažeidžia trečiųjų suinteresuotų asmenų teises ar teisėtus interesus; 3) taikos sutarties dalykas nėra to paties pobūdžio, kaip ir skunde (prašyme) nurodyti reikalavimai. Be to, viešojo administravimo subjektai yra įsteigti ir veikia būtent tarnauti žmonėms, todėl joks šio subjekto priimtas aktas ar veiksmas negali paneigti jo prigimties ir įsteigimo tikslo, tiesiogiai įtvirtinto ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Viešojo administravimo subjektų veikla yra griežtai reglamentuojama, todėl bet koks nukrypimas gali būti pripažintas kaip neteisėtas veikimas ne pagal įgaliojimus *(ultra vires)*. Grėsmę kelia ir nepakankamai teisinėje sistemoje išplėtota viešojo administravimo subjektų veiklos formų doktrina, kuri leistų konkrečiau apibrėžti valstybei ar savivaldybei atstovaujančių subjektų veiksmų laisvės ribas bei įvardytų tarnautojus, galinčius sudarinėti taikos sutartis. Šiuo metu taikos sutartis administraciniame procese yra savarankiškas institutas, bet patys įstaigos ar įmonės vardu veikiantys fiziniai asmenys vengia jį taikyti ir verčiau renkasi bylos nagrinėjimą ginčo teisenos tvarka, nors toks būdas jiems gali sukelti gerokai didesnių neigiamų padarinių (dažniausiai finansinių), nei taikos sutarties sudarymas. Nereikėtų pamiršti ir ilgainiui susiformavusių stereotipų, kurie neleidžia naudotis visais taikos sutarties instituto teikiamais privalumais.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13308; 2000, Nr. 85-2566 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gegužės 4 d. nutarimas Nr. 533 „Dėl administracinių ginčų komisijų darbo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 41-1288.

Specialioji literatūra:

1. SIMAITIS, R. Taikos sutartis Lietuvos privatinėje teisėje. *Justitia*, 2004, Nr. 1(49).
2. KARGAUDIENĖ, A. Administracinės teisės pokyčiai šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 70(62).
3. PAUŽAITĖ-KULVINSKIENĖ, J. Kiti ginčo sprendimo būdai administracinių bylų teisenoje ir jų praktinio taikymo aspektai. VU mokslo darbai: „Teisė“. Vilnius: 2013 (86).
4. BANYS, A. Neteisminė meditacija Lietuvos administraciniame procese: koncepcija ir plėtros kryptys. *Jurisprudencija*, 2014, 21(4).

Teismų praktika:

1. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos taikant Administracinių bylų teisenos įstatymo normas apibendrinimas Nr. 23 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-10]. Prieiga per internetą: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:TR3irav7vx4J:www3.lrs.lt/docs2/PBGUGGFP.DOC+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=us>.
2. Kauno apygardos administracinio teismo 2011-12-20 nutartis Nr. I-997-554/2011.
3. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013-05-23 nutartis Nr. AS^{146}-410/2013.
4. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015-10-29 nutartis Nr. A^{492}-1264/2015.
5. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015-04-27 nutartis Nr. A^{261}-3372/2015.
6. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015-11-17 nutartis Nr. AS^{520}-1279/2015.

Kita literatūra:

1. Klaipėdos apygardos administracinis teismas. Naujienos: ABTĮ pakeitimai dėl taikos sutarties instituto taikymo administraciniame procese [interaktyvus] [žiūrėta 2016 01 04]. Prieiga per internetą: <http://www.klaat.lt/lt/naujienos/demesio-abti-pakeitimai-72j3.html>.
2. Europos Tarybos 2001 m. rugsėjo 5 d. rekomendacija (2001)9 *Alternatives to litigation between administrative authorities and private parties* [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-29]. Prieiga per internetą: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2001)9&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6>.

2016 m. sausį rengiant Studentų mokslinės draugijos straipsnį „Taikos sutartis administraci-

niame procese: galimybės ir grėsmės“ advokatei Gitanai Gudaitei pateikti klausimai:

1. Ar Jums tenka (yra tekę) atstovauti šaliai (šalims) administracinėje byloje, kurioje buvo nutarta sudaryti taikos sutartį?
2. Kas, Jūsų nuomone, labiausiai sunkina taikos sutarties sudarymą administraciniame procese?
3. Kaip dažniausiai motyvuojamas atsisakymas sudaryti taikos sutartį?
4. Ar viešojo administravimo subjektai baiminasi finansinės atsakomybės, kuri galėtų jiems kilti sudarius taikos sutartį?

PEACE TREATY IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS: OPPORTUNITIES AND THREATS

Summary

Council of Europe In 2001 had formally discussed the need of alternative dispute resolution methods. According to the Council an alternative to judicial proceedings, schould1) reduce the number of cases, going to trial and improve the quality of the process of resolving a despute, 2) reduce financial costs, 3) protect the interests of all the parties by achieving a greater level of justice, 4) guaranty greater equality between the parties of a dispute. Based on these criteria, the Republic of Lithuania, adopted the Law on Administrative Proceedings Article 52[1] amendment which directly led parties to make a peace agreement at any stage of a process. Of course, it is important to mention, that the application of the peace agreement institute over administrative proceedings, has long been a novelty. Before consolidating it as an independent administrative institute, peace agreement has long been applied by using analogy of civil procedural law.

After the institute of peace agreement gained its independence, administrative law relating to the peaceful agreements of the contracts had become much more consistent and concrete. Moreover, the possibilities for the courts to participate in resolving disputes have been extended.

Despite the changes in the administrative process, which was supposed to facilitate the peaceful agreements of the contracts, it turned out there are various barriers preventing the peace agreement to be used in all the cases. Such barriers must be regarded as operating limits for public administration entities, lack of peace award opportunities , the lack of certainty and powers conferred on the public administration entities. It should be noted that in the long run stereotypes also prevents full use of the peace agreement institute benefits.

NUSIKALTIMO AUKOS IR NUSIKALTUSIO ASMENS MEDIACIJA

Evelina Petkevič
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
4-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas evelina.petkevic@gmail.com
Mokslinio darbo vadovas doc. dr. Gintautas Sakalauskas

Nusikaltimo aukos ir nusikaltusio asmens mediacija – tai vienas iš labiausiai pripažintų atkuriamojo teisingumo elementų, kuris Europos šalyse yra itin paplitęs ir dažnai taikomas kaip alternatyva formaliajam baudžiamajam procesui arba kaip jį papildanti priemonė. Lietuvoje mediacijos institutas baudžiamojoje justicijoje iki šių dienų nėra teisiškai reglamentuotas. Straipsnyje analizuojamos atkuriamojo teisingumo ir mediacijos sąvokos, trumpai apžvelgiama mediacijos teisinio reglamentavimo ir taikymo praktika Lietuvoje ir kitose Europos šalyse, aptariamas mediatoriaus vaidmuo mediacijos procese. Taip pat analizuojami mediacijos ir susitaikymo institutų panašumai, skirtumai bei mediacijos instituto privalumai palyginti su formaliuoju baudžiamuoju procesu.

The victim and offender mediation – is one of the most common element of restorative justice, which is widespread in many European countries and is often used as an alternative to formal criminal proceedings or as a complement to it. In Lithuania mediation institute in criminal justice is not legally regulated. This article provides concepts of mediation and restorative justice, briefly reviews the legal regulation and the practice of mediation in Lithuania and other European countries, discusses the role of mediator in the mediation process. Moreover, this article analyses similarities and differances between mediation and reconciliation also benefits of the mediation institute in comparison with formal criminal proceedings.

Įvadas

Įprastinė baudžiamosios justicijos sistema nusikalstamą veiką traktuoja kaip pavojingą ir baudžiamajame kodekse uždraustą veiką (veikimą ar neveikimą)[1]. Taigi tiek nusikaltimas, tiek baudžiamasis nusižengimas, kaip atskiros nusikalstamos veikos rūšys, suprantami kaip teisinio reguliavimo, nustatyto baudžiamajame įstatyme, pažeidimas. Vyrauja visuomenės įsitikinimas, kad efektyviausia reakcija į padarytą nusikalstamą veiką yra ją padariusio asmens nubaudimas, nes žmonės yra linkę galvoti, jog nusikaltęs asmuo turi sulaukti atpildo už savo veiksmus[2]. Teismui suteikta išimtinė teisė vykdyti teisingumą ir valstybės vardu nustatyti bei nubausti kaltąjį asmenį. Tačiau pabrėžtina, kad teisminis konflikto sprendimas, kurio metu koncentruojamasi į nusikaltėlio nubaudimą ar jo reabilitavimą, dažniausiai užkerta kelią tolesnei šalių santykių

[1] PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2009, p. 122–123.

[2] RECHES, R. *Psichologinio pasipriešinimo atkuriamajam teisingumui problema*. Socialinių mokslų studijos 2(6), 2010, p. 361.

plėtotei, nes pamirštami poreikiai aukos, kuri teisminiame procese tampa tiesiog liudytoju. Manytina, kad nubaudimas yra tik pasyvi išraiška, neskatinanti kaltininko apmąstyti savo veiksmų, nereikalaujanti aukos ir nusikaltusio asmens dalyvavimo konflikto sprendimo procese, neraginanti jų ieškoti konflikto atsiradimo priežasčių ir analizuoti sukeltų padarinių. Formaliajame baudžiamajame procese visi su nusikaltimu susiję asmenys dažniausiai susitinka tik teismo salėje, kur dažniausiai gėdydamiesi prieš kitus asmenis ar dėl kitų priežasčių nerodo savo tikrųjų jausmų ir išgyvenimų, nesiekia abiejų šalių interesų pusiausvyros.

Laikui bėgant Vakarų kultūros šalyse nebesitenkinta konflikto sprendimu nuteisiant kaltininką ir paskiriant jam bausmę, todėl pradėjo plisti idėja teisingumo siekti ne tik ieškant alternatyvų laisvės atėmimo bausmei, bet ir taikant neteisminius konfliktų sprendimo būdus, suteikiant galimybę konfliktą, kilusį tarp aukos ir nusikaltusio asmens, spręsti patiems jo dalyviams, dalyvaujant nešališkam tarpininkui[3]. Dėl to daugelyje valstybių atsirado įvairių atkuriamojo teisingumo formų[4], kuriomis siekiama ne nubausti kaltininką, o atkurti iki nusikaltimo buvusią padėtį. Padaryta nusikalstama veika atkuriamojo teisingumo koncepcijoje suprantama pirmiausia kaip žala nukentėjusiajam asmeniui ir bendruomenei, o ne kaip teisės pažeidimas, nukreiptas prieš valstybę. Europos valstybėse labiausiai prigijo, daugiausia diegiamas ir taikomas atkuriamojo teisingumo elementas yra mediacija – tarpininkavimas siekiant nusikalstamos veikos kaltininko ir nukentėjusiojo susitarimo[5], todėl šio straipsnio objektas yra mediacijos institutas: siekiama išanalizuoti mediacijos sampratą, jos sąsają su atkuriamuoju teisingumu, išnagrinėti bei palyginti mediacijos instituto taikymo praktiką Lietuvoje ir kitose Europos valstybėse, nustatyti taikymo problematiką, aptarti mediacijos instituto privalumus ir trūkumus.

Straipsnyje taikomi istorinis, literatūros mokslinės analizės, lyginamasis, logikos ir kritinės analizės metodai. Analizuojant atkuriamojo teisingumo ir mediacijos sampratas, šių institutų atsiradimą, buvo pasitelkti istorinis bei literatūros mokslinės analizės metodai. Lyginamojo metodo būdu buvo lyginami mediacijos ir susitaikymo institutai, įvairių mokslininkų nuomonės mediacijos taikymo požiūriu bei mediacijos taikymo praktika skirtingose Europos valstybėse. Logikos bei kritinės analizės metodai buvo pasitelkti vertinant mediacijos efektyvumą, jos privalumus ir trūkumus, taip pat apibendrinant konkrečias išvadas.

1. Nusikaltimo aukos ir nusikaltusio asmens mediacijos samprata

Siekiant atkleisti nusikaltimo aukos ir nusikaltusio asmens mediacijos sampratą, būtina pateikti atkuriamojo teisingumo sąvoką, nes neretai šie du institutai tapatinami.

Atkuriamasis teisingumas yra ilgos evoliucijos ieškant tradicinio teisingumo alternatyvos padarinys[6]. Vienas iš atkuriamojo teisingumo koncepcijos pradininkų norvegų kriminologas Nilsas Christie XX amžiaus aštuntąjį dešimtmetį pasiūlė į nusikaltimą žvelgti kaip į konfliktą, kuris yra kaltininko ir nukentėjusiojo nuosavybė. Tačiau šiuolaikinėje baudžiamosios justicijos sistemoje jis yra „pavagiamas“ iš šalių, kurios yra labiausiai į jį įtrauktos ir juo suinteresuotos. N. Christie tokiu būdu parodė, kad nukentėjęs nuo nusikaltimo asmuo praranda įtaką ieškoda-

---

[3] MICHAILOVIČ, I. *Atkuriamojo teisingumo galimybės baudžiamojoje justicijoje. Iš:* Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014, p. 77.

[4] *Ibid*.

[5] *Ibid*.

[6] MICHAILOVIČ, I., *et al. Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje:* monografija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2014, p. 5.

mas tokio pobūdžio konflikto sprendimo. Kriminologas teigė, jog socialinė sistema turi būti organizuota tokiu būdu, kad konfliktai būtų suvokiami kaip esminis visuomenės raidos elementas, o jų sprendimas nebūtų monopolizuotas profesionalų, t. y. teisininkų, kurie, valstybės įpareigoti atstovauti tiesioginėms konflikto šalims, dažnai čia nepalieka vietos nei joms pačioms, nei jų nuomonei[7]. Svarbu paminėti ir kitą atkuriamojo teisingumo propaguotoją – Albertą Eglashą, kuris atkuriamąjį teisingumą laikė viena iš trijų baudžiamosios justicijos formų. A. Eglashas teigė, kad be bausmių ir atpildo teisingumo, kurio pagrindinis tikslas yra nubausti teisės pažeidėją už jo padarytą nusikalstamą veiką, bei distribucinio (padalomojo) teisingumo, kurio pagrindinis dėmesys sutelkiamas į kaltininko reabilitaciją, egzistuoja ir atkuriamasis teisingumas, atspindintis restitucijos principą. A. Eglashas tikino, kad geriausias būdas pašalinti žalingas pasekmes, kylančias iš nusikalstamos veikos, yra įtraukti nukentėjusįjį ir kaltininką į procesą, kuriuo siekiama užtikrinti žalos atlyginimą nukentėjusiajam ir reabilitaciją kaltininkui[8]. Taigi šių ir kitų mokslininkų įžvalgos, įvairūs tyrimai, rodantys formalaus baudžiamojo proceso trūkumus, paskatino baudžiamojo proceso permainas, numatančias alternatyvius tokio pobūdžio konfliktų sprendimo būdus. Pradėjo plisti idėja konfliktą spręsti patiems jo dalyviams, dalyvaujant nešališkam tarpininkui, taip užtikrinant tinkamą laisvę suinteresuotiems asmenims išvengiant dirbtinos tiesos, turinčios atitikti procedūrinius teismo proceso reikalavimus, kūrimo[9].

Pabrėžtina, kad iki šiol nėra bendros atkuriamojo teisingumo sąvokos, todėl dažniausiai remiamasi abstrakčia T. Marshallo suformuluota sąvoka, pagal kurią atkuriamasis teisingumas suprantamas kaip procesas, kurio metu visos su konkrečiu teisės pažeidimu susijusios šalys susirenka kartu spręsti, ką daryti su teisės pažeidimo padariniais ir su galima teisės pažeidimo padarinių įtaka ateičiai[10]. 2002 m. Jungtinių Tautų priimtame dokumente „Pagrindiniai atkuriamojo teisingumo programų taikymo baudžiamosiose bylose principai“ atkuriamasis teisingumas sukonkretintas ir juo pripažįstamas bet koks procesas, kuriame auka, teisės pažeidėjas ir (arba) bet kuris kitas nusikaltimo paveiktas asmuo ar bendruomenės narys kartu aktyviai dalyvauja sprendžiant klausimus, kylančius dėl nusikaltimo, paprastai su sąžiningo ir nešališko trečiojo asmens pagalba. Atkuriamieji procesai gali apimti mediaciją, sutaikinimą, konferencijas-pasitarimus, sprendimo priėmimą apskritojo stalo principu ir pan.[11] Taigi iš šio apibrėžimo išplaukia, kad mediacija yra tik vienas iš keleto atkuriamojo teisingumo elementų, bet nėra pats atkuriamasis teisingumas.

Atkuriamasis teisingumas – tai filosofija, pagrįsta siekiu atkurti pažeidimo sutrikdytą pusiausvyrą tiek aukos, tiek visuomenės, tiek paties pažeidėjo atžvilgiu[12]. Taigi į konflikto sprendimo procesą įtraukiami visi subjektai, kuriems konfliktas turėjo įtakos: auka, teisės pažeidėjas ir bendruomenė[13]. Pagrindinis atkuriamojo teisingumo modelio tikslas – atkurti pažeistus santykius, kai

---

7 CHRISTIE, N. Conflict as property. *British journal of Criminology*, 1977, vol. 17, p. 1.

8 DIGNAN, J. *Understanding victims and restorative justice*, 2005, p. 94.

9 MICHAILOVIČ, I., *et al. Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje*: monografija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2014, p. 6.

10 MARSHALL, T. F. *Restorative Justice: An Overview.* London: Home Office, 1999, p. 5 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-17]. Prieiga per internetą: <http://fbga.redguitars.co.uk/restorativeJusticeAnOverview.pdf.>.

11 ECOSOC Resolution 2002/12. Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-16]. Prieiga per internetą: <http://www.unrol.org/doc.aspx?d=2752>.

12 RYALS, J. S. Restorative Justice: New Horizons in Juvenile Offender Counselling. *Journal of Addictions & Offender Counselling*, 2004, vol. 25, p. 19.

13 GIEDRYTĖ-MAČIULIENĖ, R.; VENCKEVIČIENĖ, J. Atkuriamojo teisingumo priemonių taikymas mokyklose. *Teisės problemos*, 2015, Nr. 2, p. 99.

kaltininkas atlygina nukentėjusiajam padarytą žalą, atsiprašo, susitaiko[14]. Svarbūs atkuriamojo teisingumo komponentai yra dialogas, žalos atlyginimas ir nusikaltusiojo atsakomybės skatinimas[15].

Tam tikri atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose elementai taikomi visose Europos Sąjungos valstybėse, bet, kaip minėta, aktyviausiai diegiamas ir taikomas atkuriamojo teisingumo elementas yra mediacija[16]. Pabrėžtina, kad nors atkuriamojo teisingumo ir mediacijos klausimus Lietuvos mokslininkai yra analizavę, visuomenės žinios apie mediaciją yra menkos, fragmentinės, be to, mediacija neatrodo pakankamai aiški ir daugeliui teisininkų.

Nusikaltimo aukos ir nusikaltusiojo mediacija – tai tarpininkavimo procesas, pagrįstas savanoriškumo ir konfidencialumo principais, jo metu tarpininkas (mediatorius) padeda konflikto šalims išnagrinėti probleminę situaciją, gauti atsakymus į visus kilusius klausimus, išspręsti konfliktą ir priimti konstruktyvų sprendimą[17]. Mediacija – tai tarpininkavimas, kurio tikslas yra konfliktuojančių šalių susitarimas, kitaip tariant, savanoriškas abiejų šalių (įtariamojo ir nukentėjusiojo) mėginimas išspręsti konfliktą, atsiradusį dėl nusikalstamos veikos, ir tarpininkaujant nešališkam mediatoriui sudaryti kaltininko sutartį su nukentėjusiuoju dėl atlygio. Mediacijos metu gali, bet neturi būti pasiektas kaltininko ir aukos susitaikymas. Todėl kalbant apie mediaciją labiau tiktų ne susitaikymo, o susitarimo terminas, nes jo esmė pirmiausia yra tarpusavio supratimas, kurio padarinys galėtų būti susitaikymas[18]. Mediacija suteikia galimybę aukai gauti atsakymus į jai rūpimus klausimus bei abiem konflikto šalims išreikšti savo požiūrius, išsakyti jausmus, išsiaiškinti poreikius ir problemas[19].

Apibendrinant nusikaltimo aukos ir nusikaltusio asmens mediaciją galima būtų apibūdinti taip: tai yra vienas iš dažniausiai taikomų atkuriamojo teisingumo elementų, kai dalyvaujant tiek nukentėjusiajam, tiek nusikaltusiajam bei tarpininkaujant nešališkam trečiajam asmeniui (mediatoriui) laisva valia mėginama išspręsti dėl nusikalstamos veikos kilusį konfliktą, abiem konflikto šalims išreiškiant savo jausmus, požiūrius ir poreikius. Mediacija laikoma pasisekusia, kai konflikto šalys pasiekia susitarimą. Atsižvelgiant į visa, kas paminėta, galima drąsiai teigti, kad atkuriamasis teisingumas, mediacija ir susitaikymas yra trys skirtingos sąvokos, kurios tarpusavyje sąveikauja, bet jokiais būdais neturi būti tapatinamos.

2. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos teisinis reglamentavimas bei taikymo praktika

2.1. Mediacija Lietuvoje

Šiuo metu Lietuvos baudžiamojoje justicijoje nėra teisiškai reglamentuotos mediacijos, bet Lietuvos teisinė sistema turi institutų, kuriose aptinkama tam tikrų atkuriamojo teisingumo požymių. Pirma, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 38 straipsnis numato

---

14 JUSTICKIS, V. *Kriminologija*. I dalis. Vilnius, 2001, p. 279.

15 ŽUKAUSKAITĖ, J. Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai. *Teisės problemos*, 2012, Nr. 2, p. 96–110.

16 MICHAILOVIČ, I. *Atkuriamojo teisingumo galimybės baudžiamojoje justicijoje. Iš:* Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014, p. 77.

17 USCILA, R. *Viktimologijos pagrindai. Nusikaltimo aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje*. Mokslinis metodinis leidinys. Vilnius, 2005, p. 127.

18 MICHAILOVIČ, I. *Atkuriamojo teisingumo galimybės baudžiamojoje justicijoje. Iš:* Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014, p. 85.

19 MURRAY, B. A. Examining School Based Mediation: a Literature Review, 2003, p. 20 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-17]. Prieiga per internetą: <http://www2.uwstout.edu/content/lib/thesis/2003/2003murrayb.pdf.>.

kaltininko ir nukentėjusiojo asmens susitaikymą kaip vieną iš atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindų[20]. Antra, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 413 straipsnis suteikia galimybę kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikyti teisme, baudžiamąją bylą nagrinėjant privataus kaltinimo tvarka[21]. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad minėti institutai visiškai atitinka atkuriamojo teisingumo idėją, nes siekiama ne nubausti, o taikiai išspręsti kilusį konfliktą, t. y. bandoma pasiekti ne tik teisinį, bet ir socialinį teisingumą. Tačiau tam, kad būtų galima daryti kokias nors išvadas, būtų tikslinga išsamiau aptarti kiekvieną iš šių institutų.

Kaltininko ir nukentėjusiojo asmens susitaikymas – vienas iš atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindų. BK 38 straipsnis numato visumą sąlygų[22], būtinų tam, kad pagal šį straipsnį būtų pripažįstamas susitaikymas. Taigi susitaikymas yra galimas tik tada, kai asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą: (i) prisipažino padaręs nusikalstamą veiką; (ii) savu noru atlygino ar pašalino fiziniam ar juridiniam asmeniui padarytą žalą arba susitarė dėl šios žalos atlyginimo ar pašalinimo; (iii) susitaikė su nukentėjusiu asmeniu arba juridinio asmens ar valstybės institucijos atstovu; (iv) yra pagrindo manyti, kad jis nedarys naujų nusikalstamų veikų. BK taip pat numato atvejus, kuriais susitaikymas nėra galimas ir susitaikyti su nukentėjusiuoju negali: (i) pavojingas recidyvistas; (ii) asmuo, kuris anksčiau jau buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės kaip susitaikęs su nukentėjusiu asmeniu, jeigu nuo susitaikymo dienos iki naujos veikos padarymo praėjo mažiau negu ketveri metai. Taip pat svarbu pabrėžti, kad yra numatytas vienų metų bandomasis laikotarpis, per kurį atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal aptariamą straipsnį asmuo negali padaryti naujo baudžiamojo nusižengimo, neatsargaus ar tyčinio nusikaltimo, be pateisinamų priežasčių nevykdyti teismo patvirtinto susitarimo dėl žalos atlyginimo sąlygų ir tvarkos. Priešingu atveju bus sprendžiama dėl tokio asmens baudžiamosios atsakomybės už visas padarytas nusikalstamas veikas, o sprendimas dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės bus panaikintas arba nustos galioti. Be to, susitaikymas taip pat yra vienas iš pagrindų nutraukti ikiteisminį tyrimą ar baudžiamąją bylą bylos parengimo nagrinėti teisme metu ir bylą nagrinėjant teisme.

Taigi nors iš esmės susitaikymo institutas Lietuvos baudžiamojoje justicijoje turi panašumų su mediacijos institutu, bet šis institutas nepasiekia tikrųjų mediacijos tikslų. Pabrėžtina, kad vienas iš pagrindinių mediacijos principų yra konfidencialumo principas, kuris užtikrina, jog visa informacija, kurią šalys ar mediatorius sužinojo mediacijos metu, negali būti naudojama kaip įrodymai teisme ar kitose ginčų sprendimo procedūrose. Tai suteikia konflikto šalims daugiau laisvės ir drąsos atvirai reikšti mintis, įsitikinimus ir jausmus, labiau pasitikėti viena kita ir mediatoriumi[23]. Manytina, kad mediacija yra pranašesnė už susitaikymo institutą, nes proceso metu abi konflikto šalys skatinamos neutralioje aplinkoje reikšti savo emocijas, gilintis į nusikalstamos veikos padarymo priežastis ir jos sukeltas pasekmes. Mediacija laikoma pavykusia, kai šalys besiaiškindamos konflikto esmę, priežastis ir pasekmes pasiekia susitarimą. Tuo tarpu susitaikymas BK 38 straipsnio prasme nereikalauja iš konflikto šalių aiškintis kilusio konflikto esmės. Toks susitaikymas yra formalus veiksmas, kuris turi būti procesine tvarka įformintas kaip baudžiamosios

---

20 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741, 38 str.

21 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341, 413 str.

22 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741, 38 str.

23 MICHAILOVIČ, I., *et al. Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje:* monografija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2014, p. 89–90.

bylos priedas, o kaip jis buvo pasiektas ir dėl kokių motyvų – dažniausiai nėra svarbu, išskyrus grasinimus ir kitokio pobūdžio prievartą[24].

Kitas institutas, kuriame galima įžvelgti atkuriamojo teisingumo požymių, yra taikinamasis posėdis privataus kaltinimo procese[25]. Jeigu nėra pagrindo atsisakyti pradėti privataus kaltinimo bylos proceso, nukentėjusysis ir (arba) jo teisėtas atstovas, taip pat nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo šaukiami pas teisėją susitaikyti. Taikinamasis posėdis prasideda teisėjo pranešimu apie nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo turinį ir kvietimu susitaikyti. Po to pasisako kiekviena iš šalių. Procesas nutraukiamas, kai šalys susitaiko, be to, nukentėjusysis ir (ar) jo teisėtas atstovas ir kaltininkas susitaikydami gali sudaryti sutartį dėl žalos atlyginimo. Taigi taikinamasis posėdis, nagrinėjant bylą privataus kaltinimo tvarka, turi tam tikrų mediacijos elementų. Pirma, teisėjas taikinamajame posėdyje dalyvauja kaip tarpininkas. Tačiau tas pats teisėjas gali toliau nagrinėti baudžiamąją bylą, jei asmenys nesusitaiko, todėl negali efektyviai padėti susitaikyti[26]. Antra, šalys yra laisvos tartis dėl sutarties sąlygų ir taikiai išspręsti konfliktą[27]. Trečia, šalys gali susitarti ir sudaryti sutartį dėl žalos atlyginimo.

Svarbu pabrėžti, kad Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 23 d. įsakymu Nr. 1R-297[28] buvo patvirtintos Gairės pareiškėjams gauti paramą pagal 2009–2014 m. Norvegijos finansinio mechanizmo lėšomis finansuojamos programos „Pataisos, įskaitant bausmes be įkalinimo“ priemonę „Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) programos baudžiamojoje justicijoje sukūrimas ir įgyvendinimas“. Šios programos pagrindinis tikslas – pagerinti Lietuvos bausmių vykdymo sistemą, vadovaujantis tarptautiniais žmogaus teisių užtikrinimo standartais. Programai įgyvendinti buvo skirta daugiau nei 9 mln. eurų parama, iš jų 85 proc. sudaro Norvegijos finansinio mechanizmo lėšos ir 15 proc. Lietuvos Respublikos bendrojo finansavimo lėšos[29].

2014 m. spalį prasidėjo vienas iš šešių šios programos projektų − Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT). Projekto metu siekiama suformuluoti mediacijos taikymo metodines priemones, parengti mediatorių rengimo programą, apmokyti apie 80 darbuotojų. Sukurtas mediacijos modelis Lietuvos baudžiamojoje justicijoje turėtų užtikrinti praktinį mediacijos įgyvendinimą ir mediacijos paslaugų suteikimą 1 500 asmenų. Mediacijos taikymas visose apygardų probacijos tarnybose turėtų padėti užtikrinti vienodą mediacijos raidą Lietuvoje[30]. Pagal projekto metu sukurtą mediacijos baudžiamojoje justicijoje modelį, mediatoriai jau nuo 2015 m. pradžios padeda spręsti konfliktus tarp pažeidėjo ir nukentėjusiojo visose baudžiamojo proceso stadijose (ikiteisminio tyrimo, teisminio nagrinėjimo metu ir po nuosprendžio priėmimo). Nuo 2015 m. vasario šia galimybe jau pasinaudojo daugiau kaip 500 asmenų, iš jų 266 atvejais konflikto šalys pasiekė abiem priimtiną susitarimą. Dažniausiai taikant mediaciją buvo sprendžiami klausimai

---

24 PRAPIESTIS, J., *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras: Bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 241.

25 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341, 413 str.

26 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo. TAR, 2015-09-17, Nr. 13939, 32 punktas.

27 *Ibid*.

28 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 23 d. įsakymas Nr. 1R-297 „Dėl Gairių pareiškėjams paramai pagal Norvegijos finansinio mechanizmo lėšomis finansuojamos programos „Pataisos, įskaitant bausmes be įkalinimo“ priemonę „Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) programos baudžiamojoje justicijoje sukūrimas ir įgyvendinimas“ gauti patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 137-6951.

29 Kalėjimų departamentas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-20]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimu-departamentas.lt/lt/vapt/mediacija.html>.

30 *Ibid*.

dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo (vagysčių, plėšimų, kelių eismo įvykių ir pan. atvejai) ir tarpasmeniniai konfliktai[31].

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos baudžiamojoje justicijoje nusikaltimo aukos ir nusikaltusio asmens mediacija egzistuoja tik iš dalies. Mediacijos apraiškos – susitaikymas ir taikinamasis posėdis bylą nagrinėjant privataus kaltinimo tvarka – yra pagrindas, nuo kurio būtų galima pradėti kurti bendrą, nuoseklią taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) baudžiamojoje justicijoje sistemą[32]. Džiugu, kad pradėtas vykdyti Mediacijos įgyvendinimo probacijos tarnybose projektas per vienus metus sulaukė visuomenės pripažinimo. Norėtųsi tikėti, kad minėtas projektas taps atspirties tašku nusikaltimo aukos ir nusikaltusio asmens mediacijos teisiniam reglamentavimui Lietuvos baudžiamojoje justicijoje.

2.2. Mediacija kitose Europos šalyse

Siekiant atskleisti mediacijos prasmę ir efektyvumą, tikslinga išnagrinėti gerąją užsienio šalių praktiką nusikaltimo aukos ir nusikaltusio asmens mediacijos taikymo srityje. Straipsnyje toliau trumpai nagrinėjama mediacija Austrijos, Belgijos, Estijos, Lenkijos ir Prancūzijos baudžiamosios justicijos sistemose.

Austrija 1980–1990 metais tapo nusikaltimo aukos ir nusikaltusio asmens mediacijos pradininke ir lydere šioje srityje[33]. Mediacija baudžiamojoje justicijoje nuo 1988 m. reglamentuota Nepilnamečių justicijos akte, o nuo 2000 m. – ir Baudžiamojo proceso įstatyme. Tačiau pabrėžtina, kad šalyje vartojamas ne mediacijos, o *außergerichtlicher Tatausgleich* (vok.) terminas, kuris reiškia neteisminį susitarimą[34]. Mediacijos taikymas yra plačiai paplitęs. Tyrimais nustatyta, kad net 90 proc. nusikaltusiųjų ir nukentėjusiųjų yra pasirengę bendradarbiauti ir susitarti[35].

Belgija yra viena iš pasaulio valstybių, kurioje atkuriamasis teisingumas prieinamas sprendžiant dėl visų nusikalstamų veikų rūšių bei įvairaus laipsnio nusikaltimų, visose baudžiamojo proceso stadijose, tiek suaugusiems, tiek nepilnamečiams. Be to, atkuriamasis teisingumas yra teisiškai reglamentuotas. Tačiau Belgijoje yra tiek daug skirtingų nusikaltimo aukos ir nusikaltusio asmens mediacijos modelių, kad tai trukdo tinkamai ir veiksmingai koordinuoti tarnybų veiklą nacionaliniu lygmeniu[36]. Nepaisant to, Belgijoje mediacija kasmet yra taikoma apie 6 000 baudžiamųjų bylų. 2011 m. buvo 6 732 mediacijos atvejai. Pabrėžtina, kad mediacija dažniausiai taikoma turtinių (apie 30 proc.) ir smurtinių (apie 47 proc.) nusikaltimų atvejais[37].

Estijoje mediaciją baudžiamosios justicijos srityje reglamentuoja Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos. Šioje valstybėje čia vartojamas „susitaikymo“ terminas[38]. Estijoje nuostatos,

---

[31] Lietuvos advokatūra [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-20]. Prieiga per internetą: <http://www.advoco.lt/lt/visos-naujienos_337/mokymai-seminarai/advokatai-kvieciami-bendradarbiauti-8ea4.html.>.

[32] Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo. TAR, 2015-09-17, Nr. 13939, 34 punktas.

[33] Centre for justice & reconciliation [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-15]. Prieiga per internetą: <http://restorativejustice.org/rj-library/victim-offender-mediation-in-austria/1609/>.

[34] DÜNKEL, F.; GRZYWA-HOLTEN, J.; HORSFIELD, P. (Eds.) *Restorative Justice and mediation in penal matters*, 2015, vol. 1, p. 13.

[35] <https://www.mpicc.de/en/forschung/forschungsarbeit/kriminologie/toa.html.>.

[36] DÜNKEL, F.; GRZYWA-HOLTEN, J.; HORSFIELD, P. (Eds.) *Restorative Justice and mediation in penal matters*, 2015, vol. 1, p. 80.

[37] *Ibid*., p. 71.

[38] *Ibid*., p. 238.

susijusios su taikinimo baudžiamajame procese procedūra, įtvirtintos Baudžiamojo proceso kodekso 8 skyriaus „Ikiteisminis procesas“ 1 skirsnyje „Baudžiamojo proceso pradžia ir nutraukimas“. Pabrėžtina, kad proceso stadijos, kuriose galima taikyti taikinimo procedūrą, konkrečiai nėra nurodomos. Be to, yra numatyta, kad norint taikyti taikinimo procedūrą yra būtinas įtariamojo ar kaltinamojo ir nukentėjusio asmens sutarimas[39]. Atkreiptinas dėmesys, kad kiekvienais metais sutaikinimo institutas yra vis plačiau taikomas ir tampa populiariu bylos nutraukimo pagrindu. 2007 m. vos 31 (2 proc.) iš visų baudžiamojo proceso nutraukimo bylų buvo proceso nutraukimas šalių sutaikinimo pagrindu, o jau 2010 m. šis skaičius padidėjo iki 364 (8 proc.). Svarbu paminėti, kad mediacija šioje šalyje dažniausiai taikoma smurtinių nusikaltimų atvejais[40].

Prancūzijos Baudžiamojo proceso kodekse mediacijos sąvoka nėra pateikiama, bet baudžiamojoje teisėje ji skirstoma į prokuroro vykdomą ir deleguotąją mediaciją, kurią atlieka prokuroro iš anksto paskirtas fizinis ar juridinis asmuo. Konkretaus nusikaltimų, kurių atveju taikoma mediacija, sąrašo nėra. Prancūzijoje mediacija taikoma, jeigu prokurorai mano, kad tokiu būdu aukai bus kompensuota už padarytą žalą arba bus panaikinti nusikaltimu padaryti neigiami padariniai, arba mediacija padės reabilituotis nusikaltusiajam[41]. Auka ir kaltininkas gali pasiūlyti taikyti mediaciją bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje, įskaitant ir bausmės vykdymą, jeigu visos aplinkybės yra žinomos ir pripažintos[42]. Svarbu atkreipti dėmesį, kad 2010 m. mediacijai buvo gautos net 21 104 baudžiamosios bylos. Tiesa, tik 11 953 atvejais mediacija buvo sėkminga[43].

Lenkijoje susidomėjimas vienu iš atkuriamojo teisingumo elementų – mediacija – kilo XX amžiaus pabaigoje; po kelerių metų diskusijų ir praktinių tyrimų mediacijos institutas pradėtas taikyti tiriant nepilnamečių nusikalstamas veikas, o pozityvūs taikymo rezultatai lėmė mediacijos reglamentavimą Bausmių vykdymo kodekse[44]. Šiuo metu baudžiamojoje justicijoje taikomą mediaciją reglamentuoja tam tikros Baudžiamojo proceso kodekso, Baudžiamojo kodekso, Bausmių vykdymo kodekso nuostatos, taip pat kai kurie teisingumo ministro įsakymai. Nepilnamečių asmenų baudžiamosiose bylose taikomą mediaciją reglamentuoja specialus Nepilnamečių bylų proceso įstatymas[45]. Be to, atsirado galimybė taikyti mediaciją bet kurioje teisminio proceso stadijoje[46]. Lenkijos įstatymai formaliai nenurodo konkrečių veikų, kurių atvejais mediacija turėtų būti taikoma ar būtų negalima. Pareigūnai ir teismai, sprendžiantys dėl bylos nukreipimo mediacijai, turi įvertinti jos tikslingumą pagal konkrečias bylos aplinkybes. Geromis sąlygomis mediacijai laikomi tarp šalių esantys tam tikri ryšiai (giminystės, kaimynystės, profesiniai), kai sprendžiami konfliktai, iškilę nedidelėse uždarose bendruomenėse (išskyrus drastiškų nusikaltimų atvejus).

---

[39] Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo. TAR, 2015-09-17, Nr. 13939, 40.1 punktas.

[40] DÜNKEL, F.; GRZYWA-HOLTEN, J.; HORSFIELD, P. (Eds.) *Restorative Justice and mediation in penal matters*, 2015, vol. 1, p. 235–236.

[41] Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo. TAR, 2015-09-17, Nr. 13939, 40.4 punktas.

[42] DÜNKEL, F.; GRZYWA-HOLTEN, J.; HORSFIELD, P. (Eds.) *Restorative Justice and mediation in penal matters*, 2015, vol. 1, p. 288.

[43] *Ibid*., p. 282.

[44] RĘKAS, A. *Mediacja w polskim sprawie karnym*. Ministerstwo sprawiedliwości, Warszawa, 2011, p. 7.

[45] Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo. TAR, 2015-09-17, Nr. 13939, 40.2 punktas.

[46] RĘKAS, A. *Mediacja w polskim sprawie karnym*. Ministerstwo sprawiedliwości, Warszawa, 2011, p. 7.

Bylos aplinkybių aiškumas taip pat laikomas mediacijos taikomumą didinančiu veiksniu[47]. Pabrėžtina, kad kasmet Lenkijoje apie 1 300 bylų užbaigiama nusikaltimo aukos ir nusikaltusio asmens mediacijos proceso taikymo pagrindu[48].

Apibendrinant Europos valstybių nusikaltimo aukos ir nusikaltusio asmens mediacijos taikymo praktiką, galima teigti, kad mediacija baudžiamajame procese paprastai yra galima visose baudžiamojo proceso stadijose, t. y. tiek ikiteisminio tyrimo, tiek bylos nagrinėjimo teisme, tiek bausmės vykdymo metu. Dažniausiai konkretus nusikaltimų, dėl kurių galima mediacija, sąrašas nėra pateikiamas. Taip pat nėra detalizuojama, kokio amžiaus sulaukusiems nukentėjusiesiems ir įtariamiesiems, kaltinamiesiems ar nuteistiesiems mediacija yra galima. Pavyzdžiui, Lenkijoje mediacija formaliai gali būti skiriama bet kuriuo atveju, kai veiką padaręs asmuo ir nukentėjęs asmuo laisva valia išreiškia tam norą ar sutikimą, o jų pakaltinamumas ar civilinis veiksnumas nėra apribotas. Kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Lenkijoje mediacija baudžiamojoje justicijoje priskirta Teisingumo ministerijos kompetencijai. Kitose valstybėse tam nėra įsteigta atskirų valstybės institucijų[49]. Svarbiausia, kad visose minėtose valstybėse mediacijos institutas yra teisiškai reglamentuotas, todėl plačiai taikomas ir pripažįstamas visuomenės.

2. Mediatoriaus vaidmuo mediacijos procese

Vykdant mediacijos projektus ir programas ypač svarbu laikytis tikrosios mediacijos koncepcijos ir siekti išlaikyti tiek aukos, tiek nusikaltėlio interesų balansą bei mediatoriaus nešališkumą. Mediatoriaus nešališkumas pasireiškia tuo, kad jis neatstovauja nė vienos konflikto šalies interesams, nes viso mediacijos proceso metu padeda mažinti kylančią įtampą, abiem šalims išgirsti viena kitą ir pasiekti abi šalis tenkinantį sprendimą[50]. Pabrėžtina, kad siekiant užtikrinti aukštą mediacijos proceso kokybę ir sėkmingą procesą svarbus ne tik mediatoriaus nešališkumas, bet ir jo kompetencija šioje srityje. Mediatoriais gali būti įvairių sričių atstovai, nepriklausomai nuo išsilavinimo, įgiję nustatytų pagrindinių žinių ir įgūdžių.

Lietuvoje vykdant projektą „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ 2015 m. kovo 10 d. Vilniaus apygardos probacijos tarnybos direktoriaus įsakymu Nr. TO-83 buvo patvirtintos Mediacijos taisyklės (toliau – Taisyklės), kuriose, be kitų nuostatų, buvo įtvirtinti specialūs reikalavimai mediatoriui. Taisyklių VIII dalyje nustatyta[51], kad mediatorius turi turėti specialių žinių, reikiamų kokybiškam mediacijos proceso užtikrinimui: konfliktologijos, derybų, psichosocialinių žinių, komunikacijos, mediacijos proceso stadijų ir principų, mediatoriaus vaidmens, funkcijų ir pareigų mediacijos procese. Be to, mediatorius turi turėti tokių įgūdžių: informacijos ir dokumentų tvarkymo ir vertinimo, mediacijos proceso organizavimo ir valdymo, tarpasmeninės komunikacijos (įskaitant klausymąsi, klausinėjimą, patikslinimą, performulavimą, apibendrinimą), emocijų valdymo, susitarimų įforminimo. Teisę teikti mediacijos paslaugas

---

[47] Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo. TAR, 2015-09-17, Nr. 13939, 40.2 punktas.

[48] DÜNKEL, F.; GRZYWA-HOLTEN, J.; HORSFIELD, P. (Eds.) *Restorative Justice and mediation in penal matters*, 2015, vol. 1, p. 656.

[49] Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo. TAR, 2015-09-17, Nr. 13939, 40.5 punktas.

[50] BIEŃKOWSKA, E. *Mediacja w sprawach letnich*. Ministerstwo sprawiedliwosci, Warszawa, 2009.

[51] Vilniaus apygardos probacijos tarnyba [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-21]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/vapt/mediacija/dokumentai_1620.html.>.

suteikia tam tikras pažymėjimas, gautas išklausius specializuotus mediacijos mokymus pagal parengtą Mediatorių mokymo programą.

Aptartieji mediatoriui reikalingi įgūdžiai ir žinios neapibrėžia mediatoriaus vaidmens procese. Mediatorius gali būti vadinamas „eismą reguliuojančiu“ darbuotoju, kuris mediacijos procese konflikto šalims parodo bendravimo kelią. Mediatorius gali būti laikomas ir lengvintoju, „laidininku“ ar konfliktuojančių šalių mokytoju, nukreipiančiu jas reikiama linkme, o kartais tik stebėtoju ir proceso prižiūrėtoju. Galima išvardyti daug mediatoriaus vaidmenų, bet svarbiausia, kad jis yra mediacijos proceso vadovas, prižiūrintis, remiantis ir kontroliuojantis patį procesą[52].

3. Nusikaltimo aukos ir nusikaltusio asmens mediacijos privalumai palyginti su formaliuoju baudžiamuoju procesu

Atkuriamasis teisingumas duoda teigiamų rezultatų resocializacijos srityje, tampa realia baudžiamojo populizmo alternatyva[53]. Mediacija, kaip viena iš atkuriamojo teisingumo formų, taip pat turi daug privalumų palyginti su formaliuoju baudžiamuoju procesu. Pirma, mediacijos procesas ir mediatoriaus pokalbiai gali teigiamai paveikti nusikaltusio asmens asmenybę. Per bendrus pokalbius nusikaltimo auka praranda savo anonimiškumą ir tampa realiu asmeniu, kuris dėl kaltininko veiksmų patyrė skausmo ir žalos. Kaltininkas, klausydamas nukentėjusiojo pasakojimo, greičiau supranta padarytą žalą, dėl jos pradeda jausti kaltės ir gėdos jausmą bei spontaniškai nori ištaisyti padarytą žalą[54]. Antra, mediacija prisideda prie nepageidaujamo elgesio korekcijos. Atliktų tyrimų duomenimis, mediacijos proceso metu, kai susitinka abi konflikto šalys, jų neigiamos baimės, pykčio ir priešiškumo emocijos keičiasi į teigiamas solidarumo emocijas[55]. Trečia, mediacija kelia pasitenkinimą procesu ir baudžiamojo teisingumo sistema. Asmenys, dalyvaujantys mediacijos procese, lieka patenkinti proceso rezultatu ir vėliau palankiau vertina visą baudžiamosios justicijos sistemą[56]. Ketvirta, mediacijos dalyviai noriau vykdo įpareigojimus[57], nes jie yra priimti bendro pokalbio metu, o ne nustatyti valstybės. Tokiu atveju nelieka vietos pasipriešinimui, maištavimui, prisiimti įsipareigojimai yra bendro sutarimo rezultatas. Penkta, tyrimais įrodyta, jog mediacija yra efektyvi priemonė pakartotiniam nusikalstamumui mažinti[58]. Šešta, taikiai išspręstas konfliktas yra puiki galimybė kaltininkui išvengti griežtesnės bausmės. Septinta, manytina, kad mediacijos proceso įtvirtinimas sumažina teisėsaugos institucijų darbo krūvį.

Apibendrinant galima teigti, kad mediacijos institutas tikrai naudingas visiems jo dalyviams: nukentėjusiajam, nusikaltusiam asmeniui ir visuomenei. Deja, visuomenėje vyraujantis palankus požiūris į bausmes, informacijos apie atkuriamąjį teisingumą stoka, nepakankamos ekonominės sąlygos įvairiems projektams plėtoti ir bendras netikėjimas geresne ateitimi sudaro kliūčių įgyvendinti mediaciją baudžiamojoje justicijoje ir pastebėti šio instituto teikiamą naudą.

---

[52] MICHAILOVIČ, I. *Atkuriamojo teisingumo galimybės baudžiamojoje justicijoje. Iš:* Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014, p. 142.

[53] *Ibid*., p. 10.

[54] WAJEROWSKA-ONISZCZUK, B. *Mediacja w sprawach nieletnich*. Ministerstwo sprawiedliwości, Warszawa, 2005.

[55] ROSSNER, M. Emotions ind Interaction Ritual. A Micro Analysis of Restorative Justice. *The British Journal of Criminology*, 2011, vol. 51, issue. 1, p. 95−119.

[56] ŽUKAUSKAITĖ, J. *Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai*. 2012, p. 104−105.

[57] *Ibid*.

[58] *Ibid*.

Išvados ir pasiūlymai

1. Atkuriamasis teisingumas, mediacija ir susitaikymas yra trys skirtingos sąvokos, kurios sąveikauja tarpusavyje, bet jokiais būdais neturi būti tapatinamos.
2. Lietuvoje mediacija baudžiamojoje justicijoje iki šių dienų nėra teisiškai reglamentuota, dėl to yra mažai žinoma.
3. Daugelyje Europos valstybių mediacija yra reglamentuota įvairiuose baudžiamuosiuose įstatymuose ir paprastai yra galima visose baudžiamojo proceso stadijose.
4. Mediatoriais nepriklausomai nuo išsilavinimo gali būti įvairių sričių atstovai, įgiję nustatytų bazinių žinių ir įgūdžių.
5. Mediacijos institutas naudingas visiems jo dalyviams: nukentėjusiajam, nusikaltusiam asmeniui ir visuomenei.
6. Manytina, jog tam, kad mediacijos institutas būtų veiksmingas ir pradėtų veikti efektyviai, būtų naudinga reglamentuoti minėtą institutą Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose, papildant BK ir BPK atitinkamomis nuostatomis, kurios numatytų, kokiais atvejais mediacija galima, o kokiais ji negali būti taikoma.
7. Taip pat tikslinga būtų parengti Nusikaltimo aukos ir nusikaltusio asmens mediacijos įstatymą, kuris apibrėžtų mediacijos baudžiamojoje justicijoje sąvoką, pagrindinius mediacijos principus, mediatorių kompetenciją, konflikto šalių ir mediatoriaus teises ir pareigas, patį mediacijos procesą bei kitus mediacijos įgyvendinimui svarbius aspektus.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. ECOSOC Resolution 2002/12. Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-30]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2002/resolution%202002-12.pdf.>.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 23 d. įsakymas Nr. 1R-297 „Dėl Gairių pareiškėjams paramai pagal Norvegijos finansinio mechanizmo lėšomis finansuojamos programos „Pataisos, įskaitant bausmes be įkalinimo“ priemonę „Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) programos baudžiamojoje justicijoje sukūrimas ir įgyvendinimas“ gauti patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 137-6951.
5. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo. TAR, 2015-09-17, Nr. 13939.

Specialioji literatūra:

1. BIEŃKOWSKA, E. *Mediacja w sprawach letnich*. Ministerstwo sprawiedliwosci, Warszawa, 2009.
2. CHRISTIE, N. Conflict as property. *British journal of Criminology*, 1977, vol. 17, p. 1−15.
3. DIGNAN, J. *Understanding victims and restorative justice*, 2005.
4. DUNKEL, F.; GRZYWA-HOLTEN, J.; HORSFIELD, P. (Eds.) *Restorative Justice and mediation in penal matters*, 2015, vol. 1.

5. GIEDRYTĖ-MAČIULIENĖ, R.; VENCKEVIČIENĖ, J. Atkuriamojo teisingumo priemonių taikymas mokyklose. *Teisės problemos*, 2015, Nr. 2, p. 70−96.
6. JUSTICKIS, V. *Kriminologija*. I dalis. Vilnius, 2001.
7. MARSHALL, T. F. *Restorative Justice: An Overview*. Home Office, London, 1999. [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-17]. Prieiga per internetą: <http://fbga.redguitars.co.uk/restorativeJusticeAnOverview.pdf.>.
8. MICHAILOVIČ, I. *Atkuriamojo teisingumo galimybės baudžiamojoje justicijoje*. *Iš:* Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014, p. 77−89.
9. MICHAILOVIČ, I., *et al. Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje:* monografija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2014.
10. MURRAY, B. A. *Examining School Based Mediation*: *a Literature Review*, 2003 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-17]. Prieiga per internetą: <http://www2.uwstout.edu/content/lib/thesis/2003/2003murrayb.pdf.>.
11. PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius: Justitia , 2009.
12. PRAPIESTIS J., *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras: Bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
13. RECHES, R. *Psichologinio pasipriešinimo atkuriamajam teisingumui problema*. Socialinių mokslų studijos, 2(6), 2010, p. 357−374.
14. RĘKAS, A. *Mediacja w polskim sprawie karnym*. Ministerstwo sprawiedliwości. Warszawa, 2011.
15. ROSSNER, M. Emotions ind Interaction Ritual. A Micro Analysis of Restorative Justice. *The British Journal of Criminology*, 2011, vol. 51, issue. 1, p. 95−119.
16. RYALS, J. S. Restorative Justice: New Horizons in Juvenile Offender Counselling. *Journal of Addictions & Offender Counselling*, 2004, vol. 25, p. 18−25.
17. USCILA, R. *Viktimologijos pagrindai*. *Nusikaltimo aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje*. Mokslinis metodinis leidinys. Vilnius, 2005.
18. WAJEROWSKA-ONISZCZUK, B. *Mediacja w sprawach nieletnich*. Ministerstwo sprawiedliwości. Warszawa, 2005.
19. ŽUKAUSKAITĖ, J. Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai. *Teisės problemos*, 2012, Nr. 2, p. 96−110.

Kita literatūra:

1. Centre for justice & reconciliation. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-15]. Prieiga per internetą: <http://restorativejustice.org/rj-library/victim-offender-mediation-in-austria/1609/>.
2. Kalėjimų departamentas. [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-20]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/vapt/mediacija.html.>.
3. Lietuvos advokatūra. [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-20]. Prieiga per internetą: <http://www.advoco.lt/lt/visos-naujienos_337/mokymai-seminarai/advokatai-kvieciami-bendradarbiauti-8ea4.html.>.
4. Vilniaus apygardos probacijos tarnyba. [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-21]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/vapt/mediacija/dokumentai_1620.html.>.
5. Evaluating victim-offender mediation dealing with adult offenders in Austria and Germany. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-15]. Prieiga per internetą: <https://www.mpicc.de/en/forschung/forschungsarbeit/kriminologie/toa.html.>.

VICTIM - OFFENDER MEDIATION

Summary

Victim - offender mediation is one of the most common elements of restorative justice, in which the victim, the offender and the impartial mediator voluntarily participate together in the resolution of matters arising from the crime, expressing their feelings, attitudes and needs.

Mediation institute is widespread in many European countries, in which it is generally available in all stages of the criminal proceedings. However, mediation in criminal justice is not regulated in Lithuanian law, therefore it is little known institute. Nevertheless, some features of mediation could be found in institutes of reconciliation and conciliation hearing. Besides, in Lithuania is currently running the „Implementation of the Mediation at Probation Services“ project, which might be the starting point of mediation in the Lithuanian criminal justice.

It should be noted, that mediators may be representatives from various spheres, who, independently of their education, have acquired basic knowledges and skills. Moreover, there are a lot of benefits of the mediation institute in comparison with the formal criminal proceedings. Mediation not only has a positive effect on the offender‘s personality, but also contributes to the unwanted behavior correction, raises satisfaction with the process and the criminal justice system. It is assumed, that liabilities, which were adopted at mediation process, are realized more effectively, also, it is believed, that mediation reduce reoffending. Futhermore, successfull mediation process helps to avoid more severe punishment to the offender and reduce the workload of the law enforcement authorities.

„SLIDAUS ŠLAITO“ ARGUMENTAS EUTANAZIJOS IR ASISTUOJAMOSIOS SAVIŽUDYBĖS LEGALIZAVIMO KONTEKSTE

Monika Petronytė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-io kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas mon.petronyte@gmail.com
Mokslinio darbo vadovas doc. dr. Vaidotas Vaičaitis

Šiame straipsnyje analizuojama eutanazijos ir asistuojamos savižudybės atskyrimo problematika, šių reiškinių legalizavimo pokyčiai nuo seniausiųjų laikų iki dabarties, stengiantis suvokti, nuo kada eutanazijai ir asistuojamajai savižudybei galima taikyti „slidaus šlaito“ argumentą. Straipsnio tikslas – patikrinti šio argumento pagrįstumą ir pateikti vertinimus, kokių „slidaus šlaito“ padarinių gali kilti ateityje. Tam pasitelkiamas sąvokų išaiškinimas, istorinė analizė ir „slidaus šlaito“ etapų atskyrimas. Paaiškinant „slidaus šlaito“ argumento praktiškumą, darbe pateikiama įvairių kitų šalių teismų praktikos pavyzdžių.

The article analyses the separation of euthanasia and assisted suicide, the changes in legalisation from ancient times to nowadays for the purpose of exploring the exact time when a „slippery slope“ in euthanasia and assisted suicide started. The aim of this article is to verify a validity of the „slippery slope“ argument and introduce some predictions about the future. For that purpose there are some clarifications of definitions, historic analysis and the separation of the „slippery slope“ stages. Also, various cases of different countries are presented to help readers to understand the practice of the „slippery slope“ argument.

Įvadas

Diskusijų apie eutanazijos legalizavimą girdime daug ir dažnai; tai – viena iš itin jautrių ir kontroversiškų visuomenės temų. Egzistuoja nemažai argumentų, skatinančių įteisinti eutanaziją valstybėse, kuriose ji yra nelegali, ar plėsti eutanazijos legalumo ribas šalyse, kuriose ji jau yra teisėtai vykdoma. Taip pat galima atrasti daugybę svarių argumentų, kodėl eutanazija neturėtų būti įteisinta, o jeigu jau yra – turėtų būti siaurinamos jos legalumo ribos. Taigi iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad įvairios informacijos šia tema yra pakankamai.

Pastebėtina, kad nors šis klausimas gvildenamas dažnai, literatūroje pateikiama dar mažai susistemintos, pagrįstos ir įvairiais aspektais išanalizuotos informacijos, o teisiniai šaltiniai dažnai suprantami klaidingai dėl skirtingo sąvokų suvokimo ir kitų problemų. Kadangi eutanazijos legalizavimas nuolatos svarstomas ir Lietuvoje, be to, šis klausimas aktualus visame pasaulyje, reikšminga tinkamai suvokti svarbiausius aspektus. Todėl šis darbas skirtas koncentruotai išanalizuoti vieną iš eutanazijos legalizavimo oponentų argumentų, iškelti probleminius jo aspektus, pateikti jų vertinimų. Tam pasitelkiami įvairių valstybių teisės aktai, teismų praktika, mokslininkų straipsniai ir apžvalgos.

Šiame darbe analizuojamas ir įvairiais pjūviais vertinamas „slidaus šlaito“ (angl. *slippery slope)* argumentas. Tinkamai tirti šio argumento teisinę ir moralinę prasmę bei pagrįstumą padeda loginis analitinis, lingvistinis, istorinis bei lyginamasis metodai. Loginis analitinis ir lingvistinis metodai reikšmingiausi siekiant išnagrinėti eutanazijos ir asistuojamos savižudybės sąvokų skirtumus, iškeliant idėją, kad jų atskyrimas yra daugiau teorinis ir vartojamas norint užmaskuoti tam tikras problemas. Istorinis metodas itin svarbus, nes neįmanoma tinkamai įvertinti dabartinės situacijos neišanalizavus šių reiškinių legalizavimo istorijos, todėl čia bus pateikiamas vadinamasis „slidaus šlaito“ argumentas, išskiriant didžiausių pokyčių laikotarpius ir atrandant momentą, kuris galėtų būti vertinamas kaip „slidaus šlaito“ pradžia. Taip pat naudinga, pasitelkiant lyginamąjį metodą, įvertinti nagrinėjamų problemų panašumus ir skirtumus skirtingų valstybių teisinėse sistemose. Be to, svarbu ne tik išnagrinėti praeityje buvusią ir šiuo metu egzistuojančią padėtį ir pateikti įžvalgų, kokių „slidaus šlaito“ padarinių gali kilti ateityje, o tai įmanoma tik tinkamai įvertinus svarbiausius šios temos probleminius klausimus.

1. Eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės santykis

Daugiausia diskusijų, kalbant apie su eutanazijos legalizavimu susijusias problemas, kyla dėl eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės santykio. Kertinis klausimas – ar iš viso reikia šias sąvokas atskirti? Tai galima sužinoti tik detaliau panagrinėjus ir palyginus abu šiuos institutus.

Eutanazija[1] (gr. *euthanasia – eu* „gerai“, *thanatos* „mirtis“) – tai lengva mirtis, arba neskausmingas neišgydomo ligonio numarinimas. Šios dvi eutanazijos reikšmės skiriasi viena nuo kitos tuo, kad pirmoji atspindi pirminę eutanazijos idėją, o antroji – dabartines realijas. Pasak Viltės Žukaitės, eutanazija senovės Graikijoje reiškė ramią, lengvą mirtį arba garbingą žūtį kare. Iki pat XIX a. pabaigos ši sąvoka reiškė palydėjimą mirtin, t. y. slaugos priemones, nuskausminimą, buvimą kartu su ligoniu, ir tik nuo XIX a. pabaigos atsirado šiuolaikinė eutanazijos samprata – paciento nužudymas jo paties pageidavimu[2]. Kadangi šiuo metu eutanazija suprantama vėlesniąja reikšme, šiame darbe bus tiriama būtent antroji jos samprata.

Eutanazija skirstoma į keletą rūšių: aktyviąją, pasyviąją, savanorišką ir nesavanorišką[3]. Kai kuriuose šaltiniuose pateikiama dar viena eutanazijos rūšis – prievartinė (privalomoji, priverstinė), kuri nėra tapatinama su nesavanoriška eutanazija[4]. Eutanazijos rūšys, skirstomos atsižvelgiant į paciento valią, bus aptariamos kituose skyriuose, o dabar pabandysime atskirti aktyviąją eutanaziją nuo pasyviosios.

Aktyvioji eutanazija – tai būdas pabaigti gyvenimą, kai tikslas yra sukelti paciento mirtį vienu veiksmu[5]. Tokia samprata perša idėją, kad aktyvioji eutanazija yra atliekama tik veikimu,

---

[1] Tarptautinių žodžių žodynas. Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://www.zodynas.lt/tarptautinis-zodziu-zodynas/E/eutanazija>.

[2] ŽUKAITĖ, V. Eutanazija: noras numirti ar pagalbos šauksmas? Vilnius: bernardinai.lt [interaktyvus] [žiūrėta 2016 01 27]. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-03-27-vilte-zukaite-eutanazija-noras-numirti-ar-pagalbos-sauksmas/97674>.

[3] ČEKANAUSKAITĖ, A. Eutanazija ir savižudybė su pagalba. Vilnius: Lietuvos bioetikos komitetas, 2013 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://bioetika.sam.lt/index.php?4099465995>.

[4] Eutanazija. Kaunas: VDU Santuokos ir šeimos studijų centras [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://www.bioetika.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=58&Itemid=43>.

[5] MediLexicon. *Active euthanasia* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://www.medilexicon.com/medicaldictionary.php?t=30754>.

t. y. aktyviais gydytojo veiksmais. Dažniausias aktyviosios eutanazijos išraiškos būdas – mirtina gydytojo atliekama injekcija pacientui. Aktyvioji eutanazija netoleruojama ir yra nelegali daugelyje pasaulio šalių.

Internetiniame medicinos terminų žodyne yra apibrėžta pasyviosios eutanazijos sąvoka – tai būdas pabaigti gyvenimą, kai gydytojas turi galimybę neskirti beprasmiško gydymo beviltiškai sergančiam pacientui[6]. Šis apibrėžimas paliečia du svarbius aspektus: gydytojo laisvę neskirti arba nutraukti gydymą ir ypatingą paciento būklę. Pirmasis aspektas svarbus aktyviosios ir pasyviosios eutanazijos atribojimui – jis reiškia, kad pasyviosios eutanazijos metu gydytojas sukelia ligonio mirtį neveikimu, t. y. negelbėdamas paciento gyvybės. Pavyzdžiui, gydytojas neatlieka reikiamos operacijos, neskiria vaistų ar nutraukia ligonio maitinimą. Ši eutanazijos rūšis yra labiau toleruojama ir pateisinama kai kuriose valstybėse.

Nors teoriškai atrodo, kad aktyviąją ir pasyviąją eutanazijos rūšis atskirti nėra sudėtinga, praktikoje jas atriboti gana sunku. Pavyzdžiui, ligonio gyvybę palaikančių aparatų išjungimas konceptualiai laikomas pasyviąja eutanazija, nes ligonis paliekamas natūraliai numirti. Tačiau tai yra diskutuotinas klausimas, nes gydytojas savo aktyviais veiksmais (išjungdamas aparatus) nutraukia gyvybinių žmogaus funkcijų palaikymą. Analogiškai galima vertinti ir kitus veiksmus, kuriems reikalingas gydytojo fizinis įsikišimas. Be to, šių atvejų atžvilgiu egzistuoja dar vienas požiūris – kad tai yra visai ne eutanazija, o terapinis susilaikymas[7]. Šis terminas vartojamas apibūdinti paciento mirties sukėlimą, kai yra išjungiami jo gyvybę palaikantys aparatai. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje terapinis susilaikymas įvardijamas kaip savarankiškas ir pasyviajai eutanazijai nepriskirtinas būdas nutraukti ligonio gyvenimą. Tačiau pabrėžtina, kad ši nuomonė nėra populiari ir paplitusi, nes terapinį susilaikymą apibūdinantys požymiai yra identiški pasyviajai eutanazijai.

Dar daugiau sąmyšio ir sąvokų atskyrimo painiavos sukelia asistuojamoji savižudybė, kitaip dar vadinama gydytojo asistuojama savižudybe arba savižudybe su gydytojo pagalba. Asistuojamoji savižudybė – tai savanoriškas savo gyvybės nutraukimas, įvykdomas su gydytojo pagalba[8]. Dažniausiai asistuojamoji savižudybė įgyvendinama suvartojant gydytojo paskirtus vaistus, t. y. savo mirtį sukelia pats ligonis. Ši paciento gyvenimo pabaigos rūšis skiriasi nuo eutanazijos tuo, kad, priešingai nei eutanazijos atveju, lemiamąjį veiksmą atlieka pats ligonis, o ne gydytojas. Paminėtina, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 134 straipsnyje įtvirtinta, jog asistuojamoji savižudybė, kuri Lietuvos teisės aktuose vadinama padėjimu nusižudyti, laikoma privilegijuotuoju nužudymu[9], o eutanazijos atlikimas jokių privilegijuojamųjų požymių neturi. Taigi Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų valstybių, asistuojamoji savižudybė laikoma švelnesne ligonio gyvybės nutraukimo forma negu eutanazija, turint omenyje, kad eutanazija yra neteisėta.

---

6 MediLexicon. *Passive euthanasia* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://www.medilexicon.com/medicaldictionary.php?t=30755>.

7 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. birželio 25 d. sprendimas byloje *Lambert and others v. France* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155352#{„itemid“:[„001-155352“]}>.

8 MediLexicon. *Physician-assisted suicide (PAS)* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://www.medilexicon.com/medicaldictionary.php?t=86267>.

9 BK 134 str.: „Tas, kas beviltiškai sergančio žmogaus prašymu padėjo jam nusižudyti, baudžiamas viešaisiais darbais arba areštu, arba laisvės atėmimu iki ketverių metų“.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000 m. rugsėjo 26 d., Nr. VIII-1968. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741; 2011, Nr. 81-3959.

Mantas Liesis daktaro disertacijoje išdėsto požiūrį, kad asistuojamosios savižudybės kriminalizavimas prilygsta neproporcingam individo laisvės ir teisės į privatų gyvenimą ribojimui[10], suponuojant, kad atsakomybę dėl asistuojamosios savižudybės visiškai prisiima ligonis, o gydytojas tėra pagalbą suteikiantis asmuo. Panašios, tik dar labiau pabrėžtos nuomonės dėl paciento laisvių ribojimo laikosi ir Jaunius Gumbis, teigiantis, kad eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės kriminalizavimas pažeidžia asmens teisę į privatų gyvenimą ir kitas teises[11]. Tačiau negalima pamiršti ir to, kad asistuojamoji savižudybė, kaip ir eutanazija, nėra įvykdoma tik paties paciento pastangomis. Gydytojas, kurio pagrindinė funkcija yra gydyti pacientą, paskyręs mirtinų vaistų dozę, kurios tikslingai prašo ligonis, puikiai suvokia, koks bus tų vaistų suvartojimo ir jo atlikto veiksmo (vaistų recepto išrašymo) rezultatas. Taigi gydytojo įtraukimas į šį procesą skatina vertinti asistuojamąją savižudybę ne tik kaip ligonio teisių užtikrinimą.

Kadangi tiek eutanazija, tiek asistuojamoji savižudybė įtraukia ne tik pacientą, bet ir gydytoją bei kitus asmenis, be to, šių veiksmų tikslas vienas – nenatūraliai pabaigti ligonio gyvenimą, manytina, kad šie du teoriškai atskiriami gyvybės nutraukimo būdai nėra pakankamai skirtingos prigimties ir esmės, kad reikėtų juos nagrinėti atskirai. Šios nuomonės laikosi eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės esminės skirties oponentai, nesutinkantys, kad asistuojamosios savižudybės atveju gydytojų veiksmai turėtų būti labiau pateisinami. Tokio požiūrio laikomasi ir šiame darbe.

Taigi nors aktyvioji ir pasyvioji eutanazijos rūšys, kartais net prie jų nepriskirtinos sąvokos (pavyzdžiui, terapinis susilaikymas), bei asistuojamoji savižudybė teoriškai yra dažniausiai atskiriamos, pastebėtina, kad skirtumas tarp jų iš tiesų nėra toks didelis. Galų gale jų tikslas yra sukelti paciento mirtį, kai gydytojas priima tokį sprendimą ir imasi jį įgyvendinti. Todėl šiame darbe bus analizuojama tiek eutanazija, šia sąvoka apimant ir terapinį susilaikymą, tiek asistuojamoji savižudybė, jų preciziškai neatskiriant ir laikant abu šiuos reiškinius kito asmens gyvybės nutraukimu dalyvaujant gydytojui.

2. „Slidaus šlaito“ argumentas eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimo istorinės raidos kontekste

Eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimo ribos istoriškai smarkiai kito. Šių reiškinių oponentai laikosi nuomonės, kad eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimas pamažu laisvėja, jo ribos plečiasi. Toks reiškinys metaforiškai vadinamas „slidžiu šlaitu“.

„Slidaus šlaito“ argumentas – tai loginė seka, kai laikoma, kad jeigu įvyksta reiškinys A, o vėliau įvyksta B, C, D ir t. t., tai neišvengiamai įvyks ir reiškinys Z. Kitaip tariant, ši metafora reiškia, kad pakanka vieno pirminio veiksmo, kuris sukelia kitus, kol galiausiai pasiekiamas kraštutinumas. Šis argumentas dažniausiai vartojamas analizuojant blogus visuomeninius reiškinius, todėl jį dažnai taiko eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimo oponentai, kurie kiekvieną iš šių veiksmų laiko vis labiau amoraliu.

Tam, kad būtų galima geriau suvokti „slidaus šlaito“ argumento prasmę eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės kontekste ir išsiaiškinti, ar jis nėra tik iliuzinė apgaulė, kaip teigia eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės šalininkai, verta atsigręžti į praeitį ir paanalizuoti, kaip šie reiškiniai kito istoriškai ir kokio masto jie yra dabar.

---

[10] LIESIS, M. Eutanazija ir padėjimas nusižudyti: kriminalizavimo ir baudžiamosios atsakomybės problemos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008.

[11] GUMBIS, J. Eutanazija žmogaus teisių ir autonomijos kontekstu. *Teisė*, 2003, t. 47, p. 36–51.

Kaip minėta ankstesniame skyriuje, eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės sąvokos atsirado dar senovėje, bet buvo suvokiamos kitaip negu dabar. Iki XIX a. pabaigos eutanazija buvo rami, gera mirtis, apie kurią kiekvienas svajoja, ir į jos sampratą nepateko joks gydytojo ar kito žmogaus įsikišimas. Pastebėtina, kad, nors eutanazijos samprata buvo kitokia, senovės istorijoje galima aptikti tam tiktų eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės, turinčių panašią reikšmę į dabartinę, egzistavimo įrodymų. Pavyzdžiui, Spartoje buvo įprasta nužudyti ne itin sveiką ir stiprų naujagimį, gyvybė būdavo nutraukiama įvertinus ką tik gimusio vaiko fizinę būklę. Senovės Graikijoje buvo pateisinama nepagydomų ilgalaikių ligonių, kurie kenčia didelius skausmus, savižudybė, gydytojui padavus jiems mirtinų nuodų.

Šie pavyzdžiai neįrodo, kad senovės istorijoje eutanazija ir asistuojamoji savižudybė buvo dažni reiškiniai, laikomi legaliais ir morališkai teisingais. Priešingai – momentai, kai šie reiškiniai buvo toleruojami, buvo fragmentiški, antikoje buvo ir laikotarpių, kai jie buvo griežtai atmetami. Pavyzdžiui, Pitagoras ir jo mokiniai visiškai netoleravo eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės, o ankstyvųjų laikų senovės Romoje eutanazija buvo laikoma nusikaltimu. Egzistuoja nemažai pavyzdžių, kai nuo teisėtos eutanazijos buvo prieita iki jos uždraudimo, pavyzdžiui, seniausiais laikais Mesopotamijoje nepagydomi ligoniai būdavo nuskandinami Gango upėje, bet vėliau eutanazija ten buvo uždrausta. Panašiai ir senovės Izraelyje – manytina, kad nepagydomi ligoniai ten būdavo numarinami smilkalais, bet vėliau žydai pasižymėjo kaip vieni atkakliausių eutanazijos priešininkų, nes pagal judaizmą negalima kitam žmogui atimti gyvybės. Tokio požiūrio tuo metu laikėsi daugelis senųjų religijų išpažintojų, tarp jų ir krikščionys bei musulmonai, tai irgi padarė didelę įtaką, kad eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimas senovėje ir liktų nenuoseklūs fragmentai.

Viduramžiais sustiprėjus krikščioniškoms idėjoms kito asmens gyvybės atėmimas nebuvo toleruojamas jokiais atvejais. Nors kai kurie autoriai savo kūriniuose eutanaziją įvardijo kaip moralų ir siektiną dalyką (pavyzdžiui, Tomas Moras veikale „Utopija“), tai tebuvo svarstymai, neturėję įtakos eutanazijos legalizavimui.

Pirmieji pokyčiai prasidėjo, kai XVIII amžiuje Prūsijoje buvo priimtas įstatymas, mažinantis bausmę gydytojui, kuris nužudo nepagydoma liga sergantį pacientą. Toks reguliavimas panašus į šiuo metu Lietuvoje BK apibrėžtą reguliavimą: 134 straipsnyje skelbiama, kad „tas, kas beviltiškai sergančio žmogaus prašymu padėjo jam nusižudyti, baudžiamas viešaisiais darbais arba areštu, arba laisvės atėmimu iki ketverių metų“[12]. Tad Prūsijoje priimtas įstatymas nuo Lietuvos Respublikoje veikiančios normos skiriasi tik tuo, kad Prūsijoje nebuvo atsižvelgiama į paciento prašymą, o baudžiamumo samprata buvo panaši.

Lūžis eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimo istorijoje įvyko XIX amžiuje, kai Karlas Marksas ėmė kalbėti apie gydytojo pareigą ne tik gydyti, bet ir užtikrinti ramią ir lengvą paciento mirtį[13]. K. Marksas tiesiogiai neteigė, kad gydytojas turėtų sukelti ligonio mirtį, jo mintys panašesnės į paliatyviosios medicinos, kurios tikslas yra rūpintis nepagydomais ligoniais iki pat mirties, idėjas. Tačiau, nors šis autorius konkrečiai nerašo apie eutanaziją ir asistuojamąją savižudybę, jo mintis, kad gydytojas yra atsakingas už kuo ramesnę ir mažiau skausmingą ligonio

[12] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000 m. rugsėjo 26 d., Nr. VIII-1968. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741; 2011, Nr. 81-3959.

[13] LAVI, S. J. Euthanasia and the Changing Ethics of the Deathbed: A Study in Historical Jurisprudence. Theoretical Inquiries in Law 4.2, 2003, p. 745–746 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://eial.tau.ac.il/index.php/til/article/viewFile/260/236>.

mirtį, yra laikoma tolimesnių svarstymų apie gydytojo pacientui atliekamą eutanaziją ir asistuojamąją savižudybę pagrindu.

Didelės įtakos kalbų apie eutanaziją ir asistuojamą savižudybę plitimui turėjo Čarlzo Darvino idėjos. Jo evoliucijos teorija, iš dalies paneigianti Dievo, kaip vienintelio visatos ir žmogaus kūrėjo, egzistavimą, sukėlė daugiau to meto rašytojų, filosofų ir visuomenės veikėjų svarstymų šia tema.

Pirmosios realios eutanazijos legalizavimo pastangos išryškėjo XX amžiaus pradžioje, kai keliose Jungtinių Amerikos Valstijų valstijose nesėkmingai siekta įteisinti eutanaziją. Panašiu metu Europoje daugėjo visuomenės veikėjų, siūlančių įteisinti eutanaziją, o Rusijoje 1922 m. buvo sumažintos bausmės už „žudymą iš gailesčio". Tiesa, šis įstatymas greitai buvo pakeistas. Tad XX amžiaus pradžioje pastangų legalizuoti eutanaziją vis daugėjo, bet jos vis dar buvo nesėkmingos.

Itin didelių ir netikėtų permainų įvyko nacistinėje Vokietijoje, kai 1933 metais į valdžią atėjęs Adolfas Hitleris legalizavo privalomąją (priverstinę) eutanaziją. Jis taip pat pakeitė Hipokrato priesaiką specialia priesaika, skirta tik Vokietijos gydytojams. Galutinai privalomoji (priverstinė) eutanazija įteisinta 1939 metais A. Hitleriui paskelbus „T4 medicininio žudymo programą"[14]. A. Hitlerio įsakymu privalomoji (priverstinė) eutanazija buvo vykdoma visiems silpniems, ligotiems ir „gyventi nevertiems" žmonėms: suluošintiems vaikams, vyresniems žmonėms, netgi sergantiesiems sunkiomis ligomis, kaip antai Parkinsono.

Būtent tuo metu atsirado išskirtinė eutanazijos rūšis – privalomoji (priverstinė) eutanazija. Paminėtina, kad dažniausiai eutanazija atsižvelgiant į paciento valią skirstoma į dvi rūšis: savanorišką ir nesavanorišką. Egzistuoja nuomonė, kad reikėtų skirti ir trečiąją rūšį – privalomąją (priverstinę) eutanaziją. Savanoriška eutanazija ligoniui atliekama jo pageidavimu, jam sąmoningai apsisprendus. Nesavanoriška eutanazija – tokia eutanazijos rūšis, kai paciento gyvenimas nutraukiamas jam esant nesąmoningam arba negalint suvokti, kas jam bus atliekama, t. y. pacientas negali pats išreikšti savo valios ir tiesiogiai to neprašo. Pabrėžtina, kad nesavanoriška eutanazija vis dėlto nemažai skiriasi nuo privalomosios (priverstinės), nes pastarosios atveju ji vykdoma pagal standartizuotus rodiklius, pavyzdžiui, amžių, tam tikrą ligą ar pan., visiškai neatsižvelgiant į žmogaus norus, netgi specialiai elgiantis priešingai jo pageidavimams. Nesavanoriška eutanazija gali būti atliekama, pavyzdžiui, kai sutinka ligonio artimieji, o privalomosios (priverstinės) eutanazijos atveju nėra būtinas niekieno sutikimas, eutanazija yra būtina. Tad darytina išvada, kad verta skirti tris eutanazijos rūšis pagal asmens išreiškiamą valią.

Nacistinėje Vokietijoje teisėtai žudant net lengvai sergančius žmonės, visur kitur pasaulyje eutanazija ir asistuojamoji savižudybė vis dar buvo nelegali. Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje ar Jungtinėse Amerikos Valstijose, buvo steigiamos eutanazijos šalininkų asociacijos, teikiami eutanazijos įteisinimo projektai, bet jie buvo nuolat atmetami įstatymų leidžiamosios valdžios. Kita vertus, Šveicarijoje dar 1942 metais įteisinta asistuojamoji savižudybė, tad gydytojai jau buvo įtraukiami į paciento gyvenimo nutraukimą[15].

---

[14] T4 Medical Killing Program [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://remember.org/wit-vic-med.html>.

[15] Increase in assisted suicide cases sends warning to Britain. London: Care Not Killing Alliance, 2012 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://www.carenotkilling.org.uk/personal-opinion/rises-in-oregon-and-switzerland/>.

1980 metais Katalikų Bažnyčia kaip atsaką į eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės idėjų plitimą išleido Eutanazijos deklaraciją, kurios pagrindinė mintis – gyvenimas yra Dievo dovana, kurios iš žmogaus atimti neturi teisės joks kitas žmogus[16]. Tačiau ši deklaracija nesustabdė eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimo idėjų plėtros.

1984 metais Nyderlandai tapo pirmąja valstybe, kurioje įteisinta savanoriška eutanazija tam tikromis sąlygomis. Tai pirmasis realus atvejis, kai moderniaisiais laikais eutanazija buvo legaliai pripažinta, ir nors tuo metu dar nebuvo priimtas Eutanazijos aktas, teismų praktika ją pateisino[17]. Prisimenant „slidaus šlaito“ argumentą eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės kontekste, būtent šį momentą reikėtų laikyti „kalno viršūne“. Netrukus kitos valstybės ėmė dar aktyviau svarstyti eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimo klausimą, o šių gyvybės nutraukimo būdų įteisinimas lėmė spartų „riedėjimą slidžiu šlaitu“.

3. „Slidaus šlaito“ argumento poveikis eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimui moderniaisiais laikais

Eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimą moderniaisiais laikais galima suskirstyti į kelis etapus. Pirmojoje stadijoje įteisinama aktyvi eutanazija prašant pacientas ligoniui, kai serga nepagydoma terminaline liga. Andrius Narbekovas skirsto šią stadiją į dvi atskiras: kai ligonio kančių nebeįmanoma sumažinti jokiomis kitomis priemonėmis ir kai tai dar galima padaryti, bet nesistengiama[18]. Pabrėžtina, kad šie eutanazijos legalizavimo etapai neturi tokio žymaus skirtumo, kad būtų reikalinga juos nagrinėti atskirai. Todėl šiame darbe eutanazijos legalizavimas to norintiems nepagydomiems ligoniams laikomas viena legalizavimo stadija, nepriklausomai nuo to, ar įmanoma taikyti kitus metodus, pavyzdžiui, paliatyviąją slaugą ar nuskausminimą kitais būdais. Antrajame legalizavimo raidos etape eutanazija tampa prieinama visiems sunkiems ligoniams, kurie to pageidauja, nepriklausomai nuo to, ar tie ligoniai priskiriami prie nepagydomų, ar ne. Šiame etape reikšminga ir tai, kad asistuojamoji savižudybė vykdoma ir nesunkiai sergantiems ligoniams ar net sveikiems asmenims. Trečiajame etape eutanazija jau atliekama nesąmoningiems ligoniams, vadinasi, įteisinama nesavanoriška eutanazija. Šiame paskutiniame etape atsiranda ir eutanazija vaikams – vienai iš pažeidžiamiausių socialinių grupių, kuri dažniausiai nėra pakankamai sąmoninga priimti tinkamų sprendimų dėl savo gyvenimo pabaigos. Andrius Narbekovas, pabrėždamas eutanazijos vaikams legalizavimo reikšmę, šį etapą netgi atskiria nuo nesavanoriškos eutanazijos legalizavimo, bet manytina, kad eutanazija vaikams yra viena iš nesavanoriškos eutanazijos rūšių, vadinasi, ir legalizavimo stadijų, todėl jos įteisinimas laikytinas vienu legalizavimo etapu.

Šiuo metu eutanazija yra legalizuota keliose valstybėse, kurių pavyzdžiai iliustruoja aukščiau paminėtus etapus. Kaip buvo užsiminta, Nyderlanduose eutanazijos legalizavimas pradėtas Aukščiausiajame teisme, – 1984 m. buvo išteisintas olandų gydytojas, nutraukęs 95-erių metų sunkiai sergančios pacientės gyvybę. Teismas konstatavo, kad toks gydytojo veiksmas pateisinamas atsižvelgiant į aplinkybes[19]. Tad nors Nyderlanduose oficialiai Gyvenimo nutraukimo

---

[16] Vatikano dokumentas „Eutanazijos deklaracija“. Roma: T*he Sacred Congregation for the Doctrine of the Faith*, 1980 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://www.life.org.nz/euthanasia/euthanasiareligiouskeyissues/catholic-church-teaching/Default.htm>.

[17] Nyderlandų aukščiausiojo teismo byla *Schoonheim*, 1984.

[18] NARBEKOVAS, A. Konferencija „Eutanazija Lietuvoje: ar esame tam pasiruošę?“. Vilnius, 2015.

[19] Nyderlandų Aukščiausiojo teismo byla *Schoonheim*, 1984.

paprašius ir asistuojamosios savižudybės aktas[20] įsigaliojo tik 2002 m., būtų klaidinga teigti, kad iki tol ten jos nebuvo – ji egzistavo teismų sprendimų, o ne įstatymų pagrindu.

2002 m. įsigaliojęs minėtas Gyvenimo nutraukimo paprašius ir asistuojamosios savižudybės aktas įtvirtino taisykles, kurių laikymasis užtikrina eutanazijos legalumą. Reikšmingiausios sąlygos buvo šios: paciento laisva valia, adekvatus situacijos suvokimas ir apgalvotas apsisprendimas, nepakenčiamos kančios ir alternatyvų nebuvimas. Taigi šiuo aktu, kuriuo statutiškai įtvirtinta jau anksčiau susiformavusi teismų praktika, buvo tęsiamas pirmasis „slidaus šlaito“ etapas, pradėtas dar 1984 m. byloje.

Antrasis eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimo etapas prasidėjo, kai šie institutai tapo prieinami jau ne tik nepagydomiems ligoniams. Čia itin svarbu pabrėžti asistuojamosios savižudybės sąvokos ribų išplėtimą. Šveicarija, kur nuo 1942 m. yra įteisinta asistuojamoji savižudybė, garsėja kaip šalis, kurioje vis daugiau įvykdoma asistuojamųjų savižudybių, nepriklausomai nuo pacientų ligos sunkumo. Nors iš pradžių šis veiksmas buvo prieinamas tik išskirtiniais atvejais, kai žmonės kęsdavo labai stiprius skausmus ir nepagydomai sirgdavo, dabar yra leidžiama jį nusipirkti kaip įprastą paslaugą. Šveicarijoje veikia dvi pagrindinės įstaigos, kuriose vykdoma asistuojamoji savižudybė: „Dignitas“ ir „Ex International“, ir asistuojamoji savižudybė įteisinta ne tik šveicarams, bet ir visiems to norintiems užsieniečiams. Į Šveicariją atvyksta daugybė sunkiomis ligomis sergančių žmonių tam, kad jiems būtų paskirti mirtini nuodai. Tarp itin sunkių ligonių pasitaiko ir tokių, kurie tiesiog dėl tam tikrų priežasčių nebenori gyventi. Pavyzdžiui, 84-erių britė Nan Maitland 2011 m. atvyko į Šveicariją ir paprašė gydytojų už tam tikrą atlygį padėti jai nusižudyti dėl to, kad jos gyvenime buvo daugiau kančios negu malonumų. Pagrindiniai moters negalavimai – artritas ir nepasitenkinimas įprastais senatvės sunkumais[21].

Kitas pavyzdys – 85-erių italė Oriella Cazzanello, kuriai vienoje Šveicarijos klinikoje gydytojai padėjo nusižudyti todėl, kad ji nebenorėjo gyventi, nes paseno ir nebebuvo tokia graži kaip anksčiau. Moteris niekuo nesirgo, tiesiog jai buvo nemalonu gyventi praradus įspūdingą išvaizdą ir nebegeidžiamai vyrų[22].

Tokių asistuojamosios savižudybės atvejų, kai asmuo nesirgo rimta liga arba visai nesirgo, yra daug. 2014 m. Berno universiteto mokslininkai nustatė, kad 16 proc. Šveicarijoje atliekamų asistuojamosios savižudybės atvejų žmonės nesirgo jokia sunkia liga, tiesiog buvo nepatenkinti savo gyvenimu[23]. Nors 2013 m. Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo, kad Šveicarijoje nepakankamai konkrečiai sureguliuota, kokiais atvejais gali būti skiriamas gydytojo receptas vaistams nusižudyti[24], turint omenyje, kad negatyvių Šveicarijos teismų sprendimų šiuo klausimų

---

[20] Gyvenimo nutraukimo paprašius ir asistuojamos savižudybės aktas. 2002 m. balandžio 1 d. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.eutanasia.ws/documentos/Leyes/Internacional/Holanda%20Ley%202002.pdf>.

[21] Right-to-die activist Nan Maitland ‚died with dignity‘. London: BBC, 2011 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/uk-12959664>.

[22] ROBERTS, H. Italian woman, 85, ends her life at Swiss euthanasia clinic because she was upset about losing her looks. 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2564023/Italian-woman-85-ends-life-Swiss-Dignitas-clinic-upset-losing-looks.html>.

[23] More educated people from wealthier areas, women, more likely to die from assisted suicide. Oksfordas: Oxford University Press, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.eurekalert.org/pub_releases/2014-02/oup-mep021714.php>.

[24] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. gegužės 14 d. sprendimas byloje Gross v. Switzerland [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-02]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119703#{„itemid“:[„001-119703“]}>.

nėra, o Šveicarijos įstatymai taip pat to nedraudžia, darytina išvada, kad asistuojamoji savižudybė sunkiai nesergantiems asmenims šioje šalyje yra visiškai teisėta.

Taip pat verta atkreipti dėmesį, kad Šveicarijos baudžiamojo kodekso[25] 115 straipsnyje numatyta, jog kiekvienas asmuo, kuris dėl savanaudiškų motyvų kursto ar padeda kitam asmeniui nusižudyti ir pastarasis įvykdo savižudybę, baudžiamas pinigine bauda arba laisvės atėmimu iki penkerių metų. Taigi akivaizdu, kad asistuojamoji savižudybė leidžiama tik dėl nesavanaudiškų paskatų. Tačiau pastaruoju metu vis didesnė dalis visuomenės ima abejoti, ar Šveicarijoje asistuojamoji savižudybė visada vykdoma be jokių savanaudiškų paskatų. Oficialiame klinikos „Dig-nitas“ internetiniame puslapyje skelbiama, kad asistuojamosios savižudybės kaina, neįskaitant mirties registracijos, palaikų pervežimo, kremavimo ar laidojimo išlaidų, siekia daugiau nei 7 000 eurų[26]. Manytina, kad tokio pobūdžio klinikos, prisidengdamos skambiais gailestingumo ir žmogaus laisvės rinktis šūkiais, iš tiesų siekia pasipelnyti. Klausimas, ar neproporcingai didelio pelno gavimas nėra savanaudiška paskata, kol kas išlieka neatsakytas, bet tikėtina, kad dažnai vartojama sąvoka „savižudybių turizmas“ atspindi komercinę šios veiklos pusę.

Antrajame legalizavimo etape išsiplėtė ir eutanazijos reguliavimo ribos – ji taip pat imta vykdyti nepaisant ligonio nepagydomumo sąlygos. Puikus pavyzdys – Franko Van den Bleekeno[27] atvejis, – jam buvo leista atlikti eutanaziją, nors jis nesirgo terminaline liga. 2014 m. rugsėjį Belgijos federalinė eutanazijos komisija priėmė sprendimą, kad Frankui Van den Bleekenui, 1989 m. iššaginusiam ir nužudžiusiam devyniolikos metų studentę, už tai atliekančiam laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę, leidžiama atlikti eutanaziją. Pabrėžtina, kad nuteistasis nesirgo ne tik nepagydoma, bet ir jokia kita fizine liga, o jo argumentas, kodėl siekia eutanazijos, buvo nepakeliamos psichinės kančios dėl negalėjimo pažaboti savo seksualinių aistrų.

Belgijoje tai buvo pirmasis atvejis, kai nuspręsta patenkinti kalinio norą mirti jam atliekant eutanaziją. Nors pačiam Frankui Van den Bleekenui vėliau atsisakius ir gydytojams nenorint prisidėti eutanazija atlikta nebuvo, šis sprendimas sukėlė daugybę diskusijų ir iškėlė esminį klausimą: ar tai nebūtų eutanazija pavadinta mirties bausmė? Nors egzistuoja įvairių svarstymų ir nuomonių, šio darbo temai svarbiausias kitas bylos aspektas – akivaizdus įrodymas, kad eutanazijos skyrimo ribos buvo išplėstos apimant kur kas daugiau nei terminalinių ligų atvejus.

Trečiasis eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimo etapas – nesąmoningų ligonių gyvybės nutraukimas. Į šį legalizavimo etapą patenka ir eutanazija vaikams, kuri šiuo metu yra įteisinta Belgijoje ir Olandijoje.

Nors daugelyje valstybių oficialiai neigiama, kad eutanazija nesąmoningiems ligoniams yra teisėta, daugybė bylų skirtingose šalyse rodo ką kita. Pavyzdžiui, 1993 m. septyniolikmečiui britui Tony Blandui, esančiam vegetacinės būklės, buvo nutrauktas gyvybės funkcijų palaikymas aparatais, nes Didžiosios Britanijos teismas nusprendė, kad toks aparatų atjungimas yra ne pasyvioji eutanazija, o gydymo nutraukimas beviltiškam ligoniui[28]. Ši byla – įrodymas, kad Didžiojoje Britanijoje veikia „negaivinimo politika“, t. y. asmenims, kurių sveikatos būklė yra kritinė, gyvy-

[25] Šveicarijos baudžiamasis kodeksas, 1937 m. gruodžio 21 d.

[26] Content of the information-brochure of DIGNITAS [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-04]. Prieiga per internetą: <http://www.dignitas.ch/index.php?option=com_content&view=article&id=22&lang=en>.

[27] The Van Den Bleeken Case. Oksfordas: Oksfordo universiteto Teisės fakultetas, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <https://www.law.ox.ac.uk/centres-institutes/centre-criminology/blog/2015/01/van-den-bleeken-case>.

[28] Didžiosios Britanijos Lordų rūmai. *Airedale N. H. S. Trust v Bland,* 1993 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.e-lawresources.co.uk/Airedale-N-H-S--Trust-v-Bland.php>.

bės palaikymas aparatais gali būti nutraukiamas. Nors „negaivinimo politikos“ šalininkai teigia, kad šis veiksmas tiesiogiai negalėtų būti vadinamas pasyviąja eutanazija, verta atsižvelgti į tai, kad veiksmų pobūdis gana panašus – paciento smegenims dar funkcionuojant gydytojas nutraukia gyvybės funkcijų palaikymą, t. y. papildomą pagalbą išgyventi. Tikėtina, kad tokiems pacientams atsigauti galimybių nėra daug, bet tai yra įmanoma. Todėl jeigu svarstytume, kad tokie Didžiojoje Britanijoje teisėtai atliekami veiksmai turi pasyviosios eutanazijos požymių, būtina pabrėžti, kad sprendimą negaivinti dažnai priima ne pats ligonis – tai už jį padaro šeimos nariai arba patys medikai. Todėl teigtina, kad Didžiosios Britanijos „negaivinimo politika“ yra glaudžiai susijusi su nesavanoriška pasyviąja eutanazija.

Kadangi dėl Didžiojoje Britanijoje egzistuojančios „negaivinimo politikos“ ir panašių požiūrių kitose valstybėse galima diskutuoti, pabrėžtina, kad egzistuoja neabejotina nesavanoriškos eutanazijos apraiška – eutanazija vaikams. Visose teisinėse valstybėse vienas iš pagrindinių subjektų veiksnumo aspektų yra amžius. Kaip ir bet kurioje kitoje srityje, tam, kad asmenys galėtų tinkamai įvertinti eutanazijos reikšmę ir padarinius, jie turi būti tam tikro amžiaus. Nors toks suvokimas yra visuotinai priimtinas, šiuo metu dviejose valstybėse priimtas šią sąlygą ignoruojantis teisinis reguliavimas – Belgijoje ir Olandijoje yra legalu įvykdyti eutanaziją vaikams.

Pabrėžtina, kad oficialiai deklaruojama, jog eutanazija vaikams leidžiama tik Belgijos Karalystėje. 2014 m. Belgijos karalius pasirašė teisės aktą, kuriuo įteisinta eutanazija vaikams nepriklausomai nuo jų amžiaus[29]. Būtinos sąlygos: nepagydoma vaiko liga, nepakeliamas skausmas, tėvų ir gydytojų sutikimas. Taigi gali būti eutanizuotas net ikimokyklinio amžiaus vaikas, visiškai kitaip negu suaugusieji vertinantis skausmo lygį ir eutanazijos pasekmes.

Olandijoje padėtis yra panaši, nors ši šalis nepripažįsta, kad yra įteisinusi eutanaziją vaikams. Visų pirma Olandijoje eutanazija yra teisėta nuo 12 metų, vadinasi, tokio amžiaus vaikui jau būtų galima ją atlikti. Be to, 2004 m. priimtame Groningeno protokole[30] išdėstytos sąlygos, kuriomis remdamasis teismas gali atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės gydytoją, įvykdžiusį eutanaziją kūdikiui. Sąlygos yra labai panašios į Belgijoje įtvirtintas vaikų eutanazijos sąlygas: beviltiška padėtis ir nepakeliamas skausmas, tėvų išreikšta valia, medikų konsultacijos ir atsargus situacijos įvertinimas. Šiuo atveju skirtumas tėra toks, kad Groningeno protokolas *per se* neleidžia atlikti eutanazijos kūdikiams, bet jame numatytomis sąlygomis galima remtis, kai sprendžiamas klausimas dėl baudžiamosios bylos gydytojui iškėlimo ar kaltinimo palaikymo. Manytina, kad šis skirtumas yra dirbtinai sukurtas, formalus ir atlieka tikrosios teisinės situacijos „pridengimo“ funkciją. Pabrėžtina, kad tiek Belgijoje, tiek Olandijoje vykdomos vaikų eutanazijos prigimtis visiškai atitinka nesavanoriškos eutanazijos požymius.

Taigi iš eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės teisėtumo ribų analizės matyti, kad šių institutų legalumo ribos yra nuosekliai plečiamos. Vis liberalesnis eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės vertinimas lemia nuoseklius skirtingų eutanazijos rūšių legalizavimo pokyčius ir eutanazijos bei asistuojamosios savižudybės sąlygų lengvinimą. Net stengiantis tai užmaskuoti skambiais apibrėžimais ir tikrovės neatitinkančiomis sąvokomis, „slidus šlaitas“ šiuo klausimu yra gana akivaizdus.

---

[29] Belgium‘s parliament votes through child euthanasia. Londonas: BBC, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26181615>.

[30] VERHAGEN, E.; SAUER, P. The Groningen Protocol - Euthanasia in Severely Ill Newborns. *The New England Journal of Medicine*, 2005 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMp058026>.

4. „Slidaus šlaito“ argumento ateities perspektyvos: privalomoji (priverstinė) eutanazija?

Išanalizavus nuoseklų eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės teisėtumo ribų kitimą kyla klausimas: kas bus ateityje? Nors ateities itin tiksliai numatyti neįmanoma ir tokie bandymai nėra prasmingi, vertėtų svarstyti, kokių galėtų kilti „slidaus šlaito“ padarinių.

Kaip buvo minėta darbo pradžioje, „slidaus šlaito“ argumentas grindžiamas tuo, kad jeigu įvyksta A, tai įvyks ir B, C, D ir t. t., kol galiausiai neišvengiamai įvyks Z. Šiame kontekste svarbu suvokti, kas eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimo atveju vyktų pasiekus galinę Z padėtį. Nors yra nuomonių, kad paskutinis „slidaus šlaito“ slenkstis yra nesavanoriška eutanazija[31], pagal kitą versiją, tai galėtų būti privalomoji (priverstinė) eutanazija[32].

Privalomoji (priverstinė) eutanazija – tai tokia eutanazija, kuri vykdoma prieš asmens valią. Nuo nesavanoriškos eutanazijos ji skiriasi tuo, kad asmuo ne tik neišreiškia savo valios *expressis verbis*, bet ir visiškai nenori, kad jam eutanazija būtų atlikta. Tokia eutanazija buvo teisėta Hitlerio valdomoje Vokietijoje, o jei žvelgtume dar toliau į praeitį – ir Spartoje. Šiuo metu privalomoji (priverstinė) eutanazija yra nelegali ir netoleruojama visame pasaulyje.

„Slidaus šlaito“ argumento oponentai linkę nesutikti, kad privalomoji (priverstinė) eutanazija įmanoma demokratinėje, žmogaus teises ir laisves ginančioje visuomenėje. Nors logikos šiam argumentui netrūksta, verta atkreipti dėmesį į vis liberalesnius procesus visuomenėje ir kintantį požiūrį į žmogaus teises bei jų santykį su visuomenės gerove. Nors šiuo metu asmens teisė į gyvybę yra nepaneigiama, negalima atmesti ir vis daugiau įtakos darančių maksimalaus žmogaus produktyvumo bei ekonomikos našumo siekių, teisės gyventi oriai idėjų. Turint omenyje, kad, nors ir kaip amoraliai tai skambėtų, sunkiai sergantys ligoniai tampa našta visuomenei, tikėtina, kad ateityje bus privaloma tam tikromis ligomis sergančių asmenų eutanazija. Pavyzdžiui, AIDS susirgęs asmuo turėtų būti eutanizuotas, nes jį gydyti ekonomiškai nenaudinga, be to, jis nebegalėtų oriai ir visavertiškai gyventi.

Pabrėžtina, kad privalomąją (priverstinę) eutanaziją nuo nužudymo būtų galima atskirti būtent pagal asmenį, kuriam vykdoma eutanazija, t. y. ligonį, ir subjektą, kuris ją atlieka, t. y. gydytoją. Legalizuojant šią eutanazijos rūšį būtų galima ją priskirti prie baudžiamąją atsakomybę šalinančių veikų. Tokiu atveju tam tikra grupė ligonių būtų teisėtai žudomi prisidengiant eutanazijos, teisės į orią mirtį ir kitomis sąvokomis, kurios šiuo metu vartojamos legalizuojant kitas eutanazijos rūšis, pavyzdžiui, nesavanorišką eutanaziją.

Nors, kaip minėta, prognozuoti ateitį galima tik miglotai, pabrėžtina, kad tam tikrų tendencijų šiuo klausimu įžvelgti nėra sudėtinga. Kalifornijos universiteto teisės profesorius Eugene Volokhas yra atkreipęs dėmesį, kad „slidaus šlaito“ argumentas yra diskutuotinas ir jo patikimumas nėra absoliutus, bet jo nereikėtų atmesti kaip netinkamo, nes įrodymų apie jo apraiškų egzistavimą yra aptinkama įvairiuose socialiniuose reiškiniuose[33]. Tai, kas atrodė neįtikėtina prieš keliasdešimt metų, dabar jau yra realu, pavyzdžiui, vaikų eutanazija šiuo metu jau yra teisėta Belgijoje ir Olandijoje (žr. šio straipsnio 3 skyrių).

---

[31] RACHELS, J. The End of Life: Euthanasia and Morality. Oxford University Press, 1986, p. 179–180.

[32] NARBEKOVAS, A. Konferencija „Eutanazija Lietuvoje: ar esame tam pasiruošę?“. Vilnius, 2015.

[33] VOLOKH, E. The Mechanism of the Slippery Slope. *Harvard Law Review*, 2003 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-19]. Prieiga per internetą: <http://www2.law.ucla.edu/volokh/slippery.pdf>.

Taigi, įvertinus „slidaus šlaito“ apraiškų realumą, prieš priimant bet kokius sprendimus eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimo klausimu verta susimąstyti: ar tikrai vis liberalėjantis kai kurių valstybių požiūris neveda link to, apie ką šiuo metu mums baisu net pagalvoti?

Išvados

1. Nors eutanazija ir asistuojamoji savižudybė teoriškai yra griežtai atskirtos veikos, jų prigimtis ir esmė gana panašios, kad būtų galima jas analizuoti kartu. Jų tikslas ir rezultatas yra vienodas – nenatūraliai pabaigti ligonio gyvenimą, todėl neverta vertinti tik vienos iš jų legalizavimo ribų.
2. Iki XX amžiaus antrosios pusės eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimas nebuvo nuoseklus: šie veiksmai buvo ir teisėti, ir draudžiami. Todėl pabrėžtina, kad „slidaus šlaito“ argumentas iki XX amžiaus antrosios pusės realiai neveikė.
3. Išanalizavus laikotarpį nuo XX amžiaus antrosios pusės iki dabar aiškiai matomas eutanazijos ir asistuojamosios savižudybės legalizavimo ribų plėtimas, o suskirsčius šį nuoseklų kitimą į tris etapus išryškėja „slidaus šlaito“ realumas.
4. Remiantis „slidaus šlaito“ argumento loginiu aiškinimu seka, realus atrodo pavojus, kad ateityje bus įteisinta privalomoji (priverstinė) eutanazija, todėl siūlytina atsižvelgti į šio argumento svarbą svarstant apie eutanazijos ar asistuojamosios savižudybės legalizavimą Lietuvoje ar šių veiksmų teisėtumo ribų plėtrą kitose valstybėse.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000 m. rugsėjo 26 d., Nr. VIII-1968. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741; 2011, Nr. 81-3959.
2. Šveicarijos baudžiamasis kodeksas, 1937 m. gruodžio 21 d.
3. Gyvenimo nutraukimo paprašius ir asistuojamosios savižudybės aktas [interaktyvus]. 2002 m. balandžio 1 d. [žiūrėta 2016 m. vasario 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.eutanasia.ws/documentos/Leyes/Internacional/Holanda%20Ley%202002.pdf>.

Specialioji literatūra:

1. ČEKANAUSKAITĖ, A. Eutanazija ir savižudybė su pagalba. Vilnius: Lietuvos bioetikos komitetas, 2013 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://bioetika.sam.lt/index.php?4099465995>.
2. GUMBIS, J. Eutanazija žmogaus teisių ir autonomijos kontekstu. *Teisė*, 2003, t. 47.
3. Increase in assisted suicide cases sends warning to Britain. London: Care Not Killing Alliance, 2012 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://www.carenotkilling.org.uk/personal-opinion/rises-in-oregon-and-switzerland/>.
4. Eutanazija. Kaunas: VDU Santuokos ir šeimos studijų centras [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://www.bioetika.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=58&Itemid=43>.
5. LAVI, S. J. Euthanasia and the Changing Ethics of the Deathbed: A Study in Historical Jurisprudence. Theoretical Inquiries in Law 4.2, 2003, p. 745–746 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://eial.tau.ac.il/index.php/til/article/viewFile/260/236.

6. LIESIS, M. Eutanazija ir padėjimas nusižudyti: kriminalizavimo ir baudžiamosios atsakomybės problemos: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008.
7. More educated people from wealthier areas, women, more likely to die from assisted suicide. Oxford: Oxford University Press, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.eurekalert.org/pub_releases/2014-02/oup-mep021714.php>.
8. NARBEKOVAS, A. Konferencija „Eutanazija Lietuvoje: ar esame tam pasiruošę?“. Vilnius, 2015.
9. RACHELS, J. The End of Life: Euthanasia and Morality. Oxford: Oxford University Press, 1986.
10. T4 Medical Killing Program [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://remember.org/wit-vic-med.html>.
11. ROBERTS, H. Italian woman, 85, ends her life at Swiss euthanasia clinic because she was upset about losing her looks. 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2564023/Italian-woman-85-ends-life-Swiss-Dignitas-clinic-upset-losing-looks.html>.
12. The Van Den Bleeken Case. Oksfordas: Oksfordo universiteto Teisės fakultetas, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <https://www.law.ox.ac.uk/centres-institutes/centre-criminology/blog/2015/01/van-den-bleeken-case>.
13. Vatikano dokumentas „Eutanazijos deklaracija“. Roma: the Sacred Congregation for the Doctrine of the Faith, 1980 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://www.life.org.nz/euthanasia/euthanasiareligiouskeyissues/catholic-church-teaching/Default.htm>.
14. VERHAGEN, E.; SAUER, P. The Groningen Protocol - Euthanasia in Severely Ill Newborns. *The New England Journal of Medicine*, 2005 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMp058026>.
15. VOLOKH, E. The Mechanism of the Slippery Slope. *Harvard Law Review*, 2003 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-19]. Prieiga per internetą: <http://www2.law.ucla.edu/volokh/slippery.pdf>.
16. ŽUKAITĖ, V. Eutanazija: noras numirti ar pagalbos šauksmas? Bernardinai.lt [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-03-27-vilte-zukaite-eutanazija-noras-numirti-ar-pagalbos-sauksmas/97674>.

Teismų praktika:

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. gegužės 14 d. sprendimas byloje *Gross v. Switzerland* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-02]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119703#{„itemid“:[„001-119703“]}>.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. birželio 25 d. sprendimas byloje *Lambert and others v. France* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155352#{“itemid”:[“001-155352”]}>.
3. Nyderlandų Aukščiausiojo Teismo byla *Schoonheim*, 1984.
4. Didžiosios Britanijos Lordų rūmai. *Airedale N. H. S. Trust v Bland*, 1993 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.e-lawresources.co.uk/Airedale-N-H-S--Trust-v-Bland.php>.

Kiti šaltiniai:

1. Belgium‘s parliament votes through child euthanasia. London: BBC, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26181615>.
2. Content of the information-brochure of DIGNITAS [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-04]. Prieiga per internetą: <http://www.dignitas.ch/index.php?option=com_content&view=article&id=22&lang=en>.
3. MediLexicon. *Active euthanasia* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://www.medilexicon.com/medicaldictionary.php?t=30754>.
4. MediLexicon. *Passive euthanasia* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://www.medilexicon.com/medicaldictionary.php?t=30755>.
5. MediLexicon. *Physician-assisted suicide (PAS)* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://www.medilexicon.com/medicaldictionary.php?t=86267>.
6. Right-to-die activist Nan Maitland ‚died with dignity‘. London: BBC, 2011 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/uk-12959664>.
7. Vyriausioji enciklopedijų redakcija. Tarptautinių žodžių žodynas, 1985 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-27]. Prieiga per internetą: <http://www.zodynas.lt/tarptautinis-zodziu-zodynas/E/eutanazija>.

A "SLIPPERY SLOPE" ARGUMENT IN THE LEGALISATION OF EUTHANASIA AND ASSISTED SUICIDE

Summary

A legalisation of euthanasia and assisted suicide causes a lot of discussions. Therefore, a great variety of arguments exists. One of the arguments against this legalisation is a „slippery slope" argument. To fully explore this argument, in this article it was following the position that the nature of euthanasia and assisted suicide is almost the same, so it is worthy to analyse them together.

Although until the end of XX century the legalisation of euthanasia and assisted suicide was not sequential, at the end of XX century a tendentious expansion of legalisation started, therefore, it is possible to see the „slippery slope" and to distinguish its three stages. Finally, these findings enable to present a future prediction – the possibility of involuntary euthanasia.

TEISĖJO NEŠALIŠKUMAS CIVILINIAME PROCESE

Agnė Selvestravičiūtė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
4-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas agne.selvestraviciute@tf.stud.vu.lt
Mokslinio darbo vadovas doc. dr. Rimantas Simaitis

Šiame straipsnyje nagrinėjama teisėjo nešališkumo civiliniame procese problematika, analizuojant kodekse numatytus teisėjo nušalinimo pagrindus ir ieškant atsakymų į klausimą, kokios galėtų būti kitos abejonių teisėjo nešališkumu keliančios aplinkybės. Straipsnyje ne tik teoriškai gilinamasi į instituto sampratą bei esmę, bet ir nagrinėjamos jo praktinio pritaikomumo problemos, kai įstatymų numatytais atvejais teisėjas yra įpareigojamas byloje veikti aktyviai.

This article analyses problematic questions regarding impartiality of a judge in civil procedure by examining code regulations of grounds for judge's removal from a case and presenting what could be the other circumstances that give a reasonable doubt about judge's impartiality. The article not only theoretically scrutinizes both concept and essence of this institution, but also analyses practical problems that occur when judge is obliged by law to act in a case actively.

Įvadas

Platonas dar IV a. pr. Kr. smulkiai išdėstė, kokios yra keturios, Sokrato nuomone, pagrindinės teisėjo funkcijos: klausytis mandagiai, atsakyti išmintingai, apsvarstyti blaiviai ir nuspręsti nešališkai. Teisėjo nešališkumas – kiekvieno (tiek teisininko, tiek ir ne) ausiai malonus terminas, kurio nė vienas padorus žmogus nepeiktų ir nejuodintų. Kaip ir teisėjo „nepriklausomumas", nešališkumo terminas yra neišvengiamai visur esantis, taikomas ir vartojamas miriadu skirtingų būdų: teisinei argumentacijai, teisėjų padrąsinimui, nepatiklios visuomenės patikinimui. Vis dėlto, skirtingai nei teisėjo nepriklausomumas (kuris jau yra nuodugniai analizuotas, kanonizuotas ir teorizuotas), nešališkumas nesulaukė didesnės sisteminės analizės. Nepaisant to, kas sakoma teismų ir įstatymų leidėjo, dauguma sutiktų, kad nė vienas žmogus – išskyrus esančius kūdikio lopšyje ir teisėjų pasitarimų kambaryje – netiki, kad visiškai nešališkas požiūris yra įmanomas[1]. Taigi natūraliai kyla klausimas: ar teisėjo nešališkumas nėra vien fikcija? Siekis atsakyti į šį klausimą lemia šio darbo objektą – tai teisėjo nušalinimo civiliniame procese pagrindai, numatyti atitinkamuose Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) straipsniuose. Straipsnio tikslas yra atskleisti teorines ir praktines šių pagrindų taikymo problemas, slypinčias po lakoniškomis įstatymo nuostatomis, suformuluoti pagrindines gaires, kokios galėtų būti aplinkybės, kurios kelia abejonių dėl nešališkumo, bei ištirti nešališkumo principo įgyvendinimo niuansus, kai teisėjams įstatymu numatyta pareiga byloje vienos iš šalių naudai elgtis aktyviai. Taikant lingvistinį ir sisteminį metodus, darbe stengiamasi atskleisti, kaip nešališkumas suprantamas ne tik Lietuvos, bet ir

[1] GEYH, Ch. G. The Dimensions of Judicial Impartiality. *Florida Law Review*, vol. 65, iss. 2, 2014, p. 2–3.

tarptautinės teisės dokumentuose, teleologinis metodas padeda analizuoti įstatymų leidėjo tikslus, kurie keliami šiam institutui, o kritiniu ir loginiu metodais norima parodyti teorines ir praktines šio instituto pritaikomumo problemas teismų praktikoje.

Nors, „Vilmorus“ atliktos apklausos duomenimis, pasitikėjimas teismais šiuo metu yra aukščiausias per pastaruosius 15 metų[2], vis dėlto jis tebėra sąlygiškai žemas ir rodo, kad teismai, deja, vis dar yra vieta, kurioje, visuomenės nuomone, asmeniniai interesai nugali prieš atsiribojimą ir objektyvumą; tai lemia šio straipsnio aktualumą. Lietuvoje ši tema teisės mokslininkų plačiau nagrinėta nebuvo, todėl pagrindiniai šaltiniai, kuriais remiamasi, yra Adriano Zuckermano *„Civil Process“*, Rūtos Petkuvienės straipsnis „Teisingumas ir nešališkumas civiliniame procese“ ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika.

1. Nešališkumo samprata

Temidė vaizduojama akla ne todėl, kad ignoruoja konkrečių bylų aplinkybes ir faktus, o todėl, kad užmerkia akis prieš visas aplinkybes, nesusijusias su nagrinėjama byla – tokiu būdu stengiamasi užtikrinti teisėjo, sprendžiančio teisinį ginčą, nešališkumą. Jį, kaip reiškinį ir siekiamybę, reglamentuoja ne tik nacionaliniai įstatymai (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnis, CPK 21, 64, 65, 66, 71 straipsniai, Teisėjų etikos kodekso 8 straipsnis, Teismų įstatymo 3 straipsnis), bet ir tarptautiniai dokumentai (2002 m. Bangaloro teisėjų elgesio principai, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnis, Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 10 straipsnis, 1994 m. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. 94/12, Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1948 m. rezoliucija Nr. 40/32 ir 1985 m. rezoliucija Nr. 40/146)[3]. Šio instituto esmė ne kartą aiškinta ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT). Buvęs ilgametis EŽTT pirmininkas Luzius Wildhaberis pabrėžia, jog visuomenės manymas, kad teismai yra nešališki, yra fundamentalus pasitikėjimo, būtino visai šalies teisinei sistemai, pagrindas. EŽTT praktikoje nepriklausomo ir nešališko teismo reikalavimas apima du vienodai reikšmingus aspektus: subjektyvųjį ir objektyvųjį. Pastarasis yra dėmesio centre, nes jis lengviau apčiuopiamas ir aiškiausiai matomas visuomenei. Priežasčių tam galima atrasti ir regimybės doktrinoje, atspindinčioje seną patarlę: teisingumas turi būti ne tik vykdomas, jis turi ir atrodyti vykdomas, o perfrazuojant ją šia tema galima konstatuoti, kad teismas ne tik turi būti nešališkas, – jis turi toks ir atrodyti. Vidinis teisėjo nešališkumas suprantamas kaip reikalavimas, kad nė vienas teisėjas neturėtų asmeninio išankstinio nusistatymo ir teismas nebūtų tendencingas. Kadangi tai patikrinti yra labai sunku (kartais – net neįmanoma), EŽTT priverstas susitelkti ir ties kitu – objektyviuoju nešališkumu[4]. Vertinant objektyviuosius aspektus turi būti nustatyta, ar yra realių faktų, kurie vis dėlto kelia abejonių dėl teisėjų nešališkumo, t. y. analizuojama, ar teisėjas gali pateikti pakankamas garantijas, šalinančias bet kokią su tuo susijusią abejonę[5].

---

[2] „Vilmorus“ 2015 m. lapkričio 5–14 d. atliktas tyrimas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-14]. Prieiga per internetą: <http://www.vilmorus.lt/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=2&cntnt01returnid=20>.

[3] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 101-2264.

[4] WILDHABER, L. Judicial Impartiality Under the European Convention on Human Rights [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-04]. Prieiga per internetą: <http://www.concourt.am/armenian/con_right/2.12-2001/wildhaber-eng.htm>.

[5] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Daktaras prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 42095/98.

Nešališkumą tiek teismų praktikoje, tiek teisės doktrinoje neretai galima matyti aptariamą šalia kito instituto – nepriklausomumo. Nors abu jie yra glaudžiai susiję (teisėjo nepriklausomumas yra būtina nešališko ir teisingo bylos išnagrinėjimo sąlyga[6], nes tik nejausdamas pavojaus dėl savo sprendimo teisėjas jį gali priimti sąžiningai), vis dėlto absoliuti jų lygybė negalima. Pavyzdžiui, išorinis teisėjo nepriklausomumo aspektas suponuoja jo laisvę nuo bet kokių išorės subjektų poveikio, t. y. turi būti garantuojamas institucinis arba funkcinis teismų nepriklausomumas, o tai daroma suteikiant įgaliojimų trukmės ir karjeros, asmens neliečiamumo, socialines (materialines) ir kitas garantijas[7]. Tačiau kitas nepriklausomumo aspektas – vidinis teisėjo nepriklausomumas – gali būti sietinas su nešališkumo institutu, nes apibūdina iš esmės tą patį teisėjo psichinį santykį su byla ir jos dalyviais bei suponuoja neleistinumą teisėjui būti veikiamam savo paties išankstinių nusistatymų ar kitų asmenų įtakos, t. y. galima teigti, kad vidinis teisėjo nepriklausomumo reikalavimas susijęs su subjektyviuoju teisėjo nešališkumu.

Objektyvaus ir subjektyvaus nešališkumo aspektų sąlytis yra neišvengiamas, ypač vertinant išorės stebėtojo požiūrį į teisėją: jeigu paaiškėja faktų, kurie objektyviam ir nepriklausomam išorės stebėtojui kelia įspūdį, jog teisėjo nuomonė šioje byloje negali būti visiškai laisva nuo išankstinių įsitikinimų ar kitų išorinių veiksnių, tada jo objektyvusis nešališkumas gali būti kvestionuojamas, nors subjektyvus jo vidinis įsitikinimas ir teisingumo jausmas galėtų būti visiškai nepaveikti[8]. Vis dėlto įsikimbant į „nešališko stebėtojo“ principą neturi būti pamirštama, kad dažnai iš tokio asmens reikalaujama į situaciją pažvelgti teisininko akimis, o tada jau nebegali būti tikrojo nešališkos visuomenės atstovavimo. Nepaneigtina, kad tarp teisinės ir visuomenės suvokiamos šališkumo definicijos gali egzistuoti praraja[9], t. y. tai, kas gali atrodyti normalu teisininkams, visuomenei gali pasirodyti esant prielaida favoritizmui ir tendencingumui atsirasti.

Tokios teismų ir visuomenės nuotaikos perša išvadą, kad nepriklausomai nuo to, koks yra tikrasis psichinis ir vidinis teisėjo santykis su byla, galima išorės stebėtojo abejonė gali iš jo atimti teisę (kartu ir pareigą) nagrinėti paskirtą civilinę bylą. Tai leidžia manyti, kad svarbus ne tiek pats tikrasis faktinis nešališkumas, bet proceso šalies, byloje dalyvaujančio asmens ar kito stebėtojo emocinis komfortas (ar jam kelia pasitikėjimą bylą nagrinėjantis teisėjas?). Todėl sprendžiant arba nuogąstaujant, ar nu(si)šalinimo pagrindas yra realus, lemiamą galią, kaip bet kokios objektyvios abejonės nebuvimo garantas, turi pastarasis, t. y. yra pakankamas pagrįstas nuogąstavimas, kad ir neatitinkąs vidinės teisėjo nešališkumo būsenos. Tokios nuomonės laikosi ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT), reikalaująs tik įrodyti, kad nuogąstavimas gali būti laikomas objektyviai pagrįstu[10], – tokiam požiūriui didelę įtaką padarė Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) nuostatų įtraukimas į nacionalinę teisę, ypač – EŽTT sprendimai ir Konvencijos nuostatų išaiškinimai[11]. Manytina, kad tokį poveikį

---

[6] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 109-3192.

[7] KŪRIS, E., *et al.* Lietuvos teisinės institucijos. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 150.

[8] WILDHABER, L. Judicial Impartiality Under the European Convention on Human Rights [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-04]. Prieiga per internetą: <http://www.concourt.am/armenian/con_right/2.12-2001/wildhaber-eng.htm>.

[9] ZUCKERMAN, A. Civil Process. London: LexisNexis UK, 2003, p. 75.

[10] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Panevėžio energija“ v. UFMAB „Diskontas“*, Nr. 3K-3-154/2012.

[11] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. sprendimas byloje Wettstein prieš Šveicariją, pareiškimo Nr. 33958/96; 1996 m. rugpjūčio 7 d. sprendimas byloje Ferrantelli ir Santangelo prieš Italiją, pareiškimo Nr. 19874/92.

ši konvencija padarė ne tik Lietuvos teisei; pavyzdžiui, ir Didžiosios Britanijos teisinėje sistemoje būta įtampos tarp dviejų pagrindinių požiūrių į šią problemą: iki *R. v. Gough* bylos aiškiai ryškėjo tendencija pakankamu pagrindu laikyti abejonę ar šališkumo bei tendencingumo nuogąstavimus (taip pat ir Škotijoje, Australijoje). Nagrinėdami *R. v. Gough* bylą Lordų Rūmai persigalvojo ir sukūrė naują precedentą, kad teisėjo nušalinimui būtina įrodyti realų tikėtinumą ar galimybę, kad teisėjas bus tendencingas; tai labai suvaržė šalių veiksmus įgyvendinant teisę reikšti nušalinimus. Šio požiūrio (visiškai pagrįstai) buvo atsisakyta vos tik anglų teisėje buvo pradėta taikyti EŽTK[12].

Kaip ironizuodamas teigia Adrianas Zuckermanas, visiškas minčių nešališkumas yra vienas iš žymiausių teisingumo sistemos bruožų. Teisėjai turi gana išskirtinį gebėjimą, neprieinamą kitiems mirtingiesiems, išlikti absoliučiai nešališkiems ir nesuformuoti jokios galutinės nuomonės iki pat to momento, kai pasirašo teismo sprendimą (kartais net ir ilgiau)[13], – arba bent jau to iš jų tikisi visuomenė. Žinoma, tam tikras nešališkumo standartas buvo demonstruojamas visais laikais, nes be jo teisingumo vykdymas būtų neįsivaizduojamas, bet XXI a., ko gero, jau galima drąsiai teigti, kad „tobulas nešališkumas“ (be menkiausios nusistatymų ar nuomonių priemaišos) yra labiau teoretikų postuluojamas idealas ir siekiamybė, o tikrąja ir pragmatiškąja realybe dabar yra tapęs „pakankamas nešališkumas“[14].

Vis dėlto, jei jau keliamas (kad ir pakankamo) nešališkumo standartas, yra aktualu panagrinėti – pakankamai nešališkas ir nepriklausomas... kokiam tikslui? Pati nagrinėjama tema sufleruoja, kad tai apskritai šiam institutui numatytas tikslas – tinkamai taikyti teisę ir teisingai išspręsti ginčą[15]. Nors teismo salėje esantieji skirtingų universitetų atstovai gali turėti skirtingų vizijų apie tai, kas yra teisė ir teisingumas, bei būti įkvėpti tarpusavyje konfliktuojančių teorijų ar laikytis skirtingų nuomonių diskutuojamais klausimais, jie turi pareigą taikyti įstatymus su didžiausia įmanoma nepriklausomybe nuo visų išvardytų veiksnių[16]. Sutiktina, kad – idealiuoju atveju – teismas, vertindamas įrodymus, turi vadovautis ne tik įrodinėjimo taisyklėmis, bet ir logikos dėsniais, pagal vidinį įsitikinimą daryti nešališkas išvadas[17], bet nesunku suprasti (tai yra pabrėžęs ir Jungtinių Amerikos Valstijų teisėjas Stephenas M. Schwebelis), kad teisėjai iš tiesų yra savo pačių patirties įkaitai ir toks nešališkumas, koks yra iš viso įmanomas žmogui, pasiekiamas individualiai pagal kiekvieno patirtį toje srityje, kurioje kilo ginčas[18].

Bet kokiu atveju, nors ir krypstama prie minėtojo „pakankamo nešališkumo“, absoliutų nešališkumą laikant siekiamybe ir idealu, yra įstatymų leidėjo sukurtos tam tikros teisės aktų nustatytos prielaidos nešališkumui užtikrinti, būtent – teisėjo nu(si)šalinimo pagrindai.

---

12 ZUCKERMAN, A. Civil Process. London: LexisNexis UK, 2003, p. 72–73.

13 *Ibid*., p. 76.

14 HERNANDEZ, G. Impartiality and Bias at the International Court of Justice. *Cambridge Journal of International and Comparative Law*, 2012, p. 184.

15 GEYH, C. G. The Dimensions of Judicial Impartiality. *Florida Law Review*, 2014, vol. 65, iss. 2, p. 510.

16 HERNANDEZ, G. Impartiality and Bias at the International Court of Justice. *Cambridge Journal of International and Comparative Law*, 2012, p. 202.

17 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 19 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Liteksas“ ir V. K. v. VĮ Registrų Centras, Klaipėdos apskrities viršininko administracija ir Palangos miesto savivaldybė*, Nr. 3K-3-427/2008.

18 HERNANDEZ, G. Impartiality and Bias at the International Court of Justice. *Cambridge Journal of International and Comparative Law*, 2012, p. 204.

2. Teisėjo nusišalinimo pagrindai, numatyti CPK

Niekam nekyla abejonių, kad teisėjų ir teismų nepriklausomumo ir nešališkumo principas glaudžiai susijęs su kitais civilinio proceso principais (būtinais užtikrinti teisingą bylos nagrinėjimą ir sprendimo priėmimą). Teismas gali teisingai taikyti materialiosios teisės normas ir užtikrinti sąžiningą procesą tik jei jam nedarys įtakos nei šalys, nei kiti asmenys ar valstybės institucijos[19]. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad asmens konstitucinė teisė į bylos nagrinėjimą nešališkame teisme reiškia, jog bylą nagrinėjantis teismas turi būti neutralus, jo nešališkumas negali kelti jokių abejonių – visa tai kartu yra ir esminė žmogaus teisių garantija, būtina bylai išnagrinėti teisingai[20]. CPK tam skirti net keli straipsniai, kurių sisteminė analizė leidžia daryti išvadą, kad į nušalinimą žiūrima kaip į tam tikrą kraštutinumą – jis pareiškiamas tik tada, jei teismas nuo bylos nagrinėjimo nenusišalina savo iniciatyva[21]. CPK 65 straipsnis pateikia absoliučius teisėjo nusišalinimo pagrindus[22], bet toks įstatymo leidėjo pasirinktas pagrindų nurodymas nereiškia, jog šis sąrašas yra *numerus clausus* ir kiti pagrindai nėra galimi: CPK 66 straipsnis nušalinimo instituto taikymo sferą išplečia abstrakčia ir lakoniška formuluote, kad nušalinimas galimas ir kitais atvejais, jei yra aplinkybių, keliančių abejonių dėl nešališkumo, taip pat neleistinumą dalyvauti pakartotinai nagrinėjant bylą numato CPK 71 straipsnio 1–3 dalys. Minėtieji CPK 65 ir 71 straipsnių pagrindai yra pakankamai apibrėžti, todėl ir kelia mažiau klausimų teismų praktikoje (jie ne tik lengvai pritaikomi, bet ir lengviau konstatuojamos abejonės – nustačius bet kurį iš tų ryšių nebereikia papildomai nustatinėti subjektyviojo nešališkumo, nes pažeistas atrodo objektyvusis. Be to, remdamiesi šiais pagrindais dažniausiai nelaukdami šalių pareiškiamų nušalinimų nusišalina patys teisėjai, nes gali laiku identifikuoti tokią pagrįstą abejonę). Kitaip yra su CPK 66 straipsniu – jis lankstesnis, juo lengviau manipuliuoti, nes nėra varžomas formalaus ir detalaus įstatymo teksto, o tik pateikia vertinamojo pobūdžio sąvoką. Todėl neretai bylose ir mėginama bet kokią tikrą ar išgalvotą abejonę (kuri gali pasitarnauti ne tik teisingam bylos nagrinėjimui užtikrinti, bet ir procesui vilkinti; kad to būtų išvengta, nustatytas įpareigojimas nušalinimą motyvuoti) pateikti taikant 66 straipsnio nuostatą. Dalis jų yra logiški, pagrįsti ir suponuojantys galimą *a priori* teisėjo suformuotą nuomonę ar tendencingumą, kiti – anaiptol, tik keliantys teisėjų šypseną.

Pagrindų, kuriems esant nusišalinimas yra privalomas, nustatymas rodo, kad iš tiesų, susiklosčius atitinkamoms aplinkybėms, nesvarbu, ar teisėjas subjektyviai galėtų išlikti nešališkas, nes preziumuojama, jog toks jis nebeatrodys stebėtojui iš šalies. Su bylos šalimis egzistuojančius giminystės, svainystės, santuokos ryšius, taip pat globos, rūpybos, atstovavimo santykius ar

---

[19] LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. Civilinio proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2004, t. 1, p. 154.

[20] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 14-445.

[21] LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V. ir NEKROŠIUS, V. Civilinio proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2004, t. 1, p. 254.

[22] CPK 65 straipsnis numato, kad teisėjas nušalinamas bylose, kuriose jis yra dalyvaujantis byloje asmuo arba su dalyvaujančiu byloje asmeniu susijęs tokiais teisiniais santykiais, dėl kurių bylos baigtis gali turėti įtakos jo teisėms arba pareigoms; jeigu jis su šalimis ar kitais dalyvaujančiais byloje asmenimis susijęs giminystės ar svainystės ryšiais, taip pat santuokos, globos ar rūpybos santykiais (galioja net ir pasibaigus šiems santykiams); byloje, kurioje jis buvo arba yra vienos iš šalių arba kitų dalyvaujančių byloje asmenų atstovas; jeigu jis pats, jo sutuoktinis (sugyventinis) arba jo artimieji giminaičiai yra tiesiogiai ar netiesiogiai suinteresuoti bylos baigtimi; jeigu jis dalyvavo priimant sprendimą byloje žemesniosios ar aukštesniosios instancijos teisme arba toje byloje dalyvavo kaip liudytojas, ekspertas, prokuroras, valstybės ar savivaldybės institucijos atstovas.

byloje jau atliekamus kitus procesinius vaidmenis identifikuoti nesudėtinga. Daugiau neaiškumų kyla nustatinėjant įtaką teisėjo teisėms ar pareigoms ir tiesioginį bei netiesioginį teisėjo ar jo artimųjų giminaičių suinteresuotumą bylos baigtimi. Antai situacija, kai teisėjų kolegijos pirmininkės duktė dirba atsakovo įmonėje juriste, t. y. konstatuojami artimi teisėjos ir vienos iš bylos šalių darbuotojos giminystės ryšiai, be to, šios darbuotojos juristės pareigos, susijusios su atstovavimu įmonės interesams ir jų gynimu (nors atstovavimo funkcijos ji nagrinėjamoje byloje ir neatliko), objektyviuoju aspektu kelia abejonių dėl teisėjos nešališkumo, nors niekaip nepaneigia subjektyviojo nešališkumo prezumpcijos[23]. Be to, tokia Lietuvos teismų nuostata vertintina kaip siekis eliminuoti bet kokią galinčią kilti abejonę.

Nors sutiktina, kad konkrečiam teisėjui teisėjaujant byloje jos šalims negali atstovauti jo vaikai, svainiai ir kiti giminaičiai, gali kilti klausimas, ar tokia nuostata taip pat gali būti taikytina ir visiems advokatams, dirbantiems kontoroje kartu su minėtaisiais asmenimis? Atsižvelgiant į nurodytą LAT praktiką manytina, kad priklausymas vienai kontorai galėtų būti pagrindas tokioms prezumpcijoms daryti. Daug racionalesnis atrodytų reikalavimas nustatinėti realų asmenų ryšį ir prielaidų šališkumui pasireikšti tikėtinumą bei realumą (pavyzdžiui, Jungtinių Amerikos Valstijų teismuose tokiais atvejais nusišalinama tik tada, kai su teisėju susijęs asmuo yra bent jau advokatų kontoros partneris. Tokia praktika yra susijusi su tuo, kad bylos baigtis gali lemti jo finansinės padėties pokyčius, tad atsiranda asmeninis interesas)[24]. Taigi manytina, kad tokiomis aplinkybėmis rekomenduotina ne beatodairiškai įsikibti į bet kokios tolimos abejonės atmetimą, o į realaus pavojaus nešališkumui ištyrimą.

Nagrinėjant CPK 66 straipsnio pritaikomumą teismų praktikoje pabrėžtina, kad jis bylininkų nurodomas dažniausiai, nes yra lanksčiai interpretuojamas. Nei CPK, nei joks kitas teisės aktas nedetalizuoja, kokios galėtų būti kitos aplinkybės, keliančios abejonių dėl teisėjo šališkumo, todėl šios sąvokos aiškinimas yra paliktas teismų praktikai. Čia jau yra nusistovėjusios tam tikros gairės, kada abejonė laikytina pagrįsta, o kada – pernelyg tolima ir dirbtina. Pavyzdžiui, neretai bylose keliamas klausimas, ar teisėjų, advokatų, dirbančių ir dėstančių tame pačiame universitete, taip pat to paties universiteto absolventų ryšiai ar priklausymas *Alumni* draugijai gali kelti pagrįstų abejonių. Nors bylos šalims neretai atrodo, kad bendra *Alma Mater* automatiškai savo buvusius studentus ar darbuotojus vers solidarizuotis ir padėti vienas kitam, toks kategoriškas požiūris paneigiamas teismų praktikos. Ne vienoje LAT nutartyje pabrėžta, kad šališkumą esant tokioms aplinkybėms konstatuoti galima tik tada, jei nustatomi aiškūs subordinacijos ryšiai. „Darbas vienoje katedroje, kurioje yra nedidelis žmonių kolektyvas, kai vienas asmuo yra lektorius, o kitas – katedros vedėjas, atliekantis administracines pareigas mokymo įstaigoje, byloje dalyvaujančio asmens gali būti vertinamas kaip aplinkybė, kelianti abejonių dėl teisėjo nešališkumo“, nes tiesioginė lektoriaus subordinacija katedros vedėjui suponuoja ir galimą įtakos darymą[25]. Tačiau asmenų darbas skirtingose universiteto katedrose negali būti traktuojamas kaip tam tikro pavaldumo galimybė[26]. Vertinant tokius bylos šalių išvedinėjamus ryšius, svarbu išsiaiškinti, ar tie tarpusavio

[23] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje *V. G. v. AB „VST“*, Nr. 3K-3-234/2012.

[24] BURG, E. G. Meeting the Challenge: Rethinking Judicial Disqualification. *California Law Review*, 1981, vol. 69, iss. 5, p. 1450–1451.

[25] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje *Klaipėdos teritorinė muitinė v. UAB „Baltijos garantas“*, Nr. 3K-3-675/2007.

[26] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Tefire“ v. UAB „Lakis“ ir kt.*, Nr. 3K-3-268/2010.

ryšiai nėra pernelyg aptakūs ir ar prielaidos nėra išgalvojamos.

Vis dėlto, jei nustatomi realūs ryšiai (bendravimas, bendra mokslinė ar pedagoginė veikla) tarp teisėjo ir bylos šalių atstovų, pagal CPK 66 straipsnį iš teisėjo būtų tikimasi nusišalinimo jau vien tam, kad nepriklausomas stebėtojas negalėtų suabejoti jo objektyvumu. Kita vertus, bendrosios teisės tradicijos valstybėse (pavyzdžiui Didžiojoje Britanijoje), kur tam tikros teisininkų tradicijos laikytinos nepaprastai svarbiomis, iš tokio informuoto ir sąžiningo stebėtojo yra tikimasi, kad šios teisinės tradicijos ir kultūra jam bus žinomos. Anglų patirtis per kelis amžius patvirtino, kad integracija yra padidinama, sustiprinama, o ne žalojama artimų ryšių, kurie egzistuoja tarp teisminės valdžios ir kitų teisininko profesijos atstovų. Kitaip nei kai kuriose kitose jurisdikcijose (pavyzdžiui, ir Lietuvos), teisėjai čia nevengia bendrauti su kitais teisininkais, baimindamiesi galimo kaltinimo šališkumu. Yra daug tokių tradiciškai glaudžių santykių požymių, pavyzdžiui, teisėjai ir advokatai kartu pietauja *Inns of Court*[27] ir tai yra laikoma visiškai normaliu reiškiniu, neteikiančiu galimybių daryti prielaidas apie šališkumą, kuris gali atsirasti užsimezgus kasdieniams santykiams[28]. Tuo tarpu Lietuvoje galimą teisėjo vienokį ar kitokį nusistatymą bandoma įžvelgti net jei jis turi tą patį kaip ir advokatas aukštojo mokslo diplomą.

Kaip minėta, kartais bylininkų kuriamos priežastys šališkumui pagrįsti yra neįtikėtinos – pavyzdžiui, mėginama įrodinėti, kad bylos šalis, teikianti šilumos energiją ne tik visam miestui, bet ir teismo, kuriame nagrinėjama byla, pastatui, gali lemti teisėjų šališką požiūrį į ieškovą[29]; šališkumas bandomas pagrįsti teisėjo ir šalies atstovo praeitimi – mokymusi vienoje vidurinėje mokykloje ar gyvenimu vaikystėje gretimuose kaimuose, nors nenustatomas joks kitoks ryšys[30]; taip pat advokato darbu kontoroje, kurios vienas iš advokatų dirba pedagoginį ir kūrybinį darbą universiteto katedroje, kurioje dirba ir teisėjas[31]; teisės fakulteto absolventų, tarp jų ir priklausančių *Alumni* draugijai, tarpusavio ryšiais, nors jie negrindžiami vien tik vienodo diplomo turėjimu[32] *etc*. Tokios prielaidos atrodo dirbtinai sukurtos ir neįtikinamos, tad gali būti traktuojamos kaip mėginimas vilkinti procesą. Taip pat klaidinga būtų teigti, kad įtakos teisėjų kolegijos nešališkumui turi faktas, jog vienas iš kolegijos narių yra Teisėjų garbės teismo narys ir neva gali daryti realią įtaką kitų teisėjų karjerai, paveikti jų objektyvumą. Bet tokiu atveju Lietuvoje neliktų teisėjų, kurie galėtų nagrinėti bylas[33].

Teisėjų etikos kodekso 8 straipsnio 2 punktas nurodo, kad teisėjas negali turėti asmeninio išankstinio nusistatymo priimant sprendimus ir reikšti išankstinės nuomonės dėl nagrinėjamos bylos, nes tokiu elgesiu pažeistų nešališkumo ir nepriklausomumo principus. Remiantis sistemine CPK 71 straipsnio 2 dalies ir 370 straipsnio 5 dalies analize darytina išvada, kad teisėjas, išdėstęs savo nuomonę procesiniame sprendime dėl bylos esmės, nebegali dalyvauti pakartotinai

---

27 Juridinės korporacijos, rengiančios teismo bylų advokatus – baristerius.

28 ZUCKERMAN, A. Civil Process. London: LexisNexis UK, 2003, p. 74.

29 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Panevėžio energija“ v. UFMAB „Diskontas“*, Nr. 3K-3-154/2012.

30 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje *M. Š. v. Molėtų pradinė mokykla*, Nr. 3K-3-23/2011.

31 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje byloje pagal pareiškėjos L. V. prašymą atnaujinti procesą civilinėje byloje *L. V. ir kt. v. S. V. ir kt.,* Nr. 3K-3-267/2010.

32 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje *I. O. v. Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka*, Nr. 3K-3-331/2010.

33 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje *R. R. v. L. V. M. ir O. J. M.*, Nr. 3K-3-508-686/2015.

nagrinėjant bylą[34]. Bet ar galima daryti analogišką išvadą, jei teisėjas turi stiprią ir jau išreikštą nuomonę bylos esmės klausimu, nors ji ir nebuvo išdėstyta procesiniame sprendime? Ar teisėjo, be kita ko, užsiimančio ir moksline veikla, parašytas straipsnis, disertacija, išleista monografija, viešai išsakytas komentaras, kuriuose vienareikšmiškai ir kategoriškai išdėstyta jo nuomonė, teikia pagrindą manyti, kad jis bus šališkas, ir reikšti nušalinimą CPK 66 straipsnio pagrindu? Ar nėra naivu tikėtis, kad jis gali atsiriboti nuo savo įsitikinimų (kurie, idealiu atveju, išvis neturėtų daryti jam jokios įtakos), arba atvirkščiai – ar nėra nuvertinamas teisėjo profesionalumas teigiant, kad jis negalės atsisakyti savo asmeninio nusistatymo? Atsižvelgus į kitų šalių pavyzdžius manytina, kad teisėjas, rašantis straipsnius teisiniais klausimais, kurių gali kilti jo nagrinėjamose bylose, turėtų savo nuomonę reikšti labai apdairiai, kad nesusidarytų įspūdis, jog tuo konkrečiu klausimu jis turi vieną nekintamą nuomonę[35] (jokiu būdu negalima teigti, kad tai būtų automatinis nušalinimo pagrindas, bet jis galėtų būti traktuojamas kaip sukeliantis pagrįstą abejonę).

Doktrinoje išsakoma nuomonė, kad nusišalinimo pagrindai priklauso nuo teisėjo, kuriam paskirta nagrinėti byla, vidinio įsitikinimo ir suvokimo, ar jis gebės išlikti objektyvus ir nešališkas[36], o LAT praktikoje nurodoma, kad visos aplinkybės, sudarančios pagrindą tiek teisėjui nušalinti, tiek pačiam nusišalinti, turi būti pagrįstos[37]. Tačiau tai nereiškia, kad teisėjas gali pulti į kraštutinumus ir savo pareiškimą dėl nusišalinimo paversti politine manifestacija, pagrįsta jo asmeninėmis antipatijomis įstatymų leidėjo atstovams, nepasitenkinimu teismų reformos greičiu, atlyginimo dydžiu *etc*.[38] Tai ne tik būtų neprofesionalu, bet ir sudarytų įspūdį, kad procesinio dokumento, kuriuo yra nusišalinama, paskirtis suprantama kaip proga deklaruoti asmeninį nusivylimą bylos šalių elgesiu.

Taigi, siekdamas užtikrinti teisingą bylų nagrinėjimą, įstatymų leidėjas numatė nusišalinimo pagrindus, kurių egzistavimas bei taikymas ne tik bylos šalims, bet ir visai visuomenei garantuoja, kad proceso metu teisėjui nekils jokių objektyvių prielaidų tendencingai ar šališkai vertinti bylos medžiagą, bei užtikrina teisingo sprendimo priėmimą. Labai svarbu, kad teisėjai tinkamai ir laiku identifikuotų ne tik CPK 65 straipsnyje, bet ir 66 straipsnyje numatytus nusišalinimo pagrindus, o pastarųjų buvimą pagrįstų logiška, neįžeidžia ir tinkama argumentacija, kuri nesumenkintų teismo, kaip institucijos, autoriteto visuomenės akyse.

---

[34] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje *V. Č. v. O. S. ir R. T.*, Nr. 3K-3-468/2010.

[35] ZUCKERMAN, A. Civil Process. London: LexisNexis UK, 2003, p. 75.

[36] DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2005, t. 1, p. 529.

[37] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. O. S. v. S. S. ir Ž. S.*, Nr. 3K-3-495/2011.

[38] Neigiamai vertintinas Vilniaus miesto apylinkės teismo teisėjo Gintaro Seikalio kontroversiškas nusišalinimas civilinėje byloje *Alvydas Sadeckas v. UAB „Šilo bitė“, A. D. ir V. K. dėl garbės ir orumo gynimo bei neturtinės žalos priteisimo* (Nr. 2-813-294/2008): „Žvelgiant į valdančiuosius <...> savo blizgučiais, meilužėmis ir medžioklėmis Afrikoje besipuikuojantiems „Gyvenimo būde“, atrodo, kad didžiajai daliai jų žodžių sąskambis „teisinė valstybė“ yra toks pat įstabus ir nesuprantamas, kaip Mambu-jambu genčiai skardinė nuo konservų. Grupė marginalų netgi išmąstė, kad tauta jiems suteikė mandatą nevykdyti Konstitucinio Teismo sprendimų. <...> Įstatymų vykdymas virto į išmaldos prašymą. Ar gali išmaldos prašytojas spręsti apie garbę išmaldą duodančių? Manau, kad ne.“

3. Teisėjo aktyvumo įtaka jo nešališkumui

Civilinio proceso šalys kartu yra ir paties proceso šeimininkai, o teisėjas tėra nepriklausomas bei nešališkas arbitras, užtikrinantis tinkamą rungimosi bei teisingumo principų įgyvendinimą. Pirmasis nešališkumo žingsnis reikalauja, kad visi asmenys procese būtų lygūs. Vis dėlto sutiktina su Ronaldu Dworkinu, kad nešališkumas – tai ne visų proceso dalyvių lygybė, o visų lygybė būtent prieš teisę[39]. Tai atsispindi ir Lietuvos Respublikos įstatymuose – Konstitucijoje esant įtvirtintam asmenų lygybės prieš įstatymą principui, tam tikrais atvejais įstatymas numato pareigą teisėjui bylos nagrinėjimo metu imtis aktyvių veiksmų (tai numatyta šeimos, vartotojų teisių apsaugos, darbo bylose), bet tai nesuponuoja teisėjo šališkumo. Sprendžiant tokias bylas, kai reikia užtikrinti ir viešojo intereso gynimą, teismas įpareigojamas padėti šalims įgyvendinti savo teises, nes tik tokiu būdu silpnesnioji šalis bus apginta tinkamai, o ginčas išspręstas teisingai. Teismui nurodoma savo iniciatyva rinkti įrodymus, peržengti pareikštų reikalavimų ribas, esant pagrindui taikyti alternatyvų įstatymuose numatytą teisės gynimo būdą, taikyti laikinąsias apsaugos priemones *etc*.[40] Nors ir negalima teigti, kad toks teismo elgesys yra šališkas ar nukreiptas vienai iš bylos šalių palaikyti, bet manytina, jog gali kilti klausimas, ar nepažeidžiamas dispozityvumo principas ir ar kita šalis nesusidaro teismo tendencingumo įspūdžio. Pavyzdžiui, jeigu teismas peržengia pateiktų reikalavimų ribas, taip „pagelbėdamas“ ieškovui įgyvendinti turimas teises, ar neturėtų tada „pagelbėti“ ir atsakovui suformuluoti atsikirtimų? Juk atsakovui gali (nors ir nepagrįstai) atrodyti, kad tokiu būdu teismas nuo pat ieškinio priėmimo momento yra pasirinkęs bendradarbiauti su ieškovu[41].

Pabrėžtina ir tai, kad teismų praktikoje aplinkybė, kad šalis gali naudotis advokato pagalba arba jau yra jo atstovaujama, paprastai nekeičia įstatymų keliamo reikalavimo teismui būti aktyviam. Teismų yra išaiškinta, kad nors kilęs ginčas yra privataus pobūdžio, o šalys naudojasi kvalifikuota teisine pagalba, teismas, siekdamas proceso koncentracijos ir kooperacijos principų įgyvendinimo, privalo išaiškinti, kokiu būdu asmens teisės gali būti apgintos, ir pasiūlyti patikslinti ieškinio reikalavimus. Tačiau svarstytina, ar tikrai tokiu atveju galima konstatuoti teismo nešališkumą ir neutralumą, jeigu traktuojama, kad asmens interesai turi būti ginami teismo iniciatyva netgi tada, kai jam teisinę pagalbą teikia kvalifikuotas profesionalas[42]. Nors sutiktina, kad toks įstatymuose numatytas teisėjo elgesys negali ir neturi būti vertinamas kaip šališkumo demonstravimas, vis dėlto kyla pagrįsta abejonė, ar jis nesudaro prielaidų paveikti teisėjo subjektyvųjį nešališkumą.

Manytina, kad pagrindinė problema kyla aiškinantis, ar teisėjas gali veikti aktyviai ir padėti savo teises įgyvendinti specifinei įstatymuose numatytai asmenų grupei (pavyzdžiui, vartotojui ar darbuotojui), kai sistemingai nuo ieškinio gavimo akimirkos įstatymo yra įpareigotas tam tikrus dalykus daryti savo iniciatyva (kad ir, pavyzdžiui, rinkti įrodymus, kuriais šalis net nemėgina remtis), bet nesusikurti jokios išankstinės nuomonės apie bylą ir teisingiausią jos sprendimą, kartu užtikrindamas ir rungimosi principo įgyvendinimą nagrinėjant civilinę bylą. Dar didesnė

---

[39] DWORKIN, R. Taking Rights Seriously. Cambridge, MA: Harward University Press, 1977, p. 227.

[40] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje *N. L. v. A. B.*, Nr. 3K-3-46/2010.

[41] PETKUVIENĖ, R. Teisingumas ir nešališkumas civiliniame procese. *Jurisprudencija*, 2013, t. 20(3), p. 1066.

[42] *Ibid*., p. 1073–1074.

problema – net jeigu teisėjas tokiomis aplinkybėmis ir gali būti nešališkas, kaip šiame darbe jau daug kartų minėtam objektyviam stebėtojui reikėtų susidaryti įspūdį, kad teisėjas iš tiesų yra nešališkas? Kadangi nėra abejonių, kad tam tikrais atvejais silpnesnei proceso šaliai pagalba yra būtina (kitaip nebūtų užtikrintas teisingumo įvykdymas, nes rungimosi principas dėl nevienodos šalių padėties tebūtų deklaratyvus postulatas), manytina, jog siekiant sudaryti kuo objektyvesnio teismo įspūdį teisėjas turėtų neperžengti savo aktyvumo ribų taip, kad toks jo aktyvumas apskritai atleistų proceso šalį, kuri traktuojama kaip silpnesnioji, nuo pareigos pateikti įrodymus ar nurodyti argumentus, reikšmingus nagrinėjamos bylos eigai. Kaip teisingai yra nurodęs ir kasacijų teismas, vien specifinė bylos rūšis neįpareigoja teisėjo veikti savo iniciatyva, jeigu nėra būtinybės, – pavyzdžiui, nors teisėjas ir turi aktyviai veikti šeimos bylose, bet tais atvejais, kai nagrinėjama civilinė byla, kylanti iš šeimos teisinių santykių, kurioje nesprendžiami su vaiko teisėmis ir teisėtais interesais susiję klausimai ir nėra pagrindo vieno iš sutuoktinių teisių ir teisėtų interesų gynimo tikslu teismui veikti aktyviai, galioja dispozityvumo ir rungimosi principai, o teismas neturi pareigos nei veikti savo iniciatyva, nei peržengti bylos nagrinėjimo ribas teigdamas, kad yra ginamas viešasis interesas[43].

Tiek doktrinoje, tiek ir teismų praktikoje pabrėžiama, kad teisėjo vidinio įsitikinimo jausmas formuojasi viso proceso metu ir negali būti nuo pat pradžių nulemtas vien to, kad įstatymas įpareigoja aktyviau „rūpintis“ vienu iš bylos dalyvių. Nors teisėjas ir gali būti verčiamas veikti aktyviai, tai nereiškia, kad yra žymiai paveikiamas jo vidinis nešališkumas; kalbant apie tai vėlgi prasminga grįžti prie „pakankamo nešališkumo“ formuluotės. Sutiktina, kad neįmanoma iš teisėjo reikalauti visiškai pamiršti aktyvesnį veikimą vienos iš šalių naudai, bet galima (netgi privaloma) reikalauti neteikti vienai kuriai šaliai asmeninių preferencijų vien tik dėl jos statuso.

Išvados

1. Nors teisėjo nešališkumas yra viena iš svarbiausių teisingo teismo proceso prielaidų, manytina, kad „tobulas nešališkumas“ (be menkiausio nusistatymo ar nuomonės priemaišos) yra labiau teoretikų postuluojamas idealas ir siekiamybė, o tikroji ir pragmatiškoji realybė dabar yra vadinamasis „pakankamas nešališkumas“.
2. Absoliučiųjų nusišalinimo pagrindų egzistavimas suponuoja, kad vertinant teisėjo galimybę išlikti byloje objektyviam yra reikšmingas ne tik (ir ne tiek) jo vidinis santykis su byla bei jos šalimis, bet nepriklausomo išorės stebėtojo įspūdis, ar egzistuojant tam tikroms aplinkybėms teisėjas gali elgtis nešališkai. Objektyviai pagrindžiamas nuogąstavimas, nors ir nebūtinai atitinkantis tikrąją padėtį, gali atimti iš teisėjo teisę nagrinėti bylą.
3. Kai įstatymas numato teismo pareigą esant viešajam interesui ginti silpnesniąją bylos šalį, suteikdamas galimybių teisėjui veikti aktyviai, susidaro problemiška situacija, – kitos šalies manymu, teisėjas nuo pat bylos iškėlimo „bendradarbiauja“ su vienu iš bylininkų. Aktyviai veikti byloje reikia apgalvotai bei argumentuotai, nes specifinė bylos rūšis neįpareigoja teisėjo veikti savo iniciatyva, jeigu nėra būtinybės, o pernelyg didelis jo aktyvumas gali kelti šališkumo įspūdį ir didinti visuomenės nepasitikėjimą visa teismų sistema.

[43] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje *R. D. v. R. D.*, Nr. 3K-3-317/2011.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 42-0.
2. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851.

Specialioji literatūra

1. DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2005, t. 1.
2. KŪRIS, E., *et al.* Lietuvos teisinės institucijos. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.
3. LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. Civilinio proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2004, t. 1.
4. PETKUVIENĖ, R. Teisingumas ir nešališkumas civiliniame procese. *Jurisprudencija*, 2013, t. 20(3).
5. BURG, E. G. Meeting the Challenge: Rethinking Judicial Disqualification. *California Law Review*, 1981, vol. 69, iss. 5.
6. DWORKIN, R. Taking Rights Seriously. Cambridge, MA: Harward University Press, 1977.
7. GEYH, Ch. G. The Dimensions of Judicial Impartiality. *Florida Law Review*, 2014, vol. 65, iss. 2.
8. HERNANDEZ, G. Impartiality and Bias at the International Court of Justice. *Cambridge Journal of International and Comparative Law*, 2012.
9. WILDHABER, L. Judicial Impartiality Under the European Convention on Human Rights [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-04]. Prieiga per internetą: <http://www.concourt.am/armenian/con_right/2.12-2001/wildhaber-eng.htm>.
10. ZUCKERMAN, A. Civil Process. London: LexisNexis UK, 2003.

Teismų praktika:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 101-2264.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 109-3192.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 14-445.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Daktaras prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 42095/98.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje *Klaipėdos teritorinė muitinė v. UAB „Baltijos garantas“*, Nr. 3K-3-675/2007.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 19 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Liteksas“ ir V. K. v. VĮ Registrų Centras*, *Klaipėdos apskrities viršininko administracija ir Palangos miesto savivaldybė*, Nr. 3K-3-427/2008.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje *N. L. v. A. B.*, Nr. 3K-3-46/2010.

8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje byloje *pagal pareiškėjos L. V. prašymą atnaujinti procesą civilinėje byloje L. V. ir kt. v. S. V. ir kt.*, Nr. 3K-3-267/2010.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Tefire“ v. UAB „Lakis“ ir kt.*, Nr. 3K-3-268/2010.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje *I. O. v. Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka*, Nr. 3K-3-331/2010.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje *V. Č. v. O. S. ir R. T.*, Nr. 3K-3-468/2010.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje *M. Š. v. Molėtų pradinė mokykla*, Nr. 3K-3-23/2011.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje *R. D. v. R. D.*, Nr. 3K-3-317/2011.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. O. S. v. S. S. ir Ž. S.*, Nr. 3K-3-495/2011.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje *V. G. v. AB „VST“*, Nr. 3K-3-234/2012.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Panevėžio energija“ v. UFMAB „Diskontas“*, Nr. 3K-3-154/2012.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje *R. R. v. L. V. M. ir O. J. M.*, Nr. 3K-3-508-686/2015.
18. Gintaro Seikalio nusišalinimas civilinėje byloje *Alvydas Sadeckas v. UAB „Šilo bitė“, A. D. ir V. K. dėl garbės ir orumo gynimo bei neturtinės žalos priteisimo*, Nr. 2-813-294/2008.

Kiti šaltiniai:

1. „Vilmorus“ 2015 m. lapkričio 5–14 d. atliktas tyrimas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-14]. Prieiga per internetą: <http://www.vilmorus.lt/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=2&cntnt01returnid=20>.

JUDGE‘S IMPARTIALITY IN CIVIL PROCEDURE

Summary

This article focuses on the examination of code regulations of grounds for judge’s removal from a case, especially scrutinizing Article 66 of the Civil Procedure Code. The necessity to analyse Article 66 rather than Article 65 derives from the legal technique chosen by the legislator – Article 65 is detailed and well-defined, therefore it raises less questions when it comes to invoking it in practice. Article 66, on the other hand, is way more open to interpretations, thus the unified practice must be sought in its application. For this purpose, the article presents a list of possible circumstances that might give a reasonable doubt about judge’s impartiality (e.g. subordination between a judge and one of the parties working for the same educational institution) and describes circumstances which cannot be used as a valid reason to remove judge from a particular case (e.g. distant connections between party and the judge such as growing up in neighbouring towns). Article also analyses practical problems that might occur when judge is obliged by law to act in case actively (for instance in family or consumer protection cases). It is absolutely critical to emphasize that judges should not act actively in cases only because of their type. They always have to make sure that there is a public interest in an examined case, otherwise they take a risk of being seen as “too active” and acting in favour of one of the parties.

KVALIFIKACINIAI REIKALAVIMAI NOTARAMS NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE XX–XXI A.

Greta Slapšytė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
4-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas puriena15@gmail.com
Mokslinio darbo vadovas prof. dr. (HP) Jevgenij Machovenko

Šiame straipsnyje analizuojama notarams keliamų kvalifikacinių reikalavimų kaita, apžvelgiant nepriklausomos Lietuvos notariato teisinį reglamentavimą XX–XXI a. Siekiama išsiaiškinti, koks buvo notariato formavimas tarpukario metais atsižvelgiant į tuometines realijas. Įvertinus tarpukario reglamentavimą, detaliai aptariamos kvalifikacinių reikalavimų notarams reglamentavimo transformacijos po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Straipsnyje pateikiami ir išsamūs palyginimai kvalifikacinių reikalavimų notarams klausimu.

This article aims to analyze the change of notaries' qualification requirements, and to review the legal regulation of Lithuanian Notary in the XX–XXI century. The main goal of the article is to find out what was genesis of formation of Notary during the interwar years, in the light of current realities. Article also aims to evaluate how qualification requirements have changed since the interwar period. The article provides a detailed comparative analysis of the qualification requirements for notaries.

Įvadas

Notariatas – viena iš stipriausių profesinių teisininkų bendrijų Lietuvoje[1]. Notaro profesija yra labai intelektuali, jos svarba šiuolaikinėje visuomenėje ypač pabrėžiama. Juk notaras nėra vien tik profesinės funkcijos vykdytojas, be jos, jis prisideda ir prie teisės mokslo plėtros bei netiesiogiai daro įtaką teismų praktikai, tad yra svarbus Lietuvos teisinės sistemos elementas. Ne tik teisiniai nuopelnai yra svarbiausi, verta paminėti, kad notarai stiprina žmonių pasitikėjimą teise, padeda jiems suvokti teisinius santykius su kitais asmenimis, daro nemenką įtaką žmonių socialinei savijautai. Notarai kelia sau aukštus profesinius reikalavimus. Dabartiniai notariato prioritetai yra: notaro paslaugų kokybės tobulinimas, elektroninių paslaugų inkorporavimas, tarptautinės praktikos vystymas bei nuolatinis notarų mokymas ir kvalifikacijos kėlimas[2]. Nenuostabu, kad keliant tokius tikslus reikia labai atsakingai formuoti notarų korpusą. Suprantama, notariatui priklausyti nori nemažai jaunų teisininkų, bet fiksuotas notarų vietų skaičius ir aukšti kvalifikaciniai reikalavimai užtikrina, kad į šią bendriją pateks tik labai kvalifikuoti ir motyvuoti specialistai. Tuo šiuolaikinis notariatas labai skiriasi nuo ankstesnių laikų, kada notaras buvo laikomas vien dokumentų tikrintoju ir rengėju, tad tikriausiai ne veltui sakoma, kad nuo raštininko iki notaro buvo nueitas ilgas kelias.

---

1 GAIVENIS, V. Nuo raštininko iki notaro.Vilnius: R. Paknio leidykla, 2007, p. 11.
2 *Ibid*., p. 9.

Šio darbo tikslas yra aptarti ir palyginti kvalifikacinius reikalavimus notarams tarpukario Lietuvoje ir šiomis dienomis. Tyrimo objektas – kvalifikacinių reikalavimų notarams kaita. Šiuo darbu norima atskleisti, kokie socialiniai, politiniai, ekonominiai veiksniai darė įtaką notariato formavimui.

Siekiant tinkamai ištyrinėti rašto darbo objektą, bus taikomi įvairūs metodai. Visų pirma istorinis metodas, nes ši tema reikalauja išsamios istorinės kvalifikacinių reikalavimų notarams analizės. Svarbus lyginamasis metodas, nes kvalifikaciniai reikalavimai notarams yra išsamiai lyginami atsižvelgiant į istorinį kontekstą. Siekiant suprasti pagrindinių sąvokų reikšmę pasitelkiamas lingvistinis metodas. Aiškinant teisės aktus taikomi dogmatinis ir sisteminis metodai. Taip pat pabrėžtinas teleologinis metodas, nes daugiausia bus remiamasi įstatymų medžiaga.

1. Kvalifikaciniai reikalavimai notarams tarpukariu

Pirmiausia, norint suprasti istorinį aspektą, derėtų pabrėžti, kad Pirmasis pasaulinis karas sutrukdė įprastą visuomenės gyvenimą, merdėjo ūkis ir civiliniai santykiai, tad ir notaro paslaugų poreikis buvo nedidelis. Atkūrus šalies nepriklausomybę padėtis nedaug tepasikeitė, tad vienas iš svarbiausių uždavinių buvo paskatinti civilinę apyvartą. Kaip žinia, viena iš svarbiausių notaro funkcijų yra įvairių sandorių sudarymas, būtent tai turėjo padėti atgaivinti ūkį, sureguliuoti teisinius santykius tarp asmenų. Tikriausiai todėl vienas iš pirmųjų Lietuvos Tarybos Teisių komisijos darbų buvo notariato reglamentavimas. „Vos sudarytas ministrų kabinetas 1918 m. gruodžio 17 d. posėdyje priėmė teisingumo ministro Petro Leono inicijuotą teisės aktą, pavadintą Laikinuoju Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymu.“[3] Tai buvo svarbiausias aktas, tarpukario metu reglamentavęs notariato taisykles ir nustatęs kvalifikacinius reikalavimus kandidatams į notarus. Pagal šio akto 7 straipsnį, „notarų kontoros yra steigiamos tose vietose, kur Teisingumo Ministeris ras reikalo“[4]. Ši tvarka galiojo iki 1932 m. Notariato įstatymo pakeitimo, kurį priėmus notarų kontorų skaičiaus reguliavimas pavestas Ministerių Kabinetui, o kontoros steigiamos Teisingumo Ministerio nustatytose vietose[5]. Pagal Laikinąjį Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymo 16 straipsnį, „Notarus skiria ir šalina Teisingumo Ministeris“[6], o 15 straipsnis numato kvalifikacinius reikalavimus kandidatams į notarus: „Notarais yra skiriami žmonės, pakankamai mokyti ir prityrę notaro darbe“[7]. Vertinti šį reguliavimą galima labai dviprasmiškai. Prieš šį įstatymą galiojęs ir, galima sakyti, šio įstatymo pirmtaku buvęs Rusijos notariato įstatymas numatė kur kas aukštesnius kvalifikacinius reikalavimus notarams. Pasak jo 5 straipsnio, „notarais galėjo būti skiriami pasiekę pilnametystę, teisme ar visuomenėje „nesusitepę“, neužimantys kitų valstybinių ar visuomeninių pareigybių Rusijos valdiniai, deponavę nustatytą piniginį laidą; be to, kiekvieno jų gebėjimas teisingai surašyti aktus ir notarinių bylų vedimo bei reikalingų įstatymų išmanymas turėjo būti patikrintas komisijos, sudarytos iš teismo pirmininko, vyresniojo notaro ir prokuroro“[8]. O vyresnieji notarai būtinai turėjo būti baigę ir aukštąjį teisės mokslą. Šis kvalifikacinis reikalavimas

[3] Laikinasis Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymas. *Laikinosios valstybės žinios*,1919, Nr. 18-219.
[4] *Ibid*.
[5] *Ibid*.
[6] *Ibid*.
[7] *Ibid*.
[8] Citata iš: MAKSIMAITIS, M. Lietuvos notariatas 1918–1940 m.: teisinio reguliavimo ypatumai. *Jurisprudencija*, 2010, t. 2(120), p. 13. Ministrų kabineto 1919 m. sausio 9 d. posėdžio protokolas. Lietuvos centrinis valstybės archyvas.F. 923, ap.1, b. 24, lap. 246.

vyresniesiems notarams išliko ir nepriklausomoje Lietuvoje. Akivaizdi išvada, kad nepriklausomos Lietuvos notaro kvalifikacijai nebuvo keliami dideli reikalavimai, priešingai, jie buvo labai neapibrėžti – nenurodomas joks aiškus kvalifikacinis kriterijus, galima remtis tik prezumpcijomis, bet šios ne visada teisingos. Tiesa, 91 straipsnyje buvo numatytas ir kitos kalbos, neskaitant lietuvių, mokėjimas, bet tame pačiame straipsnyje nurodyta, kad Ministerių Tarybai leidžiamos daryti šios normos išlygos[9]. Pirminiame įstatymo tekste dar buvo siekiama įtvirtinti, kad notarai turi mokėti lenkų ir gudų kalbas, bet to atsisakyta. Rengiant 1932 m. Notariato įstatymo pakeitimo projektą buvo minčių grįžti prie detalesnio kvalifikacinių reikalavimų išdėstymo, bet ši iniciatyva buvo atmesta atsižvelgiant į tuometinę notariato padėtį.

Kaip minėta, susiklosčiusios padėties negalima vertinti vienareikšmiškai, nes toks įstatymų leidėjo žingsnis „atgal“ nebuvo be pagrindo. Viena iš pagrindinių priežasčių, neleidusi įstatymų leidėjui kelti notarui aukštų reikalavimų, buvo teisės absolventų stoka. Daugeliui iššūkiu tapdavo pareiga susimokėti už studijas, kiti neatitiko būsimiems studentams keliamų reikalavimų. Teisių fakultete Kaune mokytis teisės buvo priimami baigusieji gimnazijas arba mokyklas, taip pat ir laisvieji klausytojai, kurie galėjo būti ir nebaigę mokyklos, bet pripažinti tinkami mokytis universitete[10]. Nemaža dalis studentų buvo vyresnio amžiaus ir einantys aukštas valstybės pareigas, bet stokojantys teisinio išsilavinimo. Paminint statistiką, 1924–1939 m. Teisių fakultetą baigė 959 studentai. Pabrėžtina, kad abiejuose universitetuose vyrai sudarė studentų daugumą, o moterų buvo vos 8 proc.[11] Matoma, kad tuo metu teisės studijos nebuvo populiarios, o susikūrusiai valstybei kaip niekada reikėjo teisės specialistų, kurie galėtų kurti teisinę santvarką.

Teisės absolventų deficito problema stipriai paveikė to meto notarų korpuso formavimą. Notaro specialybė nebuvo paklausi, skiriant notarus nebūdavo galimybės pasirinkti iš kelių kandidatų. „1928 m. duomenimis, iš 27 dirbusiųjų notaro darbą teisinį išsilavinimą teturėjo keturi.“[12] Baigusieji teisės studijas dažniau pasirinkdavo kitas teisines profesijas: teisėjo, prokuroro, advokato. Vienas iš veiksnių buvo nedidelis notaro uždarbis, prilygintas VII kategorijos teismo tarnautojams. Šis faktas ilgai teisės išsilavinimo siekusiam žmogui neteikė saugumo jausmo. Dabar sunku vertinti atlyginimo klausimą, manytina, kad valstybė notarą visgi laikė raštininku, o ne didelę įtaką civiliniams santykiams darančiu asmeniu. Kitas svarbus akcentas buvo tai, kad įgijęs teisininko išsilavinimą žmogus sąmoningai norėjo jį taikyti toms pareigoms, kurioms eiti šis išsilavinimas numatytas kaip kvalifikacinis reikalavimas. Kaip minėta, notarams, išskyrus vyresniuosius, aukštasis teisinis reikalavimas nebuvo būtinas, tad nenuostabu, kad baigusieji aukštąjį mokslą pasirinkdavo kitas teisines profesijas.

Norint palyginti kvalifikacinius reikalavimus, keliamus kitų teisinių profesijų atstovams, pirmiausia norėtųsi nagrinėti 1919 m. Teismo kandidatų įstatymą[13]. Šis įstatymas leido užpildyti teisės absolventų trūkumo suformuotą spragą; galima sakyti, kad teismai patys mokydavo kandidatus ir sukurdavo jiems darbo vietas. Minėto įstatymo 1 straipsnis skelbia: „Teismo darbininkams, ypač taikos teisėjams ir teismo tardytojams ruošti, apygardų teismuose yra

[9] Citata iš: MAKSIMAITIS, M. Lietuvos notariatas 1918–1940 m.: teisinio reguliavimo ypatumai. *Jurisprudencija*, 2010, t. 2(120), p. 13. Ministrų kabineto 1919 m. sausio 9 d. posėdžio protokolas. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. 923, ap.1, b. 24, lap. 246.

[10] MACHOVENKO, J.; MAKSIMAITIS, M. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas 1641–2007 m. <...>, p. 154–155.

[11] *Ibid*.

[12] GAIVENIS, V., *et al.* Lietuvos notariato istorija.Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 118.

[13] Teismo kandidatų įstatymas. *Laikinosios valstybės žinios*, 1919, Nr. 18-223.

priimami teismo kandidatai.“ Šiems asmenims nebuvo keliamas aukštojo teisės mokslo reikalavimas, jie tik privalėjo būti išėję vidurinės mokyklos kursą ir gerai mokėti lietuvių kalbą bei būti 20 metų amžiaus[14]. Tačiau ir šie reikalavimai buvo lankstūs, daugiau buvo vertinama motyvacija ir noras dirbti teisinį darbą. Kandidatai turėjo galimybę įgyti praktikos pas teisės specialistus: taikos teisėjus, teismo tardytojus, valstybės gynėjus, jų padėjėjus ir apygardos teismuose. Prie praktikos buvo derinama ir teorija, tad kandidatai ne tik išmokdavo atlikti darbo funkcijas, bet ir tobulėjo kaip teisininkai. Pabrėžiamas aiškus skirtumas, kad kandidatai į notarus nebuvo rengiami. Manytina, kad tai taip pat neigiamai veikė notariato korpuso formavimą, nes, be abejonės, kandidatai, išdirbę notaro kontoroje keletą metų, jau puikiai išmanytų darbo specifiką ir tapę notarais galėtų darbą atlikti kokybiškiau, tad būtų išvengta problemos, kad notarais skiriami visiškai to darbo nedirbę žmonės. Akivaizdu, kad kandidatų institutas buvo dar viena priežastis, skatinusi asmenis teisinės karjeros siekti ne notariate.

Norint tinkamai įvertinti kitų teisinių profesijų atstovams keliamus kvalifikacinius reikalavimus derėtų vadovautis 1933 m. Teismų santvarkos įstatymu[15], kurio 112 straipsnis nustatė Lietuvos piliečio 25 m. amžiaus ir teisių mokslo cenzą. Pabrėžtina, kad aukštasis teisinis išsilavinimas buvo privalomas norint tapti teisėju. Šis reikalavimas nuo 1933 m. galiojo ir teismo kandidatams, – jie taip pat turėjo būti įgiję teisininko diplomą. Pasak 214 straipsnio, „Teisėjo egzaminus turi teisę laikyti: 1) asmens, ištarnavę teismo kandidatais bent dvejus metus, 2) asmens, ištarnavę bent dvejus metus teismo sekretoriais ir sekretorių padėjėjais, turėdami įstatymo numatytąjį aukštąjį teisių mokslo cenzą, 3) asmens, ištarnavę bent penkerius metus valstybės tarnybos vietose, turėdami įstatymo nustatytąjį aukštojo teisių mokslo cenzą, jei tose vietose jie ėjo tokias pareigas, kad galėjo įgyti teisinio prityrimo.“[16] Taigi buvo reikalaujama aukštojo teisinio išsilavinimo, taip pat teisinio darbo patirties ir išlaikyto kvalifikacinio egzamino. Net ir sėkmingai išlaikius egzaminus dar vienus metus tekdavo dirbti teismo kandidatu. Būtent tokia atranka garantavo, kad teisėjo postą užimtų tik labai kvalifikuoti specialistai.

Pabrėžiama, kad buvo tikrinamas ne tik pasirengimas eiti teisėjo pareigas. Ne mažiau svarbi buvo ir būsimojo teisėjo reputacija. Teisėju negalėjo būti asmuo, kuriam baudžiamojo teismo sprendimu buvo atimtos teisės, kaltinamas dėl nusikalstamo darbo, kuris žemino teisėjo vardą, teismo atstatytas iš tarnybos ar iš advokatų, paskelbtas neišsimokančiu skolininku arba kuriam teismo sprendimu paskirta globa[17]. Palyginti su notariato teisiniu reglamentavimu, aiškiai matoma, kad notaro reputacija nebuvo panašiai reglamentuota.

Akivaizdu, kad ne tik teisėjo profesijai buvo nustatyti griežti kvalifikaciniai reikalavimai. Teismų santvarkos įstatymas juos aiškiai apibrėžė ir kitų teisinių profesijų atstovams. Prokurorams ir jų padėjėjams buvo numatyti mažesni normatyvai nei teisėjams. Jiems taip pat buvo būtinas teisių mokslo bei amžiaus cenzas ir pilietybės reikalavimas, pabrėžiama nepriekaištinga reputacija[18]. Tačiau įstatymų leidėjas nedaro nuorodos į 114 straipsnį, kuriame numatoma egzaminų laikymo tvarka ir vienų metų darbas teismo kandidatu. Manytina, kad dėl darbo specifikos skirtumų prokurorams ir jų padėjėjams nebuvo taikomas ir egzamino reikalavimas.

---

14 *Ibid*.

15 Teismų santvarkos įstatymas. *Laikinosios valstybės žinios*,1933, Nr. 419-2900.

16 *Ibid*.

17 *Ibid*.

18 *Ibid*.

Kitos teisininkų profesinės bendrijos – advokatūros – formavimas niekuo nesiskyrė nuo teisėjų. Buvo nustatyti tie patys pilietybės, amžiaus ir mokslo reikalavimai, galiojo apribojimai, kas negali tapti advokatu, taip pat reikėjo išlaikyti egzaminus. Buvo numatyta ir privilegija, – egzaminų laikyti nereikėjo Lietuvos valstybinio universiteto teisių mokslų docentams ir profesoriams, kuriems teisės mokslo subtilybės jau ir taip turėjo būti žinomos[19]. Įdomu ir tai, kad „asmuo, išbuvęs advokatu bent trejus metus, galėjo būti skiriamas apylinkės teisėju, o išbuvęs advokatu bent šešerius metus, – apygardos teismo teisėju"[20]. Aiški išvada, kad kvalifikaciniai reikalavimai teisėjams ir advokatams buvo identiški, visgi teisėjo specialybė buvo laikoma svarbesne, nes tik nemenką darbo stažą turintis advokatas galėjo dirbti teisėju be papildomų reikalavimų. Lygindami šį reglamentavimą su notariato reglamentavimu, vėl aiškiai matome notariato atsilikimą, nes teisėjams ir advokatams buvo keliami aukštesni kvalifikaciniai reikalavimai, be to, advokatams buvo įmanoma tapti teisėjais. Notarams nebuvo numatytos persikvalifikavimo į teisėjus ar advokatus galimybės, matyt, dėl labai specifinės jų darbo funkcijos.

Apžvelgus kitas teisines profesijas galima teigti, kad 1933 m. Teismų santvarkos įstatymas įtvirtino aukštojo mokslo cenzą, bet net ir didėjant teisės absolventų skaičiui notariatą rinkosi tik labai retas asmuo. „Pažymint lietuviškojo notariato dvidešimtmetį, teisininkai tesudarė tik 10 proc."[21] Buvo būtina tinkamai sureglamentuoti esminius notariato formavimo principus. 1939 m. suplanuota parengti Notariato įstatymą ir visiškai atsisakyti Rusijos notariato įstatymo įtakos, kardinaliai pakeisti Laikinojo Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymo nuostatas[22]. Gaila, kad šių planų nebuvo lemta įgyvendinti, nes prasidėjusi sovietinė okupacija ilgam sustabdė Lietuvos teisinės sistemos plėtrą.

2. Notariatas atkūrus Lietuvos nepriklausomybę

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas buvo vienas iš svarbiausių įvykių Lietuvos, kartu ir notariato, istorijoje. Norėta iš esmės pakeisti viską – tiek ekonomiką, tiek teisinę santvarką. Žodis „pakeisti" čia kažin ar tinka, geriau būtų – sukurti savą teisinę santvarką. Lietuviai juk iškart perėjo nuo valstybinės prie privačiosios nuosavybės, o teisinę sistemą kūrė remdamiesi jau ne Sovietų Sąjungos, o Europos valstybių modeliais. Tačiau naujai teisinei sistemai sukurti reikėjo laiko, tad atkūrus nepriklausomybę dar kurį laiką veikiantis valstybinis notariatas patyrė sunkumų. Antai 1991 m. priėmus butų privatizavimo įstatymą, prie notarų kontorų nusidriekė eilės, nors tada Lietuvoje jų jau dirbo apie 90. Net šimtu padidinus notarų skaičių, padėtis iš esmės nepasikeitė[23]. Sovietinis palikimas – valstybinis notariatas – aiškiai nebeatitiko visuomenės poreikių. Net ir 190 dirbančių notarų neturėjo galimybių tinkamai planuoti savo darbo, nes jų kontoroms trūko kvalifikuoto personalo, notarai negalėjo patys spręsti, kiek ir kokių padėjėjų jiems reikia, stokota darbui reikalingų išteklių, o svarbiausia, kad notarai nebuvo ekonomiškai suinteresuoti dirbti daugiau, nes atlyginimas likdavo toks pats. Dėl to labiausiai kentėjo klientai, kuriems notarinių paslaugų tekdavo laukti labai ilgai.

---

19 *Ibid*.

20 *Ibid*.

21 GAIVENIS, V., *et al. Lietuvos notariato istorija*. <...>, p. 119.

22 Citata iš: MAKSIMAITIS, M. Lietuvos notariatas 1918–1940 m.: teisinio reguliavimo ypatumai. *Jurisprudencija*, 2010, t. 2(120), p. 13. Ministrų kabineto 1919 m. sausio 9 d. posėdžio protokolas. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. 923, ap.1, b. 24, lap. 246.

23 GAIVENIS, V., *et al. Lietuvos notariato istorija*. <...>, p. 137.

Permainų metai buvo 1992-ieji, kai Lietuvos notarams, pasitelkus į pagalbą Vokietijos kolegas, pavyko įvykdyti notariato reformą ir nuo valstybinio notariato buvo pereita prie Europoje veikiančios lotyniškojo notariato sistemos[24]. Visi iki tol valstybiniame notariate dirbę notarai tapo laisvojo notariato nariais. Svarbu, kad privatus notariatas nebuvo laikomas valstybinio notariato teisių perėmėju, nes pastarasis buvo likviduotas, o pasirinkta lotyniškojo notariato sistema buvo visiškai kitokia, daug inovatyvesnė[25]. Vis sudėtingesnė civilinė apyvarta lėmė poreikį į notarų atliekamų veiksmų sąrašus įtraukti vis naujas funkcijas, nuolat didėjo notarų skaičius. „1997 m. dirbo 193, o 2012 m. – net 269 notarai.“[26] Žinoma, norinčiųjų tapti notarais buvo nepalyginti daugiau nei tarpukariu. Svarbiausia priežastis buvo nauja (lotyniškoji) notariato sistema, kurioje notaras, kaip laisvosios teisinės profesijos atstovas, buvo vertinamas ne mažiau nei kitų teisinių profesijų specialistai. Be to, naujoji sistema užtikrino notarams ekonominį savarankiškumą ir darbo organizavimo nepriklausomumą.

Svarbu paminėti, kad formuoti notariato korpusą buvo jau daug lengviau nei tarpukariu, nes teisės absolventų buvo tikrai pakankamai, o teisės studijos nepriklausomybės metais tapo vienos iš populiariausių. Nepriklausomybės atkūrimo metais Vilniaus universiteto teisės fakultetą baigė 130 absolventų, 1995 m. – 265, o 2000 m. – 390 jaunųjų teisininkų[27]. Be to, teisininkus Lietuvoje rengė ne tik šis universitetas, – kiti universitetai taip pat sistemingai gausino jų gretas. Šis faktorius yra ypač svarbus notariato formavimui, nes galimybė rinktis iš daugelio kandidatų padidino jų konkurenciją.

Kadangi šio darbo tema yra kvalifikaciniai reikalavimai notarams, derėtų aptarti, kaip jie keitėsi nepriklausomybės metais. Pirmojoje 1992 m. Notariato įstatymo redakcijoje numatyta: „Notaru gali tapti Lietuvos Respublikos pilietis, turintis aukštąjį teisinį išsilavinimą, ne mažiau kaip trejus metus buvęs kandidatu į notarus (asesoriumi) ir išlaikęs notaro kvalifikacinį egzaminą. Šie reikalavimai netaikomi turintiems mokslo laipsnius arba ne mažesnį kaip dešimties metų teisinio darbo stažą.“[28] 1994 m. įstatymo redakcija numatė griežtesnius reikalavimus mokslo laipsnius ar dešimties metų teisinio darbą stažą turintiems asmenims, – jiems taip pat buvo privaloma išlaikyti notaro kvalifikacinį egzaminą ir atlikti trijų mėnesių praktiką notaro kontoroje[29]. Norint palyginti šiuos kvalifikacinius reikalavimus su galiojusius tarpukariu, derėtų pasikartoti, kad pastarojo laikotarpio kvalifikaciniai reikalavimai notarams buvo labai neapibrėžti, dirbti notarais buvo skiriama realiai neatsižvelgiant į jokius kriterijus. Nepriklausomos Lietuvos Notariato įstatyme jau yra numatyti nepalyginti išsamesni pilietybės, išsilavinimo, teisinio darbo stažo ir egzamino reikalavimai. Taip pat jau yra užsimenama ir apie mokslo laipsnius bei tam tikrą darbo patirtį, kurie tarpukario reglamentavime nebuvo išskirti. Tad jau aiškiai matomas didelis atotrūkis nuo tarpukario teisinio reglamentavimo. Kita vertus, negalima nepaminėti to, kad nors per ilgą laiką daug kas pasikeitė, vienas esminis dalykas – privati nuosavybė – buvo tiek tarpukariu, tiek atkūrus nepriklausomybę, todėl notaro funkcijos esant privačios nuosavybės modeliui buvo ir yra labai reikalingos. Šiais abiem atvejais tik paskelbus valstybingumą buvo skubama priimti būtent Notariato įstatymą, taip užtikrinant civilinės apyvartos cirkuliaciją. Tad galima daryti išvadą, kad

---

24 *Ibid*., p. 138.

25 *Ibid*.

26 *Ibid*., p. 139.

27 MACHOVENKO, J.; MAKSIMAITIS, M. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas 1641–2007 m. <...>, p. 268.

28 Lietuvos Respublikos notariato įstatymas. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 28-810.

29 Lietuvos Respublikos notariato pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 78-1463.

notariato reglamentavimas esant privačios nuosavybės modeliui tiek tarpukariu, tiek atkūrus nepriklausomybę turėjo išskirtinę reikšmę, bet kvalifikaciniai reikalavimai gerokai patobulėjo ir tapo išsamesni tik atkūrus Lietuvos valstybę.

Kaip minėta, lotyniškojo notariato idėja labai skyrėsi nuo Sovietų Sąjungos notariato formavimo, bet juk negalima teigti, kad 50 okupacijos metų nepaliko pėdsakų. Ir nors deklaruojama, kad valstybinis notariatas neturėjo tęstinumo, vertinant tik atkūrusios nepriklausomybę Lietuvos notarams keliamus kvalifikacinius reikalavimus matyti, kad daugiau būta panašumo į Sovietų Rusijos reglamentavimą, nei tarpukario. Lietuvos TSR valstybinio notariato įstatymas numatė: „valstybinių notarų pareigoms skiriami TSRS piliečiai, turintys aukštąjį juridinį mokslą. Atskirais atvejais šioms pareigoms gali būti skiriami asmenys, neturintys aukštojo juridinio mokslo, su sąlyga, jeigu jie ne mažiau kaip trejus metus dirbo teisininkais“[30]. Aiškiai numatyti pilietybės, aukštojo teisės mokslo reikalavimai, bet aukštojo mokslo reikalavimas nebuvo toks griežtas, tad notaro pareigas galėjo eiti ir teisės studijų nebaigę, bet teisinį darbą išmanantys asmenys.

Taigi galima teigti, kad atgavusios nepriklausomybę Lietuvos notariato koncepcija buvo panašesnė į tarpukario, bet vertinant konkrečius kvalifikacinius reikalavimus notarams reikia pripažinti, kad detalesni ir aukštesni reikalavimai būdingi Sovietų Sąjungos modeliui.

Norint tinkamai įvertinti notarų kvalifikacinių reikalavimų reglamentavimo pokyčius verta pakomentuoti Notariato įstatymo 3 straipsnio pakeitimus. Kaip minėta, metams bėgant vis daugiau žmonių sėkmingai baigdavo teisės studijas, jų noras dirbti notariate augo, tad ir reikalavimai vis griežtėjo. 1998 m. Notariato įstatymas įtvirtino tuos pačius reikalavimus notarui, bet nuo trejų metų iki vienų sutrumpino buvimo asesoriumi laiką, taip pat detalizavo reikalavimus daktaro laipsnį turintiems asmenims: „Lietuvos Respublikos pilietis, apgynęs socialinių mokslų teisės krypties daktaro ar habilituoto daktaro disertaciją ir turintis ne mažesnį kaip penkerių metų pedagoginio darbo stažą, taip pat Lietuvos Respublikos pilietis, turintis ne mažesnį kaip penkerių metų teisinio darbo stažą, gali būti skiriamas notaru, jei išlaikė notaro kvalifikacinį egzaminą ir laimėjo viešą konkursą bei atliko ne trumpesnę kaip trijų mėnesių notaro praktiką, kurios atlikimo tvarką nustato Lietuvos Respublikos teisingumo ministras Notarų rūmų prezidiumo teikimu.“[31] Ši įstatymo korekcija nustatė dar konkretesnius reikalavimus, bet galima įžvelgti neigiamą aspektą, – trumpinamas asesorystės laikas, o į notarus gali kandidatuoti net nebuvęs asesoriumi penkerių metų darbo stažą turintis pilietis. Manytina, kad ši praktika nebuvo teisinga, nes tuo metu visas laisvasis notariatas jau ėjo kitu keliu – nuo asesoriaus iki notaro. Tačiau šioje Notariato įstatymo redakcijoje asesoriaus institutas buvo detaliai reglamentuotas, galima sakyti, skatinant jaunuosius teisininkus pirma siekti asesoriaus statuso, o vėliau, įgijus patirties, jau ir notaro vietos, bet, kaip minėta, notaru buvo galima tapti ir ignoravus asesoriaus institutą. Taip pat pabrėžtina, kad, priešingai nei ankstesnėse redakcijose, socialinių mokslų krypties daktarui nebekeliamas reikalavimas laikyti kvalifikacinį egzaminą.

1999 m. įstatymo redakcija paaiškino, koks turi būti kandidato teisinis išsilavinimas – tik teisės magistras, teisės bakalauras ar įgijęs vienpakopį teisinį universitetinį išsilavinimą[32]. Manytina,

---

[30] Lietuvos TSR valstybinio notariato įstatymas. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 1974, Nr. 20-191.

[31] Lietuvos Respublikos notariato pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 49-1329.

[32] Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 3 straipsnio pakeitimo ir Notariato įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo įsigaliojimo įstatymo 2 straipsnio ir 3 straipsnio 2 punkto pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 19-509.

kad ši pataisa nusipelnė kritikos, nes, be jokios abejonės, vien tik teisės bakalauro, juo labiau vien tik teisės magistro reikalavimas menkina notaro, kaip teisininko profesionalo, įvaizdį[33].

Netrukus buvo atlikta dar viena įstatymo pataisa. Kvalifikaciniai reikalavimai notarams išliko tie patys, bet numatyti apribojimai verstis notaro praktika asmenims, turėjusiems glaudžių ryšių su SSRS. „Notaru negali būti asmuo, buvęs SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) kadriniu darbuotoju, kuriam taikomi įstatyme „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ numatyti apribojimai.“[34] Šis ribojimas vertintinas kaip teigiamas, nes notaro asmenybės bruožai yra ne mažiau svarbūs už mokslo laimėjimus, o asmuo, sunkiu valstybei metu išdavęs savo valstybę, negali būti laikomas tinkamu eiti notaro pareigas.

2003 m. sausio 23 d. redakcija buvo reikšminga keliais aspektais. Pirmasis esminis pakeitimas, galiojantis ir šiuo metu, nurodo, kad asmuo turi turėti aukštąjį teisinį išsilavinimą[35]. Kaip buvo aptarta, aukštuoju išsilavinimu laikomos vienpakopės teisės studijos arba tik teisės bakalauro ar tik teisės magistro studijos. Tokia praktika yra aiškiai nepagrįsta, nes toks išsilavinimas (vien tik ir bakalauro, ar tik magistro) yra aiškiai per menkas intelektualiai notaro profesijai įgyti. Pabrėžtina, kad nė vienoje Europos Sąjungos šalyje nerastume tokio atlaidaus požiūrio į teisinį išsilavinimą. Žinoma, dauguma notarų vis dėlto yra įgiję ir teisės bakalauro, ir magistro laipsnį, bet tai jie daro siekdami žinių, o ne atitikti reikalavimus.

Paminėtina, kad Notariato įstatymo 3 straipsnis buvo papildytas keliais naujais punktais: nurodoma, kad notaras negali turėti sveikatos sutrikimų, kurie trukdytų eiti šias pareigas, ir nustatytas privalomas sveikatos tikrinimas kas 5 metai. Taip pat notaru gali tapti asmuo, laimėjęs viešąjį konkursą notaro pareigoms eiti. Galima paminėti, kad visos atkurtos valstybės notariato įstatymo redakcijos mini, jog notaro pareigos gaunamos konkurso būdu, o šioje redakcijoje pažymima, kad konkursą privalu laimėti, o į jį registruojami ne vyresni nei 60 metų amžiaus asmenys. Vadinasi, išlaikius kvalifikacinį egzaminą ir atitinkant kitus kriterijus dar reikia laukti konkurso konkrečiai notaro vietai užimti. Įtvirtintas ir 65 metų amžiaus cenzas, – sulaukus tokio amžiaus notaro įgaliojimai baigiasi, bet teisingumo ministrui leidus dar galėjo būti pratęsti iki 70 metų. Straipsnyje išskirtas ir nepriekaištingos reputacijos institutas. Detaliai nurodoma, kada asmuo neatitinka šio kriterijaus: „teistas už sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, nepaisant to, ar išnyko teistumas, ar teistas už kitą nusikalstamą veiką, jeigu neišnyko teistumas; pašalintas ar atleistas iš teisėjo, prokuroro, advokato, notaro, notaro atstovo, teismo antstolio ar antstolio pareigų už profesinės ar tarnybinės veiklos pažeidimus arba iš pareigų valstybės tarnyboje, įsiteisėjus teismo nuosprendžiui už nusikaltimą valstybės tarnybai, jei po šio atleidimo nepraėjo penkeri metai; piktnaudžiauja psichotropinėmis, narkotinėmis, toksinėmis medžiagomis ar alkoholiu; neatitinka Lietuvos Respublikos notarų garbės (etikos) kodekso reikalavimų.“[36] Manytina, kad tokių ribojimų nustatymas teigiamai paveikė notariato formavimą, nes labai svarbu, kad asmenys pasitikėtų notaru, neabejotų ne tik dėl jo kvalifikacijos, bet ir dėl žmogiškųjų savybių. Notaro, kaip neeilinės

[33] *Ibid*.

[34] Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 3 ir 23 straipsnių papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 57-1831.

[35] Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 2, 3, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 16, 17, 20, 22, 23, 25, 27, 28, 31, 32, 36, 37, 40, 41, 43, 44, 51, 53, 56, 57, 59, 60 straipsnių ir II skyriaus pavadinimo pakeitimo ir papildymo, įstatymo papildymo 61, 62, 151, 221, 271 straipsniais ir 58, 63, 64 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003.

[36] *Ibid*.

profesijos atstovo, įvaizdis iškart būtų sugriautas, jei į notarų korpusą būtų įleidžiami abejotinos reputacijos asmenys.

2007 m. redakcija panaikino 3 straipsnio dalį, kurioje numatomi ribojimai buvusiems SSRS pavaldiniams, nes nepriklausomybei įsibėgėjant ši dalis tiesiog prarado aktualumą[37].

Kita labai svarbi pataisa buvo atlikta 2011 metais – Notariato įstatyme visad buvo pabrėžiamas pilietybės institutas, bet ši redakcija nustatė, kad notaru gali būti „Europos Sąjungos valstybės narės ar kitos Europos ekonominės erdvės susitarimo dalyvės, ar Šveicarijos Konfederacijos pilietis“[38]. Natūralu, kad keliamas valstybinės lietuvių kalbos mokėjimo reikalavimas, nes notaras su klientu Lietuvoje bendrauja ir tvarko dokumentus lietuvių kalba. Tarptautinio notariato kūrimas, be jokios abejonės, yra žingsnis į priekį. Nors nuo to laiko, kai buvo priimta ši pataisa, į Lietuvos notariatą neatvyko dirbti užsieniečių, minėta nuostata galbūt paskatins lietuvius mokytis užsienio kalbų, domėtis kitų šalių teisės sistemomis ir dirbti notaro darbą už Lietuvos valstybės ribų. Taip būtų paneigta nusistovėjusi nuomonė, kad notaro profesija yra visiškai nacionalinė.

Paskutinioji pataisa atlikta 2012 metais. Po Konstitucinio Teismo išaiškinimo visiems notarams nustatytas vienodas įgaliojimų pasibaigimo amžiaus cenzas – 70 metai[39].

Galima vertinti, kad šiandieninė įstatymo formuluotė yra patobulinta 2003 m. įstatymo redakcija. Taigi sveikintina, kad notariato reglamentavimas atsižvelgiant į dabartines aktualijas tapo tarptautinis; taip pat gerai, kad buvo atsisakyta sovietinio palikimo, kuris šiandien jau yra praradęs aktualumą. Sistemos vieningumą užtikrina ir visiems notarams nustatytas vienodas pensinis amžius. Tad galima teigti, kad ši redakcija įtvirtina tinkamus reikalavimus notarams ir atitinka šiandienos realijas.

Suprantama, kad lyginti dabartinius ir tarpukario metų kvalifikacinius reikalavimus notarams jau nėra prasmės, – dabartiniai reikalavimai yra išsamesni ir visomis prasmėmis tobulesni. Tačiau įdomu palyginti tik atkūrusios nepriklausomybę Lietuvos teisinį reglamentavimą su dabartiniu. Kaip jau minėta, dabartinis įstatymo tekstas yra daug tobulesnė 2003 m. įstatymo versija, tad galima sakyti, kad įstatyminis notariato reglamentavimas tarsi išsiskiria į dvi dalis – iki ir po 2003 metų. Pirminėse notariato įstatymo redakcijose rasime pilietybės, išsilavinimo, darbo patirties ir egzamino reikalavimus. Taip pat užsimenama apie mokslo laipsnius ir ilgametę darbo patirtį. Dabartinis įstatymas įtvirtina tarptautinę pilietybę, nepriekaištingą reputaciją, detalizuoja sveikatos klausimą, bei išlaiko esminius pirminių Notariato įstatymo redakcijų reikalavimus. Tad lengva pastebėti, kad nepaisant formuluočių skirtumo kvalifikacinių reikalavimų įtvirtinimas sistemingai vyko viena kryptimi ir atkūrus nepriklausomybę išlaikė pagrindinius aspektus, įstatymo tekstą nuolat tobulinant.

Kadangi jau aptarėme notarų kvalifikacinių reikalavimų transformacijas, norėtųsi juos palyginti su kitų teisinių profesijų atstovams keliamais reikalavimais. Kalbant apie tarpukarį buvo minėta, kad teisėjo, prokuroro, advokato profesijos kvalifikaciniai reikalavimai buvo daug išsamiau reglamentuoti nei notaro. Šiandieninė situacija jau yra visiškai kitokia. Pavyzdžiui, „apylinkės teismo teisėju gali būti skiriamas nepriekaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos pilietis,

---

[37] Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 3 ir 23 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 68-2651.

[38] Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 3, 151, 22, 23, 36, 56 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 4-114.

[39] Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 3, 19, 22, 23 straipsnių pakeitimo ir papildymo 191 straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 50-2444.

turintis aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą – teisės bakalauro ir teisės magistro kvalifikacinius laipsnius arba teisininko profesinį kvalifikacinį laipsnį (vienpakopį teisinį universitetinį išsilavinimą), atitinkantis įstatymų nustatytus reikalavimus, būtinus išduodant asmens patikimumo pažymėjimą arba leidimą dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija, pateikęs sveikatos pažymėjimą, turintis ne mažesnį kaip penkerių metų teisinio darbo stažą ir išlaikęs pretendentų į teisėjus egzaminą. Nuo pretendentų į teisėjus egzamino atleidžiamas teisės krypties socialinių mokslų daktaras ir habilituotas daktaras, asmuo, turintis ne mažesnį kaip penkerių metų teisėjo darbo stažą, jeigu nuo darbo teisėju pabaigos praėjo ne daugiau kaip penkeri metai“[40]. Matome, kad teisėjui, skirtingai nei notarui, privalomas pilietybės institutas, reikalingas bakalauro ir magistro arba vienpakopis teisinis išsilavinimas. Pabrėžtina, kad šis reikalavimas, įtvirtintas Teismų įstatyme, taikomas ir notarams, bet lieka klausimas, kodėl Notariato įstatymas šiuo klausimu nėra detalus? Pabrėžtina, kad teisėjai dėl darbo specifikos turi turėti leidimą dirbti su slapta medžiaga, o notariate tai nėra būtina. Kvalifikacinis egzaminas, arba atleidimas nuo jo įgijus mokslinį laipsnį, numatomas abiejų profesijų atveju. Teisinio darbo stažas taip pat būtinas ir notarams, ir teisėjams, tik būsimieji notarai gali pasinaudoti asesorystės institutu, o būsimiems teisėjams to nėra numatyta, priešingai nei tarpukariu, kada įstatymiškai buvo numatomas teismo kandidatų institutas. Pabrėžtina, kad tiek notarui, tiek teisėjui yra labai svarbi nepriekaištinga reputacija.

Vertinant kvalifikacinius notaro ir prokuroro profesijos reikalavimus, išryškėja įvairesnių skirtumų. „Asmuo gali būti priimtas į tarnybą prokuratūroje ir paskirtas į prokuroro pareigas, jei jis yra nepriekaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos pilietis, mokantis valstybinę lietuvių kalbą, turi aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą ir yra įgijęs teisės magistro ar teisininko profesinį kvalifikacinį laipsnį arba teisės krypties socialinių mokslų daktaro ar habilituoto daktaro laipsnį, išlaikė pretendentų į prokurorus egzaminą ir turi Atrankos komisijos teikimą.“[41] Matome, kad pirmiausia yra pabrėžiama nepriekaištinga reputacija, įtvirtinamas pilietybės institutas bei valstybinės kalbos reikalavimas, nors atrodo savaime suprantama, kad pilietis turi mokėti valstybinę lietuvių kalbą. Matomi ir išsilavinimo kriterijų skirtumai – skirtingai nei numatoma notariato ar teisėjų profesijos reglamente, norintys tapti prokurorais teisės mokslo daktaro laipsnį turintys asmenys nėra atleidžiami nuo kvalifikacinio egzamino. Be minėto egzamino, dar reikalingas ir Atrankos komisijos teikimas, nebūtinas notarui. Taip pat nurodomas sąrašas, kas negali tapti prokuroru, – tai susiję su pavaldumo ryšiais ar privačių ir viešųjų interesų supainiojimu, o notariate tokio reglamentavimo išvengta.

Norint aptarti notarų ir advokatų kvalifikacinių reikalavimų skirtumus derėtų pabrėžti, kad advokatais gali tapti ne tik Lietuvos Respublikos, bet ir Europos Sąjungos valstybių piliečiai. Advokatui nustatyti aukštesni teisinio išsilavinimo reikalavimai, jam būtinos vienpakopės arba bakalauro ir magistro teisės studijos. Beveik identiški darbo stažo reikalavimai – penkeri arba dveji metai darbo advokato padėjėju. Šis institutas savo prasme panašus į asesoriaus, nes rengiami glaudžiai susijusių profesijų specialistai. Advokatams taip pat keliami nepriekaištingos reputacijos, tinkamos eiti pareigas sveikatos ir valstybinės kalbos reikalavimai, nes, kaip minėta, tapti advokatu gali pretenduoti ne tik Lietuvos Respublikos pilietis. Naujausia kvalifikacinio egzamino redakcija: „<...> išlaikė advokatų kvalifikacinį egzaminą, o asmuo, kuris turi ne mažesnį kaip septynerių metų teisėjo darbo stažą, dešimties metų prokuroro darbo stažą, yra teisės krypties

[40] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851.
[41] Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 42-1919.

socialinių mokslų daktaras ar habilituotas daktaras, arba kuris buvo išbrauktas iš praktikuojančių advokatų sąrašo Advokatūros įstatymo Nr. VIII-811 24 straipsnio 1, 5 ar 6 punkte nurodytais pagrindais, – jeigu išlaikė advokatų veiklos organizavimo egzaminą.“[42] Matoma, kad taikant mažesnius kriterijus į advokatų gildiją priimami teisėjai ir prokurorai, o apie notarus nėra užsimenama tikriausiai dėl jų darbo specifikos skirtumų.

Aptarus kitoms teisinėms profesijoms keliamus reikalavimus galima daryti išvadą, kad šiandieninis notariato reglamentavimas yra gana išsamus ir detalus, niekuo nenusileidžia ir net pranoksta kitų teisinių profesijų reglamentavimą. Galima kritika tik keliais aspektais: derėtų tinkamai reglamentuoti notarams keliamus aukštojo mokslo reikalavimus, taip pat atkreipti didesnį dėmesį į asesoriaus institutą. Dabar asesoriams tik sutrumpintas teisinio darbo stažo laikas, reikalingas siekiant laikyti notaro egzaminą, bet juk asesorius jau yra išlaikęs asesoriaus egzaminą ir geriau išmano notaro darbo specifiką nei asmuo, turintis penkerių metų kitokio teisinio darbo stažą. Manytina, kad būtų pravartu asesoriams, laikantiems notaro egzaminą, suteikti papildomų balų, arba numatyti sistemą, skatinančią asmenis pirmiausia įsilieti į asesorių gretas, o tik vėliau siekti notaro vietos. Šių problemų išsprendimas, be jokios abejonės, notariato reglamentavimą padarytų tobulesnį, bet tai palikime ateičiai.

Išvados

1. Tarpukariu notarui keliami kvalifikaciniai reikalavimai buvo labai neapibrėžti. Vien išsimokslinimo ir notaro darbo patirties reikalavimai lėmė, kad į notariatą patekdavo visi norintys asmenys, nors neretas kandidatas net neturėjo teisinio išsilavinimo.
2. Priešingai nei dabar, tarpukario metais notaro profesija nebuvo laikoma prestižine. Teisės išsilavinimą įgiję asmenys dažniausiai rinkdavosi kitas teisines profesijas: teisėjo, prokuroro, advokato, nes šioms profesijoms minėtas išsilavinimas buvo privalomas. Visuomenėje vyravo požiūris, kad notaras yra tik raštininkas, be to, nedidelis atlyginimas taip pat neskatino asmenų įsilieti į notariatą.
3. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę pradėta diegti lotyniškojo notariato tradiciją. Jau pirmoje Notariato įstatymo redakcijoje buvo aiškiai reglamentuoti notarų kvalifikaciniai reikalavimai: pilietybės, teisinio išsilavinimo, darbo asesoriumi stažo ir kvalifikacinio egzamino. Akivaizdu, kad toks reglamentavimas rėmėsi kitų laisvojo notariato narių kvalifikacinių reikalavimų reglamentavimo modeliais, o tarpukario nuostatos nebeatitiko realijų.
4. Notariato įstatymo pataisos detalizavo kvalifikacinius reikalavimus notarams. Esminiai kvalifikaciniai reikalavimai išliko nepakitę, bet įstatymo formuluotė buvo nuolat tobulinama siekiant jį pritaikyti prie besikeičiančių politinių, ekonominių, socialinių aplinkybių.
5. Tarpukariu egzistavo aiškūs notaro ir kitų teisinių profesijų kvalifikacinių reikalavimų reglamentavimo skirtumai, o šiuo metu kvalifikaciniai reikalavimai notarams yra taip pat išsamiai ir detaliai reglamentuoti ir net labiau inovatyvūs palyginti su reikalavimais kitų teisinių profesijų atstovams.

[42] Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 50-1632.

Literatūra

Teisės norminiai aktai

1. Laikinasis Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymas. *Laikinosios Valstybės žinios*, 1919, Nr. 18-219.
2. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 50-1632.
3. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 28-810.
4. Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 3 ir 23 straipsnių papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 57-1831.
5. Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 3 straipsnio pakeitimo ir Notariato įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo įsigaliojimo įstatymo 2 straipsnio ir 3 straipsnio 2 punkto pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 19-509.
6. Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 2, 3, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 16, 17, 20, 22, 23, 25, 27, 28, 31, 32, 36, 37, 40, 41, 43, 44, 51, 53, 56, 57, 59, 60 straipsnių ir II skyriaus pavadinimo pakeitimo ir papildymo, įstatymo papildymo 6^1, 6^2, 15^1, 22^1, 27^1 straipsniais ir 58, 63, 64 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 15-598.
7. Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 3 ir 23 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 68-2651.
8. Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 3, 15^1, 22, 23, 36, 56 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 4-114.
9. Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 3, 19, 22, 23 straipsnių pakeitimo ir papildymo 19^1 straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 50-2444.
10. Lietuvos Respublikos notariato pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 78-1463.
11. Lietuvos Respublikos notariato pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 49-1329.
12. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 42-1919.
13. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851.
14. Lietuvos TSR valstybinio notariato įstatymas. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 1974, Nr. 20-191.
15. Teismo kandidatų įstatymas. *Laikinosios valstybės žinios*, 1919, Nr. 18-223.
16. Teismų santvarkos įstatymas. *Laikinosios valstybės žinios*, 1933, Nr. 419-2900.

Specialioji literatūra

1. GAIVENIS, V. Nuo raštininko iki notaro. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2007.
2. GAIVENIS, V., *et al.* Lietuvos notariato istorija. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012.
3. MACHOVENKO, J.; MAKSIMAITIS, M. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas 1641–2007 m. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
4. MAKSIMAITIS, M. Lietuvos notariatas 1918–1940 m.: teisinio reguliavimo ypatumai. *Jurisprudencija*, 2010, t. 2(120), p. 13. Ministrų kabineto 1919 m. sausio 9 d. posėdžio protokolas. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. 923, ap. 1, b. 24, lap. 246.

QUALIFICATION REQUIREMENTS FOR NOTARIES IN INDEPENDENT LITHUANIA IN XX–XXI AGES

Summary

During the interwar, the most important act which regulated the relations of Notary was 1918 Provisional Act of Lithuania Notary Rehabilitation. This act established qualification requirements for notaries: notaries must be sufficiently trained and experienced at notary work. The formation of Notary was strongly influenced by uncertain requirements for the profession, unpopularity and deficit of law graduates. Only around 10 percent of people working in Notary were lawyers. It was planned to prepare a new law however the Soviet occupation of Lithuania began which had postponed the development of legal system. After Lithuania reestablished independence, in 1992 Lithuanian notaries completed reform of Notary - from the State Notary Lithuania has shifted to the Europe-Latin Notary system. The first version of the Notary Law clearly regulated the qualification requirements for notaries: nationality, legal education, labor assessor seniority and qualification exam. The qualification requirements for notaries had been constantly improved in order to adapt them to the changing political, economic and social background. The current qualification requirements for notaries are regulated in detail and sometimes they are even more innovative compared to other legal professions.

INTELEKTINĖS NUOSAVYBĖS TEISINIO REGULIAVIMO YPATUMAI LIETUVOS IR UŽSIENIO ŠALIŲ BAUDŽIAMUOSIUOSE ĮSTATYMUOSE

Ramunė Steponavičiūtė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
5-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas midomi@gmail.com
Mokslinio darbo vadovas doc. dr. Gintautas Sakalauskas

Straipsnyje lyginamuoju aspektu analizuojami tarptautiniai baudžiamosios atsakomybės už intelektinės nuosavybės teisės pažeidimus standartai ir nacionalinio reguliavimo ypatumai. Pagrindinis dėmesys skiriamas Lietuvos įstatymų leidėjo pasirinktai nusikaltimų intelektinei nuosavybei sistemai ir iki šiol baudžiamosios teisės doktrinoje atskirai neanalizuotai Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXIX skyriaus „Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei" struktūrai, jo kokybės vertinimui pasitelkiant lyginamąją užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų analizę.

This article analyses the international standards and national regulation regarding the criminal liability for the Intellectual property law infringements using comparative analysis. The main focus is based on the Lithuanian legal system of the offenses against intellectual property and the structure of the 29th Chapter of the Criminal Code "Crimes Against Intellectual and Industrial Property", hitherto never separately analysed by the criminal law doctrine. The quality of Lithuanian national reglamentation is evaluated using the comparative analysis of the foreign countries' criminal legislation of intellectual property.

Įvadas

Lietuvos teisės doktrinoje ir viešojoje erdvėje intelektinės nuosavybės teisė paprastai analizuojama būtent civilinės teisės kontekste, nes ir patys intelektinės nuosavybės teisės pažeidimai dažniausiai yra tik civilinio teisinio pobūdžio. Vis dėlto už kai kuriuos iš jų numatyta ir baudžiamoji atsakomybė: kartu su naująja 2000 m. rugsėjo 26 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – ir BK) redakcija[1] įtvirtintas atskiras XXIX skyrius „Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei", kuriame šiuo metu baudžiamoji atsakomybė numatyta už penkias nusikalstamas veikas: autorystės pasisavinimą (BK 191 str.), literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtų kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą (BK 192 str.), informacijos apie autorių teisių ar gretutinių teisių valdymą sunaikinimą arba pakeitimą (BK 193 str.), neteisėtą autorių teisių ar gretutinių teisių techninių apsaugos priemonių pašalinimą (BK 194 str.) ir pramoninės nuosavybės teisių pažeidimą (BK 195 str.). Kasmet daž-

[1] *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741 (įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d.).

niausiai būna taikomas BK 192 straipsnis, kiti – labai retai[2], todėl ir baudžiamosios teisės doktrinoje dažniausiai apsiribojama intelektinės nuosavybės objektų piratavimo klausimais bei šios problematikos analize. Tuo tarpu sistemiškai viso šio instituto baudžiamojo teisinio reguliavimo ypatumai, atsižvelgiant į principines intelektinės nuosavybės teisės nuostatas, Lietuvoje iki šiol nėra tirti. Todėl šiame straipsnyje analizuojama dabartinė intelektinės nuosavybės teisinė apsauga, numatyta Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, ir tokio reguliavimo priežastys, kritiškai vertinamas BK XXIX skyriaus pavadinimas, jo sandara ir struktūra, lyginant su užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintu reguliavimu[3].

1. Baudžiamosios atsakomybės taikymo už intelektinės nuosavybės teisės pažeidimus tarptautiniai standartai

M. Kiškio ir G. Šulijos atlikta užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų analizė rodo, kad jau 2003 metais intelektinės nuosavybės teisių pažeidimai kriminalizuoti beveik visose išsivysčiusiose valstybėse, įskaitant JAV ir Europos Sąjungą[4]. Tačiau pabrėžtina, kad intelektinės nuosavybės baudžiamoji teisinė apsauga nėra visiškai laisvas valstybių pasirinkimas, tam tikrą būtiną minimalų teisinės apsaugos standartą numato tarptautinės sutartys[5], o iš esmės didžiąją dalį pasaulio valstybių[6] jungia vienintelė 1994 m. Pasaulio prekybos organizacijos (toliau – ir PPO) Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (toliau – TRIPS sutartis)[7]. Šios sutarties 5 skyriaus 61 straipsnis įpareigoja valstybes nares numatyti ir baudžiamąją atsakomybę bent už tyčinį prekės ženklo suklastojimą ar komercinį autorinių teisių piratavimą, numatant laisvės atėmimo bausmę ir (ar) pinigines baudas, pakankamas atgrasinti nuo pažeidinėjimo, ir atitinkančias bausmes, skiriamas už panašaus sunkumo nusikaltimus. Už kitų intelektinės nuosavybės teisių pažeidimus valstybės narės gali numatyti ir civilinę, ir administracinę ar baudžiamąją atsakomybę bei bausmes savo nuožiūra. Matyti, kad nors TRIPS sutartis laikoma griežtosios teisės šaltiniu[8], jos nustatomas baudžiamosios teisinės apsaugos minimumas yra gana žemas ir iš esmės nenumato būtinai baudžiamosios represinės reakcijos už pavojingas veikas, kaip antai už autorystės pasisavinimą. Taip yra dėl to, kad TRIPS priimta, viena vertus, siekiant tinkamos, visiems bendros ir veiksmingos intelektinės nuosavybės teisių apsaugos tarptautiniu lygmeniu, kita vertus, labiausiai

---

[2] Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos parengtos statistinės ataskaitos apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/>.

[3] Darbe nesiorientuojama į *common law* valstybių intelektinės nuosavybės teisę ir ją ginančius baudžiamuosius įstatymus, nes jų teisinės apsaugos sistema per daug skirtinga, dėl to neturėtų būti čia tiriamo reguliavimo pagrindas; Lietuvai artimesnis kontinentinės teisės valstybių, palaikančių *droit d'auteur* teisės tradiciją, reguliavimas, ir darbe Lietuvos BK normos lyginamos būtent su jomis.

[4] KIŠKIS, M.; ŠULIJA, G. Baudžiamoji atsakomybė už intelektinės nuosavybės teisių pažeidimus Europos valstybėse. *Teisė*, 2003, Nr. 49, p. 53.

[5] *Ibid*.

[6] Pvz., Europoje narės nėra tik Baltarusija, Serbija bei Bosnija ir Hercegovina [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/org6_map_e.htm>.

[7] Angl. *Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights*; tai nėra savarankiška tarptautinė sutartis, o 1994 m. balandžio 15 d. Sutarties dėl Pasaulio prekybos organizacijos įsteigimo sudedamoji dalis (1 C priedas) (įsigaliojo 1995 m. sausio 1 d.), todėl taikoma visoms PPO narėms. Lietuva prie PPO ir TRIPS prisijungė 2001 m. gegužės 31 dieną.

[8] BIRŠTONAS, R., *et al.* Intelektinės nuosavybės teisė. Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 713.

norėta pasiekti tokį reguliavimo lygį, kad šių teisių įgyvendinimas ir gynimas nevaržytų tarptautinės prekybos (kitaip tariant, buvo pripažinta būtent ekonominė intelektinės nuosavybės reikšmė tarptautinei prekybai[9], o autorystės pasisavinimas pažeidžia iš esmės tik neturtines autoriaus teises, todėl jų apsauga Sutarčiai buvo neaktuali).

Būta ir drąsesnių mėginimų unifikuoti baudžiamąją intelektinės nuosavybės teisinę apsaugą bent jau Europos Sąjungos lygmeniu: stebėdama TRIPS bejėgiškumą, lemiantį itin skirtingas baudžiamąsias sankcijas, ypač – nacionaliniuose teisės aktuose numatytų bausmių dydį, Europos Komisija 2005 m. liepos 12 d. pateikė Europos Parlamentui ir Tarybai pasiūlymą priimti naują direktyvą „Dėl baudžiamųjų priemonių siekiant užtikrinti intelektinės nuosavybės teisių apsaugą“[10], kurios 3 straipsnio nuostatos įpareigotų valstybes nares pripažinti nusikalstama veika visus tyčinius intelektinės nuosavybės teisių pažeidimus, padarytus komerciniu mastu (taip pat pasikėsinimą įvykdyti pažeidimą, bendrininkavimą ir pažeidimo kurstymą). Be kita ko, Direktyvos 4 straipsnis už šiuos pažeidimus numatė ir konkrečias nuobaudas fiziniams ir juridiniams asmenims, pateikiant net ir jų dydžius (aiškinamojo memorandumo 2 str.). Šis pasiūlymas buvo ne kartą svarstytas ir keistas, tačiau sutarimo pasiekti taip ir nepavyko, todėl 2010 metais Komisija jį atšaukė[11]. Taigi, be TRIPS sutarties ir joje numatytų minimaliųjų baudžiamosios teisinės apsaugos standartų, jokie kiti tarptautiniai teisės aktai vis dar nenumato būtinos baudžiamosios atsakomybės už intelektinės nuosavybės teisės pažeidimus[12]. Priežastys, dėl kurių taip sunku išspręsti šį klausimą ir suderinti baudžiamąjį teisinį reguliavimą tarptautiniu lygiu, slypi pasaulinėje intelektinės nuosavybės teisės raidoje, istoriškai suformavusioje dvi skirtingas autorių teisės sistemas (pramoninės nuosavybės teisės vystymąsi aptarti šiuo atveju nėra prasmės, nes pasaulyje ji plėtota ir perimta gana vieningai)[13].

2. Autorių teisių teisinio reguliavimo ištakos ir istorinė raida

Autorių teisių, kaip jas suprantame šiandien, teisinio reguliavimo raidos pradžia siejama su XVIII amžiumi, konkrečiai – su knygų spausdinimo mašinos išradimu, nuo kurio atsirado poreikis saugoti autoriaus teisę atgaminti kūrinį, nes pelnytis iš svetimų kūrinių spausdinimo (leidybos)

---

[9] MIZARAS, V. Autorių teisė. Monografija, I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 128. Pabrėžtina, kad TRIPS įgyvendinimą organizuoja Pasaulio prekybos organizacija (PPO, angl. WTO), o ne Pasaulinė intelektinės nuosavybės organizacija (PINO, angl. WIPO), nes, kaip minėta, TRIPS yra PPO steigimo sutarties priedas.

[10] 2005 m. liepos 12 d. „Pasiūlymas Europos parlamento ir Tarybos direktyva dėl baudžiamųjų priemonių siekiant užtikrinti intelektinės nuosavybės teisių apsaugą {SEC(2005)848}“ (COM (2005) 276–1) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-24]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=COM:2005:276:FIN>.

[11] 2010 m. rugsėjo 18 d. „Nebeaktualių Komisijos pasiūlymų atšaukimas“ (2010/C 252/04): Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl baudžiamųjų priemonių siekiant užtikrinti intelektinės nuosavybės teisių apsaugą pasiūlymas (COM(2005) 276/1, paskelbta OL C/2006/49/37) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-24]. Prieiga per internetą:<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:52010XC0918%2802%29>.

[12] Dauguma valstybių vis dėlto yra pasirinkusios platesnę, nei TRIPS numatoma minimalioji, baudžiamąją teisinę apsaugą, o kontinentinės teisės tradicijos šalys įtvirtina ir šiai sistemai būdingą pagarbą autorių teisei, baudžiamąją atsakomybę numatant ir už jos, kaip svarbiausios autoriaus teisės, pažeidimus.

[13] Pirmasis pramoninės nuosavybės (patentų) įstatymas, vadinamasis Monopolijų statutas (angl. *Statute of Monopolies*), priimtas 1623 m. Anglijoje. Patentų teisė sparčiai plėtota Amerikoje, iš ten šios idėjos ir apsaugos principai pasiekė visą pasaulį. Plačiau žr.: MILLER, A. R.; DAVIS, M. H. Intellectual property. Patents, Trademarks, and Copyright. St. Paul, Min.: West group, 2000, p. 4–9.

ir pardavimo pasidarė greita ir paprasta[14]. Pirmasis pasaulyje rašytinis autorių teisių apsaugos įstatymas, pripažinęs autoriaus turtines teises (būtent atgaminimo teisę) į išleistą kūrinį, vadinamasis Anos Statutas (angl. *The Statute of Anne)*, buvo priimtas Anglijoje 1709 m. (įsigaliojo 1710 m.)[15]. Autorių teisių apsauga jame dar sieta, be kūrinio išleidimo, su tam tikrais papildomais formalumais – turėjo būti atlikta knygos registracija ir priskirta *copyright* žyma, nurodant pirmojo išleidimo metus ir teisių turėtojo vardą (tiesa, šie formalumai vėliau panaikinti, bet nuo to laiko ir atsirado dabartinis © ženklas, nurodantis turtinių teisių turėjimą)[16]. Šioje teisės sistemoje autorių asmeninėms neturtinėms teisėms skiriama nedaug dėmesio ir pagrindinis vaidmuo tenka ne autoriui, o asmeniui, kuris į leidinio gamybą investuoja kapitalą (t. y. tam, kas finansuoja ir organizuoja kūrinio sukūrimą, priklauso ir autorių teisės į kūrinį)[17]. Jungtinės Amerikos Valstijos vadovavosi anglų reguliavimu ir numatė panašias taisykles[18]. Prancūzijoje XVIII a. pabaigoje šis institutas formavosi visai kitais pagrindais, – autorių teisė laikyta iš esmės prigimtinės nuosavybės teise, kylančia ne viešosios valdžios leidimu, o iš prigimtinių teisių; čia kūrinys pripažintas švenčiausia, visiškai teisėta, neliečiama ir asmeniškiausia nuosavybe – rašytojo mąstymo vaisiumi, o jo apsaugos pradžia laikytas ne teisinių formalumų įvykdymas (registracija ar pan.), bet pats sukūrimo faktas[19]. Analogiškai, tik keliais dešimtmečiais vėliau, autorių teises ėmė reglamentuoti ir Vokietija bei Rusija[20]. Taigi susiformavo dvi skirtingos autorių teisių apsaugos sistemos – anglų-amerikiečių (angl. *copyright)* ir žemyninės Europos, arba, tiksliau tariant, prancūzų (pranc. *droit d'auteur)*, besiremiančios skirtinga koncepcija: *copyright* sistema orientavosi į komercinės naudos siekimą, o *droit d'auteur* – į autoriaus interesų apsaugą[21].

Iš šios istorinės intelektinės nuosavybės teisės raidos ir jos metu susiformavusio sistemų dualizmo galima įžvelgti priežastis, dėl kurių tarptautinės sutartys nenumato būtinos baudžiamosios atsakomybės už tam tikrus autorių teisių pažeidimus: tarptautiniu lygmeniu priimant bet kokį teisės aktą autorių teisių srityje, tektų nustatyti tokius apsaugos standartus, kurie būtų suderinami tiek su *copyright*, tiek su *droit d'auteur* sistema. Kol kas bendras jų bruožas – turtinio pobūdžio intelektinės nuosavybės objektų apsauga. Iškeliant autorių neturtinių teisių, taip pat ir autorystės pasisavinimo, svarbą į lygiavertę padėtį, būtų pažeidžiama *copyright* tradicijos esmė, įpareigojant ją ginti ir saugoti tai, kas jai svetima.

Čia atkreiptinas dėmesys ir į *droit d'auteur* tradiciją puoselėjančių valstybių įstatymų, reglamentuojančių autorių teises ir gretutines teises, vertimus į vieną Europoje populiariausių užsienio kalbų – anglų: ši kalba atstovauja *common law* valstybėms, kuriose galioja *copyright* sistema su jai būdingu į turtines teises orientuotu sąvokų turiniu, mat sąvoką *copyright* čia reikia suprasti labai tiesiogiai – tai „teisė kopijuoti", atitinkanti turtinę autoriaus teisę atgaminti kūrinį. Dėl to *droit d'auteur* valstybių Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas yra verčiamas į *Copyright and related rights law*, tad vien pavadinimu iškreipiama kontinentinės autorių teisės esmė:

---

14 MIZARAS, V. Autorių teisė. Monografija, I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 83–85.

15 Visas pavadinimas – angl. *An Act for the Encouragement of Learning, by Vesting the Copies of Printed Books in the Authors or Purchasers of such Copies, during the Times therein mentioned*. ŠVEDAS, P. Baudžiamoji atsakomybė už literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtų kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2011, p. 29.

16 MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas, monografija. Vilnius: Justitia, 2008, p. 86.

17 BIRŠTONAS, R., *et al.* Intelektinės nuosavybės teisė. Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 55.

18 MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas, monografija. Vilnius: Justitia, 2008, p. 86–88.

19 *Ibid*., p. 87–88.

20 *Ibid*., p. 89–90.

21 *Ibid*., p. 88.

kaip esminę vertybę pabrėžiant ne kūrinio ir jo autoriaus, bet atgaminimo teisės, kuri yra turtinė autoriaus teisė, tik išplaukianti iš autorystės teisės, teisinę apsaugą. Sąvoka *related rights*, kaip pastebi V. Mizaras, taip pat gali būti kebli, nes ji būdinga *copyright* sistemai, tuo tarpu tiesioginis „gretutinių teisių", kaip jas supranta *droit d'auteur* valstybėse, vertimas yra *neigbouring rights*. Pabrėžtina, kad daugumą objektų, kuriuos *droit d'auteur* valstybės pripažįsta gretutinių teisių objektais, *copyright* sistema laiko autorių teisių objektais. Dėl to *neigbouring rights* institutas jiems visai nereikalingas, o prie *related rights* paprastai priskiriamos visos kitos teisės, kurių neapima autorių teisės (pvz., atlikėjų teisės, duomenų bazių gamintojų teisės, *droit de suite* teisė, leidėjų teisės ir kt.)[22]. Dėl šių priežasčių, siekiant tinkamai interpretuoti kontinentinės teisės valstybių įstatymų turinį, jeigu nėra galimybės juos skaityti originalo kalba, pravartu pasitelkti jų vertimus į kitas kalbas, neatstovaujančias *common law* (kartu *copyright)* sistemai.

3. Lietuvos Baudžiamojo kodekso XXIX skyriaus pavadinimo problematika

Kadangi dėl istorinių priežasčių teisiniu reguliavimu vis dar nėra sukurta bendra Europos Sąjungos autorių teisių pripažinimo ir apsaugos sistema (apie pasaulinio lygio intelektinės nuosavybės unifikavimą kalbėti dar sunkiau), autorių teisių apsauga, įskaitant baudžiamąją, išlieka nacionalinio pobūdžio[23]. Svarbiausias šaltinis analizuojant nusikaltimus intelektinei nuosavybei, savaime suprantama, yra valstybės baudžiamieji įstatymai[24] (Lietuvos atveju – Baudžiamasis kodeksas ir jo XXIX skyrius „Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei"), o kad juose įtvirtinamas baudžiamasis teisinis reguliavimas būtų tinkamas, labai svarbi ir visos intelektinės nuosavybės sistema bei struktūra, kuri Lietuvos ir užsienio doktrinoje bei pozityviojoje teisėje skirstoma į dvi rūšis:

1) autorių teisė (autorių teisės į literatūros, mokslo ir meno kūrinius, taip pat gretutinės teisės į kūrinio atlikimus, fonogramas, transliacijas, audiovizualinio kūrinio pirmąjį įrašą bei *sui generis* (duomenų bazių gamintojų) teisės; šių teisių apsauga susijusi su objektais ir veikla kultūros srityje);
2) pramoninės nuosavybės teisė (teisės į patentus, prekių ženklus ir kitus žymenis (pvz., geografines nuorodas, firmų vardus), pramoninį dizainą, augalų veisles, puslaidininkių gaminių topografijas (paprasčiau tariant, mikroschemas), taip pat teisės į kitus pramoninės nuosavybės objektus (komercines paslaptis, vadinamąjį *know how)* bei apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos)[25].

Šio skirstymo požiūriu šiek tiek keistai atrodo Lietuvos įstatymų leidėjo pasirinkimas Baudžiamajame kodekse įtvirtinti XXIX skyriaus pavadinimą „Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei", nors pramoninė nuosavybė yra intelektinės nuosavybės sudedamoji dalis, jos stambi šaka. Taip sudaromas vaizdas, kad intelektinė nuosavybė pramoninės nuosavybės neapima ir ją sudaro kažkas kita, o iš esmės – tik autorių teisės ir gretutinės teisės (terminas „intelektinė nuosavybė" vartojamas beveik kaip sinonimas autorių teisėms ir gretutinėms teisėms). Kitokios

---

22 MIZARAS, V. Autorių teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2009, p. 28.

23 STONKIENĖ, M. Intelektinės nuosavybės teisė: Autorių teisė. Mokomoji knyga, 2011, p. 48.

24 Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kai kuriose valstybėse baudžiamoji atsakomybė numatyta baudžiamuosiuose kodeksuose, o kitose – specialiuose autorių teisę ir pramoninės nuosavybės teisę reglamentuojančiuose įstatymuose, nes baudžiamoji teisė nėra visiškai kodifikuota.

25 MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas, monografija. Vilnius: Justitia, 2008, p. 32–33; tokį skirstymą įtvirtina ir tarptautinės sutartys, pavyzdžiui, TRIPS sutartis (9–39 straipsniai).

išvados neleidžia padaryti ir šio skyriaus struktūra – BK 191–194 straipsniai numato baudžiamąją atsakomybę už autorių teisių ir gretutinių teisių pažeidimus, ir tik vienintelis BK 195 straipsnis „Pramoninės nuosavybės teisių pažeidimas“ išskirtas kaip sudarantis antrąjį skyriaus dėmenį. Toks skyriaus pavadinimas, atskiriant pramoninę nuosavybę nuo intelektinės, prieštarauja 1967 m. Pasaulio intelektinės nuosavybės organizacijos steigiamosios konvencijos 2 straipsniui[26], TRIPS sutarties 1 straipsnio 2 daliai, kur iš esmės tapačiai nurodoma, kad terminas „intelektinė nuosavybė“ taikomas visoms intelektinės nuosavybės kategorijoms, esančioms II dalies 1–7 skyrių objektu[27], įskaitant ir visus pramoninės nuosav ybės objektus. Pavadinimą kritikuoja ir P. Švedas, nurodydamas, kad jame pramoninė nuosavybė iš esmės įtvirtinama du kartus: vieną kartą kaip sudėtinė sąvokos „intelektinė nuosavybė“ dalis, o antrą kartą – atskirai[28].

Teoriškai su tokia pozicija galima nesutikti ir dabartinį skyriaus pavadinimą pateisinti aiškinant, kad sąvoka „intelektinė nuosavybė“ mūsų BK vartojama siaurąja prasme – toks terminas pasitaiko Lietuvos ir užsienio teisės doktrinoje, kai aptariama dvišakė intelektinės nuosavybės struktūra, šalia autorių ir gretutinių teisių bloko priduriant, kad jos „doktrinoje dažnai vadinamos intelektine nuosavybe siaurąja prasme“[29]. Pabrėžtina, kad toks sąvokos vartojimas straipsniuose ar kituose doktrinos šaltiniuose turi labai konkrečią paskirtį – patogumo dėlei sutrumpinti gremėzdišką „autorių teisių ir gretutinių teisių“ pavadinimą iki daug patogesnio dviejų žodžių junginio „intelektinė nuosavybė“, visada be išimties teksto pradžioje apibrėžus vartojamos sąvokos turinį siauresne nei įprasta prasme, neperžengiančia to konkretaus mokslinio rašto darbo ribų[30]. Atlikus tarptautinių teisės aktų analizę taip pat matyti, kad nė viename iš jų sąvoka „intelektinė nuosavybė“ nevartojama siauriau, nei tiek autorių teises ir gretutines teises, tiek pramoninės nuosavybės teisę apimančia prasme. Lyginamuoju požiūriu analogiškai: kodifikuotą baudžiamąją teisę turinčių valstybių (pavyzdžiui, Estijos, Bulgarijos, Vengrijos) baudžiamuosiuose kodeksuose įtvirtintas skyriaus pavadinimas „Nusikaltimai intelektinei nuosavybei“ apima tiek autorių teisę, tiek pramoninės nuosavybės teisę[31]; Slovakijos Baudžiamajame kodekse skyriaus pavadinime nurodomos dvi intelektinės nuosavybės rūšys – „Nusikaltimai pramoninės nuosavybės teisėms

---

[26] 1967 m. liepos 14 d. (su 1979 m. rugsėjo 28 d. pakeitimu) Pasaulio intelektinės nuosavybės organizacijos (angl. WIPO) steigiamosios konvencijos 2 straipsnio viii punkte nurodoma, kad intelektinė nuosavybė apima teises, susijusias su literatūros, meno ir mokslo kūriniais; atlikėjų atlikimais, fonogramomis ir transliacijomis; išradimais visose žmogaus veiklos srityse; mokslo atradimais; pramoniniais dizainais; prekių ir paslaugų ženklais, komerciniais vardais ir žymenimis; apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos; taip pat ir bet kokias kitas teises, kylančias iš intelektinės veiklos rezultatų pramonės, mokslo, literatūros ar meno srityse.

[27] TRIPS II dalies 1–7 skyriai: 1) autorių teisės ir gretutinės teisės; 2) prekių ženklai; 3) geografinės nuorodos; 4) pramoninis dizainas; 5) patentai; 6) integralinių mikroschemų topografijos; 7) komercinių paslapčių apsauga.

[28] ŠVEDAS, P. Baudžiamoji atsakomybė už literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtų kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2011, p. 119.

[29] Pavyzdžiui: KIŠKIS, M.; ŠULIJA, G. Baudžiamoji atsakomybė už intelektinės nuosavybės teisių pažeidimus Europos valstybėse. Teisė, 2003, Nr. 49, p. 55; GHIDINNI, G. Innovation, Competition and Consumer Welfare in Intellectual Property Law. 2010, p. 2. Galima tik stebėtis, kad visuose šaltiniuose, kur paminėtas šis terminas, visada nurodoma, jog „taip autorių teisės ir gretutinės teisės dažnai vadinamos doktrinoje“, bet pirminio tokios doktrinos šaltinio (t. y. be nuorodos į kokią nors kitą doktriną) aptikti niekaip nepavyko.

[30] Pavyzdžiui, minėtas M. Kiškio ir G. Šulijos straipsnis (*Teisė*, 2003, p. 55), P. Švedo disertacija (Vilniaus universitetas, 2011, p. 19–20).

[31] Estijos Baudžiamojo kodekso 14 skyrius (219–230 str.) ir Bulgarijos Baudžiamojo kodekso III skyriaus VII skirsnis (172 a–174 str.) vadinasi „Nusikaltimai intelektinei nuosavybei“; Vengrijos Baudžiamojo kodekso XXXVII skyrius – „Nusikaltimai intelektinės nuosavybės teisėms“ (384–388 str.).

ir autorių teisei“[32]. Taip pat intelektinės nuosavybės turinys atitinka tarptautinių teisės aktų nuostatas (apskritai dėl to kyla mažiau problemų) valstybėse, kuriose baudžiamoji teisė nėra visiškai kodifikuota, pavyzdžiui, Vokietijoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Prancūzijoje, Lenkijoje ir kitur: čia baudžiamoji atsakomybė už intelektinės nuosavybės pažeidimus numatyta specialiuose autorių teisę ir pramoninės nuosavybės teisę reglamentuojančiuose įstatymuose (Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatyme, Patentų įstatyme, Prekių ženklų įstatyme ir kt.)[33]. Taigi dauguma valstybių atsižvelgia į intelektinės nuosavybės teisės sandarą ir tinkamai pavadina įstatymus ar baudžiamojo kodekso skyrius. Į Lietuvos BK panašus tik Ispanijos BK, kurio XI skyriaus pavadinimas yra „Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei, prekybai ir vartotojams“, o poskyriai – „Nusikaltimai, susiję su intelektine nuosavybe“ (1 poskyris) ir „Nusikaltimai, susiję su pramonine nuosavybe“ (2 poskyris)[34]. Toks įvardijimas laikytinas klaidingu, nes, kaip ir Lietuvos atveju, negalima daryti išvados, kad intelektinė nuosavybė apima ką nors daugiau, nei tik autorių teises ir gretutines teises.

Yra ir trečia grupė valstybių, kuriose aptariamos intelektinę nuosavybę reglamentuojančio skyriaus pavadinimo problemos nekyla dėl dar kitos priežasties – skyriaus pavadinimas neturi visai nieko bendra su intelektine nuosavybe. Tai būdinga dažniausiai buvusioms Sovietų Sąjungos valstybėms – Rusijai, Baltarusijai, Ukrainai, Moldovai, Tadžikistanui. Tokių nusikalstamų veikų vieta BK normų sistemoje – skyriuose „Nusikaltimai politinėms, darbo ir kitoms konstitucinėms piliečių teisėms“ (Moldovos BK Specialiosios dalies V skyrius), „Nusikaltimai rinkimų, darbo ir kitoms žmogaus ir piliečio asmeninėms teisėms ir laisvėms“ (Ukrainos BK V skyrius), „Nusikaltimai žmogaus ir piliečio konstitucinėms teisėms ir laisvėms“ (Rusijos BK VII skyriaus 17poskyris, Tadžikistano BK 19 skyrius, Baltarusijos BK 23 skyrius). Panašiai yra ir Uzbekistane, Slovėnijoje[35], net Latvijoje; tiesa, socialistinės orientacijos į darbą kaip konstitucinę vertybę ar „piliečio“ sąvokų nebeliko ir skyriai atitinkamai vadinasi „Nusikaltimai konstitucinėms teisėms ir laisvėms“ (Uzbekistano BK Specialiosios dalies VII skyrius), „Nusikaltimai žmogaus teisėms ir laisvėms“ (Slovėnijos BK XVI skyrius), „Nusikaltimai fundamentalioms žmogaus teisėms ir laisvėms“ (Latvijos BK XIV skyrius). Toks skirstymas gal būti susijęs ne tik su sovietinio režimo palikimu, bet ir su šių valstybių BK struktūra bei nedideliu intelektinės nuosavybės teisės reguliavimo kiekiu jame, kai atskiras skyrius iš esmės nereikalingas[36].

---

[32] Slovakijos Baudžiamojo kodekso V skyriaus „Ekonominiai nusikaltimai“ IV skirsnis (281–283 str.).

[33] Pavyzdžiui, Vokietijoje yra atskiras Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas, kurio viename iš skyrių aptariama ir teisinė atsakomybė už pažeidimus, kurių pavojingumas peržengia baudžiamosios teisės ribas. Lenkijoje tokiu pačiu principu taip pat galioja du „teoriškai tvarkingi“ įstatymai – Pramoninės nuosavybės įstatymas bei Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas, kuriuose numatyta ir baudžiamoji atsakomybė (atitinkamai X ir XIV skyriuje); Prancūzija netgi turi atskirą Intelektinės nuosavybės kodeksą, taip pat aiškiai atskiriantį pramoninę nuosavybę nuo autorių teisių ir gretutinių teisių. Duomenys apie kiekvienos valstybės intelektinės nuosavybės teisinį reguliavimą surinkti ir prieinami PINO puslapyje [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-25]. Prieiga per internetą:<http://www.wipo.int/wipolex/en/>.

[34] *Capìtulo XI „De los delitos relativos a la propiedad intelectual e industrial, al mercado y a los consumidores“: Secciòn 1 - „De los delitos relativos a la propiedad intelectual“; Secciòn 2 - „De los delitos relativos a la propiedad industrial“*: 1995 m. Ispanijos Baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą:<http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html>.

[35] Nors ji ir nebuvo SSRS sudėtyje.

[36] Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šie nusikaltimai, nors yra daromi „intelektinei nuosavybei“, beveik niekur neįkeliami į nusikaltimų nuosavybei, turtui ir turtinėms teisėms skyrius; tą daro turbūt vien Kroatija, – intelektinės nuosavybės apsaugos normos dėstomos Kroatijos BK XVII skyriuje „Nusikaltimai nuosavybei“. Vis dėlto intelektinė nuosavybė yra labai specifinė ir turtinių nusikaltimų sudėtys neatspindi jos esmės.

Priežastys, dėl kurių Lietuvos BK skyrius netinkamai pavadintas „Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei“, greičiausiai slypi naujojo BK projektų dinamikoje: 1999 m. lapkričio 15 d. BK projekte skyriaus pavadinimas, atrodytų, buvo nepriekaištingas – „Nusikaltimai intelektinei nuosavybei“[37] (alternatyviame 1999 m. lapkričio 18 d. projekte – mažai kuo besiskiriantis „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai intelektinei nuosavybei“)[38], bet skyrių ir tesudarė autorių teisių ir gretutinių teisių pažeidimai, į jį nebuvo įtraukta nė vienos veikos pramoninei nuosavybei. Vėlesniame 2000 m. rugsėjo 11 d. projekte[39] atskirame straipsnyje kriminalizuotas ir pramoninės nuosavybės objektų pažeidimas, kuriam atsiradus lygiagrečiai pakeistas ir skyriaus pavadinimas (dabartinis „Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei“), greičiausiai tai darant eksplicitinio aiškumo dėlei, pernelyg nesigilinant į terminologijos niuansus. Tai neturėtų labai stebinti, nes formuojant naująją BK redakciją iš pagrindų keitėsi ne vienas institutas ir reikėjo iš esmės spręsti gerokai keblesnius klausimus nei preciziškas vieno skyriaus pavadinimas, kurio formulavimą sunkino ir tai, kad Lietuva neturi ilgalaikių intelektinės nuosavybės teisės tradicijų ir jos geriausiu atveju dar tik formuojasi. Vis dėlto užsilikę skyriaus pavadinimo netikslumai turėtų būti ištaisyti, todėl siūlytina keisti BK XXIX skyriaus pavadinimą į „Nusikaltimai intelektinei nuosavybei“, atsisakant perteklinio pramoninės nuosavybės minėjimo.

4. Lietuvos Baudžiamojo kodekso XXIX skyriaus vieta Specialiosios dalies normų sistemoje ir jo struktūra

Intelektinės nuosavybės svarbą vertybiniu požiūriu rodo šio skyriaus vieta BK normų sistemoje, nes BK Specialiosios dalies straipsniai suskirstyti pagal juose įtvirtintų normų ginamus gėrius, t. y. atsižvelgiant į rūšinį nusikaltimo objektą, kaip dažniausiai daroma šiuolaikiniuose baudžiamuosiuose įstatymuose[40]: straipsniai ir jų grupės dėstomi taip, kad pradžioje būtų apibrėžtos pačių pavojingiausių nusikalstamų veikų, kuriomis pažeidžiami svarbiausi valstybės, visuomenės, individo interesai ir vertybės, grupės, o Specialiosios dalies pabaigos link dėstomos mažiau pavojingų nusikalstamų veikų grupės[41]. Nuo pirmųjų savarankiškų Lietuvos nepriklausomybės metų matyti intelektinės nuosavybės reikšmės augimas ir vietos kitų vertybių skalėje dinamika:

Intelektinės nuosavybės objektai skiriasi nuo įprastos, t. y. materialiosios, nuosavybės objektų, nes jie yra nematerialūs, vadinasi, priešingai nei įprasti nuosavybės objektai, fiziškai net ir neegzistuoja (fiziškai egzistuoja tik laikmenos, kuriose užfiksuoti intelektinės nuosavybės objektai). Kitaip tariant, kūriniai, išreikšti tam tikra objektyvia forma, su ta forma nesusitapatina, tad faktiškai pagrobti tokių objektų neįmanoma. Antai muzikos kūrinys, kurio natos užrašytos ant popieriaus lapo, – pagrobus natas nebus pagrobiamas pats kūrinys, nes jis yra atskiras nuo jo išraiškos ir autorius savo kūriniu gali toliau laisvai disponuoti. Tokia specifika reikalauja ir atitinkamo teisinio režimo.

[37] 1999 m. lapkričio 15 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projektas Nr. P-2143 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-25]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.89838?jfwid=-vkzfygaso>.

[38] 1999 m. lapkričio 18 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projektas Nr. P-2143A [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=90162&p_query=%20baud%FEiamojo%20kodekso%20191%20BK&p_tr2=2>.

[39] 2000 m. rugsėjo 11 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projektas Nr. P-2143(2) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.108301?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=ffd704d9-2819-4ff8-8937-69c2b905621b>.

[40] ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 16.

[41] ŠVEDAS, P. Baudžiamoji atsakomybė už literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtų kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2011, p. 81.

1996 m. spalio 24 d. BK projekte[42] skyrius „Nusikaltimai intelektualiai nuosavybei“ buvo įkeltas į priešpaskutinį (XXXIV) BK skyrių (iš XXXV), o dabar jis yra XXIX Specialiosios dalies skyriuje (iš XLVI skyriaus; t. y. aukščiau vidurio – iki „Nusikaltimų intelektinei nuosavybei“ skyriaus BK Specialiojoje dalyje yra 14 skyrių, po jo – dar 17; panašią vietą šis skyrius turi ir užsienio valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose). Analogiškai (vertybinio prioriteto tvarka) straipsniai dėstomi ir atskiruose BK skyriuose, įskaitant XXIX skyrių „Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei“: jis pradedamas tradiciniu kontinentinės teisės *(droit d'auteur)* valstybės prioritetu ir svarbiausia vertybe – autorystės teise, o baigiamas pramoninės nuosavybės teisių pažeidimais.

Dėl to abejonių kelia BK 204 straipsnio („Svetimo prekių ar paslaugų ženklo naudojimas“) vieta baudžiamųjų teisės normų sistemoje – dabar ši veika yra laikoma nusikaltimu ekonomikai ir verslo tvarkai (BK XXXI skyrius), nors prekių ženklai taip pat yra pramoninės nuosavybės teisės objektai, o tai yra viena iš dviejų intelektinės nuosavybės teisės šakų, tad galima kelti klausimą, ar neturėtų šis straipsnis būti perkeltas į BK XXIX skyrių „Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei“? Kitose kodifikuotos baudžiamosios teisės valstybėse intelektinės nuosavybės objektų apsauga neskaidoma ir visos veikos nurodomos viename skyriuje[43]. Sistemiškai šios veikos atskyrimas nuo nusikaltimų intelektinei nuosavybei yra abejotinas tuo požiūriu, kad dėl minėto straipsnių išdėstymo BK pagal rūšinio objekto svarbą nuo svarbiausių, labiausiai ginamų valstybės interesų iki mažesnę svarbą turinčių vertybių, vieni pramoninės nuosavybės objektai (t. y. išvardytieji BK 195 straipsnyje – patentai, dizainas ir juridinio asmens pavadinimas) teoriškai laikomi didesne vertybe, negu kiti tos pačios pramoninės nuosavybės objektai – prekių ženklai (BK 204 str.), mat pirmieji išdėstyti BK XXIX skyriuje, o kiti – XXXI skyriuje. Be kita ko, ir BK 195 straipsnyje įrašyti juridinių asmenų pavadinimai iš esmės patenka „po vienu stogu“ kartu su prekių ženklais, kaip tam tikra rūšinė jų atmaina (jie priskiriami prie „kitų žymenų“). Be to, taip atskiriamas ir veikos rūšinis objektas – BK 195 straipsnio atveju objektu laikomi intelektinės nuosavybės teisiniai santykiai, susiję su pramoninės nuosavybės teisių įgyvendinimu ir apsauga, o BK 204 straipsnio atveju svarbiausia vertybe laikoma normali teisės aktais sureguliuota ekonomikos ir verslo tvarka[44]. Nereikia pamiršti fakto, kad apskritai visi pramoninės nuosavybės objektai turi ekonominį turinį, tad skirtingo teisinio režimo taikymas pasirinktinai tik vieniems iš jų neatrodo nuoseklus ir pagrįstas. Jeigu jau nusikaltimų intelektinei nuosavybei nepriskiriame nei prie Nusikaltimų nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams skyriaus, nei prie Nusikaltimų ekonomikai ir verslo tvarkai skyriaus, o skiriame į atskirą skyrių ir įrašome tarp abiejų minėtųjų, tai tą reikia padaryti tinkamai ir iki galo. Todėl siūlytina išgryninti skyrius pagal rūšinį objektą, perkeliant visus nusikaltimus pramoninės nuosavybės objektams į skyrių „Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei“[45].

---

[42] 1996 m. spalio 24 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projektas, Nr. 2662 (*Valstybės žinios*, 1996-12-05, Nr. 117) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=32231&p_query=%20baud%FEiamojo%20kodekso%20191%20BK&p_tr2=2>.

[43] Kelios išimtys, be Lietuvos, vis dėlto yra – Latvijoje ir Ukrainoje taip pat į nusikalstamų veikų ekonomikai skyrių įkeltas prekių ženklų pažeidimas (Latvijos BK XIX skyriaus 206 str.; Ukrainos BK VII skyriaus 229 str.).

[44] ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis (II knyga), Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 412 ir 483.

[45] P. Švedas savo disertacijoje toliau plėtoja mintį ir siūlo skyriaus pavadinimą keisti į „Nusikaltimai intelektinės nuosavybės teisei“, nes jis tiksliau atspindėtų saugomą rūšinį teisinį gėrį; tokiu atveju analogiškai reikėtų pakeisti ir XXVIII skyriaus pavadinimą, nes jis taip pat numato nusikaltimus nuosavybei, o ne nuosavybės teisei (p. 119). Vis dėlto pavadinimo pasirinkimas turi būti sutartinis ir, palikus dabartinį XXVIII skyriaus pavadinimą, XXIX skyriaus pavadinimas turėtų būti analogiškas. Taigi siūlytina apsistoti prie pavadinimo „Nusikaltimai intelektinei nuosavybei“.

Dėl saugomų pramoninės nuosavybės objektų Lietuvos BK yra ir kita problema – jie BK 195 straipsnyje išvardyti tik keli (patentai, dizainas ir juridinių asmenų pavadinimai). Europos kontekste tai daugiau išimtinis atvejis, nes absoliuti dauguma valstybių savo baudžiamuosiuose įstatymuose gina beveik visus pramoninės nuosavybės objektus – patentus, prekių ženklus, pramoninį dizainą, augalų veisles, puslaidininkių gaminių topografijas ir komercines paslaptis[46]. Žinoma, kiekviena valstybė laisva pasirinkti teisinės apsaugos rūšį ir apimtį, bet Lietuvos įstatymų leidėjo pasirinktas požiūris ginti vienus pramoninės nuosavybės objektus ir neginti kitų neatrodo nuoseklus ir pagrįstas. Be to, kvestionuotina ir mūsų pasirinktos apsaugos apimtis – BK 195 straipsnio formuluotė „tas, kas pažeidė išimtines patento savininko ar dizaino savininko teises <...>“ iš esmės reiškia tai, kad šie objektai būtinai turi būti įregistruoti ir tik registruoto patento ar dizaino neteisėtas naudojimas užtraukia baudžiamąją atsakomybę. Taigi iš esmės ignoruojama kita labai pavojinga nusikalstama veika – dar neįregistruoto pramoninės nuosavybės objekto autorystės pasisavinimas, „užbėgant už akių“ jo autoriui ir pateikiant registruoti ar įregistruojant šiuos objektus savo vardu, taip įgyjant visą jiems skirtą teisinę apsaugą, kuri ilguoju laikotarpiu užtikrintų ir turtinę naudą. Tokią veiką kriminalizuoja Prancūzija, Estija, Bulgarija, Ukraina, Lenkija, Rusija[47] ir kitos valstybės, ji buvo numatyta ir 1961 m. Lietuvos BK 142 straipsnyje[48]. Dėl didelio savo pavojingumo ši veika turėtų būti įtraukta ir į mūsų Baudžiamąjį kodeksą, nes tokio autorystės pasisavinimo BK 191 straipsnis neapima dėl savo paskirties ginti tik originalius literatūros, meno ir mokslo kūrinius bei *sui generis* objektus tik autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo, kuris nereguliuoja pramoninės nuosavybės objektų teisinės apsaugos, prasme.

5. Baudžiamosios atsakomybės už intelektinės nuosavybės teisės pažeidimus ypatybės užsienio valstybėse

Užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose intelektinės nuosavybės institutui priskiriama ir kita įdomi nusikalstama veika – viešas informacijos atskleidimas apie pramoninės nuosavybės objektą, kuris gali būti patentinės paraiškos ar registracijos dalykas, dar prieš jį autoriui įregistruojant ar pateikiant paraišką. Tai pavojinga veika, sukelianti didžiulę žalą pramoninės nuosavybės objekto autoriui, investavusiam į gaminio sukūrimą, nes viena iš tokių objektų registravimo sąlygų – jis turi būti naujas, nežinomas, išradimo lygio, skirtis nuo kitų[49]. Patentinė registracija iš esmės yra mainai tarp visuomenės ir kūrėjo – autorius išranda naudingą įrenginį ir jį visuomenei atskleidžia tik mainais į teisinę apsaugą – galimybę 20 metų naudotis išimtinėmis teisėmis[50] ir gauti iš to naudos. Atskleidus informaciją iki tokios apsaugos gavimo, išradimas nebetenka naujumo sąlygos, tampa laisvai prieinamas visuomenei, kuri be jokių suvaržymų gali juo naudotis, o išradėjas netenka komercinio pranašumo kaip vienintelis subjektas, galintis suteikti licenciją, pavyzdžiui, naudotis tam tikra jo išrasta ir pramonėje pritaikoma iki tol nežinoma gamybos technologija. Aišku, galima sakyti, kad teoriškai ši nusikalstama veika atitinka

[46] Ispanija, Estija, Vokietija, Bulgarija, kt.

[47] Prancūzijos Intelektinės nuosavybės kodekso L615–12 str., Estijos Baudžiamojo kodekso 228 str., Bulgarijos Baudžiamojo kodekso 173 str. 2 d., Ukrainos Baudžiamojo kodekso 177 str. 1 d., Lenkijos Pramoninės nuosavybės įstatymo 304 str., Rusijos Baudžiamojo kodekso 147 str. 1 d. ir kt.

[48] Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Vyriausybės žinios*, 1961, Nr. 18-148. Ši veika panaikinta priėmus 2000 m. balandžio 20 įstatymą Nr. VIII-1646 (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 38-1054).

[49] Lietuvos Respublikos patentų įstatymo 4 str., Lietuvos Respublikos dizaino įstatymo 4 str. 2 d., kt.

[50] Lietuvos Respublikos patentų įstatymo 36 str., Europos patentų konvencijos 63 str. 1 d.

Lietuvos BK 211 straipsnyje įtvirtintą „Komercinės paslapties atskleidimą“, bet kitose valstybėse, pavyzdžiui, Ispanijoje, Latvijoje, Estijoje, šios veikos nėra sutapatinamos ir baudžiamuosiuose kodeksuose įtvirtintos abi[51]. Čia aptartinas vienas įdomus aspektas – šių veikų, ypač pavojingumo ir sankcijų prasme, tarpusavio santykis minėtų valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose. Štai Estijos BK 377 straipsnį galima laikyti bendrąja norma, kriminalizuojančia komercinės paslapties atskleidimą, o BK 228 straipsnis įtvirtina specialiąją normą – išradimo ar pramoninio dizaino informacijos atskleidimą iki jo įregistravimo. Tačiau specialumas neatsispindi sankcijose: už šias veikas bausmės yra vienodos – bauda arba laisvės atėmimas iki 1 metų, vadinasi, jos laikomos vienodai pavojingomis. Teoriškai turbūt taip ir turėtų būti, nes komercinę paslaptį gali sudaryti ir patentuotina ar kitu būdu registruotina informacija, kurios savininkas nenori atskleisti visuomenei galbūt dėl to, kad jam tai visiškai nenaudinga. Pavyzdžiui, jis kepa sausainius pagal ypatingą receptą, kurio niekam nepavyko pakartoti; receptus taip pat galima patentuoti, bet tokiu atveju jie taps visiems prieinami ir tokius pačius sausainius galės kepti kas tik panorės, vadinasi, recepto savininkas praras konkurencingumą rinkoje, o mainais gaunama teisinė apsauga jam gali neatsipirkti, mat komercinę paslaptį galima saugoti neribotą laiką, o išimtinėms teisinėms garantijoms atskleidus patentą ar dizainą įstatymai nustato ribotus galiojimo terminus. Kartais reikia gerai pagalvoti, kurį variantą rinktis – ar informaciją laikyti komercine paslaptimi ir rizikuoti, kad kažkas ją gali atskleisti ar sužinoti, pavyzdžiui, bandymų būdu mėgindamas teisėtai atkurti produktą (vadinamasis *reverse engineering)*,[52] ar geriau ją įregistruoti ir atskleidus visuomenei užsitikrinti konkretų apsaugos terminą ir privilegijas, stengiantis gauti kiek įmanoma daugiau naudos per tą ribotą, bet šimtu procentų garantuotą naudojimosi išimtinėmis teisėmis laiką. Kitaip tariant, komercines paslaptis ir informaciją, galinčią būti patento, dizaino ar kito pramoninės nuosavybės objekto registracijos dalyku, galima laikyti dviem to paties medalio pusėmis. Dėl to šiuo požiūriu keistas atrodo Latvijos, Ispanijos ir kai kurių kitų valstybių pasirinktas reguliavimas: Latvijos BK 200 straipsnyje už įprastą komercinės paslapties atskleidimą numatyta maksimali bausmė – iki 1 metų laisvės atėmimo, o už išradimo ar dizaino atskleidimą prieš jo užpatentavimą ar įregistravimą (BK 147 str.) – viešieji darbai arba bauda (kitaip tariant, tai yra privilegijuota veikos sudėtis). Panašios „žirklės“ yra ir Ispanijos BK: 279 straipsnis už komercinės paslapties atskleidimą numato laisvės atėmimo bausmę nuo 2 iki 4 metų, o BK 277 straipsnis už slapto patentuotino išradimo atskleidimą – laisvės atėmimą nuo 6 mėnesių iki 2 metų. Kitaip tariant, ir šiuo atveju patentinės informacijos atskleidimas laikomas mažiau pavojinga veika už komercinės paslapties atskleidimą. Iš tiesų įvertinti galimą žalą tiek vienu, tiek kitu atveju yra sudėtinga, tai priklauso nuo pačios saugomos informacijos pobūdžio ir vertingumo, tad skirtingą teisinį reguliavimą iš esmės panašioms veikoms reikėtų gerai pagrįsti. Lietuvos pasirinkimas šios veikos visai neįtraukti į BK, apsiribojant komercinių paslapčių apsauga kaip bendrąja ar tiesiog lygiaverčio pavojingumo norma, atrodo visiškai logiškas ir pateisinamas.

[51] Ispanijos BK 277 str. ir 279 str., Latvijos BK 147 ir 200 str.

[52] Plačiau žr. SAMUELSON, P., SCOTCHMER, S. The Law and Economics of Reverse Engineering. *The Yale Law Journal*: Volume 111, Nr. 7, 2002 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.yalelawjournal.org/article/the-law-and-economics-of-reverse-engineering>.

Išvados ir pasiūlymai

1. Bendro intelektinės nuosavybės baudžiamojo teisinio reguliavimo nebuvimą tarptautiniu lygmeniu lemia istorinės priežastys ir susiformavęs sunkiai suderinamų autorių teisių apsaugos sistemų dualizmas. Dėl to intelektinės nuosavybės teisės baudžiamoji teisinė apsauga išlieka daugiausia nacionalinio pobūdžio.
2. Tinkamam baudžiamajam teisiniam reguliavimui užtikrinti būtina atsižvelgti į bendrą intelektinės nuosavybės teisės sistemą ir struktūrą, kuri Lietuvos ir užsienio doktrinoje bei pozityviojoje teisėje skirstoma į dvi rūšis: autorių teisę ir pramoninės nuosavybės teisę. Dabartinis Lietuvos įstatymų leidėjo pasirinktas teisinis reguliavimas šios struktūros nepaiso, o lyginant su užsienio valstybių baudžiamaisiais įstatymais tai yra daugiau išimtinis atvejis.
3. Lietuvos BK XXIX skyriaus pavadinimas „Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei“ yra nepagrįstas ir prieštarauja tarptautiniams teisės aktams: pramoninė nuosavybė yra intelektinės nuosavybės sudedamoji dalis, todėl dabartinis BK XXIX skyriaus pavadinimas keistinas į „Nusikaltimai intelektinei nuosavybei“, kaip jis vadinamas absoliučioje daugumoje užsienio valstybių baudžiamųjų kodeksų.
4. Lietuvos BK 204 straipsnio „Svetimo prekių ar paslaugų ženklo naudojimas“ vieta baudžiamųjų teisės normų sistemoje yra netinkama: iš BK XXXI skyriaus „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai ekonomikai ir verslo tvarkai“ jis perkeltinas į BK XXIX skyrių „Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei“. Kitose kodifikuotos baudžiamosios teisės valstybėse visų intelektinės nuosavybės objektų apsauga paprastai neskaidoma ir veikos sukeltos į vieną skyrių.
5. Tikslintinas BK 195 straipsnis: juo nepagrįstai saugomi tik keli pramoninės nuosavybės objektai. Nors valstybės laisvos pasirinkti teisinės apsaugos rūšį ir apimtį, Lietuvos įstatymų leidėjo pasirinktas požiūris ginti vienus pramoninės nuosavybės objektus ir neginti kitų loginiu ir lyginamuoju požiūriu neatrodo nuoseklus ir pagrįstas. Be to, kvestionuotina ir pasirinktos apsaugos apimtis – BK 195 straipsnio formuluotė neapima dar neįregistruoto pramoninės nuosavybės objekto autorystės pasisavinimo, todėl ši veika, skirtingai negu užsienio valstybėse, kol kas yra nebaudžiama.
6. Kai kuriose užsienio valstybėse greta komercinių paslapčių atskleidimo kriminalizuojamas ir patentinės ar kitokios registruotinos informacijos atskleidimas. Abieju veikų prigimtis ir pavojingumas yra panašūs, todėl skirtingo teisinio režimo taikymas joms užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose neatrodo pagrįstas. Lietuvos įstatymų leidėjo pasirinkimas šios veikos visai nekriminalizuoti, apsiribojant komercinių paslapčių apsauga, yra tinkamas ir pagrįstas.

Literatūra

Teisės norminiai aktai

***Konvencijos ir tarptautinės sutartys*:**

1. 1967 m. liepos 14 d. (su 1979 m. rugsėjo 28 d. pakeitimu) Konvencija, kuria įsteigiama Pasaulinė intelektinės nuosavybės organizacija (angl. *Convention Establishing the World Intellectual Property Organization)*. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. sausio 23 d.

potvarkis Nr. 61p dėl prisijungimo (įsigaliojo 1992 m. balandžio 30 d.). TAR, 2016-01-21, i. k. 2016-01334.
2. 1973 m. spalio 5 d. Europos patentų išdavimo konvencija (Europos patentų konvencija), persvarstyta 2000 m. lapkričio 29 d. Miunchene. *Valstybės žinios*, 2004-10-05, Nr. 147-5326.
3. 1994 m. balandžio 15 d. Sutartis dėl Pasaulio prekybos organizacijos įsteigimo (angl. *Agreement establishing the World Trade Organization)* ir jos sudedamoji dalis (1 C priedas) – Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS, angl. *Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights)* (įsigaliojo 1995 m. sausio 1 d.).

***Europos Sąjungos institucijų teisės aktai*:**

1. 2005 m. liepos 12 d. pasiūlymas Europos parlamento ir Tarybos direktyva dėl baudžiamųjų priemonių siekiant užtikrinti intelektinės nuosavybės teisių apsaugą{SEC(2005)848} (COM (2005) 276–1) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-24]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=COM:2005:276:FIN>.
2. 2010 m. rugsėjo 18 d. Nebeaktualių Komisijos pasiūlymų atšaukimas (2010/C 252/04). Atšauktų pasiūlymų sąrašas. Europos Sąjungos oficialusis leidinys, OJ C 252 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-24]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:52010XC0918%2802%29>.

***Nacionaliniai teisės aktai*:**

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
2. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 1961 m. birželio 26 d. įstatymu. *Vyriausybės žinios*, 1961, Nr. 18-148.
3. 2000 m. balandžio 20 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 35, 142, 308, 321(2) straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 142(1), 142(2), 142(3) straipsniais įstatymas Nr. VIII-1646. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 38-1054.
4. 2002 m. lapkričio 7 d. Lietuvos Respublikos dizaino įstatymas Nr. IX-1181. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 112-4980.
5. 1994 m. sausio 18 d. Lietuvos Respublikos patentų įstatymas Nr. I-372. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 8-120.

***Nacionalinių teisės aktų projektai*:**

1. 1996 m. spalio 24 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projektas Nr. 2662. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 117 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-24]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=32231&p_query=%20baud%FEiamojo%20kodekso%20191%20BK&p_tr2=2>.
2. 1999 m. lapkričio 15 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projektas Nr. P-2143 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-26]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.89838?jfwid=-vkzfygaso>.
3. 1999 m. lapkričio 18 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projektas Nr. P-2143A [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-26]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=90162&p_query=%20baud%FEiamojo%20kodekso%20191%20BK&p_tr2=2>.

4. 2000 m. rugsėjo 11 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projektas Nr. P-2143(2) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-26]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.108301?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=ffd704d9-2819-4ff8-8937-69c2b905621b>.

***Užsienio valstybių baudžiamieji įstatymai*:**

1. 1999 m. liepos 9 d. Baltarusijos baudžiamasis kodeksas Nr. 275-3 (su pakeitimais ir papildymais 2015 m. liepos 23 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://etalonline.by/?type=text&regnum=HK9900275#load_text_none_1_10>.
2. 1968 m. balandžio 2 d. Bulgarijos baudžiamasis kodeksas Nr. 26/02.04.1968 (su pakeitimais ir papildymais 2010 m. balandžio 27 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą:<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
3. 2001 m. birželio 6 d. Estijos baudžiamasis kodeksas Nr. RT I, 61, 364 (su pakeitimais ir papildymais 2013 m. liepos 15 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
4. 1995 m. lapkričio 24 d. Ispanijos baudžiamasis kodeksas Nr. 281 (su pakeitimais ir papildymais 2015 m. spalio 28 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html>.
5. 1997 m. spalio 21 d. Kroatijos baudžiamasis kodeksas Nr. 110/1997 (su pakeitimais ir papildymais 2003 m. liepos 15 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=11246>.
6. 1998 m. birželio 17 d. Latvijos baudžiamasis kodeksas Nr. 199/200 (1260/1261) (su pakeitimais ir papildymais 2013 m. balandžio 1 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
7. 2002 balandžio 18 d. Moldovos baudžiamasis kodeksas Nr. 985 (su pakeitimais ir papildymais 2015 m. gruodžio 3 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą:<http://lex.justice.md/ru/331268/>.
8. 1992 m. liepos 1 d. Prancūzijos intelektinės nuosavybės kodeksas Nr. FR465 (su pakeitimais ir papildymais 2014 m. sausio 1 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=322949>.
9. 1996 m. birželio 13 d. Rusijos baudžiamasis kodeksas Nr. 63-ФЗ (su pakeitimais ir papildymais 2015 m. gruodžio 30 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://base.garant.ru/10108000/>.
10. 2008 m. gegužės 20 d. Slovėnijos baudžiamasis kodeksas Nr. 2296 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą:<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
11. 2005 m. liepos 2 d. Slovakijos baudžiamasis kodeksas Nr. 300/2005 (su pakeitimais ir papildymais 2005 m. gegužės 20 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą:<www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
12. 1998 m. Tadžikistano baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais 2014 m. liepos 26 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą:<http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.
13. 2001 m. rugsėjo 1 d. Ukrainos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais 2010 m. rugsėjo 23 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą:<http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/16257/preview>.

14. 1994 m. rugsėjo 22 d. Uzbekistano baudžiamasis kodeksas Nr. 2012-XII (su pakeitimais ir papildymais 2015 m. rugpjūčio 20 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą:<http://fmc.uz/legisl.php?id=k_ug>.
15. 2012 m. birželio 25 d. Vengrijos baudžiamasis kodeksas Nr. C/2012 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą:<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

***Kiti užsienio valstybių įstatymai*:**

1. 2000 m. birželio 30 d. Lenkijos pramoninės nuosavybės įstatymas (su pakeitimais ir papildymais 2007 m. birželio 29 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą:<http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=194987#LinkTarget_558>.
2. 1994 m. vasario 4 d. Lenkijos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas Nr. 83 (su pakeitimais ir papildymais 2010 m. spalio 21 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą:<http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=129377>.
3. 1965 m. rugsėjo 9 d. Vokietijos Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas Nr. 3714 (su pakeitimais ir papildymais 2013 m. spalio 1 dieną) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą:<http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_urhg/>.

Specialioji literatūra:

1. ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001.
2. ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis (II knyga). Vilnius: Registrų centras, 2009.
3. BIRŠTONAS, R.. *et al.* Intelektinės nuosavybės teisė. Vilnius: Registrų centras, 2010.
4. KIŠKIS, M.; ŠULIJA, G. Baudžiamoji atsakomybė už intelektinės nuosavybės teisių pažeidimus Europos valstybėse. *Teisė*, 2003, Nr. 49.
5. MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas, monografija. Vilnius: Justitia, 2008.
6. MIZARAS, V. Autorių teisė. II tomas, monografija. Vilnius: Justitia, 2009.
7. STONKIENĖ, M. Intelektinės nuosavybės teisė. Autorių teisė. Mokomoji knyga. Vilnius: Europos socialinio fondo agentūra, 2011.
8. ŠVEDAS, P. Baudžiamoji atsakomybė už literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtų kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą. Daktaro disertacija, 2011.
9. GHIDINNI, G. Innovation, Competition and Consumer Welfarein Intellectual Property Law. Massachusetts: Edward Elgar publishing, Inc., 2010.
10. MILLER, A. R.; DAVIS, M. H. Intellectual property. Patents, Trademarks, and Copyright. St. Paul, Min.: West group, 2000.
11. SAMUELSON, P.; SCOTCHMER, S. The Law and Economics of Reverse Engineering. *The Yale Law Journal*, Vol. 111, Nr. 7, 2002 [interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://www.yalelawjournal.org/article/the-law-and-economics-of-reverse-engineering> [žiūrėta 2016 m. kovo 25 d.].

Kiti šaltiniai:

1. Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos parengtos statistinės ataskaitos apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/>.
2. Pasaulio prekybos organizacijos (PPO, angl. *WTO)* internetinis puslapis [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą:<https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/org6_map_e.htm>.
3. Pasaulio intelektinės nuosavybės organizacijos tinklalapis [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą:<http://www.wipo.int/wipolex/en/>.

LEGAL REGLAMENTATION OF INTELLECTUAL PROPERTY IN LITHUANIAN AND FOREIGN CRIMINAL LAWS

Summary

The non existence of unanimous legal criminal regulation of intellectual property law on international level is caused by historical reasons and the formation of a hardly compatible dualism of copyright protection systems. Therefore criminal legal protection of intellectual property remains mostly a national prerogative. Nevertheless, a proper criminal legal regulation requires taking into account a general intellectual property system and structure, which is divided into two parts: copyright law and industrial property law. Current Lithuanian legislator‘s choice of legal regulation ignores this structure in several ways.

Firstly, the title of 29th chapter of Lithuanian Criminal Code is „Crimes Against Intellectual and Industrial Property“, while industrial property is one of two components of intellectual property, therefore the title shall be changed into „Crimes Against Intellectual Property“, as it is named in the vast majority of other countries‘ criminal codes.

Secondly, Lithuanian Criminal Code is constructed according to the importance of the values, which it protects: Special part of the Code begins with the most valuable legal goods and ends with less valuable ones. The same structure applies to the formation of all the chapters of Special part, including chapter 29 „Crimes Against Intellectual and Industrial Property“, which begins with a usual *droit d‘auteur* biggest value – right of authorship in Article 191 „Misappropriation of Authorship“ and ends with Article 195 „Violation of Industrial Property Rights“. Therefore the position of Article 204 „Use of Another‘s Trademark or Service“ is doubtful: currently it is situated in another – 31st chapter – „Crimes and Misdemeanours Against Economy and Business Order“, while trademarks are the objects of intellectual property. Assumingly it should be moved to 29th chapter „Crimes Against Intellectual and Industrial Property“, as other countries‘ criminal codes do not split intellectual property objects‘ regulation into different chapters.

Industrial property legal protection in Lithuanian Criminal Code is insufficient: Article 195 „Violation of Industrial Property Rights“ protects only few of industrial property objects, unjustifiably ignoring others. It also does not include the appropriation of unregistered industrial property objects, unlike in other countries‘ criminal laws. Therefore, dangerous criminal acts remain unpunished.

Some of the other countries criminalize an act by which a person commits intentional disclosure of an invention or a design without the consent of the owner of the rights thereof prior to the relevant person disclosing the invention or design himself or prior to it be being disclosed with the consent of such persons. This criminal offense by its nature is similar to the disclosure of commercial secrets, therefore the State‘s repressive reaction should be analogous to both of them. However, in some cases of foreign legal regulation it is not. Thus Lithuanian legislator‘s choice not to criminalize such acts at all, limiting criminal liability by an act of disclosure of commercial secrets, is reasonable and sufficient.

SKIRTINGO NACIONALINIO SANTUOKOS IR (AR) PARTNERYSTĖS INSTITUTŲ TEISINIO REGULIAVIMO ĮTAKA LAISVO ASMENŲ JUDĖJIMO TEISĖS EUROPOS SĄJUNGOJE ĮGYVENDINIMUI

Gabrielė Taminskaitė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
5-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas gtaminskaite@gmail.com
Mokslinio darbo vadovas doc. dr. Audrius Bitinas

La diversité des systèmes juridiques des États membres et leurs dispositions nationales non-harmonisées avec la réglementation juridique européenne de la liberté de mouvement, d'un certain sens suppose l'émergence d'obstacles à la bonne mise en œuvre de la libre circulation des personnes.

On touche la zone juridiquement et politiquement sensible – on discute de la situation, dans laquelle les citoyens de l'UE, à cause de différents réglementation nationale juridique des États membres, n'ont pas la possibilité, en étant différents par sa nature (l'appartenance au groupe de minorités sexuelles), en même temps d'être égaux en face de droit de l'Union européenne.

Įvadas

Laisvas asmenų judėjimas yra esminė, nuo Mastrichto sutartimi 1992 metais įtvirtintos Europos Sąjungos (toliau – ir ES) pilietybės, jungiančios visus ES valstybių narių piliečius, neatsietina teisė. Bendrojoje Europos Sąjungos rinkoje laisvas asmenų judėjimas, kaip viena iš keturių fundamentalių laisvių, suteikia piliečiams galimybių ieškoti jiems tinkamesnių ir geresnių gyvenimo bei darbo sąlygų. Nepaisant tam tikrų esamų apribojimų, užtikrinančių piliečius ir jų šeimų narius priimančių valstybių teises, iki šiol buvo žengiama link kuo palankesnių sąlygų pasinaudoti laisvo judėjimo teise sudarymo. Visgi siekiant sklandaus šios teisės įgyvendinimo neretai kyla kliūčių, dėl kurių galutinis praktinis rezultatas tampa problema, aktualia kiekvienai Europos Sąjungos valstybei narei, atsakingai ne tik už savo piliečių socialinę gerovę, bet ir už tinkamą laisvo asmenų judėjimo teisės įgyvendinimą, kaip prielaidą siekiant bendrų Europos Sąjungos tikslų, turinčių tiesioginę reikšmę kiekvienos valstybės narės vidaus rinkai, tinkamam žmogiškųjų išteklių pasiskirstymui, socialinei pažangai, užimtumo didinimui *etc*., taip pat siekiant užtikrinti, kad valstybėse narėse bus gerbiamos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės.

Darbo tikslas – identifikuoti ir aptarti vieną iš netiesioginių, nuo valstybių narių nacionalinio teisinio reguliavimo priklausančių tinkamo laisvojo asmenų judėjimo įgyvendinimo kliūčių, su kuria susiduria ES piliečio šeimos nariai, siekiantys pasinaudoti šia judėjimo laisve ir jos teikiamomis garantijomis, ir atsakyti į klausimą, kokią įtaką šiai asmenų teisei turi vienalyčių porų santuokų ir (ar) partneryščių (ne) įteisinimas tam tikrose ES valstybėse narėse nacionaliniu lygmeniu. Šiam tikslui visų pirma reikšminga laisvo asmenų judėjimo samprata. Antra, reikia aptarti

diskriminavimo draudimą kaip esminę tinkamo laisvo asmenų judėjimo principo įgyvendinimo prielaidą. Trečia tema – vienalyčių porų santuokų ir partnerysčių teisinis reglamentavimas, įtvirtinamas valstybių narių nacionalinėje teisėje. Darbe orientuojamasi į probleminius klausimus, susijusius su ES piliečio, kuris juda pasinaudodamas laisvo asmenų judėjimo teise, šeimos nario, konkrečiai – tos pačios lyties sutuoktinio ar partnerio, teise migruoti kartu iš vienos valstybės narės į kitą.

Siekiant atskleisti darbo temą bei išsamiai atsakyti į iškeltus klausimus, taikomi istorinis, sisteminis, lingvistinis ir lyginamasis metodai.

Skirtingų valstybių narių teisės sistemų įvairovė ir tam tikra prasme su laisvo asmenų judėjimo principo nuostatomis nesuderintas nacionalinis teisinis reguliavimas, suponuojantis kliūčių praktiniam laisvo asmenų judėjimo įgyvendinimui atsiradimą, lemia rašto darbo temos aktualumą. Darbo originalumas pasireiškia tuo, kad yra aptariama tiek teisiškai, tiek politiškai jautri sritis – situacija, kai dėl skirtingo valstybių narių nacionalinio teisinio reguliavimo iš prigimties skirtingiems ES piliečiams nėra sudaromos galimybės kartu būti lygiateisiais subjektais Europos Sąjungoje.

1. Laisvo asmenų judėjimo teisė ir nediskriminavimo principas

Laisvas asmenų judėjimas yra įtvirtintas SESV 26 straipsnio 2 dalyje[1] greta kitų trijų ES piliečiams suteikiamų laisvo prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimo laisvių. Remiantis ES antrinės teisės laisvo asmenų judėjimo nuostatomis, ši laisvė laikoma vienu iš pagrindinių Europos Sąjungos principų, pagal kurį piliečiai turi teisę laisvai judėti, įsikurti, gyventi ir dirbti kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje laikydamiesi ES sutartyse nustatytų sąlygų[2].

Nuo pirmųjų Bendrijų steigimo iki šių dienų, siekiant tinkamai įgyvendinti asmenų judėjimo laisvę, Europos Sąjunga greta pirminės teisės nuostatų šią laisvę taip pat plėtoja savo antrinės teisės aktuose. Laisvas asmenų judėjimas, kaip viena pagrindinių žmogaus teisių, yra įtvirtintas ir ES pagrindinių teisių chartijoje[3]. Šios laisvės perkėlimas iš ES sutarties į chartiją atspindi ypatingą Europos Sąjungos jai suteikiamą apsaugą ir parodo stiprų jos ideologinį pagrindą, matant, kad iš ekonominės teisės, įgydama socialinę reikšmę, ji tapo politine – viena iš žmogaus teisių.

Asmenų judėjimo laisvė yra neatsiejama nuo ES pilietybės instituto, įtvirtinto Mastrichto sutartimi, kurioje kaip vienas iš Europos Sąjungos tikslų numatytas siekis stiprinti savo valstybių narių piliečių teisių ir interesų apsaugą įvedant Europos Sąjungos pilietybę[4]. Remiantis SESV ir ES sutarties nuostatomis[5], kad kiekvienas asmuo, turintis valstybės narės pilietybę, yra ES pilietis

---

[1] 2012 m. spalio 26 d. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. Europos Sąjungos oficialusis leidinys (2012/c 326/01).

[2] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje.

[3] 2010 m. kovo 30 d. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (ES oficialusis leidinys, 2010/C 83/02) preambulė: „Sąjunga siekia skatinti darnų ir tvarų vystymąsi bei užtikrinti laisvą asmenų, paslaugų, prekių ir kapitalo judėjimą bei įsisteigimo laisvę“; 45 str.: „1. Kiekvienas Sąjungos pilietis turį teisę laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje. 2. Pagal Sutartis, judėjimo ir apsigyvenimo laisvė gali būti suteikta trečiųjų šalių piliečiams, teisėtai gyvenantiems valstybės narės teritorijoje.“

[4] 1992 m. *Traité sur l'Union Européenne. Conseil des communautes europeennes, Commission des communautés européennes*. Titre I, article B [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-02]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_fr.pdf>.

[5] SESV 20 straipsnio 1 dalis, ES sutarties 9 straipsnis.

ir ES pilietybė papildo nacionalinę pilietybę, bet jos nepakeičia, suprantama, kad ES pilietybė valstybių narių piliečiams yra suteikiama automatiškai. ES pilietybė, kaip esminė laisvo asmenų judėjimo, esančio vidaus rinkos pagrindu, sąlyga, sujungia visų valstybių narių piliečius, suteikdama jiems vienodą teisinį statusą ir Europos Sąjungos teisės apsaugą visoje Europos ekonominėje erdvėje[6].

Pagal pirminę Europos Sąjungos teisę, kurioje įtvirtinta ES pilietybė kaip išskirtinai valstybių narių piliečių statusas, ir kad viena iš ES pilietybės suteikiamų teisių yra teisė laisvai judėti ir apsigyventi valstybėse narėse[7], suprantama, kad laisvas asmenų judėjimas yra taikomas tik ES piliečiams. Visgi antrinė Europos Sąjungos teisė[8] išplečia šios laisvės taikymą subjektų atžvilgiu, dėl to atitinkamais atvejais ir tam tikra apimtimi šios laisvės suteikiamomis teisėmis gali naudotis ir trečiųjų valstybių piliečiai; pavyzdžiui, trečiųjų šalių piliečiams, kurie yra ES piliečių, kurie pasinaudoja laisvo judėjimo teise, šeimos nariai, suteikiama teisė kartu laisvai judėti iš vienos Europos Sąjungos valstybės narės į kitą pagal laisvo asmenų judėjimo teisės nuostatas. Minėtų išvestinių teisių suteikimas ir jų suteikimo tikslas grindžiamas argumentu, kad atsisakius šias teises pripažinti gali būti pažeista ES piliečio teisė laisvai judėti bei atgrasoma naudotis teise įvažiuoti į priimančiąją valstybę narę ir joje apsigyventi[9]. Nepaisant laisvo asmenų judėjimo teisės taikymo ribų išplėtimo, skiriasi subjektams suteikiama teisinė apsauga, nes, skirtingai nei pačių ES piliečių turimos teisės, jų šeimos nariams, kurie nėra ES piliečiai, suteikiamos teisės yra išvestinės, o ne kylančios iš pirminės Europos Sąjungos teisės.

SESV 45 straipsnis užtikrina darbuotojų judėjimo laisvę Europos Sąjungoje ir suteikia išskirtinai tik viešosios tvarkos, visuomenės saugumo ir visuomenės sveikatos sumetimais galimas riboti teises. Visų pirma tai teisė įsidarbinti ir dirbti kitoje valstybėje narėje (išskyrus darbą valstybės tarnyboje) tokiomis pačiomis sąlygomis, kokias turi priimančios valstybės narės piliečiai, t. y. teisė būti nediskriminuojamam dėl pilietybės įdarbinimo, darbo užmokesčio ir kitų sąlygų, susijusių su darbu ir užimtumu, kontekste[10]. Antra, suteikiama teisė atvykti į kitą valstybę narę ir joje apsigyventi (ši teisė suteikiama ir darbuotojo šeimos nariams) bei likti gyventi valstybėje narėje pasibaigus darbo teisiniams santykiams joje. Be to, darbuotojų judėjimo laisvė apima valstybių

---

6 VĖGĖLĖ, I. Europos Sąjungos teisė. Vidaus rinkos laisvės, konkurencija ir teisės derinimas. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 25.

7 SESV 20 straipsnio 2 dalies a punktas, 21 straipsnio 1 dalis.

8 Direktyva 2004/38/EB, Reglamentas (ES) Nr. 492/2011.

9 2013 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Adzo Domenyo Alokpa, Jarel Moudoulou, Eja Moudoulou v. Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration* (C-86/12).

10 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 492/2011, 1 str.: „1. Kiekvienas valstybės narės pilietis, nepriklausomai nuo jo gyvenamosios vietos, turi teisę įsidarbinti ir dirbti kitos valstybės narės teritorijoje pagal įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių tos valstybės piliečių įdarbinimą, nuostatas. 2. Jis turi tokią pačią pirmumo teisę užimti laisvą darbo vietą kitos valstybės narės teritorijoje kaip ir tos valstybės piliečiai", ir 7 str.: „Darbuotojui, jei jis yra valstybės narės pilietis, negali būti sudarytos skirtingos įdarbinimo ir darbo sąlygos, nei tos valstybės narės, kurioje jis dirba, piliečiams dėl jo pilietybės, ypač nustatant darbo užmokestį ir atleidžiant iš darbo, o jam tampant bedarbiu – jį grąžinant arba vėl priimant į darbą. 2. Jis naudojasi tomis pačiomis socialinėmis ir mokesčių lengvatomis, kaip ir vietiniai darbuotojai. 3. Turėdamas tokias pačias teises ir tokiomis pačiomis sąlygomis, kaip ir vietiniai darbuotojai, jis gali mokytis profesinėse mokyklose ir perkvalifikavimo centruose. 4. Bet kokia kolektyvinių arba individualių sutarčių arba kitų kolektyvinių norminių aktų sąlyga, susijusi su teise įsidarbinti, darbo užmokesčiu ir kitomis darbo arba atleidimo iš darbo sąlygomis laikoma niekine ir negaliojančia, jeigu ji numato ar leidžia nustatyti sąlygas, kuriomis diskriminuojami darbuotojai, kurie yra kitų valstybių narių piliečiai."

narių piliečių teisę laisvai judėti ir apsigyventi kitų valstybių narių teritorijose ieškant darbo[11].

Svarbiausia asmenų judėjimo laisvės tinkamo veikimo prielaida yra nediskriminavimo principas, įtvirtintas SESV 18 straipsnyje, numatančiame bet kokios diskriminacijos dėl pilietybės Europos Sąjungos sutarčių taikymo srityje draudimą, nepažeidžiant specialiųjų nuostatų. Taip pat kituose SESV straipsniuose yra įtvirtintas dėl pilietybės diskriminuojančių ribojimų draudimas laisvam asmenų judėjimui[12].

Siekiant užtikrinti laisvą darbuotojų judėjimą Europos Sąjungoje, turi būti panaikinta bet kokia valstybėse narėse dirbančių darbuotojų diskriminacija dėl pilietybės juos įdarbinant, mokant darbo užmokestį ir sudarant jiems kitas darbo sąlygas, taip pat užtikrinant šiems darbuotojams teisę laisvai judėti Europos Sąjungoje, siekiant vykdyti apmokamą veiklą taikant ribojimus, pagrįstus viešąja tvarka, visuomenės saugumu ir visuomenės sveikata[13].

Įtvirtinant draudimą nėra paaiškinama diskriminacijos sąvoka. Remiantis Tarptautinio žodyno pateikiamu aiškinimu, diskriminacija (lot. *discriminatio* — (at)skyrimas) yra teisių sumažinimas arba atėmimas tam tikrai kategorijai asmenų dėl kokių nors požymių. Pastebėtina, kad kartais diskriminacijos draudimas yra susiejamas su lygiateisiškumo užtikrinimu. Pavyzdžiui, S. Vidrinskaitės nuomone, diskriminacija yra lygiateisiškumo pažeidimas, susijęs su „<...> teisių ribojimu ar privilegijų teikimu“[14]. Lygiateisiškumas, remiantis Visuotine lietuvių enciklopedija, yra demokratijos principas, garantuojantis vienodą elgesį su visais piliečiais. S. Vidrinskaitė taip pat lygybę apibūdina kaip vienodą asmenų, esančių tokioje pačioje padėtyje, traktavimą, vienodą užmokestį už tokį patį darbą, *etc*.[15] Teoretikai taip pat teigia, kad lygiateisiškumo principas įpareigoja užtikrinti ne tik vienodas teises, bet ir vienodas galimybes[16].

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – Teisingumo Teismas) savo praktikoje yra suformulavęs diskriminacijos bendriausia prasme apibrėžimą, teigdamas, kad diskriminacijos draudimas reiškia užtikrinimą, kad panašiose situacijose esantys asmenys nebūtų vertinami skirtingai, o skirtingose situacijose – vienodai, išskyrus atvejus, kai toks vertinimas gali būti objektyviai pagrįstas[17]. Laisvo asmenų judėjimo kontekste nediskriminavimo principas įpareigoja valstybėse narėse užtikrinti nepriekaištingai vienodą požiūrį į asmenis ir tos valstybės narės piliečius, kai situacija yra reguliuojama Europos Sąjungos teisės[18]. Taigi esant diskriminacijos draudimui asmuo, naudodamasis asmenų judėjimo laisve, tokiomis pačiomis aplinkybėmis turi būti traktuojamas taip pat, kaip ir priimančiosios valstybės narės piliečiai.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kaip ir kitų Europos valstybių konstitucijose, tiesiogiai įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas. Konstitucinis Teismas, plėtodamas konstitucinę doktriną, atkreipė dėmesį ir į tai, kad asmenų lygiateisiškumo principo turi būti laikomasi ne tik Lietuvos Respublikos piliečių, bet ir užsienio valstybių piliečių bei asmenų be pilietybės

---

[11] 1991 m. vasario 26 d. sprendimas byloje *The Queen v. Immigration Appeal Tribunal, ex parte Gustaff Desiderius Antonissen* (C-292/89).

[12] SESV 45 straipsnio 2 dalis, 49 straipsnis.

[13] 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 492/2011.

[14] VIDRINSKAITĖ, S. Asmenų lygybės principas: lygiateisiškumas ir lygios galimybės. *Jurisprudencija*, 2004, t. 56(48); 106–117, p. 107.

[15] *Ibid*.

[16] Visuotinė lietuvių enciklopedija, XIII tomas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.

[17] 2007 m. gegužės 3 d. didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Advocaten voor de Wereld VZW v. Leden van de Ministerraad* (C-303/05).

[18] 2000 m. spalio 3 d. sprendimas byloje *Angelo Ferlini v. Centre hospitalier de Luxembourg* (C-411/98).

atžvilgiu[19]. Nepaisant nacionaliniu lygmeniu įtvirtintų diskriminavimą draudžiančių nuostatų, Lietuvoje, kaip ir kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse, yra tiesiogiai taikomos ES Sutartys bei ES pagrindinių teisių chartija. Taigi asmenys gali tiesiogiai remtis jų nuostatomis, įtvirtinančiomis nediskriminavimo principą.

I. Vėgėlė, kaip ir daugelis kitų autorių, pavyzdžiui, M. Bellas ir kt., skiria dvi diskriminacijos formas[20]. Tiek tiesioginė (arba atviroji), tiek netiesioginė (arba paslėptoji) diskriminacija yra draudžiama pagal Europos Sąjungos teisės nuostatas. Tiesioginė diskriminacija yra tada, kai asmenys dėl pilietybės traktuojami nevienodai ir mažiau palankiai, įtvirtinant teisės normoje tam tikrą diskriminuojančią taisyklę. Netiesioginės diskriminacijos atveju yra numatomi reikalavimai, kurie išoriškai pilietybės atžvilgiu atrodo neutralūs, bet daro didesnį ir labiau neigiamą poveikį kitų valstybių narių, nei priimančiosios valstybės narės, piliečiams, pavyzdžiui, nuolatinės gyvenamosios vietos, puikaus valstybinės kalbos žinių mokėjimo ir kiti panašaus pobūdžio reikalavimai.

Apibendrinant galima teigti, kad asmenų judėjimo laisvė – tai visų kiekvienos Europos Sąjungos valstybės narės piliečių (automatiškai kartu įgyjančių ir ES pilietybę) teisė judėti, apsigyventi, įsidarbinti ir dirbti, būti socialinės apsaugos sistemos dalyviais kitoje, nei nacionalinės pilietybės, Europos Sąjungos valstybėje narėje tokiomis pačiomis sąlygomis, kaip tos valstybės piliečiai.

2. Tos pačios lyties porų santuoka ir (ar) partnerystė

Teisės[21], suteikiamos ES piliečio šeimos nariams, yra išvestinės ir grindžiamos tuo, kad atsisakius pripažinti, pavyzdžiui, teisę gyventi šalyje, gali būti pažeista ES piliečio teisė laisvai judėti bei atgrasoma naudotis teise atvykti į priimančiąją valstybę narę ir joje apsigyventi. Tačiau, remiantis Direktyvos 2004/38 nuostatomis[22], valstybei narei nėra draudžiama atsisakyti suteikti teisę joje gyventi trečiosios šalies piliečiui, esančiam ES piliečio šeimos nariu, jei ES pilietis turi tos pačios valstybės narės, kurioje yra ir jo gyvenamoji vieta, pilietybę. Teisingumo Teismas taip pat ne kartą yra teigęs, kad minėtąja direktyva nesiekiama suteikti išvestinės teisės gyventi šalyje trečiosios šalies piliečiams, kurių šeimos narys ES pilietis gyvena savo pilietybės valstybėje narėje. Vadinasi, Direktyvoje 2004/38 trečiųjų šalių piliečių, esančių ES piliečio šeimos nariais, kaip jie suprantami pagal šios direktyvos 2 straipsnio 2 punktą, išvestinė teisė gyventi valstybėje narėje numatyta tik tuo atveju, kai ES pilietis pasinaudoja teise laisvai judėti ir apsigyvena kitoje nei jo pilietybės valstybėje narėje. Ta pati taisyklė galioja ir jo šeimos nariams, kurie yra ES piliečiai, bet individualiai dėl tam tikrų aplinkybių negali pasinaudoti laisvo asmenų judėjimo teise, pavyzdžiui, yra neaktyvūs ir neturi pakankamai lėšų gyventi kitoje nei nacionalinės pilietybės valstybėje narėje. Tokiais atvejais galimybė migruoti šiems asmenims priklauso nuo jų šeimos nario, kuris naudojasi laisvo asmenų judėjimo teise ir persikelia iš vienos Europos Sąjungos valstybės narės į kitą.

---

[19] ABRAMAVIČIUS, A. Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, *Mokslo darbai*. 2006, 12(90); 42–50, p. 44.

[20] VĖGĖLĖ, I. Europos Sąjungos teisė. Vidaus rinkos laisvės, konkurencija ir teisės derinimas. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 32.

[21] Pagal Direktyvos 2004/38 nuostatas, darbuotojų šeimos nariai turi teisę įvažiuoti į kitą valstybę narę, teisę gyventi toje valstybėje narėje ir teisę gauti priimančios valstybės narės išlaikymą.

[22] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje.

Kalbant apie darbuotojo šeimos narių teises, svarbus yra klausimas, kas laikomas šeimos nariu pagal Europos Sąjungos teisę? Remiantis Direktyva 2004/38, darbuotojo šeimos narys – tai:

1) sutuoktinis;
2) partneris, su kuriuo ES pilietis remdamasis valstybės narės teisės aktais sudarė registruotą partnerystę, jei priimančioji valstybė narė traktuoja registruotą partnerystę kaip lygiavertę santuokai, ir laikantis atitinkamuose priimančiosios valstybės narės teisės aktuose nustatytų reikalavimų;
3) piliečio ir sutuoktinio ar partnerio tiesioginiai palikuonys, kurie yra jaunesni nei 21 metų amžiaus, arba išlaikytiniai;
4) piliečio ir sutuoktinio ar partnerio išlaikomi tiesioginiai giminaičiai, esantys aukščiau pagal giminystės liniją[23].

Atsižvelgiant į Teisingumo Teismo praktikos problemas, reikėtų detaliau aptarti sutuoktinio statuso pripažinimo klausimą. Visų pirma svarbu paminėti, jog tam, kad asmenys būtų pripažinti sutuoktiniais, nėra reikalaujama nuolatinio faktinio jų gyvenimo kartu ir bendro jų ūkio, – pakanka teisinio santuokos įregistravimo[24]. Be abejo, santuoka turi būti teisėta ir nekelti abejonių dėl fiktyvumo.

Antras itin svarbus aspektas yra susijęs su sutuoktinių statuso pripažinimu, kuris sudaro dideles kliūtis asmenims, siekiantiems pasinaudoti ir jau pasinaudojusiems laisvo darbuotojų judėjimo teise. Šias kliūtis lemia nevienodas atskirų valstybių narių nacionalinių teisės sistemų santuokos ir (ar) partnerystės institutų teisinis reguliavimas.

Kaip minėta, ES piliečiai, norėdami persikelti iš vienos valstybės narės į kitą pasinaudodami laisvo asmenų judėjimo teise, tai gali padaryti kartu su savo sutuoktiniais ar kitais šeimos nariais, kurie patenka į Direktyvos 2004/38 reguliavimo sritį.

Nors pagal ES pagrindinių teisių chartiją[25] draudžiama bet kokia diskriminacija, ypač dėl asmens seksualinės orientacijos, ir užtikrinama pagarba kiekvieno asmens šeimos gyvenimui, taip pat atsižvelgiant į tai, kad kiekvienas ES pilietis turį teisę laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje, taigi griežtai draudžiant priimančiojoje valstybėje narėje bet kokią, taip pat ir minėto pobūdžio diskriminaciją atvykstančių piliečių atžvilgiu, visgi su šios srities problemomis tos pačios lyties poros susiduria itin dažnai. Aukščiau minėta teise kartu su migruojančiu ES piliečiu judėti iš vienos valstybės narės į kitą, pasinaudojant asmenų judėjimo laisvės suteikiamomis teisėmis, santuoką ar registruotą partnerystę sudarę tos pačios lyties asmenys naudotis gali ne visada. Kliūtis lemia nevienodas atskirų valstybių narių nacionalinių teisės sistemų santuokos ir partnerystės institutų teisinis reguliavimas.

Lietuvoje santuoką, tiek pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.12 straipsnį[26], tiek pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnį[27], gali sudaryti tik skirtingų lyčių asmenys.

---

[23] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje 2 straipsnio 2 dalis.

[24] 1985 m. vasario 13 d. sprendimas byloje *Aissatou Diatta v. Land Berlin* (C-267/83).

[25] 2010 m. kovo 30 d. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnis. ES oficialusis leidinys, 2010/C 83/02. Taip pat diskriminacijos draudimą įtvirtina SESV 10 straipsnis: „Nustatydama ir įgyvendindama savo politikos kryptis ir veiksmus, Sąjunga siekia kovoti su bet kokia diskriminacija dėl lyties, rasinės arba etninės kilmės, religijos ar įsitikinimų, negalios, amžiaus arba seksualinės orientacijos“.

[26] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu nr. VIII-1864, įsigaliojęs 2001 m. liepos 1 d. (su naujausiais pakeitimais ir papildymais). Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.

[27] 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 2011.

Nepaisant Civiliniame kodekse įtvirtinto partnerystės instituto, Lietuvoje juo tos pačios lyties asmenys pasinaudoti negali, nes nėra priimtas šio instituto įgyvendinimą užtikrinti turintis įstatymas, kurio projekte[28], be kita ko, net nėra numatyta galimybės vienalytėms poroms registruoti partnerystę. Taigi Lietuvoje nėra įteisinta nei registruota partnerystė, nei santuokos tarp tos pačios lyties asmenų institutas. Vadinasi, pasinaudodami laisvo asmenų judėjimo teise iš kitų valstybių narių atvykę ES piliečiai, sudarę teisėtą santuoką ar partnerystę su tos pačios lyties asmeniu, Lietuvoje nebus pripažįstami sutuoktiniais ar partneriais ir negalės visa apimtimi naudotis asmenų judėjimo laisvės suteikiamomis teisėmis.

Lietuvoje egzistuojantis minėtasis teisinis reguliavimas yra pavyzdys kiekvienos valstybės narės, nepriklausomai nuo ES, teisės savarankiškai spręsti registruotos partnerystės ir santuokos tarp tos pačios lyties asmenų pripažinimo klausimą. Taigi šiuo metu visas Europos Sąjungos valstybes nares galima suskirstyti į tris grupes pagal tai, kaip šios valstybės traktuoja vienalytes poras, t. y. koks teisinis statusas pastarosioms yra suteikiamas[29]. Pirmąją grupę sudaro tos valstybės, kurios homoseksualioms poroms suteikia visas tokias pačias teises kaip ir heteroseksualioms, – Belgija, Danija, Ispanija, Olandija, Švedija. Į antrąją valstybių grupę patenka Čekija, Jungtinė Karalystė, Kroatija, Liuksemburgas, Portugalija, Prancūzija, Slovėnija, Suomija, Vengrija, Vokietija, kurios pripažįsta homoseksualų sąjungas, bet nesuteikia joms tokių pačių privilegijų, kurias įgyja santuoką sudarę skirtingų lyčių asmenys. Trečiajai grupei priklausančios valstybės, t. y. Airija, Austrija, Bulgarija, Graikija, Italija, Kipras, Lietuva, Latvija, Lenkija, Estija, Malta, Rumunija ir Slovakija, tos pačios lyties asmenų santuokų nepripažįsta.

Tos pačios lyties porų teisės, galima teigti, priklauso ir nuo jų santykio su valstybėmis narėmis, t. y. ar abu šis poros asmenys yra į kitą valstybę narę migruojantys ES piliečiai, ar trečiųjų šalių piliečiai.

Pagal Direktyvą 2004/38, asmuo turi teisę vykti ir kartu savo partneriu kitoje valstybėje narėje gyventi kaip jo sutuoktinis, jeigu priimančiosios valstybės narės nacionalinė teisė registruotą partnerystę laiko lygiaverte arba prilyginta santuokai. Tos pačios lyties porų atveju nėra įtvirtintos jokios bendros nuostatos visoms Europos Sąjungos valstybėms narėms, kurios homoseksualioms poroms užtikrintų suteikimą tokių pačių teisių, kaip ir heteroseksualioms, naudojantis asmenų judėjimo laisve. Tos pačios lyties partnerį turintis pilietis, kuris nori kartu su juo apsigyventi kitoje valstybėje narėje, tokią teisę turės priklausomai nuo to, ar pagal priimančiosios valstybės narės nacionalinę teisę pripažįstamos vienalytės santuokos ir (ar) partnerystės, ar ne. Suprantama, kad jeigu tos pačios lyties sutuoktiniai yra sudarę galiojančią santuoką savo valstybėje narėje ir priimančioji valstybė narė taip pat pripažįsta tos pačios lyties atstovų santuokas teisėtomis, pagal Direktyvą 2004/38, asmuo turės teisę atvykti ir gyventi kartu su savo sutuoktiniu. Kitu atveju, kada vienalytė pora nėra sudariusi santuokos, bet yra įregistravusi partnerystę vienoje valstybėje narėje, asmuo gali turėti galimybę atvykti ir gyventi pas savo partnerį priimančiojoje valstybėje narėje kaip sutuoktinis priklausomai nuo to, ar priimančioji valstybė narė pripažįsta registruotą partnerystę tarp tos pačios lyties asmenų. Priimančiajai valstybei narei nepripažįstant tos pačios lyties santuokos ir (ar) partnerystės partneriai, neturėdami tokios pačios teisės atvykti ir gyventi

[28] 2011 m. spalio 12 d. Partnerystės (bendro gyvenimo neįregistravus santuokos) įstatymo projektas Nr. XIP-3687 (pateikė M. A. Pavilionienė).

[29] GAUQUELIN, B. Sur le point de dire oui. *Eurotopics* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-17]. Prieiga per internetą: <http://archiv.eurotopics.net/fr/home/presseschau/archiv/magazin/gesellschaft-verteilerseite/homosexualitaet_2008_07/homosexualitaet_gauquelin/>.

su savo partneriu kaip sutuoktiniai, galėtų pasinaudoti valstybių narių įsipareigojimu palengvinti ilgalaikius santykius palaikančių neregistruotų partnerių galimybę įvažiuoti ir gyventi kartu[30]. Galima preziumuoti, kad ši valstybėms privaloma nuostata taikoma ne tik priešingų lyčių, bet ir tos pačios lyties poroms. Visgi tokia galimybė nėra taip tiksliai numatyta, kaip konkreti sutuoktinio teisė atvykti ir gyventi su savo partneriu.

Aptartai situacijai iliustruoti galima pasitelkti hipotetinę situaciją: pavysdžiui, Olandijos pilietis Danielius Belgijoje susituokia su Latvijos piliečiu Robertu. Danieliui prisireikus persikelti į Vokietiją ir ten dirbti, Robertas vyksta kartu, bet Vokietijoje jie nebus laikomi sutuoktiniais, nes ten tos pačios lyties asmenų santuoka nėra pripažįstama. Visgi Danieliui ir Robertui bus suteiktos tokios pačios teisės kaip partnerystę pagal Vokietijos teisę įregistravusioms poroms, nes tos pačios lyties asmenų registruota partnerystė Vokietijoje leidžiama.

Tuo atveju, kai poroje abu asmenys yra trečiųjų šalių, o ne kurios nors Europos Sąjungos valstybės narės, piliečiai, vienam iš sutuoktinių leidžiama prisijungti prie kito taip pat trečiosios šalies piliečio, kuris teisėtai gyvena kurios nors valstybės narės teritorijoje, ir kartu su juo ten įsikurti[31]. Vis dėl to valstybės narės nėra įpareigotos šią teisę suteikti ir tos pačios lyties partneriams.

Europos Parlamentas Direktyvos 2004/38/EB projekte siūlė, pripažįstant ES piliečių šeimos nariais jų sutuoktinius ir registruotus partnerius, į apibrėžimą įtraukti žodžius „nepriklausomai nuo lyties“, tokiu būdu šeimos nario sąvokai suteikiant bendresnį pobūdį[32]. Deja, šie pakeitimai nebuvo priimti, paminint, kad tais metais, kuriais buvo svarstytas projektas, Europos Sąjungoje tebuvo kelios valstybės, kurios pripažino vienalytes santuokas ir (ar) partnerystę[33]. Užsienio mokslininkai M. Soriano ir C. Cheneviere´as šią poziciją laiko akivaizdžiu Europos Sąjungos nenoru paliesti bei parodyti silpnąsias vietas valstybių narių, kurios savo nacionalinėje teisėje nepripažįsta kitokių sąjungų, kaip tik tarp skirtingų lyčių atstovų[34]. Buvusi eurokomisarė Viviane Reding nepritaria tokiam požiūriui ir mano, kad visos valstybės turi pripažinti tos pačios lyties asmenų santuokas ar registruotas partnerystes, jeigu valstybėje, kurioje jie susituokė ar įregistravo partnerystę, tai yra leistina[35]. Mokslininkas Keesas Waaldijkas išsako lankstesnį požiūrį, laisvo asmenų judėjimo principo kontekste tos pačios lyties poroms siūlydamas galimybę remtis judėjimo laisve kaip atskiriems ES piliečiams, tokiu būdu abiem gaunant teisę apsigyventi kitoje valstybėje narėje[36]. Visgi mokslininkas taip pat įžvelgia ir neigiamą tokio sprendimo ypatybę – sunkumų vis

---

30 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje 3 straipsnio 2 dalis.

31 2003 m. rugsėjo 22 d.Tarybos direktyva 2003/86/EB dėl teisės į šeimos susijungimą.

32 2003 m. gruodžio 5 d. ataskaita dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir įsikurti Sąjungos valstybių narių teritorijų ribose, pakeitimai Nr. 4, 14, 15 ir 16. C 54E/12, *Journal officiel de l'Union européenne*.

33 *Ibid*.

34 SORIANO, C., CHENEVIERE, C. Droit au regroupement familial et droit au mariage du citoyen de l'Union Européenne et des membres de sa famille à la lumière de la directive 2004/38/CE. R.T.D.H., 2005, Nr. 64, p. 936.

35 2010 m. rugsėjo 7 d. debatai dėl diskriminacijos tos pačios lyties asmenų santuokų ir registruotų partneryščių srityje. Europos Parlamentas, Strasbūras. Eurokomisarė Viviane Reding: "Let me stress this. If you live in a legally-recognised same-sex partnership, or marriage, in country A, you have the right – and this is a fundamental right – to take this status and that of your partner to country B. If not, it is a violation of EU law, so there is no discussion about this. This is absolutely clear, and we do not have to hesitate on this."

36 WAALDIJK, K. Lygybės laisvo asmenų judėjimo srityje besiekiant. *Iš*: Po Amsterdamo sutarties: lytinė orientacija ir Europos Sąjunga. Vilnius: Lietuvos gėjų lyga, 2001, p. 50.

tiek kiltų, nes vienas iš poros gali negauti tinkamo darbo, neturėti reikiamų įgūdžių ar priklausyti tam tikrai amžiaus grupei ir dėl to negalės disponuoti laisvo asmenų judėjimo teise[37]. Toks vienalytės poros migracijos variantas turi daugiau neigiamų, nei teigiamų pusių. Valstybei narei teisiškai nepripažįstant tos pačios lyties poros santuokos ar registruotos partnerystės ir vienam iš poros negalint savarankiškai būti asmenų judėjimo laisvės subjektu, prarandama ne tik galimybė sutuoktiniams ar partneriams kartu įsikurti priimančiojoje valstybėje narėje ilgiau nei tris mėnesius, bet yra paneigiamos ir kitos teisės, *inter alia* socialinės apsaugos srityje, kurias turi visų tos valstybės narės darbuotojų ar savarankiškai dirbančiųjų šeimos nariai. Pavyzdžiui, pagal Lietuvos teisinį reguliavimą, apdraustajam nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu mirus, jo šeimos nariams, *inter alia* sutuoktiniui, priklauso vienkartinė išmoka[38]. Tos pačios lyties sutuoktinių atveju teisė į šią išmoką nebus įgyjama, nors pora santuoką teisėtai yra įregistravusi vienoje iš Europos Sąjungos valstybių narių. Taigi dėl tokio, kaip šis, teisinio reguliavimo ES piliečiai, priklausantys seksualinėms mažumoms, palyginti su asmenimis, kurie priimančiojoje valstybėje narėje yra pripažįstami sutuoktiniais, patenka į mažiau palankią teisinę padėtį, nei darbuotojai ir socialinės apsaugos sistemos dalyviai. Dėl šios priežasties vienalytėms poroms kyla kliūčių laisvai pasirinkti darbą kitoje valstybėje narėje ir yra stabdoma imigracija į valstybes nares, nepripažįstančias tos pačios lyties porų santuokų ir (ar) partneryčių.

Apibendrinant galima teigti, jog, pirma, kadangi darbuotojo šeimos nariams suteikiamos teisės yra išvestinės, tai asmenys jas įgyja tik kai pats darbuotojas pasinaudoja pirmine laisvo asmenų judėjimo teise. Antra, atsižvelgiant į tai, kad Europos Sąjunga nėra linkusi kištis į valstybių narių nacionalinį teisinį reguliavimą, susijusį su jautriausiais šiuo metu klausimais – teisių ir garantijų suteikimu seksualinėms mažumoms priklausantiems asmenims, ir į tai, kad teisei, kaip dinamiškam reiškiniui, nuolatos kintant, priklausomai nuo kiekvienos visuomenės liberalumo, technologijų ir mokslo pažangos bei kitų esminių veiksnių išryškėja vis naujų tinkamo laisvo asmenų judėjimo įgyvendinimo kliūčių.

Išvados

1. Nediskriminavimo principas yra esminė sąlyga tinkamam laisvo asmenų judėjimo teisės įgyvendinimui, kai visi kiekvienos Europos Sąjungos valstybės narės piliečiai (automatiškai įgyjantys ir ES pilietybę) turi teisę judėti, apsigyventi, įsidarbinti ir dirbti, būdami socialinės apsaugos sistemos dalyviais kitoje nei nacionalinės pilietybės Europos Sąjungos valstybėje narėje tokiomis pačiomis sąlygomis, kaip tos valstybės piliečiai.
2. Asmens pripažinimo ES piliečio šeimos nariu klausimas priklauso ne tik nuo Europos Sąjungos teisinio reguliavimo ir Teisingumo Teismo praktikos, bet ir nuo kiekvienos valstybės narės nacionalinės teisės.
3. Nepaisant dažnų diskusijų ir vis aktyvesnio siekimo suteikti daugiau teisinių garantijų netradicinėms poroms, šiuo klausimu Europos Sąjunga nėra linkusi kištis į valstybių narių nacionalinį teisinį reguliavimą, kuris netiesiogiai kliudo tinkamam laisvo asmenų judėjimo principo įgyvendinimui minėtų ES piliečių grupių atžvilgiu ir pažeidžia lygiateisiškumo principą.

---

[37] *Op. cit.*, p. 51.

[38] Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 110-3207 (su naujausiais pakeitimais ir papildymais), 27 straipsnis.

Literatūra

Teisės norminiai aktai

1. 2003 m. rugsėjo 22 d. Tarybos direktyva 2003/86/EB dėl teisės į šeimos susijungimą.
2. 2003 m. gruodžio 5 d. ataskaita dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir įsikurti Sąjungos valstybių narių teritorijų ribose, pakeitimai Nr. 4, 14, 15 ir 16. C 54E/12, *Journal officiel de l'Union européenne*.
3. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje.
4. 2010 m. kovo 30 d. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. *ES oficialusis leidinys*, 2010/C 83/02.
5. 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 492/2011.
6. 2012 m. spalio 26 d. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. *ES oficialusis leidinys*, 2012/c 326/01.
7. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 2011.
8. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 110-3207 (su naujausiais pakeitimais ir papildymais).
9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864, įsigaliojęs 2001 m. liepos 1 d. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010 (su naujausiais pakeitimais ir papildymais).
10. 2011 m. spalio 12 d. Partnerystės (bendro gyvenimo neįregistravus santuokos) įstatymo projektas Nr. XIP-3687 (pateikė Marija Aušrinė Pavilionienė).

Specialioji literatūra

1. ABRAMAVIČIUS, A. Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, *Mokslo darbai*, 2006 12(90), 42–50, p. 44.
2. SORIANO, C.; CHENEVIERE, C. Droit au regroupement familial et droit au mariage du citoyen de l'Union Européenne et des membres de sa famille à la lumière de la directive 2004/38/CE. R.T.D.H., 2005, Nr. 64.
3. VĖGĖLĖ, I. Europos Sąjungos teisė. Vidaus rinkos laisvės, konkurencija ir teisės derinimas. Vilnius: Registrų centras, 2011.
4. VIDRINSKAITĖ, S. Asmenų lygybės principas: lygiateisiškumas ir lygios galimybės. *Jurisprudencija*, 2004, t. 56(48).
5. Visuotinė lietuvių enciklopedija. XIII tomas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.
6. WAALDIJK, K. Lygybės laisvo asmenų judėjimo srityje besiekiant. *Iš:* Po Amsterdamo sutarties: lytinė orientacija ir Europos Sąjunga. Vilnius: Lietuvos gėjų lyga, 2001.

Teismų praktika

1. 1985 m. vasario 13 d. sprendimas byloje *Aissatou Diatta v. Land Berlin* (C-267/83).
2. 1991 m. vasario 26 d. sprendimas byloje *The Queen v. Immigration Appeal Tribunal*, *ex parte Gustaff Desiderius Antonissen* (C-292/89).
3. 2000 m. spalio 3 d. sprendimas byloje *Angelo Ferlini v. Centre hospitalier de Luxembourg* (C-411/98).

4. 2007 m. gegužės 3 d. didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Advocaten voor de Wereld VZW v. Leden van de Ministerraad* (C-303/05).
5. 2013 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Adzo Domenyo Alokpa*, *Jarel Moudoulou*, *Eja Moudoulou v. Ministre du Travail*, *de l'Emploi et de l'Immigration* (C-86/12).

Kiti šaltiniai

1. 1992 m. Traité sur l'Union Européenne. Conseil des communautes europeennes, Commission des communautés européennes. Titre I, article B [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-02]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_fr.pdf>.
2. 2010 m. rugsėjo 7 d. debatai dėl diskriminacijos tos pačios lyties asmenų santuokų ir registruotų partneryščių srityje. Europos Parlamentas, Strasbūras. Eurokomisarė Viviane Reding [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-02]. Prieiga per internetą:<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+PV+20100907+ITEMS+DOC+XML+V0//LT&language=LT>.
3. GAUQUELIN, B. Sur le point de dire oui. *Eurotopics* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-17]. Prieiga per internetą: <http://archiv.eurotopics.net/fr/home/presseschau/archiv/magazin/gesellschaft-verteilerseite/homosexualitaet_2008_07/homosexualitaet_gauquelin/>.

L'INFLUENCE DE LA REGLEMENTATION NATIONALE DIFFERENTEDE MARIAGE ET (OU) PARTENARIAT DANS CHAQUE ÉTAT MEMBRESUR LA REALISATION DE LIBRE CIRCULATION DES PERSONNES DANS L'UNION EUROPEENNE

La libre circulation des personnes – c'est le droit de tous les citoyens de chaque État membre de l'Union européenne (qui ont la citoyenneté de l'UE automatiquement) de circuler, de résider, de travailler et d'être des participants dans le système de la sécurité sociale dans un autre État membre de l'Union européenne dans les mêmes conditions que les citoyens nationaux de cet État.

La libre circulation des personnes au marché commun de l'Union européenne, comme l'une des quatre libertés fondamentales, donne la possibilité aux citoyens de chercher les conditions plus pertinentes et préférables de la vie et du travail. Malgré des certaines limites, qui assurent les droits de l'État hôte, jusqu'à ce jour on a été en marche vers la facilitation des conditions pour ceux qui poursuit à tirer profit de la libre circulation des personnes dans l'UE.

Néanmoins, dans la pratique, pour la bonne mise en œuvre de ce droit, on sont souvent confrontés à des obstacles, qui ont abouti à un résultat final pratique, qui devient préoccupation problématique de chaque État membre de l'Union européenne, responsable non seulement pour le bien-être social de ses citoyens, mais aussi pour bonne mise en pratique de libre circulation des personnes, comme condition préalable aux objectifs généraux de l'UE et en assurant que les États membres respectent les droits et libertés fondamentaux de l'Homme.

D'après l'analyse de la réglementation de mariage et partenariat de certains États membres, et de la position juridique de l'Union européenne, la reconnaissance de personne, comme le membre de la famille de citoyen de l'UE, ne dépend pas seulement de réglementation de l'Union européenne et de position de la Cour de Justice, mais aussi de droit national des États membres.

Malgré les discussions fréquentes et le désir croissant de donner plus de garanties juridiques aux couples non traditionnels, à cet égard, l'Union européenne hésite à intervenir dans la réglementation nationale juridique des États membres, qui entrave indirectement la bonne mise en œuvre de liberté de circulation des citoyens de l'UE qui appartiennent aux groupes minorités mentionnés ci-dessus.

CIVILINIS FIZINIO ASMENS VEIKSNUMAS: VIENOS BYLOS PAMOKOS IR REGULIAVIMO POKYČIAI

Greta Vaicekauskaitė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
4-o kurso teisės studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas greta.vaicekauskaite@yahoo.com
Mokslinio darbo vadovas dr. Donatas Murauskas

Šiame straipsnyje analizuojamas teisinis Lietuvos Respublikos neveiksnumo reguliavimas, kurio neigiami aspektai buvo konstatuoti tarptautiniu lygmeniu – Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. vasario 14 d. sprendime byloje D. D. prieš Lietuvą. Minėtame Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendime nustatyti 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pažeidimai iš dalies lėmė esminius neveiksnumo reguliavimo modelio pokyčius Lietuvoje, todėl pagrindinis šio straipsnio tikslas – atsižvelgiant į minėtą Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą išanalizuoti neveiksnumo reguliavimą ir neveiksnumo reguliavimo teisės normų, kurios įsigaliojo 2016 m. sausio 1 d., pokyčius Lietuvos teisinėje sistemoje. Neveiksnumo reguliavimas tiriamas taikant tokią schemą: fizinio asmens civilinio veiksnumo instituto samprata, neveiksnumo reguliavimo probleminiai aspektai anksčiau ir dabartiniai šios srities pokyčiai.

This article analyze the legal incapacity of Republic of Lithuania which negative legal regulation was stated in international law – in the European Court of Human Rights case of D. D. v. Lithuania, 14 February, 2012. In this judgment the European Court of Human Rights stated a violation of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950 and this judgment partly affected the fundamental changes of the legal regulation of legal incapacity in Lithuania. According to that, the main purposes of this article are: to analyze the legal incapacity of natural person and to analyze the amendment of the law of legal incapacity. In this article the legal incapacity is analyzed by scheme: the conception of legal capacity of natural person, the problematic of legal incapacity before the amendment of the law of legal incapacity and the changes of legal incapacity after the amendment of the law of legal incapacity.

Įvadas

Lietuvos Respublikos sveikatos įstatyme teigiama, kad gyventojų sveikata yra didžiausia visuomenės socialinė ir ekonominė vertybė, kuri pripažįstama ne tiek kaip atitinkamų ligų ir fizinių defektų nebuvimas, bet dvasinė, fizinė bei socialinė žmonių gerovė[1]. Sveikata yra ne tiek teisinė, kiek socialinė kategorija, viena iš jautriausių ir svarbiausių temų žmogaus gyvenime, o neveiksniems fiziniams asmenims, tarp jų ir psichikos ligoniams, aktuali bene labiausiai[2]. Neveiksniems fiziniams asmenims tenka ne tik psichikos ligos našta, bet ir dideli socialiniai, teisiniai

[1] Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas, preambulė. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 63-1231.
[2] Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 63-1231, preambulė.

išbandymai[3] (neretai – gyvenimas skurdo sąlygomis[4], didesnė smurto, prievartos ir sužalojimų tikimybė, dažnesnis išnaudojimas, netinkamas ir aplaidus požiūris[5]), nors neveiksniu pripažinto fizinio asmens pasveikimo arba jo sveikatos pagerėjimo atveju teismas gali pripažinti jį veiksniu[6]. Asmens psichinė sveikata šiuo metu laikoma viena iš svarbiausių individo sveikatos sričių[7], nes „vertinama kaip lemianti bendrąją visuomenės sveikatą, gyvenimo kokybę ir socialinę gerovę, ir laikytina esmine jo privataus gyvenimo dalimi. Toks požiūris vyrauja ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje (žr. bylą 2001 m. vasario 6 d. *Bensaid v. United Kingdom*, Nr. 44599/98)“[8].

Šiame straipsnyje aptariama ypač žmogaus gyvenime svarbi tema – veiksnumo institutas, galimi neveiksnaus fizinio asmens teisių ir teisėtų interesų ribojimai bei neveiksnumo teisinio reguliavimo pokyčiai Lietuvoje. Siekiama įvertinti neveiksnumą reguliuojančių teisės normų, įsigaliojusių nuo 2016 m. sausio 1 d., efektyvumą ir perspektyvas, įvertinti naujus teisinius saugiklius, atskleisti neveiksnumo reguliavimo, galiojusio iki 2016 m. sausio 1 d., ydas ir (ar) naudingumą. Nagrinėjamos temos aktualumas atskleidžiamas vertinant neveiksnumo reguliavimo probleminių klausimų tyrimo stoką ir naujas šios srities teisės normas. Pabrėžtina, kad neveiksnumo reguliavimo teisės normų pakeitimai įsigaliojo tik neseniai, t. y. nuo 2016 m. sausio 1 d., todėl nėra gausu lyginamosios aktualaus ir iki 2016 m. sausio 1 d. galiojusio neveiksnumo teisinio reguliavimo analizės. Nors *expressis verbis* teisės normose, reguliavusiose neveiksnumą, galiojusiose iki 2016 m. sausio 1 d., yra įtvirtinta neveiksnaus fizinio asmens teisių ir teisėtų interesų apsauga, bet praktikoje nustatinėjant visišką neveiksnumą kyla neveiksnaus fizinio asmens teisių ir teisėtų interesų ribojimo problema[9]. Vien nacionalinių ir tarptautinių teismų praktikoje yra suformuotas aiškus požiūris, kad sprendžiant fizinio asmens veiksnumo apribojimo klausimus kyla pavojus pažeisti fundamentalias fizinio asmens teises, todėl „tokio proceso inicijavimui turi egzistuoti svarūs argumentai, o jo metu turi būti kreipiamas ypatingas dėmesys į tinkamą asmens, tariamai stokojančio veiksnumo, teisių apsaugą, privalo būti užtikrinamas teisingas bylos nagrinėjimas“[10]. Atsižvelgiant į tai, pagrindiniai neveiksnumo reguliavimo analizės šaltiniai buvo teisės norminiai aktai bei nacionalinių ir tarptautinių teismų formuojama teisės praktika.

---

[3] BELIŪNIENĖ, L.; RAGAUSKIENĖ-KAVOLIŪNAITĖ, E. Teisė į sveikatos apsaugą: probleminiai sveikatos priežiūros ir sveikos aplinkos užtikrinimo aspektai. *Lietuvos teisės instituto mokslo tyrimai, mokslo studija*. Vilnius, 2013, p. 22 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-28]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.org/data/Teise_i_sveikatos_apsauga.pdf>.

[4] 2008 m. gegužės 3 d. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 71-3561, preambulės t dalis.

[5] *Ibid*., preambulės q dalis.

[6] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262, 2.10 straipsnio 3 dalis (įstatymo redakcija, galiojusi iki 2016 m. sausio 1 d.).

[7] Psichikos sveikatos strategija. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 42-1572, 1, 7, 9.1 punktai.

[8] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2008.

[9] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. vasario 14 d. sprendimas byloje *D. D. v. Lietuva*, Nr. 13469/06.

[10] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-166/2012.

1. Fizinio asmens civilinio veiksnumo samprata

Fizinio asmens civilinis veiksnumas tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje yra suprantamas kaip fizinio asmens galėjimas savarankiškais veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas[11]. Skiriamos dvi fizinio asmens veiksnumo sampratos kategorijos: pirma, subjektinės teisės – teisės ginamos, galimas konkretaus asmens elgesio modelis; antra, subjektinės pareigos – konkretaus asmens galimybė elgtis atitinkamu būdu arba reikalauti atitinkamo elgesio modelio iš kitų teisės subjektų[12]. Fizinio asmens civilinio veiksnumo atsiradimas siejamas su asmens amžiumi ir psichikos būkle[13]. Nuo gimimo momento asmuo dar negali suvokti savo veiksmų prasmės ir atsakyti už savo veiksmus. Kad asmuo galėtų prisiimti subjektines teises ir pareigas, jis turi turėti atitinkamą protinį brandumą ir patirtį, suvokti savo veiksmų padarinius, žmonių tarpusavio santykius[14], nes tik gimęs jis nesupranta rinkos, pinigų vertės ar elementarių gyvenimo procesų. Bendroji taisyklė nustato, kad civilinis fizinio asmens veiksnumas atsiranda sulaukus atitinkamo įstatyme numatyto amžiaus – sulaukus pilnametystės, t. y. 18 metų[15], bet įstatyme yra numatytos bendrosios taisyklės išimtys, kada fizinio asmens veiksnumas atsiranda anksčiau nei 18 metų. Pirmoji civilinio veiksnumo atsiradimo išimtis yra ta, kad fizinis asmuo gali įgyti civilinį veiksnumą emancipacijos atveju, – nepilnametis 16 metų sulaukęs asmuo jo tėvų, globos (rūpybos) institucijos, rūpintojo pareiškimu turi teisę kreiptis į teismą siekdamas būti pripažintas visiškai veiksniu (emancipuotu)[16]. Antra, nepilnamečio asmens prašymu ar nėštumo atveju teismas gali duoti nepilnamečiui asmeniui leidimą tuoktis anksčiau nei jam sukaks 18 metų[17]. Tokiu atveju sudaręs santuoką fizinis asmuo laikomas visiškai veiksniu ir gali įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus visa apimtimi[18].

Teisės doktrinoje skiriamas įvairių rūšių civilinis fizinio asmens veiksnumas. Pripažįstamas visiškas, ribotas veiksnumas ir civilinis neveiksnumas, taip pat nepilnamečiai iki 14 metų ir nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų[19]. Šis straipsnis daugiausia dėmesio sutelkia į fizinio asmens civilinį neveiksnumą, kuris suprantamas kaip tokio asmens negalėjimas suprasti savo veiksmų esmės ir jų valdyti[20]. Neveiksnumo atsiradimą, t. y. asmens pripažinimą neveiksniu, lemia: pirma, medicininis kriterijus – psichinis sutrikimas, antra – fizinio asmens amžius[21]. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nacionalinėje teisėje nustatytas teisinis reglamentavimas, pagal kurį kiekvienu atveju nereikia identifikuoti fizinio asmens brandos; 18 metų – absoliutus žmogaus amžius, nuo kada jis laikomas pakankamai subrendusiu ir patyrusiu, todėl veiksniu[22]. Iš esmės dar iki 2016 m. sausio 1 d. civilinis fizinio asmens neveiksnumo konstatavimas buvo taikomas sistemiškai labai panašiai

---

[11] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262, 2.5 straipsnio 1 dalis.

[12] AVIŽA, S., *et al.* Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis (moksl. red. Vytautas Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009, p. 39.

[13] VILEITA, A., *et al.* Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis (moksl. red. Vytautas Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009, p. 188.

[14] *Ibid*.

[15] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262, 2.5 straipsnio 1 dalis.

[16] *Ibid*., 2.9 straipsnis.

[17] *Ibid*., 3.14 straipsnio 2, 3 dalys.

[18] *Ibid*., 2.5 straipsnio 2 dalis.

[19] MIZARAS, V., *et al.* Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009, p. 189.

[20] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262, 2.10 straipsnis.

[21] VILEITA, A., *op. cit*., p. 188.

[22] *Ibid*., p. 189.

į minėtą veiksnumo konstatavimą (veiksnumo konstatavimas buvo individualizuojamas tik išimtiniais atvejais) – dažniausiai būdavo nustatomas formalus medicininio kriterijaus egzistavimas ir pagal jį asmuo pripažįstamas visiškai neveiksniu. Neveiksnumo teisinis reguliavimas, galiojęs iki 2016 m. sausio 1 d., nevertino aplinkybės, kad net psichinės ligos atveju fizinis asmuo galėdavo suprasti dalį savo veiksmų, valdyti savo veiksmus ir gyventi normalų gyvenimą[23]. Manytina, kad toks neveiksnumo reguliavimo modelio taikymas buvo labai siauras, nes fizinis asmuo buvo konstatuojamas esąs visiškai neveiksnus ir jam nebuvo sudaroma galimybė įgyvendinti bent dalį savo teisių ir laisvių, nebuvo atsižvelgiama į tai, kad atlikdamas vienus ar kitus veiksmus fizinis asmuo galėdavo suprasti jų esmę, taigi dėmesys buvo labiau kreipiamas į psichinės ligos egzistavimo nustatymą ir iš to išplaukdavo išvada dėl juridinio kriterijaus egzistavimo, t. y. kad fizinis asmuo negali suprasti savo veiksmų prasmės. Taip praktikoje[24] pasireikšdavo neveiksnumo teisinio reguliavimo problematika.

2. Ankstesnio neveiksnumo reguliavimo probleminiai aspektai

2008 m. gegužės 3 d. Lietuvoje įsigaliojo Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija (toliau – JT neįgaliųjų teisių konvencija), kuri pripažįstama vienu iš pagrindinių teisės aktų, reguliuojančių neįgalių asmenų padėtį. Šia konvencija neįgaliesiems asmenims siekiama užtikrinti naudojimąsi suteikiamomis teisėmis tokiomis pačiomis sąlygomis kaip ir visiems valstybės piliečiams[25], skatinti, apsaugoti ir užtikrinti visų neįgaliųjų asmenų visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, skatinti pagarbą neįgaliųjų asmenų prigimtiniam orumui[26]. JT neįgaliųjų teisių konvenciją yra pasirašiusios visos 28 Europos Sąjungos valstybės narės, bet tik 16 Europos Sąjungos valstybių narių, tarp jų ir Lietuva, yra ją ratifikavusios[27]. Vien JT neįgaliųjų teisių konvencija deklaratyviai įtvirtina, kad „pagal Jungtinių Tautų Chartijoje įtvirtintus principus, visai žmonių giminei būdingas prigimtinis orumas ir vertė, lygios ir neatimamos teisės sudaro laisvės, teisingumo ir taikos pasaulyje pagrindą“[28]. Be JT neįgaliųjų teisių konvencijos, nacionalinėje ir tarptautinėje teisėje yra nustatyti fundamentaliųjų teisių apsaugos instrumentai, kurie saugo kiekvieno žmogaus, taip pat ir neįgaliojo, teises ir laisves. Neįgalaus asmens pagrindines teises ir teisėtus interesus įtvirtina 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija)[29]. O nacionalinėje teisėje, aukščiausiosios teisinės galios akte – Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra tiesiogiai įtvirtintas žmogaus teisių apsaugos mechanizmas ir lygiateisiškumo

[23] BELIŪNIENĖ, L.; RAGAUSKIENĖ-KAVOLIŪNAITĖ, E. Teisė į sveikatos apsaugą: probleminiai sveikatos priežiūros ir sveikos aplinkos užtikrinimo aspektai. *Lietuvos teisės instituto mokslo tyrimai, mokslo studija*. Vilnius, 2013 p. 24 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-24]. Prieiga per internetą:<http://www.teise.org/data/Teise_i_sveikatos_apsauga.pdf>.

[24] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. vasario 14 d. sprendimas byloje *D. D. v. Lietuva*, Nr. 13469/06.

[25] Europos komisija [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-4_lt.htm>.

[26] 2008 m. gegužės 3 d. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 71-3561, 1 straipsnis.

[27] Europos komisija [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-4_lt.htm>.

[28] 2008 m. gegužės 3 d. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 71-3561, preambulės a dalis.

[29] 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, Nr. 1995, Nr. 40-987, 1 straipsnis.

principas[30], kurio doktrina Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo yra suformuluota gana plačiai ir išsamiai[31].

Neįgalumo samprata vis dar yra plėtojama[32], bet neįgalusis asmuo JT neįgaliųjų teisių konvencijos prasme yra suprantamas kaip fizinis asmuo, kuris turi ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų[33]. Neįgalieji, turintys minėtų sveikatos sutrikimų, paprastai patiria įvairių sunkumų visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti viešuosiuose santykiuose lygiais pagrindais su kitais asmenimis[34]. Teisine prasme dar iki 2016 m. sausio 1 d. neįgalieji asmenys buvo pripažįstami absoliučiai neveiksniais asmenimis ir negalėjo turėti civilinių subjektinių teisių bei civilinių subjektinių pareigų. Tokie neveiksnūs fiziniai asmenys negalėjo sudaryti jokių sandorių (jie galėjo būti pripažinti negaliojančiais), sudaryti santuokos, negalėjo balsuoti, įgyvendinti teisės į darbą, rinktis gyvenamąją vietą[35] ir t. t. Kita vertus, įstatymai ir kiti teisės aktai įtvirtino ir garantavo kiekvieno neveiksnaus fizinio asmens teises bei laisves. Visgi diskutuotina, ar deklaratyvus žmogaus teisių ir teisėtų interesų įtvirtinimas, kartu nacionalinėje teisėje egzistuojant gan siauram neveiksnumo reguliavimo mechanizmui, buvo pakankamas pagrindas įgyvendinti JT neįgaliųjų teisių konvencijos bei Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas.

Tiriant neveiksnių ar ribotai veiksnių fizinių asmenų statistiką paaiškėjo, kad dar 2015 m. valstybės įmonė Centrinė hipotekos įstaiga (toliau – Hipotekos įstaiga) gavo 2 515 pranešimų su prašymais įregistruoti fizinius asmenis neveiksniais ar ribotai veiksniais. Hipotekos įstaiga įregistravo 1 108 neveiksnius ir ribotai veiksnius fizinius asmenis. 2014 m. šis skaičius buvo mažesnis – Hipotekos įstaiga gavo 2 042 pranešimus, iš kurių 934 fiziniai asmenys buvo įregistruoti kaip visiškai neveiksnūs arba ribotai veiksnūs. 2013 m. gauti 2 066 pranešimai, 864 asmenys įregistruoti neveiksniais arba ribotai veiksniais. 2012 m. atitinkamai – 5 086 ir 940; 2011 m. – 5 265 ir 4 667[36]. Nors nuo 2011 m. iki 2015 m. Hipotekos įstaigoje naujai įregistruotų neveiksnių ir ribotai veiksnių fizinių asmenų skaičius Lietuvoje sumažėjo, neįgalieji asmenys sudaro nemažą visuomenės dalį, todėl neveiksnių fizinių asmenų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo problema yra aktuali.

Nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai įpareigoja valstybes skatinti ir užtikrinti neįgaliųjų asmenų teisių įgyvendinimą[37], bet JT neįgaliųjų konvencijos nuostatos nėra visapusiškai užtikrinamos, nes ratifikavusių šią konvenciją valstybių narių teisės aktai, reguliuojantys psichikos sveikatą, buvo kuriami laikantis nuostatos, kad psichikos ligoniai yra pavojingi visuomenei, todėl

---

30 Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014, 12 straipsnis („įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs“).

31 ABRAMAVIČIUS, A. Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Mokslo darbai, 2006, p. 48 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-14]. Prieiga per internetą:<file:///C:/Users/Asus/Downloads/5_armanas_abramavicius.pdf>.

32 2008 m. gegužės 3 d. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 71-3561, 1 straipsnis.

33 *Ibid*., preambulės e dalis.

34 2008 m. gegužės 3 d. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 71-3561, preambulės e dalis.

35 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-166/2012.

36 Valstybės įmonė Centrinė hipotekos įstaiga [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-31]. Prieiga per internetą: <https://www.hipotekosistaiga.lt/index.php?396643416)>.

37 ŠUMSKIENĖ, E. Sutrikusios psichikos ir sutrikusio intelekto asmenų atstovavimas. Metodinė priemonė socialinio darbo studentams ir praktikams. Vilnius, 2012, p. 36 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-13]. Prieiga per internetą: <http://issuu.com/67158/docs/atstovavimas?mode=window&backgroundColor=%23222222>.

turėtų būti izoliuojami[38]. Visuomenėje buvo formuojami įvairūs neigiamų bruožų stereotipai, susiję su teismo neveiksniais konstatuotais fiziniais asmenimis[39]. Žmonės jų bijo, manydami, kad jie negali suprasti ir kontroliuoti savo veiksmų, todėl visuomenėje plinta nuomonė, kad neveiksnūs fiziniai asmenys gali padaryti didelę materialinę ir (ar) fizinę žalą aplinkiniams. Manytina, kad stereotipų formavimasis gali būti viena iš priežasčių, kodėl neveiksnūs fiziniai asmenys vis dar susiduria su teisių ir teisėtų interesų ribojimo problema, o nacionalinėje teisėje buvo įtvirtintas gana siaurai taikomas neveiksnumo teisinis reguliavimas. Be to, manytina, kad tai galėtų būti priežastis, kodėl iki aukščiausiųjų tarptautinių teisminių institucijų priimtų sprendimų, kuriuose konstatuoti neveiksnių fizinių asmenų teisių ir teisėtų interesų pažeidimai, buvo skiriamas itin mažas dėmesys tokių asmenų teisių ir teisėtų interesų apsaugai.

Fizinio asmens neveiksnumo reguliavimas, galiojęs iki 2016 m. sausio 1 d. – tai visapusiško teisių ribojimo teisinis reguliavimas[40], darantis lemiamą įtaką tolimesniam neveiksnaus fizinio asmens gyvenimui[41]. Pripažinus fizinį asmenį neveiksniu, pasikeičia esminis žmogaus kaip teisinių santykių subjekto statusas[42]. Kadangi neįgalieji asmenys negali visiškai tinkamai įgyvendinti savo teisių ir užtikrinti teisėtų interesų, nustačius, kad fizinis asmuo yra neveiksnus (serga psichikos liga), vadovaujantis teisiniu mechanizmu neveiksnaus fizinio asmens atžvilgiu skiriama globa[43]. Tokiu atveju neveiksnaus fizinio asmens globėjas sprendžia visus jo (ir su jo turtu) susijusius klausimus (CK 3.240 straipsnio 1 dalis)[44]. Neveiksnaus fizinio asmens globa dažnai apima ne tik siekį įgyvendinti, apsaugoti ir apginti neveiksnaus fizinio asmens interesus, bet ir neveiksnaus fizinio asmens turto globą[45]. Teismo paskirtą neapibrėžtą laikotarpį neveiksnaus fizinio asmens globėjui tenka svarbus vaidmuo neveiksnaus fizinio asmens gyvenime, tad netinkamas atstovavimas gali lemti fundamentalių žmogaus teisių, įtvirtintų Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, pažeidimus[46].

Neveiksnaus fizinio asmens atstovui tenka spręsti svarbiausius neveiksnaus fizinio asmens gyvenimo klausimus[47], todėl kyla klausimų, ar visais atvejais globėjas užtikrina neveiksnaus fizinio asmens teises ir teisėtus interesus, ar nėra piktnaudžiaujama fizinio asmens neveiksnumo reguliavimu. Manytina, kad jeigu neveiksnų fizinį asmenį ir neveiksnaus fizinio asmens globėją sieja emocinis ryšys, globėjas vadovaujasi moralės, sąžiningumo normomis, neveiksnaus fizinio asmens globos institutas labiau užtikrina neveiksnaus fizinio asmens teises ir teisėtus interesus, nei atvejais, kai globėjų su neveiksniu asmeniu nesieja artimi ryšiai. Tačiau manytina, kad

---

38 *Ibid*.

39 *Ibid*.

40 BELIŪNIENĖ, L.; RAGAUSKIENĖ-KAVOLIŪNAITĖ, E. Teisė į sveikatos apsaugą: probleminiai sveikatos priežiūros ir sveikos aplinkos užtikrinimo aspektai. *Lietuvos teisės instituto mokslo tyrimai, mokslo studija*. Vilnius, 2013, p. 22 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-28]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.org/data/Teise_i_sveikatos_apsauga.pdf>.

41 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-166/2012.

42 BELIŪNIENĖ, L.; RAGAUSKIENĖ-KAVOLIŪNAITĖ, E. *Op. cit*.

43 Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 53-1290, 4 straipsnis.

44 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-166/2012.

45 BELIŪNIENĖ, L.; RAGAUSKIENĖ-KAVOLIŪNAITĖ, E. *Op. cit*.

46 *Ibid*.

47 JUODKAITĖ, D. Teisės mokslo pavasaris [interaktyvus]. Vilnius, 2016 [žiūrėta 2016 m. vasario 24 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=diQdxjzTXAQ&app=desktop>.

neveiksnaus fizinio asmens globėjas, net ir tinkamai įgyvendindamas įstatymo jam suteikiamas teises ir pareigas, neveiksnaus fizinio asmens pamatines žmogaus teises bei laisves užtikrina tik iš dalies, nes asmuo praranda teisę pats dalyvauti priimant esminius sprendimus savo gyvenime, už jį tai darant globėjui[48]. Šiuo aspektu išryškėja kita neveiksnumo teisinio reguliavimo, galiojusio iki 2016 m. sausio 1 d., problematika – tai, kad neveiksnus fizinis asmuo dažnai laikomas teisės objektu, o ne teisės subjektu[49]. Neįgalusis asmuo netenka teisės priimti sprendimų dėl savo gyvenimo, praranda galimybę pasirinkti atitinkamą elgesio modelį bei pareigą elgtis tam tikru būdu[50], nes visi įgaliojimai yra perduodami jo, kaip neveiksnaus fizinio asmens, globėjui. Pastarasis neįgalaus asmens atžvilgiu turi priimti geriausius sprendimus, bet neretai globėjo sprendimai vis dėlto prieštarauja neįgalaus asmens norams ar net geriausiems interesams[51]. Įsivaizduokime, kad vienas fizinis asmuo serga sunkia depresijos forma, o kitam diagnozuotas sunkus protinis atsilikimas – idiotija. Akivaizdu, kad šių asmenų gebėjimai skirting, jie skirtingai suvokia aplinką. Todėl kyla klausimas, ar fizinis asmuo, kuriam konstatuota ypač sunki psichikos liga (idiotija), galėtų suprasti, kad jo globėjas piktnaudžiauja suteiktais įgaliojimais ir galbūt atliko pažeidžiantį jo interesus sandorį? Manytina, kad ne. Tuo tarpu sunki depresija, pasireiškianti nuotaikos svyravimo epizodais ir kitais simptomais[52], neturėtų nuolatos kelti fiziniam asmeniui problemų priimant reikšmingus jo gyvenimo sprendimus. Pateiktame pavyzdyje nurodyti fiziniai asmenys, sergantys skirtingo sunkumo ligos formomis, pagal iki 2016 m. sausio 1 d. galiojusį neveiksnumo teisinį reguliavimą būtų abu vienodai pripažįstami visiškai neveiksniais fiziniais asmenimis, kurie negali sau atstovauti teisme[53], jiems nenumatyta galimybė kreiptis į teismą dėl neveiksnumo panaikinimo[54]. Manytina, kad tokios galimybės nesuteikimas ir pats neveiksnumo reguliavimas, galiojęs iki 2016 m. sausio 1 d., savaime sudaro pagrindą globėjui toliau piktnaudžiauti neveiksnumo reguliavimu ir dalį problemų toliau laikyti „šešėlyje“.

Neveiksnių asmenų teisių varžymo problemos aktualumą kol kas bene geriausiai atskleidžia 2012 m. vasario 14 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *D. D. prieš Lietuvą*. Minėtoje byloje analizuotas neveiksnaus fizinio asmens teisių ribojimas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos kontekste. Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalies – teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, ir konvencijos 5 straipsnio 4 dalies – teisės į laisvę ir saugumą pažeidimus[55] (straipsnio tyrimui svarbiausi pažeidimai). Pagal byloje nustatytas faktines aplinkybes, pareiškėja D. D. nuo 1979 m. turėjo įvairių psichikos sutrikimų, dėl kurių daugiau nei 20 kartų buvo gydoma psichiatrijos ligoninėje. 2000 m. pareiškėjos įtėvis kreipėsi į Kauno apylinkės teismą dėl D. D. pripažinimo neveiksnia. Teismo ekspertizė pareiškėją D. D. pripažino sergant šizofrenija (paranoidine forma), – epizodine liga su progresuojančiu defektu. 2000 m. spalio 20 d. Kauno apylinkės teismas, vadovaudamasis teismo ekspertizės išvada, nedalyvaujant nei pareiškėjai, nei

---

48 *Ibid*.

49 *Ibid*.

50 AVIŽA, S., *et al.* Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis (moksl. red. Vytautas Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009, p. 39.

51 JUODKAITĖ, D. *Op. cit*.

52 Medicinos centras „Neuromeda“ [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą:<http://www.neuromedicina.lt/skirtingi-depresijos-veidai-3/>.

53 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340, 38 straipsnis.

54 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262, 2.10 straipsnio 4 dalis (įstatymo redakcija, galiojusi iki 2016 m. sausio 1 d.).

55 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. vasario 14 d. sprendimas byloje *D. D. v. Lietuva*, Nr. 13469/06.

jokiam jos atstovui, pripažino, kad pareiškėja D. D. negali suprasti savo veiksmų prasmės ir jų kontroliuoti, todėl pripažino pastarąją neveiksnia. 2005 m. liepos 15 d. pareiškėja bandė pakeisti globėją, nes, kaip teigė pareiškėja, jai nebuvo suteikta teisė pareikšti nuomonės dėl globėjo skyrimo, ji nebuvo informuota apie bylos nagrinėjimą. Pareiškėja nurodė, kad tuometinė jos sveikatos būklė leido jai pareikšti ir suformuluoti savo nuomonę, bet Kauno miesto apylinkės teismas atsisakė atnaujinti procesą dėl globėjo nustatymo neįžvelgdamas proceso atnaujinimo pagrindo, ir tik pareiškėjos įtėviui atsisakius globos teisių pareiškėjos atžvilgiu, globos teisės bei turto administratoriumi buvo paskirta Kėdainių socialinės globos institucija[56].

Kaip pabrėžė Europos Žmogaus Teisių Teismas 2012 m. vasario 14 d. byloje *D. D. prieš Lietuvą*, Kauno miesto apylinkės teismo sprendimas nepatenkinti pareiškėjos prašymo atnaujinti procesą buvo nepagrįstas. Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo rungimosi principo pažeidimą, nes nepakako pačios pareiškėjos ir jos įtėvio dalyvavimo procese. Kadangi Kauno apygardos teismo sprendimu pareiškėja D. D. buvo pripažinta neveiksnia civiliniame procese nedalyvaujant nei pačiai pareiškėjai, nei jos atstovui, Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažino, kad užtikrinant teisę į teisingą bylos nagrinėjimą pareiškėjai turėjo būti paskirtas advokatas[57]. Manytina, kad neveiksnumo teisinis reguliavimas, galiojęs iki 2016 m. sausio 1 d., buvo gan ydingas, tokį vertinimą išplėtoja ir aptartas Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas. Pareiškėjai D. D. iš esmės buvo apribota laisvė dalyvauti priimant esminius jos gyvenime sprendimus, neatsižvelgta į pareiškėjos norus ir įsitikinimus, todėl manytina, kad ji buvo eliminuota iš gyvenimo, nors Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pabrėžęs būtinybę užtikrinti prioritetinę neveiksnių fizinių asmenų teisių gynybą[58].

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. vasario 14 d. bylos *D. D. prieš Lietuvą*, JT neįgaliųjų teisių konvencijos, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir Lietuvos neveiksnumo reguliavimo kontekste išryškėja klausimai, ar absoliutus neveiksnumo konstatavimas iš esmės nepažeidžia proporcingumo principo[59], ar visais atvejais nustatytas visiškas fizinio asmens neveiksnumas atitinka tikrąją neveiksnaus fizinio asmens fizinę ir psichinę būklę[60]. Neveiksnumo nustatymas fiziniam asmeniui yra traktuojamas kaip sunkus teisės į privatų gyvenimą ribojimas, be to, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R(99)41 yra pateikiamas maksimalus veiksnumo išsaugojimo principas (3-iasis)[61], tad neveiksnumas turi būti konstatuojamas tik išimtiniais atvejais[62]. Taikomos priemonės turi būti proporcingos siekiamam tikslui[63], todėl nustatant fizinio asmens neveiksnumą yra būtina atsižvelgti į visų

---

56 *Ibid*.

57 *Ibid*.

58 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-166/2012.

59 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262, 1.2 straipsnio 1 dalis.

60 BELIŪNIENĖ, L.; RAGAUSKIENĖ-KAVOLIŪNAITĖ, E. Teisė į sveikatos apsaugą: probleminiai sveikatos priežiūros ir sveikos aplinkos užtikrinimo aspektai. *Lietuvos teisės instituto mokslo tyrimai, mokslo studija*. Vilnius, 2013, p. 22 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-28]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.org/data/Teise_i_sveikatos_apsauga.pdf>.

61 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. rugsėjo 11 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-328/2007.

62 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2008.

63 KIRŠIENĖ, J., *et al.* Civilinė teisė: bendroji dalis (moksl. red. V. Pakalniškis, L. V. Papirtis). Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, p. 74.

aplinkybių visumą, įvertinti, ar asmuo pakankamai supranta sprendimo svarbą ir padarinius, nustatyti fizinio asmens racionalumą. Be to, reikia įvertinti asmens ekscentriškumą[64], nes kartais elgesys gali būti siejamas labiau su asmens charakteriu, asmenybės apraiškomis, nei su liga. Netaikant proporcingų priemonių, atitinkančių neveiksnaus fizinio asmens gebėjimus bei veiksnumo apribojimo lygį, atsiranda pagrįstas pagrindas konstatuoti teisių ir teisėtų interesų pažeidimus.

Apibendrinant galima teigti, kad neveiksnumo teisinis reguliavimas, galiojęs iki 2016 m. sausio 1 d., varžė neveiksnaus fizinio asmens prigimtines teises ir teisėtus interesus. Neveiksnių fizinių asmenų komitetas ne kartą buvo pabrėžęs minėto neveiksnumo teisinio reguliavimo ydingumą, būtinumą valstybei atsisakyti tokio teisinio reguliavimo[65]. Tokią poziciją pagrindžia ir tai, kad siekiant įgyvendinti atitinkamą Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą kilo būtinybė ne tik įgyvendinti individualias priemones, bet ir inicijuoti teisinio reguliavimo pakeitimus, apimančius veiksnumo klausimus[66].

3. Dabartiniai neveiksnumo reguliavimo pokyčiai

Nacionalinių[67] ir tarptautinių teismų[68] formuojama praktika rodo, kad neveiksnaus fizinio asmens teisės ir teisėti interesai neretai yra pažeidžiami, neveiksnūs fiziniai asmenys patiria diskriminaciją. Kyla būtinybė nustatyti tokį neveiksnumo teisinį reguliavimą, kuriuo būtų visapusiškai ginama socialiai labiau pažeidžiama visuomenės dalis – neveiksnūs fiziniai asmenys. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, kad „valstybė turi sudaryti ne tik sąlygas psichikos ligoniams ugdyti, padėti jiems įgyti darbo įgūdžių, persikvalifikuoti, prisitaikyti prie visuomenės gyvenimo ir į jį grįžti (Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo 5 straipsnio 1 dalis), bet ir sąlygas tokiems asmenims įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus, taip pat sukurti bei užtikrinti jiems specialias ir efektyvias apsaugos priemones, prioritetą teikiant toms, kurios nelemia psichikos sutrikimų turinčių asmenų socialinės atskirties ir intervencijos į jų laisvę, asmens, nuosavybės ir privataus gyvenimo neliečiamybę, o maksimalų šių asmenų teisių ir laisvių suvaržymą naudojant tik kaip išimtinio pobūdžio priemonę *(ultima ratio)*“[69]. Sutiktina su Lietuvos neįgaliųjų forumo prezidentės D. Juodkaitės pozicija, kad ankstesniu neveiksnumo teisiniu reguliavimu, galiojusiu iki 2016 m. sausio 1 d., neveiksniems fiziniams asmenims dėl jų turimos negalios buvo paneigiama esminė prigimtinė teisė gyventi lygiavertį gyvenimą. Neveiksnumo teisinis reguliavimas buvo neterminuotas, fizinio asmens neveiksnumas nebuvo periodiškai peržiūrimas, pastarasis reguliavimas buvo neproporcingas[70]. Neveiksniam fiziniam asmeniui neveiksnumo teisinis

---

[64] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. rugsėjo 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2007.

[65] JUODKAITĖ, D. Teisės mokslo pavasaris. Vilnius, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-14]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=diQdxjzTXAQ&app=desktop>.

[66] Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių Teisme 2014 m. veiklos ataskaita. Vilnius, 2015, p. 19 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą:<http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/Vyriausybes_atstovo_EZTT_Ataskaita_uz_2014.pdf>.

[67] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. sausio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-97/2006.

[68] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. vasario 14 d. sprendimas byloje *D. D. v. Lietuva*, Nr. 13469/06.

[69] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2008.

[70] JUODKAITĖ, D. Teisės mokslo pavasaris. Vilnius, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-16]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=diQdxjzTXAQ&app=desktop>.

reguliavimas, galiojęs iki 2016 m. sausio 1 d., teikė tik minimalią galimybę įgyvendinti jo teises, laisves, išreikšti norus, įsitikinimus, nors Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuodamas teismų praktiką yra pabrėžęs svarbą neįgalųjį asmenį laikyti teisės subjektu, užtikrinti pastarųjų asmenų lygiateisiškumą tarp fizinių asmenų visose gyvenimo srityse, įtvirtinti atitinkamų valstybės priemonių ir įvairių saugiklių, kad neįgaliesiems asmenims būtų suteikiama galimybė pasinaudoti teisine pagalba[71]. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuva yra JT neįgaliųjų teisių konvencijos valstybė narė[72], valstybei kyla priedermė užtikrinti neveiksnių fizinių asmenų teises ir teisėtus interesus visa apimtimi. Toliau šiame straipsnyje analizuojami neveiksnumo teisinio reguliavimo pokyčiai materialiojoje teisėje, kurių Lietuva ėmėsi įgyvendindama JT neįgaliųjų teisių ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijas.

Europos Žmogaus Teisių Teismui 2012 m. vasario 14 d. sprendime byloje *D. D. prieš Lietuvą* konstatavus pareiškėjos D. D. teisių ir teisėtų interesų pažeidimus, galima įžvelgti tiesioginę sąsają tarp minėtos Europos Žmogaus Teisių Teismo bylos ir 2016 m. sausio 1 d. įsigaliojusio fizinio asmens neveiksnumo teisinio reglamentavimo pakeitimų: iškart po Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pažeidimų konstatavimo Lietuvoje buvo pradėti neveiksnumo reguliavimo pokyčiai. Iš dalies atsižvelgiant į 2012 m. vasario 14 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą, Lietuvos teisinėje sistemoje pradėtas formuoti naujas fizinio asmens neveiksnumą nustatantis teisinis reguliavimas[73], kuriuo siekiama neveiksnų fizinį asmenį ne tiek izoliuoti, o būtent laikyti visuomenės dalimi, jį labiau socializuoti[74]. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dar iki neveiksnumo teisinio reguliavimo pokyčių Lietuvos Aukščiausiasis Teismas suformavo praktiką, pagal kurią yra sutelkiamas dėmesys ne tik į medicininį kriterijų, bet ir į kitas svarbias aplinkybes: realią asmens galimybę orientuotis, savarankiškai priimti sprendimus[75].

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nustatyti 1.84, 1.85, 2.10, 2.11, 2.26, 3.269, 6.268, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse – 464[1], 465, 466, 467, 469, 470, 471, 472, 474 bei kitų straipsnių pakeitimai ir papildymai, taip pat nuo 2016 m. sausio 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 18 straipsnio pakeitimai – taigi žengtas reikšmingas žingsnis įgyvendinant JT neįgaliųjų teisių konvenciją, valstybei siekiant sudaryti kiek įmanoma geresnes sąlygas neįgaliesiems asmenims užtikrinti pagrindines žmogaus teises ir laisves, numatytas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje[76]. Tikėtina, kad naujosios neveiksnumo reguliavimo modelio teisės normos, įsigaliojusios nuo 2016 m. sausio 1 d., sumažins neveiksnaus fizinio asmens teisių ir teisėtų interesų ribojimo

---

[71] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. gegužės 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P520-54/2015.

[72] Europos komisija [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-4_lt.htm>.

[73] Lietuva pripažinta pažeidusia psichinę negalią turinčios pareiškėjos teises. Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių Teisme svetainė internete [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-01]. Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/lietuva-pripazinta-pazeidusia-psichine-negalia-turincios-pareiskejos-teises>.

[74] MIZARAS, V. Teisės mokslo pavasaris. Vilnius, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-16]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=diQdxjzTXAQ&app=desktop>.

[75] Lietuva pripažinta pažeidusia psichinę negalią turinčios pareiškėjos teisės. Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių Teisme svetainė internete [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-14]. Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/lietuva-pripazinta-pazeidusia-psichine-negalia-turincios-pareiskejos-teises>.

[76] Lietuva pripažinta pažeidusia psichinę negalią turinčios pareiškėjos teisės. Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių Teisme svetainė internete [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-01]. Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/lietuva-pripazinta-pazeidusia-psichine-negalia-turincios-pareiskejos-teises>.

galimybę, nebeliks proporcingumo, teisės į laisvę principų bei kitų Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje įtvirtinamų žmogaus teisių ir teisėtų interesų pažeidimų, bus geriau įgyvendinama JT neįgaliųjų teisių konvencija ir nacionaliniai teisės aktai.

2016 m. sausio 1 d. įsigaliojęs naujasis neveiksnumo reguliavimo modelis lėmė keletą esminių neveiksnumo reguliavimo pokyčių Lietuvoje. Pirma, panaikinta galimybė Lietuvos Respublikos teismams konstatuoti visišką fizinio asmens neveiksnumą. Teisės aktų pakeitimai nustatė, kad įsiteisėjus teismo sprendimui fizinis asmuo bus pripažįstamas neveiksniu arba ribotai veiksniu tik konkrečioje srityje. Vadovaudamasis neveiksnumo reguliavimo teisės aktų pakeitimais teismas, priimdamas sprendimą, kuriam įsiteisėjus fizinis asmuo pripažįstamas neveiksniu arba ribotai veiksniu konkrečioje srityje, sprendime privalo nurodyti sąrašą sričių, kuriose asmuo negali sudaryti atitinkamų sandorių. Toks sąrašas yra baigtinis[77] ir negali būti plečiamas. Pavyzdžiui, jeigu konstatuotas fizinio asmens neveiksnumas konkrečioje srityje – sudaryti santuoką, tokiu atveju fizinis asmuo negalės sudaryti santuokos[78]; jeigu konstatuotas neveiksnumas turto atidalinimo iš bendrosios jungtinės nuosavybės srityje, neveiksnus fizinis asmuo negalės sudaryti susitarimų norint atidalinti turtą iš bendrosios jungtinės nuosavybės[79] ir t. t. Kaip numatyta ir ankstesniame neveiksnumo reguliavimo modelyje, neveiksniam fiziniam asmeniui konkrečioje srityje yra skiriamas globėjas[80], o ribotai veiksniam fiziniam asmeniui konkrečioje srityje nustatoma rūpyba[81]. Neveiksnaus fizinio asmens vardu konkrečios srities sandorius sudaro jo globėjas, kuris gina tam tikroje srityje neveiksnaus fizinio asmens teises ir teisėtus interesus be specialaus pavedimo[82], bet apimtimi tik tos konkrečios srities, kurioje fizinis asmuo pripažįstamas neveiksniu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad, skirtingai nei neveiksnumo teisinio reguliavimo, galiojusio iki 2016 m. sausio 1 d., atveju, teisės aktų pakeitimai nustatė, kad neveiksniu konkrečioje srityje pripažintas fizinis asmuo išsaugo civilinį veiksnumą kitose srityse, kurios nėra nurodytos teismo sprendime, ir tokiu pagrindu turi galimybę sudaryti kitus sandorius. Neveiksnus asmuo, pripažintas neveiksniu konkrečioje srityje, išsaugo dalį teisių ir teisėtų interesų, todėl nėra visiškai eliminuojamas iš visuomenės narių tarpo[83]. Kadangi egzistuoja skirtingi negalios būdai, psichinės ligos sunkumo lygiai[84], darytina išvada, kad toks teisinis reglamentavimas yra iš dalies naudingas ir valstybė eina tinkama linkme, nes „tik labai sunkūs psichiniai sutrikimai lemia žmogaus elgesį, kai jis nesuvokia savęs, aplinkos ir nesugeba valdyti savo veiksmų“[85]. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad JT neįgaliųjų teisių konvencijos 12 straipsnis įpareigoja valstybes nares užtikrinti galimybę neįgaliesiems asmenims pasinaudoti pagalba, jeigu ji jiems reikalinga įgyvendinant teisinį veiksnumą[86], todėl

---

77 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262, 2.11 straipsnio 2 dalis.

78 Žmogaus teisių apžvalga: 2013–2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-01]. Prieiga per internetą: <http://pasidomek.lt/lt/v-neveiksnumo-instituto-reforma>.

79 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262, 4.80 straipsnio 4 dalis.

80 *Ibid*., 2.10 straipsnio 1 dalis.

81 *Ibid*., 2.11 straipsnio 1 dalis.

82 *Ibid*., 3.240 straipsnio 1 dalis.

83 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-166/2012.

84 JUODKAITĖ, D. Teisės mokslo pavasaris. Vilnius, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-20]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=diQdxjzTXAQ&app=desktop>.

85 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. liepos 11 d.nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2008.

86 2008 m. gegužės 3 d. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 71-3561, 12 straipsnis.

naujasis neveiksnumo teisinis reglamentavimas įtvirtina inovatyvią pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo koncepciją[87] – teisės normos įtvirtina du pagalbos būdus, kurie turėtų padėti neįgaliesiems asmenims priimti sprendimus[88], reikalingus įgyvendinant teisinį veiksnumą[89]. Pirmasis būdas yra pagalbos priimti sprendimus sutartis, kuri gali būti sudaroma „kai asmeniui dėl psichikos sutrikimo arba dėl kitų aplinkybių (amžiaus, ligos ar kitų) sudėtinga priimti geriausiai jo interesus atitinkančius sprendimus“, ir asmeniui, kuris teismo sprendimu yra pripažintas neveiksniu arba ribotai veiksniu tam tikroje srityje[90]. Antrasis būdas – išankstinis nurodymas, pagal kurį pilnamečiam veiksniam fiziniam asmeniui yra suteikiama galimybė pateikti išankstinį nurodymą dėl jo turtinių ir asmeninių teisių ir pareigų įgyvendinimo, jeigu pastarasis asmuo ateityje taptų neveiksniu arba ribotai veiksniu tam tikroje srityje[91].

Antra, kiekvienoje savivaldybėje įkurta nauja institucija – Neveiksnių asmenų būklės peržiūrėjimo komisija. Pastaroji institucija turės peržiūrėti neveiksnaus fizinio asmens sveikatos būklę ir priimti sprendimus dėl tikslingumo kreiptis į teismą peržiūrėti teismo sprendimą, kurio pagrindu fizinis asmuo buvo pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje. Neveiksnių asmenų būklės peržiūrėjimo komisijai, sudarytai iš penkių narių, savivaldybės tarybos sprendimu suteikiama kompetencija vadovaujantis nešališkumo, nepriklausomumo, kuo mažesnio asmens veiksnumo ribojimo, veiksnumą ribojančių priemonių individualizavimo ir pagrįstumo principais peržiūrėti ne tik fizinio asmens, pripažinto neveiksniu konkrečioje srityje, prašymu jo sveikatos būklę ir priimti sprendimą dėl tikslingumo kreiptis į teismą panaikinti teismo sprendimą, nustačiusį fizinio asmens neveiksnumą konkrečioje srityje, bet ir pačiai inicijuoti tokią procedūrą, jeigu neveiksnus fizinis asmuo konkrečioje srityje per vienus metus nuo teismo sprendimo, kuriuo konstatuotas jo neveiksnumas, nesikreipė dėl teismo sprendimo panaikinimo[92]. Neveiksnių asmenų būklės peržiūrėjimas gali būti vienas iš pagrindų, teismui nustačius, kad išnyko aplinkybės, lėmusios fizinio asmens neveiksnumą, pripažinti fizinį asmenį visiškai veiksniu ar panaikinti tam tikras jo neveiksnumo sritis[93].

Trečia, skirtingai nei neveiksnumo teisinis reguliavimas, galiojęs iki 2016 m. sausio 1 d., fiziniam asmeniui dabar suteikiama galimybė pačiam kreiptis į teismą dėl jo pripažinimo veiksniu[94]. Tokios galimybės atsiradimas padės geriau užtikrinti prioritetinį neveiksnaus fizinio asmens teisių gynimą, nes dar iki neveiksnumo reguliavimo teisės normų pakeitimo prioritetinio neveiksnaus fizinio asmens teisių gynimo praktika buvo plėtojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo[95].

Atsižvelgiant į aukščiau aptartus neveiksnumo teisinio reguliavimo pokyčius darytina išvada, kad naujasis neveiksnumo modelis, įsigaliojęs nuo 2016 m. sausio 1 d., apima platesnį taikymą nei ankstesnis teisinis reguliavimas dėl to, kad naujasis neveiksnumo modelis įtvirtina

---

87 JUODKAITĖ, D. Teisės mokslo pavasaris. Vilnius, 2016 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-20]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=diQdxjzTXAQ&app=desktop>.

88 *Ibid*.

89 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. gegužės 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P520-54/2015.

90 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262, 3.2791 str. 1 d.

91 *Ibid*., 2.1371 straipsnio 1 dalis.

92 *Ibid*., 2.101 straipsnis.

93 *Ibid*., 2.11 straipsnio 3 dalis.

94 *Ibid*., 2.10 straipsnio 4 dalis.

95 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-166/2012.

daugiau neįgaliojo asmens teisių ir teisėtų interesų saugiklių: pirma, iš dalies keičiasi neveiksnumo reguliavimo aiškinimas, pereinant nuo absoliutaus medicininio požiūrio prie socialinio požiūrio[96]; antra, nebėra absoliutaus neveiksnumo konstatavimo, t. y. neįgaliam asmeniui suteikiama galimybė iš dalies pačiam įgyvendinti savo subjektines teises ir pareigas, nes absoliutus neveiksnumo konstatavimas pakeičiamas į fizinio asmens neveiksnumo tik tam tikroje srityje konstatavimą[97]; trečia, plečiamas neveiksnių fizinių asmenų teisių sąrašas – atsiranda teisė kreiptis į teismą dėl asmens pripažinimo veiksniu[98]; ketvirta, įkuriama nauja institucija – Neveiksnių asmenų būklės peržiūrėjimo komisija[99]. Manytina, kad šios komisijos turėtų užkirsti kelią galimiems piktnaudžiavimo globa atvejams.

Apibendrinant galima teigti, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. vasario 14 d. byloje *D. D. prieš Lietuvą* konstatuotos neveiksnaus fizinio asmens teisių ribojimo klaidos buvo išmoktos taisyti iš dalies. Manytina, kad Lietuvoje įtvirtintas naujas veiksnumo ribojimo instituto modelis buvo esminis neveiksnumo teisinio reguliavimo žingsnis. Sutiktina su tuo, kad nuo 2016 m. sausio 1 d. įsigalioję neveiksnumo teisinio reguliavimo pokyčiai yra sveikintini, fiziniai asmenys nebestumiami į socialinio gyvenimo pakraščius, naujasis neveiksnumo reguliavimo modelis yra pažangus ir leidžiantis „valstybei lanksčiai reaguoti į kiekvieno neveiksnaus ar ribotą veiksnumą turinčio asmens situaciją“[100], bet diskutuotina, ar šis naujasis neveiksnumo reguliavimo modelis yra pakankamai tobulas ir visiškai užtikrina JT neįgaliųjų teisių bei Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijų nuostatas. Taip pat yra nuomonių, kad visgi naujasis modelis neišspręs visų problemų, susijusių su priverstiniu hospitalizavimu ir t. t.[101] Nors yra prieštaringų nuomonių dėl naujojo veiksnumo ribojimo instituto, anot pirmojo į JT neįgaliųjų teisių komitetą išrinkto Lietuvos atstovo J. Ruškaus, „Lietuva labai džiaugiasi šia reforma, tačiau Lietuva, kaip valstybė, bus kritikuojama dėl neveiksnumo reformos; asmuo pats turi priimti sprendimus ir tam nėra jokių išimčių, galima teigti, kad dalinis neveiksnumas yra tik mažas žingsnelis pokyčių link“[102]. Nuo 2016 m. sausio 1 d. įsigaliojęs naujasis neveiksnumo reguliavimas sukels naujų iššūkių tiek nacionaliniams teismams, tiek įvairioms valstybinėms institucijoms[103]. Nacionaliniams teismams teks užduotis ne tik atskleisti naujojo neveiksnumo reguliavimo modelio naudą ir (ar) ydas, detalizuoti reguliavimo taikymo ypatumus, bet ir kiekvienu atveju nustatyti konkretų sričių sąrašą, pagal kurį teismas konstatuos fizinio asmens neveiksnumą konkrečioje srityje, o tai, manytina, lems papildomų sunkumų nacionaliniams ir tarptautiniams teismams.

---

96 JUODKAITĖ, D. *Op. cit*.

97 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262, 2.10 straipsnio 1 dalis.

98 *Ibid*., 2.10 straipsnio 4 dalis.

99 *Ibid*., 2.101 straipsnis.

100 NORKUS, R. Lietuvos teismai [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-07]. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/neveiksnumo-reforma-issukis-teismams/2594>.

101 Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių Teisme 2014 m. veiklos ataskaita. Vilnius, 2015, p. 19 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-13]. Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/Vyriausybes_atstovo_EZTT_Ataskaita_uz_2014.pdf>.

102 Lrytas [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-05]. Prieiga per internetą: <http://asgaliu.lrytas.lt/lygios-galimybes/neveiksnumo-instituto-reforma-ar-teisinga-krypti-pasirinkome.htm>.

103 Infolex [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-19]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&Str=57888>.

Išvados

1. Nacionalinių ir tarptautinių teismų praktika rodo, kad vien teigiamo požiūrio į neveiksnų fizinį asmenį neužtenka. Dar iki 2016 m. sausio 1 d. egzistavo būtinybė įtvirtinti naują neveiksnumo teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų neveiksnaus fizinio asmens teises ir teisėtus interesus. Visiško fizinio asmens neveiksnumo konstatavimu ir neveiksnaus fizinio asmens globos nustatymu, galiojusiu iki 2016 m. sausio 1 d., nebuvo tinkamai įgyvendinama 2008 m. gegužės 3 d. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.
2. Nacionalinėje teisėje iki 2016 m. sausio 1 d. buvo ryški neveiksnių fizinių asmenų teisių ir teisėtų interesų ribojimo problema, bet dalis tų problemų būdavo „šešėlyje“. Tikėtina, kad anksčiau daugelis neveiksnių fizinių asmenų teisių ir teisėtų interesų ribojimo atvejų nebuvo atskleidžiami dėl to, kad: pirma, pripažintas neveiksniu fizinis asmuo neturėjo galimybės kreiptis į teismą dėl neveiksnumo panaikinimo (galimybės pripažinti neveiksnų asmenį veiksniu jo paties iniciatyva kreipiantis į teismą nesuteikimas sudarė pagrindą neįgaliam asmeniui neįgyvendinti savo subjektinių teisių ir pareigų, taip pat neįgyvendinti galimybės skųstis į kompetentingas institucijas dėl su globa susijusių veiksmų); antra, fizinis asmuo ne visais atvejais galėjo suprasti neveiksnaus fizinio asmens globėjo atliekamų veiksmų reikšmės. Manytina, kad minėtą iki 2016 m. sausio 1 d. egzistavusią problemą turėtų išspręsti naujosios Neveiksnių asmenų būklės peržiūrėjimo komisijos bei joms suteiktos teisės kreiptis į teismą dėl neveiksnaus fizinio asmens pripažinimo veiksniu.
3. Europos Žmogaus Teisių Teismas 2012 m. vasario 14 d. sprendime byloje *D. D. prieš Lietuvą* paskatino labiau atsižvelgti į neveiksnių fizinių asmenų teisių ir teisėtų interesų ribojimo problemą. Nuo 2016 m. sausio 1 d. įsigaliojusiame naujajame neveiksnumo teisinio reguliavimo modelyje įtvirtinti nauji teisiniai saugikliai: konstatuojamas fizinio asmens neveiksnumas konkrečioje srityje, įkurta nauja institucija – Neveiksnių asmenų būklės peržiūrėjimo komisija, kuri turės peržiūrėti neveiksnaus fizinio asmens sveikatos būklę ir priimti sprendimus dėl tikslingumo kreiptis į teismą peržiūrėti teismo sprendimą, kurio pagrindu fizinis asmuo buvo pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje, suteikiama teisė neįgaliam asmeniui kreiptis į teismą dėl jo veiksnumo pripažinimo, be to, pakeitus neveiksnumo reguliavimo teisės normas įtvirtinta pagalbos priimti sprendimus sutartis ir išankstinis nurodymas.
4. Neveiksnumo reguliavimo teisės normų pokyčiai vertintini teigiamai, bet jie yra tik pirmasis žingsnis teigiamų pokyčių link. Manytina, kad šie pokyčiai padės geriau apsaugoti neveiksnių fizinių asmenų teises ir teisėtus interesus. Yra įvairių nuomonių dėl naujojo neveiksnumo teisinio reguliavimo, kyla diskusijų dėl pastarojo reguliavimo praktinio taikymo, bet ar šis neveiksnumo reguliavimo modelis bus tinkamai taikomas ir įsitvirtins visuomenėje, o galbūt atskleis tam tikrus jo trūkumus, – parodys naujausia nacionalinių teismų formuojama praktika.

Literatūra

Teisės norminiai aktai

1. 1950 m. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, Nr. 1995, Nr. 40-987.
2. 2008 m. gegužės 3 d. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 71-3561.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014, 12 straipsnis („įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs“).
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
5. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 63-1231.
6. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 53-1290.

Teismų praktika

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. vasario 14 d. sprendimas byloje *D. D. v. Lietuva*, Nr. 13469/06.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. sausio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-97/2006.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. rugsėjo 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2007.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2008.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-166/2012.
6. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. gegužės 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P^{520}-54/2015.

Specialioji literatūra

1. AVIŽA, S., *et al.* Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis (moksl. red. Vytautas Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009.
2. VILEITA, A., *et al.* Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis (moksl. red. Vytautas Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009.
3. KIRŠIENĖ, J., *et al.* Civilinė teisė: bendroji dalis (moksl. red. V. Pakalniškis, L. V. Papirtis). Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008.

Kiti teisės šaltiniai

1. ABRAMAVIČIUS, A. Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Mokslo darbai*, 2006 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/Asus/Downloads/5_armanas_abramavicius.pdf>.
2. BELIŪNIENĖ, L.; RAGAUSKIENĖ-KAVOLIŪNAITĖ, E. Teisė į sveikatos apsaugą: probleminiai sveikatos priežiūros ir sveikos aplinkos užtikrinimo aspektai. *Lietuvos teisės instituto mokslo tyrimai*, *mokslo studija*. Vilnius, 2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.org/data/Teise_i_sveikatos_apsauga.pdf>.

3. Europos komisija [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-4_lt.htm>.
4. *Infolex* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&Str=57888>.
5. JUODKAITĖ, D. Teisės mokslo pavasaris. Vilnius, 2016 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=diQdxjzTXAQ&app=desktop>.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių Teisme 2014 m. veiklos ataskaita. Vilnius, 2015 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/Vyriausybes_atstovo_EZTT_Ataskaita_uz_2014.pdf>.
7. Lietuva pripažinta pažeidusia psichinę negalią turinčios pareiškėjos teises. Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių Teisme svetainė internete [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/lietuva-pripazinta-pazeidusia-psichine-negalia-turincios-pareiskejos-teises>.
8. *Lrytas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://asgaliu.lrytas.lt/lygios-galimybes/neveiksnumo-instituto-reforma-ar-teisinga-krypti-pasirinkome.htm>.
9. Medicinos centras „Neuromeda“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.neuromedicina.lt/skirtingi-depresijos-veidai-3/>.
10. MIZARAS, V. Teisės mokslo pavasaris. Vilnius, 2016 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=diQdxjzTXAQ&app=desktop>.
11. NORKUS, R. Lietuvos teismai [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-07]. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/neveiksnumo-reforma-issukis-teismams/2594>.
12. Psichikos sveikatos strategija. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 42-1572.
13. ŠUMSKIENĖ, E. Sutrikusios psichikos ir sutrikusio intelekto asmenų atstovavimas. Metodinė priemonė socialinio darbo studentams ir praktikams. Vilnius, 2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://issuu.com/67158/docs/atstovavimas?mode=window&backgroundColor=%23222222>.
14. Valstybės įmonė Centrinė hipotekos įstaiga [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.hipotekosistaiga.lt/index.php?396643416)>.
15. Žmogaus teisių apžvalga: 2013–2014 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://pasidomek.lt/lt/v-neveiksnumo-instituto-reforma>.

THE LEGAL CAPACITY OF NATURAL PERSON: LESSONS OF D. D. CASE AND CHANGES OF LEGAL REGULATION OF LEGAL CAPACITY

Summary

In the legal incapacity institute before 1 January, 2016 was a relevant problem in the rights and the legitimate interest of incapable person which are guaranteed in the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 3 May, 2003 and in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950. From 1 January, 2016 in legal incapacity institute in Lithuania a substantive changes of legal regulation were made, a new legal protectors (Revision commission for incapable persons, a right to go to court for recognize a person capable) of legal incapacity were implemented to prevent abuse of legal incapacity and prevent the rights and the legitimate interest of incapable person for better.

According to the judgement of the European Court of Human Rights case of *D. D. v. Lithuania*, 14 February, 2012, which partly affected the fundamental changes of the legal regulation of legal incapacity in Lithuania, this article analyze the conception of legal capacity, the problematic of legal incapacity before the amendment of the law of legal incapacity and the changes of legal incapacity after the amendment of the law of legal incapacity. With this article is analyzed the sufficiency of legal regulation of legal incapacity to prevent abuse of legal incapacity too.

INTELEKTINĖS NUOSAVYBĖS TEISĖS IR BENDROSIOS SKAITMENINĖS RINKOS ĮGYVENDINIMAS

Karolis Vaičekauskas
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
5-o kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas karolis.vaicekauskas@mail.com
Mokslinio darbo vadovas prof. dr. (HP) Vytautas Mizaras

„I believe that we must make much better use of the great opportunities offered by digital technologies, which know no borders. To do so, we will need to have the courage to break down national silos <...> in copyright and data protection legislation and in the application of competition law." (Jean-Claude Juncker)

Šiame straipsnyje aptariama Europos Komisijos paskelbta Bendrosios skaitmeninės rinkos strategija, ją paskatinusios priežastys ir galimos įgyvendinimo priemonės. Užsienio šalių mokslinės literatūros ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos pagrindu straipsnyje analizuojama, ar intelektinės nuosavybės teisių turinį kvestionuojanti konkurencijos teisės intervencija yra tinkama priemonė išspręsti reguliacinio pobūdžio problemas įgyvendinant bendrosios skaitmeninės rinkos idėją.

Įvadas

2015 m. gegužės 6 d. Europos Komisija (toliau – Komisija) paskelbė Bendrosios skaitmeninės rinkos strategiją (toliau – Strategija)[1], kuria *inter alia* bus siekiama užtikrinti, kad vartotojai Europos Sąjungoje[2] (toliau – ES) autorių ir gretutinių teisių saugomus kūrinius pasiektų nepriklausomai nuo valstybių narių sienų.

Iš tiesų šiuo metu audiovizualinių kūrinių savininkai turtines teises licencijuoja išimtinai nacionalinių valstybių narių teritorijų pagrindu ir licenciatams suteikia absoliučią teritorinę apsaugą. Tai lemia, kad ES vartotojai negali įsigyti atitinkamų paslaugų iš kitose valstybėse narėse veikiančių ūkio subjektų, todėl susiklosčiusi praktika prieštarauja fundamentaliam ES tikslui sukurti vidaus sienų neturinčią rinką[3].

---

[1] 2015 m. gegužės 6 d. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui. *Bendrosios skaitmeninės rinkos strategija Europai*, Briuselis, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1447773803386&uri=CELEX%3A52015DC0192>.

[2] 2009 m. gruodžio 1 d. įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, iš dalies buvo pakeista Europos Sąjungos (Mastrichto) ir Europos ekonominės bendrijos steigimo (Romos) sutartis. Aiškumo ir koncentruotumo tikslams šiame darbe sąvoka „ES" vartojama ir turint omenyje ankstesnius integracijos etapus, pavyzdžiui, Europos Bendriją.

[3] 2011 m. liepos 13 d. Europos Komisijos žalioji knyga dėl audiovizualinių kūrinių transliavimo internetu. Briuselis, COM(2011) 427, p. 3–4 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2011/audiovisual/green_paper_COM2011_427_en.pdf.>.

Kaip nurodo Komisija, tokia licencijavimo praktika susiklostė dėl teritorinio autorių ir gretutinių teisių režimo bei privačių ūkio subjektų interesų[4]. Todėl, viena vertus, Strategijai įgyvendinti reikės esminio galiojančių autorių ir gretutinių teisių sistemų peržiūrėjimo[5]. Kita vertus, licencijose numatyti teritoriniai apribojimai jau sulaukė Konkurencijos generalinio direktorato intervencijos ir ūkio subjektai yra įtariami pažeidę Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV) 101 straipsnio 1 dalį[6][7].

Visgi iki teisinių reguliavimo reformų pradėjus konkurencijos teisės intervenciją į licencijavimo santykius kilo konceptualus klausimas, ar konkurencijos teisės taisyklės gali kvestionuoti intelektinės nuosavybės teisių *turinį*.

Pabrėžtina, kad pagal iki šiol vyravusią teisių egzistavimo (angl. *existence)* ir įgyvendinimo (angl. *exercise)* doktriną[8] ES teisė negali kištis į intelektinės nuosavybės teisių egzistavimą (kitaip tariant – turinį) ir gali riboti tik jų įgyvendinimą[9]. Visgi sutartinių ribojimų kvalifikavimas *per se* neteisėtais (ribojančiais konkurenciją pagal *tikslą) de facto* reikštų ne teisių įgyvendinimo, o *turinio* ribojimą.

Todėl pirmiausia šios konkurencijos teisės politikos krypties patvirtinimas reikštų naujo konceptualaus intelektinės nuosavybės teisių ir konkurencijos teisės tarpusavio santykio formavimą.

Antra, absoliučią teritorinę apsaugą suteikiantys susitarimai nuosekliai yra pripažįstami kaip ribojantys konkurenciją pagal tikslą[10]. Kita vertus, *nematerialių* autorių ir gretutinių teisių atžvilgiu nėra taikoma išnaudojimo doktrina[11] ir tai sudaro pramoninės ir komercinės nuosavybės apsauga grįstą laisvo paslaugų judėjimo išlygą[12]. Todėl šiame darbe analizuojamo Komisijos tyrimo dėl SESV 101 straipsnio 1 dalies pažeidimo baigtis lems, kaip dėl intelektinės nuosavybės teisių

---

4 *Ibid*., p. 4.

5 2014 m. liepos 15 d. Jean-Claude´o Junckerio Politinės gairės naujai Europos Komisijai: *My Agenda for Jobs*, *Growth*, *Fairness and Democratic Change*, 2014, p. 5 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/jean-claude-juncker---political-guidelines.pdf.

6 2009 m. gruodžio 1 d. įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, Europos ekoniminės bendrijos steigimo sutarties 81 bei 82 straipsniai tapo SESV 101 bei 102 straipsniais. Todėl dėl aiškumo šiame darbe vartojama SESV 101 straipsnio nuoroda aptariant iki Lisabonos sutarties suformuotą teismų praktiką reiškia nuorodą į Europos ekonominės bendrijos steigimo sutarties 81 straipsnį.

7 2014 m. sausio 13 d. Europos Komisijos pranešimas spaudai apie pradėtą tyrimą mokamos televizijos paslaugų sektoriuje [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-15_en.htm>.

8 Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1971 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *Deutsche Grammophon GmbH v. Metro-SB-Großmärkte GmbH & Co.KG*, C-78/70, EU:C:1971:59.

9 MIZARAS, V. Autorių teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2009, p. 583.

10 Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1978 m. vasario 1 d. sprendimas byloje Miller International Schallplatten GmbH v Commission, C-19/77, EU:C:1978:19; 1982 m. birželio 8 d. sprendimas byloje *Nungesser KG and Kurt Eisele v Commission*, C- 258/78, EU:C:1982:211; 2009 m. birželio 30 d. sprendimas sujungtose bylose *GlaxoSmithKline Services Unlimited v Commission and others*, C-501/06 P, C-513/06 P, C-515/06 P ir C-519/06 P, EU:C:2009:610.

11 Regioninė platinimo teisės išnaudojimo doktrina ESTT buvo suformuota *Deutsche Grammophon* byloje. Šioje byloje ESTT išaiškino, kad jei išimtinės teisės naudojamos tam, kad būtų draudžiamas prekių platinimas valstybės vidaus rinkoje vieninteliu pagrindu, – kad tos prekės paties teisių turėtojo ar jo sutikimu buvo išleistos į apyvartą ne tos, o kitos valstybės narės teritorijoje, tai toks teisių turėtojo draudimas, kuris įteisintų nacionalinių valstybių rinkų izoliaciją, yra priešingas esminiam Sutarties tikslui suvienyti valstybių narių rinkas į bendrąją rinką (Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1971 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *Deutsche Grammophon GmbH v. Metro-SB-Großmärkte GmbH & Co.KG*, C-78/70, EU:C:1971:59, 12 para.).

12 SESV 36 straipsnis.

ir konkurencijos teisės kolizijos kilę laisvo paslaugų judėjimo ribojimų ginčai bus sprendžiami praktikoje.

Be to, kadangi Strategijai įgyvendinti reikia esminio galiojančių autorių ir gretutinių teisių sistemų peržiūrėjimo, aktualu nustatyti konkrečias šiuo metu galiojančio reguliavimo sukeliamas teisines kliūtis. Taip pat svarbu įvertinti, kokios galimos teisinės priemonės gali būti pasirinktos Strategijai įgyvendinti, ir ištirti jų poveikį bendrosios rinkos funkcionavimui bei autorių ir gretutinių teisių apsaugai.

Todėl toliau šiame darbe bus siekiama atsakyti, ar intelektinės nuosavybės teisių turinį kvestionuojanti konkurencijos teisės intervencija yra tinkama priemonė išspręsti reguliacinio pobūdžio problemas įgyvendinant bendrosios skaitmeninės rinkos idėją. Atsakymui pateikti būtina įgyvendinti šiuos uždavinius:

1) nustatyti teisines (reguliacinio pobūdžio) priežastis, kurios nulėmė teritoriniu pagrindu grįstą autorių ir gretutinių teisių licencijavimo praktiką;
2) įvertinti, kokios galimos teisinės priemonės gali būti pasirinktos Strategijai įgyvendinti;
3) išnagrinėti SESV 101 straipsnio 1 dalies taikymo intelektinės nuosavybės teisių naudojimui praktiką ir įvertinti, ar absoliučią teritorinę apsaugą suteikiančios nematerialiųjų autorių ir gretutinių teisių licencijos gali būti kvalifikuojamos kaip ribojančios konkurenciją pagal tikslą.

1.1. Audiovizualinių kūrinių teritorinio licencijavimo priežastys

A priori nurodytina, kad ES nėra bendros intelektinės nuosavybės teisės – išimtinę teisę nustatyti šių teisių turinį turi kiekviena valstybė narė[13]. Todėl intelektinių nuosavybių teisių apsauga kiekvienoje valstybėje numatoma konkrečios valstybės vidaus įstatymais ir galioja tik teritorijoje tos valstybės, kurioje prašoma apsaugos[14].

Konkurencijos teisės intervencijos objektas yra licencijos[15], kurių pagrindu ūkio subjektas įgijo teisę audiovizualinį kūrinį transliuoti palydovu, internetu (angl. *live-streaming)* ir teikti internetu užsakomąsias paslaugas (angl. *video on demand)*[16].

Atkreiptinas dėmesys, kad transliavimas (tiek palydovu, tiek internetu) patenka į teisės perteikti kūrinį visuomenei (angl. *communication to the public)* apimtį[17], o internetu teikiamos užsakomosios paslaugos – į teisės padaryti kūrinį viešai prieinamą (angl. *making available to the public)* apimtį[18].

---

[13] SESV 345 straipsnis, taip pat Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1971 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *Deutsche Grammophon GmbH v. Metro-SB-Großmärkte GmbH & Co.KG*, C-78/70, EU:C:1971:59.

[14] Atitinkamos valstybės intelektinės nuosavybės teisių taikymas apsiriboja tik tos valstybės teritorija, ir tos valstybės suteikiamos intelektinės nuosavybės teisės galioja ir gali būti įgyvendinamos tik tos valstybės teritorijoje (MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 56).

[15] *Cit. op.* 7.

[16] MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 466.

[17] *Ibid*., p. 440–445.

[18] Atkreiptinas dėmesys, kad teisė padaryti kūrinį viešai prieinamą patenka į platesnės teisės – perteikti kūrinį visuomenei – apimtį (MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 463–466).

Aptariamos išimtinės teisės yra *nematerialiosios*, todėl šių teisių naudojimui nėra taikoma[19] ESTT išplėtota regioninė teisių išnaudojimo doktrina[20]. Tai reiškia, kad teisių turėtojas turi teisę *leisti arba drausti* tolimesnį kūrinio naudojimą[21]. Todėl nacionalinis (teritorinis) aptariamų teisių pobūdis nėra eliminuotas ir bendrosios rinkos funkcionavimas šių teisių atžvilgiu nėra užtikrintas[22].

Vis dėlto pastebėtina, kad teisinis reguliavimas dėl kūrinio naudojimo transliuojant jį palydovu ir kūrinio naudojimo transliuojant internetu ar teikiant užsakomąsias paslaugas nėra vienodas ir sukelia skirtingų teisinių padarinių bendrosios rinkos funkcionavimui.

1.2. Teisinis reguliavimas kūrinį naudojant palydovinio transliavimo būdu

1993 m. buvo priimta Tarybos direktyva dėl tam tikrų autorių teisių ir gretutinių teisių taisyklių, taikomų palydoviniam transliavimui ir kabeliniam perdavimui, koordinavimo technologijų (toliau – Palydovinio transliavimo direktyva)[23].

Jau tuometinės technologijos vartotojams leido to paties palydovo signalus pasiekti keliose valstybėse narėse[24] ir tai kėlė teisinį netikrumą dėl transliacijų teisėtumo[25], nes transliavimas patenka į išimtinės kūrinio perteikimo visuomenei teisės turinį[26].

Dėl šios situacijos reikėjo išspręsti klausimą, ar ūkio subjektui atliekant transliaciją ir palydovo pėdsakams (angl. *footprint)* pasiekiant daugiau valstybių nei tik ta, iš kurios išsiunčiami signalai, laikytina, kad transliacija vyksta tik toje valstybėje, iš kurios signalai išsiunčiami („išsiuntimo šalis“), ar transliavimas vyksta ir visose kitose valstybėse, kuriose visuomenės nariai per galinius įrenginius gali priimti palydovo perduodamus signalus („gavimo šalis“)[27].

Buvo nuspręsta pasirinkti pirmąjį variantą ir Palydovinio transliavimo direktyvoje buvo įtvirtinta „išsiuntimo šalies“ taisyklė[28]. Pagal šią taisyklę, laikoma, kad transliavimas per paly-

---

[19] Tai įtvirtina Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos autorių teisių sutartį įgyvendinančios 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo 3 straipsnio 3 dalis. Ši nuostata atspindi Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos autorių teisių sutarties 6 straipsnio 1 dalies turinį, nes numato tik materialių egzempliorių ar kopijų platinimo teisės išnaudojimą (žr. Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos autorių teisių sutarties 5 išnašą).

[20] Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1971 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *Deutsche Grammophon GmbH v. Metro-SB-Großmärkte GmbH & Co.KG*, C-78/70, EU:C:1971:59.

[21] 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo 3 straipsnio 3 dalis, OJ, 2001 L 167, p. 10–19.

[22] *Cit. op.* 3, p. 8–10.

[23] 1993 m. rugsėjo 27 d. Europos Tarybos direktyva 93/83/EEC dėl tam tikrų autorių teisių ir gretutinių teisių taisyklių, taikomų palydoviniam transliavimui ir kabeliniam perdavimui, koordinavimo technologijų. OJ L 248 , 06/10/1993, p. 0015–0021.

[24] 1993 m. rugsėjo 27 d. Europos Tarybos direktyvos 93/83/EEC dėl tam tikrų autorių teisių ir gretutinių teisių taisyklių, taikomų palydoviniam transliavimui ir kabeliniam perdavimui, koordinavimo technologijų. OJ L 248 , 06/10/1993, p. 0015–0021, preambulės 6 punktas.

[25] *Ibid*., preambulės 7, 8 punktai.

[26] *Ibid*., 2 straipsnis.

[27] MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 448.

[28] 1993 m. rugsėjo 27 d. Europos Tarybos direktyvos 93/83/EEC dėl tam tikrų autorių teisių ir gretutinių teisių taisyklių, taikomų palydoviniam transliavimui ir kabeliniam perdavimui, koordinavimo technologijų. OJ L 248 , 06/10/1993, p. 0015–0021, 1 straipsnio 2 dalies b punktas.

dovą vyksta tik signalo išsiuntimo šalyje neatsižvelgiant į tai, kad transliavimo metu palydovo paliekami pėdsakai (angl. *footprint)* pasiekia kitas valstybes nares. Vadinasi, transliuotojai, kurie atlieka EEE teritorijoje valstybių narių sienas kertantį transliavimą, privalo gauti teisių turėtojo leidimą *tik* toje valstybėje narėje, iš kurios ūkio subjektas išsiunčia signalą.

Todėl teisinių padarinių požiūriu „išsiuntimo šalies“ taisyklė iš esmės leidžia dviem (ar daugiau) televizijos operatoriams pasiūlyti tą patį turinį (kūrinį), tai pačiai auditorijai ir tuo pačiu laiku formaliai nepažeidžiant išimtinių teisių turėtojo ir jo kontrahentų (išimtinių licenciatų) teisių[29].

Taigi aptariamoji „išsiuntimo šalies“ taisyklė iš esmės eliminavo teritorinį intelektinės nuosavybės teisių pobūdį – paslaugų teikėjui įgijus teisę audiovizualinį kūrinį transliuoti išsiuntimo šalyje, transliacijos visose kitose valstybėse narėse laikomos teisėtomis ir be išimtinių teisių turėtojo sutikimo. Be to, visi su audiovizualinio kūrinio naudojimu susiję klausimai yra reguliuojami tik „išsiuntimo“ šalies teisės.

Visgi iki šiol vyraujanti teritorinė audiovizualinių kūrinių licencijavimo praktika negali būti vertinama atskirai. Glaudžiai susijusiose transliavimo internetu ir užsakomųjų paslaugų teikimo rinkose galiojantis teisinis reguliavimas sunkina realų bendrosios rinkos įgyvendinimą.

1.3. Teisinis reguliavimas ūkio subjektui kūrinį naudojant internetu

Aukščiau aptarta „išsiuntimo šalies“ taisyklė nėra taikoma internetinio transliavimo (angl. *live-streaming)* būdu ir internetu teikiant užsakomąsias paslaugas. Tai nulemta aplinkybės[30], kad palydovinio transliavimo teisių apsaugos reguliavimas ir teisių įgyvendinimo klausimai yra pakankamai suderinti[31], tačiau tai dar nėra padaryta paslaugų teikimo internetu atveju[32].

Todėl šiuo metu ES nėra jokių teisinių priemonių, kurios reguliuoja kūrinių naudojimo internetu daugiau nei vienoje valstybėje narėje teisinius padarinius, o vienos valstybės narės teritoriją peržengiančiam audiovizualinių kūrinių naudojimui internetu galioja šiuo metu *status quo* esanti „gavimo šalies“ taisyklė[33].

Vadinasi, ūkio subjektas, norėdamas *teisėtai* internetu naudoti audiovizualinį kūrinį daugiau nei vienoje valstybėje narėje, turi gauti išimtinių teisių turėtojo sutikimą (licenciją) kiekvienoje valstybėje narėje, kurioje vartotojams audiovizualinis kūrinys galės būti pasiekiamas internetu. Priešingu atveju paslaugų teikėjas *pažeistų* išimtines licenciaro teises, o šis galėtų uždrausti[34] audiovizualinio kūrinio naudojimą ir reikalauti iš licenciato žalos atlyginimo[35] kiekvienoje valstybėje narėje, kurioje pastarasis nėra įgijęs audiovizualinio kūrinio naudojimo teisių.

---

[29] COLOMO, P. I. Copyright Licensing and the EU Digital Single Market Strategy. *LSE Law, Society and Economy Working Papers*, 19/2015, p. 7.

[30] MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 450.

[31] Europos Komisijos ataskaita dėl direktyvos 93/83/EEC dėl tam tikrų autorių teisių ir gretutinių teisių taisyklių, taikomų palydoviniam transliavimui ir kabeliniam perdavimui, koordinavimo technologijų įgyvendinimo, 2002.

[32] MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 450.

[33] *Ibid*., p. 450.

[34] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2004/48/EB dėl intelektinės nuosavybės teisių gynimo 11 straipsnis įtvirtina išimtinių teisių turėtojų gynybos būdą reikalauti uždrausti išimtines teises pažeidžiančius veiksmus.

[35] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2004/48/EB dėl intelektinės nuosavybės teisių gynimo 13 straipsnis įtvirtina išimtinių teisių turėtojo galimybę reikalauti žalos, kilusios dėl neteisėto intelektinės nuosavybės teisės saugomo objekto naudojimo, atlyginimo.

Kita vertus, vien tik būtinybė gauti autorių ir gretutinių teisių savininko sutikimą kūrinį naudoti kitose valstybėse narėse pati savaime nesukuria pernelyg didelių teisinių barjerų laisvam paslaugų judėjimui. Esminių kliūčių sukelia tai, kad „gavimo šalies“ taisyklė lemia teritorinį intelektinės nuosavybės teisių režimą, dėl to kiekvienoje „gavimo šalyje“ audiovizualinio kūrinio naudojimui ir apsaugai bus taikoma tos konkrečios „gavimo šalies“ nacionalinė autorių ir gretutinių teisių sistema.

Būtent tai, kad kūrinio naudojimas kiekvienoje valstybėje narėje sukels skirtingų teisinių padarinių, Komisija įvardija kaip pagrindinę teritorinio licencijavimo priežastį. Todėl toliau detaliai atskleidžiami valstybių narių reguliavimo skirtumai, lemiantys teisines laisvo paslaugų judėjimo kliūtis.

1.4. Audiovizualinių kūrinių specifikos nulemti *sui generis* teisiniai padariniai

Kaip nurodoma doktrinoje, audiovizualiniai kūriniai yra sudėtingi autorių teisės objektai[36] dėl dviejų priežasčių: *pirma*, audiovizualiniai kūriniai yra grupės asmenų bendro kūrybinio darbo rezultatas ir jiems turi būti taikomos specialios taisyklės, susijusios su audiovizualinio kūrinio naudojimu; *antra*, audiovizualiniai kūriniai gali būti sukurti naudojant kitus autorių teisės saugomus objektus, dėl to egzistuoja tam tikri reguliavimo ypatumai, susiję su pastarųjų kūrinių autorių teisėmis[37]. Šie klausimai nacionalinėse autorių ir gretutinių teisių sistemose reguliuojami skirtingai.

Visų pirma teritorinis intelektinės nuosavybės pobūdis lemia, kad skirtingose valstybėse narėse asmenų, laikomų audiovizualinio kūrinio *autoriais*, sąrašas nebus vienodas. Šių teisinių padarinių kyla dėl to, kad autoriais laikomi subjektai nustatomi pagal valstybės, kurioje prašoma apsaugos, nacionalinę teisę[38].

Reguliavimas, numatantis, kokie asmenys turi išimtines teises į audiovizualinį kūrinį, nėra suderintas nei pasauliniu, nei ES lygiu. Nors ES lygiu suderinta[39], kad audiovizualinio kūrinio autoriumi arba vienu iš autorių turi būti laikomas pagrindinis režisierius, tačiau pačios valstybės narės turi teisę nuspręsti, ką pripažinti kitais bendraautoriais. Bendras ES valstybių narių bruožas yra tas, kad išimtinės teisės į audiovizualinį kūrinį suteikiamos prie šio kūrinio sukūrimo *kūrybiniu indėliu* prisidėjusiems fiziniams asmenims, o prodiuseriui – fiziniam arba juridiniam asmeniui – paprastai suteikiamos tik gretutinės teisės[40]. Tačiau autoriaus statusą kvalifikuojantis *kūrybinio indėlio* požymis yra subjektyvus, o ES valstybėse narėse nėra bendro požiūrio, kokie asmenys laikytini kūrinio autoriais[41].

Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje audiovizualinio kūrinio autoriais yra laikomi pagrindinis režisierius ir prodiuseris, o kiti prie audiovizualinio kūrinio kūrimo prisidėję asmenys bendraautoriais nėra laikomi[42].

---

36 MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 208–224.

37 *Ibid*., p. 274.

38 DEPREEUW, S.; HUBIN, J. B. *Study on the making available right and its relationship with the reproduction right in cross-border digital transmissions*. De Wolf & Partners, 2014, p. 9, 10.

39 2006 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2006/116/EB dėl autorių ir tam tikrų gretutinių teisių apsaugos terminų 2 straipsnio 1 dalis. OJ 2006 L 372, p. 12–18.

40 MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 275.

41 DEPREEUW, S.; HUBIN, J. B. *Study on the making available right and its relationship with the reproduction right in cross-border digital transmissions*. *De Wolf & Partners*, 2014, p. 9, 10.

42 Jungtinės Karalystės 1998 m. Autorių teisių, dizaino ir patentų įstatymo 9 straipsnio 2 dalies ab punktas.

Todėl jei audiovizualinis kūrinys sukuriamas Jungtinėje Karalystėje, o vėliau padaromas viešai prieinamas ir kitose valstybėse narėse, kūrinio naudotojams sutikimą gali tekti gauti, pavyzdžiui, ir iš kameros operatoriaus, jei audiovizualinis kūrinys bus naudojamas Prancūzijoje (kurioje skiriamos dvi kameros operatorių rūšys)[43], Vokietijoje, Belgijoje, Danijoje ar kitose valstybėse narėse, kurios neturi baigtinio autoriais laikomų subjektų sąrašo ir taiko *kūrybinio indėlio* kriterijų[44].

Visgi pastebėtina, kad audiovizualinio kūrinio naudojimo teises licenciatai paprastai įgyja tik iš *vieno* subjekto. Audiovizualinio kūrinio sukūrimas susijęs su didelėmis organizacinėmis ir finansinėmis išlaidomis, todėl tokio kūrinio gamyba paprastai užsiima atskiras subjektas – prodiuseris[45]. Siekiant užtikrinti, kad individualių autorių veiksmais nebūtų ribojamos prodiuserio galimybės susigrąžinti investicijas, valstybių narių įstatymuose paprastai yra numatomos nuostatos dėl turtinių teisių į audiovizualinį kūrinį perdavimo gamintojui[46].

Vis dėlto tokių nuostatų buvimas *per se* nepašalina rizikos, kad prodiuseris turtines teises įgis ne iš *visų* subjektų, kurie pagal atskirų valstybių narių teisines sistemas gali būti pripažinti audiovizualinio kūrinio autoriais. Tokia rizika ypač didelė tais atvejais, kai autoriumi gali būti pripažintas kiekvienas asmuo, kuris prie audiovizualinio kūrinio sukūrimo prisidėjo *savo kūrybinės veiklos rezultatu*[47].

Antra, audiovizualiniai kūriniai gali būti sukurti naudojant kitus autorių teisės saugomus kūrinius (pavyzdžiui, pastatomi pagal esamą literatūros kūrinį[48]) ir tai valstybėse narėse sukelia nevienodų teisinių autorystės į audiovizualinį kūrinį padarinių.

Pripažįstama, kad esami kūriniai, kurie buvo panaudoti kuriant audiovizualinį kūrinį, nepraranda savo, kaip atskirų savarankiškų kūrinių, statuso[49], bet ES valstybėse narėse nevienodai yra reguliuojamos šių savarankiškų kūrinių autorių teisės ir į audiovizualinį kūrinį.

Antai Vokietijoje galioja visiško minėtų kūrinių atskirumo taisyklė[50], todėl esamų savarankiškų kūrinių autoriai neįgyja jokių išimtinių teisių į audiovizualinį kūrinį. Prancūzijoje įtvirtin-

---

43 Prancūzijoje skiriamos dvi operatoriaus kategorijos atsižvelgiant į jo kūrybinį indėlį į audiovizualinio kūrinio kūrimą. Pirmuoju atveju operatorius, atlikęs išimtinai filmavimo funkcijas be kūrybinio indėlio, nelaikomas audiovizualinio kūrinio operatoriumi. Antruoju atveju operatoriui, įrodžius jo kūrybinį indėlį, suteikiamos autoriaus teisės į audiovizualinį kūrinį (MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 279, 280).

44 2002 m. gruodžio 6 d. Europos Komisijos ataskaita dėl kinematografinių ir audiovizualinių kūrinių autorystės. Briuselis, COM (2002) 691, p. 8.

45 DEPREEUW, S.; HUBIN, J. B. *Study on the making available right and its relationship with the reproduction right in cross-border digital transmissions*. De Wolf & Partners, 2014, p. 10.

46 MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 290. Nacionalinėje Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje tokį principą įtvirtina Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 11 straipsnio 2 dalis, pagal kurią audiovizualinio kūrinio autoriai (išskyrus muzikos kūrinių, specialiai sukurtų audiovizualiniam kūriniui ar įtrauktų į audiovizualinį kūrinį, autorius), sudarydami su audiovizualinio kūrinio gamintoju audiovizualinio kūrinio sukūrimo (pastatymo) sutartį, taip pat anksčiau sukurtų kūrinių autoriai, suteikdami teisę perdirbti savo kūrinius ar įtraukti juos į audiovizualinį kūrinį, kartu perduoda prodiuseriui turtines autorių teises, taip pat teisę subtitruoti ar dubliuoti audiovizualinį kūrinį, jeigu kitaip nenustatyta sutartyje.

47 MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 276.

48 *Ibid*., p. 274.

49 *Ibid*., p. 277.

50 Vokietijos Federacinės Respublikos autorių teisių įstatymo 38 straipsnio 1 dalies 3 punktas.

tas[51] priešingas reguliavimas – jeigu audiovizualinis kūrinys kuriamas pagal esamus kūrinius, šių kūrinių autoriai yra prilyginami audiovizualinio kūrinio autoriams[52].

Todėl teritorinis intelektinės nuosavybės teisių pobūdis „gavimo šalies“ taisyklės taikymo atveju lemia ne tik būtinybę gauti išimtinių teisių savininko sutikimą (licenciją) naudoti audiovizualinį kūrinį kiekvienoje „gavimo šalyje“, bet ir nevienodą asmenų, kurie laikomi audiovizualinio kūrinio autoriais, sąrašą.

Trečia, ES valstybėse narėse yra skirtingai reguliuojami audiovizualinio kūrinio autorių ir jo gamintojo (prodiuserio) santykiai[53]. Nors, kaip minėta, audiovizualinio kūrinio autorių teisės paprastai būna perduodamos prodiuseriui, teisių perdavimo *mechanizmai* valstybėse narėse skiriasi. Pavyzdžiui, kai kurių valstybių narių įstatymuose įtvirtinamos nuginčijamos prezumpcijos, kad visi audiovizualinio kūrinio autoriai turtines teises perleido prodiuseriui[54], o kitose valstybėse narėse (Jungtinėje Karalystėje) šį klausimą paliekama spręsti pačioms šalims sutarčių teisės pagrindu[55]. Pastarasis mechanizmas susijęs su rizika, kad prodiuseris turtinių teisių perleidimo sutartis sudarys ne su visais asmenimis, kurie tam tikrose valstybėse narėse potencialiai gali būti pripažinti audiovizualinio kūrinio autoriais.

Kita vertus, teisės aktuose įtvirtintų turtinių teisių perleidimo prezumpcijų sukeliami teisiniai padariniai taip pat yra riboti – valstybės narės teisės aktuose įtvirtinta prezumpcija galioja tik tiems asmenims, kurie toje *konkrečioje* valstybėje narėje yra pripažįstami audiovizualinio kūrinio autoriais[56].

Vadinasi, jei konkretus asmuo pagal kūrinio kilmės šalies teisę nepatenka į audiovizualinio kūrinio autorių sąrašą, šiam asmeniui prezumpcija nesukels jokių teisinių padarinių, nors pagal kitos valstybės narės nacionalinę sistemą šis asmuo ir būtų pripažintas audiovizualinio kūrinio autoriumi. Todėl teisių perleidimo prezumpcijos taip pat neužtikrina, kad prodiuseriui bus perleistos visų *galimų* autorių turtinės teisės.

Šiame skyriuje išdėstyti motyvai atskleidžia, kad, priešingai nei palydovinio transliavimo atveju, išimtinių teisių turėtojas turi duoti savo sutikimą teisėtam audiovizualinio kūrinio naudojimui (transliavimui internetu ir užsakomųjų paslaugų teikimui) kiekvienoje valstybėje narėje, kurioje audiovizualinis kūrinys bus pasiekiamas vartotojams.

Galiojanti „gavimo šalies“ taisyklė ne tik pašalina galimybę be išimtinių teisių turėtojo sutikimo teikti tarpvalstybines paslaugas, bet kelia teisinį netikrumą dėl audiovizualinio kūrinio naudojimo teisėtumo net ir tais atvejais, kai yra gaunamas išimtinių teisių turėtojo sutikimas.

---

51 Prancūzijos Respublikos intelektinės nuosavybės kodekso L.113-7 straipsnio 3 dalis.

52 MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 276, 277.

53 *Ibid*., 275.

54 Tokį reguliavimą yra pasirinkusi ir Lietuvos Respublika (Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 11 straipsnio 2 dalis).

55 DEPREEUW, S.; HUBIN, J. B. *Study on the making available right and its relationship with the reproduction right in cross-border digital transmissions*. De Wolf & Partners, 2014, p. 11.

56 Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 11 straipsnio 2 dalis numato, kad „*Audiovizualinio kūrinio autoriai* (išskyrus muzikos kūrinių, specialiai sukurtų audiovizualiniam kūriniui ar įtrauktų į audiovizualinį kūrinį, autorius), sudarydami su audiovizualinio kūrinio gamintoju audiovizualinio kūrinio sukūrimo (pastatymo) sutartį, taip pat anksčiau sukurtų kūrinių autoriai, suteikdami teisę perdirbti savo kūrinius ar įtraukti juos į audiovizualinį kūrinį, kartu perduoda prodiuseriui šio Įstatymo 15 straipsnio 1 dalyje nurodytas turtines autorių teises <...>“.

1.5. Kūrinio naudojimo internetu sukeliami teisiniai padariniai

A priori pabrėžtina, kad audiovizualinio kūrinio naudojimas internetu patenka ne tik į perteikimo visuomenei (angl. *communication to the public)* ir kūrinio padarymo viešai prieinamo (angl. *making available to the public)*[57], bet ir į kūrinio *atgaminimo* (angl. *reproduction)* teisės apimtį. Tai nulemta aplinkybės, kad perduodant informaciją tinklais visais atvejais yra sukuriama bent jau laikina (angl. *temporary)* skaitmeninė audiovizualinio kūrinio kopija[58].

Pabrėžtina, kad tiek teisė perteikti kūrinį visuomenei, tiek teisė atgaminti kūrinį yra *savarankiškos* teisės, kūrinio naudojimo internetu atveju kumuliatyviai (sukauptai) taikomos tam pačiam veiksmui[59]. Todėl tai, kad licenciatas įgijo teisę perteikti kūrinį visuomenei, nereiškia, kad kartu buvo įgyta ir teisė *atgaminti* kūrinį[60].

Nors ES lygiu atgaminimo teisės *turinys* buvo suderintas *InfoSoc* direktyva[61], tai nepanaikino teritorinio atgaminimo teisės pobūdžio ir dėl teritorialumo kylančių teisinių padarinių. Kitaip tariant, valstybėse narėse išliko nevienodas santykių, susijusių su atgaminimo teisės naudojimu, reguliavimas.

Visų pirma valstybėse narėse nėra bendro požiūrio dėl to, ar kūrinio paskelbimas tinkle, iš kurio pagal individualią užklausą kūrinys gali būti pasiekiamas vartotojams *(priešsrovinis* atgaminimas), iš viso turėtų būti kvalifikuojamas ne tik kaip kūrinio perteikimas visuomenei, bet ir kaip kūrinio atgaminimas.

Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje kūrinio paskelbimas tinkle, iš kurio pagal individualią užklausą kūrinys gali būti pasiekiamas vartotojams, patenka tik į kūrinio perteikimo visuomenei apimtį ir nereiškia savarankiško atgaminimo teisės taikymo[62]. Priešingai yra Belgijoje – tiek teisė perteikti kūrinį visuomenei, tiek teisė atgaminti kūrinį yra sukauptuoju būdu taikomos tam pačiam veiksmui kūrinį paskelbti tinkle[63]. Vadinasi, teisėtam audiovizualinio kūrinio naudojimui internetu Jungtinėje Karalystėje pakanka išimtinių teisių turėtojo sutikimo tik dėl teisės perteikti kūrinį visuomenei, o Belgijoje turi būti gautas sutikimas ir dėl teisės atgaminti kūrinį.

Antra, ES lygiu nėra suderinta, *kuris asmuo* – paslaugų teikėjas ar galutinis vartotojas – laikomas atsakingu už atgaminimo teisės naudojimą, todėl atgaminimo teisės *naudotojas* valstybėse narėse skiriasi. Pavyzdžiui, Prancūzijoje[64] ir Ispanijoje[65] laikoma, kad atgaminimą atlieka bet kuris asmuo, fiziškai atgaminęs kūrinį arba *techninėmis priemonėmis prisidėjęs* prie kūrinio

---

[57] Koncentruotumo tikslu toliau šioje dalyje *perteikimo visuomenei teisė* taikoma turint omenyje tiek perteikimo visuomenei (angl. *communication to the public)*, tiek kūriniopadarymo viešai prieinamo (angl. *making available to the public)* teises, nes teisė padaryti kūrinį viešai prieinamą patenka į platesnės teisės – perteikti kūrinį visuomenei – apimtį.

[58] DEPREEUW, S.; HUBIN, J. B. *Study on the making available right and its relationship with the reproduction right in cross-border digital transmissions*. De Wolf & Partners, 2014, p. 41.

[59] *Ibid*., p. 78.

[60] LANGUS, G.; NEVEN, D.; POUKENS, S. *Economic Analysis of the Territoriality of the Making Available Right in the EU*. Briuselis, Charles River Associates, 2014, para. 62.

[61] 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo 2 straipsnis. OJ, 2001 L 167, p. 10–19.

[62] Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 28 d. sprendimas byloje *EMI Records Ltd & Others -v- British Sky Broadcasting Ltd and others*, EWHC 379 (Ch), para. 40.

[63] Hamburgo apygardos teismo 2008 m. rugsėjo 26 d. sprendimas byloje *Voorschaubilder II3*, 08 P 248/07.

[64] Paryžiaus apeliacinio teismo 2011 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje *Société Wizzgo v Société Métropole Télévision*.

[65] CASAS, R., *et al. ALAI-Study Days*. *Questionnaire Spain*. 2012, Kyoto, p. 11 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <http://www.alai.jp/ALAI2012/program/national_report/Spain.pdf>.

atgaminimo, net jei pastaruoju atveju asmuo veikia pagal galutinio vartotojo užklausą, o Vokietijoje[66] ir Belgijoje[67] laikomasi požiūrio, kad jei paslaugų teikėjas veikia pagal galutinio vartotojo užklausą, tai už atgaminimo teisės naudojimą yra atsakingas *tik* galutinis vartotojas. Tai savo ruožtu lemia, kad paslaugų teikėjas kiekvienoje valstybėje narėje turi identifikuoti, ar pagal galiojantį nacionalinį režimą būtent jis yra atsakingas už audiovizualinio kūrinio atgaminimo teisės naudojimą.

Trečia, vartotojų atsakomybė už kūrinio atgaminimą kūriniui pasiekus galutinio vartotojo įrenginius (pasrovinis atgaminimas)[68] tiesiogiai priklauso nuo to, ar galutiniams vartotojams paslaugos yra teikiamos nepažeidžiant kūrinio savininko turtinių teisių.

InfoSoc direktyvoje buvo numatyta, kad valstybės narės savo nacionalinėse sistemose gali įtvirtinti atlygininą atgaminimo teisės apribojimą[69] kūrinį naudojant asmeniniams – ne komerciniams – tikslams[70]. Visos valstybės narės, išskyrus Jungtinę Karalystę, pasinaudojo šia galimybe, bet aptariamo apribojimo sukeliami teisiniai padariniai dėl skirtingo reguliavimo valstybėse narėse nėra vienodi.

Vienas iš esminių skirtumų valstybėse narėse buvo tai, ar atgaminimo asmeniniams tikslams apribojimas taikytinas tik tais atvejais, kai atgaminimas vyksta *teisėtai* apyvartoje esančio kūrinio ar jo kopijos pagrindu, kitaip tariant, ar ribojimas gali būti taikomas tik tada, kai *paslaugų teikėjas* turi kūrinio savininko sutikimą (licenciją) naudoti audiovizualinį kūrinį.

Visgi *ACI Adam* byloje[71] ESTT išaiškino, kad *InfoSoc* direktyvoje įtvirtintas atgaminimo asmeniniams tikslams apribojimas turi būti aiškinamas kaip apimantis tik tuos atvejus, kai atgaminimo šaltinis yra *teisėtai* apyvartoje esantis kūrinys ar jo kopija[72]. Todėl jeigu paslaugų teikėjas neturi kūrinio savininko sutikimo dėl kūrinio perteikimo visuomenei ar atgaminimo teisės taikymo, galutinio vartotojo atliktas pasrovinis atgaminimas nepateks į aptariamo ribojimo taikymo apimtį ir bus neteisėtas.

Kaip nurodoma doktrinoje, tai, ar galutinis vartotojas žinojo ar galėjo žinoti, kad atgamina neteisėtai apyvartoje esantį kūrinį ar jo kopiją, turėtų reikšmės tik konkrečių teisių gynimo *būdų*, o ne visų teisių apsaugos taikymui[73].

---

[66] GIEDKE, A. *ALAI Congress*. *Questionnaire – Germany*. 2012, Kyoto, p. 23 [interaktyvus] [žiūrėta 216-02-11]. Prieiga per internetą: <http://www.alai.jp/ALAI2012/program/national_report/Germany.pdf>; Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 22 d. sprendimas byloje I ZR 175/07; Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 22 d. sprendimas byloje I ZR 216/06.

[67] Belgijos Kasacijų Teismo 2005 m. gegužės 27 d. sprendimas byloje *SABAM*, *I.F.P.I. v Goossens*, *A&M*, C.03.0610.N.

[68] DEPREEUW, S.; HUBIN, J. B. *Study on the making available right and its relationship with the reproduction right in cross-border digital transmissions*. De Wolf & Partners, 2014, p. 69.

[69] Pagal šį apribojimą, valstybės narės gali nustatyti atgaminimo teisės išimtis arba apribojimus, kai atgaminimas asmeniniam naudojimui bet kokioje laikmenoje ir atgaminantys fiziniai asmenys nesiekia tiesioginių ar netiesioginių komercinių tikslų, su sąlyga, kad teisių turėtojai gautų teisingą kompensaciją, priklausomą nuo techninių apsaugos priemonių taikymo ar netaikymo atitinkamam kūriniui ar objektui (MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 517).

[70] 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo 5 straipsnio 2 dalies b punktas. OJ, 2001 L 167, p. 10–19.

[71] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2014 m. balanžio 10 d. sprendimas byloje *ACI Adam BV and Others v Stichting de Thuiskopie and Stichting Onderhandelingen Thuiskopie vergoeding*, C-435/12, EU:C:2014:254.

[72] *Ibid*., para. 41.

[73] Pavyzdžiui, jeigu vartotojas nežinojo ir negalėjo žinoti, kad siūloma atgaminti kopija pažeidžia autorių teises, tokiu atveju šio asmens atžvilgiu civilinė atsakomybė nebūtų taikoma, bet galėtų būti paimtos neteisėtos kopijos (MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 530).

Šiame skyriuje išvardytos aplinkybės atskleidžia, kad „gavimo šalies“ taisyklės taikymas ir kūrinio naudojimo internetu specifika ne tik sukelia teisinį paslaugų teikėjo santykių su teisių turėtoju netikrumą, bet gali sukelti neigiamų padarinių ir šiuose santykiuose tiesiogiai nedalyvaujantiems vartotojams.

Šioje dalyje pateikti argumentai patvirtina, kad besiskiriantis palydovinio transliavimo ir kūrinio naudojimo internetu reguliavimas sukelia skirtingų bendrosios rinkos funkcionavimo padarinių. Komisija yra nustačiusi, kad palydovinis bei internetinis transliavimas ir užsakomųjų paslaugų teikimas sukuria atskiras, bet tarpusavyje glaudžiai susijusias rinkas[74]. Todėl vien tai, kad bendrąją rinką skaldantys teisiniai barjerai buvo panaikinti palydovinio transliavimo atveju, nėra pakankama paspirtis užtikrinti realų, nacionalinių valstybių narių sienų nepaisantį paslaugų judėjimą.

Dėl šių priežasčių sutarties laisvės principo įgyvendinimas apribojant paslaugų teikėjų geografinę veiklos teritoriją palydovinio transliavimo atveju negali būti vertinamas atskirai nuo „gavimo šalies“ taisyklės taikymo padarinių, o Komisija įgyvendindama Strategiją turi rasti teisinių priemonių iki šiol bendrąją rinką skaldantiems teisiniams barjerams panaikinti.

1.6. Galimos reguliavimo kryptys strategijai įgyvendinti

Kaip nurodė Komisijos pirmininkas J. C. Junckeris, įgyvendinant Strategiją ir šalinant bendrąją rinką skaldančius teisinius barjerus reikės sugriauti nacionalinių valstybių narių sistemų *siloso bokštus*[75].

Nors pirmieji reformų žingsniai jau yra žengti[76], Strategijai įgyvendinti esminę reikšmę turės būtent „gavimo šalies“ taisyklę pakeisiančios reformos. Komisija iki šiol nėra nusprendusi, kokios teisinės priemonės įtvirtintų tikslo sukurti bendrąją skaitmeninę rinką ir intelektinės nuosavybės teisių apsaugos pusiausvyrą.

„Išsiuntimo šalies“ taisyklė šiuo metu galioja palydoviniam transliavimui ir Komisija aiškinosi[77] suinteresuotų asmenų nuomonę dėl „išsiuntimo šalies“ taisyklės taikymo paslaugų teikimui internetu, todėl manytina, kad tai yra viena realiausių būsimojo reguliavimo krypčių.

Taikant „išsiuntimo šalies“ taisyklę būtų laikoma, kad kūrinys yra naudojamas tik toje valstybėje narėje, kurioje yra įsisteigęs paslaugų teikėjas arba kurioje yra nuolatinė kūrinio skleidėjo gyvenamoji vieta[78]. Priešingai nei „gavimo šalies“ taisyklės atveju, visi su audiovizualinio kūrinio naudojimu susiję klausimai būtų reguliuojami tik pagal *vienos* iš minėtų valstybių narių nacionalinę sistemą, neatsižvelgiant į tai, kad kūrinys vartotojams būtų prieinamas visoje Europos Sąjungoje.

---

[74] Europos Komisijos 2010 m. gruodžio 21 d. sprendimas byloje *News Corp/ BSkyB*, COMP/M.5932, para. 60; 2000 m. spalio 13 d. sprendimas byloje *Vivendi/Canal+/Seagram*, COMP/M.2050, para 18; 2002 m. rugpjūčio 14 d. sprendimas byloje *Sogecable/CanalSatélite Digital/Vía Digital*, COMP/M.2845, para. 25.

[75] *Cit. op.* 5, p. 5.

[76] Komisija jau ėmėsi veiksmų užtikrinti, kad įsigiję paslaugas, kurios apima autorių ir gretutinių teisių saugomus kūrinius, vartotojai jomis galėtų naudotis neatsižvelgdami į tai, kurioje valstybėje narėje būtų (2015 m. gruodžio 9 d. Europos Komisijos pasiūlymas Europos Parlamentui ir Tarybai dėl reguliavimo užtikrinti laisvą kūrinių judėjimą bendrojoje skaitmeninėje rinkoje. Briuselis, COM(2015) 627 galutinis).

[77] *Cit. op.* 3, 14.

[78] LANGUS, G.; NEVEN, D.; POUKENS, S. *Economic Analysis of the Territoriality of the Making Available Right in the EU*. Briuselis, Charles River Associates, 2014, para. 414, 415.

Kaip ir palydovinio transliavimo atveju, audiovizualinio kūrinio naudojimas internetu visose valstybėse narėse būtų laikomas teisėtu, net jei paslaugų teikėjas būtų įgijęs audiovizualinio kūrinio naudojimo teises tik „išsiuntimo“ šalyje. Visgi, šio darbo autoriaus manymu, „išsiuntimo šalies“ taisyklė turėtų būti taikoma kartu su sutarčių laisvės principu, teisių turėtojams paliekant galimybę nustatyti geografinius kūrinio naudojimo apribojimus.

Pabrėžtina, kad nors „išsiuntimo šalies“ taisyklės taikymas *be sutarties laisvės principo* sudarytų prielaidas realiam Strategijos įgyvendinimui ir skatintų *intra-brand* konkurenciją, Komisijos užsakymu atliktas ekonominis tyrimas atskleidžia ir tam tikrus neigiamus šios taisyklės padarinius: (i) kūrinių gamintojai gali prarasti vieną iš pagrindinių finansavimo šaltinių – išankstinius apmokėjimus už licencijas, nes nesant teritorinės apsaugos nuo kitų ūkio subjektų „zuikiavimo“ licenciatai nebūtų linkę prisiimti rizikos investuoti į audiovizualinių kūrinių gamybą; (ii) siekdami palaikyti didesnę licencijų kainą, teisių turėtojai gali nuspręsti arba visai neteikti kūrinių naudojimo licencijų didesnio paklausos elastingumo[79] valstybėse narėse, arba tam tikra apimtimi didinti jų kainą[80]; (iii) tam tikrose valstybėse narėse gali būti sunaikinta kūrinio ekonominė vertė, nes teisių turėtojai negalėtų užtikrinti tinkamo audiovizualinių kūrinių platinimo sistemos veikimo[81].

Todėl, viena vertus, „išsiuntimo šalies“ taisyklės taikymas kartu su sutarties laisvės principu iš esmės eliminuotų šiuo metu galiojančius laisvo paslaugų judėjimo teisinius barjerus. Kita vertus, leistų licenciatui priimti ekonomiškai pagrįstą sprendimą dėl kūrinio naudojimo daugiau nei vienoje valstybėje narėje, o licenciarui – kontroliuoti audiovizualinių kūrinių platinimą neprarandant jų ekonominės vertės.

Kaip bus nurodoma toliau, audiovizualinių kūrinių savininkų teisė į atlyginimą apima ir teisę į kūrinio ekonominės vertės apsaugą. Todėl audiovizualinių kūrinių platinimo sistemos[82] specifika lemia, kad galimybė *tam tikrą laiką drausti* kūrinio naudojimą yra esminė kūrinio ekonominės vertės apsaugos prielaida.

Kadangi platinimo sistemos derinimas ekonominiu požiūriu nėra racionalus, sutarties laisvės principas kūrinio ekonominės vertės apsaugos kontekste galėtų būti įgyvendinamas, pavyzdžiui, draudžiant licenciatui kūrinį atitinkamu būdu naudoti *tose* valstybėse narėse, kuriose kūrinys tuo būdu dar nėra prieinamas *dėl nepasibaigusio ankstesnio lango*. O tuo atveju, jei konkrečioje valstybėje narėje *atitinkamame lange* apskritai nebūtų nė vieno audiovizualinio kūrinio tiekėjo, sutartiniai ribojimai nebūtų galimi.

Aptariama priemonė ne tik padėtų išsaugoti kūrinio ekonominę vertę, bet ir skatintų tiek *intra-brand*, tiek *inter-brand* konkurenciją. Viena vertus, audiovizualinis kūrinys *atitinkamo lango metu* vartotojams galbūt taptų prieinamas iš visose valstybėse narėse veikiančių ūkio subjektų,

---

[79] Paklausa elastinga kainos atžvilgiu, kai kylant produkto kainai jo paklausa mažėja. Paklausa neelastinga kainos atžvilgiu, kai kylant produkto kainai jo paklausa nekinta (Lietuvos Respublikos konkurencijos tarybos paaiškinimų dėl atitinkamos rinkos apibrėžimo 3 punktas).

[80] LANGUS, G.; NEVEN, D.; POUKENS, S. *Economic Analysis of the Territoriality of the Making Available Right in the EU*. Briuselis, Charles River Associates, 2014, para. 437.

[81] *Ibid*., para. 436.

[82] Pirmiausia audiovizualinis kūrinys yra demonstruojamas kino teatruose. Po kelių mėnesių pradedama prekiauti materialiomis kūrinio kopijomis ir suteikiama galimybė vartotojams kūrinį pasiekti online pasirinktu laiku ir pasirinktoje vietoje. Toliau audiovizualinis kūrinys pradedamas transliuoti vadinamajame pirmajame mokamos televizijos lange (angl. *first pay-TV window)*, dar po kelių mėnesių – antrajame mokamos televizijos lange (angl. *second pay-TV window)* ir galiausiai pradedamas transliuoti per nemokamą televiziją (angl. *free-to-air television)* (2007 m. gruodžio 18 d. *Ofcom Pay TV market overview*. *Annex 8 to pay TV market investigation consultation*, p.10).

todėl būtų skatinama *intra-brand* konkurencija. Kita vertus, *atitinkamame lange* visai nesant jokių tiekėjų, rinka negalėtų būti uždaroma *inter-brand* konkurencijai.

Manytina, kad aptariama alternatyva taip pat sukeltų mažesnį neigiamą poveikį licencijų gavėjų paskatoms investuoti į audiovizualinių kūrinių gamybą ir paklausos kūrimą, nei vien tik „išsiuntimo šalies“ taisyklės atveju. Nors licenciatai susidurtų su galima *intra-brand* konkurencija, dėl aptartų teritorinių ribojimų taikymo ji vyktų tik *atitinkamuose languose*. Kitaip tariant, licencijų gavėjai būtų apsaugoti nuo konkurencijos, kuri apskritai griautų kūrinio ekonominę vertę.

Be to, aptariamuoju atveju konkurencijos teisės taikymas būtų tinkama *ex post* santykių reguliavimo priemonė vertinant, ar sutarties laisvės principo pagrindu nebuvo apribota konkurencija, kuri būtų egzistavusi be sutartinių ribojimų[1].

„Išsiuntimo šalies“ taisyklė iš esmės panaikina laisvojo paslaugų judėjimo ribojimus, bet ši priemonė nepaneigia šiame darbe atskleistų reikšmingų nacionalinių autorių ir gretutinių teisių sistemų skirtumų. Ypač atsižvelgtina į tai, kad teisiniams licencijavimo santykiams bus taikoma *tik* „išsiuntimo šalies“ nacionalinė autorių ir gretutinių teisių sistema, nors kūrinys taptų pasiekiamas ir visose kitose valstybėse narėse.

Kadangi „išsiuntimo šalimi“ būtų laikoma paslaugų teikėjo įsisteigimo arba kūrinio skleidėjo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybė[2], tai keltų riziką, kad paslaugų teikėjai „išsiuntimo šalimi“ *pasirinks* valstybes (įsisteigs valstybėse), kuriose yra suteikiama sąlygiškai siauriausia autorių ir gretutinių teisių apsauga.

Taip pat minėta, kad tam tikrą teisinį netikrumą kelia ir šiuo metu nacionalinėse autorių ir gretutinių teisių sistemose įtvirtinti skirtingi autorių turtinių teisių perleidimo mechanizmai, o kūrinio padarymo viešai prieinamo atveju nėra vienodos pozicijos, ar priešsrovinis atgaminimas reiškia ir savarankišką atgaminimo teisės taikymą.

Siekiant užtikrinti tinkamą autorių ir gretutinių teisių apsaugos bei bendrosios rinkos įgyvendinimo balansą, kartu su aptarta „gavimo šalies“ taisyklės reforma būtina suderinti nacionalinių autorių ir gretutinių teisių sistemų reguliavimą įtvirtinant:

1) *numerus clausus* autoriais pripažintų asmenų sąrašą arba autorystės prezumpcijas;
2) audiovizualinio kūrinio autorių turtinių teisių perleidimo prodiuseriui prezumpciją;
3) prezumpciją, kad turtinių teisių savininkui sutikus dėl kūrinio padarymo viešai prieinamo duodamas sutikimas ir dėl kūrinio atgaminimo teisės, kiek tai yra būtina *priešsroviniam* atgaminimui.

Apibendrinant šioje dalyje išsakytus motyvus manytina, kad „gavimo šalies“ taisyklė turėtų būti pakeista „išsiuntimo šalies“ taisykle, kartu šalims paliekant teisę pasinaudoti sutarties laisvės principu ir įtvirtinti teritorinius ribojimus, kurių *raison d'etre* būtų kūrinio ekonominės vertės apsauga. Be to, Strategijos įgyvendinimas turi apimti ir aukščiau aptartas teisines priemones, kurios užtikrintų tikslo sukurti bendrąją skaitmeninę rinką ir autorių bei gretutinių teisių apsaugos pusiausvyrą.

---

[1] Kai susitarimas kvalifikuojamas kaip ribojantis konkurenciją pagal padarinius, būtina atlikti kontrafaktinę analizę. Tokiu atveju vertinama, ar susitarimas apribojo konkurenciją, kuri galbūt būtų buvusi nesant sutartinių ribojimų (Europos Sąjungos Pirmosios instancijos teismo 1998 rugsėjo 15 d. sprendimas byloje *European Night Services v Commission*, T-374/94, EU:T:1998:198, para. 142).

[2] DEPREEUW, S.; HUBIN, J. B. *Study on the making available right and its relationship with the reproduction right in cross-border digital transmissions*. De Wolf & Partners, 2014, p. 36.

1.7. SESV 101 straipsnio taikymas absoliučią teritorinę apsaugą suteikiantiems susitarimams

A priori nurodytina, kad vien išimtinės licencijos suteikimas tam tikroje valstybės narės teritorijoje pats savaime nėra neteisėtas[3].

Pabrėžtina, kad *nematerialiųjų* autorių ir gretutinių teisių atžvilgiu nėra taikoma išnaudojimo doktrina[4], todėl nacionalinių autorių ir gretutinių teisių sistemų pobūdis lemia, kad paprastai autorių ir gretutinės teisės yra licencijuojamos būtent teritoriniu valstybių narių pagrindu. Visgi teritoriniu pagrindu grįsta licencijavimo praktika prieštarauja pagrindiniam ES tikslui – sukurti vidaus sienų neturinčią rinką.

Bendruoju atveju absoliuti teritorinė apsauga reiškia[5], kad tam tikros prekės tiekėjas konkrečioje teritorijoje paskiria tik vieną prekės distributorių. Tiekėjas įsipareigoja ne tik pats nekonkuruoti su distributoriumi tam tikroje teritorijoje (neįeiti į atitinkamą rinką veikdamas žemesniame tiekimo grandinės lygyje)[6], tačiau tai draudžia ir tretiesiems asmenims (kontrahentams arba lygiagretiesiems prekių importuotojams[7]).

Dar iki Strategijos paskelbimo Komisija inicijavo[8] elektroninės komercijos sektoriaus tyrimą. Kaip nurodė Komisijos komisarė konkurencijai Margrethe Vestager[9], šiuo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip konkurencijos teisės taikymas gali pasitarnauti siekiant įgyvendinti bendrąją skaitmeninę rinką. Komisijos nuomone, kai kurie teritoriniai ribojimai *nėra pagrįsti autorių ir gretutinių teisių turiniu*, o yra nulemti privačių licencijavimo santykių dalyvių interesų[10].

Iš tiesų dar prieš Strategijos paskelbimą Komisija pranešė pradedanti tyrimą (toliau – Tyrimas) dėl licencijos gavėjo *Sky UK Limited* (toliau – *Sky*) ir turtinių teisių savininkų – šešių

---

[3] 2010 m. balandžio 20 d. Europos Komisijos komunikatas – Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 101 straipsnio taikymo vertikaliųjų apribojimų gairės. OJ, 2010/C 130/01, para. 152. Vis dėlto visišką teritorinę apsaugą suteikiantys susitarimai riboja konkurenciją pagal tikslą (2010 m. balandžio 20 d. Europos Komisijos reglamento Nr. 330/2010 dėl Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 101 straipsnio 3 dalies taikymo vertikaliųjų susitarimų ir suderintų veiksmų rūšims 4 straipsnio b dalis).

[4] 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo 3 straipsnio 3 dalis. OJ, 2001 L 167, p. 10–19; Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1980 m. kovo 18 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others*, C-62/79, EU:C:1980:84.

[5] Pastebėtina, kad visiška teritorinė apsauga reiškia, jog distributorius yra apsaugomas ne tik nuo aktyvių trečiųjų asmenų pardavimų (angl. *active sales*), bet ir nuo bet kokių pasyvių pardavimų (angl. *passive sales*). Todėl visiška teritorinė apsauga iš esmės yra skirta pašalinti tam tikroje teritorijoje to paties prekės ženklo konkurenciją (angl. *intra-brand*), atitinkamą rinką atiduodant vienam distributoriui.

[6] WHISH, R.; BAILEY, D. Competition Law. Eighth Edition. Oxford: Oxford University Press, 2015, p. 814, 815.

[7] Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1982 m. birželio 8 d. sprendimas byloje *Nungesser KG and Kurt Eisele v Commission*, C- 258/78, EU:C:1982:211, para. 53.

[8] 2015 m. gegužės 6 d. Europos Komisijos sprendimas inicijuoti elektroninės komercijos sektoriaus tyrimą remiantis 2002 m. gruodžio 16 d. Tarybos reglamento (EB) Nr. 1/2003 dėl konkurencijos taisyklių, nustatytų Sutarties 81 ir 82 straipsniuose, įgyvendinimo 17 straipsniu. C(2015) 3026 galutinis [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/competition/antitrust/ecommerce_decision_en.pdf>.

[9] 2015 m. kovo 25 d. Europos Komisijos komisarės konkurencijai Margrethe´s Vestager kalba *Competition policy for the Digital Single Market: Focus on e-commerce*. Berlynas, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-4704_en.htm>.

[10] *Cit. op.* 1, p. 6.

Jungtinių Amerikos Valstijų didžiųjų kino kompanijų[11] sudarytų sutarčių dėl audiovizualinių kūrinių naudojimo[12]. Komisija įtaria, kad sudarytos sutartys užtikrina kitose valstybėse narėse veikiantiems ūkio subjektams visišką teritorinę apsaugą, o dėl licencijose numatytų ribojimų *Sky* negalėjo priimti *ekonomiškai pagrįsto* sprendimo dėl paslaugų teikimo kitose, nei Jungtinė Karalystė ir Airija, valstybėse narėse.

Kartu Komisija *expressis verbis* nurodė, kad šiuo tyrimu nėra kvestionuojama teisė išduoti teritorines licencijas arba priverstinai įpareigoti ūkio subjektus suteikti ir įgyti tik visos ES autorių bei gretutinių teisių naudojimo licencijas[13].

Visgi Komisijos intervencija į licencijavimo santykius implikuoja, kad *visi* į autorių ir gretutinių teisių apimtį patenkantys susitarimai suteikti kūrinio naudojimo teises *tik* konkrečioje valstybėje narėje yra neteisėti *per se* (riboja konkurenciją pagal tikslą). Todėl atliekant Tyrimą kilo klausimas, ar konkurencijos teisės taisyklės gali kvestionuoti intelektinės nuosavybės teisių *turinį*, nes konceptualiu požiūriu aptariamo SESV 101 straipsnio 1 dalies taikymo padariniai *de facto* reikštų ne autorių ir gretutinių teisių įgyvendinimo, o kaip tik *turinio* ribojimą[14].

Toliau bus siekiama pateikti atsakymą, ar tam, kad būtų išspręstos reguliacinio pobūdžio problemos, konkurencijos teisė gali būti taikoma sutartiniams apribojimams, kurie patenka į *teisėto* autorių ir gretutinių teisių turinį.

2. SESV 101 straipsnio 1 dalies taikymas laisvo paslaugų judėjimo ribojimams

Komisijos Tyrimo objektas yra *nematerialiųjų* kūrinio perteikimo visuomenei (angl. *communication to the public)* ir padarymo viešai prieinamo (angl. *making available to the public)*[15] teisių naudojimo licencijos.

Nuosekli ESTT praktika *(Coditel I*[16], *Ministère Public v Tournier*[17]*)* patvirtina, kad šios *nematerialiosios* intelektinės nuosavybės teisės patenka į paslaugų teikimo[18], o ne prekių tiekimo apimtį[19].

Šis skirstymas yra ne vien konceptualus, bet turi ir praktinę reikšmę. Kaip minėta, teisių išnaudojimo doktrina taikoma tik *materialiųjų prekių* platinimui[20]. Vis dėlto pirmojoje darbo da-

---

[11] *Walt Disney Company*, *NBC Universal Inc*, *Paramount Pictures Corporation*, *Sony Pictures Studios*, *Twentieth Century Fox Film Corporation Fox ir Warner Bros Entertainment Inc*.

[12] *Cit. op.* 7.

[13] 2014 m. sausio 13 d. Europos Komisijos komisaro konkurencijos teisei Joaquino Almunios *Statement on opening of investigation into Pay TV services*. Briuselis, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-30]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-13_en.htm>.

[14] Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1971 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *Deutsche Grammophon GmbH v. Metro-SB-Großmärkte GmbH & Co.KG*, C-78/70, EU:C:1971:59.

[15] Aptariamos teisės įtvirtintos Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 8 punkte; 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo 3 straipsnyje. OJ, 2001 L 167, p. 10–19; Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos autorių teisių sutarties 8 straipsnyje.

[16] Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1980 m. kovo 18 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others*, C-62/79, EU:C:1980:84.

[17] Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1989 m. liepos 13 d. sprendimas byloje *Ministère Public v Tournier*, C-395/87, EU:C:1989:319.

[18] SESV 26 straipsnio 2 dalis, SESV 56 straipsnis.

[19] SESV 26 straipsnio 2 dalis, SESV 28 straipsnis.

[20] Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1980 m. kovo 18 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others*, C-62/79, EU:C:1980:84.

lyje identifikuoti galiojančio reguliavimo skirtumai kūrinio naudojimo palydovinio transliavimo („išsiuntimo šalies“ taisyklės taikymas) ir kūrinio naudojimo internetu („gavimo šalies“ taisyklės taikymas) atvejais sukelia skirtingų teisinių padarinių bendrosios rinkos funkcionavimui ir tai gali lemti skirtingą įtvirtintų ribojimų kvalifikavimą.

Tai patvirtina toliau aptariami sprendimai *Coditel (I* ir *II)*[21] ir *Murphy*[22] bylose.

3. ESTT sprendimai *Coditel I* ir *Coditel II* bylose

Pabrėžtina, kad *Coditel I* byloje[23] SESV 101 straipsnio 1 dalies taikymo klausimas nebuvo keliamas, o byla buvo nagrinėjama atsižvelgiant į laisvo paslaugų judėjimo kontekstą. ESTT nurodė, kad turtinių teisių į audiovizualinį kūrinį turėtojas turi teisėtą interesą skaičiuoti pajamas pagal preliminarius galimų kūrinio rodymų kino teatre kartus ir tikėtis, kad televizijos transliacijos įvyks tik po tam tikro laiko[24].

Teismas pripažino, kad teisių turėtojo galimybė reikalauti atlyginimo už *kiekvieną* audiovizualinio kūrinio naudojimą įtrauktina į esminį šių kūrinių suteikiamų turtinių teisių *turinį*[25]. Vadinasi, teisių turėtojas turi teisę *leisti arba drausti* tolimesnį kūrinio naudojimą, todėl ES teisė negali kvestionuoti teritorinių licencijų ribų[26]. Taigi nors teisių į audiovizualinius kūrinius licencijavimas iš esmės yra ribojamas nacionalinių teritorijų pagrindu, tai neprieštarauja laisvam paslaugų judėjimui[27].

Atsakovams toliau kvestionuojant autorių ir gretutinių teisių turinį, ESTT šiame ginče priėmė antrą sprendimą. *Coditel II*[28] bylos esmė buvo licencijų įvertinimas SESV 101 straipsnio 1 dalies kontekste. Teismas pakartojo, kad teisių turėtojo galimybė reikalauti atlyginimo už *kiekvieną* audiovizualinio kūrinio naudojimą patenka į esminį šių kūrinių suteikiamų turtinių teisių *turinį*[29]. Todėl vien tai, kad turtinių teisių į audiovizualinį kūrinį savininkas suteikia išimtinę kūrinio

[21] Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1980 m. kovo 18 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others*, C-62/79, EU:C:1980:84; 1982 m. spalio 6 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others*, C-262/81, EU:C:1982:334.

[22] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. spalio 4 d. sprendimas sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others and Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:631.

[23] Turtinių teisių į audiovizualinį kūrinį savininkas suteikė Belgijoje veikiančiam ūkio subjektui išimtinę kūrinio perteikimo visuomenei teisę. Šią teisę ūkio subjektas naudojo kūrinį rodydamas kino teatruose. Išimtinė kūrinio perteikimo visuomenei teisė buvo licencijuojama ir kitam, Vokietijoje veikiančiam, ūkio subjektui, kuris kūrinį naudojo jį transliuodamas per kabelinę televiziją. Trečiasis ūkio subjektas, taip pat veikiantis Belgijoje, atliko Vokietijoje vykusios kūrinio transliacijos retransliaciją Belgijos teritorijoje. Dėl šių veiksmų išimtinės kūrinio perteikimo visuomenei Belgijoje teisės turėtojas kreipėsi į teismą dėl žalos atlyginimo, nes buvo sunaikinta kūrinio ekonominė vertė (Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1980 m. kovo 18 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others*, C-62/79, EU:C:1980:84, para. 1–5).

[24] Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1980 m. kovo 18 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others*, C-62/79, EU:C:1980:84, para. 13.

[25] *Ibid*., para. 14.

[26] *Ibid*., para. 16.

[27] *Ibid*., para. 18.

[28] Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1982 m. spalio 6 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others*, C-262/81, EU:C:1982:334.

[29] *Ibid*., para. 12.

naudojimo licenciją valstybėje narėje ir atitinkamą laikotarpį *draudžia* kitiems ūkio subjektams naudoti kūrinį toje valstybėje narėje, nėra pakankama konstatuoti, kad toks susitarimas riboja konkurenciją pagal tikslą[30]. Formuodamas šią išvadą, teismas įvertino[31] audiovizualinių kūrinių industrijos platinimo sistemos specifiką ir tai, kad išimtinės licencijos yra kūrinių gamybos finansavimo šaltinis.

Aptarti ESTT sprendimai *Coditel (I* ir *II)* bylose patvirtina, kad į intelektinės nuosavybės teisių turinį patenkantys paslaugų teikimo ribojimai *per se* neprieštarauja SESV 101 straipsnio 1 daliai. Konkurencijos teisės intervencijos į licencijavimo santykius kontekste ypač svarbi ESTT išvada, kad teisė reikalauti atlyginimo už *kiekvieną* audiovizualinio kūrinio naudojimą yra *esminė* atsižvelgiant į *specifinę audiovizualinių kūrinių prigimtį ir industrijos ypatumus*. Dėl to teisė į atlyginimą apima ir *teisę į kūrinio ekonominės vertės apsaugą* tam tikrą laiką draudžiant kūrinio naudojimą[32].

Būtent teisė reikalauti atlyginimo už kūrinio naudojimą ir *kūrinio ekonominės vertės apsauga* yra esminiai motyvai, dėl kurių ESTT visišką teritorinę apsaugą suteikiančių licencijų *Coditel (I* ir *II)* bylose nekvalifikavo kaip konkurenciją pagal tikslą ribojančių susitarimų.

4. ESTT sprendimas *Murphy* byloje

Nurodytina, kad *Murphy* byloje[33] ESTT *expressis verbis* nurodė, jog išimtinių licencijų teisėtumo klausimas nėra nagrinėjamas, o vertinami tik *papildomi įsipareigojimai* (angl. *additional obligations)*, susiję su galinių įrenginių eksporto draudimu[34]. Pabrėžtina ir tai, kad galinių įrenginių eksporto draudimas buvo nagrinėjamas ne laisvo prekių, o laisvo paslaugų judėjimo kontekste[35], nes galiniai įrenginiai yra tik pagalbinė, t. y. antraeilė, priemonė paslaugų teikimui užtikrinti[36].

---

30 *Ibid*., para. 15.

31 *Ibid*., para. 16.

32 Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1980 m. kovo 18 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others*, C-62/79, EU:C:1980:84, para. 14.

33 *Football Association Premier League Ltd* (toliau – FAPL) yra turtinių teisių į Anglijos „Premier“ lygos rungtynių transliacijas savininkė. FAPL turtines teises įgyvendina suteikdama išimtines Anglijos „Premier“ lygos rungtynių transliavimo licencijas konkrečiose valstybių narių teritorijose, nes ūkio subjektai neketina veikti daugiau nei vienos valstybės narės teritorijoje. Licencijų kainos iš esmės skiriasi atsižvelgiant į tai, kokios vartotojų paklausos yra tikimasi sulaukti konkrečioje valstybėje narėje.
Siekdami apsaugoti teritorinį licencijų išimtinumą ir transliacijų ekonominę vertę, licenciatai prisiima įsipareigojimus kitų valstybių narių vartotojams neleisti pasiekti vykdomų transliacijų. Tokį rezultatą užtikrina (i) transliacijų kodavimas ir (ii) draudimas eksportuoti į kitų valstybių narių teritorijose esančius galinius įrenginius, kurie būtini transliacijoms atkoduoti.
Kai kurie Jungtinėje Karalystėje veikiantys barai Anglijos „Premier“ lygos rungtynes rodė naudodamiesi kur kas pigiau Graikijoje įsigytomis televizijos paslaugomis ir galiniais atkodavimo įrenginiais, todėl FAPL siekė uždrausti šiuos veiksmus, kaip pažeidžiančius licencijų išimtinumą ir transliacijų ekonominę vertę (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. spalio 4 d. sprendimas sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others ir Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:631, para. 30–43).

34 *Ibid*., para. 141

35 SESV 56 straipsnio 1 dalis.

36 Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. spalio 4 d. sprendimas sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others and Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 and C-429/08, EU:C:2011:631, para. 80–83.

ESTT pakartojo iki tol nuosekliai plėtotą Teismo praktiką, kad laisvo paslaugų teikimo ribojimai yra galimi tiek, kiek yra būtina apsaugoti išimtinių turtinių teisių *turinį*[37]. Visgi, eksplicitiškai patvirtindamas[38] *Coditel II* byloje pateiktą aiškinimą, kad vien tik kūrinio naudojimo teisių suteikimas su visiška teritorine apsauga neriboja konkurencijos pagal tikslą[39], ESTT nurodė, kad šis išaiškinimas nėra taikytinas *Murphy* bylos aplinkybėmis[40].

Tokio ESTT motyvo priežastis – Palydovinio transliavimo direktyvoje įtvirtinta „išsiuntimo šalies" taisyklė[41]. Kaip minėta, pagal šią taisyklę laikoma, kad transliavimas per palydovą vyksta tik signalo išsiuntimo šalyje, todėl transliuotojai, kurie vykdo EEE teritorijoje valstybės sienas kertantį transliavimą, privalo gauti teisių turėtojo leidimą *tik* toje valstybėje narėje, iš kurios yra išsiunčiamas signalas.

Murphy bylos atveju tai reiškė, kad įgiję išimtinę teisę transliuoti Anglijos „Premier" lygos varžybas tik „išsiuntimo šalies" valstybėje narėje licenciatai formaliai *teisėtai* galėjo transliacijas vykdyti ir kitose valstybėse narėse, kuriose galiniais įrenginiais būtų pasiekiami palydovo pėdsakai (angl. *footprint)*.

Kaip teisingai nurodė ESTT[42], *Coditel II* sprendimo priėmimo metu „išsiuntimo šalies" taisyklė neegzistavo, todėl retransliacija Belgijoje buvo vykdyta formaliai pažeidžiant licenciaro ir licenciato turtines teises bei nemokant atlyginimo už kūrinio naudojimą.

Motyvaciją ESTT tęsė argumentu, kad į esminį intelektinės nuosavybės teisių *turinį* patenka *tik* teisė *reikalauti atlyginimo* už saugomo objekto naudojimą[43]. Teismas taip pat nurodė, kad intelektinės nuosavybės teisės garantuoja ne didžiausią, o tik *tinkamą* atlyginimą, kuris aptariamu atveju nustatomas atsižvelgiant į realią ir potencialią vartotojų auditoriją[44].

ESTT pabrėžė, kad FAPL atlyginimą už varžybų transliacijas licencijų pagrindu gaudavo tiek Jungtinėje Karalystėje, tiek Graikijoje, todėl jos teisė į *tinkamą* atlyginimą buvo įgyvendinta[45]. Teismas taip pat nurodė, kad Palydovinio transliavimo direktyva numato galimybę susitarti dėl atlyginimo atsižvelgiant į potencialią auditoriją ir kitose valstybėse narėse[46], o galinių įrenginių naudojimas sudaro galimybes tokią auditoriją apskaičiuoti pakankamai tiksliai[47].

---

37 *Ibid*., para. 105–106.

38 Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. spalio 4 d. sprendimas sujungtose *bylose SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others ir Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:631, para. 137.

39 Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1982 m. spalio 6 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others*, C-262/81, EU:C:1982:334, para. 15.

40 Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. spalio 4 d. sprendimas sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others ir Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:631, para. 119.

41 1993 m. rugsėjo 27 d. Europos Tarybos direktyvos 93/83/EEC dėl tam tikrų autorių teisių ir gretutinių teisių taisyklių, taikomų palydoviniam transliavimui ir kabeliniam perdavimui, koordinavimo technologijų, OJ L 248 , 06/10/1993 P. 0015–0021, 1 str. 2 d. b punktas.

42 Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. spalio 4 d. sprendimas sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others ir Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:631, para. 119.

43 *Ibid*., para. 107.

44 *Ibid*., para. 108–110.

45 *Ibid*., para. 111.

46 *Ibid*., para. 112.

47 *Ibid*., para. 113.

Dėl šių aplinkybių atlyginimas už licencijas, kurios suteikia visišką teritorinę apsaugą, ESTT buvo pripažintas kaip nepatenkantis į *tinkamo* atlyginimo apimtį, nes tai sudaro galimybes valstybėse narėse taikyti skirtingą kainodarą ir skaldo bendrąją rinką[48].

Taikydamas šiuos motyvus ESTT priėjo išvadą, kad licencijose įtvirtinti *papildomi įsipareigojimai* dėl draudimo eksportuoti galinius įrenginius į kitas valstybes nares viršijo tai, kas patenka į intelektinės nuosavybės teisių turinį, todėl riboja konkurenciją pagal tikslą[49].

Aukščiau pateikti ESTT motyvai atskleidžia, kad sprendimo *Murphy* byloje *raison d'etre* buvo „išsiuntimo šalies" taisyklės taikymas, dėl to palydovinės transliacijos kitose valstybėse narėse yra formaliai galimos ir be turtinių teisių savininko sutikimo.

Visgi kitame skyriuje bus siekiama pateikti atsakymą, ar iš tiesų konkurencijos teisės taisyklės *iki* Strategijos įgyvendinimo gali būti taikomos sutartiniams ribojimams, kurie iki šiol yra įtvirtinami nematerialiųjų audiovizualinių kūrinių naudojimo teisių licencijose.

5. SESV 101 straipsnio 1 dalies taikymas iki teisinių Strategijos reformų įgyvendinimo

A priori nurodytina, kad konkurencijos teisės intervencija yra *ex post*, o ne *ex ante* santykių reguliavimo priemonė.

Tai ypač svarbu atsižvelgiant į tai, kad dalis šiuo metu Komisijos atliekamo Tyrimo dėl licencijų atitikties SESV 101 straipsnio 1 daliai yra susijusi su sutartiniais santykiais, kuriems iki šiol tebegalioja „gavimo šalies" taisyklės taikymas. Kita vertus, „išsiuntimo šalies" taisyklės taikymo sukeliami teisiniai padariniai taip pat negali būti interpretuojami tokiu būdu, kuris paneigtų esminį autorių ir gretutinių teisių į audiovizualinius kūrinius turinį[50].

Visų pirma, kaip buvo atskleista šiame darbe, *teisėtas* audiovizualinio kūrinio naudojimas internetu dėl šiuo metu galiojančio ES ir nacionalinių valstybių narių reguliavimo yra itin komplikuotas.

„Gavimo šalies" taisyklės taikymas pirmiausia reiškia tai, kad audiovizualinis kūrinys yra naudojamas kiekvienoje jurisdikcijoje, kurioje jis yra pasiekiamas. Vadinasi, *teisėtam* kūrinio naudojimui yra *būtina* gauti turtinių teisių savininko sutikimą kiekvienoje valstybėje narėje. Tai lemia, kad kūrinio naudojimas be turtinių teisių savininko reikštų autorių ir gretutinių teisių pažeidimą[51], po kurio turtinių teisių savininkas galėtų *uždrausti*[52] audiovizualinio kūrinio naudojimą kiekvienoje į licencijos geografinę apimtį nepatenkančioje valstybėje narėje.

Todėl sutartiniai ribojimai, draudžiantys audiovizualinį kūrinį naudoti kitose valstybėse narėse iš esmės įtvirtina tą patį teisinį rezultatą, kuris kiltų autorių ir gretutinių teisių pažeidimo atveju. Tai reiškia, kad teritoriniai kūrinio naudojimo internetu apribojimai patenka į esminį autorių ir gretutinių teisių *turinį*.

---

48 *Ibid*., para. 115, 116.

49 *Ibid*., para. 146.

50 Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1982 m. spalio 6 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others*, C-262/81, EU:C:1982:334, para. 15, 16.

51 Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. spalio 4 d. sprendimas sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others ir Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:631, para.119.

52 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2004/48/EB dėl intelektinės nuosavybės teisių gynimo 11 straipsnis.

Aukščiau pateikta ESTT praktikos analizė patvirtina, kad į intelektinės nuosavybės teisių turinį patenkantys susitarimai neriboja konkurencijos pagal tikslą, net jei tai prieštarautų bendrosios rinkos imperatyvui[53].

Toks interpretavimas kyla ir iš nuoseklios ESTT praktikos, pagal kurią susitarimas patenka į SESV 101 straipsnio 1 dalies taikymo apimtį tik tada, kai jis riboja konkurenciją, kuri būtų egzistavusi, jei susitarimas nebūtų sudarytas[54]. Šiuo atveju yra akivaizdu, kad nepaisant sutartinių ribojimų, „gavimo šalies" taisyklės taikymas *per se* eliminuoja autorių ir gretutinių teisių požiūriu *teisėtą* konkurenciją, todėl sutartiniai ribojimai savo esme įtvirtina tuos pačius padarinius, kurie kiltų autorių ir gretutinių teisių pažeidimo atveju[55].

Todėl šiuo metu galiojantis reguliavimas ir ESTT praktika patvirtina, kad sutartiniai autorių ir gretutinių teisių naudojimo internetu ribojimai negali būti kvalifikuojami kaip ribojantys konkurenciją pagal tikslą. Priešingu atveju konkurencijos taisyklių taikymas iš esmės taptų *ex ante* reguliavimo priemone, kuri Strategijos tikslus įgyvendintų *contra legem* galiojančiai ES teisės sistemai.

Antra, nepaisant „išsiuntimo šalies" taisyklės sukeliamų teisinių padarinių laisvam paslaugų judėjimui, *Murphy* byloje pateiktas ESTT išaiškinimas riboja autorių ir gretutinių teisių turinį.

Iš tiesų *Murphy* byloje ESTT pabrėžė, kad išimtinį autorių ir gretutinių teisių turinį sudaro teisė reikalauti *tinkamo* atlyginimo[56]. Vis dėlto *Coditel (I* ir *II)* bylose autorių ir gretutinių teisių į audiovizualinius kūrinius turinys buvo aiškinamas plačiau – kaip apimantis teisę *drausti* kitiems ūkio subjektams kūrinio naudojimą atitinkamoje valstybėje narėje. *Coditel (I* ir *II)* bylose buvo pabrėžiama tai, kad teisė reikalauti atlyginimo už *kiekvieną* audiovizualinio kūrinio naudojimą yra *esminė* atsižvelgiant į *specifinę audiovizualinių kūrinių prigimtį ir industrijos ypatumus*[57]. Todėl teisė į atlyginimą šių kūrinių atveju apima ir *teisę į kūrinio ekonominės vertės apsaugą*[58].

Šie *Coditel (I* ir *II)* bylų išaiškinimai, *inter alia teisė tam tikrą laiką drausti* kitiems ūkio subjektams kūrinio naudojimą, buvo patvirtinti *Murphy* byloje[59], bet realiai nebuvo taikyti. Nors ESTT nepatvirtino GA J. Kokott idėjos perkelti teisių išnaudojimo doktriną į skaitmeninę erdvę[60],

---

[53] Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1982 m. spalio 6 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others*, C-262/81, EU:C:1982:334, para. 15.

[54] Europos Sąjungos Pirmosios instancijos teismo 1998 m. rugsėjo 15 d. sprendimas byloje *European Night Services v Commission*, T-374/94, EU:T:1998:198, para. 142.

[55] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2004/48/EB dėl intelektinės nuosavybės teisių gynimo 11 straipsnis įtvirtina išimtinių teisių turėtojų gynybos būdą reikalauti uždrausti išimtines teises pažeidžiančius veiksmus.

[56] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. spalio 4 d. sprendimas sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others ir Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:631, para. 107–110.

[57] Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1980 m. kovo 18 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others*, C-62/79, EU:C:1980:84, para. 13, 16.

[58] *Ibid*., para. 14.

[59] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. spalio 4 d. sprendimas sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others ir Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:631, para. 137.

[60] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. vasario 3 d. Generalinės Advokatės Julianes Kokott išvada sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others ir Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:43, para.183–187.

Murphy byloje pateiktas *papildomų įsipareigojimų*[61] kvalifikavimas palydovinio transliavimo atveju iš esmės sukūrė funkciniu požiūriu panašią teisinę priemonę, kuri taikoma esant šioms sąlygoms:

- palydovinis transliavimas vykdomas nepažeidžiant „išsiuntimo šalies“ taisyklės[62];
- transliuotojas turtinių teisių turėtojui moka atlyginimą už kūrinių naudojimą (atlyginimo mokėjimas už transliacijas „išsiuntimo šalyje“ yra *tinkamas*, t. y. pakankamas)[63];
- yra galimybė nustatyti realią ir (ar) potencialią transliacijų auditoriją[64].

Priešingai nei teisių išnaudojimo doktrinos atveju[65], šio išaiškinimo pagrindu audiovizualinio kūrinio savininkai ir toliau turi teisę reikalauti *atlyginimo* už kūrinio naudojimą kitose valstybėse narėse. Tačiau *funkciniu* požiūriu šis aiškinimas sukelia teisinių padarinių, kurie iš esmės yra tapatūs teisių išnaudojimo doktrinai. ESTT aiškinimas iš esmės reiškia, kad turtinių teisių į audiovizualinius kūrinius turėtojai be jokių išimčių negali *drausti* tolimesnio kūrinio naudojimo po to, kai jie suteikia kūrinio naudojimo teises bent *vienoje* „išsiuntimo“ valstybėje narėje.

Pabrėžtina, kad *Coditel (I* ir *II)* bylose pripažinta galimybė tam tikrą laiką drausti kitiems ūkio subjektams kūrinio naudojimą yra esminė *teisės į kūrinio ekonominės vertės apsaugą* prielaida. Būtent galinių įrenginių naudojimas ir yra ta priemonė, kuri specifinėje audiovizualinių kūrinių platinimo sistemoje užtikrina, kad dėl besiskiriančios *langų* chronologijos valstybėse narėse nebūtų sugriauta ekonominė kūrinio vertė tokiu būdu, kuris buvo nagrinėtas *Coditel (I* ir *II)* bylose[66].

Tačiau *Murphy* byloje konstatavus, kad galinių įrenginių apyvartos ribojimai visais atvejais *per se* patenka į SESV 101 straipsnio 1 dalies taikymo apimtį, turtinių teisių turėtojai neteko kūrinio ekonominės vertės apsaugos svertų.

Pastebėtina ir tai, kad tiek GA J. Kokott[67], tiek ESTT[68] eksplicitiškai nurodė, kad galinių įrenginių eksporto draudimas turi būti vertinamas ne prekių tiekimo[69], o paslaugų teikimo kontekste[70]. Vis dėlto *papildomi įsipareigojimai* buvo sutapatinti[71] su *prekių* judėjimo ribojimais, ku-

---

[61] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. spalio 4 d. sprendimas sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others ir Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:631, para. 141.

[62] *Ibid*., para. 119.

[63] *Ibid*., para. 111.

[64] *Ibid*., para. 112–133.

[65] Po pirmojo intelektinės nuosavybės teisėmis saugomos prekės pardavimo laikoma, kad teisių turėtojas įgyvendino savo teisę į atlyginimą, todėl tolimesnis į rinką išleistų prekių kontroliavimas viršytų išimtinės platinimo teisės turinio ribas (MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 410).

[66] Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1980 m. kovo 18 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others*, C-62/79, EU:C:1980:84, para. 1–5.

[67] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. vasario 3 d. Generalinės Advokatės Juliane Kokott išvada sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others ir Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:43, para. 167–170.

[68] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. spalio 4 d. sprendimas sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others ir Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:631, para. 80–83.

[69] SESV 28 straipsnis.

[70] SESV 56 straipsnis.

[71] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. vasario 3 d. Generalinės Advokatės Juliane Kokott išvada sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others ir Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:43, para. 247, 248.

rie ESTT praktikoje be išimčių pripažįstami kaip ribojantys konkurenciją pagal tikslą[72]. Taigi iš esmės buvo ignoruota, kad teisių išnaudojimo doktrina *paslaugų teikimui* nėra taikoma, o turtinių teisių į audiovizualinius kūrinius savininkai turi *specifinę* teisę į kūrinio ekonominės vertės apsaugą, leidžiančią tam tikrą laiką drausti kūrinių naudojimą.

Šie motyvai atskleidžia, kad *Murphy* byloje pateiktas aiškinimas neatitinka *Coditel (I* ir *II)* ir *InfoSoc* direktyvos 3 straipsnio 3 dalies *raison d'etre*. Teisė į atlyginimą kartu apima ir *teisę į kūrinio ekonominės vertės apsaugą*, kurią užtikrina galimybė *tam tikrą laiką drausti* kūrinio naudojimą. Tai reiškia, kad nepaisant „išsiuntimo šalies" taisyklės taikymo palydovinio transliavimo ribojimai negali būti visais atvejais kvalifikuojami kaip *per se* neteisėti.

Trečia, aptariamą interpretavimą dėl teritorinių palydovinio transliavimo ribojimų kvalifikavimo netiesiogiai galima grįsti ir konkurenciją pagal tikslą ribojančio susitarimo koncepcijos pagrindu.

Groupement des Cartes Bancaires byloje ESTT *išgrynino* daug diskusijų kėlusią praktiką dėl *tikslo* susitarimo koncepcijos ir nurodė, kad nustatyti, ar susitarimas pats savaime sukelia žalą konkurencijai, reikia atsižvelgiant į *prekių ar paslaugų pobūdį*, taip pat *rinkos funkcionavimo sąlygas bei struktūrą*[73] – teisinį ir ekonominį kontekstą, kuriame susitarimas veikia, *neatsižvelgiant į tai*, *ar šios aplinkybės yra susijusios su atitinkama rinka*[74].

Todėl vertinant, ar sutartiniai ribojimai *per se* pažeidžia SESV 101 straipsnio 1 dalį, yra būtina atsižvelgti ir į *susijusių (kaimyninių)* rinkų kontekstą, net jei sutartiniai ribojimai šiose rinkose neveikia. Tai reiškia, kad teritoriniai palydovinio transliavimo ribojimai turi būti vertinami ir teisinio reguliavimo dėl audiovizualinių kūrinių naudojimo internetu kontekste. Kaip minėta, palydovinio transliavimo, transliavimo internetu ir užsakomosios paslaugos sudaro atskiras savarankiškas, bet glaudžiai *susijusias* rinkas[75].

Pabrėžtina, kad dėl „gavimo šalies" taisyklės taikymo ūkio subjektai paprastai audiovizualinį kūrinį gali *teisėtai* naudoti *vienoje* valstybėje narėje, todėl tai yra esminė priežastis, kodėl sutarties laisvės principo pagrindu yra apribojama ir geografinė palydovinių transliacijų teritorija.

Teritoriniai palydovinio transliavimo ribojimai taip pat *tam tikrą laiką* yra būtini, kad kūrinio ekonominė vertė būtų apsaugota kaimyninėse *geografinėse* rinkose. Kaip minėta, dalyje Komisijos nagrinėtų susijungimų bylų[76] vertinta specifinė audiovizualinių kūrinių platinimo sistema lemia, kad vienoje valstybėje vis dar vykstant audiovizualinio kūrinio rodymui kino teatruose, kitoje valstybėje narėje kūrinys jau gali būti prieinamas užsakomųjų paslaugų ar palydovinių transliacijų pagrindu. Teritoriniai ribojimai šiuo atveju užtikrina, kad pirmojoje valstybėje narėje nebūtų sugriauta kūrinio ekonominė vertė kino filmų rodymo, platinimo ar kitose rinkose[77] tokiu būdu, kuris buvo nagrinėtas *Coditel (I* ir *II)* bylose[78].

---

[72] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2009 m. birželio 30 d. sprendimas sujungtose bylose *GlaxoSmithKline Services Unlimited v Commission and others*, C-501/06 P, C-513/06 P, C-515/06 P ir C-519/06 P, EU:C:2009:610.

[73] *Ibid*., para. 53.

[74] *Ibid*., para. 78.

[75] Europos Komisijos 2010 m. gruodžio 21 d. sprendimas byloje *News Corp/ BSkyB* COMP/M.5932, para. 60.

[76] Europos Komisijos 2010 m. gruodžio 21 d. sprendimas byloje News Corp/ BSkyB COMP/M.5932, para. 60; 2000 m. spalio 13 d. sprendimas byloje *Vivendi/Canal+/Seagram* COMP/M.2050, para 18; 2002 m. rugpjūčio 14 d. sprendimas byloje *Sogecable/CanalSatélite Digital/Vía Digital* COMP/M.2845, para. 25.

[77] Europos Komisijos 2010 m. gruodžio 21 d. sprendimas byloje *News Corp/ BSkyB* COMP/M.5932, para. 60.

[78] Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1980 m. kovo 18 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision, Coditel, and others v Ciné Vog Films and others*, C-62/79, EU:C:1980:84, para. 1-5.

Todėl teritorinių palydovinių transliacijų ribojimų įvertinimas *susijusių (kaimyninių)* rinkų kontekste implikuoja, kad šie ribojimai negali *per se* patekti į SESV 101 straipsnio 1 dalies taikymo apimtį.

Ši dalis atskleidė, kad autorių ir gretutinių teisių bei konkurencijos teisės kolizija audiovizualinių kūrinio licencijavimo praktikoje kelia konceptualų klausimą, ar konkurencijos teisė iki realaus Strategijos įgyvendinimo gali būti taikoma sutartiniams ribojimams, kurie šiuo metu patenka į ES teisės garantuojamą autorių ir gretutinių teisių turinį.

Aptarta ESTT praktika patvirtina, kad ES teisė negali riboti turtinių teisių *turinio*. Todėl į autorių ir gretutinių teisių turinį patenkančių sutartinių ribojimų kvalifikavimas *per se* neteisėtais (tikslo susitarimais) *de facto* reikštų ES teisės intervenciją į autorių ir gretutinių teisių *turinį*, o ne įgyvendinimą. Tai reiškia, kad konkurencijos taisyklių taikymas iš esmės taptų *ex ante* teisinių santykių reguliavimo priemone, kuri Strategijos tikslus įgyvendintų *contra legem* galiojančiai ES teisės sistemai.

Šio darbo autoriaus nuomone, konkurencijos teisė yra *ex post* santykių reguliavimo priemonė, kuri turi užtikrinti sąžiningą ir efektyvią konkurenciją *po* realaus teisinių Strategijos reformų, kurios buvo aptartos ankstesnėje darbo dalyje, įgyvendinimo. Komisijai nusprendus „gavimo šalies“ taisyklę pakeisti šiame darbe siūlomu „išsiuntimo šalies“ ir sutarties laisvės principo derinimo modeliu, konkurencijos teisės taisyklės taptų esmine prielaida Strategijai įgyvendinti realioje licencijavimo praktikoje ir eliminuoti tuos sutartinius ribojimus, iš tiesų ribojančius tą konkurenciją, kuri egzistuotų nesant geografinių ribojimų.

Visgi, kaip patvirtina regioninės platinimo teisės išnaudojimo doktrinos susiformavimo istorija, ESTT nebūtų jokių kliūčių šiuo atveju pasinaudoti pirminėje ES teisėje įtvirtintu laisvo paslaugų judėjimo principu ir konstatuoti, kad ES antrinė teisė ir skirtingos valstybių narių teisinės sistemos yra tikomos kaip bendrosios rinkos skaldymo ir paslaugų tarp valstybių narių ribojimo priemonė[79].

Taigi konkurencijos teisės taisyklės sutartiniams ribojimams būtų pritaikytos neatsižvelgiant į tai, kad tai reikštų intervenciją į ES teisės sistemos suteiktų intelektinės nuosavybės teisių turinį[80].

Išvados ir pasiūlymai

1. Šiuo metu galiojanti ES teisinė bazė ir nacionalinių valstybių narių autorių ir gretutinių teisių sistemos lemia, kad teisė *leisti* arba *drausti kiekvienoje paskiroje* valstybėje narėje kūrinio naudojimą internetu patenka į išimtinį autorių ir gretutinių teisių *turinį*. Todėl, priešingai nei šiuo metu vykstanti konkurencijos teisės intervencija, Strategijos įgyvendinimas pirmiausia turi būti paremtas *ex ante*, o ne *ex post* teisinių santykių reguliavimo priemonėmis.
2. Komisijos Tyrime pateikiamas sutartinių ribojimų kvalifikavimas kaip *per se* neteisėtų *iki* teisinių Strategijos reformų įgyvendinimo iš esmės reiškia, kad konkurencijos teisė *de facto* tapo *ex ante* teisinių santykių reguliavimo priemone, kurią taikydama Komisija *siaurina* ES teisės garantuojamų autorių ir gretutinių teisių *turinį*. Tokia Strategijos įgyvendinimo kryptis kritikuotina kaip prieštaraujanti konceptualiai *suderinamumo* doktrinai ir ESTT praktikai, draudžiančiai riboti intelektinės nuosavybės teisių *turinį*.

[79] Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1971 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *Deutsche Grammophon GmbH v. Metro-SB-Großmärkte GmbH & Co.KG*, C-78/70, EU:C:1971:59, para. 13.
[80] *Ibid*., para. 6.

3. Nors palydovinio transliavimo atveju taikoma „išsiuntimo šalies“ taisyklė užtikrina laisvą paslaugų judėjimą, nesutiktina su *Murphy* byloje pateiktu ESTT išaiškinimu, pagal kurį teritoriniai transliacijų ribojimai visais atvejais yra *per se* neteisėti. Audiovizualinių kūrinių savininkų teisė į atlyginimą apima ir *teisę į kūrinio ekonominės vertės apsaugą*, todėl galimybė *tam tikrą laiką drausti* kūrinio naudojimą patenka į aptariamos teisės turinį ir yra esminė apsaugos prielaida.
4. Kad Strategija būtų įgyvendinta, siūlytina kūrinio naudojimo internetu santykiams taikomą „gavimo šalies“ taisyklę pakeisti „išsiuntimo šalies“ taisykle, šalims paliekant teisę pasinaudoti sutarties laisvės principu, ir įtvirtinti teritorinius ribojimus, kurių *raison d'etre* būtų kūrinio ekonominės vertės apsauga. Strategijos įgyvendinimas taip pat turi įtvirtinti tikslo sukurti bendrąją skaitmeninę rinką ir autorių bei gretutinių teisių apsaugos pusiausvyrą, todėl būtina suderinti nacionalinių autorių ir gretutinių teisių sistemų reguliavimą įtvirtinant:
   1) *numerus clausus* autoriais pripažintų asmenų sąrašą arba autorystės prezumpcijas;
   2) audiovizualinio kūrinio autorių turtinių teisių perleidimo prodiuseriui prezumpciją;
   3) prezumpciją, kad, turtinių teisių savininkui sutikus dėl kūrinio padarymo viešai prieinamo, yra duotas sutikimas ir dėl kūrinio atgaminimo teisės tiek, kiek tai yra būtina *priešsroviniam* atgaminimui.

Literatūra

Teisės norminiai aktai

1. 2007 m. gruodžio 13 d. Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos. OL C 83, 2010-03-30, p. 1.
2. 2010 m. balandžio 20 d. Europos Komisijos reglamentas Nr. 330/2010 dėl Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 101 straipsnio 3 dalies taikymo vertikaliųjų susitarimų ir suderintų veiksmų rūšims. OL L 102, 2010 4 23, p. 1–7.
3. 1993 m. rugsėjo 27 d. Europos Tarybos direktyva 93/83/EEC dėl tam tikrų autorių teisių ir gretutinių teisių taisyklių, taikomų palydoviniam transliavimui ir kabeliniam perdavimui, koordinavimo technologijų. OJ L 248, 06/10/1993, p. 0015–0021.
4. 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo. OJ, 2001 L 167, p. 10–19.
5. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/48/EB dėl intelektinės nuosavybės teisių gynimo. OJ L 157, 30.4.2004, p. 45–86.
6. 2006 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/116/EB dėl autorių ir tam tikrų gretutinių teisių apsaugos terminų. OJ 2006 L 372, p. 12–18.
7. 2010 m. balandžio 20 d. Europos Komisijos komunikatas Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 101 straipsnio taikymo vertikaliųjų apribojimų gairės. OJ, 2010/C 130/01.
8. 1996 m. sausio 1 d. Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos autorių teisių sutartis. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 32-1060.
9. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 50-1598.

Lietuvos Respublikos Konkurencijos tarybos paaiškinimai

1. Lietuvos Respublikos Konkurencijos tarybos paaiškinimai dėl atitinkamos rinkos apibrėžimo. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 19-487.

Užsienio valstybių norminiai teisės aktai

1. 1965 m. rugsėjo 9 d. Vokietijos Federacinės Respublikos autorių teisių įstatymas. *Federal Law Gazette Part I*, p. 1273.
2. 1988 m. lapkričio 15 d. Jungtinės Karalystės Autorių teisių, dizaino ir patentų įstatymas.
3. 1992 m. liepos 1 d. Prancūzijos Respublikos Intelektinės nuosavybės kodeksas. Nr. 92-597.

Specialioji literatūra

1. MIZARAS, V. Autorių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008.
2. MIZARAS, V. Autorių teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2009.
3. 2007 m. gruodžio 18 d. *Ofcom Pay TV market overview*. *Annex 8 to pay TV market investigation consultation*. London, 2007.
4. LANGUS, G.; NEVEN, D.; POUKENS, S. *Economic Analysis of the Territoriality of the Making Available Right in the EU*. Briuselis, Charles River Associates, 2014.
5. DEPREEUW, S.; HUBIN, J. B. *Study on the making available right and its relationship with the reproduction right in cross-border digital transmissions*. De Wolf & Partners, 2014.
6. COLOMO, P. I. Copyright Licensing and the EU Digital Single Market Strategy. *LSE Law, Society and Economy Working Papers* 19/2015.
7. WHISH, R; BAILEY, D. Competition Law. Eighth Edition. Oxford: Oxford University Press, 2015.

Teismų sprendimai

Europos Sąjungos (Bendrijų) Teisingumo Teismas

1. Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1971 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *Deutsche Grammophon GmbH v. Metro-SB-Großmärkte GmbH & Co.KG*, C-78/70, EU:C:1971:59.
2. Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1978 m. vasario 1 d. sprendimas byloje *Miller International Schallplatten GmbH v Commission C-19/77*, EU:C:1978:19.
3. Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1980 m. kovo 18 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others* C-62/79, EU:C:1980:84.
4. Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1982 m. birželio 8 d. sprendimas byloje *Nungesser KG and Kurt Eisele v Commission C- 258/78*, EU:C:1982:211.
5. Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1982 m. spalio 6 d. sprendimas byloje *SA Compagnie générale pour la diffusion de la télévision*, *Coditel*, *and others v Ciné Vog Films and others C-262/81*, EU:C:1982:334.
6. Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 1989 m. liepos 13 d. sprendimas byloje *Ministère Public v Tournier C-395/87*, EU:C:1989:319.
7. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2009 m. birželio 30 d. sprendimas sujungtose bylose *GlaxoSmithKline Services Unlimited v Commission and others*, C-501/06 P, C-513/06 P, C-515/06 P and C-519/06 P, EU:C:2009:610.

8. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. spalio 4 d. sprendimas sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others* ir *Karen Murphy v Media Protection Services Ltd*, C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:631.
9. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2014 m. balandžio 10 d. sprendimas byloje *ACI Adam BV and Others v Stichting de Thuiskopie and Stichting Onderhandelingen Thuiskopie vergoeding*, C-435/12, EU:C:2014:254.
10. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2014 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje *Groupement des cartes bancaires v Commission*, C-67/13P, EU:C:2014:2204.

Europos Sąjungos Bendrasis Teismas (buvęs pirmosios instancijos teismas)

1. Europos Sąjungos Pirmosios instancijos teismo 1998-09-15 sprendimas byloje *European Night Services v Commission T-374/94*, EU:T:1998:198.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo Generalinių Advokatų išvada

1. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. vasario 3 d. Generalinės Advokatės Julianes Kokott išvada sujungtose bylose *SA Football Association Premier League Ltd and Others v QC Leisure and Others* ir *Karen Murphy v Media Protection Services Ltd* C-403/08 ir C-429/08, EU:C:2011:43.

Europos Komisijos sprendimai

1. Europos Komisijos 2000 m. spalio 13 d. sprendimas byloje *Vivendi/Canal+/Seagram* COMP/M.2050.
2. Europos Komisijos 2002 m. rugpjūčio 14 d. sprendimas byloje *Sogecable/CanalSatélite Digital/Vía Digital* COMP/M.2845.
3. Europos Komisijos 2010 m. gruodžio 21 d. sprendimas byloje *News Corp/ BSkyB* COMP/M.5932.

Užsienio valstybių teismų sprendimai

1. Belgijos Kasacijų Teismo 2005 m. gegužės 27 d. sprendimas byloje *SABAM*, *I.F.P.I. v Goossens*, *A&M* C.03.0610.N.
2. Hamburgo apygardos teismo 2008 m. rugsėjo 26 d. sprendimas byloje *Voorschaubilder II 308 P 248/07*.
3. Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 22 d. sprendimas byloje *I ZR 175/07*.
4. Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 22 d. sprendimas byloje *I ZR 216/06*.
5. Paryžiaus apeliacinio teismo 2011 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje *Société Wizzgo v Société Métropole Télévision*.
6. Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 28 d. sprendimas byloje *EMI Records Ltd & Others -v- British Sky Broadcasting Ltd and others EWHC 379 (Ch)*.

Kiti šaltiniai

Europos Komisijos pranešimai*, *ataskaitos ir žaliosios knygos

1. 2002 m. gruodžio 6 d. Europos Komisijos ataskaita dėl kinematografinių ir audiovizualinių kūrinių autorystės. Briuselis, COM (2002) 691.
2. 2011 m. liepos 13 d. Europos Komisijos žalioji knyga dėl audiovizualinių kūrinių transliavimo internetu. Briuselis, COM(2011) 427 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2011/audiovisual/green_paper_COM2011_427_en.pdf.>.
3. 2014 m. sausio 13 d. Europos Komisijos pranešimas spaudai apie pradėtą tyrimą mokamos televizijos paslaugų sektoriuje [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-15_en.htm.>.
4. 2014 m. sausio 13 d. Europos Komisijos komisaro konkurencijos teisei Joaquino Almunios *Statement on opening of investigation into Pay TV services*. Briuselis, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-30]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-13_en.htm.>.
5. 2014 m. liepos 15 d. Jean-Claude´o Junckerio Politinės gairės naujai Europos Komisijai: *My Agenda for Jobs*, *Growth*, *Fairness and Democratic Change*, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/jean-claude-juncker---political-guidelines.pdf.>.
6. 2015 m. kovo 25 d. Europos Komisijos komisarės konkurencijai Margrethes Vestager kalba *Competition policy for the Digital Single Market: Focus on e-commerce*. Berlynas, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-4704_en.htm.>.
7. 2015 m. gegužės 6 d. Europos Komisijos sprendimas inicijuoti elektroninės komercijos sektoriaus tyrimą remiantis 2002 m. gruodžio 16 d. Tarybos Reglamento (EB) Nr. 1/2003 dėl konkurencijos taisyklių, nustatytų Sutarties 81 ir 82 straipsniuose, įgyvendinimo 17 straipsniu. C(2015) 3026 galutinis [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/competition/antitrust/ecommerce_decision_en.pdf.>.
8. 2015 m. gegužės 6 d. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui. Bendrosios skaitmeninės rinkos strategija Europai. Briuselis, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1447773803386&uri=CELEX%3A52015DC0192.>.
9. 2015 m. gruodžio 9 d. Europos Komisijos pasiūlymas Europos Parlamentui ir Tarybai dėl reguliavimo užtikrinti laisvą kūrinių judėjimą bendrojoje skaitmeninėje rinkoje. Briuselis, COM(2015) 627 galutinis.

Kiti elektroniniai dokumentai

1. CASAS, R., *et al.* ALAI-Study Days. Questionnaire Spain. 2012, Kyoto, p. 11 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <http://www.alai.jp/ALAI2012/program/national_report/Spain.pdf.>.
2. GIEDKE, A. ALAI Congress. Questionnaire – Germany. 2012, Kyoto, p. 23 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <http://www.alai.jp/ALAI2012/program/national_report/Germany.pdf.>.

COPYRIGHTS AND IMPLEMENTATION OF DIGITAL SINGLE MARKET

Summary

On 6 May 2015, the Commission adopted the Digital Single Market Strategy (hereinafter – Strategy), aimed at ensuring customers' access to copyright content within the European Union, irrespective of national borders of Member States.

The Commission has reasoned that the current barriers to free movement of services in digital area are predetermined by the territorial nature of copyright, as well as by private interests of the parties concerned. Thus the Commission has expressed its readiness to implement the Strategy balancing the need to modify copyright rules with the application of competition rules.

Nevertheless, the competition law's intervention and the recognition of restrictive agreements as *per se* unlawful (i. e. having as their object the restriction of competition), started prior to the implementation of the Strategy's legal reforms, presuppose that competition rules are *de facto* being used as *ex ante* legal measures, employed by the Commission in order to narrow the subject matter of copyrights guaranteed by the European Union law.

The abovementioned rationale has raised a conceptual question whether the application of competition rules to restrictive agreements, falling within the ambit of copyright, is the most appropriate measure to solve the problems of the Digital Single Market. The analysis needed to answer this question has been conducted in three main chapters of this paper.

The first chapter is concerned with examining the economic (i. e. private) and legal reasons behind the notion of territory-by-territory licensing.

The second chapter is concerned with evaluating identifying the possible legal reforms that may be taken in the process of implementing the Strategy.

The third chapter contains the analysis on the application of Article 101(1) of the Treaty on the Functioning of the European Union to the copyright licensing agreements. The historical method has been employed in order to examine whether, in accordance with the case law of the Court of Justice of the European Union, the restrictions, having copyright as their specific subject matter, can be held to restrict competition by object.

After drawing the conclusions on the subject matter of conducted analysis, the author presents his personal stance on the conceptual issue raised by the paper and his recommendations on the legal reforms, which would provide balance between the aim of having the Digital Single Market and that of copyright protection.

NACIONALINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS ĮTAKA UŽTIKRINANT EKONOMINĖS VEIKLOS LAISVĘ

Ieva Vaitkūnaitė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-io kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas i.vaitkunaite@gmail.com
Mokslinio darbo vadovė as. Agnė Juškevičiūtė-Vilienė

Šiame straipsnyje pateikiama ūkinės veiklos laisvės, įtvirtintos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnyje, ir laisvės užsiimti verslu, įtvirtintos Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje, teisinė analizė. Straipsnio tikslas – ištirti minėtųjų laisvių sampratą ir apžvelgti praktikoje pasitaikančius probleminius veikimo ir aiškinimo aspektus pagal nacionalinę ir Europos Sąjungos teisę.

This article provides the legal analysis of the freedom of economic activity, which is approved in the Constitution of the Republic of Lithuania, Article 46, and the freedom to conduct a business, enshrined in the European Union Charter of Fundamental Rights. Purpose of the article is to explore the concept of these freedoms at the national and European level and to review the practice of frequent problems of the freedom of economic activity's operation and interpretation aspects.

Įvadas

Verslas yra ūkinė komercinė veikla, kuri glaudžiai siejasi su nuosavybės teise, laisve pasirinkti darbą ir kitomis žmogaus teisėmis ir laisvėmis. Galimybė laisvai užsiimti verslu yra prielaida pasirinkti ekonominės veiklos pobūdį, verslo organizavimo principus, gamybos išteklių naudojimo modelį ir kitas verslo plėtrai reikalingas priemones. Tokia veikla turi dvejopą naudą – žmogus užsitikrina orų gyvenimą kaip autonominis vienetas, taip pat kuria tarpusavio ryšius ir, bendradarbiaudamas su kitais subjektais, moka mokesčius, rinkliavas, remia finansiškai nestabilius (silpnesnius) asmenis ir tokiu būdu prisideda prie valstybės ekonominio išlaikymo.

Dabartiniais laikais nepakanka kalbėti apie nacionalinį šios laisvės užtikrinimo mechanizmą. Jis egzistuoja ir Lietuvos Respublikos, ir Europos Sąjungos (toliau – ES) teisėje. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 46 straipsnyje įtvirtinta ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva, o vieno iš reikšmingiausių žmogaus teises reglamentuojančių ES teisės aktų – Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija) 16 straipsnyje – laisvė užsiimti verslu (toliau bus vartojama sąvoka „ekonominės veiklos laisvė“, apimanti ir laisvę užsiimti verslu, ir ūkinės veiklos laisvę bei iniciatyvą). Pabrėžtina, kad 2009 m. gruodžio 1 d. įsigaliojus Lisabonos sutarčiai Chartija tapo teisiškai įpareigojančiu dokumentu, bet jos taikymas nėra beribis.

ES ir nacionalinės teisės santykio sudėtingumas verčia ieškoti atsakymų, kaip ekonominės veiklos laisvė funkcionuoja nacionaliniu ir viršnacionaliniu lygmenimis? Ar ši laisvė nacionaliniu

ir ES lygmeniu gina tą patį subjektų ratą? Kokia apimtimi valstybė ir ES gali kištis į šios laisvės įgyvendinimą? Kokios šio dvigubo reglamentavimo praktinės apraiškos? Šiems ir kitiems klausimams atsakyti keliami tokie uždaviniai:

- atskleisti ekonominės veiklos laisvės sampratą bei įtaką kitoms teisėms ir laisvėms;
- išnagrinėti ekonominės veiklos laisvės subjektų sąrašą pagal Konstitucijos 46 straipsnį ir Chartijos 16 straipsnį;
- ištirti ekonominės veiklos laisvės ribojimų galimybes, pobūdį ir nustatyti galimas jų išimtis.

Sprendžiant šiuos uždavinius pasitelkti keli metodai. Lyginimo metodu ieškoma skirtumų ir panašumų tarp ūkinės veiklos laisvės ir laisvės užsiimti verslu sąvokų, subjektų, ribojimų pagal Konstituciją ir Chartiją. Analizės metodas taikomas nagrinėjant argumentus, pagrindžiančius tam tikrus ekonominės veiklos laisvės užtikrinimo aspektus. Kritiniu metodu atskleidžiami probleminiai šios laisvės egzistavimo ir veikimo principai.

Taigi šio straipsnio tikslas yra lyginamosios analizės metodu ištirti Konstitucijoje įtvirtintos ūkinės veiklos laisvės ir laisvės užsiimti verslu, įtvirtintos Chartijoje, sampratą bei apžvelgti praktikoje pasitaikančius probleminius šios laisvės veikimo aspektus.

Straipsnio tyrimo objektas – ekonominės veiklos laisvės teisinis reglamentavimas ES ir nacionaliniu lygiu.

Temos ištirtumas nėra pakankamas. Lietuvoje nėra išsamių nagrinėjamos tematikos tyrimų, bet kitų tyrimų kontekste kai kurie aktualūs klausimai yra aptariami, pavyzdžiui, dr. I. Jarukaičio straipsnyje „Europos Sąjungos ekonominė konstitucija kaip papildoma Lietuvos Respublikos Konstitucijos dimensija: tyrimų kontūrai“[1], Agnės Juškevičiūtės-Vilienės straipsnyje „Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos ūkinės veiklos laisvės konstitucinių pagrindų lyginamieji aspektai“[2], taip pat Xavier´o Groussot´o, Gunnaro Thoro Pétursson, Justino Pierce´o straipsnyje[3].

1. Bendrieji ūkinės veiklos laisvės ir laisvės užsiimti verslu sąvokų sampratos aspektai

Pagrindinės Lietuvos ūkio gairės yra nustatytos Konstitucijos IV skirsnyje, o esminiai ūkinės veiklos principai – 46 straipsnyje. Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalies nuostata „Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva“ apibrėžia, kad tautos ūkio pagrindas yra šios vertybės: privačios nuosavybės teisė, asmens ūkinės veiklos laisvė, iniciatyva[4]. Šios minėtos vertybės yra tarpusavyje susijusios, asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos negalima atsieti nuo privačios nuosavybės teisės.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) jurisprudencija teigtina, kad asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos sąvoka yra plati ir interpretuojama kaip teisė laisvai pasirinkti verslą, laisvė sudarinėti sutartis, laisvai pasirinkti užsiėmimą,

---

[1] JARUKAITIS, I. Europos sąjungos ekonominė konstitucija kaip papildoma Lietuvos Respublikos Konstitucijos dimensija: tyrimų kontūrai. *Teisės problemos*, 2014, Nr. 2 (84), p. 26–99.

[2] JUŠKEVIČIŪTĖ- VILIENĖ, A. Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos ūkinės veiklos laisvės konstitucinių pagrindų lyginamieji aspektai. *Teisė*, 2015, Nr. 96, p. 45–79.

[3] GROUSSOT, X., *et al.* Weak Right, Strong Court - The Freedom to Conduct Business and the EU Charter of Fundamental Rights. *Lund University Legal Research paper series*, 2014, No. 01.

[4] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2002, Nr.113-5057. Bylą inicijavo Aukštesnysis administracinis teismas, prašęs ištirti, ar Farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalis neprieštarauja Konstitucijos 46 straipsnio 1 daliai ir 48 straipsnio 1 daliai.

sąžiningos konkurencijos laisvė, ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumas. Asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva suponuoja ir ūkio subjektų netrukdomo pertvarkymo, jų veiklos pobūdžio keitimo galimybes, netrukdymą reaguojant į rinkos pokyčius steigti naujus ūkio subjektus ar likviduoti esančius. Ji neatsiejama nuo galimybės asmeniui, norinčiam užsiimti ūkine veikla arba, priešingai, norinčiam ja nebeužsiimti, be dirbtinių kliūčių patekti į rinką ir be dirbtinių kliūčių iš jos pasitraukti[5]. Vadinasi, ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva – tai teisinių galimybių visuma, sudaranti galimybę asmeniui savarankiškai priimti jo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus[6]. Konstitucinio Teismo doktrina leido ūkinės veiklos laisvę plačiai interpretuoti ir nevaržyti lingvistinio aiškinimo rėmų, laikyti ją dinamiška ir atitinkančia nuolat kintančio gyvenimo ir rinkos sąlygas.

Kaip minėta, Konstitucija laiduoja asmens ūkinės veiklos laisvę. Lietuvos Respublikai įstojus į ES, Lietuva įsipareigojo gerbti ir laikytis ES teisės, kartu ir Chartijoje nustatytų pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantų. Nagrinėjamos temos kontekste aktuali yra Chartijoje užtikrinama verslo laisvės apsauga.

Ekonominės veiklos laisvė, kuri Chartijoje eksplicitiškai įvardijama kaip „laisvė užsiimti verslu“, įtvirtinti skirtas Chartijos 16 straipsnis, nustatantis, kad „laisvė užsiimti verslu pripažįstama pagal Sąjungos teisę ir nacionalinius teisės aktus bei praktiką“. Bendriausia prasme laisvė užsiimti verslu šio Chartijos straipsnio kontekste reiškia asmenų įgalinimą įgyvendinti jų ekonominius, komercinius siekius, išraiškos laisvę, verslumo skatinimą ir inovacijas, kurios savo ruožtu yra būtina tvarios socialinės ir ekonominės visuomenės raidos plėtros sąlyga[7]. Tinkamas laisvės užsiimti verslu užtikrinimas ir pagarba jai gali padėti mažinti nedarbą, plėtoti verslumą ir inovacijas, skatinti ekonominį augimą. Taigi ši laisvė turi savo tikslinę ir funkcinę paskirtį.

Istoriniu aspektu ši laisvė kildinama iš Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) praktikos, kuri buvo formuojama atsižvelgiant į Sąjungos valstybių narių įstatymus. Iš pirmo žvilgsnio miglota ir nekonkreti Chartijos 16 straipsnio formuluotė atskleidžia aukšto lygio politinį kompromisą, bet kartu ir abejonę, nes laisvės užsiimti verslu pripažinimas pagal Sąjungos ir nacionalinius teisės aktus kursto užuominas, kad bus tęsiamas nesutarimas tarp valstybių

[5] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos medžioklės įstatymo 7 straipsnio 2 dalies, 8 straipsnio 1, 9, 10 dalių, 13 straipsnio 2 dalies, 18 straipsnio 7 dalies ir 22 straipsnio 3, 6, 7 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 63-2235. Bylą inicijavo Seimo narių grupė, prašiusi ištirti, ar Medžioklės įstatymo 7 straipsnio 2 dalies nuostata neprieštarauja Konstitucijos 23 straipsnio 1 ir 2 dalims. KonstitucinisTeismas konstatavo, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas medžioklės ir su ja susijusius santykius, negali nustatyti tokio reguliavimo, kad privačios žemės sklypuose, esančiuose medžioklės plotuose, būtų leidžiama medžioti be sklypų savininkų sutikimo, ir kad savininkas negali būti varžomas tokiais pagrindais, kurių nesant būtų galima nepaisyti jo valios, kad jam nuosavybės teise priklausančioje žemėje nebūtų medžiojama. Konstitucinio Teismo vertinimu, Medžioklės įstatymo 7 straipsnio 2 dalies ir 18 straipsnio 7 dalies nuostatos Konstitucijai neprieštarauja.

[6] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio 1 bei 2 dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio 2 bei 3 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 36-915. Bylą inicijavo Lietuvos apeliacinis teismas. Prašymas buvo pagrįstas tuo, kad ginčijamuose straipsniuose šalies centriniam bankui suteikta teisė sustabdyti banko tarybos įgaliojimus, nušalinti banko valdybą, administracijos vadovą. Toks reguliavimas, pareiškėjo nuomone, yra diskriminacinis banko akcininkų atžvilgiu ir pažeidžia ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos apsaugos nuostatas. Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį į nuosavybės teisinių santykių bruožą – diferencijavimą ir pripažino, kad ginčijami straipsniai neprieštarauja Konstitucijai.

[7] EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS. Freedom to conduct a business: exploring the dimensions of a fundamental right. Luxembourg: *Publications Office of the European Union*, 2015 p. 7.

narių dėl konkretaus ES ekonominės konstitucijos[8] pobūdžio. Teigiama, kad laisvė užsiimti verslu susideda iš:

– laisvės užsiimti ekonomine, komercine veikla;
– laisvės sudarinėti sutartis;
– laisvos konkurencijos[9].

Taigi laisvė užsiimti verslu, pagal Chartijos 16 straipsnį, turi būti suprantama dvejopai: iš vienos pusės, tai neutralus instrumentas, glaudžiai su kitomis teisėmis susijusi žmogaus teisė, kuri užtikrina asmens kaip individo egzistavimą. Iš kitos pusės, tai gali būti suprantama kaip organizacinis principas, siekiant vystyti ir tobulinti ES, kaip viršnacionalinės sąjungos, ekonomines kryptis arba jos ekonominę konstituciją.

Iš to, kas išdėstyta, matyti, kad laisvė vykdyti ekonominę veiklą skirtingai įvardijama nacionaliniu („ūkinė veiklos laisvė“) ir ES („laisvė užsiimti verslu“) lygmenimis. Tai nėra kliūtis teiginiui, kad abiem atvejais ši laisvė savo turiniu ir prasme turi vienodą, stiprų teisinį potencialą, apimantį visą spektrą kitų teisių. Chartijos 16 straipsnis yra išvestinis iš valstybių narių teisės, todėl tai gali būti vertinama kaip jungiamoji grandis, kuria siekiama išvengti konkurencijos su nacionalinėje teisėje įtvirtintos ūkinės veiklos laisve. Dėl šios priežasties reikėtų atkreipti dėmesį, kad Chartija neįpareigoja Konstitucinio Teismo savo išaiškinimuose remtis joje pateikta laisvės užsiimti verslu samprata, o veikiau yra įkvėpimo ir argumentacijos šaltinis. Kaip jau minėta, laisvė užsiimti verslu yra susijusi su tam tikru subjektu ratu ir ryšiais su kitomis teisėmis, galinčiomis padėti ištirti kitus probleminius straipsnio aspektus.

2. Ūkinės veiklos laisvės ir laisvės užsiimti verslu subjektai ir šių laisvių ribojimų apimtis nacionaliniu bei ES lygmenimis

Pagrindinis asmens teisinės galimybės užsiimti ekonomine veikla ir priimti su tuo susijusius sprendimus užtikrinimo aspektas yra asmens kaip teisinių santykių subjekto statuso pripažinimas. Konstitucijoje nėra konkretinama, kas yra ūkinės veiklos subjektas, bet atsakymą pateikia Konstitucinio Teismo jurisprudencija. Šio teismo doktrinoje teigiama, kad Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtinta ūkine veiklos laisve gali naudotis Lietuvos Respublikos ar užsienio valstybių piliečiai ir juridiniai asmenys. Be to, kaip teigiama teisės doktrinoje, konstitucinė jurisprudencija nediferencijuoja subjektų pagal nuosavybės formą, t. y. šios laisvės subjektai gali būti tiek viešieji, tiek privatūs asmenys[10]. Neretai viešojoje erdvėje diskutuojama, ar valstybių ir savivaldybių valdomos įmonės gali veikti identiškais principais kaip ir privačios bendrovės. Pagal Lietuvos vyriausiojo

[8] Pagal I. Jarukaitį, ekonominė konstitucija yra valdžios nustatyti pamatiniai principai ir gairės, skirtos kontroliuoti valstybės ekonomiką, valstybės ir jos piliečių ekonominius santykius. Šiomis pamatinėmis taisyklėmis yra paremtas tam tikros politinės bendruomenės ekonominės sistemos funkcionavimas. Ekonominė konstitucija kaip teisinė bazė padeda reguliuoti tarptautinį verslą, valiutos keitimą ir kitus ekonominius faktorius. Tokia samprata taikoma kalbant ir apie ES ekonominę kontituciją, kurios pagrindu laikomas rinkos ekonomikos principas. Šis principas yra orientuotas į ES kaip visumą ir atskiroms valstybėms narėms. Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV) 120 straipsnyje nurodyta, kad Valstybės narės ir Sąjunga veikia laikydamosis atviros rinkos ekonomikos esant laisvai konkurencijai principu. Dėl per didelio ekonominio liberalizmo ir lankstumo ES kartais sulaukia kritikos.

[9] EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS. Freedom to conduct a business: exploring the dimensions of a fundamental right. Luxembourg: *Publications Office of the European Union*, 2015 p. 21.

[10] JUŠKEVIČIŪTĖ-VILIENĖ, A. Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos ūkinės veiklos laisvės konstitucinių pagrindų lyginamieji aspektai. *Teisė*, 2015, Nr. 96, p. 170.

administracinio teismo prašymą, Konstitucinis Teismas 2015 m. kovo 5 dienos nutarime išaiškino, ar savivaldybės galėjo pavesti savivaldybės įsteigtai bendrovei ar kelių savivaldybių įsteigtai atliekų tvarkymo įstaigai, įmonei ar organizacijai vykdyti komunalinių atliekų naudojimo ir šalinimo veiklą bei ar tai nepašalina konkurencijos atliekų tvarkymo rinkoje. Teismas pabrėžė, kad atliekų tvarkymas yra viešasis interesas, savivaldybės priedermė, todėl kai kurios šios veiklos organizavimo funkcijos gali, o kai kuriais atvejais turi būti perduotos savivaldybėms. Be to, savivaldybės yra saistomos konstitucinių reikalavimų, tad atliekų tvarkymo srityje turi paisyti iš konstitucinio sąžiningos konkurencijos imperatyvo kylančio reikalavimo atliekų tvarkytojus atrinkti konkurso būdu pagal jų galimybes teikti nepertraukiamas, geros kokybės ir prieinamas paslaugas. Remiantis šiais argumentais prieita prie išvados, kad pavesti vykdyti komunalinių atliekų naudojimo ir šalinimo veiklą savivaldybės įsteigtai bendrovei galima tik išskirtiniu atveju – kai kitu būdu būtų neįmanoma užtikrinti atliekų naudojimo ir šalinimo viešųjų paslaugų teikimo nepertraukiamumo, geros kokybės ir prieinamumo[11]. Taigi nors Lietuvoje ūkinės veiklos laisvės subjektų teisinis statusas nėra diferencijuojamas pagal nuosavybės formą, praktika rodo, kad siekiant užkirsti kelią piktnaudžiavimui šia laisve taikomas subsidiarumo principas. Viešieji juridiniai asmenys gali verstis ūkine veikla, kai privatūs subjektai negali tinkamai patenkinti socialinių poreikių.

Šiuo klausimu ES teisės subjekto sąvoka glaudžiai susijusi su ES pilietybe, kuri suteikia teises tam tikrai asmenų grupei. ES pilietybė yra prielaida fizinio asmens subjektiškumui atsirasti. Daugiau neaiškumų kelia tai, kad ne visos ES valstybės narės (pavyzdžiui, Vokietija, Lenkija, Italija) pripažįsta viešųjų juridinių asmenų subjektiškumą pagal nacionalinės teisės sistemas. Šiuo klausimu yra pasisakęs ir ESTT byloje *Komisija prieš Italijos Respubliką*[12]. Teismas išaiškino, kad turi būti brėžiama aiški takoskyra tarp valstybės institucijos ir valstybės įmonės, nes valstybė gali veikti tiek įgyvendindama viešąsias funkcijas, tiek užsiimdama pramonine, komercine ekonomine veikla. Siekiant atskirti „viešąsias institucijas“ nuo „valstybės įmonių“ reikia nustatyti, kuriai iš minėtų kategorijų priklauso valstybės atliekama veikla. Valstybė savo ruožtu gali įgyvendinti veiklą tiesiogiai per valstybės administracijos dalimi esančias struktūras arba per atskiras organizacijas. Tokių organizacijų ar struktūrų subjektiškumo pripažinimas ar nepripažinimas pagal nacionalinę teisę neturi įtakos pastarųjų subjektiškumo pripažinimui pagal ES teisę, nes subjekto statuso nesuteikimas pagal nacionalinę teisę neeliminuoja finansinių ryšių tarp valstybės ir organizacijų, užsiimančių ekonomine veikla, fakto[13]. Daugeliu atveju ESTT savo jurisprudencijoje pabrėžė, kad laisvės užsiimti verslu subjektais nėra laikomi vienetai, vykdantys veiklą, kuri yra išimtinai valstybės prerogatyva ar jos funkcijų dalis. ESTT byloje *SAT Flugesellschaft v Eurocontrol*[14] konstatavo, kad oro transporto kontrolė yra valstybės funkcijų dalis, o šią veiklą

[11] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. kovo 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymo 30 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2015, Nr. 25-988.

[12] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1987 m. liepos 16 d. sprendimas byloje *Komisija prieš Italijos Respubliką,* C-118-85. Rink., 1987, p. 2599.

[13] *Ibid.* Europos Bendrijų Komisija kreipėsi į teismą teigdama, kad Italijos Respublika nesuteikdama reikalaujamos informacijos apie Italijos tabako gamintoją *Amministrazione Autonoma dei Monopoli di Stato* (toliau – AAMS) netinkamai atliko savo pareigą pagal 80/723 direktyvą „Finansinių santykių skaidrumas tarp valstybių narių ir valstybinių įmonių“. Italija teigė, kad AAMS pagal nacionalinę teisę neturi subjektiškumo ir pagal direktyvą turi būti laikoma „viešąja institucija“, o ne „valstybės įmone“.

[14] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1994 m. sausio 19 d. sprendimas byloje *SAT Fluggesellschaft v Eurocontrol,* C-364/92. European Court reports, 1994, p. I-43. Bylą inicijavo Belgijos teismas, kėlęs klausimą, ar tarptautinė organizacija *Eurocontrol* gali būti laikoma valstybės įmone EB sutarties 86 ir 90 straipsnių prasme.

vykdanti bendrovė neturi būti laikoma laisvės užsiimti verslu subjektu. Toks pat sprendimas buvo priimtas ir byloje *Diego Cali & Figli Srl v Servizi ecologoco porto di Genova SpA*[15], kurią inicijavo Italijos teismas, keldamas klausimą, ar juridinis asmuo, kuriam suteikti valstybiniai įgaliojimai vykdyti taršos tyrimus, yra valstybės įmonė. ESTT išaiškino, kad užterštumo tyrimus atliekanti bendrovė nevykdo ekonominės veiklos ir negali būti laikoma laisvės užsiimti verslu subjektu, nes jos vykdoma veikla iš esmės yra valstybės funkcijų dalis.

Taigi pagal Chartiją laisvės užsiimti verslu subjektais yra pripažįstami ES pilietybę turintys fiziniai asmenys, privatūs juridiniai asmenys, o viešieji juridiniai asmenys šios laisvės taikymo kontekste subjekto statusą turi tik tokiu atveju, jei atitinka valstybės įmonės kriterijus, t. y. kai viešieji juridiniai asmenys veikia savarankiškai, savo iniciatyva, o nevykdo teisės aktuose numatytų įgaliojimų.

ES lygmeniu laisvė užsiimti verslu suprantama ir kaip žmogaus teisė, turinti įvairių sąsajų su kitomis žmogaus teisėmis. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ūkinės veiklos laisvė pasireiškia įvairiais pavidalais. Ankstesniuose nutarimuose Teismas aptariamąjį Konstitucijos 46 straipsnį traktuoja kaip principą, vertybę, kuria grindžiamas Lietuvos ūkis. Tačiau šio Teismo praktikos plėtra ir europinių idėjų įtaka pastūmėjo naujos tendencijos – ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos gretinimo su kitomis žmogaus teisėmis ir laisvėmis – link.

Ekonominės veiklos laisvė nėra priskiriama prie absoliučių teisių. Tad šios laisvės ribojimas yra labai svarbus aspektas, galintis atskleisti tam tikrus ypatumus ir veikimo principus skirtingais lygmenimis.

Bendrąja prasme ūkinės veiklos laisvės reguliavimui būdingas bendrojo leidimo metodas: leidžiama viskas, kas nėra draudžiama; kritiniu požiūriu tai nėra visiškai tikslu, nes ūkinės veiklos laisvės reguliavimo srityje yra daugybė situacijų, kai leidimai veikia kaip būtinos ir savarankiškos reguliavimo priemonės, pavyzdžiui, licencijos. Ūkinės veiklos laisvė gali būti ribojama pagal bendrąsias ir specialiąsias sąlygas. Konstitucinis Teismas, pasisakydamas dėl bendrųjų ūkinės veiklos laisvės ribojimų, laikosi Vakarų valstybėms būdingos doktrinos:

1) tai daroma įstatymu;
2) ribojimai būtini demokratinėje visuomenėje, siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus;
3) ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei esmė;
4) yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.

Prie specialiųjų sąlygų priskirtinas ūkinės veiklos reguliavimo tikslas – bendrosios tautos gerovės siekis. Ši sąvoka aiškinama ne tik kaip individo materialinių poreikių tenkinimas, bet ir atskleidžiant šios sąvokos turinį, atsižvelgiant į ekonominius, socialinius veiksnius. Kitą specialiąją sąlygą įtvirtina konstitucinė doktrina, pasak kurios, ūkinės veiklos laisvė gali būti ribojama tik įstatymu. Ši nuostata pasikeitė po 12 metų, kai Konstitucinis Teismas 2006 m. gegužės 31 d. nutarime konstatavo, kad tam tikri ūkinės veiklos santykiai gali būti reguliuojami tik įstatymais, kai kurie – Vyriausybės nutarimais, dar kiti – žemesnės galios įstatymų įgyvendinamaisiais teisės aktais.

Kyla neaiškumas, ar tokie ribojimai dera su nuolat kintančia ir besiplėtojančia ekonomika? Ar pateisinamas valstybės kišimasis į dispozityvumu grindžiamus santykius? Pirmuoju aspektu teigtina, kad konkrečių santykių reguliavimas nėra ir negali būti visą laiką vienodas, draudimų ir leidimų santykis gali keistis, bet besikeičiantis teisinio reguliavimo turinys negali paneigti

[15] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1997 m. kovo 3 d. sprendimas byloje *Diego Calì & Figli Srl v Servizi ecologici porto di Genova SpA (SEPG),* C-343/95. European Court reports, 1997, p. I-1547.

Konstitucijoje įtvirtintų fundamentalių ūkio reguliavimo principų. Pabrėžiama, kad vienas iš pagrindinių ūkinės veiklos laisvės ribojimą lemiančių veiksnių – viešasis interesas – pasižymi dinamiškumu, dėl to valstybė gali, tam tikrais atvejais – turi keisti reguliavimą[16]. Mėginant ištirti antrąją problemą paminėtina, kad Lietuvos ūkio bruožai yra: privačios nuosavybės teisės apsauga, asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva, sąžiningos konkurencijos laisvė, draudimas monopolizuoti rinką, t. y. rinkos ekonomika. Vadovaujantis ekonomikos dėsniais, rinkos ekonomiką reguliuoja paklausa ir pasiūla. Taigi atrodytų, kad sprendimus turėtų priimti patys ūkio subjektai, o konkurencija turėtų veikti kaip koordinavimo priemonė. Šį teisingą požiūrį papildo ir pagrindžia Konstitucinis Teismas, viename iš savo nutarimų išaiškinęs, kad laisvoji rinka pati nėra savaveiksmė, jos tinkamam funkcionavimui būtinas teisinis funkcinis reguliavimas, kurį privalo užtikrinti valstybė.

Analizuojant ES ekonominę orientaciją svarbus Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau –SESV) 120 straipsnis, kuriame nurodyta, kad „Valstybės narės ir Sąjunga veikia vadovaudamosi atviros rinkos ekonomikos esant laisvai konkurencijai principu, palankiu veiksmingam išteklių paskirstymui, ir laikydamosi 119 straipsnyje išdėstytų principų“[17]. Taigi, kaip ir Konstitucija, ES pirminė teisė nėra neutrali ir įtvirtina ūkio principus.

Laisvės užsiimti verslu ir nuosavybės teisės santykis aktualus ir ES lygmeniu. Viena vertus, ES teisė užtikrina nuosavybės teisės apsaugą ir nuo Sąjungos institucijų, ir nuo ES valstybių narių. Kita vertus, nepaneigia valstybių narių laisvės apsispręsti dėl jose besiklostančių nuosavybės santykių reguliavimo (su sąlyga, kad valstybės iš esmės nepaneigia privačios nuosavybės idėjos). Vienas iš pagrindinių klausimų nacionaliniu lygmeniu yra susijęs su susirūpinimu, kokią įtaką Chartijos 16 straipsnis turės Europos ekonominės ir socialinės tvarkos nuostatoms, kurios vis dar užtikrinamos pagal nacionalinę socialinę tvarką. Dar 1989 m. Vokietijos administracinio teismo inicijuotoje byloje *Wachau prieš Vokietijos Federacinę Respubliką* dėl papildomų mokesčių pienui ir pieno produktams ESTT konstatavo, kad pagrindinės teisės yra pripažįstamos, vis dėlto jos nėra absoliučios ir privalo būti taikomos, atsižvelgiant į jų socialines funkcijas[18]. Dėl šios priežasties ESTT išaiškino, kad gali būti taikomi apribojimai remiantis šiomis teisėmis, ypač bendrosios rinkos organizavimo kontekste, su sąlyga, kad apribojimai faktiškai atitinka Sąjungos viešojo intereso tikslus ir, atsižvelgiant į siekiamą tikslą, nėra neproporcingas kišimasis, pažeidžiantis teisių esmę.

Be to, Chartija nenustato specifinių apribojimų joje numatytoms teisėms ir laisvėms, išskyrus bendruosius apribojimus pagal jos 52 straipsnį. Šie apribojimai dažniau suvokiami kaip interpretavimo įrankiai, atskleidžiantys Chartijos esmę, taikymo sritį, o ne kaip teisinius padarinius sukeliančios priemonės. Chartijos 52 straipsnyje nustatytos bendrosios teisių ir laisvių ribojimo sąlygos:

1) ribojimai nustatomi remiantis įstatymu;
2) ribojimai gerbia ir nepaneigia teisių ir laisvių esmės;
3) yra būtini ir atitinka Europos Sąjungos ir viešojo intereso tikslus arba yra būtinumas apginti kitų asmenų teises ir laisves;
4) laikomasi proporcingumo principo.

---

[16] LASTAUSKIENĖ, G. Ūkinės veiklos laisvė ir krizė: Lietuvos viešosios valdžios veiksmų įvertinimas. *Teisė*, Nr. 94, 2015, p. 118.

[17] Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija OL C 326, 2012.

[18] Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 1989 m. liepos 13 d. sprendimas byloje *Wachau prieš Vokietijos Federacinę Respubliką* C-5/88, Rink. p. 2609.

Taigi Chartijos 16 straipsnis – laisvė užsiimti verslu – gali patekti į šių ribojimų taikymo sritį. Be kita ko, ribojimų, nustatytų 52 straipsnyje, formuluotė leidžia preziumuoti, kad ESTT nustatyti ribojimai, reikalingi socialiniams tikslams pasiekti, bus toliau taikomi naudojantis laisve užsiimti verslu. Panašu, kad tiek Lietuvoje, tiek ES ekonominės veiklos laisvė turi vienodas taikymo ir ribojimo sąlygas. Tačiau glaudus sąsajumas su nuosavybės ir kitomis žmogaus teisėmis, teismų praktikos požiūriu, leidžia plėsti ribojimų apimtį. Siekiant išanalizuoti praktinius ekonominės veiklos laisvės įgyvendinimo aspektus ir galimą neabsoliutumą, toliau bus nagrinėjama Konstitucinio Teismo ir ESTT praktika.

3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ekonominio pobūdžio bylų nagrinėjimo praktika

Ekonominės veiklos laisvės sąvokos ir turinio suvokimą bei užtikrinimo ypatumus padeda analizuoti ESTT ir Konstitucinio Teismo praktika. Šiai temai atskleisti pasirinktas 2002 m. kovo 14 d. Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“; kaip kontrastas jam bus nagrinėjamas ESTT 2009 m. gegužės 19 d. sprendimas byloje *Europos Bendrijų Komisija prieš Italijos Respubliką*[19] ir 2009 m. gegužės 19 d. sprendimas sujungtose bylose *Apothekerkammer des Saarlandes ir kt. ir Helga Neumann-Seiwert prieš Saarland ir Ministerium für Justiz, Gesundheit und Soziales*[20].

Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata, kad „valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad iš nuostatos, jog valstybė rūpinasi žmonių sveikata, išplaukia tai, kad žmonių sveikatos apsauga yra konstituciškai svarbus tikslas, viešasis interesas“[21]. 2006 m. Lietuvos Respublikos farmacijos įstatymas[22] yra reikšmingiausias specialusis teisės aktas, reglamentuojantis vaistinių veiklą. Iki jo priėmimo Lietuvoje farmacinę veiklą reglamentavo net du įstatymai: 1991 m. Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymas[23] ir 1996 m. Lietuvos Respublikos vaistų įstatymas[24]. Dviejų įstatymų, reglamentuojančių tą pačią farmacinę veiklą, taikymas buvo komplikuotas ir kėlė nemažai kolizijų. Be to, šių dviejų įstatymų galiojimo metu Konstitucinis Teismas nagrinėjo Farmacinės veiklos įstatymo nuostatų atitiktį Konstitucijai.

Pagal Aukštesniojo administracinio teismo kreipimąsi, 2002 m. kovo 14 d. buvo priimtas nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”. Šis nutarimas yra aktualus tuo, kad jame pasisakyta, kas

---

[19] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. sprendimas byloje *Europos Bendrijų Komisija prieš Italijos Respubliką,* C-531/06 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-06]. Prieiga per internetą: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62006J0531:LT:HTML>.

[20] Europos SąjungosTeisingumo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. sprendimas *Apothekerkammer des Saarlandes ir kt. ir Helga Neumann-Seiwert prieš Saarland ir Ministerium für Justiz, Gesundheit und Soziales* sujungtose bylose C-171/07 ir C172/07 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-07]. Prieiga per internetą: <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62007CJ0171&lang1=en&lang2=LT&type=TXT&ancre>.

[21] Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 28-1003.

[22] Lietuvos Respublikos farmacijos įstatymas. *Valstybės žinios,* 2006, Nr. 78-3056.

[23] Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 6-161.

[24] Lietuvos Respublikos vaistų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 116-2701.

gali būti vaistinės savininku. Konstitucinio Teismo argumentacija paremta ūkinės veiklos laisvės ir prigimtinės teisės turėti nuosavybę santykiu. Aiškinama, kad konstitucinė nuosavybės apsauga kartu įtvirtina ir konstitucinę teisę įgyti nuosavybę bei garantuoja šios teisės apsaugą. Taip pat nuosavybės teisė turi esminę reikšmę ūkinės veiklos laisvės įgyvendinimui, nes ribojant asmens teisę į nuosavybę yra ribojama ir asmens ūkinės veiklos laisvė. Pagal Farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalį, vaistinės, išskyrus valstybines, valstybines akcines ir labdaros organizacijų vaistines, galėjo nuosavybės teise priklausyti tik fiziniams asmenims, turintiems aukštąjį farmacinį išsilavinimą; fizinių asmenų grupei vaistinė nuosavybės teise gali priklausyti tik tada, kai tokioje asmenų grupėje daugiau kaip pusė vaistinės (vaistinės dalies) įstatinio kapitalo priklauso asmenims, turintiems aukštąjį ar specialųjį vidurinį farmacinį išsilavinimą. Anot Konstitucinio Teismo, šia nuostata akivaizdžiai ribojama fizinių asmenų, jų grupių galimybė nuosavybės teise turėti vaistinę. Tačiau, be abejonės, vaistų kaip prekės specifiškumas lemia tai, kad farmacinė veikla yra ypatinga ūkinės veiklos sritis. Kad įstatymais ir kitais teisės aktais būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį farmacinę veiklą vykdytų tik specialųjį išsilavinimą ir atitinkamą kvalifikaciją turintys asmenys, yra kiekvieno žmogaus, visos visuomenės ir valstybės interesas[25]. Tokio teisinio reguliavimo nustatymo pareiga užkoduota Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje. Minėtasis teiginys galėtų būti laikomas teisingu atsakymu į iškeltą klausimą, tačiau Konstitucinis Teismas laikydamasis pasirinktos argumentacijos logikos priėjo prie išvados, kad farmacinei veiklai licencijuotos įmonės savininkas negali būti tapatinamas su farmacininkais ar kitą farmacinę veiklą vykdančiais asmenimis. Todėl nenuostabu, kad Konstitucinis Teismas pripažino, jog Įstatymo 11 straipsnio 2 dalis ta apimtimi, kuria ribojama fizinių asmenų, neturinčių aukštojo farmacinio išsilavinimo, taip pat fizinių asmenų grupių teisė turėti nuosavybės teise vaistinių, prieštarauja Konstitucijos 46 straipsnio 1 daliai.

Analogiška situacija buvo nagrinėjama ir ESTT. 2009 m. *Apothekerkammer des Saarlandes ir kt. prieš Saarland, Ministerium fur Justiz, Gesundheit und Soziales* sujungtose bylose buvo nagrinėjama situacija, kai Olandijoje įsteigta akcinė bendrovė *DocMorris NV*, be kita ko, užsiimanti vaistų platinimo paštu veikla, gavo leidimą steigti filialą Vokietijoje su sąlyga, kad įdarbins farmacininką, kuriam būtų pavesta asmeniškai vadovauti šiai vaistinei. Šis reikalavimas buvo pareikštas, nes pagal Vokietijos teisę tik farmacininkai turi teisę būti vaistinės savininkais.

Šiose bylose ESTT rėmėsi Europos Bendrijos steigimo sutarties (toliau – EB sutartis) 43 straipsniu, draudžiančiu bet kokią nacionalinę priemonę, kuri, nors ir taikoma nediskriminuojant dėl pilietybės, gali Bendrijos piliečiams sudaryti kliūčių pasinaudoti Sutarties garantuojama įsisteigimo laisve arba naudojimąsi ja padaryti mažiau patrauklų. Apribojimą EB sutarties 43 straipsnio prasme pirmiausia sukuria nacionalinės teisės nuostatos, kurios kitos valstybės narės ūkio subjekto įsisteigimą priimančiojoje valstybėje narėje susieja su išankstinio leidimo išdavimu ir teisę verstis savarankiška veikla suteikia tik tam tikriems ūkio subjektams, atitinkantiems iš anksto nustatytus reikalavimus, kurių laikymasis yra tokio leidimo išdavimo sąlyga. Tokios teisės nuostatos atgraso kitų valstybių narių ūkio subjektus nuo veiklos priimančiojoje valstybėje narėje vykdymo per nuolatinį veiklos centrą. Draudimas ne farmacininkams verstis farmacine veikla yra tokio pobūdžio apribojimas, nes savarankiškai farmacine veikla leidžiama verstis tik farmacinį išsilavinimą turintiems asmenims.

[25] Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 28-1003.

ESTT surado būdą, kuriuo būtų galima pateisinti tokius ribojimus. Teismas savo požiūrį grindė žmonių sveikatos apsauga. Vaistai yra išskirtinė prekė, pasižyminti išskirtine sudėtimi ir vartojimu, kurių negalima sulyginti su kitais produktais būtent dėl jų gydomosios vertės. Be to, neteisingas vaistų vartojimas susijęs su finansiniais ištekliais ir dideliu jų švaistymu. Taigi pabrėžtina, kad yra tiesioginis ryšys tarp šių finansinių išteklių ir farmacijos sektoriuje veikiančių ūkio subjektų pelno, nes vaistų skyrimą daugelyje valstybių narių apmoka atitinkamos sveikatos draudimo įstaigos[26]. ESTT priėmė sprendimą, kad atsižvelgiant į visuomenei gresiantį pavojų ir socialinės apsaugos sistemų finansinei pusiausvyrai, valstybės narės gali taikyti griežtus reikalavimus už vaistų platinimą atsakingiems asmenims. Pirmiausia jos gali leisti parduoti vaistus tik farmacininkams dėl garantijų, kurias šie turi pateikti, ir informacijos, kurią farmacininkai pagal savo kompetenciją gali suteikti vartotojui, be to, gali reikalauti, kad vaistus platintų farmacininkai, kurie profesiniu požiūriu yra nepriklausomi.

Kitoje byloje *Europos Komisija prieš Italijos Respubliką*[27] nagrinėjama panaši situacija. Europos Komisijos nuomone, nacionalinės teisės aktuose įtvirtintas draudimas fiziniams asmenims, neturintiems farmacininko diplomo, ir juridiniams asmenims, kurių akcininkai nėra tik farmacininkai, valdyti vaistinę pažeidžia įsisteigimo laisvę.

Šiame ginče ESTT aiškino, kad įsisteigimo ir laisvo kapitalo judėjimo laisvės apribojimai egzistuoja. EB sutarties 43 straipsnis, pagal Teismo praktiką, draudžia imtis nacionalinių priemonių, kurios, nors ir taikomos nediskriminuojant dėl pilietybės, gali Bendrijos valstybių narių piliečiams sudaryti kliūčių pasinaudoti Sutarties garantuojama įsisteigimo laisve arba naudojimąsi ja padaryti mažiau patrauklų. Deja, tai, kad nacionaliniai teisės aktai suteikia teisę valdyti vaistinę tik farmacininkams, negali būti traktuojama kaip nepagrįsti ribojimai. Šioje byloje ESTT pasisakė, kad nediskriminuojant dėl pilietybės taikomi įsisteigimo laisvės ir laisvo kapitalo judėjimo apribojimai gali būti pateisinami privalomaisiais bendrojo intereso pagrindais su sąlyga, kad jie gali užtikrinti tikslo, kurio jais siekiama, įgyvendinimą ir neviršija to, kas būtina šiam tikslui pasiekti. Šiame kontekste išskirtos trys vaistinės valdytojų kategorijos:

1) fiziniai asmenys, turintys farmacininko kvalifikaciją;
2) asmenys, užsiimantys veikla farmacinių produktų sektoriuje kaip gamintojai ar didmenininkai;
3) asmenys, kurie neturi farmacininko kvalifikacijos ir nevykdo veiklos šiame sektoriuje.

Dėl valdytojo, turinčio farmacininko kvalifikaciją, pabrėžtina, kad, kaip ir kiti asmenys, jis siekia pelno. Vis dėlto farmacininko išsilavinimas įpareigoja siekti ne tik ekonominių, bet ir profesinių tikslų. Ne farmacininkams paprastai nebūdingas atitinkamas išsilavinimas, patirtis ir atsakomybė, tad tokiomis aplinkybėmis reikia konstatuoti, kad jie negali užtikrinti tokių pačių garantijų, kokias suteikia farmacininkai. Šie argumentai nuvedė prie išvados, kad valstybė narė gali pati įvertinti, ar farmacinių produktų gamintojai ir didmenininkai gali pažeisti dirbančių farmacininkų nepriklausomybę, juos skatindami reklamuoti vaistus, kuriuos patys gamina. Taip pat valstybė

[26] Europos SąjungosTeisingumo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. sprendimas *Apothekerkammer des Saarlandes ir kt. prieš Saarland, Ministerium fur Justiz, Gesundheit und Soziales,* C-171/07 ir C-172/07 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-07]. Prieiga per internetą: <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62007CJ0171&lang1=en&lang2=LT&type=TXT&ancre=>.

[27] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. sprendimas *Europos Komisija prieš Italijos Respubliką,* C-531/06 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-07]. Prieiga per internetą: <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62006CJ0531&lang1=en&lang2=LT&type=TXT&ancre=>.

gali įvertinti, ar neturintys farmacininkų kvalifikacijos valdytojai gali pažeisti farmacininkų nepriklausomybę, juos skatindami parduoti vaistus, kuriuos sandėliuoti tapo nepelninga. Taigi viršnacionaliniu lygmeniu pripažintina valstybių narių teisė savo nuožiūra taikyti papildomus šios srities reikalavimus ir ribojimus.

Atlikta teismų praktikos tiek nacionaliniu, tiek ES lygmeniu analizė parodo, kad ekonominės veiklos laisvė kelia panašių praktikos klausimų ir uždavinių, kurių sprendiniai tarpusavyje nėra tapatūs, bet kartu ir neprieštaraujantys. Konstitucinis Teismas nuosavybės teisės požiūriu situaciją išsprendė ūkinės veiklos laisvės naudai, o ESTT pasisakė, kad tam tikri ribojimai gali būti pateisinami visuomenės interesų apsauga. Matyti, kad ESTT aptartose bylose nepriėjo prie konkrečių ar aiškesnę poziciją išreiškiančių išvadų. Veikiausiai tai nulemta ES, kaip augančios bendrijos, integracinio pobūdžio ir diskrecijos suteikimas yra vienintelė išeitis išvengti didesnių konfliktų šioje srityje.

Išvados

1. Ištyrus ūkinės veiklos laisvę ir laisvę užsiimti verslu nustatyta, kad abiejų laisvių turinį sudaro plati teisinių galimybių visuma. Įvairias ekonomikos ir teisės sritis apimantis ekonominės veiklos laisvės veikimas ir gana laisvas interpretavimas Konstitucinio Teismo ir ESTT praktikoje leidžia daryti išvadą, kad minėtosios laisvės yra įvardijamos skirtingai, bet jų turinys yra vienodas ir tarpusavyje sąveikus.
2. Laisvės užsiimti verslu ir ūkinės veiklos laisvės kontekste itin reikšminga subjektų problematika. Nagrinėjant ją prieita prie išvados, kad Lietuvoje privačių ir viešųjų juridinių asmenų subjektiškumas nėra diferencijuojamas, bet naujesni Konstitucinio Teismo nutarimai rodo, kad subsidiarumo principo taikymas atlieka viešųjų juridinių asmenų naudojimosi ūkinės veiklos laisve kontrolės funkciją. Teigiamai turėtų būti vertinamas ES reguliavimas, kuriuo aiškiai atskiriamos valstybinių įmonių ir valstybinių institucijų galimybės būti ekonominės veiklos subjektu, bet Lietuvos teisinis reguliavimas prie šio modelio neartėja.
3. Visuomenėje jautrus sveikatos apsaugos klausimas apima du skirtingus požiūrius, susijusius su ekonominės veiklos laisvės ribojimu. Konstitucinis Teismas pripažino, kad farmacinė veikla yra visuomeniškai svarbi sritis, reikalaujanti specialiųjų žinių, bet glaudus ūkinės veiklos laisvės ir nuosavybės teisės santykis pateisina asmenų, neturinčių farmacinio išsilavinimo, teisę turėti vaistinę. ESTT išdėstė kitokį požiūrį šiuo klausimu ir atskleidė laisvės užsiimti verslu neabsoliutumą, kontrolės ir galimybių plėsti ribojimų apimtį naudojantis viešojo intereso sąvokos neapibrėžtumu.

Literatūra

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, C 83/02, 2010.
3. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija, OL C 326, 2012.
4. Lietuvos Respublikos konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, 2004, Nr. 111-4123.

Specialioji literatūra

1. AMBRAZEVIČIŪTĖ, K.; BALTRIMAS, J.; MAURICĖ-MACKUVIENĖ, E. Teisės į nuosavybę, teisės į ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, vartotojų teisių užtikrinimo problemos. Vilnius: Mokslo studija, 2012.
2. EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS. Freedom to conduct a business: exploring the dimensions of a fundamental right. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015.
3. GROUSSOT, X., *et al.* Weak Right, Strong Court - The Freedom to Conduct Business and the EU Charter of Fundamental Rights. *Lund University Legal Research paper series*, No. 01, 2014.
4. JARUKAITIS, I. Europos Sąjungos ekonominė konstitucija kaip papildoma Lietuvos Respublikos Konstitucijos dimensija: tyrimų kontūrai. *Teisės problemos,* 2014, Nr. 2(84), p. 26–97.
5. JUŠKEVIČIŪTĖ-VILIENĖ, A. Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos ūkinės veiklos laisvės konstitucinių pagrindų lyginamieji aspektai. *Teisė,* 2015, Nr. 96.
6. KŪRIS, E. Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras). *Jurisprudencija*, 2005, t. 64(56); 56–73.
7. LASTAUSKIENĖ, G. Ūkinės veiklos laisvė ir krizė: Lietuvos viešosios valdžios veiksmų įvertinimas. *Teisė*, 2015, Nr. 94.
8. PEERS, S., *et al.* The EU Charter of Fundamental Rights. A Commentary. Oxford and Portland, Oregon, 2014.
9. PHILIPSEN, N. J. Regulation of Pharmacists: A comparative law and economic analysis. *The European journal of comparative economics*, 2013, vol. 10, Nr. 2, p. 225–241. Prieiga per internetą: <http://eaces.liuc.it/18242979201302/182429792013100206.pdf>.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio 1 bei 2 dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio 2 bei 3 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 36-915.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 28-1003.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos medžioklės įstatymo 7 straipsnio 2 dalies, 8 straipsnio 1, 9, 10 dalių, 13 straipsnio 2 dalies, 18 straipsnio 7 dalies ir 22 straipsnio 3, 6, 7 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 63-2235.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos atominės elektrinės įstatymo 10 straipsnio 1 dalies nuostatų ir 11 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konsttucijai“. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 25-988.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. kovo 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymo 30 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2015, Nr. 3412.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

1. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1987 m. liepos 16 d. sprendimas byloje *Komisija prieš Italijos Respubliką,* C-118/85. Rink., 1987.
2. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1989 m. liepos 13 d. sprendimas byloje *Wachau prieš Vokietijos Federacinę Respubliką,* C-5/88. Rink., p. 2609.
3. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1994 m. sausio 19 d. sprendimas byloje *SAT Fluggesellschaft v Eurocontrol,* C-364/92. Rink., 1994, p. I-43.
4. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1997 m. kovo 3 d. sprendimas byloje *Diego Calì & Figli Srl v. Servizi ecologici porto di Genova SpA (SEPG),* C-343/95. Rink., 1997, p. I-1547.
5. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. sprendimas byloje *Apothekerkammer des Saarlandes ir kt. prieš Saarland ir Ministerium für Justiz, Gesundheit und Soziales* sujungtose bylose C-171/07 ir C-172/07 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-06]. Prieiga per internetą: <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62007CJ0171&lang1=en&lang2=LT&type=TXT&ancre>.
6. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. sprendimas byloje *Europos Bendrijų Komisija prieš Italijos Respubliką,* C-531/06 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-06]. Prieiga per internetą: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62006J0531:LT:HTML>.

EUROPEAN UNION AND LITHUANIA NATIONAL LAW INFLUENCE ON ENSURING FREEDOM OF ECONOMIC ACTIVITY

Summary

By its nature, the European Union and Lithuania National Law relationship is complex and influences new theoretical and practical challenges and questions. Freedom of economic activity, being one of the most important and most necessary public activities - is one of those questions. In the Lithuanian Constitution, Article 46, this freedom is named "freedom of economic activity", and in 2004 Lithuania's accession to the European Union, Lithuania came into effect with one of the most important human rights legislation - the European Union Charter of Fundamental Rights, which Article 16 identifies freedom as "the freedom to conduct business", it inexorably raises the question of how the freedom of economic activity is functioning in the national and supranational levels.

On both cases, the freedom of economic activity according to their origin and nature are heterogeneous, linked to other human rights and freedoms, and is characterized by significant influence on the country's and the European Union's economy. By the practice of the Lithuanian Constitutional Court and the European Court of Justice the matter of freedom of economic activity is sufficiently developed. The article analyzes some of the cases, these courts represent different views and opinions of the essentially similar situations. This helps to reveal the freedom of economic activity between the versatility and potential objections. Therefore, this article is to investigate the economic activity and the freedom to conduct a business concept and practice of discovering frequent problematic aspects of its operation.

PREKYBOS VAIKAIS LYGINAMOJI ANALIZĖ: REGLAMENTAVIMAS UŽSIENIO VALSTYBĖSE, PROBLEMATIKA IR TARPTAUTINIO BENDRADARBIAVIMO IŠŠŪKIAI

Simona Venskutė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
5-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas simona.venskute@tf.stud.vu.lt
Mokslinio darbo vadovas doc. dr. Gintautas Sakalauskas

Straipsnyje analizuojamos šiuolaikinės prekybos vaikais tendencijos ir tarptautinių bei Europos Sąjungos teisės aktų įtaka šio reiškinio sampratai, atliekama lyginamoji užsienio valstybių ir Lietuvos baudžiamųjų įstatymų analizė, siekiant išsiaiškinti galimas nacionalinio reglamentavimo keitimo kryptis. Daroma išvada, kad didelis dėmesys turi būti skiriamas ne tik kaltininkų išaiškinimui ir tinkamam bausmės paskyrimui, bet ir tarptautiniam bendradarbiavimui, kuris padėtų užkirsti kelią prekybai vaikais bei užtikrintų veiksmingą pagalbą aukai.

Im Artikel werden die aktuellen Trends des Kinderhandels und der Einfluss von internationalen Rechtsakten auf der Konzeption des Phänomens analysiert. Ganz breit wird die vergleichende Analyse des litauischen und ausländischen Strafgesetzen diskutiert, um die Änderungsrichtungen der nationalen Regulierung zu bestimmen. Ziel ist es zu bezeichnen, dass man die Aufmerksamkeit nicht nur dem angemessenen Strafausspruch für den Täter schenken sollte, sondern auch der internationalen Zusammenarbeit, um den Kinderhandel zu verhindern und die effiziente Hilfe für die Opfer zu gewährleisten.

Įvadas

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – Konstitucija) įtvirtinta, kad „valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“ (Konstitucijos 38 str. 2 d.), o „nepilnamečius vaikus gina įstatymas“ (Konstitucijos 39 str. 3 d.). Pagrindiniame šalies įstatyme eksplicitiškai įtvirtintas požiūris, kad vaikai kaip besiformuojančios asmenybės, jų prigimtinės teisės ir pats vaikystės periodas turi būti ypač ginami, t. y. labiau nei suaugusieji, o jų apsaugai turi būti skiriamas daug didesnis dėmesys. Įstatymų leidėjas taip pat patvirtina, kad vaikų teisinę apsaugą šalyje būtina gerinti[1].

Prekyba žmonėmis yra vienas sunkiausių nusikaltimų, šiurkščiai pažeidžiančių pagrindines žmogaus teises ir laisves, žmogaus garbę ir orumą[2]. Tačiau prekybos žmonėmis negalima tapa-

[1] Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 1 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad šio įstatymo paskirtis yra gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807.

[2] Prevencinių, apsaugos priemonių ir paslaugų teikimas bei tarpinstitucinis bendradarbiavimas prekybos vaikais atvejais. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, p. 6 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. spalio 16 d.]. Prieiga per internetą: <www.vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/Rekomendacijos prekyba vaikais.pdf>.

tinti su prekyba vaikais, nes šiuolaikiniame pasaulyje pripažįstama, kad vaikai nuo suaugusiųjų skiriasi – jie yra labiau pažeidžiami ir nusikalstamu elgesiu jiems padaryta žala dažniausiai būna didesnė, išlieka ilgesnį laiką. Tai, kad vaiko pirkimo arba pardavimo veikos atveju nukentėjusysis yra specifinis, suponuoja, jog šiam nusikaltimui turi būti skiriamas ypatingas dėmesys.

Taigi šio straipsnio tikslas – atsižvelgiant į šiuolaikines prekybos vaikais reiškinio tendencijas ir tarptautinių aktų įtaką šio nusikalstamo fenomeno sampratai pateikti užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų lyginamąją analizę. Tokia analizė padėtų numatyti ir galimas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 157 straipsnio (vaiko pirkimas arba pardavimas) keitimo kryptis, siekiant teisingai ir tiksliai kvalifikuoti nusikalstamas veikas. Straipsnyje taip pat nagrinėjami aktualūs tarptautinio bendradarbiavimo klausimai, kurių sprendimas galėtų padėti užtikrinti efektyvesnį baudžiamosios atsakomybės taikymą.

1. Prekybos vaikais tendencijos, raidos aktualijos, tarptautinių ir Europos Sąjungos teisės aktų įtaka

Prekyba vaikais – reiškinys, pasižymintis probleminiu daugialypiškumu, nes glaudžiai susijęs su įvairiomis visuomenės, socialinėmis, ekonominėmis, švietimo, lyčių lygybės ir kitomis problemomis[3]. Būtent dėl šios priežasties prekybos vaikais fenomenas, atspindintis besikeičiančią situaciją tiek konkrečioje valstybėje, tiek pasaulyje, nuolat kinta. Taigi prekybos vaikais nepastovumas lemia būtinybę aptarti šio reiškinio aktualumą.

Pirmiausia svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad pastaruoju metu kone visas dėmesys Lietuvoje ir kitose šalyse skiriamas prekybos žmonėmis nusikaltimui: šia tema rašomi magistro darbai ir disertacijos, organizuojamos įvairios konferencijos, rengiami mokomieji seminarai. Tuo tarpu prekyba vaikais, kaip specialioji norma prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties atžvilgiu, lieka šešėlyje. Toks požiūris gal ir būtų tikęs viduramžiams, kai vaikai buvo prilyginami „mažiems suaugusiems“ ir vaikystės laikotarpis nebuvo laikomas tam tikru žmogaus raidos etapu[4]. Tačiau šiais laikais visos demokratinės išsivysčiusios šalys pripažįsta, kad vaikams būdinga kitokia emocinė ir protinė branda, jie pasižymi mažesne fizine ištverme, turi mažiau žinių ir įgūdžių[5]. Būtent dėl šių priežasčių vaiko pirkimo arba pardavimo negalima prilyginti ar tuo labiau tapatinti su prekyba žmonėmis.

Antra, Lietuvoje daugėja registruotų prekybos vaikais atvejų (yra tiek pradėtų ikiteisminių tyrimų, tiek teismų priimtų nuosprendžių). Tai, kad prekybos vaikais nusikaltimų per pastaruosius porą metų daugėja, patvirtino ir laikinai generalinio prokuroro pareigas ėjęs D. Raulušaitis 2015 m. gruodį Seime vykusios Tarptautinei žmogaus teisių dienai skirtos spaudos konferencijos metu.[6] 2014 m. šalyje buvo pradėti du ikiteisminiai tyrimai pagal BK 157 straipsnį. Ikiteisminiuose tyrimuose nukentėjusiaisiais nuo prekybos žmonėmis buvo pripažinti trys vaikai – viena

---

[3] KAIRIENĖ, B.; KUČINOVA, N. Prekyba vaikais: pagalba aukai ir prevencijos galimybės. *Socialinis darbas*, 2008, Nr. 7 (1), p. 121.

[4] DOBRYNINA, M.; ŪSELĖ, L. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas. Teisės institutas, Vilnius, 2012, p. 6.

[5] *Ibid*.; ŠALAŠEVIČIŪTĖ, R. Vaiko teisės ir pareigos kasdieniniame gyvenime. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2012, p. 110.

[6] Prokuroras: „Daugėja tyrimų dėl prekybos vaikais“ [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-09]. Prieiga per internetą: <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/prokuroras-daugeja-tyrimu-del-prekybos-vaikais.htm>.

mergaitė ir du berniukai. Lietuvos teismuose pagal BK 157 straipsnį buvo nuteisti trys asmenys[7]. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad jau minėtoje konferencijoje D. Raulušaitis pranešė, jog 2015 m. buvo pradėti aštuoni ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos vaikais[8]. Informatikos ir ryšių departamento ataskaitose apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje, nurodoma, kad 2014 m. užregistruoti trys vaiko pirkimo arba pardavimo atvejai[9], o 2015 m. – 25 atvejai[10]. Visi šie statistiniai duomenys atskleidžia tik oficialiai žinomus ir registruotus atvejus, bet tikrąsias prekybos vaikais apimtis įvertinti labai sunku, nes šiam nusikalstamo elgesio fenomenui būdingas latentiškumas, o aukos nėra linkusios bendrauti ir bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis[11]. Aptarti duomenys tik parodo, kad reikalinga išties išsami prekybos vaikais reiškinio analizė, kad būtų galima apsispręsti dėl tinkamiausių priemonių, kurios jei ne tiesiogiai prisidėtų prie nusikaltimo paplitimo mažinimo, tai bent jau padėtų apsaugoti rizikos grupėms priskirtinus vaikus, t. y. galimas prekiautojų vaikais aukas.

Trečia, vaikų pirkimo ir pardavimo nusikaltimuose pastaruoju metu pastebima naujų tendencijų. 2014 m., kaip ir 2013 m., dauguma ikiteisminių tyrimų buvo pradėti dėl prekybos žmonėmis ne seksualiniam išnaudojimui[12]. Tai rodo, kad atsiranda naujų prekybos vaikais formų, apie kurias anksčiau visai nebuvo žinoma arba tokių atvejų Lietuvoje nebuvo užfiksuota, pavyzdžiui, nelegalus įvaikinimas, pardavimas nelegalioms kovoms[13]. Matyti, kad prekybos vaikais reiškinys yra gerokai platesnis nei įvardyta BK 157 straipsnio normoje, o naujų formų atsiradimas suponuoja ir naujus probleminius klausimus: 1) ar jos atitinka BK įtvirtintą veikos sudėtį; 2) ar reikėtų į baudžiamąjį įstatymą įrašyti naujų požymių; 3) kokios prevencinės priemonės galėtų būti taikomos ir pan.

Prekybos vaikais suvokimą lemia ne tik besikeičianti socialinė, ekonominė, politinė erdvė; taip pat didelę įtaką daro Europos Sąjungos ir tarptautiniuose teisės aktuose pateikiami prekybos vaikais apibrėžimai ir formuojama šio reiškinio samprata.

Vienu iš svarbiausių ir šiuolaikiškiausių tarptautinių kovos su prekyba žmonėmis aktų laikomas 2000 m. lapkričio 15 d. priimtas JT konvenciją prieš tarptautinį nusikalstamumą papil-

---

7 Situacija kovos su prekyba žmonėmis srityje Lietuvoje 2014 m. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2015, p. 4.

8 Prokuroras: „Daugėja tyrimų dėl prekybos vaikais“ [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-09]. Prieiga per internetą: <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/prokuroras-daugeja-tyrimu-del-prekybos-vaikais.htm>.

9 Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje. Oficialioji statistika apie nusikalstamumą sietuvoss Respublikos savivaldybėse. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos [interaktyvus] [žiūrėta 2015-03-26]. Prieiga per internetą: <http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/wp-content/themes/ird/reports/html_file.php?metai=2014&menuo-12&ff=1G&fnr=5&rt=1&oldYear=2014>.

10 *Ibid*.

11 Prevencinių, apsaugos priemonių ir paslaugų teikimas bei tarpinstitucinis bendradarbiavimas prekybos vaikais atvejais. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, p. 6 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-03-26]. Prieiga per internetą: <www.vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/Rekomendacijos prekyba vaikais.pdf>.

12 Situacija kovos su prekyba žmonėmis srityje Lietuvoje 2014 m. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2015, p. 4.

13 Prekyba vaikais: užvaldo naujos ir kraują stingdančios formos [interaktyvus] [žiūrėta 2015-06-10]. Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/prekyba-vaikais-uzvaldo-naujos-ir-kraja-stingdancios-formos-201504141230.htm>; Internete – siūlymai prekiauti vaikais? [interaktyvus] [žiūrėta 2015-06-10]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/internete-siulymai-prekiauti-vaikais.d?id=67963816>.

dantis protokolas „Dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo ir baudimo už vertimąsi ja“[14] (toliau – Palermo protokolas). Galima sakyti, kad šis universalus dokumentas suformulavo galutinę prekybos žmonėmis sampratą, apimančią beveik visus ankstesnių tarptautinių dokumentų apibrėžimus ir įvairių tarptautinių organizacijų požiūrį į problemą[15]. Protokole pateikta išsamiausia įvairių išnaudojimo ir prievartos formų, prekybos žmonėmis definicija. Remiantis Palermo protokolo 3 straipsniu, prekyba žmonėmis yra „žmonių verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar jų priėmimas gąsdinant, panaudojant jėgą ar kitas prievartos, grobimo, apgaulės, sukčiavimo formas, piktnaudžiaujant padėtimi ar pažeidžiamumu arba mokant ar priimant pinigus ar kitą naudą, kad būtų gautas kito tą žmogų kontroliuojančio asmens sutikimas siekiant išnaudoti“. Taigi ši universali prekybos žmonėmis samprata sieja reiškinį ne vien su vienos lyties asmens išnaudojimu prostitucijos tikslams, bet ir su kitomis visuomeninio gyvenimo sritimis, kuriose gali būti prekiaujama žmonėmis[16]. Palermo protokole nurodoma, jog vaikų verbavimo, pervežimo, perdavimo, slėpimo ar priėmimo išnaudojimo tikslams veika bus kvalifikuojama kaip prekyba žmonėmis ir tada, kai prieš vaikus nenaudojamos jokios prievartos priemonės[17]. Taigi prekyba vaikais yra suprantama kaip ypatingas nusikaltimas prekybos žmonėmis atžvilgiu.

2002 m. liepos 19 d. priimtu Europos Sąjungos teisės aktu – Europos Sąjungos Tarybos pamatiniu sprendimu (toliau – Pamatinis sprendimas)[18] – nebuvo siekiama iš esmės modifikuoti Palermo protokole suformuluotų nuostatų. Kaip teigiama Pamatinio sprendimo preambulėje, svarbų Jungtinių Tautų darbą turėjo papildyti Europos Sąjungos darbas. Atsižvelgiant į tai, Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalyje iš esmės atkartojamas Palermo protokole pateiktas prekybos žmonėmis apibrėžimas[19]. Jame papildomai minimas tik keitimasis to asmens valdymu (kontrole) arba valdymo (kontrolės) perleidimas[20]. Pamatiniame sprendime pabrėžiama, kad jei straipsnyje, apibrėžiančiame prekybą žmonėmis, minimas elgesys yra susijęs su vaiku, ši veika turėtų būti baudžiama kaip prekyba žmonėmis, net ir nesant valios palenkimo metodų[21]. Būtina paminėti, kad Pamatinis sprendimas buvo pakeistas Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, kurioje pateiktas prekybos žmonėmis apibrėžimas beveik sutampa su Pamatinio sprendimo sąvoka, išskyrus tai,

---

[14] 2000 m. lapkričio 15 d. Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 49-2166.

[15] FEDOSIUK, O. Prekyba žmonėmis baudžiamojoje teisėje ir teismų praktikoje. *Teisė*, 2005, Nr. 54, p. 74.

[16] BOLZANAS, D.; DRAKŠIENĖ, A. Prekybos žmonėmis samprata. *Teisė*, 2004, Nr. 53, p. 42.

[17] 2000 m. lapkričio 15 d. Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 49-2166.

[18] 2002 m. liepos 19 d. Europos Sąjungos Tarybos pamatinis sprendimas dėl kovos su prekyba žmonėmis Nr. 2002/629/TVR. Specialusis leidimas, 2004 m. gruodžio 30 d., Nr. 1 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-06]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/c-bin/eu/preps2?Condition1=38186&Condition2>.

[19] MICKEVIČIUS, D. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintų prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo arba pardavimo sudėčių atitikties Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims ir Europos Sąjungos teisei aspektai. *Teisė*, 2005, Nr. 54, p. 125.

[20] 2002 m. liepos 19 d. Europos Sąjungos Tarybos pamatinis sprendimas dėl kovos su prekyba žmonėmis Nr. 2002/629/TVR. Specialusis leidimas, 2004 m. gruodžio 30 d., Nr. 1 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-06]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/c-bin/eu/preps2?Condition1=38186&Condition2>.

[21] MICKEVIČIUS, D. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintų prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo arba pardavimo sudėčių atitikties Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims ir Europos Sąjungos teisei aspektai. *Teisė*, 2005, Nr. 54, p. 125.

kad į projekto apibrėžimą įtraukiamas papildomas išnaudojimo elgetavimui požymis, itin būdingas prekybai vaikais[22].

Reikia pabrėžti, kad tiek Palermo protokole, tiek Pamatiniame sprendime ir jį pakeitusioje direktyvoje nėra atskiros prekybos vaikais sąvokos. Ji pateikiama kaip prekybos žmonėmis sąvokos elementas. Tačiau prekyba vaikais vykdoma specifinėmis formomis, kurios nėra būdingos prekybai suaugusiaisiais (pavyzdžiui, neteisėtas įvaikinimas, vaikų pornografija, išnaudojimas elgetavimui ir pan.). Kita vertus, net ir tos pačios išnaudojimo formos prekybos vaikais atveju išsiskiria savo specifika, verbavimo būdais, išnaudojimo pobūdžiu[23].

Tarptautinį teisinį prekybos vaikais apibrėžimą pateikia Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos papildomojo protokolo dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos (toliau – Papildomasis protokolas) 2 straipsnio a punktas: „Vaikų pardavimas – tai bet koks veiksmas ar sandoris, kai koks nors asmuo ar grupė asmenų perduoda vaiką kitam asmeniui už piniginį ar kokį kitokį atlygį“[24]. Lyginant su Palermo protokolo ir Pamatinio sprendimo apibrėžimais, Papildomajame protokole nėra numatytos verbavimo veiklos, taigi objektyviųjų požymių prasme apibrėžimas yra siauresnis, bet pastarajame protokole numatyta prekybos vaikais siekiant neteisėto įvaikinimo forma, kuri nuo kitų formų skiriasi tuo, kad nėra išnaudojimo tikslo, o draudžiamas pats nelegalus sandoris[25].

Nepaisant tarptautiniuose ir Europos Sąjungos dokumentuose pateiktų prekybos žmonėmis ir vaikais apibrėžimų išsamumo ir pakankamo išbaigtumo, vis dėlto kaltininkai baudžiamojon atsakomybėn yra traukiami remiantis nacionalinėje teisėje įtvirtinta prekybos vaikais sudėtimi. Taigi itin svarbu užtikrinti, kad minėtų dokumentų nuostatos būtų perkeltos į Lietuvos baudžiamąjį įstatymą.

2. Užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų analizė

2005 m. birželio 23 d. nauja BK 157 straipsnio, numatančio baudžiamąją atsakomybę už vaiko pirkimą arba pardavimą, redakcija buvo priimta vadovaujantis tarptautiniais teisiniais dokumentais. Pabrėžtina, kad mokslinės doktrinos lygmeniu šiam klausimui skiriama mažiau dėmesio: prekybos vaikais teisinė sąvoka paprastai analizuojama gana epizodiškai, pateikiant ją kaip prekybos žmonėmis sampratos elementą. Tačiau didesnės vaiko teisių ir interesų apsaugos prioriteto principas lemia detalesnės ir išsamesnės analizės, skirtos tik prekybos vaikais nusikaltimui, poreikį[26]. Ne mažiau nei BK įtvirtintos vaiko pirkimo arba pardavimo sudėties analizė yra svarbi ir užsienio valstybių teisinio reglamentavimo analizė. Taip galima aiškiau matyti nacionalinės teisėkūros problematiką ir bandyti remiantis geraja kitų valstybių praktika tobulinti įstatyminio reglamentavimo bazę.

Pabrėžtina, kad nemažai valstybių renkasi paprastą išeitį – prekybą vaikais įtvirtina tik kaip

---

[22] 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos Nr. 2011/36/ES, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą Nr. 2002/629/TVR. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*, L 101, t. 54, 2011-04-15.

[23] NIKARTAS, S. Prekybos vaikais nusikaltimo teisinė samprata. *Teisės problemos*, 2009, Nr. 2(64), p. 112.

[24] 2000 m. gegužės 25 d. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos papildomasis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 108-4037.

[25] NIKARTAS, S. Prekybos vaikais nusikaltimo teisinė samprata. *Teisės problemos*, 2009, Nr. 2(64), p. 112–113.

[26] *Ibid*., p. 105.

prekybos žmonėmis kvalifikuojamąją aplinkybę: Prancūzija (Prancūzijos BK 225-4-2 str. 1 d.), Ispanija (Ispanijos BK 177 str. 4 d. b p.), Vengrija (Vengrijos BK 175/B str. 2 d. b p.), Graikija (Graikijos BK 9 str. 3 d. a p.)[27] ir kt. Tačiau tokiu atveju didžiulė atsakomybės už teisingo sprendimo priėmimą našta yra perkeliama teismui, – jam tenka pareiga išaiškinti ir atskleisti sudėties elementų sampratą. Savo ruožtu toks reguliavimas nevisiškai atitinka jau minėtą vaiko interesų apsaugos prioriteto principą, taip pat neatspindi suvokimo, kad nepilnamečiams būdinga kitokia emocinė ir protinė branda, jie pasižymi mažesne fizine ištverme, turi mažiau žinių ir įgūdžių[28], o tam įstatymų leidėjas turėtų skirti didelį dėmesį. Kitose valstybėse, įskaitant ir Lietuvą, baudžiamoji atsakomybė už prekybą vaikais numatyta atskiruose straipsniuose ir ši sudėtis dažnai pati turi kvalifikuojamųjų požymių. Taigi straipsnyje pateikiant lyginamąją analizę šių valstybių išsamesniam teisiniam reguliavimui ir skiriamas pagrindinis dėmesys.

Lietuvoje prekybos vaikais sudėtis įtvirtinta BK XXIII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai“, bet tokio reguliavimo varianto negalima laikyti universaliu. Atitinkamos sudėties įtvirtinimas viename ar kitame baudžiamojo įstatymo skyriuje yra reikšmingas, nes glaudžiai susijęs su rūšiniu objektu. Rūšinis objektas – tai atitinkama vienarūšių ar tapačių teisinių gėrių dalis, saugoma baudžiamojo įstatymo. Rūšinis objektas yra baudžiamosios teisės specialiosios dalies normų sisteminimo pagrindas. Remiantis šiuo objektu visos nusikaltimų sudėtys BK specialiojoje dalyje yra suskirstytos į atitinkamus skyrius. Nusikaltimai, kurie skiriasi vienas nuo kito veikos būdu ir pobūdžiu, subjekto požymiais, subjekto psichiniu santykiu su jo daroma veika ir padariniais, gali būti panašūs tuo, kad jais kėsinamasi į tą pačią teisinių gėrių grupę. Tai leidžia juos skirti į atskirus skyrius. Atsižvelgiant į atitinkamos teisinių gėrių grupės svarbą, nustatoma BK specialiosios dalies skyrių išdėstymo tvarka[29]. Pavyzdžiui, Rumunijoje prekyba nepilnamečiais įtvirtinta skyriuje, kuris numato atsakomybę už nusikaltimus ir deliktus prieš asmens laisvę[30], Ukrainoje – skyriuje, kuris numato baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamas veikas asmens laisvei, garbei ir orumui[31], Vokietijoje – skyriuje, kuris numato baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus asmens laisvei[32]. Tokį reguliavimą galima laikyti aiškesniu ir labiau pagrįstu, nes kiekvienu prekybos vaikais atveju pažeidžiama nepilnamečio asmens laisvė, neliečiamybė, taip pat galima kalbėti apie jo garbės ir orumo menkinimą (ypač tais atvejais, kai parduoti vaikai verčiami elgetauti, įtraukiami į prostituciją). Taigi vienas iš pasiūlymų Lietuvos įstatymų leidėjui galėtų būti vaiko pirkimo arba pardavimo sudėties perkėlimas į XX skyrių „Nusikaltimai žmogaus laisvei“, tuo labiau kad tame skyriuje yra įtvirtinta ir prekybos žmonėmis baudžiamumą nustatanti norma. Šių dviejų straipsnių įtvirtinimas viename skyriuje įtvirtintų didesnį nuoseklumą, taip pat parodytų, kad, nors yra nemažai prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo arba

[27] Prancūzijos, Ispanijos, Vengrijos ir Graikijos baudžiamieji įstatymai [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-13]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

[28] DOBRYNINA, M.; ŪSELĖ, L. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas. Vilnius: Teisės institutas, 2012, p. 6; ŠALAŠEVIČIŪTĖ, R. Vaiko teisės ir pareigos kasdieniniame gyvenime. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2012, p. 110.

[29] ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 163–164.

[30] Rumunijos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/4616>.

[31] Ukrainos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/7069>.

[32] Vokietijos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/7420>.

pardavimo panašumų, vis dėlto šie nusikaltimai turi esminių skirtumų, kurie neleidžia jų tapatinti. Toks pakeitimas nelemtų ir būtinybės iš naujo peržiūrėti ir keisti viso BK struktūrą. Prieš perkeliant vaiko pirkimo arba pardavimo sudėtį į XX skyrių, reikėtų svarstyti, ar toks pakeitimas yra būtinas, tikslingas, o svarbiausia, – ar neabejotinai padėtų užtikrinti tikslesnį šios nusikalstamos veikos kvalifikavimą bei garantuotų efektyvesnį baudžiamosios atsakomybės taikymą. Straipsnio autorės nuomone, prieš apsisprendžiant dėl įstatymo pakeitimų reikėtų įsitikinti, ar dabartinis objekto apibrėžimas tikrai užtikrina supratimą, kad yra pažeidžiama daug daugiau vaiko teisių, ne vien jo laisvė, taip pat ar pabrėžiamas nusikalstamos veikos didesnis pavojingumas, nes kėsinamasi į specifinio nukentėjusiojo teises.

Lietuvos BK 157 straipsnyje nurodomi išnaudojimo tikslai – neteisėtas įvaikinimas, išnaudojimas vergijos sąlygomis, prostitucija, pornografija, priverstinis darbas, elgetavimas, nusikalstamų veikų darymas. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad tikslų sąrašas nėra galutinis. Lietuvos mokslininkai (S. Nikartas, O. Fedosiuk) ankstesnę prekybos vaikais nusikaltimo sudėtį kritikavo ir už tai, kad joje buvo numatyti ne visi tarptautinių dokumentų apibrėžimuose įvardijami tikslai, t. y. BK nenumatė vaiko išnaudojimo vergijai ar veiklai, panašiai į vergiją, ir neteisėto įvaikinimo. Šiuo atveju įstatymų leidėją galima pagirti, – jis, atsižvelgdamas į konstruktyvią kritiką, tarptautinius įsipareigojimus ir kitų užsienio valstybių praktiką, papildydamas normą į nusikaltimo sudėtį įtraukė minėtuosius tikslus. Tačiau pabrėžtina ir tai, kad prekybos vaikais reiškinys yra itin įvairus, nuolat besikeičiantis, todėl, kaip nurodoma ir tarptautiniuose dokumentuose, neįmanoma išvardyti visų galimų prekybos vaikais formų. Kita vertus, vien tokių veikų kaip verbavimas, gabenimas, laikymas nelaisvėje, nesant išnaudojimo požymių, kriminalizavimas taptų itin sudėtingas, nes jos iš esmės nelabai skirtųsi nuo, pavyzdžiui, neteisėto asmens gabenimo per valstybės sieną ar paprasto neteisėto asmens laisvės suvaržymo. Prekyba vaikais tiek kokybiškai, tiek kiekybiškai yra daug daugiau apimantis nusikaltimas.

Rumunijos baudžiamajame įstatyme kalbama tik apie nepilnamečio asmens išnaudojimą, nenurodant išnaudojimo būdų (formų)[33], Ukrainos baudžiamojo kodekso straipsnyje, kuris kalba apie prekybą žmonėmis, prie pastabų yra nurodoma, kad išnaudojimas gali būti suprantamas kaip įvairios seksualinio išnaudojimo formos, pornografijos verslas, priverčiamasis darbas ar paslaugos, vergija, katorga, eksperimentavimas su asmeniu, organų paėmimas, įvaikinimas siekiant pasipelnyti, įtraukimas į nusikalstamą veiką, panaudojimas karinių konfliktų metu ir pan.[34] Airijos teisiniame reguliavime uždraudžiant prekybą vaikais yra nurodyti išnaudojimo tikslai, vis dėlto plačiau jų neaiškinant ir neatskleidžiant, bet kitame straipsnyje numatyta baudžiamoji atsakomybė už prekybą vaikais seksualinio išnaudojimo tikslams, kurie detaliai išvardijami[35]. Itin įdomus, išskirtinis ir gana sudėtingas reguliavimas įtvirtintas Vokietijos baudžiamajame kodekse – straipsnyje, kuris draudžia prekybą vaikais (Vokietijos BK 236 str.), baudžiamoji atsakomybė numatyta tik už savo vaiko, globotinio, įvaikio palikimą su kitu asmeniu už kompensaciją ar turint tikslą praturtėti. Tačiau straipsniuose, kuriuose įtvirtinta prekyba žmonėmis (Vokietijos BK 232, 233, 233a str.) taip pat atskirai numatyta baudžiamoji atsakomybė tuo atveju, jei auka yra vaikas.

---

[33] Rumunijos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/4616>.

[34] Ukrainos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/7069>.

[35] Airijos baudžiamosios teisės (prekyba žmonėmis) bilis, 2007 [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/5146>.

Reikia pabrėžti, kad pirmame straipsnyje kalbama apie asmens išnaudojimą prostitucijai ar kitokiai seksualinei veiklai, o antrajame numatyta baudžiamoji atsakomybė už asmens išnaudojimą priverstiniam darbui[36]. Apibendrinant galima sakyti, kad abu variantai – tiek išnaudojimo formų nurodymas, tiek ir nenurodymas – yra išimtinai įstatymų leidėjų pasirinkimas, svarbu, kad būtų paisoma tarptautinio reglamentavimo standartų. Pasakyti, kuris iš reguliavimo variantų tinkamesnis, yra itin sudėtinga, tuo labiau kad bėgant laikui sąrašas vis papildomas naujomis formomis. Taigi svarbiausia, kad įstatyme nurodant išnaudojimo formas būtų aiškiai pabrėžiama, kad šis sąrašas nėra galutinis ar išsamus.

Prekybos vaikais objektyvioji pusė daugumoje valstybių įvardijama panašiais veiksmais – vaiko pirkimas, pardavimas, įgijimas, verbavimas, gabenimas, laikymas nelaisvėje, siūlymas pirkti ar kitaip įgyti ir pan., bet ne visų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose tiksliai nurodomas verslo elementas (pirkimo–pardavimo sandoris, finansinis pelnymasis). Airijos teisėje numatomas vaiko pirkimas ar pardavimas, taip pat siūlymas pirkti ar parduoti vaiką[37]. Rusijos baudžiamajame įstatyme numatytas pirkimo ar pardavimo sandoris[38], Vokietijoje – kompensacija arba siekis pasipelnyti[39]. Rumunijoje numatytas išnaudojimas ir alternatyvūs veiksmai kaip objektyvieji požymiai, bet neminimas nei pirkimo–pardavimo sandoris, nei kitos pasipelnymo galimybės[40]. Vis dėlto manytina, kad finansinės naudos aspektas turėtų būti apibrėžiamas ar bent jau paminimas ir kiekvienu konkrečiu atveju nustatomas, nes jis išskiria prekybą vaikais iš kitų nusikalstamų veikų, taip pat susijusių su asmenų laisvės varžymu ar jų išnaudojimu.

Nors prekybos vaikais sudėtis yra formali, t. y. kilę padariniai nusikalstamos veikos kvalifikavimui reikšmės neturi, kai kuriose valstybėse sudaromos galimybės į juos atsižvelgti. Rumunijoje kvalifikuota aplinkybe laikoma tai, kad nepilnametis patyrė sunkų sužalojimą, sveikatos ar kūno vientisumo sutrikdymą, o itin kvalifikuota sudėtimi laikomi tokie atvejai, kai asmuo dėl su juo atliekamų ar atliktų veiksmų miršta arba nusižudo[41]. Vokietijoje įstatymas numato griežtesnę baudžiamąją atsakomybę, jei vaikas patenka į pavojų arba yra pakenkiama jo psichiniam ar emociniam vystymuisi[42]. Ukrainoje įtvirtinti pavojaus sukėlimo sveikatai ar gyvybei, kitų sunkių padarinių požymiai[43]. Rusijoje įstatymų taikytojui taip pat yra numatytas įpareigojimas atsižvelgti į sunkius padarinius ir nepilnamečio mirtį[44]. Lietuvos BK 157 straipsnio 2 dalyje yra numatytas prekybą vaikais kvalifikuojantis požymis – pavojaus nukentėjusio asmens gyvybei sukėlimas. Taigi darytina išvada, kad mūsų įstatymų leidėjas bent iš dalies suteikia galimybę atsižvelgti į sukeltus padarinius. Straipsnio autorės nuomone, padarinių kaip būtinojo požymio įtvirtinimas sudėtyje leidžia diferencijuoti baudžiamąją atsakomybę ir tiksliau įvertinti asmens atliktus veiksmus.

---

36 Vokietijos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/7420>; <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

37 Airijos baudžiamosios teisės (prekyba žmonėmis) bilis.

38 Rusijos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/4408>.

39 Vokietijos baudžiamasis kodeksas.

40 Rumunijos baudžiamasis kodeksas.

41 *Ibid*.

42 Vokietijos baudžiamasis kodeksas.

43 Ukrainos baudžiamasis kodeksas.

44 Rusijos baudžiamasis kodeksas.

Nemažai skirtumų galima pastebėti lyginant skirtingų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose numatytą nukentėjusiojo amžių. Kai kuriose valstybėse jis visai nenurodomas, tiesiog kalbama apie vaiką ar nepilnametį (Rusija, Vokietija)[45], kitose nurodoma, kad nukentėjusysis neturi būti sulaukęs pilnametystės, t. y. 18 metų amžiaus (Graikija, Airija)[46]. Yra trečia grupė valstybių, kuriose numatomos dvi amžiaus ribos. Rumunijoje griežčiau baudžiama, jei nukentėjusysis nėra sulaukęs 15 metų, ir truputį švelniau, jei nukentėjusiajam yra nuo 15 iki 18 metų[47]. Ukrainoje skiriamos dvi amžiaus grupės – iki 14 metų ir iki 18 metų[48]. Dviejų amžiaus grupių skyrimas turi savų pliusų, nes leidžia įvertinti aplinkybę, kad, pavyzdžiui, 12 ir 17 metų paauglių socialinio, emocinio išsivystymo lygis skiriasi, ir atitinkamai individualizuoti kaltininko atsakomybę. Kita vertus, kyla sunkumų įrodinėjant, ar kaltininkas tiksliai suvokė (žinojo) nepilnamečio amžių. Gana problemiškos yra ir situacijos, kai kaltininko ir nukentėjusiojo amžius skiriasi nežymiai. Visgi šių klausimų nagrinėjimas priskirtinas detalesnei nusikalstamos veikos sudėties elementų analizei.

Pateikti pavyzdžiai leidžia teigti, kad Lietuvos teisinis prekybos vaikais reguliavimas išties gana panašumus į aptartų užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose numatytas sudėtis, bet esama ir tam tikrų skirtumų, kurie leidžia įstatymų leidėjui svarstyti atitinkamo šios srities teisėkūros tobulinimo kryptis.

3. Tarptautinis bendradarbiavimas užkertant kelią prekybai vaikais

Keičiantis ekonominėms, politinėms, kultūrinėms ir socialinėms nusikalstamumo sąlygoms ypač svarbu suburti kompetentingus subjektus, gebančius laiku imtis atitinkamų priemonių, kad būtų užkirstas kelias tokiems nusikaltimams kaip prekyba žmonėmis. Tarptautinės teisės aktuose ir dokumentuose, skirtuose kovai su prekyba žmonėmis, valstybės ir savivaldybių institucijų ir civilinės visuomenės organizacijų bendradarbiavimui skiriamas ypatingas dėmesys, ypač aptariant klausimus, susijusius su nukentėjusių nuo prekybos žmonėmis asmenų teisių apsauga. Naujausio Europos Sąjungos dokumento kovos su prekyba žmonėmis srityje – Prekybos žmonėmis panaikinimo Europos Sąjungos strategijos 2012–2016 m. (toliau – Strategija) – vienas iš tikslų yra stiprinti nacionalinius kovos su prekyba žmonėmis modelius. Net trys iš penkių šios strategijos prioritetai numato siekį gerinti atsakingų subjektų bendradarbiavimą, veiksmų kovojant su prekyba žmonėmis derinimą ir koordinavimą Europos Sąjungos lygmeniu su tarptautinėmis organizacijomis ir trečiosiomis šalimis, įtraukiant nevyriausybines organizacijas ir privataus sektoriaus įmones, sukuriant nacionalinius ir tarpvalstybinius aukų nukreipimo mechanizmus ir nacionalines daugelio sričių teisėsaugos tarnybas. Kaip nurodoma Strategijoje, prekybos žmonėmis politika turi būti kompleksinė ir nuosekli, ją formuojant turi dalyvauti įvairesnių nei anksčiau veikėjų grupė[49]. Nors kalbama apie prekybą žmonėmis, visi šie minėti tarptautinio bendradarbiavimo tikslai vienodai svarbūs ir reikšmingi prekybos vaikais srityje.

---

45 *Ibid*.;Vokietijos baudžiamasis kodeksas.

46 Airijos baudžiamosios teisės (prekyba žmonėmis) bilis; Graikijos baudžiamasis kodeksas [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/5389>.

47 Rumunijos baudžiamasis kodeksas.

48 Ukrainos baudžiamasis kodeksas.

49 Prevencinių, apsaugos priemonių ir paslaugų teikimas bei tarpinstitucinis bendradarbiavimas prekybos vaikais atvejais. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, p. 12 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-10-16]. Prieiga per internetą: <www.vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/Rekomendacijos prekyba vaikais.pdf>.

Aptariant aktualius prekybos vaikais klausimus negalima nepastebėti, kad didelę reikšmę turi tarptautinis bendradarbiavimas. Vienas iš sudėtingesnių klausimų – *prekybos vaikais aukų identifikavimo problema*. Savaime suprantama, tik identifikavus auką galima spręsti dėl pagalbos teikimo, taip pat numatyti galimų aukų rizikos grupes ir taikytinas prevencijos priemones. Mokslininkai ir praktikai skiria keletą kriterijų, leidžiančių suvokti, kodėl aukų identifikavimas yra toks sudėtingas:

a) iki šiol nėra bendrų aukos identifikavimo kriterijų;
b) bendradarbiavimas dažnai yra chaotiškas ir epizodinis;
c) nėra nustatyta aukos duomenų perdavimo nevyriausybinėms organizacijoms tvarka;
d) niekur išsamiai neaptarta ikiteisminio tyrimo specifika;
e) su aukomis dirbančios institucijos ir nevyriausybinės bei tarptautinės organizacijos vadovaujasi savo žinybiniais teisės aktais[50].

Būtent bendradarbiavimas minėtais aspektais, keitimasis sukaupta patirtimi, ypač viršnacionaliniu lygmeniu, galėtų būti viena iš efektyvesnių priemonių siekiant kaip galima greičiau nustatyti prekybos vaikais aukas. Reikia pabrėžti, kad įvairių valstybių atsakingos institucijos atlieka tyrimus prekybos vaikais srityje, kad vėliau galėtų pateikti bent bendriausius sąrašus veiksnių, leidžiančių numatyti, kas būdinga šio nusikaltimo aukoms:

1) padėtis prieš nusikalstamą veiką (skurdi gyvenamoji aplinka, nesutarimai su artimaisiais, skolų turėjimas);
2) verbavimas, gabenimas, perleidimas (aukos tikslas – darbas, nusikalstamos veikos, meilė; pabrėžtina, kad auka gali būti verbuojama tiek tiesiogiai, tiek internetu, taip pat įkalbinėjant draugams ar šeimos nariams);
3) ypatybės išnaudojimo metu (asmens dokumento paėmimas, prastos darbo sąlygos ir vertimas dirbti prieš valią, bendravimo apribojimas);
4) papildomi rizikos veiksniai (mokyklos nelankymas, profesijos neturėjimas, sveikatos problemos);
5) ypatybės nustačius auką (fizinio smurto žymės, pagalbos atsisakymas, skirtingų istorijų apie patirtą situaciją ir išnaudojimą pasakojimas)[51].

Literatūros šaltiniuose pateikiama daugiau įvairių kriterijų, bet paminėtieji laikytini pagrindiniais. Svarbu, kad visos kompetentingos institucijos, dalyvaujančios galimų prekybos vaikais aukų identifikavimo procese, vadovautųsi bendraisiais principais, kaip antai vaiko teisių ir interesų apsauga, vaiko nuomonės išklausymas, vaiko saugumo užtikrinimas ir poreikių vertinimas, jo teisė gauti informaciją ir kt. Šie bendrieji principai gali būti aptariami institucijų pasitarimų metu, jais turi vadovautis visos šiuo atveju dirbančios tarnybos pagal kompetenciją ir funkcijas, papildomai aptarus, kuri institucija prisiima didžiausią atsakomybę už veiklos koordinavimą[52]. Atsakingos institucijos įprastai būna ne vienos valstybės, nes prekyba vaikais – nusikaltimas, kuris gali būti padaromas keliose valstybėse, ir operatyvus aukų nustatymas dažnai išimtinai pri-

[50] MEŠKA, A. Nacionalinės procedūros ir iššūkiai nustatant prekybos žmonėmis aukas: Lietuvos patirtis [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-14]. Prieiga per internetą: <http://www.norden.ee/images/heaolu/info/inimkaubandus/june2015/thb2015_vilnius_ArunasMeska.pdf>.

[51] *Ibid*.

[52] Prevencinių, apsaugos priemonių ir paslaugų teikimas bei tarpinstitucinis bendradarbiavimas prekybos vaikais atvejais. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, p. 16–17 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-10-16]. Prieiga per internetą: <www.vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/Rekomendacijos prekyba vaikais.pdf>.

klauso nuo institucijų galėjimo ir gebėjimo veiksmingai koordinuoti tarpusavio veiksmus, keistis turima informacija.

Identifikavus vaiką kaip galimą prekybos žmonėmis auką svarbu suvokti, kad jam grasinta, jis buvo išnaudojamas, prieš jį smurtauta. Tai galėjo daryti ne tik tiesioginiai kaltininkai, bet ir šeimos nariai, institucijų darbuotojai ar kiti vaikui artimi asmenys, todėl natūralu, kad jis dėl neigiamų ankstesnių patirčių gali nepasitikėti tarnybomis ar siūlančiais pagalbą asmenimis[53]. Taigi *pagalbos teikimo* metu taip pat yra itin svarbus bendradarbiavimas. Pagalbos teikimas apima išties daug veiksmų: vaiko apklausų organizavimas, tarpininkavimas, bendravimas su įvairiais specialistais, medicinos pagalba, šeimos narių konsultavimas, saugumo užtikrinimas, socialinių įgūdžių ugdymas ir pan. Tačiau turbūt didžiausią reikšmę tarptautinis bendradarbiavimas turi tais atvejais, kai prekybos auka (vaikas) yra užsienyje. Tokiu atveju skiriamos trys pagalbos stadijos, kurių metu būtinas nepriekaištingas visų susijusių valstybių atsakingų institucijų tarpusavio veiksmų suderinimas:

1) prieš išvykstant iš užsienio šalies (konsultavimas ir informavimas, susisiekimas su vaiko teisių ir kitomis institucijomis, kelionės organizavimas, rizikos ir saugumo įvertinimas);
2) kelionė (palydos pasiūlymas, tranzito pagalba uostuose);
3) atvykimas į kilmės šalį (priėmimas, nuvežimas į saugią vietą, pagalba reintegruojantis ir stebėsena)[54].

Pabrėžtina, kad greitas aukų identifikavimas ir tinkamos pagalbos suteikimas yra įmanomi tik tuo atveju, jei buvo atliktas rezultatyvus *ikiteisminis nusikalstamos veikos tyrimas*. Kaip minėta, prekybos vaikais ikiteisminio tyrimo specifika nėra plačiai analizuotas klausimas. 2014 m. vasario 10 d. Lietuvos generalinio prokuroro įsakymu tarpžinybinė darbo grupė parengė rekomendacijas dėl prekybos žmonėmis[55], kurias galima taikyti ir tiriant nusikalstamas veikas, numatytas BK 157 straipsnyje. Taigi galimos ikiteisminio tyrimo strategijos ir pirminiai tyrimo veiksmai yra tokie:

– patartina ieškoti papildomų įrodymų įvykio vietoje, nes nepakanka remtis vien aukos parodymais. Be to, auka gali nesugebėti liudyti teisme ar būti pernelyg įbauginta, kad pasisakytų prieš kaltininkus;
– kuo skubiau užfiksuoti aukų, įtariamųjų buvimo vietą, jų būseną (rodomas emocijas, apsvaigimą, savijautą ir kt.).

Atliekant įvykio vietos apžiūrą papildomai turi būti fiksuojama:

– aukos laikymo vieta, gyvenimo ir darbo sąlygos;
– aukos judėjimo laisvę ribojančios ar bauginimo priemonės;
– alkoholinių gėrimų, narkotinių ar psichotropinių medžiagų buvimas[56].

Be abejonės, visos šios aplinkybės yra reikšmingos teisminio proceso metu įrodinėjant įtariamųjų kaltę ir pačios nusikalstamos veikos padarymą. Tačiau dažnai šių aplinkybių būtų neįmanoma nustatyti, jei užsienio valstybių institucijos nebendradarbiautų ar dėl politinių priežasčių atsisakytų keistis turima informacija.

---

[53] *Ibid*., p. 21.
[54] *Ibid*.
[55] MEŠKA, A. Nacionalinės procedūros ir iššūkiai nustatant prekybos žmonėmis aukas: Lietuvos patirtis [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-14]. Prieiga per internetą: <http://www.norden.ee/images/heaolu/info/inimkaubandus/june2015/thb2015_vilnius_ArunasMeska.pdf>.
[56] *Ibid*.

Gali būti ir kitų reikšmingų tarptautinio bendradarbiavimo sričių. Pavyzdžiui, 2012 m. birželį priimtoje Prekybos žmonėmis panaikinimo Europos Sąjungoje 2012–2016 m. strategijoje numatyti tokie prioritetai:

1) nustatyti, apsaugoti ir remti nuo prekybos žmonėmis nukentėjusius asmenis;
2) stiprinti prekybos žmonėmis prevenciją;
3) griežtinti prekiautojų žmonėmis baudžiamąjį persekiojimą;
4) gerinti pagrindinių veikėjų tarpusavio veiklos koordinavimą, bendradarbiavimą ir politikos derinimą;
5) gilinti žinias apie naujas problemas, kylančias dėl visų formų prekybos žmonėmis, ir veiksmingiau jas spręsti[57].

Būtų galima abejoti trečiojo punkto reikalingumu, nes, kaip jau ne kartą yra pasisakyta doktrinoje ir parodė praktika, griežtesnė atsakomybė dažniausiai nepadeda mažinti nusikalstamumo, daug svarbiau nei bausmės dydis yra jos neišvengiamumas.

Taigi tarptautinis bendradarbiavimas jokiu būdu neturi būti tik formali deklaracija, nes demokratinių šalių tikslas yra ne vien išaiškinti nusikalstamas veikas, bet ir užtikrinti jų prevenciją, pagalbos aukoms teikimą, keitimąsi gerąja praktika teisėkūros ir ikiteisminio tyrimo srityse bei baudžiamosios politikos krypčių konkrečių nusikalstamų veikų atžvilgiu numatymą.

Išvados

1. Besikeičianti visuomeninė, socialinė, ekonominė padėtis daro įtaką ir šiuolaikinėms prekybos vaikais tendencijoms: įprastai didesnis dėmesys skiriamas prekybai žmonėmis, bet daugėja registruotų vaiko pirkimo arba pardavimo atvejų, taip pat nustatyta, kad dauguma ikiteisminių tyrimų pradedama ne dėl prekybos seksualiniam išnaudojimui, t. y. atsiranda naujų prekybos žmonėmis, taip pat ir vaikais, formų.
2. Tarptautiniuose ir Europos Sąjungos dokumentuose pateikti prekybos žmonėmis ir vaikais apibrėžimai yra išsamūs ir pakankamai išbaigti, bet vis dėlto kaltininkai baudžiamojon atsakomybėn traukiami remiantis nacionalinėje teisėje įtvirtinta prekybos vaikais sudėtimi. Taigi itin svarbu užtikrinti, kad minėtų dokumentų nuostatos būtų perkeltos į Lietuvos baudžiamąjį įstatymą.
3. Lietuvos teisinis prekybos vaikais reguliavimas (BK 157 straipsnis „Vaiko pirkimas arba pardavimas“) yra išties gana panašus į užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose numatytas sudėtis, bet esama ir tam tikrų skirtumų, kurie leidžia įstatymų leidėjui svarstyti apie atitinkamas šios srities teisėkūros tobulinimo kryptis.
4. Tarptautinis bendradarbiavimas prekybos vaikais srityje turėtų apimti aukų identifikavimo, pagalbos nukentėjusiems vaikams teikimo ir ikiteisminio tyrimo specifikos aspektus. Tačiau tarptautinis bendradarbiavimas neturėtų būti tik formali deklaracija, nes demokratinių šalių tikslas – ne vien nusikalstamų veikų išaiškinimas, bet ir jų prevencija bei keitimasis gerąja praktika.

[57] Prekyba žmonėmis [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-13]. Prieiga per internetą: < http://prekybazmonemis.lt/situacija-lietuvoje/>.

Literatūra

Teisės norminiai aktai

Tarptautiniai teisės aktai

1. 2000 m. lapkričio 15 d. protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios,* 2003, Nr. 49-2166.
2. 2000 m. gegužės 25 d. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos papildomasis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos. *Valstybės žinios,* 2004, Nr. 108-4037.

Europos Sąjungos teisės aktai

1. 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos Nr. 2011/36/ES, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą Nr. 2002/629/TVR. Europos Sąjungos oficialusis leidinys, L 101, t. 54, 2011-04-15.
2. 2002 m. liepos 19 d. Europos Sąjungos Tarybos pamatinis sprendimas dėl kovos su prekyba žmonėmis Nr. 2002/629/TVR. Specialusis leidimas, 2004-12-30, Nr. 1 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-06]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/c-bin/eu/preps2?Condition1=38186&Condition2>.

Nacionaliniai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios,* 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968. *Valstybės žinios,* 2000-10-25, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios,* 1996, Nr. 33-807.

Užsienio valstybių baudžiamieji įstatymai

1. Airijos baudžiamosios teisės (prekyba žmonėmis) bilis, 2007 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/5146>.
2. Graikijos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/5389>.
3. Rumunijos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/4616>.
4. Rusijos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/4408>.
5. Ukrainos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/7069>.
6. Vokietijos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2015-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/7420>.

Specialioji literatūra

1. ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2003.
2. BOLZANAS, D.; DRAKŠIENĖ, A. Prekybos žmonėmis samprata. *Teisė*, 2004, Nr. 53.
3. DOBRYNINA, M.; ŪSELĖ, L. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18-20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas. Vilnius: Teisės institutas, 2012.
4. FEDOSIUK, O. Prekyba žmonėmis baudžiamojoje teisėje ir teismų praktikoje. *Teisė*, 2005, Nr. 54.
5. KAIRIENĖ, B.; KUČINOVA, N. Prekyba vaikais: pagalba aukai ir prevencijos galimybės. *Socialinis darbas*, 2008, Nr. 7(1).
6. MICKEVIČIUS, D. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintų prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo arba pardavimo sudėčių atitikties Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims ir Europos Sąjungos teisei aspektai. *Teisė*, 2005, Nr. 54.
7. NIKARTAS, S. Prekybos vaikais nusikaltimo teisinė samprata. *Teisės problemos*, 2009, Nr. 2(64).
8. ŠALAŠEVIČIŪTĖ, R. Vaiko teisės ir pareigos kasdieniniame gyvenime. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2012.

Kiti šaltiniai

1. Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje. Oficialioji statistika apie nusikalstamumą Lietuvos Respublikos savivaldybėse, Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos [interaktyvus] [žiūrėta 2015-03-26]. Prieiga per internetą: <http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/wp-content/themes/ird/reports/html_file.php?metai=2014&menuo-12&ff=1G&fnr=5&rt=1&oldYear=2014>; <http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/wp-content/themes/ird/reports/html_file.php?metai=2015&menuo-12&ff=1G&fnr=5&rt=1&oldYear=2015>.
2. Internete – siūlymai prekiauti vaikais? [interaktyvus] [žiūrėta 2015-06-10]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/internete-siulymai-prekiauti-vaikais.d?id=67963816>.
3. MEŠKA, A. Nacionalinės procedūros ir iššūkiai nustatant prekybos žmonėmis aukas: Lietuvos patirtis [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-14]. Prieiga per internetą: <http://www.norden.ee/images/heaolu/info/inimkaubandus/june2015/thb2015_vilnius_ArunasMeska.pdf>.
4. Prekyba vaikais: užvaldo naujos ir kraują stingdančios formos [interaktyvus] [žiūrėta 2015-06-10]. Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/prekyba-vaikais-uzvaldo-naujos-ir-krauja-stingdancios-formos-201504141230.htm>.
5. Prekyba žmonėmis [interaktyvus] [žiūrėta 2016-01-13]. Prieiga per internetą: <http://prekybazmonemis.lt/situacija-lietuvoje/>.
6. Prevencinių, apsaugos priemonių ir paslaugų teikimas bei tarpinstitucinis bendradarbiavimas prekybos vaikais atvejais. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos [interaktyvus] [žiūrėta 2015-10-16]. Prieiga per internetą: <www.vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/Rekomendacijos prekyba vaikais.pdf>.
7. Prokuroras: „Daugėja tyrimų dėl prekybos vaikais“ [interaktyvus] [žiūrėta 2015-12-09]. Prieiga per internetą: <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/prokuroras-daugeja-tyrimu-del-prekybos-vaikais.htm>.
8. Situacija kovos su prekyba žmonėmis srityje Lietuvoje 2014 m. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2015.

VERGLEICHENDE ANALYSE DES KINDERHANDELS: REGULIERUNG IM AUSLAND, PROBLEMATIK UND DIE HERAUSFORDERUNGEN DER INTERNATIONALEN ZUSAMMENARBEIT

Zusammenfassung

Heutzutage wird wirklich eine sehr große Achtung dem Menschenhandel geschenkt. Jedoch weder in rechtlicher, noch in logischer Sicht fasst diese Kategorie nicht die Kinder um: Kinder haben weniger Wissen und Fähigkeiten, ihr körperlicher Ausdauer ist schwächer, sehr unterschiedlich von Erwachsenen sind psychologische und soziale Reife. Unter Rücksichtnahme auf die Besonderheiten des Opfers von Kinderhandel, sieht man, dass diese Kriminaltat eine ganz ausführliche Analyse braucht.

Im Artikel werden die aktuellen Trends des Kinderhandels und der Einfluss von internationalen Rechtsakten auf der Konzeption des Phänomens analysiert. Die sich verändernde Gesellschaft, die sozioökonomische Situation beeinflusst moderne Trends des Kinderhandels: die zunehmende Zahl von verkauften Kindern wird festgestellt, entstehen neue Formen von Kinderhandel. In der internationalen Recht Definition des Kinderhandels ist vollständig und ausreichend entwickelt, aber die Täter werden auf der Grundlage des nationalen Rechts bestraft. Deswegen ist es wichtig sicherzustellen, dass die internationale Rechtsakten in der Strafrecht Litauens übertragen werden.

Ganz breit wird die vergleichende Analyse des litauischen und ausländischen Strafgesetzen diskutiert, um die Änderungsrichtungen der nationalen Regulierung zu bestimmen. Im Artikel wird auch ganz deutlich die Wichtigkeit der internationalen Zusammenarbeit betont, weil sie den Kinderhandel zu verhindern und die effiziente Hilfe für die Opfer zu gewährleisten hilft.

VIEŠŲJŲ DARBŲ BAUSMĖ

Kristina Zūbaitė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
2-o kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas kzubaite@gmail.com
Mokslinio darbo vadovė dr. Justyna Levon

Straipsnyje analizuojama viena iš bausmių rūšių – viešieji darbai, atliekama šios bausmės istorinė analizė. Atskleidžiami viešųjų darbų sankcijos privalumai ir trūkumai. Lyginamas viešųjų darbų bausmės reglamentavimas Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybėse, apžvelgiamas šios sankcijos praktinis taikymas Lietuvoje.

The article analyses the regulation of the community work service punishment in the Republic of Lithuania. It also deals with historical aspects of this criminal sanction and its advantages and disadvantages. Moreover, the article provides examples of legislation in Republic of Latvia and Republic of Estonia and compares it with the regulation of the Republic of Lithuania. Finally, the author of this article carries out the practical application and effectiveness of the community service punishment in the Republic of Lithuania.

Įvadas

Prievartos priemonių taikymas yra viena iš svarbiausių ir aktualiausių teisės temų. Apie bausmės reikšmę kalbėjo tokie teisės mokslininkai kaip G. Švedas[1], R. Drakšas[2], V. Piesliakas[3], G. Šulija[4] ir kt. Taip pat apie sankcijas rašė ir teisės filosofai, pavyzdžiui, H. L. A. Hartas[5], H. Kelsenas[6], T. Hobsas[7] ir kt. Antai H. L. A. Hartas knygoje „Teisės samprata“ teigė, kad „baudžiamuoju įstatymu nustatomos ir apibrėžiamos tam tikros elgesio rūšys, ko tie, kuriems šis įstatymas taikomas, turi vengti arba ką turi daryti, nesvarbu, kokie yra jų pačių norai“[8]. Kadangi visuomenę sudaro individai, tinkamas prievartos priemonių – bausmių – suvokimas padeda jiems teisingai įgyvendinti savo teises ir nepažeisti kitų asmenų teisių ribų. Be to, žinant apie numatomas sankcijas geriau suvokiama, kokių padarinių gali sukelti neteisėti veiksmai. Taip yra skatinama visuomeninė drausmė.

---

1 Plačiau: ŠVEDAS, G. Bausmės skyrimo asmeniui, pirmą kartą teisiamam už nesunkų arba apysunkį tyčinį nusikaltimą, nuostatos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje. *Teisė,* 2014, Nr. 90; ŠVEDAS, G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.

2 Plačiau: DRAKŠAS, R. Bausmė: bendrosios teorinės problemos. *Teisė,* 2004, Nr. 52.

3 Plačiau: PIESLIAKAS, V. Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes. *Jurisprudencija,* 2008, Nr. 11(113).

4 ŠULIJA, G. Turtinių bausmių reforma naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Jurisprudencija,* 2004, Nr. 52(44).

5 HART, H. L. A. Teisės samprata. Vilnius: Pradai, 1997.

6 KELSEN, H. Grynoji teisės teorija. Vilnius: Eugrimas, 2002.

7 HOBBES, T. Leviatanas. Vilnius: Pradai, 1999.

8 HART, H. L. A. Teisės samprata. Vilnius: Pradai, 1997.

Viešieji darbai, kaip viena iš bausmių rūšių, Lietuvos teisinėje sistemoje atsirado 2000 m. priėmus naują Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą (toliau – LR BK)[9]. Ši sankcija yra laikoma viena iš moderniausių ir pažangiausių bausmių, įtvirtintų Europos valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose XX amžiaus paskutiniais dešimtmečiais[10].

Šiame tyrime nagrinėjama tema yra originali ir nauja. Nors nuo viešųjų darbų bausmės, kaip laisvės atėmimo bausmei alternatyvios sankcijos, priėmimo praėjo beveik šešiolika metų, mokslinėje literatūroje ši tema analizuojama retai. Keliuose moksliniuose straipsniuose apie šią bausmės rūšį tik užsimenama. Pavyzdžiui, A. Drakšienės, R. Drakšo[11], J. Kačerausko[12] darbuose viešųjų darbų bausmė trumpai aprašoma, bet plačiau nenagrinėjama. Vienintelis tyrimas, kuriame plačiau analizuojama viešųjų darbų sankcija, yra atliktas T. Mackevičiaus 2005 metais[13]. Nors nuo minėto mokslinio darbo išleidimo, ypač per pastaruosius penkerius metus, viešųjų darbų bausmės reglamentavimas Lietuvoje smarkiai kito, naujų mokslinių veikalų neatsirado. Per šį laikotarpį priimtas Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas[14], patvirtinti probacijos tarnybų nuostatai[15], pakeistos Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso[16] nuostatos, susijusios su viešaisiais darbais.

LR BK 55 straipsnyje yra įtvirtinta, kad bausmių skyrimo politika turi būti orientuota į su laisvės atėmimu nenusijusių bausmių taikymą, nes ir švelnesne prievartos priemone įmanoma įgyvendinti sankcijos paskirtį. Apie švelnesnių bausmių taikymą taip pat rašoma ir Lietuvos teismų jurisprudencijoje. Tik tada, kai švelnesne bausme neįmanoma įgyvendinti bausmės tikslų, teismas gali taikyti griežtesnę bausmę[17]. Ypač svarbu, kad skiriamos bausmės griežtumas atitiktų padarytos nusikalstamos veikos pobūdį ir pavojingumo laipsnį, nusikaltėlio asmenybę ir bylos aplinkybes, kurios lengvina ar sunkina atsakomybę. Bausme nuteistam asmeniui nustatyti apribojimai ir suvaržymai tam tikru atžvilgiu yra atpildas už jo padarytą nusikaltimą, bet šiuolaikinė baudžiamosios teisės teorija kategoriškai atsiriboja nuo senovės visuomenėse ir valstybėse egzistavusio Taliono principo (akis už akį, dantis už dantį ir pan.)[18]. Praktinio taikymo prasme, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje viešųjų darbų bausmė yra teismų skiriama vis dažniau, palyginti su kitomis LR BK įtvirtintomis sankcijomis[19]. Taigi šio tyrimo tema yra ypač aktuali teoriniu ir praktiniu požiūriu.

Šio straipsnio objektas yra viešieji darbai, kaip viena iš LR BK įtvirtintų bausmių. Darbo tikslas – nustatyti viešųjų darbų privalumus ir trūkumus atskleidžiant šios bausmės sampratą ir istorinę analizę.

---

9 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

10 DRAKŠIENĖ, A.; DRAKŠAS, R. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vilnius: Eugrimas, 2007, p. 219.

11 *Ibid.*

12 KAČERAUSKAS, J. 2000 metų Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintų bausmių, alternatyvių laisvės atėmimui, vertinimas, remiantis baudžiamosios politikos kontekstu. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 57(49).

13 MACKEVIČIUS, T. Viešieji darbai: teisiniai ir socialiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 70(62).

14 Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. *Valstybės žinios,* 2012, Nr. 4-108.

15 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „Dėl Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Vilniaus apygardų probacijos tarnybų nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios,* 2012, Nr. 55-2728.

16 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas. TAR, 2015, Nr. XII-1818.

17 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-238/2011.

18 Lietuvos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 109-3004.

19 Plačiau apie praktinį viešųjų darbų bausmės taikymą kalbama ketvirtojoje šio tyrimo dalyje „Viešųjų darbų praktinis taikymas Lietuvoje“.

Iškelti uždaviniai**:** 1) atskleisti viešųjų darbų sąvoką, apibrėžiant šios bausmės esmę; 2) atlikti glaustą istorinę analizę, išnagrinėjant šios sankcijos atsiradimo aplinkybes, priežastis ir lyginant su prieš tai egzistavusiu teisiniu reguliavimu; 3) išsiaiškinti viešųjų darbų bausmės privalumus; 4) išanalizuoti šios sankcijos praktinio taikymo aspektus.

Šiam tyrimui atlikti taikytas sisteminis metodas, kuriuo ištirtos LR BK nuostatos, susijusios su viešųjų darbų bausme; lyginamasis metodas, kuriuo palygintos Latvijoje ir Estijoje galiojančių baudžiamųjų kodeksų nuostatos, susijusios su viešųjų darbų reguliavimu; interviu metodas, kuris padėjo atskleisti viešųjų darbų praktinio taikymo problemas.

1. Viešųjų darbų ištakos

Viešųjų darbų bausmės ištakos siekia senovės teisines sistemas. Pavyzdžiui, VI a. pr. Kr. valstybės nustatė, kad nusikalstamas veikas padarę asmenys savo darbu turi kompensuoti konkrečius praradimus, padarytus jų aukoms. Senovės Romos laikais nusikaltusieji asmenys buvo naudojami kaip nekvalifikuoti darbininkai viešiesiems darbams atlikti: kelių tiesimui, buities darbams. Viduramžiais teigta, kad asmuo prasižengdamas prieš visuomenę daro blogį, griauna Dievo nustatytą tvarką, taigi turi būti nubaustas itin griežtai[20]. Imtasi baudžiamosios politikos griežtinimo. Pavyzdžiui, plačiai taikyta mirties bausmė, įvairūs žmonių kankinimai. Vis dėlto, kaip vėliau pastebėta, toks teisinis reguliavimas nedavė naudos ir turėjo tik labai ribotą prevencinį poveikį nusikaltusiems asmenims[21]. Net ir taikant tokias griežtas sankcijas, nusikaltimų lygis Europoje viduramžiais buvo ypač išaugęs. Kadangi griežtos priemonės nepasiekė reikiamų rezultatų, buvo pradėta ieškoti alternatyvų, kaip galima paveikti nusikalstamą veiką padariusį asmenį nesiimant tokių griežtų teisinių priemonių. Ilgainiui panaikintos kankinimų bausmės, baudžiamoji teisė humanizuota, į baudžiamuosius įstatymus įtraukta su laisvės atėmimu nenusijusių sankcijų.

Nors viešųjų darbų bausmės apraiškų egzistavo ir anksčiau, ši sankcija išplėtota 1966 m. Alamedos apygardoje, Kalifornijoje, teismai ją pradėjo skirti kaip vieną iš nustatytų bausmių rūšių. Viešųjų darbų sankcija taikyta kaip alternatyva laisvės atėmimo bausmei asmenims, kurie negalėjo sumokėti baudų. Taip orientuotasi į kitokius būdus atlyginti padarytą žalą ir kartu suteikti tam tikrą naudą visuomenei[22].

1971 m. viešųjų darbų bausmė pradėta taikyti ir Europoje. Pirmiausia ši sankcija buvo įtvirtinta Šveicarijos baudžiamajame įstatyme kaip viena iš galimų sankcijų rūšių. Viešųjų darbų bausmė iš pradžių buvo taikoma tik nepilnamečiams, vėliau – ir pilnamečiams asmenims[23]. Anglijoje viešieji darbai buvo įteisinti 1972 metais[24]. Ši bausmė buvo nustatoma kaip pareiga asmeniui neatlygintinai dirbti visuomenės labui. XX a. aštuntąjį ir devintąjį dešimtmečiais baudžiamosios politikos reformas pradėjo Danija, Suomija, Švedija, Norvegija. Šalys reformavo baudžiamąją politiką ir ėmė rečiau skirti laisvės atėmimo bausmes, kartu mažinti nuteistųjų asmenų skaičių įkalinimo įstaigose. Be to, XX amžiuje baudžiamuosiuose įstatymuose atsirado daugiau laisvės

---

20 SCHILD, W. Teisė. Viduramžiai. *Iš*: Europos mentaliteto istorija. Vilnius, 1998, p. 458.

21 SCHILD, W. Alte Gerichtsbarkeit. Vom Gottesurteil bis zum Beginn der modernen Rechtsprechung. München: Callwey, 1980.

22 ANDERSON D. C. Community Service A Productive Way to Punish [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <https://www.nytimes.com/books/first/a/anderson-justice.html>.

23 MACKEVIČIUS, T. Viešieji darbai: teisiniai ir socialiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 70(62).

24 MATIJOŠIUS, A. Alternatyvių bausmių sąvoka ir kai kurios jų rūšys užsienio šalyse. *Teisė*, 1995, Nr. 29.

atėmimui alternatyvių bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių: probacija, lygtinis nuteisimas, viešieji darbai, bauda ir t. t.[25]

Viešųjų darbų bausmė egzistavo ir Lietuvos valstybės istorijoje. 1468–1529 m. galiojusiame Kazimiero teisyne esminis kriterijus skiriant bausmę buvo nusikaltėlio socialinė padėtis. Kitam asmeniui padarytą žalą atlyginti privalėjo pats nusikaltėlis. Jeigu asmuo neturėjo savo turto ir apie jo padarytą nusikalstamą veiką žinojo nusikaltusiojo šeima, ji turėdavo ir atlyginti padarytą žalą. Atkreiptinas dėmesys, kad tais atvejais, kai ir nusikaltusiojo asmens šeima neturėdavo savo turto, žala buvo atlyginama jų darbu[26]. Viešųjų darbų bausmės apraiškos pastebimos ir Lietuvos Statutuose. Pavyzdžiui, Antrajame Lietuvos Statute teigta, kad bausmė yra kančia, kuri skiriama kaip atpildas už nusikaltimą. Kadangi bausmės tikslas buvo patenkinti nukentėjusįjį, tai šia prasme ji yra atlyginimas pastarajam[27]. Trečiasis Statutas nustato, kad asmenys iki 16 metų amžiaus yra nepakaltinami. Tokių asmenų sukeltą žalą atlygindavo tėvai. Jeigu žalos nebuvo iš ko atlyginti, reikėjo atidirbti bausmę nukentėjusiajam naudingais darbais. Viešieji darbai buvo numatomi ir carinės okupacijos laikotarpiu. 1794–1918 m. Lietuvos teritorijoje dominuojantis luomas buvo valstiečiai, taigi buvo plačiai paplitęs elgetavimas. Carinė valdžia kovodama su šiuo reiškiniu taikė ne tik arešto, trėmimų į Sibirą bausmes, bet ir dažnai skyrė elgetaujantiems asmenims priverstinius viešuosius darbus[28].

Lietuvos TSR laikotarpiu Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – LTSR BK) 29 straipsnyje[29] buvo įtvirtinta pataisos darbų bausmė. Nors ši bausmė turėjo tam tikrų panašumų su viešųjų darbų bausme, tai nėra tapati sankcija. Pataisos darbai buvo skiriami nuo dviejų mėnesių iki dvejų metų laikotarpiui. Nuteistasis paskirtą pataisos darbų bausmę atlikdavo savo darbo įstaigoje. Iš jo uždarbio tam tikra suma (nuo penkių iki dvidešimt procentų) buvo išskaičiuojama valstybei, siekiant atlyginti jo padarytą žalą. Ši sankcija galėjo būti pakeista bauda[30]. Pataisos darbų bausmė LTSR BK komentare aprašyta kaip „turinti svarbią prevencinę ir auklėjamąją reikšmę asmenims, kurie padaro nelabai pavojingus nusikaltimus ir gali būti pataisyti ir perauklėti neizoliuojant nuo visuomenės“[31]. Atkreiptinas dėmesys, kad 1985–1990 metų laikotarpiu pataisos darbai sudarė apie 23 procentus visų per metus skiriamų bausmių[32]. Vis dėlto pataisos darbų sankcija turėjo didelį trūkumą – jei nusikalstamą veiką padaręs asmuo neturėjo darbo vietos, teismas pataisos darbų bausmės taikyti negalėjo ir turėjo skirti kitą sankciją[33].

---

25 ŠVEDAS, G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.

26 ANDRIULIS, V. Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bruožai Lietuvoje XV a. (Kazimiero teisynas). *Iš:* Teisės bruožai Lietuvoje XV–XIX. Vilnius: Mintis, 1980, p. 18–19.

27 VANSEVIČIUS, S. Nusikaltimai ir bausmės Antrajame Lietuvos Statute. *Iš:* 1566 metų Antrasis Lietuvos Statutas. Respublikinės mokslinės konferencijos, skirtos Antrojo Lietuvos Statuto 425-osioms metinėms paminėti, medžiaga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1993, p. 46.

28 BAGDONAS, A. Socialinis darbas Lietuvoje: raidos, praktikos ir akademinis aspektai. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 2001, Nr. 1.

29 Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus]. *Vyriausybės žinios*, 1961, Nr. 18-148 [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.5A608482B781>.

30 Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, pataisos darbų ir baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo“. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 60-1182 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F5484FCE932D>.

31 Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1989.

32 PAVILONIS, V., *et al.* Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 367.

33 KAČERAUSKAS, J. 2000 metų Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintų bausmių, alternatyvių laisvės atėmimui, vertinimas, remiantis baudžiamosios politikos kontekstu. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 57(49).

Viešųjų darbų bausmė nepriklausomoje Lietuvoje buvo įtvirtinta 2000 metais priimant LR BK. Rengiant šį teisės aktą buvo pabrėžiama, kad baudžiamoji teisė privalo būti priemone *ultima ratio*[34]. Taip siekta formuoti praktiką, kad baudžiamoji teisė būtų naudojama tik tada, kai tai yra neišvengiama. Sankcija turėtų būti taikoma tik tada, kai neįmanoma kitomis teisinėmis ir socialinėmis, ekonominėmis, organizacinėmis priemonėmis, kurios daro įtaką tam tikro elgesio priežastims ir sąlygoms, pasiekti tam tikrų pozityvių rezultatų.

Teisės mokslininkai, sudarydami LR BK, teisines reformas siejo su konstitucinių teisingumo (tinkamos bausmės paskyrimo)[35], teisėtumo (teismai skirdami bausmę privalo laikytis įstatymų)[36], humanizmo (skiriama bausme negalima žmogaus kankinti, siekti sukelti fizinių kančių ar žeminti jo orumą)[37] principų įgyvendinimu. Laikytasi baudžiamosios represijos ekonomiškumo nuostatos. Baudžiamuoju įstatymu nustatytos sankcijų ribos ir prievartos priemonių skyrimo taisyklės turi sudaryti teisines prielaidas teismams parinkti ir skirti minimalias priemones, kurių pakaktų nuteistojo resocializacijai[38].

Rengiant LR BK atsižvelgta ir į teisės pažangą Europoje XX amžiaus paskutinį dešimtmetį. Analizuotos Jungtinių Tautų, Europos Sąjungos ir Europos Tarybos konvencijos, rekomendacijų nuostatos ir reikalavimai[39], daugiašalės tarptautinės sutartys. Pavyzdžiui, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija[40], kuri tarptautiniu mastu gina ir saugo asmenų teises, laisves ir visuotinai pripažįstamas vertybes.

LR BK siekta numatyti baudžiamųjų sankcijų struktūrą, kuri turėtų padėti spręsti dvejopo pobūdžio uždavinį: 1) sudaryti galimybes teismams priimti mažiau nuosprendžių, kuriais asmenys nuteisiami laisvės atėmimo bausme, bei 2) numatyti alternatyvias laisvės atėmimui bausmes[41]. Su laisvės atėmimu nesusijusi bausmė – tai tokia bausmė, kurios turinyje nenumatytas laisvės atėmimas. Tokios sankcijos yra viešieji darbai, bauda ir laisvės apribojimas. BK rengimo laikotarpiu (1997–2000 m.) Lietuvoje didėjo nuteistųjų laisvės atėmimu asmenų skaičius. Tai neužtikrino nusikalstamumo kontrolės, be to, sunkia našta gulė ant mokesčių mokėtojų pečių. Buvo būtina įvertinti baudžiamosios politikos kryptingumą ir jos efektyvumą Lietuvoje[42]. Šiai situacijai reformuoti buvo išleistas LR BK, pakeitęs iki tol galiojusį LTSR BK.

---

[34] FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė *(ultima ratio)*: teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2).

[35] Plačiau: PIESLIAKAS, V. Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 11(113); BŪDVYTIS, G. Išimtinių aplinkybių anatomija arba teisingumo principo samprata ir jo įgyvendinimas bausmių skyrimo procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, Nr. 4(3).

[36] Plačiau: GUMULIAUSKAS, A. Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, 2003, Nr. 48.

[37] Plačiau: BARANSKAITĖ, A. Humanizmo principas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto istorinės raidos kontekste. *Socialinių mokslų studijos*, 2009, Nr. 4(4).

[38] ŠVEDAS, G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.

[39] Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projekto Nr. P-2143 ir įstatymo projekto Nr. P-2144 aiškinamasis raštas. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=89840&p_tr2=2>.

[40] Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios,* 1995, Nr. 40-987 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=19841&Condition2=>.

[41] PAVILONIS, V., *et al.* Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 22.

[42] ŠVEDAS, G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.

Taigi viešųjų darbų bausmė buvo taikoma jau senovės Romos laikais. Nusikalstamas veikas padariusieji asmenys buvo naudojami kaip neapmokama darbo jėga atlikti visuomenei naudingus darbus. LTSR BK buvo įtvirtinta pataisos darbų bausmė, kurią nuteistasis atlikdavo savo darbovietėje. Iš nuteistojo asmens uždarbio, kurį jis gaudavo atlikdamas pataisos darbus, dalis būdavo išskaičiuojama valstybei, siekiant atlyginti padarytą žalą. Ši sankcija turėjo trūkumų, iš kurių pagrindinis buvo tas, kad nuteistasis asmuo privalėjo turėti darbo vietą, kitaip ši bausmė negalėjo būti skiriama.

Nepriklausomoje Lietuvoje viešųjų darbų bausmė įtvirtinta priimant LR BK. Rengiant šį aktą buvo siekta įgyvendinti humanizmo, teisingumo principus, taikyti baudžiamąją teisę kaip kraštutinę prievartos priemonę. Priimant laisvės atėmimui alternatyvias sankcijas siekta mažinti nuteistųjų laisvės atėmimo bausme skaičių.

2. Viešųjų darbų samprata

Bausmė, kaip teisinė kategorija, yra tam tikra valstybės prievartos priemonė, kurią skiria teismas nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką. Išsamus ir teismams privalomas bausmių sąrašas, tam tikra tvarka išdėstytas baudžiamajame įstatyme, sudaro bausmių sistemą. Teismai, skirdami nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui tam tikrą sankciją, gali paskirti tik tokią bausmę, kokia yra numatyta būtent už tokios veikos padarymą. Vadinasi, tam tikrų naujų bausmių, neįtrauktų į baudžiamąjį įstatymą, taikyti negalima[43].

Viešieji darbai yra viena iš LR BK sankcijų rūšių[44]. Jų esmę sudaro įpareigojimas per teismo paskirtą laiką neatlygintinai dirbti nuo 10 iki 40 valandų per mėnesį visuomenės labui. Darbu visuomenės labui laikytinas darbas sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos įstaigose, taip pat darbas valstybinėse ir nevalstybinėse įstaigose bei organizacijose, teikiančiose socialinę pagalbą, paslaugas arba paramą neįgaliesiems, socialiai remtiniems asmenims, nepilnamečiams, ligoniams, tvarkant aplinką ir pan.[45] Antai asmuo teismo buvo nuteistas pagal BK 164 straipsnį („Vengimas išlaikyti vaiką“) – paskirta 4 mėnesių viešųjų darbų sankcija, įpareigojant per mėnesį neatlygintinai dirbti po 20 valandų visuomenės labui[46]. Kitoje byloje asmuo buvo nuteistas pagal BK 178 straipsnio 1 dalį („Svetimo turto pagrobimas“). Teismas už tokią nusikalstamą veiką numatė šešių mėnesių viešųjų darbų bausmę, įpareigojant asmenį neatlygintinai dirbti 30 valandų per mėnesį visuomenės labui[47].

Viešųjų darbų bausmė teismo skiriama asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką – nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą. Ši sankcija vykdoma tik tokiu atveju, kai nuteistasis sutinka ją atlikti. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad teismas skirdamas nuteistajam viešųjų darbų bausmę neturi gauti asmens sutikimo. Tik pradėjus vykdyti nuosprendžiu paskirtą viešųjų darbų bausmę, jei nuteistasis nesutinka tokios bausmės atlikti, bausmę vykdanti institucija

[43] ŠVEDAS, G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 147.

[44] Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projektas Nr. P-2143 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=89838&p_tr2=2>.

[45] ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras: bendroji dalis. 1–98 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.

[46] Vilniaus apygardos teismo 2015 m. lapkričio 02 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-679-468/2015.

[47] Vilniaus miesto apylinkės teismo 2016 m. vasario 17 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-842-818/2016.

kreipiasi į nuosprendį priėmusį teismą su teikimu pakeisti viešųjų darbų bausmę kita bausme[48]. Visgi būtinas savanoriškas nuteistojo sutikimas apriboja šios bausmės taikymą. Neretai nuteistieji sutinka su teismo paskirta bausme atlikti viešuosius darbus, bet paskyrus konkretų darbą probacijos tarnyboje vengia jį atlikti. Tokiu atveju probacijos tarnyba turi kreiptis į teismą dėl bausmės pakeitimo į areštą ar baudą. Tai apkrauna probacijos tarnybas ir teismus papildomu darbu, be to, reikalingos papildomos išlaidos.

Keičiant viešųjų darbų bausmę į kitas alternatyvias sankcijas – areštą ar baudą, laikomasi tam tikrų taisyklių. Lietuvos baudžiamojoje teisėje nustatyta, kad 1 MGL dydžio bauda arba viena arešto para prilyginama 6 valandoms viešųjų darbų. Pavyzdžiui, asmeniui paskirta bausmė 152 valandos viešųjų darbų pakeičiama į 25 MGL dydžio baudą[49]. Galima palyginti su užsienio valstybėse esančiu reglamentavimu, – antai Latvijos Respublikos baudžiamasis kodeksas vieną arešto parą prilygina 4 valandoms viešųjų darbų[50], Estijos Respublikos baudžiamasis kodeksas – 2 valandoms viešųjų darbų[51].

Teismų praktikoje nemažai atvejų, kai nuteistiesiems asmenims yra keičiama paskirta bausmė. Vienoje iš bylų asmuo kreipėsi į teismą prašydamas baudą pakeisti į viešųjų darbų bausmę. Buvo pateikta priežastis, – asmuo neturi galimybės sumokėti baudą, nes atlieka priklausomybės ligų reabilitaciją. Teismas prašymą patenkino ir 10 MGL baudą pakeitė į 60 valandų viešųjų darbų sankciją[52]. Kitoje byloje asmuo buvo nuteistas viešųjų darbų bausme, bet sankciją atlikti vengė, į probacijos skyrių neatvykdavo, apie save jokių duomenų neteikė. Šiam nuteistajam buvo skirta nuobauda – įspėjimas, bet asmuo ir toliau nevykdė paskirtos bausmės. Pataisos inspekcijos atstovė paprašė teismo pakeisti viešųjų darbų bausmę į areštą. Teismas nuosprendžiu 48 valandų viešųjų darbų bausmę nutarė pakeisti į tinkamesnio pobūdžio – 8 parų areštą, atliekant bausmę areštinėje[53].

Viešųjų darbų bausmės trukmė yra skaičiuojama mėnesiais. Minimalus terminas atlikti sankciją, kurį teismas gali nustatyti, yra 1 mėnuo, maksimalus – 12 mėnesių. Be to, yra numatomas skirtingas skaičius valandų, kurį privalo išdirbti asmuo, padaręs nusikalstamą veiką. Tai priklauso nuo nusikalstamos veikos pavojingumo – už padarytą nusikaltimą yra skiriama ne daugiau 480 valandų, už baudžiamąjį nusižengimą – ne daugiau 240 valandų viešųjų darbų bausmės. Taip išlaikomas sankcijos proporcingumas padarytai žalai. Lietuvos, Latvijos ir Estijos baudžiamuosiuose įstatymuose yra įtvirtinta skirtinga viešųjų darbų bausmės trukmė. Estijoje šios bausmės atlikimo laikotarpis siekia iki 24 mėn. už nusikaltimus ir iki 12 mėn. už baudžiamuosius nusižengimus. Latvijoje viešųjų darbų bausmės laikotarpis nėra apibrėžtas tam tikru terminu[54]. Galima teigti, kad ilgas terminas (pavyzdžiui, 24 mėn.) ar jo nebuvimas gali lemti bausmės atlikimo vilki-

---

48 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-18/2014.

49 Vilniaus rajono apylinkės teismo 2016 m. vasario 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-1-927/2016.

50 Latvijos Respublikos valstybinės probacijos tarnybos ataskaita [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Latvia.pdf>.

51 Estijos Respublikos valstybinės probacijos tarnybos ataskaita [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Estonia.pdf>.

52 Vilniaus miesto antrojo apylinkės teismo 2012 m. balandžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-166-870/2012.

53 Vilniaus miesto pirmojo apylinkės teismo 2012 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-200-111/2012.

54 Estijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2001 m., redaguota 2013 m. Anglų k. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

nimą arba darbų atlikimą, kuris bus nenašus ir nenaudingas. Be to, nustatytas konkretus bausmės vykdymo laikotarpis leidžia daryti prielaidą, kad bausmė tikrai bus įvykdyta.

Latvijos ir Estijos valstybėse, kitaip negu Lietuvoje, viešieji darbai gali būti skiriami ir kaip pagrindinė, ir kaip papildoma bausmė. Tai lemia, kad ir konkretus viešųjų darbų bausmės atlikimo valandų skaičius šiose valstybėse yra mažesnis palyginti su Lietuvoje esančiu reguliavimu. Pavyzdžiui, Latvijoje skiriama 40–280 val. viešųjų darbų kaip pagrindinė bausmė ir 40–100 val. kaip papildoma bausmė[55]. Galima būtų manyti, kad toks palyginti mažas valandų skaičius sumažina šios bausmės veiksmingumą. Vis dėlto šiose valstybėse teismas savo nuožiūra gali paskirti viešuosius darbus kaip papildomą bausmę, taip dar labiau sustiprindamas galutinės sankcijos poveikį. Toks reglamentavimas leidžia viešuosius darbus taikyti dažniau.

Viešųjų darbų bausmės darbo rūšis yra parenkama bausmę vykdančios institucijos (Lietuvos atveju tai yra probacijos tarnyba). Paprastai yra išklausoma ir nuteistojo pageidavimų, atsižvelgiama į jo darbo gebėjimus, specialybę, profesiją, gyvenamąją vietą. Moterims ir nepilnamečiams asmenims skiriami lengvesnio pobūdžio, nereikalaujantys fizinio pasirengimo darbai. Vyrai dažniausiai atlieka aplinkos tvarkymo, taisymo darbus[56]. Nuteistiesiems asmenims neleidžiama tiesiogiai dirbti su ligoniais, nes jie neturi atitinkamo išsilavinimo, profesinio pasirengimo. Dažniausiai jiems siūloma atlikti teritorijos tvarkymo, smulkius remonto ir kitus pagalbinius darbus poliklinikų, seniūnijų, įvairių įstaigų, organizacijų patalpose ir teritorijose[57]. Nuo 2015 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos probacijos tarnybos su įstaigomis, kuriose atliekami viešieji darbai, sudaro sutartis[58]. Vilniaus apygardos probacijos tarnybos duomenimis, ši institucija yra sudariusi bendradarbiavimo sutartį su Vilniaus savivaldybe dėl viešųjų darbų atlikimo 21 seniūnijoje ir 12 bendradarbiavimo sutarčių su kitomis įstaigomis[59].

Lyginant Lietuvos Latvijos ir Estijos[60] baudžiamuosius įstatymus matyti, kad Latvijos ir Estijos kodeksuose yra apibrėžtos tam tikros sąlygos skiriant viešuosius darbus studentams ir dirbantiems asmenims – jiems yra ribotas per dieną galimų atlikti darbo valandų skaičius, taigi asmenys gali vienu metu ir dirbti, ir atlikti paskirtą viešųjų darbų bausmę. Nors LR BK nėra tokios tiesiogiai įtvirtintos nuostatos, nuteistieji viešaisiais darbais taip pat gali suderinti bausmės atlikimo grafiką su įstaiga, kurioje atliekama paskirta sankcija[61].

Jeigu nuteistasis dėl pateisinamų priežasčių per teismo paskirtą laikotarpį neišdirbo visų paskirtų viešųjų darbų valandų, teismas gali pratęsti viešųjų darbų laiką. Pateisinamomis aplinkybėmis laikoma asmens liga, jei jis slaugo ligonį, prižiūri vaiką, tampa invalidu ar sulaukia pensinio amžiaus ir negali įvykdyti bausmės. Tokiu atveju teismas nustato konkretų laikotarpį išdirbti likusias viešųjų darbų bausmės valandas[62]. Pavyzdžiui, byloje probacijos tarnybos teikimu buvo

---

55 Latvijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m., redaguota 2013 m. Anglų k. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

56 GRIGALEVIČIUS, T. Viešieji darbai: ir nerimas, ir pagalba [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/viesieji-darbai-ir-nerimas-ir-pagalba-56-39834>.

57 Interviu Vilniaus apygardos probacijos tarnyboje [rankraštis, atlikta 2016-02-23].

58 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas. TAR, 2015, Nr. XII-1818.

59 Interviu Vilniaus apygardos probacijos tarnyboje [rankraštis, atlikta 2016-02-23].

60 Estijos Respublikos valstybinės probacijos tarnybos ataskaita [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Estonia.pdf>.

61 ZINKEVIČIŪTĖ, R. Nuteistieji vengia viešųjų darbų [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://klaipeda.diena.lt:81/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/nuteistieji-vengia-viesuju-darbu-431079>.

62 ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras: bendroji dalis. 1–98 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.

kreiptasi į teismą siūlant nuteistajam viešaisiais darbais pratęsti bausmės atlikimo laiką. Remtasi tuo, kad nuteistasis vykdo jam paskirtą bausmę, bet buvo išvykęs į kitą šalį ir ten sulaikytas pareigūnų, todėl iki viešųjų darbų bausmės termino pabaigos nespėja atlikti visos bausmės. Teismas nusprendė pratęsti sankcijos atlikimo laikotarpį tris mėnesius[63].

Taigi viešieji darbai yra viena iš naujų LR BK įtvirtintų bausmių rūšių. Šios bausmės esmę sudaro teismo įpareigojimas už padarytą nusikalstamą veiką neatlygintinai atidirbti tam tikrą paskirtą skaičių valandų visuomenei naudingų darbų. Viešieji darbai vykdomi tik tuo atveju, jeigu nuteistasis sutinka. Tais atvejais, kai nuteistasis asmuo nesutinka vykdyti viešuosius darbus, jų vengia arba į teismą dėl bausmės pakeitimo kreipiasi probacijos tarnyba, bausmė gali būti pakeičiama į areštą arba baudą.

3. Viešųjų darbų privalumai ir trūkumai

Valstybė, baudžiamajame įstatyme nustatydama ir taikydama kriminalines bausmes, siekia tam tikro rezultato. Bausmės paskirtį įstatymų leidėjas apibūdina numatydamas tam tikrų nuosekliai išdėstytų tikslų visumą[64]. LR BK keliami tokie bausmės tikslai: 1) sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; 2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; 3) atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti nusikalstamas veikas; 4) paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą.

Atliekant šį tyrimą ir nagrinėjant probacijos tarnybų pateiktus duomenis galima įžvelgti tam tikrus viešųjų darbų bausmės privalumus.

Bausmė turi būti proporcinga padarytai nusikalstamai veikai, t. y. negali būti nei per švelni, nei per griežta nusikaltusio asmens atžvilgiu. Vadinasi, teismas turi pareigą tinkamai parinkti sankciją. Tam, kad būtų paskirta tokia bausmė, kuri būtų teisinga konkrečios padarytos nusikalstamos veikos padarinių pašalinimo atžvilgiu, reikia įvertinti daug įvairių objektyvių ir subjektyvių aplinkybių[65]. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, kad „kiekvienas nusikaltęs asmuo turi teisę į teisingą bausmę. Vadinasi, vertinant konkrečios bylos aplinkybes, teismui privalu atsižvelgti ne tik į tai, kad skiriama bausmė atitiktų įstatymo reikalavimus, bet ir į nuostatas, skirtas bausmei individualizuoti, taip pat į nuostatas, įtvirtinančias teisingumo principo viršenybę“[66]. Viešųjų darbų bausmė yra viena iš švelnesniųjų bausmių rūšių. Šios bausmės atsiradimas LR BK padeda bausmės tikslus pasiekti švelnesnėmis priemonėmis. Lyginant šią bausmę su laisvės atėmimo sankcija, nuteistieji asmenys viešųjų darbų bausme nėra įkalinami ir izoliuojami nuo visuomenės. Taip mažinamas nuteistųjų asmenų, įkalintų laisvės atėmimo vietose, skaičius. Palyginti su baudos bausme, nuteistieji viešųjų darbų sankcija nepraranda finansinių išteklių, vadinasi, taikant šią bausmę nenukenčia asmens ar jo šeimos materialinė padėtis.

Dar vienas viešųjų darbų bausmės privalumas – jos ekonomiškumas. Taikomos bausmės nauda turi būti didžiausia minimaliomis priemonėmis[67]. Norint nustatyti viešųjų darbų bausmės ekonomiškumą valstybės atžvilgiu svarbu apibrėžti, kokios išlaidos atsiranda paskyrus šią sankciją.

---

63 Šilalės rajono apylinkės teismo 2013 m. gegužės 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-16-439/2013.

64 ŠVEDAS, G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 141.

65 ŠVEDAS, G. Bausmės skyrimo asmeniui, pirmą kartą teisiamam už nesunkų arba apysunkį tyčinį nusikaltimą, nuostatos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje. *Teisė*, 2014, Nr. 90.

66 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-594/2005.

67 MALIŠAUSKAITĖ, S. Bausmių veiksmingumo vertinimo problemos ir jų sprendimo būdai. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 47(39).

Šios išlaidos palyginamos su tomis, kurios skirtos įvykdyti laisvės atėmimo bausmę. Valstybė, norėdama užtikrinti baudžiamojo teisingumo egzistavimą, privalo iš biudžeto skirti reikalingus finansinius išteklius įkalinimo įstaigoms[68], probacijos tarnyboms, ikiteisminių institucijų veiklai, baudžiamajam persekiojimui vykdyti. Tokios lėšos apskaičiuojamas atsižvelgiant į realų poreikį ir baudžiamojoje politikoje keliamus kovos su nusikalstamumu uždavinius[69]. Viešųjų darbų įgyvendinimas reikalauja išlaidų, skirtų probacijos darbuotojams, kurie prižiūri nuteistuosius viešaisiais darbais, kad užtikrintų tinkamą šios sankcijos įgyvendinimą. Vis dėlto taikant viešųjų darbų bausmę nereikalingos tam tikros patalpos, būtinos įkalinimo ar arešto sankcijų vykdymui. Tai padeda valstybei sutaupyti lėšų. Finansų ministerijos duomenimis, 2016 m. Lietuvos valstybė iš savo biudžeto probacijos veiklai, kaip alternatyvai laisvės atėmimui, išleidžia 4 mln. eurų, įkalinimo įstaigų išlaikymui – 65 mln. eurų[70]. Ekonominė viešųjų darbų nauda pastebima ir užsienio valstybėse. Latvijos valstybinės probacijos tarnybos duomenimis, viešieji darbai turi ypatingą ekonominę naudą, nes leidžia darbdaviams sutaupyti tam tikras pinigines sąnaudas. Atliktas tyrimas parodė, kad 362 513 valandų viešųjų darbų, kurie buvo atlikti per 2013 m., padėjo darbdaviams sutaupyti 620 518 eurų[71]. Kadangi viešųjų darbų bausmė yra neapmokama sankcija, taikant šią bausmę išvengiama išlaidų, nes nereikia papildomai samdyti darbuotojų atlikti veiklą, kurią nuteistasis viešaisiais darbais įvykdo neatlygintinai. Tai yra naudinga mokesčių mokėtojams ir valstybei.

Viešųjų darbų naudą taip pat parodo jų prevencinė funkcija. Kaip teigiama teisės praktikų, padariusiam nusikalstamą veiką asmeniui kyla pareiga atsiskaityti ne tik nukentėjusiajam, bet ir valstybei ir visuomenei[72]. Valstybė, taikydama prievartos priemones asmenims, jau padariusiems nusikalstamas veikas, daro atitinkamą poveikį ir kitiems asmenims, galbūt linkusiems nusikalsti. Nuteistieji viešaisiais darbais atlikdami paskirtą bausmę yra matomi viešai, galbūt tai ir sulaiko aplinkinius asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo. Taip siekiama užkirsti kelią nusikalstamų veikų darymui[73]. Skiriant sankcijas įgyvendinami ne tik bendrosios, visai visuomenei skirtos, bet ir individualiosios prevencijos tikslai. Šiuolaikinės baudžiamosios teisės teorijos, įstatymai ir jų taikymo praktika rodo, kad baudžiamojo įstatymo taikymo tikslas nėra vien tik nubausti asmenį. Taikant baudžiamąjį įstatymą nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui tikimasi jo elgesio pasikeitimo. Kitaip tariant, baudžiamojo įstatymo taikymas siejamas su tuo, kad nuteistasis asmuo daugiau nebedarytų nusikalstamų veikų. Siekiama resocializuoti nusikalstamą veiką jau padariusius asmenis, formuoti nuostatą ir gebėjimus grįžti į visuomenę. Taip pat siekiama, kad jų elgesys atitiktų visuomenei priimtinas elgesio taisykles[74].

Kaip ir kiekvienai bausmei, viešiesiems darbams taip pat būdingi tam tikri trūkumai.

---

68 FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė *(ultima ratio)*: teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2).

69 ARLAUSKAS, S. Kriminalinės bausmės tikslų aporija ir baudžiamoji politika Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 5(95).

70 Finansų ministerijos parengta 2016 m. Lietuvos viešųjų išlaidų analizė „2016 m. išlaidos visuomenės apsaugai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://finmin.lrv.lt/uploads/finmin/documents/files/10(51).pdf>.

71 SILE, S. Alternatives to imprisonment in Latvia [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://providus.lv/article_files/2862/original/Reducing_Prison_Population-report-PUBLISH.pdf?1425559407>.

72 GAVRILOVIENĖ, M. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas taikant su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 6(84).

73 PAVILONIS, V., *et al.* Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 26.

74 ARLAUSKAS, S. Kriminalinės bausmės tikslų aporija ir baudžiamoji politika Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 5(95).

Priimant LR BK iš Lietuvos teisinės sistemos buvo atsisakyta ir papildomų bausmių instituto. Taip atsirado nuostata, kad už vieną nusikaltimą galima skirti tik vieną bausmę[75]. Papildomų bausmių egzistavimas sudarė teisines prielaidas iškraipyti baudžiamosios atsakomybės individualizavimo principą[76]. Tokios sankcijos neretai buvo skiriamos ne atsakomybės sustiprinimo tikslams, o kaip pagrindinė sankcija. Be to, buvo numatomos kitokios bausmės, kaip antai bauda, kuri egzistavo ir pagrindinių bei papildomų bausmių sąrašuose, taip suteikiant joms dvigubą statusą. Bausmių skirstymo į pagrindines ir papildomas buvo atsisakyta ir dėl to, kad kai kurių papildomų bausmių represyvumas buvo panašus į pagrindinių bausmių. Kaip papildoma bausmė skiriama bauda kai kuriais atvejais būdavo net didesnė nei bauda kaip pagrindinė bausmė[77]. Kai kurie teisės mokslininkai vis dar svarsto, ar papildomų bausmių panaikinimas buvo naudingas. Pavyzdžiui, šia tema rašo S. Bikelis moksliniame tyrime apie baudžiamosios politikos orientavimą į su laisvės atėmimu nesusijusių prievartos priemonių taikomumo galimybes. Moksliniame darbe teigiama, kad papildomos bausmės nebuvimas sukelia situaciją, kai teismui parenkant efektyviausią prievartos priemonę pavienės su laisvės atėmimu nesusijusios bausmės pasirodo esančios nepakankamai veiksmingos. Tai skatina skirti laisvės atėmimo bausmę, taip didėja įkalintųjų asmenų skaičius. Jei būtų įmanoma taikyti pagrindinę ir papildomą bausmę kartu, būtų mažiau skiriama laisvės atėmimo sankcijų[78]. Vertinant papildomos bausmės nebuvimą viešųjų darbų bausmės kontekste matyti, kad tai apriboja šios rūšies sankcijos skyrimo dažnumą dėl viešųjų darbų bausmės poveikio neproporcingumo padarytai nusikalstamai veikai. Ši sankcija gali būti pritaikyta tik esant baudžiamiesiems nusižengimams ar nesunkiems nusikaltimams, o pavojingesnėms veikoms tokia bausmė nėra tinkama. Galbūt viešieji darbai, skiriami kartu su kita bausme, baudžiamojo įstatymo ypač nesugriežtintų arba griežtintų minimaliai, o šios sankcijos dažnesnis taikymas būtų naudingas visuomenei ir taptų puikia prevencine priemone.

Viešieji darbai vykdomi tik tuo atveju, jeigu nuteistasis sutinka. Kadangi teismas ar probacijos tarnyba negali priversti nuteistojo atlikti viešųjų darbų bausmės, sutikimas turi būti savanoriškas, bet tai labai apriboja jų įgyvendinimo galimybes. Asmenys, kuriems teismas paskiria šią sankciją, privalo atvykti į probacijos įstaigą pasirašyti sutikimą, kad susipažino su paskirtos bausmės vykdymu ir sutinka ją atlikti. Atkreiptinas dėmesys, kad užsienio baudžiamojoje teisėje teismas ne visada turi kreiptis į nusikalstamą veiką padariusį asmenį sutikimo atlikti paskirtą bausmę. Pavyzdžiui, Latvijoje tokio sutikimo nereikia ir viešųjų darbų bausmė įgyvendinama priverstinai. Tai užtikrina, kad bausmė bus įvykdyta. Vilniaus apygardos probacijos tarnybos darbuotojų nuomone, sankcijos vertingumas, naudingumas priklauso ne tik nuo bausmės rūšies ir turinio ar nuo vykdymo kontrolės. Tą lemia ir nuteistojo motyvacija keisti nusikalstamą elgesį. Yra pastebėta, kad nuteistieji bausmę atlieka nenoriai, pagal nustatytą tvarką į darbų atlikimo vietą nenuvyksta, tiesiogiai vengia atlikti paskirtus darbus. Esant netinkamam viešųjų darbų bausmės atlikimui probacijos tarnyba gali skirti žodinius įspėjimus[79]. Jeigu tokios priemonės nepadeda ir nuteistasis

---

[75] Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projektas. Nr. P-2143A [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=90162&p_tr2=2>.

[76] LEVON, J. Baudžiamojo poveikio priemonių atsiradimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, 2013, Nr. 88.

[77] ŠULIJA, G. Turtinių bausmių reforma naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Jurisprudencija*, 2014, Nr. 52(44).

[78] BIKELIS, S. Baudžiamosios politikos orientavimo į su laisvės atėmimu nesusijusių poveikio priemonių taikymą galimybės. Mokslinis tyrimas. Vilnius: Teisės institutas, 2010.

[79] Interviu Vilniaus apygardos probacijos tarnyboje [rankraštis, atlikta 2016-02-23].

bausmės neatlieka, probacijos tarnybos yra įpareigotos kreiptis į teismą dėl sankcijos pakeitimo. Pavyzdžiui, asmuo buvo nuteistas viešųjų darbų bausme, įtrauktas į probacijos tarnybos registrą, supažindintas su sankcijos atlikimo sąlygomis ir tvarka. Jis sutiko atlikti paskirtą viešųjų darbų bausmę ir buvo pasiųstas į paskirtą darbo vietą. Vis dėlto asmuo, nors ir sutiko vykdyti bausmę ir buvo supažindintas su jos atlikimo sąlygomis, nevykdė paskirtos sankcijos, pakeitė gyvenamąją vietą ir nepranešė bausmę vykdančiai institucijai[80]. Tokiais atvejais probacijos tarnybos turi kreiptis į teismą dėl bausmės keitimo alternatyvia. Tai apkrauna teismus papildomu darbu ir išlaidomis. Vis dėlto nuteistieji privalo atlikti visą teismo paskirtą bausmę – bausmės laiko sutrumpinimas, net jei darbai yra atliekami gerai, yra neįmanomas, nes baudžiamasis įstatymas nenumato tokios galimybės.

Viešųjų darbų veiksmingumą galima vertinti atsižvelgiant ir į tai, ar bausmę atlikę asmenys nusikalsta pakartotinai. Probacijos tarnybų duomenimis, pasitaiko atvejų, kai viešųjų darbų bausmę atlikę asmenys vėl padaro nusikalstamas veikas. Pavyzdžiui, asmeniui viešųjų darbų bausmė buvo skirta net dešimt kartų iš eilės[81].

G. Švedo tyrime apie baudžiamosios politikos pagrindus ir tendencijas Lietuvoje atliktos apklausos parodė, kad visuomenėje vis dar gajus tikėjimas represinių priemonių veiksmingumu ir bausmės idealizavimas. Apklausti asmenys teigia, kad, jų manymu, kuo griežtesnė bausmė paskiriama, tuo ji veiksmingesnė ir taip geriau kovojama su nusikalstamumu[82]. Visuomenėje dažnas tam tikras neigiamas požiūris į nuteistuosius, noras juos eliminuoti iš visuomenės. Pavyzdžiui, mokyklos, su senyvo amžiaus asmenimis, neįgaliaisiais dirbančios organizacijos nenori priimti nuteistųjų jose atlikti paskirtą viešųjų darbų bausmę. Nors visuomenė vis dar vengia priimti nuteistuosius į savo gretas, kai kada šios abejonės paneigiamos. Antai asmuo dirbo neįgaliųjų mokykloje ir suteikė įstaigai labai didelę pagalbą[83]. Kitoje byloje viešuosius darbus atliko gydytojo išsilavinimą turintis asmuo. Jis laikinai buvo paskirtas slaugytoju ir savo bausmės laiką atliko senoliams skaitydamas paskaitas ir pranešimus[84]. Taigi bausmė šiems asmenims leido pasitarnauti visuomenei ir taip atlyginti padarytą žalą.

Taigi viešųjų darbų bausmė, kaip ir kitos sankcijų rūšys, pasižymi tam tikrais privalumais. Pirmiausia viešieji darbai yra viena iš švelnesnių bausmių rūšių. Be to, ši sankcija yra ekonomiška, nes padeda valstybei sutaupyti lėšų, kurios yra reikalingos įkalinimo įstaigų išlaikymui. Be to, viešųjų darbų bausmė padeda įgyvendinti prevencinę funkciją. Skiriant šią bausmę stengiamasi atgrasyti visuomenės narius nuo nusikalstamų veikų darymo ir kartu sustabdyti patį viešųjų darbų bausme nuteistą asmenį nuo pakartotinio nusikalstamumo. Viešųjų darbų bausmei būdingi ir tam tikri trūkumai. Šie darbai vykdomi tik nuteistajam asmeniui sutikus su paskirta bausme. Tai riboja šios sankcijos taikymą. Be to, yra pastebėta atvejų, kai nuteistieji paskirtą viešųjų darbų bausmę atlieka nenoriai, pagal nustatytą tvarką nenuvyksta į darbų atlikimo vietą. Tokiu atveju probacijos tarnybos yra įpareigotos kreiptis į teismą dėl bausmės pakeitimo. Tai apkrauna teismus papildomu darbu bei sukelia papildomų išlaidų. Taip pat viešųjų darbų bausmė neretai nepasiekia sankcijos

---

80 Mažeikių rajono apylinkės teismo 2015 m. vasario 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-22-853/2015.

81 Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2014 m. rugpjūčio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-748-972/2014; Interviu Klaipėdos apygardos probacijos tarnyboje [rankraštis, atlikta 2015-12-28].

82 ŠVEDAS, G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.

83 Interviu Klaipėdos apygardos probacijos tarnyboje [rankraštis, atlikta 2015-12-28].

84 GRIGALEVIČIUS, T. Viešieji darbai: ir nerimas, ir pagalba [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/viesieji-darbai-ir-nerimas-ir-pagalba-56-39834>.

tikslų ir ją įvykdę asmenys nusikalsta pakartotinai. Be to, kai kurios įstaigos nenori įsileisti nuteistųjų asmenų atlikti teismo paskirtą viešųjų darbų bausmę.

4. Viešųjų darbų praktinis taikymas Lietuvoje

Viešieji darbai yra vis dažniau teismų skiriama bausmė. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, gautais lyginant skirtingų sankcijų skyrimą 2003–2014 metais (žr. pav. 1), nuo 2009 m. viešųjų darbų bausmė yra taikoma vis dažniau. Pastaruosius šešerius metus viešieji darbai sudaro vidutiniškai 5,37 proc. visų teismo paskiriamų bausmių. Be to, iš šių duomenų galima pastebėti, kad viešųjų darbų bausmė pradėta taikyti dažniau būtent 2008–2010 metais, Lietuvos ekonominės krizės laikotarpiu. Tuo metu šalyje ypač išaugo nedarbo lygis – 2009 m. Lietuvoje jis pasiekė 15,6 proc., t. y. padidėjo beveik du kartus palyginti su 2008 metais[85]. Galima teigti, kad tokia padėtis valstybėje lėmė nuteistųjų asmenų pasirinkimą vykdyti viešųjų darbų bausmę, o ne, pavyzdžiui, mokėti baudą.

Metai		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Iš viso paskirta bausmių:		17 555	17 882	16 007	14 717	14 057	14 295	15 318	16 236	15 958	19 003	20 434	21 388
Viešieji darbai (iš visų bausmių)	Nuteistųjų skaičius:	916	819	569	470	272	261	337	482	540	1 482	1 713	1 595
	Proc.	5,22	4,58	3,55	3,19	1,93	1,83	2,20	2,97	3,38	7,80	8,38	7,46

1 pav. Nuteistųjų viešaisiais darbais skaičius pagal teismų paskirtas bausmes 2003–2014 m.[86]

Toliau tyrime, remiantis Lietuvos probacijos tarnybų registruose esančia medžiaga, plačiau nagrinėjamas skirtingų Lietuvos miestų teismų taikoma viešųjų darbų bausmė.

Atliekant interviu Vilniaus apygardos probacijos tarnybos Vilniaus miesto skyriuje, buvo susipažinta ir su šios institucijos renkamais duomenimis (žr. pav. 2). Šiai probacijos tarnybai prižiūrint, Vilniaus miesto teritorijoje 2013 m. buvo 120, 2014 m. – 113, o 2015 m. – 150 asmenų, nuteistų viešųjų darbų bausme. Iš jų paskirtą bausmę įvykdė daugiau nei pusė nuteistųjų: 2013 m. – 58, 2014 m. – 50, 2015 m. – 60 asmenų. Vis dėlto pasitaikė nuteistųjų, kurie vengė vykdyti paskirtą viešųjų darbų bausmę: 2013 m. – 24, 2014 m. – 18, 2015 m. – 18 asmenų. Šiems nuteistiesiems buvo paskirta griežtesnė bausmė (areštas arba bauda) už netinkamą viešųjų darbų vykdymą. Keletas probacijos tarnybos priežiūroje esančių asmenų buvo atleisti nuo bausmės dėl objektyvių priežasčių: 2013 m. tokių asmenų buvo 3, 2014 m. – nė vieno, 2015 m. – 2 asmenys. Šiems asmenims teismas paskyrė tam tikras baudžiamojo poveikio priemones. Kadangi neretai viešieji darbai skiriami gana ilgam laikotarpiui, bausmės vykdymo metu neretai asmenys nusikalsta pakartotinai. Tokiu atveju likusi viešųjų darbų bausmė yra subendrinama su nauju nuosprendžiu paskirta sankcija. Vilniaus miesto teritorijoje, remiantis Vilniaus apygardos probacijos tarnybos pateiktais registro duomenimis, 2013 m. tokių asmenų buvo 5, 2014 m. – 5, 2015 m. – 6. Jeigu viešųjų

[85] „Verslo žinių“ leidinio medžiaga [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://vz.lt/archive/straipsnis/2010/02/23/Nedarbas_pernai_isaugo_beveik_pustrecio_karto2>.

[86] Lietuvos statistikos departamento susisteminti duomenys „Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2003–2014“ [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt>.

darbų sankcija paskiriama kalendorinių metų pabaigoje ar paskiriamas ilgas bausmės vykdymo laikotarpis, jos vykdymas gali tęstis ir kitais metais. 2013 m. tokių asmenų buvo 61, 2014 m. – 40, o 2015 m. – 34. Taigi galima daryti išvadą, kad kasmet maždaug tiek pat asmenų įvykdo teismo paskirtą bausmę, didelė dalis nuteistųjų viešaisiais darbais nesutinka su paskirta sankcija arba ją vykdo netinkamai, todėl bausmė pakeičiama į alternatyvią, ir kai kurie asmenys viešųjų darbų bausmės vykdymo laikotarpiu padaro naują nusikalstamą veiką.

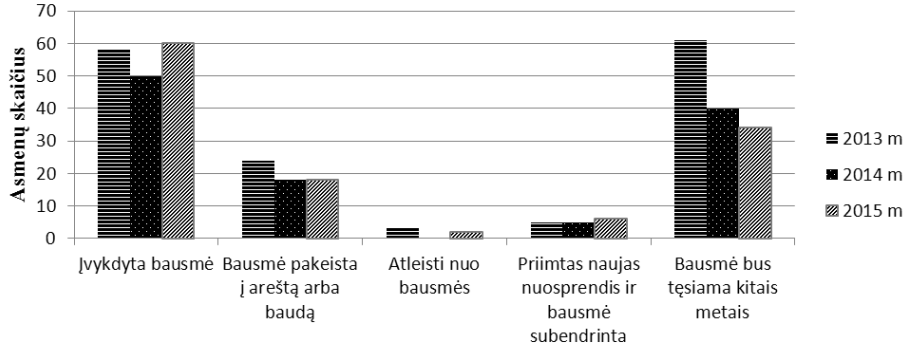

2 pav. Nuteistųjų viešaisiais darbais skaičius Vilniaus mieste, Vilniaus apygardos probacijos tarnybos registruose 2013–2015 m.[87]

Lyginant Vilniaus apygardos probacijos tarnybos pateiktus duomenis su Klaipėdos apygardos probacijos tarnybos duomenimis (žr. pav. 3) matyti, kad jai priklausančioje teritorijoje 2013 m. buvo įregistruotas 81 nuteistas viešaisiais darbais asmuo, o 2014 m. buvo nubausti 67 nuteistieji. Pasibaigus viešųjų darbų bausmės terminui iš probacijos tarnybos registro 2013 m. išregistruota 16 asmenų, o 2014 m. – 21 nuteistasis. Už vengimą atlikti teismo paskirtą viešųjų darbų bausmę 2013 m. ji pakeista 21 asmeniui, o 2014 m. – 18 asmenų. Teismas nuo viešųjų darbų bausmės vykdymo 2013 ir 2014 metais atleido ir paskyrė baudžiamojo poveikio priemones tik vienam asmeniui.

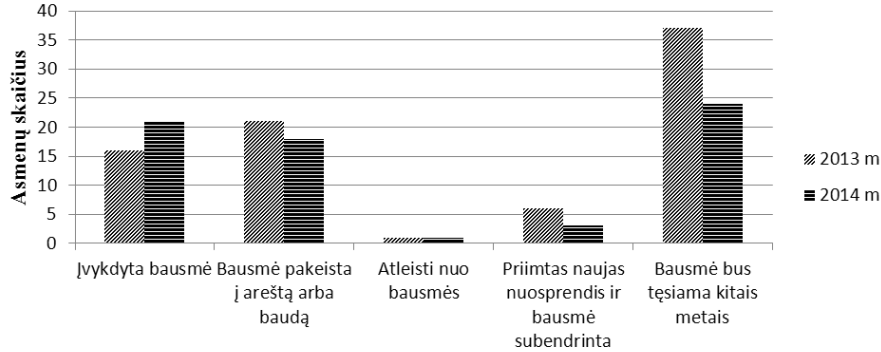

3 pav. Nuteistųjų viešaisiais darbais skaičius Klaipėdos apygardos probacijos tarnybos registruose 2013–2014 m.[88]

[87] Interviu Vilniaus apygardos probacijos tarnyboje [rankraštis, atlikta 2016-02-23].
[88] Interviu Klaipėdos apygardos probacijos tarnyboje [rankraštis, atlikta 2015-12-28].

Viešųjų darbų bausmė, remiantis Vilniaus apygardos probacijos tarnybos duomenimis, Vilniaus mieste 2015 m. buvo skirta už tokias veikas kaip numatytos BK 140 straipsnio 2 dalyje (fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas artimajam giminaičiui ar šeimos nariui), BK 145 straipsnio 1 dalyje (grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą), BK 164 straipsnyje (vengimas išlaikyti vaiką), BK 178 straipsnio 4 dalyje (vagystė), BK 182 straipsnio 3 dalyje (sukčiavimas), BK 259 straipsnio 1 dalyje (neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis be tikslo jas platinti). Klaipėdos apygardos probacijos tarnybos duomenimis, viešieji darbai dažniausia skiriami už BK 140 straipsnyje ir BK 178 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų padarymą. Taigi tiek Vilniaus miesto, tiek Klaipėdos apygardos teritorijoje iš nusikalstamų veikų, už kurias yra taikoma viešųjų darbų sankcija, dažniausia padarytos BK 140 straipsnyje ir BK 178 straipsnyje įtvirtintos nusikalstamos veikos. Tai yra nesunkūs nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai. Už pavojingesnių veikų padarymą viešieji darbai nėra skiriami dėl per mažo jų veiksmingumo.

Viešųjų darbų bausmė yra dažniau skiriama vyrams. Remiantis pateiktais duomenimis, 2015 metais iš visų Vilniaus apygardos probacijos tarnybos priežiūroje esančių asmenų vyrai sudarė 90 proc. visų nuteistųjų asmenų viešaisiais darbais (109 vyrai ir 11 moterų). Lietuvos probacijos tarnybų mastu, vyrai taip pat sudaro didžiąją daugumą registruose esančių nuteistųjų viešaisiais darbais (žr. pav. 4). Toks žymus skirtumas galimai kyla iš to, jog vyrams yra labiau būdingas nusikalstamumas. Nors teisinėje mokslinėje literatūroje vis dažniau yra pradedama kalbėti apie moterų nusikalstamumo augimą ir galimas to priežastis[89].

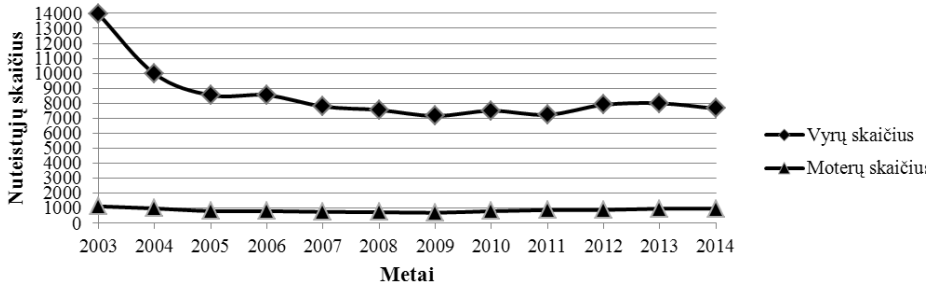

4 pav. Asmenys, esantys Lietuvos probacijos tarnybų priežiūroje 2003 – 2014 m.[90]

Taigi viešieji darbai yra vis dažniau skiriama bausmės rūšis Lietuvoje. Nuo 2009 m. prasidėjus Lietuvos ekonominės krizės laikotarpiui ir išaugus nedarbo lygiui, ši bausmė buvo pasirenkama asmenų, kurie dėl pablogėjusios finansinės padėties negalėjo sumokėti baudų. Tyrime analizuoti Vilniaus apygardos ir Klaipėdos apygardos probacijos tarnybų registro duomenys parodė, kad šių probacijos tarnybų prižiūrimose teritorijose paskirtą viešųjų darbų bausmę įvykdo apie pusė nuteistųjų. Vis dėlto šiose probacijos tarnybose pasitaikė dalis nuteistųjų, kurie vengė vykdyti paskirtą bausmę. Šiems asmenims buvo paskirta griežtesnė bausmė (areštas arba bauda) už netinkamą viešųjų darbų vykdymą. Keletas Vilniaus apygardos ir Klaipėdos apygardos probacijos tarnybos priežiūroje esančių asmenų buvo atleisti nuo viešųjų darbų bausmės dėl objektyvių

[89] MICHAILOVIČ, I. Moterų nusikalstamumo problematika. *Teisė*, 2014, Nr. 93.

[90] Lietuvos statistikos departamento susisteminti duomenys „Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2003–2014“ [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt>.

priežasčių. Šiems nuteistiesiems teismas paskyrė tam tikras baudžiamojo poveikio priemones. Kadangi neretai viešieji darbai skiriami gana ilgam laikotarpiui, bausmės vykdymo metu asmenys neretai nusikalsta pakartotinai. Tokiais atvejais likusi viešųjų darbų bausmė subendrinama su nauju nuosprendžiu paskirta bausme ir pritaikoma nauja sankcija. Viešųjų darbų bausmė dažniausiai skiriama už BK 140 ir 178 straipsniuose numatytų nusikalstamų veikų padarymą. Iš visų Vilniaus apygardos ir Klaipėdos apygardos probacijos tarnybų priežiūroje esančių asmenų didžioji dauguma buvo vyrai.

Išvados:

1. Viešųjų darbų bausmė buvo taikoma jau senovės Romos laikais. Nusikalstamas veikas padariusieji asmenys buvo naudojami kaip neapmokama darbo jėga atlikti visuomenei naudingus darbus.
2. LTSR BK buvo įtvirtinta pataisos darbų bausmė, kurią nuteistasis atlikdavo savo darbovietėje ir iš jo uždarbio dalis būdavo išskaičiuojama valstybei, siekiant atlyginti padarytą žalą. Ši sankcija turėjo trūkumų, iš kurių pagrindinis tas, kad nuteistasis asmuo privalėjo turėti darbo vietą, kitaip ši bausmė negalėjo būti skiriama.
3. Nepriklausomoje Lietuvoje viešųjų darbų bausmė įtvirtinta priimant LR BK. Rengiant šį teisės aktą buvo siekta įgyvendinti humanizmo, teisingumo principus, taikyti baudžiamąją teisę kaip kraštutinę prievartos priemonę. Priimant laisvės atėmimui alternatyvias sankcijas siekta mažinti nuteistųjų laisvės atėmimo bausme skaičių.
4. Viešųjų darbų bausmės esmę sudaro teismo įpareigojimas už padarytą nusikalstamą veiką neatlygintinai atidirbti tam tikrą paskirtą skaičių valandų visuomenei naudingų darbų. Viešieji darbai vykdomi tik tuo atveju, jeigu nuteistasis sutinka. Tais atvejais, kai nuteistasis asmuo nesutinka vykdyti viešuosius darbus, jų vengia arba į teismą dėl pakeitimo kreipiasi probacijos tarnyba, bausmė gali būti pakeičiama į areštą arba baudą.
5. Viešųjų darbų bausmė pasižymi tam tikrais privalumais. Ši bausmė yra viena švelnesnių bausmių rūšių, ekonomiška, padeda valstybei sutaupyti lėšų, kurios reikalingos įkalinimo įstaigų išlaikymui. Viešųjų darbų bausme atliekama prevencinė funkcija, nes ji padeda atgrasyti visuomenės narius nuo nusikalstamų veikų darymo ir pačius nuteistuosius nuo pakartotinio nusikalstamumo.
6. Viešųjų darbų bausmė turi ir tam tikrų trūkumų. Ši sankcija teismų skiriama retai dėl to, kad privalomas nuteistojo asmens sutikimas vykdyti šią sankciją. Be to, viešieji darbai kartais nepasiekia bausmės tikslų ir bausmę įvykdę asmenys nusikalsta pakartotinai, o kai kurios įstaigos nenori įsileisti nuteistųjų asmenų atlikti paskirtą viešųjų darbų bausmę.
7. Viešųjų darbų bausmė dažniausiai skiriama už BK 140 ir 178 straipsniuose numatytų nusikalstamų veikų padarymą, dažniau – vyrams.
8. Praktiniu požiūriu viešieji darbai yra vis dažniau skiriama bausmės rūšis Lietuvoje. Nuo 2009 m. prasidėjus Lietuvos ekonominės krizės laikotarpiui ir išaugus nedarbo lygiui, ši bausmė buvo pasirenkama asmenų, kurie negalėjo sumokėti baudų. Tiek Vilniaus apygardos, tiek Klaipėdos apygardos probacijos tarnybų prižiūrimose teritorijose viešųjų darbų skyrimas yra tolygus, paskirtą bausmę įvykdo apie pusė nuteistųjų. Vis dėlto pasitaiko nuteistųjų, kurie vengia vykdyti paskirtą bausmę. Šiems nuteistiesiems buvo paskiriama griežtesnė bausmė (areštas arba bauda) už netinkamą viešųjų darbų vykdymą. Keletas Vilniaus

apygardos ir Klaipėdos apygardos probacijos tarnybos priežiūroje esančių asmenų atleisti nuo viešųjų darbų bausmės dėl objektyvių priežasčių. Šiems asmenims teismas paskyrė tam tikras baudžiamojo poveikio priemones. Kadangi neretai viešieji darbai skiriami gana ilgam laikotarpiui, bausmės vykdymo metu neretai asmenys nusikalsta pakartotinai. Tokiu atveju likusi viešųjų darbų bausmė yra subendrinama su nauju nuosprendžiu paskirta bausme.

Literatūra

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
2. Estijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2001 m., redaguota 2013 m. Anglų k. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
3. Latvijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m., redaguota 2013 m. Anglų k. [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
4. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Vyriausybės žinios*, 1961, Nr. 18-148 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.5A608482B781>.
5. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios,* 1995, Nr. 40-987 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=19841&Condition2=>.
6. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. *Valstybės žinios,* 2012, Nr. 4-108.
7. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas. TAR, 2015, Nr. XII-1818.
8. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, pataisos darbų ir baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo“. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 60-1182 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F5484FCE932D>.
9. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „Dėl Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Vilniaus apygardų probacijos tarnybų nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios,* 2012, Nr. 55-2728.
10. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projektas Nr. P-2143 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=89838&p_tr2=2>.
11. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projektas Nr. P-2143A [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=90162&p_tr2=2>.

Specialioji literatūra

1. ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras: bendroji dalis. 1–98 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
2. ARLAUSKAS, S. Kriminalinės bausmės tikslų aporija ir baudžiamoji politika Lietuvoje. *Jurisprudencija,* 2007, Nr. 5(95).

3. ANDRIULIS, V. Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bruožai Lietuvoje XV a. (Kazimiero teisynas). *Iš:* Teisės bruožai Lietuvoje XV–XIX. Vilnius: Mintis, 1980.
4. BAGDONAS, A. Socialinis darbas Lietuvoje: raidos, praktikos ir akademinis aspektai. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 2001, Nr. 1.
5. BARANSKAITĖ, A. Humanizmo principas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto istorinės raidos kontekste. *Socialinių mokslų studijos*, 2009, Nr. 4(4).
6. BIKELIS, S. Baudžiamosios politikos orientavimo į su laisvės atėmimu nesusijusių poveikio priemonių taikymą galimybės. Mokslinis tyrimas. Vilnius: Teisės institutas, 2010.
7. BŪDVYTIS, G. Išimtinių aplinkybių anatomija arba teisingumo principo samprata ir jo įgyvendinimas bausmių skyrimo procese. *Socialinių mokslų studijos,* 2012, Nr. 4(3).
8. DRAKŠAS, R. Bausmė: bendrosios teorinės problemos. *Teisė*, 2004, Nr. 52.
9. DRAKŠIENĖ, A.; DRAKŠAS, R. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vilnius: Eugrimas, 2007.
10. FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė *(ultima ratio)*: teorija ir realybė. *Jurisprudencija,* 2012, Nr. 19(2).
11. GAVRILOVIENĖ, M. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas taikant su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. *Jurisprudencija,* 2006, Nr. 6(84).
12. GUMULIAUSKAS, A. Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė,* 2003, Nr. 48.
13. HART, H. L. A. Teisės samprata. Vilnius: Pradai, 1997
14. HOBBES, T. Leviatanas. Vilnius: Pradai, 1999.
15. KAČERAUSKAS, J. 2000 metų Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintų bausmių, alternatyvių laisvės atėmimui, vertinimas, remiantis baudžiamosios politikos kontekstu. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 57(49).
16. KELSEN, H. Grynoji teisės teorija. Vilnius: Eugrimas, 2002.
17. LEVON, J. Baudžiamojo poveikio priemonių atsiradimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė,* 2013, Nr. 88.
18. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projekto Nr. P-2143 ir įstatymo projekto Nr. P-2144 aiškinamasis raštas [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=89840&p_tr2=2>.
19. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1989.
20. MACKEVIČIUS, T. Viešieji darbai: teisiniai ir socialiniai aspektai. *Jurisprudencija,* 2005, Nr. 70(62).
21. MALIŠAUSKAITĖ, S. Bausmių veiksmingumo vertinimo problemos ir jų sprendimo būdai. *Jurisprudencija,* 2003, Nr. 47(39).
22. MATIJOŠIUS, A. Alternatyvių bausmių sąvoka ir kai kurios jų rūšys užsienio šalyse. *Teisė*, 1995, Nr. 29.
23. MICHAILOVIČ, I. Moterų nusikalstamumo problematika. *Teisė,* 2014, Nr. 93.
24. PAVILONIS, V., *et al.* Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2002.
25. PIESLIAKAS, V. Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes. *Jurisprudencija,* 2008, Nr. 11(113).
26. SCHILD, W. Teisė. Viduramžiai. *Iš:* Europos mentaliteto istorija. Vilnius, 1998.

27. SCHILD, W. Alte Gerichtsbarkeit. Vom Gottesurteil bis zum Beginn der modernen Rechtsprechung. München: Callwey, 1980.
28. SILE, S. Alternatives to imprisonment in Latvia [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://providus.lv/article_files/2862/original/Reducing_Prison_Population-report PUBLISH.pdf?1425559407>.
29. ŠULIJA, G. Turtinių bausmių reforma naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Jurisprudencija,* 2004, Nr. 52(44).
30. ŠVEDAS, G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
31. ŠVEDAS, G. Bausmės skyrimo asmeniui, pirmą kartą teisiamam už nesunkų arba apysunkį tyčinį nusikaltimą, nuostatos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje. *Teisė,* 2014, Nr. 90.
32. ŠVEDAS, G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
33. VANSEVIČIUS, S. Nusikaltimai ir bausmės Antrajame Lietuvos Statute. *Iš:* 1566 metų Antrasis Lietuvos Statutas. Respublikinės mokslinės konferencijos, skirtos Antrojo Lietuvos Statuto 425-osioms metinėms paminėti, medžiaga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1993.

Teismų praktika:

1. Lietuvos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-18/2014.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-238/2011.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-594/2005.
5. Vilniaus apygardos teismo 2015 m. lapkričio 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-679-468/2015.
6. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2016 m. vasario 17 d. baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-842-818/2016.
7. Vilniaus rajono apylinkės teismo 2016 m. vasario 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-1-927/2016.
8. Mažeikių rajono apylinkės teismo 2015 m. vasario 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-22-853/2015.
9. Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2014 m. rugpjūčio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-748-972/2014.
10. Šilalės rajono apylinkės teismo 2013 m. gegužės 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-16-439/2013.
11. Vilniaus miesto pirmojo apylinkės teismo 2012 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-200-111/2012.

12. Vilniaus miesto antrojo apylinkės teismo 2012 m. balandžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-166-870/2012.

Kiti šaltiniai:

1. ANDERSON D. C. Community Service A Productive Way to Punish [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <https://www.nytimes.com/books/first/a/anderson-justice.html>.
2. Estijos Respublikos valstybinės probacijos tarnybos ataskaita [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Estonia.pdf>.
3. Finansų ministerijos parengta 2016 m. Lietuvos viešųjų išlaidų analizė „2016 m. išlaidos visuomenės apsaugai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://finmin.lrv.lt/uploads/finmin/documents/files/10(51).pdf>.
4. GRIGALEVIČIUS, T. Viešieji darbai: ir nerimas, ir pagalba [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/viesieji-darbai-ir-nerimas-ir-pagalba-56-39834>.
5. Interviu Klaipėdos apygardos probacijos tarnyboje [rankraštis, atlikta 2016-02-23].
6. Interviu Vilniaus apygardos probacijos tarnyboje [rankraštis, atlikta 2016-02-23].
7. Latvijos Respublikos valstybinės probacijos tarnybos ataskaita [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Latvia.pdf>.
8. Lietuvos statistikos departamento susisteminti duomenys „Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2003–2014“ [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt>.
9. „Verslo žinių“ leidinio medžiaga [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://vz.lt/archive/straipsnis/2010/02/23/Nedarbas_pernai_isaugo_beveik_pustrecio_karto2>.
10. ZINKEVIČIŪTĖ, R. Nuteistieji vengia viešųjų darbų [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per internetą: <http://klaipeda.diena.lt:81/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/nuteistieji-vengia-viesuju-darbu-431079>.

COMMUNITY WORK SERVICE

Summary

The article analyses the regulation of the community work service punishment in the Republic of Lithuania. It was introduced to the Criminal Code of the Republic of Lithuania in 2000 (came into force in 2003). This punishment is one of the most modern and advanced sentence in the last decades of the twentieth century.

Community service has already been applied in the period of Ancient Rome. The people who have committed a criminal offense were used as unpaid labourer to perform public works.

Concept of community work service is enshrined in article 46 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania. A person sentenced to perform community service shall be under the obligation to work for the community without remuneration from 10 to 40 hours per month during the time period set by the court. Working for the community means working for health care, social and welfare institutions or gevernmental and non-governmental agencies and organizations, providing social support, service or assistance.

It is possible to assess the advantages of community work service. Firstly, it is less severe punishment. Moreover, this type of penalty is cost-effective, because the state saves funds required for the maintenance of prison. Lastly, the community service punishment has an important preventive dimension, it helps to deter the public from criminal acts and at the same time prevents from re-offending.

However, there are also several disadvantages of community work sentence. First of all, the penalty of community service may be imposed only with the consent of the convict. Thus, according to research carried out in Klaipėda regional probation service and Vilnius regional probation service sentenced person sometimes re-offends. It indicates that in these situations communitty service punishment doesn‘t achieve the purpose of a penalty. Finally, society expresses a negative attitude to convicted people, it eliminates them from the public schools, institutions working with the elderly do not want to accept sentenced people to perform community service punishment.

According to practical application of the community service punishment in the Republic of Lithuania, in the last six years the community work sentence is more often ordered than before. Activation of its aplication coincides with the period of Lithuania economic crisis, when people chose public works sanction because they were not able to pay the fines. This penalty is usually ordered for theft and domestic violations and it is more common in male gender.

VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO PRINCIPAI LIETUVOS POZITYVIOJOJE TEISĖJE

Andrė Žukauskaitė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
3-io kurso studentė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius
El. paštas zukandre@gmail.com
Darbo vadovas prof. dr. A. Andruškevičius

Šiame straipsnyje analizuojami vėliausiai Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatyme įtvirtinti viešojo administravimo principai, jų samprata ir įstatyminė reikšmė. Pagrindinis tikslas yra atskleisti įstatymų leidėjo siekius Lietuvos pozityviojoje teisėje įtvirtinus viešojo administravimo principus ir tikėtiną jų naudą, ištirti, kaip naujuosius principus taiko teismai ir kitos administracinių ginčų sprendimo institucijos.

This article analyzes the principles of public administration, it's conception and consolidation law. The main purposes of the research are to analyze recent legislator's enshrined principles, reveal its purpose and advantages and expose how they are applied in courts.

Įvadas

Principas (lot. *principium)* verčiant pažodžiui iš lotynų kalbos reiškia „pradžia", „pradmuo", „pagrindas". Vartojant principų sąvoką jie suprantami kaip pamatinės nuostatos. Šios temos kontekste remiamasi samprata, kuri akcentuoja viešąjį administravimą. Viešojo administravimo principai yra suprantami kaip fundamentalios idėjos, pagrindinės nuostatos, kuriomis grindžiamas viešojo administravimo teisinis reguliavimas, *inter alia*, viešojo administravimo subjektų veikla. Tai, kad viešojo administravimo subjektai šiais principais turi vadovautis savo veikloje, t. y. atlikdami viešojo administravimo funkcijas, nurodoma ir paties Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo[1] (toliau – VAĮ) 3 straipsnyje, kuris ir apibrėžia minėtus principus. Be minėto įstatymo, aptariamų principų turinio atskleidimui bus svarbūs ir Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas[2] (toliau – VTĮ) bei Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (toliau – Lygių galimybių įstatymas).

Svarbiausi šaltiniai – siekiant kuo tiksliau nustatyti principų reikšmę aktualus šaltinis yra Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo 3, 19, 20 ir 34 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 14^1 straipsniu įstatymo projekto aiškinamasis raštas (toliau – VAĮ aiškinamasis raštas), o tiriant principų taikymą remiamasi teismų praktika ir Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus išvadomis. Pateikiant principų sampratą remiamasi Lietuvos teisės profesorių parašytais vadovėliais bei monografijomis.

[1] Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, Nr. VIII-1234.

[2] Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, Nr. VIII-1316.

Teisės doktrinoje principų tema ne kartą aprašyta ir nėra nauja, bet atsižvelgiant į tai, kad patys principai praktikoje taikomi gana dažnai ir įstatymų leidėjas įtvirtina vis naujus arba jau žinomus principus naujuose teisės aktuose, tema išlieka aktuali. Šiame straipsnyje bus aptariami vėliausiai VAĮ įtvirtinti principai: lygiateisiškumo, skaidrumo, atsakomybės už priimtus sprendimus bei naujovių ir atvirumo permainoms. Taip pat nagrinėjama jų įtvirtinimo reikšmė, turinys ir taikymas praktikoje.

Tyrimo objektas – praktikoje plačiai neaiškinti ir doktrinoje išsamiai neišnagrinėti viešojo administravimo principai. Darbe taikant lyginamąjį metodą tiriamas naujovių ir atvirumo permainoms principo Lietuvos ir Europos Sąjungos teisėje turinys, taip pat lygiateisiškumo, skaidrumo ir atsakomybės už priimtus sprendimus principų reikšmės VAĮ ir kituose įstatymuose. Teleologiniu metodu nagrinėjama, ko siekė įstatymų leidėjas, įtvirtindamas minėtus principus VAĮ.

1. Viešojo administravimo įstatyme įtvirtintas lygiateisiškumo principas

Lygiateisiškumo principas kildinamas iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos[3] (toliau – Konstitucija), todėl siekiant atskleisti šio principo esmę pirmiausia reikia atsižvelgti į jo reikšmę aukščiausią galią turinčiame teisės akte. Konstitucijos 29 straipsnyje nustatyta, kad „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) suformuluotą sampratą, konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas reiškia žmogaus prigimtinę teisę būti traktuojamam vienodai su kitais, įtvirtina formalią visų asmenų lygybę, taip pat kad asmenys negali būti diskriminuojami ir jiems negali būti teikiama privilegijų[4]. Remiantis šia samprata jis yra įtvirtinamas ir atskiruose įstatymuose, siekiant užtikrinti principo taikymą visose valstybės ar savivaldybių institucijose. Atskiri įstatymai, siekiant užtikrinti žmogaus teises ir jų apsaugą, išplečia šio principo reikšmę bei konkretizuoja jo taikymą.

VAĮ pateiktas toks lygiateisiškumo principo apibrėžimas: „Šis principas reiškia, kad viešojo administravimo subjektas, priimdamas administracinius sprendimus, turi atsižvelgti į tai, kad įstatymui visi asmenys lygūs, ir negali varžyti jų teisių ar teikti jiems privilegijų dėl jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės ir turtinės padėties, išsilavinimo, religinių ar politinių pažiūrų, veiklos rūšies ir pobūdžio, gyvenamosios vietos ir kitų aplinkybių <...>.“[5] Šis įstatyme pateiktas apibrėžimas pateikia negalutinį sąrašą aplinkybių, kurioms esant viešojo administravimo subjektams draudžiama bet kokia diskriminacija, be pagrindo suvaržanti asmenų teises ir laisves.

Lygiateisiškumo principu (kaip ir kitais nagrinėjamais šiame straipsnyje viešojo administravimo principais) įstatymas buvo papildytas palyginti neseniai – Lietuvos Respublikos Seimas įstatymo pakeitimo projektą priėmė 2014 m. birželio 12 d. (įsigaliojo 2014 m. birželio 27 d.[6]). Šis principas kitose teisės šakose žinomas ir taikomas jau ilgą laiką – administracinė teisė ne išimtis, bet būtent viešojo administravimo srityje pozityviojoje teisėje jis įtvirtintas nebuvo. Viešojo admi-

[3] Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

[4] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05.

[5] Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, Nr. VIII-1234, 3 straipsnio 9 punktas.

[6] Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo Nr. VIII-1234 2, 3, 19, 20 ir 34 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 14^1 straipsniu įstatymas. TAR, 2014, Nr. XII-935.

nistravimo įstatymo aiškinamajame rašte pabrėžta, kad viešojo administravimo subjektų praktika remiasi Valstybės tarnybos įstatyme įtvirtintu bendruoju lygiateisiškumo (taip pat skaidrumo, atsakomybės už priimtus sprendimus) principu. Tai rodo, kad viešojo administravimo veikloje šie principai svarbūs bei aktualūs ir viešojo administravimo subjektai jais privalo vadovautis, tačiau ilgą laiką po įstatymo priėmimo jie kažkodėl nebuvo nustatyti. Tai parodo būtinybę juos ne tik įtvirtinti, bet ir apibrėžti VAĮ šalia kitų jau nuo įstatymo priėmimo ar vėlesnių pakeitimų nustatytų principų.

VAĮ aiškinamajame rašte pateiktas argumentas, kodėl viešojo administravimo subjektai negali ir toliau remtis Valstybės tarnybos įstatymu – jis yra taikomas tik valstybės tarnautojams, tuo tarpu viešojo administravimo subjektu laikoma ir valstybės ar savivaldybės institucija ar įstaiga, valstybės ar savivaldybės įmonė, viešoji įstaiga, kurios savininkė ar dalininkė yra valstybė ar savivaldybė, bei asociacija, įgalioti atlikti viešąjį administravimą. Iš to išplaukia, kad nors tam tikra viešojo administravimo subjektų grupė ir turėtų vadovautis kai kuriais principais, įtvirtintais kituose teisės aktuose, bet būtent viešojo administravimo veikloje imperatyviai nėra tam įpareigoti ir jiems yra paliekama diskrecija dėl to spręsti[7]. Norint atskleisti, ko siekė įstatymų leidėjas, įtvirtindamas lygiateisiškumo principą VAĮ, reikia atsižvelgti į jo aiškinamajame rašte pateiktus įstatymo projekto tikslus ir uždavinius: „atsižvelgiant į tai, kad teisė yra pagrįsta bendraisiais, o kiekviena teisės šaka – bendraisiais ir šakiniais teisės principais, bei siekiant teisinio aiškumo bei pagrįstumo viešojo administravimo subjektų veiklos teisiniame reglamentavime, Įstatyme būtina įtvirtinti ir viešojo administravimo aspektu atskleisti Valstybės tarnybos įstatyme įtvirtintus ir viešojo administravimo subjektų praktikoje taikomus lygiateisiškumo, skaidrumo bei asmeninės atsakomybės už priimtus sprendimus principus.“[8] Kitaip tariant, įstatymų leidėjas būtinybę įtvirtinti principą grindžia tuo, kad kiekviena teisės šaka turi bendruosius ir šakinius teisės principus, kuriais turi vadovautis, o kiekviena administracinės teisės sritis atitinkamai taip pat turi būti pagrįsta bendraisiais principais (šiuo atveju lygiateisiškumo). Priešinga pozicija šiems teiginiams gali būti, kad vien tai, jog VAĮ šis įpareigojimas ilgą laiką nebuvo įtvirtintas, dar nereiškia, kad viešojo administravimo subjektai juo nesivadovavo, ši pareiga jiems, kaip minėta, kyla iš Konstitucijos. Taip pat reikia pabrėžti, kad šis principas įtvirtintas ir Lygių galimybių įstatymo[9] 5 straipsnyje, kuriame nustatyta valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų pareiga įgyvendinti asmenų lygias galimybes. Šiame straipsnyje įtvirtintas reikalavimas valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms taikyti lygiateisiškumo principą, kuris tame pačiame straipsnyje yra apibrėžtas. Todėl gali atrodyti abejotinas VAĮ aiškinamajame rašte pateiktas argumentas dėl subjektų, kuriems šis principas privalomas. Pritartina, kad vien Valstybės tarnybos įstatyme įtvirtinto lygiateisiškumo principo nepakanka, nes valstybės tarnautojų apibrėžtis neapima visų viešojo administravimo subjektų, bet Lygių galimybių įstatyme aiškiai adresuojamas reikalavimas valstybės ir savivaldybių institucijoms ar įstaigoms. Iš to išplauktų, kad teisinės spragos šiuo atveju nebuvo. Tai atskleidžia ir teismų praktikos pavyzdys. Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme (toliau – LVAT)

---

7 BAKAVECKAS, A., *et al.* Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 236.

8 Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo 3, 19, 20 ir 34 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 14^1 straipsniu įstatymo projekto aiškinamasis raštas.

9 Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 114-5115.

apeliantė byloje[10] ginčydama viešojo administravimo subjekto sprendimą teigė, kad buvo pažeistas lygiateisiškumo principas, nuorodą darydama į Konstitucijos 29 straipsnį bei Lygių galimybių įstatymo 5 straipsnį. Taigi iki įsigaliojant VAĮ redakcijai, papildytai naujaisiais principais, tiek asmenys, ginčijantys viešojo administravimo subjektų sprendimus, tiek patys viešojo administravimo subjektai rėmėsi kitais teisės aktais, pavyzdžiui, jau minėtais Valstybės tarnybos ar Lygių galimybių įstatymais, ir jau yra nemažai viešojo administravimo subjektų lygiateisiškumo principo taikymo ir įgyvendinimo praktikos, nors tas principas ir nebuvo įtvirtintas VAĮ. Vis dėlto šis principas, net ir neįtvirtintas VAĮ, valstybės ir savivaldybių institucijoms bei įstaigoms būtų privalomas – reikalavimą taikyti šį principą valstybės ir savivaldybių institucijoms bei įstaigoms numato Lygių galimybių įstatymas, kuris ir yra skirtas paties iš Konstitucijos kylančio lygiateisiškumo principo užtikrinimui. Todėl galima teigti, kad lygiateisiškumo principą įtvirtinant VAĮ siekta teisinio apibrėžtumo: papildžius jį lygiateisiškumo principu tampa paprasčiau juo pasiremti, darant nuorodą į šį teisės aktą, o ne į kelis įstatymus.

2. Viešojo administravimo įstatyme įtvirtintas skaidrumo principas

Skaidrumo principas kitaip gali būti apibūdinamas kaip viešumo principas, kuris reikalauja, kad tam tikrų asmenų, kuriems jis taikomas, veikla dėl tam tikrų pareigų ar atliekamų funkcijų būtų vieša būtent tam, kad būtų galima įsitikinti jos skaidrumu. Šis principas turėtų užtikrinti žmonių pasitikėjimą viešosios valdžios institucijomis ar pareigūnais, nes kiekvienas pilietis, kaip demokratinės valstybės, pilietinės bendruomenės narys, sutikdamas paklusti atitinkamos valdžios subjektams bei jų sprendimams turi teisę būti užtikrintas, kad tie subjektai veikia teisėtai, o viešumas yra vienas iš būdų tai garantuoti.

Šis principas nėra absoliutus ir dažnai apibrėžiant jo sąvoką taikoma formuluotė „išskyrus įstatymų numatytus atvejus“. Tai reiškia, kad nustatant viešumo reikalavimą tam tikrų subjektų veiklai, kartu numatomi ir atvejai, kada šis principas negali būti taikomas. Visa viešosios valdžios subjektų veikla negali būti vieša ir yra tam tikros sritys, pavyzdžiui, susijusios su valstybės saugumu ar kitomis valstybės paslaptimis, kurios negali būti viešos, nes priešingu atveju būtų paneigti tos veiklos tikslai, todėl šiam principui taikomos išimtys.

Viešojo administravimo įstatyme skaidrumo principas apibrėžtas taip: „Šis principas reiškia, kad viešojo administravimo subjekto veikla turi būti vieša, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus.“[11] Kaip minėta, pagal VAĮ aiškinamąjį raštą, skaidrumo principas buvo įtvirtintas tik Valstybės tarnybos įstatyme, bet valstybės tarnautojų apibrėžtis neapima visų viešojo administravimo subjektų, todėl norint šį principą taikyti ne valstybės tarnautojams tenka taikyti įstatymo analogiją. Įstatymų leidėjas, VAĮ ne tik įtvirtindamas šį principą, bet ir jį apibrėždamas, skirtingai nei Valstybės tarnybos įstatyme, kuriame šis principas paminėtas, bet nepateikiama apibrėžimo, siekė užpildyti teisės spragą. Toks sprendimas yra logiškas, nes, priešingai nei lygiateisiškumo principas, kurio įgyvendinimui yra priimtas atskiras įstatymas, be to, jis *expressis verbis* įtvirtintas ir apibrėžtas Konstitucijoje, skaidrumo principo apibrėžimo pozityviojoje teisėje iki įsigaliojant naujajai papildytai VAĮ redakcijai nebuvo. Problema dėl šio principo kildavo ne tik todėl, kad reikėdavo taikyti įstatymo analogiją, bet ir todėl, kad Valstybės tarnybos įstatyme jis nebuvo apibrėžtas, tik

[10] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. gegužės 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A[146]-330/2014.

[11] Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, Nr. VIII-1234, 3 straipsnio 10 punktas.

paminėtas. Ši problema neliko nepastebėta ir teisės doktrinoje. Pasak A. Andruškevičiaus, yra pateiktas tik valstybės tarnautojų veiklos etikos principų turinio aprašymas, bet pačios valstybės tarnybos, kaip administracinės teisės instituto, principų turinys lieka neatskleistas. Nenurodžius principo apibrėžimo, neįmanoma jo laikymosi kontrolė (nežinomas kontrolės objektas). Susiklosčius tokiai praktikai, lieka vien principo interpretavimo galimybė, bet tokia padėtis pavojinga, nes bet kuri interpretacija gali būti subjektyvi[12]. Įtvirtindamas VAĮ nors trumpą bei lakonišką, bet pakankamai aiškų ir suprantamą aptariamojo principo apibrėžimą įstatymų leidėjas ne tik užpildė teisinę spragą, bet ir patikslino principo reikšmę.

Kadangi skaidrumo principo įtvirtinimo poreikis siejamas su tuo, kad viešojo administravimo subjektai vadovaujasi Valstybės tarnybos įstatyme įtvirtintu principu, suprantama, kad į Viešojo administravimo įstatymą perkelto principo reikšmė nesikeičia, todėl norint atskleisti šio principo turinį galima remtis Konstitucinio Teismo nutarimu[13], kuriame išaiškinta Valstybės tarnybos įstatyme pateikto skaidrumo principo turinys. Nutarimas priimtas tuo metu, kai Valstybės tarnybos įstatymas vienintelis įtvirtino skaidrumo principą, bet Konstitucinio Teismo pateikti išaiškinimai tinka ir naujai įtvirtintam principui VAĮ, nes, kaip nurodyta VAĮ aiškinamajame rašte, perkelti šį principą reikėjo ne dėl skirtingos jo sampratos valstybės tarnyboje ir viešajame administravime, bet dėl subjektų, kuriems jis taikomas, sąrašo išplėtimo.

Konstitucinis Teismas, pabrėždamas skaidrumo principo kilmę ir sąsają su kitomis konstitucinėmis vertybėmis, konstatavo: „valstybės tarnybos skaidrumo reikalavimas Konstitucijoje nėra paminėtas *expressis verbis*, bet tai anaiptol nereiškia, kad valstybės tarnybos skaidrumas netraktuotinas kaip iš Konstitucijos kylantis imperatyvas. Priešingai, valstybės tarnybos skaidrumas – tai konstitucinis principas. Valstybės tarnybos skaidrumo imperatyvas kyla iš įvairių Konstitucijos nuostatų – normų ir principų, <...> Valstybės tarnybos įstatyme įtvirtintas valstybės tarnybos skaidrumo principas aiškintinas atsižvelgiant ir į kitas Konstitucijos nuostatas, *inter alia* į jos preambulėje skelbiamą pilietinės visuomenės siekį, konstitucinius pilietiškumo, atviros visuomenės ir socialinės darnos imperatyvus, konstitucinius teisinės valstybės, asmenų lygiateisiškumo, teisingumo, demokratijos, atsakingo valdymo principus, taip pat konstitucinę valstybės tarnybos sampratą, suponuojančią, be kita ko, jos, kaip sistemos, viešumą ir atvirumą.“ Kaip matyti iš Konstitucinio Teismo išaiškinimo, šis principas neabejotinai kyla iš Konstitucijos, ir nors nėra įtvirtintas Konstitucijoje *expressis verbis*, bet jį galima susieti su įvairiomis kitomis konstitucinėmis nuostatomis. Skaidrumo principas padeda įgyvendinti konstitucinę teisę laisvai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją ir kartu įstatymų nustatyta tvarka gauti informaciją apie valstybės įstaigų darbą; šios dvi nuostatos labai aiškiai siejasi su skaidrumo reikalavimu. Jei tam tikra viešojo administravimo subjektų ar valstybės tarnautojų veikla nebūtų vieša, šioje srityje šios teisės įgyvendinimas būtų pasunkintas (kaip minėta, išimtis yra tik veikla, kuri pagal įstatymus turi būti slapta, ir jos viešinimas ar reikalavimas paviešinti ją remiantis skaidrumo principu prieštarautų įstatymams). Skaidrumo principas ne mažiau svarbus ir norint įgyvendinti piliečių teisę kritikuoti valstybės institucijų ir tarnautojų darbą, apskųsti jų sprendimus, nes jei jų veikla nebūtų vieša, šioje srityje piliečiai negalėtų įgyvendinti šios savo konstitucinės teisės, nes nežinotų apie valstybės įstaigų darbą, kitaip tariant, neliktų šios teisės įgyvendinimo objekto. Su nuostata, įtvirtinta Konstitucijos 4 straipsnyje, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valstybės valdyme tiek tiesiogiai, tiek per

[12] ANDRUŠKEVIČIUS, A. Administracinės teisės principai ir normų ribos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 198.

[13] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. 24/07.

demokratiškai išrinktus atstovus, skaidrumo principas siejasi tuo požiūriu, kad piliečiai, įgyvendindami savo teises valstybės valdyme per atstovus, turi teisę žinoti apie jų veiklą, o skaidrumo reikalavimas suteikia piliečiams šią galimybę. Skaidrumas taip pat svarbus ir suteikiant galimybę piliečiams lygiomis galimybėmis stoti į valstybės tarnybą. Visų pirma šis principas užtikrina piliečiams lygias galimybes tuo požiūriu, kad teisė žinoti apie valstybės tarnybos veiklą užtikrinama lygiomis galimybėmis visiems, kaip ir pati galimybė į ją stoti; antra, kai tam tikra informacija apie valstybės tarnybą yra vieša, piliečiams užtikrinama reali, o ne vien teorinė galimybė stoti į valstybės tarnybą. Be to, skaidrumo principas yra glaudžiai susijęs su konstitucinėmis nuostatomis, kad valdžios galias riboja Konstitucija bei valdžios įstaigos tarnauja žmonėms. Kadangi, kaip minėta Konstitucinio Teismo nutarime, pats skaidrumo principas kyla iš Konstitucijos, ir reikalavimas jo laikytis kyla kartu ir iš to, kad valdžios galias riboja Konstitucija. Skaidrumo principo reikalavimai yra taikomi atitinkamiems valdžios subjektams, bet šio principo paskirtis – kartu ir užtikrinti piliečių teises, nes valdžios subjektai laikydamiesi skaidrumo reikalavimo užtikrina piliečių teisę žinoti apie jų veiklą, ir tokiu būdu taip pat yra įgyvendinama konstitucinė nuostata, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms.

3. Viešojo administravimo įstatyme įtvirtintas atsakomybės už priimtus sprendimus principas

Atsakomybės principą iki įsigaliojant VAĮ naujajai redakcijai buvo galima rasti Valstybės tarnybos įstatyme, taip pat ir Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse[14] (toliau – CK). Valstybės tarnybos įstatymas šio principo neapibrėžia ir nedetalizuoja, jame tiesiog įtvirtinta nuostata, kad šiuo principu greta kitų yra grindžiama valstybės tarnyba. CK 6.271 straipsnis taip pat nepateikia šio principo sąvokos, o nustato atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl valstybės institucijų neteisėtų veiksmų, taigi VAĮ pirmą kartą pateikia šio principo apibrėžimą.

Atkreiptinas dėmesys, kad dar 2004 m. doktrinoje jau buvo išsakyta pastaba apie tai, kad Viešojo administravimo įstatyme pasigendama atsakomybės principo. Kaip tuo metu teisingai pastebėjo A. Andruškevičius, viešojo administravimo principų sąraše trūksta esminės normos – atsakomybės už blogą viešąjį administravimą. Įtvirtinti šią normą skatino administracinės veiklos objektyvumo, proporcingumo, taip pat nepiktnaudžiavimo valdžia principai, ir nenumačius atsakomybės už jų nepaisymą (pažeidimą), administracinė teisė šių santykių srityje praranda prasmę[15]. Tad kyla klausimas, kodėl įtvirtinti atsakomybės už priimtus sprendimus principą VAĮ užtruko net dešimt metų? VAĮ aiškinamajame rašte pabrėžta, kad viešojo administravimo subjektai ilgą laiką rėmėsi Valstybės tarnybos įstatyme įtvirtintais principais. Visgi vargu ar galima pateisinti tokį ilgą laiką, kurio prireikė užpildyti teisinę spragą, nes, minėta, doktrinoje šios problemos jau seniai buvo pastebėtos, o Viešojo administravimo įstatymo aiškinamojo rašto nuostatos tik patvirtina šios spragos ilgalaikį buvimą, bet jos priežasčių nenurodoma. Šiuo metu, jau įtvirtinus atsakomybės už priimtus sprendimus principą VAĮ, jis apibrėžiamas taip: „Šis principas reiškia, kad viešojo administravimo subjektas, priimdamas administracinius sprendimus, turi prisiimti atsakomybę už priimtų administracinių sprendimų sukeltus padarinius.“[16]

---

[14] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

[15] ANDRUŠKEVIČIUS, A. Administracinės teisės principai ir normų ribos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 196.

[16] Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, Nr. VIII-1234, 3 straipsnio 11 punktas.

Minėta, kad su atsakomybės už priimtus sprendimus principu susijęs CK 6.271 straipsnis: „1. Žalą, atsiradusią dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, privalo atlyginti valstybė iš valstybės biudžeto nepaisydamas konkretaus valstybės tarnautojo ar kito valstybės valdžios institucijos darbuotojo kaltės. Žalą, atsiradusią dėl savivaldybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, privalo atlyginti savivaldybė iš savivaldybės biudžeto nepaisydama savo darbuotojų kaltės. 2. Šiame straipsnyje terminas „valdžios institucija“ reiškia bet kokį viešosios teisės subjektą (valstybės ar savivaldybės instituciją, pareigūną, valstybės tarnautoją ar kitokį šių institucijų darbuotoją ir t. t.), taip pat privatų asmenį, atliekantį valdžios funkcijas. 3. Šiame straipsnyje vartojamas terminas „aktas“ reiškia bet kokį valdžios institucijos ar jos darbuotojų veiksmą (veikimą, neveikimą), kuris tiesiogiai daro įtakos asmenų teisėms, laisvėms ir interesams (valstybės ar savivaldybės institucijų priimami teisės ar individualūs aktai, administraciniai aktai, fiziniai aktai ir t. t., išskyrus teismo nuosprendžius, sprendimus ir nutartis). 4. Valstybės ar savivaldybės civilinė atsakomybė pagal šį straipsnį atsiranda, jeigu valdžios institucijų darbuotojai neveikė taip, kaip pagal įstatymus šios institucijos ar jų darbuotojai privalėjo veikti.“ Ši CK nuostata turi kelis esminius su atsakomybės principu susijusius elementus. Pirma, dėl neteisėtų valstybės ar savivaldybės institucijų veiksmų atsiradusi žala visada privalo būti atlyginta, nepaisant viešojo administravimo subjektų kaltės. Tai galima laikyti atsakomybės už priimtus sprendimus principo papildymu, t. y. kad asmeniui suteikiama garantija, kad jam padaryta žala bus atlyginama, o atsakomybės principas prideda, jog asmuo, priėmęs tokį sprendimą, privalo atsakyti už jo padarinius. Antra, numatyta, kad šis straipsnis taikomas visiems viešosios teisės subjektams, vadinasi, ir viešojo administravimo subjektams. Tačiau būtinybės įtvirtinti šį principą VAĮ tai nesumažina, nes savo veikloje viešojo administravimo subjektai pirmiausia turi vadovautis jiems skirtu įstatymu, kuriame tokia svarbi norma turi būti nustatyta. Trečia, CK nustato, kokiai veiklai yra taikomos šios nuostatos (bet koks veikimas arba neveikimas). Tai reiškia, kad ši nuostata apima ir sprendimų priėmimą, taigi taip pat apima vieną iš atsakomybės už priimtus sprendimus principo elementų. Ketvirta, straipsnis nustato, kad atsakomybė atsiranda, kai subjektai neveikė taip, kaip privalėjo veikti. Ši nuostata papildo atsakomybės principą tuo požiūriu, kad nustato sąlygas, kada atsiranda atsakomybė, o VAĮ nuostata numato, kad viešojo administravimo subjektas yra atsakingas už savo sprendimų padarinius. CK šią nuostatą detalizuoja, nes savaime suprantama, kad apie viešojo subjekto atsakomybę galima kalbėti tik tuo atveju, kai jo sprendimas sukėlė tam tikrų neigiamų padarinių. Taigi galima teigti, kad įtvirtinus VAĮ atsakomybės už priimtus sprendimus principą, jis tampa aiškesnis viešojo administravimo subjektams, o CK nuostata šį principą papildo ir detalizuoja.

Kalbant apie Valstybės tarnybos įstatyme įtvirtintą atsakomybės už priimtus sprendimus principą yra gana sudėtinga jį kaip nors susieti su VAĮ pateikta principo sąvoka. Valstybės tarnybos įstatymas nepateikia jokio šio principo apibrėžimo, o tik nustato jį. Kaip minėta kalbant apie skaidrumo principą, šiuo atveju susiklosto analogiška situacija – Valstybės tarnybos įstatyme yra nustatytas, bet neapibrėžtas principas. Esant tokiam reguliavimui neįmanoma užtikrinti šio principo įgyvendinimo kontrolės ir paliekama vienintelė galimybė atskleisti šio principo turinį teismams jį taikant ir kartu interpretuojant. Dėl šios priežasties tampa abejotinas ir VAĮ aiškinamajame rašte pateiktas teiginys, kad viešojo administravimo subjektai laikėsi šio principo pagal Valstybės tarnybos įstatymą, t. y. taikant įstatymo analogiją, bet sunku įsivaizduoti, kaip galima laikytis principo, kuris nėra apibrėžtas ir kurio laikymosi kontrolė negalima (juk tam, kad galėtų laikytis principo, subjektams pirmiausia turi būti aiškus jo turinys). Apibendrinant galima teigti, kad VAĮ ne tik papildžius atsakomybės už priimtus sprendimus principu, bet ir jį apibrėžus

buvo užpildyta teisinė spraga ir VAĮ, ir Valstybės tarnybos įstatyme, nes svarstant, ar valstybės tarnautojai pažeidė šį principą, bus galima remtis įstatymo analogija ir pasitelkti VAĮ pateiktą šio principo apibrėžimą.

4. Viešojo administravimo įstatyme įtvirtintas naujovių ir atvirumo permainoms principas

Naujovių ir atvirumo permainoms principas yra naujas, todėl sunku rasti jo turinio išaiškinimų. Šis principas yra kildinamas iš Europos Sąjungos teisės sistemos, kurioje jis ir atsirado bei buvo pradėtas plėtoti bei buvo perkeltas ir į Lietuvos teisinę sistemą. Šiuo metu jį įtvirtina tik VAĮ, todėl kol kas gana sunku kalbėti apie platų jo taikymą ir išsamius išaiškinimus.

Šis principas siejamas su nuolat besivystančiomis technologijomis, kasdien atsirandančiais vis naujais problemų sprendimo būdais bei būtinybe atsižvelgti į nuolat besikeičiančią aplinką. Akivaizdu, kad nuolat besivystant technologijoms ir mokslui bei tobulėjant pačiai visuomenei kartu atsiranda naujų problemų sprendimo būdų, kurie dažnai pranašesni ir veiksmingesni už senuosius. Vystantis visuomenei, turi neatsilikti ir teisė – tiek teisėkūra, tiek ir kiti teisę taikantys ar teisines problemas sprendžiantys bei atitinkamus sprendimus priimantys subjektai. Todėl kai kurie praeityje net ir labai naudingi problemų sprendimo būdai laikui bėgant gali tapti nebeveiksmingi arba ne tokie efektyvūs. Šis principas užtikrina, kad nuolat būtų pastebimos permainos, domimasi naujovėmis ir jų taikymo galimybėmis.

Kartu su besivystančia visuomene atsiranda ir vis naujų problemų, kurias reikia nedelsiant spręsti, todėl reikalavimas sekti naujoves ir domėtis permainomis padeda prisitaikyti prie visuomenės pokyčių. Susiklosčius naujiems teisiniams santykiams ir iškilus naujoms problemoms, tarp jau nusistovėjusių problemų sprendimo būdų gali nebūti ne tik pakankamai efektyvaus, bet ir jokio pritaikomo varianto. Todėl stebint naujoves galima greičiau prisitaikyti prie kintančių visuomeninių santykių.

Sprendžiant problemas taip pat labai svarbu pasirinkti patį veiksmingiausią sprendimo būdą. Siekiant tai užtikrinti, reikia nuolat kaupti žinias apie naujus atsirandančius variantus, kuo greičiau juos taikyti atsižvelgiant į jų efektyvumą, o stengiantis teisingiausią ir geriausią sprendimo būdą parinkti iš platesnio jų rato, atsiranda didesnė tinkamo pasirinkimo galimybė.

Šis principas reikalauja nuolat tobulėti, vadinasi, net ir taikant tinkamą ir naudingą būdą reikia nesustoti ir ieškoti kitų galimybių. Tai nereiškia, kad viskas, kas yra nauja, turi būti automatiškai perimama, nežiūrint galimos naudos ar sukeliamų problemų. Be abejo, turi būti perimami tik tie nauji problemų sprendimo būdai, kurie iš tikrųjų yra efektyvesni ir pranašesni už senuosius, ir norint pradėti taikyti naują būdą svarbu pirma jį palyginti su senuoju ir atsižvelgti, kokią naudą jis gali suteikti. Nuolatinis tobulėjimas ir įvairių galimybių ieškojimas užtikrina, kad geresni ir efektyvesni būdai bus perimti ir pradėti taikyti greičiau. Kartu yra užtikrinama galimybė, kad sprendžiant konkrečią problemą bus galima pasirinkti patį tinkamiausią variantą, o kuo daugiau pasirinkimo variantų egzistuoja, tuo didesnė tikybė surasti veiksmingiausią, labiausiai tinkamą tam konkrečiam atvejui būdą ir jį pritaikius greičiau išspręsti problemą.

VAĮ pateikia tokį naujovių ir atvirumo permainoms principo apibrėžimą: „Šis principas reiškia, kad viešojo administravimo subjektas turi ieškoti naujų ir veiksmingų būdų, kaip spręsti problemas, ir nuolat mokytis iš gerosios patirties pavyzdžių.“[17] Remiantis šiuo apibrėžimu, galima

[17] Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, Nr. VIII-1234, 3 straipsnio 12 punktas.

išskirti du pagrindinius reikalavimus, kuriuos nustato šis principas. Pirma, naujų ir veiksmingų problemų sprendimo būdų ieškojimas ir, antra, nuolatinis mokymasis iš gerų pavyzdžių.

Kaip jau minėta, šis principas Lietuvos pozityviojoje teisėje atsirado perkėlus jį iš Europos Sąjungos teisės aktų, todėl norint atskleisti jo turinį ir detaliau jį apibūdinti, reikia remtis šio principo samprata pagal Europos Sąjungos teisę. Tą patvirtina ir VAĮ aiškinamasis raštas, kuriame siekiant pagrįsti šio principo įtraukimą šalia kitų viešojo administravimo principų teigiama: „atsižvelgiant į šiuolaikines permainas ir didėjančius reikalavimus viešajam administravimui yra aktualus ir visuose valdymo lygmenyse taikomas naujovių ir atvirumo permainoms principas, įtvirtintas Europos inovacijų ir geresnio valdymo vietos lygmeniu strategijoje." Be to, kadangi šis principas buvo įtvirtintas gana neseniai, dar nėra susiformavusios teismų praktikos išaiškinimų šiuo klausimų, o doktrinoje šis principas taip pat dar nenagrinėtas.

Europos inovacijų ir geresnio valdymo vietos lygmeniu strategija[18] pirmiausia pateikia glaustą šio principo paskirtį. Šis principas turi užtikrinti, kad nauda yra gaunama iš naujų sprendimo būdų ir gerosios praktikos. Kitaip tariant, šis principas reikalauja, kad būtų atsižvelgiama į gerąją praktiką, t. y. praktiką, kuri yra pripažinta, įvertinta ir pasiteisinusi; taip pat atsižvelgiama į naujus sprendimo būdus, ir iš viso to, priimant sprendimus bei sprendžiant problemas, būtų išgaunama maksimali nauda. Atkreiptinas dėmesys, kad tai pabrėžta ir VAĮ pateiktame apibrėžime, jog viešojo administravimo subjektas turi nuolat mokytis iš gerosios patirties pavyzdžių, taigi ši principo nuostata yra perkelta iš Europos Sąjungos teisės sistemos. Pabrėžtina, kad VAĮ šiek tiek susiaurino naujovių ir atvirumo permainoms principo apibrėžimą, nes Europos inovacijų ir geresnio valdymo vietos lygmeniu strategijoje[19] šio principo turinys labiau detalizuotas.

Pirma, nauji ir efektyvūs problemų sprendimo būdai ieškomi ir suteikia pranašumą parenkant juos pagal modernius paslaugų teikimo metodus. Ši nuostata lemia, kad parenkant naują ir efektyvų būdą kartu taikomi modernūs metodai. Kitaip tariant, pabrėžiama, kad svarbu ne tik kokie būdai parenkami, bet ir kaip jie yra parenkami.

Antra, šio principo elementas taip pat yra pasirengimas išbandyti naujas programas, su jomis eksperimentuoti ir mokytis iš kitų patirties. Mokymasis iš gerosios patirties, kaip minėta, nustatytas ir VAĮ, tačiau pasirengimo išbandyti naujas programas ir eksperimentuoti nėra. Ši nuostata paaiškina, ką būtent reiškia atvirumas permainoms, – ne perėmimą to, ką kiti jau seniai išbandė, o sugebėjimą patiems išbandyti naujoves ir su jomis eksperimentuoti. Galima manyti, kad šios nuostatos trūksta naujovių ir atvirumo permainoms principo sampratai VAĮ, nes vien iš pavadinimo sunku suprasti, ką iš tikrųjų reiškia atvirumas permainoms.

Trečia, palankus klimatas keistis yra sukuriamas noro pasiekti geresnių rezultatų. Ši nuostata lyg paaiškina, kaip reikia siekti šio principo keliamų tikslų, t. y. visada norėti pasiekti kuo geresnius rezultatus, sudarant tokią aplinką, kuri leidžia keistis, tobulėti ir judėti į priekį.

Praktikoje, kaip minėta, kol kas dar sunku rasti gerų naujovių ir atvirumo permainoms principo pritaikymo pavyzdžių. Šiuo metu šį principą daugiausia galima įžvelgti Seimo kontrolierių išvadose, bet išaiškinimų ar interpretacijų jose nepateikiama, tiesiog paminimas VAĮ pateiktas apibrėžimas. Vienas iš tokių pavyzdžių yra Seimo kontrolieriaus pažyma dėl skundo prieš Panevėžio

---

[18] Europos inovacijų ir geresnio valdymo vietos lygmeniu strategija. *Iš*: *Extract from the Valencia Declaration 15th Conference of European Ministers responsible for local and regional government*. Valencia, Spain: 2007, p. 3 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-05-20]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/Strategy_Innovation/Strategie2007_en.pdf>.

[19] *Ibid.,* p. 8.

rajono savivaldybės administraciją[20], kuriame buvo skundžiami Panevėžio rajono savivaldybės administracijos pareigūnų veiksmai (neveikimas) sprendžiant nuotekų tvarkymo žemės sklype organizavimo klausimus. Tyrimo išvadose paminėta, kad pagal naujovių ir atvirumo permainoms principą, viešojo administravimo subjektas turi ieškoti naujų ir veiksmingų būdų problemoms spręsti. Pats principas toliau nedetalizuojamas, tiesiog minimas konkrečiu atveju, nes pareiškėjo nurodytos problemos buvo žinomos Panevėžio rajono savivaldybės administracijai jau nuo 2012 metų (dvejus metus iki skundo pateikimo Seimo kontrolieriui), bet iki tol nebuvo išspręstos (objektyviai ir operatyviai nebuvo sprendžiamos ir tuo metu, kai buvo pateiktas skundas), todėl Seimo kontrolierius kritiškai įvertino tokius pareigūnų atliekamus veiksmus naujovių ir atvirumo permainoms principo (greta kitų nuostatų) požiūriu. Iš šio pavyzdžio matyti, kad nors principas ir nėra detalizuojamas, bet praktikoje jau taikomas.

Tai pat galima pridurti, kad Europos Sąjungos teisinėje sistemoje naujovių ir atvirumo permainoms principas neatsiejamas nuo gero viešojo administravimo. Norint užtikrinti kokybišką viešąjį administravimą, visada pabrėžtina šio principo svarba. Tačiau Lietuvos teisinėje sistemoje jis yra dar visiškai naujas ir galbūt dar ne visiems suprantamas, todėl nėra pakankamai aptariama ir pabrėžiama jo reikšmė viešajam administravimui. Taigi galima teigti, kad tai yra dar tik teisinė nuostata, bet tikėtina, kad ateityje šis principas bus taikomas ir į jį atsižvelgiama dažniau.

Išvados

1. Viešojo administravimo įstatymas lygiateisiškumo, skaidrumo, atsakomybės už priimtus sprendimus bei naujovių ir atvirumo permainoms principais papildytas tik 2014 m. birželio 12 d., o iki to laiko viešojo administravimo subjektai turėjo remtis Valstybės tarnybos įstatyme įtvirtintais lygiateisiškumo, skaidrumo ir atsakomybės už priimtus sprendimus principais, t. y. taikyti įstatymo analogiją, nes naujovių ir atvirumo permainoms principas Lietuvos pozityviojoje teisėje iki tol nebuvo įtvirtintas.
2. Lygiateisiškumo principas, kuriuo turi vadovautis viešojo administravimo subjektai, įtvirtintas Konstitucijoje ir Lygių galimybių įstatyme, todėl abejotini VAĮ aiškinamojo rašto argumentai, kad buvo būtina jį įtvirtinti VAĮ, ir tai, kad lygiateisiškumo principo atžvilgiu reikėjo taikyti įstatymo analogiją, nes, priešingai nei skaidrumo ir atsakomybės už priimtus sprendimus principai, lygiateisiškumo užtikrinimui priimtas Lygių galimybių įstatymas, kuris įpareigoja ir viešojo administravimo subjektus. Todėl manytina, kad šio principo įtvirtinimu VAĮ buvo siekta didesnio teisinio apibrėžtumo.
3. Skaidrumo principas nėra tiesiogiai įvardijamas Konstitucijoje, o Valstybės tarnybos įstatymas jį tik nustato, bet neapibrėžia, todėl įtvirtinant šį principą ir jo turinį Viešojo administravimo įstatyme buvo užpildyta teisės spraga, nes, priešingai nei lygiateisiškumo, skaidrumo principas pozityviojoje teisėje nebuvo detalizuojamas.
4. Tiek Lietuvos pozityviojoje teisėje, tiek Europos Sąjungos teisėje lygiateisiškumo principas pirmiausia įtvirtinamas aukščiausią galią turinčiuose teisės aktuose (Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos Sąjungos sutartys), o skaidrumo principas pagal Europos Sąjungos teisę yra tiesiogiai minimas pirminėje teisėje, tuo tarpu, pagal Lietuvos pozityviąją teisę,

[20] Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2014 m. gruodžio 31 d. pažyma dėl skundo prieš Panevėžio rajono savivaldybės administraciją Nr. 4D-2014/2-1391.

tiesiogiai Konstitucijoje neminimas, bet yra iš jos kildinamas. Tai parodo išskirtinę šių dviejų principų reikšmę.

5. Teisės doktrina jau 2004 m. iškėlė problemą dėl atsakomybės už priimtus sprendimus principo trūkumo Viešojo administravimo įstatyme ir pabrėžė jo svarbą viešojo administravimo subjektams, todėl galima kritikuoti įstatymų leidėją dėl nepagrįstai ilgo laiko įtvirtinant vieną iš svarbiausių viešojo administravimo principų pozityviojoje teisėje.
6. Naujovių ir atvirumo permainoms principas Lietuvos pozityviojoje teisėje dar naujas, perimtas iš Europos Sąjungos, todėl kol kas praktikoje nėra plačiai detalizuojamas ir interpretuojamas, nors jau yra pavyzdžių, kad Seimo kontrolierių pažymose neatskleidžiant šio principo turinio sprendžiama dėl jo laikymosi.

Literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai

Lietuvos Respublikos teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 114-5115.
4. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, Nr. VIII-1316.
5. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, Nr. VIII-1234.
6. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo Nr. VIII-1234 2, 3, 19, 20 ir 34 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 14^1 straipsniu įstatymas. TAR, 2014, Nr. XII-935.

Europos Sąjungos norminiai teisės aktai

1. Europos inovacijų ir geresnio valdymo vietos lygmeniu strategija. *Iš*: *Extract from the Valencia Declaration 15th Conference of European Ministers responsible for local and regional government*. Valencia, Spain: 2007 [interaktyvus] [žiūrėta 2015-05-20]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/Strategy_Innovation/Strategie2007_en.pdf>.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. 24/07.

Specialioji literatūra

1. ANDRUŠKEVIČIUS, A. Administracinės teisės principai ir normų ribos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
2. BAKAVECKAS, A., *et al.* Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 236.

Praktinė medžiaga

1. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. gegužės 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A[146]-330/2014.
2. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2014 m. gruodžio 31 d. pažyma dėl skundo prieš Panevėžio rajono savivaldybės administraciją Nr. 4D-2014/2-1391.

Travaux préparatoires

1. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo 3, 19, 20 ir 34 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 14[1] straipsniu įstatymo projekto aiškinamasis raštas.

THE PRINCIPLES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE POSITIVE LAW OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Summary

The principles of public administration are stated in The Republic of Lithuania Law on Public Administration. Principles are fundamental provisions that public administration subjects have to guide in their practice. The main aims of this article are: to analyse the latest principles of public administration, to compare their meaning with the European Union law administrative principles, to reveal what was the main legislator's intention setting these principles in the Law on Public Administration.

This article discusses these principles: equality, transparency, responsibility for adopted decision and innovation and openness principles. The principle of innovation and openness is a new public administration principlethat was adopted from European Union law and later waslegislated in the Law on Public administration. For this reason, there are not many examples of this principle in case law and also in legal doctrine. Equality, transparency and responsibility for adopted decision are known in positive law for a while, butwere not legislated in the Law on Public Administration. So that is why it is relevant to analyse the meaning of these principles in Public administration context.

For the research of these principlesit is very important to identify the main aims why legislators stated them in the Law on Public Administration. Adding the principle of equality in law was not necessary, because the meaning of this principle is also known in the Law of Republic of Lithuania on Equal Opportunities. But transparency and responsibility of adopted decisions principles even if they are known in the Law of Republic of Lithuania on Civil service, but their meaning is not fully clarified.

TEISĖS MOKSLO PAVASARIS

2016

VILNIAUS UNIVERSITETO TEISĖS FAKULTETO
STUDENTŲ MOKSLINĖ DRAUGIJA

Viršelyje panaudota nuotrauka iš Vilniaus universiteto nuotraukų galerijos.
Fotografas Edgaras Kurauskas

SL 1613. 2016-06-16. 27,375 sąlyginio spaudos lanko
Tiražas 150 egz. Užsakymas Nr.

Išleido VĮ Registrų centro
Teisinės informacijos departamentas
Žirmūnų g. 68A, 09124 Vilnius
tel./faks. (8 5) 261 2806, *leidyba@teisineliteratura.lt*

Straipsnių tekstai leidyklos neredaguoti.

Teisinė literatūra internete
www.teisineliteratura.lt

Spausdino UAB „Ciklonas“
J. Jasinskio g. 15, 01111 Vilnius